

ลัวะ (ละว้า) : ศึกษาจากเอกสารคัมภีร์โบราณและจารึก

อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว

สถาบันราชภัฏเชียงใหม่

ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจาก สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ

ถ้อยแถลง

ผู้วิจัยตั้งใจจะศึกษาวิจัยถึงเรื่องราวของกลุ่มชาติพันธุ์ในล้านนาที่ปรากฏในเอกสาร คัมภีร์ใบลานและจารึก ทั้งนี้เนื่องจากเอกสารเหล่านี้กล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์หลายกลุ่มซึ่งคนเหล่านี้อาศัยอยู่ในดินแดนล้านนาและเหนือเขตล้านนาเข้าไปในรัฐชานและสิบสองพันนาตอนใต้ของประเทศจีนมาก่อน ได้แก่ เม็ง (มอญโบราณ) ไทยวน (คนเมือง) ไทเขิน ไทลื้อ ไทใหญ่ (ชานเจี้ยว) ยาง (กะเหรี่ยง/ปกากะญอ) ห่อ กุลวา แซก และ ลัวะ ฯลฯ เอกสารเหล่านี้ทำให้เราทราบเรื่องราวของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ แต่ก็มีปัญหาเรื่องเวลาในประวัติศาสตร์ เนื่องจากใบลานเหล่านี้ส่วนใหญ่ไม่ระบุศักราชที่แต่งหรือคัดลอก

ในบรรดากลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกบันทึกด้วยนักปราชญ์ล้านนาสมัยโบราณ และบันทึกด้วยอักษรธรรมล้านนาหรือไทยวนนั้น เรื่องราวของลัวะถูกบันทึกไว้มากที่สุดรองลงมาจากรายการของชาวไทยวนซึ่งเป็นเจ้าของเรื่องราวเหล่านั้น ๆ จึงมีคำถามว่า ทำไมเรื่องราวของลัวะจึงถูกพระสงฆ์หรือนักปราชญ์ล้านนาระบุไว้มากเช่นนี้ จะเป็นไปได้หรือไม่ว่าคนไทยวนกับลัวะอาจจะเป็นพวกเดียวกันแต่เรียกชื่อคนละชื่อ หรือว่าทั้งสองกลุ่มเคยมีความสัมพันธ์อันดีมาต่อกัน ดังที่ภาษาล้านนาเรียกว่าเป็น “มิตรแก้ว สหายคำ”

งานวิจัยเรื่องนี้เป็นงานวิจัยพื้นฐาน ผู้วิจัยนำเสนอบทนำและรวบรวมเรื่องราวของลัวะไว้ใน “เอกสารคัดสรร” จากคัมภีร์ใบลานและจารึกทำที่มีผลงานที่ปริวรรตแล้ว งานศึกษาวิเคราะห์เกี่ยวกับลัวะโดยละเอียดซึ่งจะต้องศึกษาค้นคว้าต่อไป

ผู้วิจัยขอขอบคุณ สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติที่ให้ทุนสนับสนุนงานวิจัยเรื่องนี้ ขอขอบคุณ คุณบุญพา มลิณทสูต คุณสมหญิง สหัสสานนท์ ที่ให้กำลังใจและส่งเสริมและคอยติดตามนี้ตลอดมา หวังว่างานวิจัยนี้จะเป็นประโยชน์สำหรับ นักเรียน นักศึกษานักวิชาการและประชาชนทั่วไปที่สนใจเกี่ยวกับเรื่องกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะในอดีต

สารบัญ

-ประวัติและกำเนิดของลัวะ	1-15
-ลัวะกับการสร้างเมือง	16-25
-ลัวะกับพุทธศาสนา	26-26
-ประเพณีและพิธีกรรมลัวะ	27-46
-ลัวะในวรรณกรรมล้านนา	46-46
-ลัวะในจารึก	47-48
-ลัวะกับตราหลวงหลายเงิน	49-55
-เอกสารคัดสรร : ลัวะจากคัมภีร์ใบลานและจารึก	62-218

บทคัดย่อ

การศึกษาเรื่องเกี่ยวกับกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะหรือละว้า ในที่นี้ศึกษาจากเอกสารโบราณหรือคัมภีร์ใบลานและจากศิลาจารึกภาคเหนือ พระสงฆ์หรือนักปราชญ์ชาวไทยวนในอดีตได้บันทึกเรื่องราวของลัวะลงในคัมภีร์ใบลานมากมายหลายเรื่องมากกว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ รายงานฉบับนี้แบ่งออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ส่วนแรกกล่าวถึงเรื่องราวของลัวะที่ปรากฏในเอกสารโบราณเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ลัวะกับการสร้างเมืองซึ่งตำนานต่าง ๆ มักกล่าวว่าลัวะมีความสามารถในการสร้างเมืองซึ่งปรากฏหลักฐานทางโบราณคดีเกี่ยวกับเมืองโบราณเหล่านี้ ลัวะกับพุทธศาสนาเป็นเรื่องเกี่ยวกับการเสด็จมาของพระพุทธเจ้าและได้พบกับลัวะในสถานที่ต่าง ๆ ซึ่งเรื่องลัวะเหล่านี้เป็นส่วนหนึ่งของประวัติวัดต่าง ๆ ในเขตล้านนา เรื่องเกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรมของลัวะเรื่องลัวะที่พบในวรรณกรรมล้านนา ส่วนเรื่องลัวะในจารึกนั้นส่วนใหญ่จะเป็นการจารึกถึงเจ้าเมืองถวายเป็นทาสวัดหรือข้าวัด และลัวะกับตราหลาบเงินเป็นเรื่องเจ้าเมืองยกเว้นจากการเกณฑ์แรงงานจากลัวะ โดยมอบตราหลาบเงินให้ลัวะไว้เป็นหลักฐานสำคัญ

ส่วนที่สองเป็นข้อมูลจากเอกสารและจารึกหรือเป็นเอกสารคัดสรรเกี่ยวกับลัวะทั้งหมดเท่าที่ปริวรรตแล้ว โดยคัดลอกและนำเสนอข้อมูลที่ปริวรรตแล้วไว้เพื่อสะดวกแก่นักเรียน นักศึกษา และผู้ที่สนใจต้องการทราบข้อความเกี่ยวกับลัวะโดยละเอียด

ลั๊วะจากเอกสารโบราณล้านนา

ลั๊วะหรือลั๊วะว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ตระกูลมอญ-เขมร ซึ่งตำนานล้านนาที่แต่งหรือคัดลอกโดยพระสงฆ์ได้บันทึกถึงเรื่องราวของลั๊วะมากกว่ากลุ่มชาติพันธุ์อื่น สันนิษฐานว่าดินแดนตอนใต้ของประเทศจีนบริเวณแคว้นไต้คง¹ (Dehong) รัฐชานในประเทศพม่า ภาคเหนือของประเทศไทย และตอนเหนือของประเทศลาวเคยอยู่ในครอบครองของลั๊วะหรือลั๊วะมาก่อน ความสัมพันธ์ระหว่างลั๊วะและไทยวนในล้านนาคงจะมีมานานแล้ว อย่างน้อยตั้งแต่ก่อนสมัยพญามังรายสร้างเมืองเชียงใหม่ (พ.ศ. 1839) ความสัมพันธ์นี้ได้สืบต่อมาจนถึงรัตนโกสินทร์หรือสมัยพระเจ้ากาวิละ ปัจจุบันยังพบชาวลั๊วะตั้งบ้านเรือนอาศัยอยู่ทั่วไปในจังหวัดต่าง ๆ ในภาคเหนือของประเทศไทยและพบกระจัดกระจายทั่วไป ตั้งแต่ตอนใต้ของประเทศจีนบริเวณแคว้นสิบสองพันนา พม่าเหนือหรือรัฐชาน บริเวณภาคเหนือของประเทศไทย และประเทศสาธารณรัฐประชาธิปไตยประชาชนลาว

เรื่องราวของลั๊วะปรากฏอยู่คัมภีร์โบราณของล้านนาเกือบทุกประเภท เช่น ตำนานเมือง ตำนานศาสนา ตำนานพระธาตุ และศิลาจารึก ฯลฯ คัมภีร์โบราณเหล่านี้เรียกชื่อลั๊วะแตกต่างกันออกไป ได้แก่ ตำนานเมืองเรียกว่า “ลั๊วะ” “ว้า” ภาษาบาลีเรียกว่า มิลักขุ มิลักขะ² และ ทมิลละ หรือ ทมิฬ ลั๊วะบางพวกเรียกตนเองว่า “ละเวือะ” หรือ “ลั๊วอ”³

¹ เจีย แยนจอง. “แคว้นไต้คง : ถิ่นไทเหนือในยุคนาน” และ “คำบรรยาย ภูมิหลังของไทยไต้คงและเส้นทางคมนาคมสมัยโบราณ” ประคอง นิมมานเหมินท์ (บรรณาธิการ). คนไทไต้คง ไทใหญ่ในยุคนาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์ 2538. หน้า 15 และ หน้า 42. กล่าวว่ ตำนานเมืองเม้าหรือตำนานเมืองโกสัมพี และคำบอกเล่าของบรรพบุรุษของชาวไทยเหนือหรือไต้คง “เดิมเป็นถิ่นฐานของชาวว้า(ลั๊วะ/ลั๊วะ) และปะหล่องในตระกูลมอญ-เขมร” ชื่อของเมืองที่เป็นชื่อลั๊วะคือ เมืองล้า (ล้า ปัจจุบันคือ อำเภอหียนเจียง ในเขตไต้คง) เป็นชื่อของลั๊วะดั้งเดิมที่สร้างเมืองล้า ตำนานกล่าวว่ “สาบก่อฟ้า ล้าก่อดิน” เทวดาสร้างสวรรค์หรือฟ้า ชาวล้า/ล้าสร้าง พวกลั๊วะอาศัยอยู่ในเขตไต้คงมาก่อน ต่อมาราวพุทธศตวรรษที่ 19 คนไทเข้ามายึดครองเมืองล้า

² พวกอารยันในอินเดียหลังจากเป็นผู้พิชิตชาวพื้นเมืองเดิมแล้ว มีอำนาจปกครองทางการเมืองเหนือคนพื้นเมือง พวกอารยันเรียกชนพื้นเมืองเดิมทั้งหมดว่ มิลักขะ, มิลักขุ, มิลักโข แปลว่ คนป่าเถื่อน, คนชาวเขา, คนชั้นต่ำ คำเหล่านี้ในภาษาอารยัน ต่อมาคือ ภาษาบาลี, สันสกฤต และ ปรากฏต ในล้านนาพระสงฆ์แต่งตำนานโดยใช้ภาษาบาลี ตำนานจามเทวีวงศ์และชินกาลมาลีปกรณ์ เรียกลั๊วะว่ มิลักขุ จิตร ภูมิศักดิ์. ความเป็นมาของคำสยามไทลาวฯ หน้า 377-380

³ ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์. “เผ่าเจ้าถิ่นดั้งเดิมแห่งล้านนา : ในโอกาสสมโภชเมืองเชียงใหม่ 700 ปี” วารสารศิลปากร 39 (4 ก.ค.-ส.ค. 2539) : 77.

ส่วนในจารึกนั้นพบเรื่องราวของลัวะน้อยมาก เรียกว่า “ลัวะ” และ “ละ” พบเพียง 2- 3 หลัก
ในที่นี้ขอกล่าวถึงเรื่องราวของ ลัวะโดยสรุปจากเอกสารโบราณต่าง ๆ ดังนี้

ประวัติและกำเนิดของลัวะ

กำเนิดของลัวะปรากฏในเอกสารโบราณซึ่งกล่าวถึงเรื่องนี้แตกต่างกันไป ตำนาน
เมืองเชียงใหม่ กล่าวว่ ลัวะมีกำเนิดมาจากน้ำเต้าที่พวกห่อหรือจีนยูนนานนำมาทิ้งไว้บริเวณ
ที่ต่อมาเป็นที่ตั้งและชื่อเมืองเชียงใหม่ พวกห่ออพยพมาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่แห่งนี้และต่อมาได้
อพยพกลับคืนไปอยู่เมืองห่อ (จีนในมณฑลยูนนาน) ตามเดิม เนื่องจากห่อประสบปัญหาเรื่อง
สุขภาพเมื่อมาอยู่ในเมืองเชียงใหม่ ชาวห่อเจ็บป่วยและล้มตายไปเป็นจำนวนมาก ก่อนกลับ
เมืองจีนพวกห่อได้ทิ้งน้ำเต้าไว้ ซึ่งต่อมาน้ำเต้าแตกออกเป็นต้นเป็นเครือและออกดอกเป็นผล
เมื่อผลน้ำเต้าแก่จัดก็แตกออกมาเป็นชาวทมิละหรือ ลัวะในเมืองเชียงใหม่ และตำนานเรื่องนี้
ยังได้กล่าวอีกว่า ลัวะที่เกิดจากน้ำเต้าทั้งหลายนี้เก็บเมล็ดข้าวจ้าวที่พวกห่อทำตกไว้ แล้ว
นำไปปลูกเป็นอาหาร พวกลัวะจึงรู้จักกินข้าวจ้าวตั้งแต่นั้นมา ซึ่งปัจจุบันนี้ลัวะที่อาศัยอยู่
ในเขตเมืองเชียงใหม่บริโภคข้าวจ้าวเป็นอาหารหลัก แต่เมื่อเขาจะประกอบพิธีกรรมหรือเช่น
ไหว้ผีพวกเขากลับนิยมเช่นไหว้ผีด้วยข้าวเหนียว¹ ทั้งนี้คงเนื่องมาจากลัวะส่วนใหญ่อาศัยอยู่
บนที่สูงและปลูกข้าวไร่ซึ่งเป็นข้าวจ้าวเป็นหลัก ส่วนข้าวเหนียวต้องการน้ำมากไม่อาจจะ
ปลูกบนที่ดอนได้ผลดี ลัวะจึงปลูกและกินข้าวจ้าวตลอดมา ดังปรากฏข้อความในตำนาน
นครสี่พันเมืองเชียงใหม่ว่า :

พับสาหน้าที่ 19

พร่องก็ตายเส (เสียด) ก็มีแล ส่วนห่อ(ห่อ)ทั้งหลายก็กลัวตาย
ก็เอากันคืนพอกเมื่อสูเมิงแห่งเขาดังเกล้าก็มีแล ส่วนอันว่าห่อ
ทั้งหลายก็ละหมากน้ำเต้าไว้ก็ลวดออกเปนครือไฟจับเปน
หน่วยเปนลูกไว้แก่แล้วก็แตกเปนครือไฟ คือว่าเปนทมิละ
ไฟเสียดก็มีแล ยามนั้นชาว ทมิละทั้งหลายก็เกบเอายังเชื้อ
เข้าเขียม(พันธุ์ข้าว)คือว่าเข้าจ้าวอันห่อทั้งหลายหากเสียดเรา
(เรียราย) ตกไว้เปนต้นเปนก่อนั้น เขาก็เกบเอามาหว่านเปน
พิชชะ (พืช) สืบมาสร้างบ้านเปงเมิงอยู่ที่นั่นหันแล หยด
(เหตุ)ตั้งอันห่อทั้งหลายและชาวทมิละทั้งหลายจึงกินเข้าเขียม

¹ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และศรีธน คำแปง(ปริวรรต). ตำนานนครสี่พันเมืองเชียงใหม่. หน้า 25-26 และ
ทวี สว่างปัญญางกูร (ปริวรรต). ตำนานเมืองเชียงใหม่. กรุงเทพฯ : ลิพวิง, 2529 หน้า 14.

คือว่าเข้าจ้าวเหมือนกันเพื่ออันแล กล่าวด้วยตุงคะระสีก็แล้ว
เท่านี้ก่อนแล¹

พงศาวดารเมืองล้านช้าง กล่าวถึงกำเนิดของมนุษย์และลัวะว่า ลัวะเกิดมาจาก
น้ำเต้าเช่นกัน โดยมีชายคนหนึ่งชื่อว่าปูลางเชิงเอาเหล็กมาเผาไฟ แล้วแทงที่ผลน้ำเต้าใบใหญ่
ซึ่งมีคนอยู่ข้างในผลน้ำเต้า แทงให้เป็นรูจากรูน้ำเต้านี้มนุษย์หรือคนจึงเบียดเสียดกันออกมา
จากรูน้ำเต้าจำนวนมาก คนที่ออกมาคนแรกมีผิวสีดำเนื่องจากความร้อนจากเหล็ก ต่อมา
ปูลางเชิงได้เอาสีวมาขยายรูน้ำเต้าให้กว้างขึ้น คนที่ออกมาจากรูสีวภายหลังนี้มีผิวสีขาวเป็น
พวกคนไท คนผิวดำที่ออกมาครั้งแรกคือพวกข่า ซึ่งพระยาอนุমানราชชน²และ จิตร ภูมิศักดิ์
สันนิษฐานว่า “ข่า” และ “ลัวะ” คือชนชาติเผ่าพันธุ์เดียวกัน ชาวจีนเรียกว่า “ละว้า” ถ้า
พวกนี้อาศัยอยู่ตอนใต้ของมณฑลยูนนานจะถูกเรียกว่า “ซำว้า”³

พงศาวดารลาวฉบับมหาสีลา วีระวงศ์ กล่าวว่า ลัวะ หรือละว้า เป็นชาติลาวเดิม
พวกหนึ่ง ซึ่งเข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณภาคเหนือของประเทศไทย ตั้งแต่เมืองลพบุรีถึงเมือง
เชียงแสนและต่อแดนของมณฑลยูนนานของประเทศจีนในปัจจุบัน⁴

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ เขียนเล่าถึงนิทานเกี่ยวกับกำเนิดของลัวะยางและคนไทว่า มีชาย
หญิงสองคนชื่อว่า ปู่ส่างไส ย่าส่างสี เขาทั้งสองเป็นผู้ให้กำเนิดมนุษย์โดยมีลูกจำนวน 101
คน ทั้งสองคนให้กำเนิดลัวะเป็นลูกชายคนแรก ต่อมากำเนิดยางหรือกะเหรี่ยง (ปกากะญอ)
เป็นคนที่สอง และน้องถัดมาเป็นเงี้ยวหรือไทใหญ่และคนไท หรือไทยวนตามลำดับ ปู่ส่างไส
ย่าส่างสีให้บุตรคนอื่น ๆ ไปกินบ้านครองเมืองคนละทิศละทาง เหลือแต่ลัวะกับยางอยู่ปกครอง
บ้านเก่าเมืองเดิม ต่อมาไทถูกคนจีนขับไล่จากทางเหนือลงมา ได้ยกกำลังมารบเอาดินแดน
ของพวกลัวะ ลัวะจึงแตกหนีกันไป พวกที่ บางคนหนีไม่ทัน จึงถูกจับเป็นข้าทาส เรียกว่า
“มิลักขุ” หรือ “ซำดำมิละ”⁵

¹ ตำนานตุงครสีพื้นเมืองเชียงตุง. หน้า 25-26.

² ย.ส. อนุมานราชชน. คำนำ, ท้าวฮุ่งหรือเจือง. 2486, หน้า 9. อ้างในจิตร ภูมิศักดิ์. ความเป็นมาของคำ
สยาม ไท ลาว และขอมและลักษณะทางสังคมของชื่อชนชาติ. กรุงเทพฯ : สยามการพิมพ์ 2519. หน้า
484.

³ จิตร ภูมิศักดิ์. เรื่องเดิม. หน้า 484-487.

⁴ มหาสีลา วีระวงศ์. พงศาวดารลาว. ทองสีบ ศุภะมาร์ค (เรียบเรียง). กรุงเทพฯ : องค์การคำคุณุสภา.
2528. หน้า 6.

⁵ เรื่องเดิม. หน้า 362.

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ยังเขียนไว้ใน “สามสิบชาติในเชียงราย” ว่า จากคำบอกเล่าของผู้
เฝ้าลัวะคนหนึ่งในเมืองเชียงตุงว่า เนื่องจากลัวะเป็นลูกหัวปีปู่ส่างใสและย่าส่างสี มีน้องรอง
ลงมาเป็นยาง และ ไทใหญ่ไทน้อยเป็นน้องตามลำดับ ดังนั้นเมื่อเจ้าเมืองไทใหญ่และไท
(ยวน)จะเข้ามาปกครองบ้านเมืองหรือเข้าสู่ปราสาทราชวังจะให้ลัวะมาทำพิธีขึ้นก่อน โดยถือ
ว่าลัวะเป็นพี่ชายคนแรก หรือ ทำนองว่าถือเป็นเจ้าของแผ่นดินเดิมของเมืองเชียงตุงก็เป็นได้
ลัวะจึงทำพิธีขึ้นหอคำทั้งในเชียงตุงและเชียงใหม่ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับลัวะมาแต่อดีตนานมา
แล้ว

*ประวัติของชนชาติลัวะในประเทศไทยในตอนแรกนั้นออกจะ
เหลือเชื่ออยู่สักหน่อย เล่ากันว่า ลัวะกับยาง (กะเหรี่ยง/ปก
กเกอญอ) เป็นลูกปู่ส่างใสย่าส่างสีอันเป็นต้นตระกูลมนุษย์ มี
พี่น้องท้องเดียวกัน 101 คน ลัวะเป็นพี่ชายคนแรกยางเป็นพี่
ถัดรองมาพวกเงี้ยวไทย ฯลฯ เป็นน้อง”¹*

เรื่องลัวะที่ดอยตุง (กิ่งอำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัดเชียงราย)

ตำนานพระธาตุดอยตุงได้กล่าวถึงเรื่องราวของการตั้งถิ่นฐานของลัวะยุคโบราณว่า
ในบริเวณตอนบนของประเทศไทยคือดอยตุง (ปัจจุบันอยู่ในเขต อำเภอแม่ฟ้าหลวง จังหวัด
เชียงราย) ลัวะกลุ่มนี้มีหัวหน้าซึ่งเรียกว่า “ขุน” ชื่อว่าปู่เจ้าลาวจก² บางตำนานเรียกชื่อเป็น
ภาษาบาลีว่า “มิลักขุ” ปู่เจ้าลาวจกและครอบครัวมีจอบไว้ในครอบครองถึง 500 เล่ม จึงได้ชื่อ
ว่า ลาวจก³มีบริวารจำนวน 500 คน ถ้าเป็นความจริงตามที่ตำนานบันทึกไว้บริเวณนี้น่าจะ
เป็นชุมชนของชาวลัวะดั้งเดิมที่มีความรู้ในการถลุงเหล็กเป็นอย่างดี ซึ่งปัจจุบันยังมีร่องรอย
ของลัวะหลายหมู่บ้านที่มีความชำนาญในการถลุงและตีเหล็ก เช่น ทำมิด พัว จอบ ฯลฯ
เช่น บ้าน แม่โต บ้านอุมพาย อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน บ้านแปะ อำเภอ
แม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ลัวะที่บ้านบ่อพะแวน และบ้านบ่อหลวง อำเภอฮอด จังหวัด
เชียงใหม่ ซึ่งที่บ้านบ่อพะแวนแห่งนี้มีบ่อเหล็กและพบร่องรอยการหลอมเหล็กในอดีต⁴
บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ เขียนถึงลัวะกับงานตีเหล็กที่บ้านบ่อหลวง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ว่า

¹ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. 30 ชาติในเชียงราย. พิมพ์ครั้งที่ 5 กรุงเทพฯ : รัชมังคลาภิเษก 2498 หน้า 364.

² จก แปลว่า จอบ

³ ฮันส์ เพนซ์ และคณะ. (ปริวรรต). ตำนานพระธาตุดอยตุง หน้า,106-107)

⁴ Georges Condominas. “Notes on Lawa History Concerning a Place Named Lua (Lawa) in Karen Country (Amphur Chomthong, Changwat Chiangmai) in From Lawa to Mon, from Saa’ to Thai. Central Printery ANU, Canberra 1992.pp17-18.

ลัวะที่นี้มีความชำนาญในการตีเหล็ก โดยชุดเหล็กจากบ้านอุมพายและบ้านแม่โถ (อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน) มาถลุงผลิตเครื่องมือเครื่องใช้เอง แล้วนำไปขายให้เพื่อนบ้าน เมื่อจะถลุงเหล็กลัวะทำพิธีเลี้ยงผีที่รักษาบ่อแร่ เรียกว่า "ผีดอยแร่" โดยจัดเป็นงานใหญ่ในป่าลึก ในพิธีให้ผู้หญิงเปลือยกายรำยรำก่อนจะทำการถลุงเหล็ก¹

ตำนานพระธาตุดอยตุงและตำนานสิงหนวัติกุมาร กล่าวว่า ลัวะที่ดอยตุงในตำนานมีอาชีพทำไร่ทำสวนปลูกพืชผักและนำผลิตผลมาขายที่ตลาดเชิงภูเขาดอยตุง ชาวไทยวนก็นำสินค้ามาขายที่บริเวณเชิงดอยด้วยเช่นกัน สถานที่แห่งนี้เรียกว่า "กาตไร่" ปู่เจ้าลาวจกมีลูก 3 คน ปู่เจ้าได้แบ่งสมบัติและมอบที่ดินให้ลูก 3 คน คนแรกชื่อลัวะกุมโภาให้ไปอยู่ที่เมืองสีทวงหรือเมืองลัวะสีทวง ตั้งอยู่บริเวณใกล้กับ "น้ำแม่ละว้า" หรือ ปัจจุบันคือ แม่น้ำแม่สาย อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย คำว่า "ละว้า" หมายถึงแม่น้ำของชาวละว้าซึ่งตั้งถิ่นฐานบริเวณแม่น้ำแห่งนี้ อนึ่ง จากบันทึกของปีแอร์ โอด์ บันทึกว่าเมืองน่านมีแม่น้ำสายหนึ่งชื่อว่า "แม่น้ำละว้า" ซึ่งคงเป็นหมู่บ้านลัวะ ในปี พ.ศ. 2440² คนโบราณนิยมเรียกชื่อแม่น้ำตามชื่อกลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่บนแม่น้ำ แม่น้ำปิงเป็นแม่น้ำของชาวมอญโบราณ เรียกว่า "แม่ระมิงค์" หมายถึง แม่น้ำของชาวมอญหรือมอญโบราณ ปัจจุบันเรียกว่า "แม่ปิงค์" หรือแม่น้ำแม่ปิง แม่น้ำละว้ากับดอยตุงไม่ห่างกันมากนักประมาณ 15 กม. น่าจะถือว่าเป็นเขตต่อเนื่องที่มีชุมชนชาวละว้าอาศัยอยู่ในอดีต ส่วนลูกชายคนกลางปู่เจ้าให้ไปอยู่เมืองคว่าน (ไม่ทราบที่ตั้ง) และคนสุดท้ายไปอยู่เมืองละแอก (ไม่ทราบที่ตั้ง)³

ตำนานกล่าวถึงลัวะต่อไปว่า มีพญาองค์หนึ่งชื่อชุตตราชกษัตริย์เมืองยวน⁴ได้ขอที่ดินด้านละ 3000 วา บนดอยตุงจากลัวะปู่เจ้าลาวจก โดยยอมแลกที่ดินกับทองคำจำนวน (น้ำหนัก)หนึ่งพันหน่วย เพื่อพระราชทานแด่วัดพระธาตุดอยตุงในสมัยนั้น และพญาขงชาวลัวะจำนวน 500 คนจากปู่เจ้ามาถวายเป็นทาสเฝ้าพระธาตุดอยตุง เรียกว่า "ข้าพระธาตุ" และห้ามนำข้าพระธาตุเหล่านี้ไปทำงานอื่นนอกจากดูแลพระธาตุดอยตุงเท่านั้น ถ้าผู้

¹ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. สามสิบชาติในเชียงราย. หน้า 351-352.

² พิษณุ จันทรวีทัน (แปล). ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง. กรุงเทพฯ : พีการ์นต์. 2539. หน้า 183-185

³ ฮันส์ เพนธ์และคณะ.ตำนานพระธาตุดอยตุง. หน้า 106-107.

⁴ พญาชุตตราชกครองเมืองยวน หรือ เมืองโยนก เป็นชื่อเรียกเมืองโยนกนาคนคร ตั้งอยู่ใกล้เมืองเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ตำนานกล่าวว่าเป็นเมืองหนึ่งของกลุ่มคนไทยวนหรือล้านนาในเวลาต่อมา

ได้ไม่ปฏิบัติตามคำของพญาขอสาปแข่งให้เขาคนนั้นประสบภัยต่าง ๆ¹ “ยามนั้นพญาอาชุตราชมหากษัตริย์เจ้าก็เรียกร่องขุนลัวะคือปู่เจ้าลาวจกทั้งสองผิวเมียมาแล้ว ก็หื้อคำ(ทองคำ)หมื่นหนึ่ง แล้วก็ขอเอาเขตแดนด้านไหน 3000 วา ทุกด้าน กับมิลักขุ 500 ครัวแล”² การถวายลัวะเป็นธาตุพระธาตุดอยตุงนี้ปรากฏในตำนานฉบับเดียวกันว่าเจ้าเมืองเชียงใหม่สมัยราชวงศ์มังรายได้ถือปฏิบัติสืบมา จนถึงสมัยพญาเกือนา พญาสามฝั่งแกน พญา ติโลกราช และพญาอดเชียงราย ต่างก็ได้ถวายลัวะไว้เป็นข้าพระธาตุดอยตุง พร้อมกับพระราชทานตราหลาเงินหรือพระราชโองการที่เขียนลงบนแผ่นเงินมอบให้ลัวะไว้ด้วย “ควรพระองค์เราปลงราชอาชญาไว้ยังรัชตสวณียตราหลาเงิน เพื่อหื้อเป็นที่รักษามิลักขุอันอยู่ดูแลรักษามหาราชเจ้าที่นั่น”³ กษัตริย์พม่าที่มาปกครองล้านนาในสมัยหลังก็ได้เคารพเลื่อมใสในพระธาตุดอยตุงได้ถวาย ลัวะหรือมิลักขุไว้อุปัฏฐากพระธาตุดอยตุงเช่นกัน

ลัวะที่เวียงลัวะสีทวง

ตำนานสิงหนวัติโยนกชัยบุรีศรีช้างแสน มีเรื่องราวคล้ายกันว่า ปู่เจ้าลาวจกได้มอบหมายให้ลูกชายคนโตชื่อว่า ลัวะกุมภโก ให้ไปตั้งบ้านเมืองที่เมือง “เวียงลัวะสีทวง” หรือ “เวียงลัวะศรีทวง” ชื่อเมืองนี้ตำนานกล่าวถึงที่มาว่า ในสมัยนั้นลัวะกุมภโกต้องส่งส่วยทองคำให้กับพญาอชุตราชกษัตริย์เมืองยวน จำนวนทองคำปีละ 4 ทวงหมากพิน (ทวง แปลว่า ตวง ส่วนคำว่า หมากพิน หมายถึง มะตูม) โดยนำเอาผลมะตูมมาผ่าครึ่ง แล้วควักเนื้อมะตูมออก แล้วบรรจุทองคำลงในผลมะตูมให้เต็มทั้งสองซีก จำนวน 4 ผล เมืองนี้จึงได้ชื่อว่าเวียงลัวะสีทวง

เชื่อกันว่าเวียงลัวะสีทวงตั้งอยู่บริเวณใกล้กับแม่น้ำแม่ละว้า (แม่น้ำแม่สาย) จากการขุดค้นทางโบราณคดีพบว่าบริเวณใกล้กับแม่น้ำแม่สายมีซากเมืองโบราณที่มีอายุเก่าแก่นับพันปีถึง 2 เมือง เชื่อว่าเป็น เวียงปางคำ และ เวียงเงินยาง⁴ มีแนวคูน้ำคันดินเหลืออยู่ และพบการขุดเหมืองบริเวณแม่น้ำแม่สายในสมัยโบราณด้วย แต่ก็เป็นการยากที่จะสรุปว่าเมืองเหล่านี้เกิดขึ้นยุคสมัยใด เนื่องจากมีการพัฒนาหลายยุคสมัยในอดีตอันยาวนาน แต่ทั้งสอง

¹ ยันส์ เพนธ์ ตำนานพระธาตุดอยตุง.. หน้า,109 และ 117

² กรมศิลปากร. ตำนานสิงหนวัติกุมาร. ประชุมพงศาวดารภาค 61. หน้า 61.

³ ยันส์ เพนธ์ และคณะ. ตำนานพระธาตุดอยตุง. หน้า, 122-123. และดูรายละเอียดเรื่องนี้เพิ่มในตอนต่อไป

⁴ สงวน โชติสุขรัตน์. “ตำนานสิงหนวัติโยนกชัยบุรีศรีช้างแสน “ ใน ประชุมตำนานล้านนา เล่ม 1 หน้า 68-69.

เมืองตั้งอยู่ติดกับแม่น้ำละว้า ตำนานเหล่านี้อาจจะ บันทึกเรื่องราวของลัวะหรือละว้ามาจาก แหล่งข้อมูลเดียวกัน แต่การขุดค้นทางโบราณคดีก็ช่วยให้ชุมชนดั้งเดิมบริเวณนี้เป็นที่อยู่ อาศัยของกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งในอดีต ลัวะเวียงสีทวงในสมัยลัวะกุ่มโกต้องยอมอ่อนน้อมและส่ง ส่วยให้กษัตริย์เมืองยวน จะเป็นไปได้หรือไม่ว่าบริเวณนี้มีสองกลุ่มชาติพันธุ์ได้แก่ลัวะและ ไทยยวนอาศัยอยู่ร่วมกัน การคัดลอกตำนานหรือการตีความตำนานยังต้องศึกษาต่อโดย ศึกษาพร้อมกับหลักฐานอื่น ๆ บางตำนานกล่าวว่าพญาลวจักรราชหรือกลุ่มลาวจกเป็นบรรพ บุรุษของพญามังรายด้วย

เขตแดนของเมืองโยนกนครของพญาอชุตราชนั้น ด้านเหนือจรดหนองแสหรืออาณา จักรน่านเจ้า (ปัจจุบันคือ ตาลีฟู ตอนเหนือของมณฑลยูนนาน) ทิศใต้จรด "ลวะรัฐ" ดินแดน ของลัวะที่บริเวณลุ่มแม่น้ำปิง "หนทักษณทศกกล้าได้เขตลวะรัฐคือสบแม่น้ำระมิงค์(ปิง)เป็น แดน" ซึ่งอาจจะเป็นดินแดนของลัวะที่มีขุนหลวงวิรังคะเป็นหัวหน้า ร่วมสมัยกับพระนางจาม เทวี แห่งหริภุญชัย ราว พ.ศ. 1300 ก็อาจเป็นได้ ทิศตะวันออกจรดแม่น้ำมัวเมืองจุฬินี ส่วน ด้านใต้จรดคงหรือสาละวิน¹

ลัวะที่แม่น้ำปิง ร่วมสมัยกับสมัยของพระนางจามเทวี

ประมาณ พ.ศ. 1300 ฤๅษีวาสุเทพ²สร้างเมืองบนฝั่งแม่น้ำปิงชื่อเมืองหริภุญไชย⁴ แล้วเชิญพระนางจามเทวีจากเมืองลวปุระ (ละโว้ หรือ ลพบุรี) มาปกครองเป็นปฐมกษัตริย์ พระนางเสด็จมาจากลวปุระโดยทางเรือตามลำแม่น้ำปิง⁵ ในสมัยนั้นบริเวณเชิงดอยสุเทพ และบนดอย สุเทพเป็นที่อาศัยของชาวลัวะหรือลวะรัฐ ชินกาลมาลีปกรณ์เขียนเมื่อ พ.ศ. 2060 เป็นภาษาบาลีว่า มีลักษณะ แปลตามศัพท์ว่า คนป่า หรือ คนร้าย⁶ พญาลัวะหรือ

¹ ตำนานสิงหนวัติกุมาร. หน้า 59.

² ฤๅษีวาสุเทพ อาจจะมีหลายองค์ ฤๅษีที่มานำเพ็ญบารมีที่ดอยสุเทพอาจจะมีชื่อว่า ฤๅษีสุเทพ คล้ายเป็น สำนักของฤๅษีที่อยู่ภูเขาสุเทพ

³ แมปิง มาจากชื่อว่า แมระมิงค์ แปลว่าแม่น้ำของชาวรามัญหรือเม็งหรือมอญโบราณอาศัยอยู่

⁴ แผนผังเมืองหริภุญไชยเป็นรูปไม้สามเหลี่ยม ตำนานว่าคล้ายกับหอยสังข์ เช่นเดียวกับแผนผังของเมือง ลำปางและเมืองแพร่

⁵ พระรัตนปัญญาเถระ. แสง มนวิฑูร (แปล). ชินกาลมาลีปกรณ์. กรุงเทพฯ : มิตรนราการพิมพ์ 2510, 91-92.นิทานเกี่ยวกับลัวะบนสองฝั่งแม่น้ำปิง ดูเพิ่มใน ยุทธ เดชคำรน. ล่องแก่งแมปิง. กรุงเทพฯ : อักษร บริการ 2510.

⁶ พระรัตนปัญญาเถระ. เรื่องเดิม. หน้า 93.

มีลักษณะชื่อว่า พิลังกะ (บางตำนานเรียกว่า ขุนหลวงวิลังคะ)¹ ตำนานไม่บอกว่าพญาตนนี้มีเมืองอยู่ที่ใด แต่ตำนานเมืองเชียงตุง เขียนว่าอยู่ดอยสุเทพ² พญาพิลังคะมีความประสงค์จะได้พระนางจามเทวีมาเป็นชายา แต่พระนางปฏิเสธ พญาพิลังคะจึงยกกำลังทหารจำนวน 80,000 คน ไปทำสงครามกับหริภุญไชย แต่ไม่สามารถเอาชนะได้ ทหารลี้จะจึงแตกพ่ายไป³

ตำนานเมืองเชียงตุง ก็เขียนถึงเรื่องความรักของขุนหลวงวิลังคะและพระนางจามเทวีเช่นกัน ความว่า :

ขุนลี้จะตำนานเรียกว่า “พ่อละ” ตนหนึ่งชื่อวิลังคะมีอิทธิฤทธิ์มากสามารถพุ่งหอกหรือภาษาลี้จะว่า “สะเหน้า” ได้ไกลมากเนื่องจากมีอิทธิฤทธิ์ ขุนลี้จะสามารถพุ่งสะเหน้าจากดอยสุเทพมาตกนอกกำแพงเมืองหริภุญไชย ปัจจุบันชาวลำพูนเรียกหนองน้ำนอกเมืองลำพูนนี้ว่า “หนองสะเหน้า”⁴ พระนางจามเทวีปฏิเสธการแต่งงานกับขุนลี้จะ แต่พระนางเกรงกลัวอิทธิฤทธิ์ของขุนลี้จะ จึงทำอุบายส่งของไปบรรณาการถวายแต่ขุนลี้จะเป็นหมวกและผ้าชนิดหนึ่งอาจจะคล้ายผ้าขาวม้า ซึ่งบรรณาการทั้งสองอย่างนี้พระนางนำเศษผ้าชิ้นเล็ก ๆ จากพระภูษาเครื่องทรงชั้นในของพระนาง ซึ่งชาวล้านนาเชื่อว่าของใช้จำพวกผ้านุ่มชั้นในของผู้หญิงเป็นของต่ำทำให้วิทยาคุณของผู้ชายให้เสื่อมได้ เมื่อขุนลี้จะนำหมวกมาสวมลงบนศีรษะและใช้ผ้าผืนนั้นนออิทธิฤทธิ์ของขุนลี้จะเสื่อมลงทันที ขุนลี้จะไม่สามารถพุ่งสะเหน้าได้ไกลเช่นเดิม และไม่เฉลียวใจว่าบรรณาการเหล่านี้เป็นแผนทำลายขุนลี้จะให้เสื่อมอิทธิฤทธิ์

ตำนานเมืองเชียงตุงตอนท้ายกล่าวว่า เมื่อขุนหลวงเสื่อมอิทธิฤทธิ์แล้ว พระนางจามเทวีจึงปฏิเสธการแต่งงาน ขุนหลวงไม่พอใจจึงยกกองทัพไปทำสงครามกับหริภุญไชย ขุนหลวงเป็นฝ่ายพ่ายแพ้⁵ ขุนหลวงเสียใจมากและออกแตกตายในที่สุด⁶ ตำนานกล่าวว่า ภายหลังจากสงครามเสร็จสิ้นลงพระนางอนุญาตให้ลี้จะทั้งหลายอาศัยอยู่ในชนบทรอบนอกของ

¹ เรื่องเดิม. 93

² ทวี สว่างปัญญางกูร. ตำนานเมืองเชียงตุง. หน้า 16.

³ พระรัตนปัญญาเถระ. เรื่องเดิม. หน้า 93 และ พระยาปริยัติธรรมธาดา (แปล). คำแปล จามเทวีวงศ์พงศาวดารเมืองหริภุญไชย. เชียงใหม่ : นครพิงค์การพิมพ์ 2510, หน้า 34-40.

⁴ หนองสะเหน้าเป็นหนองน้ำขนาดใหญ่ อยู่ทิศตะวันตกของกำแพงเมืองลำพูน ชาวบ้านเล่าเป็นนิทานพื้นบ้านมาจนถึงอย่างน้อย 20 ปีที่ผ่านมาว่า ขุนหลวงวิลังคะพุ่งสะเหน้าจากดอยสุเทพ ปัจจุบันหนองน้ำนี้ตื้นเขินแล้ว และมีชาวบ้านรื้อล้างพื้นที่หนองแห่งนี้ อีกไม่นานหนองสะเหน้าจะหายไป พร้อมกับนิทานพื้นบ้านเรื่องนี้

⁵ จามเทวีวงศ์กล่าวว่า ต่อมาพระนางได้ขอราชาธิราชของขุนหลวงวิลังคะอภิเษกกับราชบุตรของพระนาง

⁶ ดูเพิ่มใน ไกรศรี นิมมานเหมินท์. กาพย์เจ็ย จามเทวีวิลังคะ. เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่. 2533.

เมือง หริภุญไชย “กือนุญาติหื้อหมู่ละ(ลัวะ)ทั้งหลาย หื้อได้อยู่ขอบ้านแดนเมืองที่นั่น
ตราบถึงกาลบัดนี้แล “ เรื่องนี้ตำนานกล่าวไว้ดังนี้

ถัดแต่นั้นไปภายหน้าก็ ยังมีพ่อละ¹ (ลัวะ) ผู้ 1 ก็อยู่ใน
ดอย สุเทพนั้น ส่วนว่าพ่อละผู้นั้นก็มิเคยฤทธิ์มากนัก
นั้นแลมันก็มา คณิงใจว่ากุจักแต่งอุบายไปรอดนางจามเทวี
ในเมืองนพบุรี- สาวดีที่นั่นแล ว่าอันมันจึงแต่งแปลงยัง
บรรณาการใส่ในโบลานแล้วก็มัดติดกับคอกหอกและก็เอา
ขัดฟุ้งไปตกกลางเวียงที่นางอยู่หั้นแล ยามนั้น

4/7 นางจามรีเทวีรู้แล้ว ก็หื้อเพิ่นอ่านดูหนังสืออันนั้นก็รู้ว่า
พ่อละผู้นี้มีมันจักปองเอายังกูเป็นภริยาแห่งมันชาแล ว่าอัน
แล้วนางก็มาเขียนยังหนังสือไปตอบพ่อละอันอยู่สุภาเทศ
ใส่มาว่าดังนี้ ดูรา พ่อละมึงยังหวังเอากูนางเป็นภริยา
เมียแห่งมึงแท้ ท่านจงใช้หนังสือมัดกับหอกมึงจุงฟุ้งมา
บัดนี้เทื่อว่าอันแล้วนางก็เขียนหนังสือมัดกับหอกหื้อมันแล้ว
ก็ขัดฟุ้งขึ้นไปดอยสุเทพหั้นแล คันว่าพ่อละได้หั้นแล้วยัง
หนังสือคำปากแห่งนางก็ซ้ำยังยินดีมีใจใครได้นางเป็นเมีย
แท้แล มันก็มาแต่งแปลงหนังสือส่งลงมาอันเก่า นางก็
มารับเอามาอ่านดู ก็รู้แล้วยังคำไผ่มัดปองเอากูนางเป็นเมีย
แท้แล ภายหน้ามันมีเดชฤทธิ์นั้นดังภูหั้นนี้ มันจักมา
ผาบแพ้(ชนะ)ลูกหลานแห่งกูเมื่อหน้าชาแล มากุจักแต่ง
แปลงหื้อพ่อละผู้นี้หื้อมันเสียยังเดชฤทธิ์แห่งมันเสียก่อน
แล้วอันแล้วนางก็มาถอดขึ้นเครื่องนุ่งภายในแห่งตนอันตาม
เนื้อ

4/8 แห่งนางนั้นมาเย็บแล้วหื้อเป็นคะจุมหัว(หมวก) แล้ว
ก็จึงมาทอทำแกมด้วยด้ายและไหมคำแล้วก็แต่งแปลงเป็น

¹ พ่อเฒ่าเจ้าริตหรือสะมาง บ้านช่างหม้อน้อย อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เมื่อ พ.ศ. 2522 พ่อ
เฒ่าอธิบายว่า “คำว่า ลัวะ มาจากคำว่า “ละ” หมายถึงผู้ละศาสนาไม่นับถือผี วัดของลัวะจึงเป็น “วัดผี”
ธนจรรย์ สุระมณี วัดเจดีย์หลวง อำเภอเมืองเชียงใหม่. “ลัวะเลี้ยงผีลาดเสาสะกั้ง”. ใน ช่วงมฤต.วารสาร
ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ 2541. หน้า 34.

เขียนหัวผืน 1 ก็จึงแต่ง แปลงเป็นผ้าขาวม้าพัด
ผืน 1 แล้วก็ประดับด้วยแก้วและดาวเงินดาวคำก็หากดู
งามแก่ตาคนทั้งหลายและ เมื่อนั้น นางจามรีเทวีก็เอา
เครื่องบรรณาการทั้งหลายฝู่งหมู่นั้นมามัดกับคอหอกแห่ง
นางแล้วก็เอาชุดฟุ้งขึ้นไปเหนือดอยสุภาเทพหื้อพ่อละได้
หันหันแล คั้นว่าพ่อละได้หันยังลายหนังสือและคะจุมหัว
คำก็เป็นอันดูงามมากนัก ก็คะนิงใจว่า นางผู้นี้ก็หากรัก
กูแท้หนอ มันจึงแปลงของฝากมาปันกฐาแล ว่าอันแล้ว
มันก็เอาคะจุมหัวคำอันนั้นขึ้นสู่บใส่หัวแห่งมันเสียแล้ว ก็
ร้องเอิ้นป้าวกกล่าวแก่คนทั้งหลายหื้อรู้ว่านางจามรีเทวีผู้นี้ก็
หากพึงใจกูแท้แล นางก็แปลงของฝากมาหากูแท้แล ใน
คาที่นี้ก็ควรเราทั้งหลายก็ได้หายังของบรรณาการไปตอบ
นางชาแล ว่าอัน

4/9 มันก็มาแรนดายังเครื่องบรรณาการทั้งหลายได้พร้อม
แล้วก็มาเขียนลายหนังสือมามัดกับคอหอกแห่งมันแล้วก็
เอาชุดฟุ้งไปแท้หันแล ส่วนว่าหอกเล่มนั้นก็เป่าอาจ
สามารถจะจักไปรอดในเมืองแห่งนางจามรีเทวีนั้นได้ ก็
ลวดไปตกใส่ในเมืองลัวะฟุ้งหันแล วันภายหน้า
ประเทศที่นี้จักได้ชื่อว่าเมืองละพูนชาแล เหตุว่า
หอกพ่อละฟุ้งไปตกใส่หันแล ส่วนว่าพ่อละก็ลวดเสีย
เศษฤทธิผ่นไปดังอัน เมื่อนั้น นางจามรีเทวีก็ลวดมาสอง
ดูยังริพลคนศึกไปรบยังพ่อละผู้นั้น ก็ลวดมาตกอำนาจ
มาตุคามหลงแห่งแม่ญิง ก็ลวดได้ดับปัญญาขันธ์ ได้ฆ่า
พ่อละผู้นั้นตายเสีย แล้วนางก็มาสั่งสอนไพร่ฟ้าชาวเมือง
ทั้งหลาย ก็อนุญาตหื้อหมู่นละ(ลัวะ)ทั้งหลายหื้อได้อยู่ขอบ
บ้านแดนเมืองที่นั้นตราบถึงกาละบัดนี้แล กล่าวยังห้องมูล
ก่อสร้างยังเมืองนพบุรีราชธานีเมืองเชียงตุงเมืองเชียงใหม่ก็
บริบูรณ์แล้วเสียนี้ห้อง 1 ก่อนแล¹

¹ ทวี สว่างปัญญางกูร. ตำนานเมืองเชียงตุง. หน้า 29-31.

นิทานพื้นบ้านล้านนา เล่าถึงความรักของของขุนหลวงวิรังคะที่มีต่อพระนางจามเทวี โดยชาวบ้านนิยมนำมาเล่าให้สมาชิกในหมู่บ้านที่มาอยู่เป็นเพื่อนบ้านศพ เรียกว่า “เจ๊ย” ชาวบ้านจะเล่าว่า เมื่อขุนหลวงวิรังคะเสื่อมฤทธิแล้ว ทั้งสองได้ทำสงคราม และขุนหลวงเป็นฝ่ายพ่ายแพ้แก่พระนางจามเทวีและถึงกับอกแตกตาย แต่ด้วยความรักที่ขุนหลวงมีต่อพระนาง ขุนหลวงขอให้นำศพของตนไปฝังไว้ยังสถานที่ที่จะมองเห็นเมืองลำพูนได้ตลอดเวลา ขบวนแห่ศพของขุนหลวงเริ่มจากยอดดอยสุเทพแห่ขึ้นไปตามสันเขาไปด้านเหนือไปถึงยอดเขาแห่งหนึ่งโลงศพได้หล่นลงมาจากปากคนหามโลง ขุนนางที่ไปร่วมพิธีฝังศพจึงนำศพขุนหลวงลงฝังไว้ที่ยอดดอยแห่งนั้น ดอยลูกนั้นมีรูปร่างคล้ายโลงศพ ชาวบ้านเรียกว่า “ดอยคว่ำหลัง” (คำว่า หลัง แปลว่า โลงศพ) หมายถึงภูเขาที่โลงศพพลิกคว่ำลง ลักษณะของภูเขาลูกนี้เป็นรูปหินตัดสี่เหลี่ยม ถ้ามองดูจากด้านล่างจะเห็นคล้ายกับเป็นโลงศพ ปัจจุบันดอยลูกนี้อยู่ในเขตอำเภอแมริม เชียงใหม่ ห่างจากยอดดอยสุเทพประมาณ 20 กิโลเมตร ยอดดอยแห่งนี้ชาวบ้านเล่าว่าในเวลากลางคืนจะสามารถมองเห็นแสงไฟที่เมืองลำพูนได้ตลอดเวลา ปัจจุบันมีศาลขุนหลวงวิรังคะตั้งอยู่บนดอยแห่งนี้ชาวลัวะและคนเมืองในระแวกอำเภอแมริมเชื่อว่าวิญญาณของขุนหลวงจะสถิตอยู่ ณ สถานที่แห่งนี้¹

อนึ่ง ปัจจุบันที่เชิงดอยคว่ำหลังมีหมู่บ้านลัวะหมู่บ้านหนึ่งชื่อ บ้านเมืองกะ ชาวลัวะที่นี่เล่าว่าพวกเขาทั้งหมู่บ้านสืบเชื้อสายมาจากขุนหลวงวิรังคะ ชื่อบ้านเมืองกะ ก็ได้มาจากชื่อของขุนหลวง วิรังคะ ภาษาล้านนาออกเสียงว่า “วิ-รัง-กะ” ในหมู่บ้านลัวะแห่งนี้มีศาลของขุนหลวง วิรังคะ ศาลปู่สะ และย่าสะ รวม 3 ศาล ซึ่งเป็นเคารพสักการะของชาวบ้านเมืองกะตลอดมา ตามเชิงเขาด้านใต้ห่างจากดอยคว่ำหลังยังมีชุมชนลัวะอยู่อีกหลายหมู่บ้าน ได้แก่ ลัวะบ้านพระบาทสี่รอย ซึ่งตำนานพระบาทสี่รอยซึ่งเขียนไว้ใน ตำนานพระเจ้าเลียบโลกและนิทานพื้นบ้านเล่าว่า บริเวณนี้เป็นที่อยู่ของปู่สะย่าสะบรรพบุรุษของลัวะซึ่งพระพุทธรูปเจ้าเสด็จมาโปรดลัวะทั้งสองผิวเมียให้เลิกกินมนุษย์เป็นอาหาร ปู่สะย่าสะเป็นพ่อแม่ของฤาษีวาสุเทพ ซึ่งฤาษีวาสุเทพในตำนานเรื่องนี้เป็นลัวะ แล้วพระนางจามเทวีจะเป็นลัวะด้วยหรือไม่เรื่องนี้ยังไม่อาจจะหาข้อยุติได้

George Condominas เสนอว่า พระนางจามเทวีเป็นลูกชาวบ้านคนหนึ่งที่ฤาษีส่งไปศึกษาที่เมืองลวปุระหรือละโว้ พระนางได้รับวัฒนธรรมมอญหรือทวารวดีที่ละโว้ และได้้นำ

¹ ไกรศรี นิมมานเหมินท์ และ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว สำนวณดอยคว่ำหลัง และลัวะที่บ้านเมืองกะ ในอำเภอแมริม เชียงใหม่ 2532. และดูเพิ่มใน ไกรศรี นิมมานเหมินท์. กาพย์จามเทวี-วิรังคะ.

เอาความเจริญขึ้นมาเผยแพร่ในเมืองหรือญไชย พระนางอาจจะเป็นลัทธิที่พัฒนาแล้ว ใน
เมื่อขุนหลวงวิลังคะยังเป็นลัทธิปาเถื่อนอยู่พระนางจึงปฏิเสธที่จะอภิเษกสมรสด้วย¹

ดวงวิญญาณของขุนหลวงวิลังคะ ปู่แสะและย่าแสะได้รับการเซ่นไหว้และเคารพ
สักการะจากชาวลัทธิและชาวไทยวนในสมัยใดไม่ปรากฏ วิญญาณของทั้งสามคนกลายมา
เป็น "เสื้อเมืองเชียงใหม่" หรือ เทวดาประจำเมือง หรือ อารักษ์เซนมืองเชียงใหม่ ชาว
เมืองจะเซ่นไหว้พร้อมกับเทวดาเมืองอื่น ๆ ตำนานเค้าเล่าเมืองพินธุเชียงใหม่กล่าวว่า ในพิธีสืบ
ชาติเมืองเชียงใหม่ทุกปีจะมีการบูชาพญามังรายและขุนหลวงวิลังคะด้วยข้าวปลาอาหารและ
ผลไม้ต่าง ๆ

บูชาประตูและมุมเมืองแล้ว หื้อส่งอุบาศ์ 8 ประการแล
ส่งเคราะห์เมือง 5 ประการ แล ในการทำพิธีสืบชาติเมือง
ปีละครั้ง จะมีพิธีบูชาพญามังราย บูชาขุนหลวงวิลัง
คะ "จักบูชาขุนหลวงวิลังคะ หื้อตั้งปราสาทเสาดเดียว 1
ภาชนะมีข้าวต้มข้าว นม หมาก พลุ กล้วย อ้อย ลูกส้ม
ของหวาน แกงส้ม แกงหวาน ข้าวสุกข้าวสาร ข้าเปลือกข้า
เชื้อ ฟันผัก ใส่พร้อม บอกเหล้า 1 ขอบก 1 มูอยา 1 แชก
1 เท่านั้นแล² ...

เทวดาอารักษ์เซนมืองเจ้าทั้งหลาย หมายถึงเจ้าหลวงคำ
แดงเปนเค้าเปนใหญ่กว่าอารักษ์เจ้าทั้งหลาย แลอารักษ์
หลวงเมืองแคนตน 1 เจ้าหลวงมังรายตน 1 มังครามตน 1
แสนพุดตน 1 คำพุดตน 1 ปราณ (ผาญ)ตน 1 ก้อนาตน 1 แสน
เมืองตน 1 สามประยาฝั่งแกนตน 1 ท้าวโลกตน 1 ท้าว
ยอดเชียงรายตน 1 ท้าวอ้ายตน 1 แก้วตาหลวงตน 1 พระ
แม่กุดตน 1 พระเมืองแก้วตน 1 พระเมืองเกล้าตน 1 พระยา
ยอดคติโลกราชตน 1 ชุงชนะตน 1 ร่มขาวตน 1 สรีสอง
เมืองตน 1 เวียงแก่นตน 1 ปราบองตน 1 ดงดำตน 1 องคำ
ตน 1 จรชรวานตน 1 ขุนหลวงวิลังคะตน 1 ปู่แสะตน 1
ย่าแสะตน 1 พระกุมมัตน 1 พระกันตน 1 พิสนุนตน 1

¹ Georges Condominas. Ibid, pp 17-18.

² ลมูล จันท์หอม. "ตำนานโบราณเค้าเมืองพินธุเชียงใหม่" ใน เชียงใหม่ปางเดิม. เชียงใหม่: ศูนย์ศิลป
วัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่. 2540. หน้า 46.

พระเจ้าตนพ่อเจ้าฟ้าชายหลวงแก้วตน 1 พระเจ้าชีวิตกาวิ
ละองค์เจ้าตนปราบเหง้าปถวีล้านนาไทตน 1 เจ้าข้างเผือก
ตน 1 เจ้ามหาเสฏฐิตัน 1 หอพิบตัน 1 หอหางตน 1 หออ
ยาดตน 1 ปู่ยาดตน 1 เทวบุตรตนหลวงตน 1 อารักษ์แม่ระ
มิงค์ตน 1 แล อารักษ์เซนเมืองมีเท่านี้แล¹

นอกจากนี้ยังพบเรื่องขุนหลวงวิลังคะและพระนางจามเทวีมีเนื้อเรื่องแตกต่างออกไป
จากที่กล่าวไปแล้ว ตำนานนางจามเทวี กล่าวว่า เมื่อพระนางปฏิเสธความรักของขุนหลวง
วิลังคะ ๆ จึงทำพินันกับพระนางว่าให้พระนางส่งคนมาชนวัว ชนไก่ และหาคนผมยวมาแข่ง
ชันกัน ถ้าพระนางแพ้ พระนางจะต้องอภิเษกสมรสกับขุนหลวงวิลังคะ พระนางสามารถเอา
ชนะขุนหลวงได้ทุกกรณี เมื่อพระนางจามเทวีทำสงครามกับขุนลัวะพระนางเป็นฝ่ายชนะ
พระนางได้ขับไล่ลัวะไปอยู่ริมฝั่งแม่น้ำคง (สาละวิน) เมืองที่ลัวะอยู่บริเวณลุ่มแม่น้ำสาละวิน
เรียกว่า “เมืองลัวะวอด” ไม่ทราบสถานที่แน่ชัดว่าที่ใด ตามตำนานน่าจะเป็นบริเวณใกล้
กับแม่น้ำสาละวินติดต่อกับเขตอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ปัจจุบันบริเวณนี้มีหมู่บ้าน
บ้านลัวะหลายหมู่บ้านและชาวลัวะเล่าว่าบรรพบุรุษของเขาเป็นคนสร้างเจดีย์หลวง ที่วัด
เจดีย์หลวงกลางเวียงเชียงใหม่ ดังความว่า

ปุ่นปจรัง ภายหน้าแต่นั้นเล่ายังมีขุนหลวงผู้หนึ่งชื่อว่าวิลัง
คะ อันเป็นพระยาแก่ลัวะทั้งหลายอยู่ดอยจตุสุப்புพตาได้
ยินข่าวสารว่า นางจามเทวีมีรูปโฉมอันงามนัก มันใครได้
นางเป็นเมียจึงใช้ขุนลัวะผู้หนึ่งอันเป็นเสนาแห่งมันกับ
บริวาร 500 กับของฝาก 500 แหก (ที่บรรจของชาวล
วะใช้) มาถวายนางจามเทวีแล้ว ก็บอกเหตุการณ์อันขุน
วิลังคะใช้มานั้นขูประการฯ นางจึงถามว่า ขุนแห่งสูนั้นมี
รูปเป็นดังหรือ คนใช้ไหว้สาวว่า ขุนตุซ้าก็มีรูปเป็นดังตุซ้าทั้ง
หลายนี้แหละว่าอัน นางจามเทวีจึงว่า ผิดว่าขุนแห่งสูมี
รูปเป็นดังสูนี้แท้ ดังอันมันจักขอถูกมือถูกกับควรหื้อถูก
แล สูงหนีไปบัดเดี๋ยวนี้นะอะว่าอันฯ...

ลัวะคนใช้ก็คืนเมื่อบอกแก่ขุนวิลังคะหันแล ขุนวิลังคะได้
ยินคำคนใช้บอกแก่ตนยินเคียดนัก จึงใช้คนเอาวัวตัวหนึ่ง

¹ ลมูล จันทน์หอม. เรื่องเดิม. หน้า 55.

ช่างชนดินักลงมาว่า หื่อนางจามเทวีหาจัวมาชน คั้นว่า
จัวนางจามเทวีค้ำ(พ่ายแพ้)จักเอานางเป็นเมียว่าฉันนั้น
นางจามเทวีและราชบุตรทั้งสองและเสนาอามาตย์ทั้งมวล
ก็เอาลูกจัวตัวอันยังบ่พรากนมเพื่อนั้นตัวหนึ่งมาผูกไว้บ่ได้
กินนมได้วัน 1 คั้น 1 แล้วก็ปล่อยไปทางจัวละหั้นแล ลูก
จัวตัวนั้นอยากนมหนัก หั้นจัวละใสใจว่าแม่มันก็แล่นเข้าไป
หาแล้วดูดน้ำจัวละ ๗ ล้วจัวน้อยดูดน้ำก็แล่นหนีไปหั้นแล
ฯ ... ถัดนั้น ผู้ชื่อว่าวิลังคะก็แต่งหื้อคนเอาไก่ตัวหนึ่งมี
เดือยแลเบื่องแล 3 เดือย ว่าหื่อนางจามเทวีหาไก่มาชน
คั้นไก่นางค้ำจักเอานางว่าอัน นางก็หื้อหาเทโดยักษ์หื้อ
เนรมิตเป็นไก่ตัวหนึ่งมีเดือยแลเบื่องแล 7 เดือยเข้าชนไก่ล
วะกำเดือย เดือยไถ่นางถูกหัวไก่ลวะตายไปหั้นแลฯ...

ถัดนั้น ขุนวิลังคะก็เข้าแต่งหื้อคนผมยาว เมื่อมันยื่นผม
จากดินศอก 1 ลงมาว่า หื่อนางหาคนผมยาวหื้อได้
เหมือนนี้ กั้นบ่ได้จักเอานางว่าฉันนี้ นางก็หื้อเทโค
ยักษ์เนรมิตเป็นคนผู้หนึ่ง ผมยาวลากดิน 5 ศอก ถัด
นั้น ขุนวิลังคะแต่งคนมีลงมานางจามเทวีก็หื้อเทโดยักษ์
เนรมิตเป็นคนออกมาต่อหั้นแลพระยาลวะเอาอันใดมาต่อ
ก็บ่แพ้มีความเครื่องเคียดนักก็ถือเอาเสน่าเล่มหนึ่งใหญ่
ประมาณ 8 คืบอ้อมยาว 15 วาซัดลงมาด้วยกำลังแห่ง
ตน มาตกริมเวียงหนวันตกแจ่งเหนือจมลงดินไป 5 วา
ลวดเป็นหนองเสน่าต่อเท้าบัดนี้แลฯ ... นาง
จามเทวีหั้นกำลังฤทธิ์พระยาลวะฉันนั้น นางจึงเอาผ้า
ผืนนุ่งชั้นในหื้อชักฟอกหื้อขาวดีขาวดี แล้วเอาตัดหยิบเป็น
หมวกประดับด้วยแก้วและคำ แล้วแต่งคนใช้นำไปถวาย
ขุนลวะหั้นแลบเอาริพลโยธาแห่งตน ประมาณว่าได้แปด
หมื่นลงมาตั้งทัพอยู่หนวันตกเวียงเต็ม 3 ทุ่ง จึงได้ชื่อ
ว่าสามทวงแลมหาพลหนแล...พระยาลวะก็ยินดีรำพึงว่า
กูจักได้นางจามเทวีเป็นเมียแท้ชะแล มันข้าพุงสะเหน้า
แถมคำหนึ่ง ก็บ่หันดอย เหตุว่ามันเสียกำลังฤทธิ์ไป

เพราะหมวกแห่งนั้นนั้นแล ขุนหลวงวิรังคะก็บังเกิดโกรธ
มากนัก จึงขับพลโยธาแห่งตน ประมาณว่าได้แปดหมื่น
ลงมาตั้งทัพอยู่นวนออกเวียงเต็ม 3 ท่ง จึงได้ชื่อว่า สาม
ทวง และ สันมหาพลแล ... นางจามเทวีก็หื้อเจ้า
มหันตยศซึ่งคอยข้างเผือก อินทวรอนันตยศผู้น้องซึ่งหลัง หื้อ
ความขี้ทำย มีหมู่เสนาอามาตยิริพลคนหาญเป็นอันมาก
พร้อมไปด้วยเทโคยักษอันมีบริวารพันหนึ่ง ก็ออกไปรบ
ด้วย ทมิละทั้งหลายนั้นแล ลัวะโยธาทั้งหลายยังเจ้า
ราชบุตรทั้งสองซึ่งข้างเผือกงาเดียวแลกับมีหมู่โยธาแก้ว
หาญทั้งหลาย ดูมีฤทธิ์เดชหาประมาณบ่ได้ บ่อาจจัก
ต่อต้านได้ก็ลวดแตกกระจัดกระจายไปนับเสี้ยม ยกโยธาก็
ไล่จับยับกินยังลัวะทั้งหลาย ก็ถึงซึ่งอันวินาศฉิบหายมาก
นักพากันหนีไปถึงริมแม่น้ำคงได้ชื่อว่าเมือง ลัวะวอดต่อ
เท้าบัดนี้แลฯ¹

สงครามระหว่างขุนหลวงวิรังคะและพระนางจามเทวี สะท้อนความขัดแย้งระหว่าง
กลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันหรือต่างกลุ่มกันที่อยู่ในเขตที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง ชินกาลมาลีปกรณ์
กล่าวถึงจำนวนทหารลัวะที่ทำสงครามมีจำนวนมากถึง 80,000 คน แม้ว่าจะไม่จริงหรือมี
จำนวนใกล้เคียงความจริงแต่เอกสารนี้ก็ช่วยสะท้อนให้เห็นว่าในยุคสมัยที่พระโพธิ์รังษีแต่งเรื่องนี้
เมื่อราว พ.ศ. 2060 ในช่วงสมัยตอนปลายของราชวงศ์มังรายว่า ลัวะเป็นชุมชนขนาดใหญ่
ระดับเมืองมีการจัดชุมชนทั้งด้านการเมือง เศรษฐกิจสังคม และมีวัฒนธรรมประเพณีของตน
เอง ซึ่งจะเห็นว่าลัวะในปัจจุบันซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่บนภูเขาทำอาชีพทำการเกษตรบนที่สูง ลัวะ
ได้ทำนาแบบขั้นบันไดที่มีการใช้ระหัดวิดน้ำเข้านาที่เรียกว่า "หลุก" และมีการจัดการเรื่องการ
ใช้ทรัพยากรน้ำอย่างมีระบบ มีความสามารถในการถลุงเหล็ก ตำนานกล่าววาลัวะสร้าง
เมืองได้ที่เมืองเจ็ดลินซึ่งมีฐานฐานกลมและเวียงสวนดอกมีแผนผังเป็นรูปสี่เหลี่ยม จึงน่าจะ
เชื่อได้ว่าลัวะน่าจะมีความเจริญถึงระดับที่สร้างบ้านเมืองและจัดการปกครองเป็นแคว้นหรือ
เมืองในสมัยโบราณ²

¹ สงวน โชติสุขรัตน์. "ตำนานนางจามเทวี" ใน ประชุมล้านนา เล่ม 2. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2515.
หน้า 18-27.

² Georges Condominas. "Notes on Lawa History Concerning a Place Named Lua (Lawa) in
Karen Country (Amphur Chomthong, Changwat Chiangmai) in From Lawa to Mon, from Saa'
to Thai. Central Printery ANU, Canberra 1992.pp.8-9..

หมู่บ้านของชาวลัวะปัจจุบันยังพบกระจัดกระจายอยู่ทั่วภาคเหนือเกือบทุกจังหวัด และในจังหวัดเชียงใหม่ชาวลัวะอาศัยอยู่ตั้งแต่บริเวณทิศเหนือตั้งแต่อำเภอเชียงดาว อำเภอแม่แตง อำเภอแมริม อำเภอสะเมิง อำเภอเมือง อำเภอหางดง อำเภอสันป่าตอง อำเภอจอมทอง อำเภอฮอด อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ตลอดแนวไปทางทิศตะวันตกเขต อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน เรื่องราวของลัวะที่ปรากฏในตำนานและมีเนื้อหาสัมพันธ์กับเมืองหริภุญไชยและเป็นลัวะที่เคยอาศัยบริเวณเชิงดอยสุเทพ¹ หมู่บ้านชาวลัวะเหล่านี้อาศัยอยู่ทั้งในพื้นที่ราบปัจจุบันได้กลายเป็นคนเมืองไปแล้ว เช่น ลัวะที่บ้านขุนคง อำเภอหางดง บ้านหัวลิน อำเภอสันป่าตอง และลัวะที่บ้านแปะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น

ลัวะกับการสร้างเมือง

มีคำกล่าวในตำนานไทใหญ่ว่า “สาวสร้างฟ้า ล้า(ลัวะ)สร้างเมือง” หมายความว่า เทวดาสร้างฟ้า และลัวะมีความสามารถในการสร้างเมือง หรือมีความรู้และเทคโนโลยีในการสร้างเมืองที่มีผู้นำค้ำดินตามลักษณะเรขาคณิตแบบต่าง ๆ มีเมืองโบราณหลายเมืองที่สันนิษฐานว่าจะเป็นเมืองที่ลัวะสร้าง และมีตำนานกล่าวถึงเมืองโบราณของลัวะบริเวณเชิงดอยสุเทพหลายเมือง ได้แก่ เวียงล้านนา เวียงนารัฐ เวียงเจ็ดลิน เวียงนพบุรี และ เวียงสวนดอก มีลักษณะผังเมืองมีทั้งสี่เหลี่ยมและสี่เหลี่ยมจัตุรัส ฯลฯ

นอกจากนี้ยังพบว่าลัวะเป็นเจ้าของเมืองอีกหลายเมืองที่ไม่ทราบที่ตั้งและลักษณะสันฐานเมืองแน่ชัด เช่น เวียงลัวะสี่ทวง และเมืองเงินยาง ซึ่งตำนานกล่าวว่าตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำแม่ละว้า² ปัจจุบันเรียกว่า แม่น้ำแม่สาย อำเภอแม่สาย จังหวัดเชียงราย รวมไปถึงเมืองที่ตั้งอยู่ทิศเหนือขึ้นไปในดินแดนรัฐชานคือ เมืองเชียงตุง ตำนานกล่าวว่าเป็นเวียงลัวะ

¹ ชาวบ้านเล่าว่า บริเวณเชิงดอยสุเทพมีหนองสะเหน้าที่ขุนหลวงวิลังคะพุ่งลงมาจากดอยสุเทพ ตั้งใจให้ไปตกกลางเมืองหริภุญไชย แต่ด้วยถูกพระนางจามเทวีทำคุณไสย์ พลังของขุนหลวงเสื่อมลง พุ่งสะเหน้ามาตกบริเวณที่ปัจจุบันคือโรงเรียนเชิงดอย และบริเวณนี้ยังมีหอคูณูและตั้งอยู่เป็นป่าดงเลียงผิวนุและ เรียกว่า “หวดง” ที่วัดฝ่ายหินเคยเป็นสถานที่เก็บพระพุทธรูปที่ใช้ในพิธีเลียงผิวนุและยาสะ ปัจจุบันผ้าบุญย้ายไปเก็บรักษาไว้ที่วัดป่าจี้ หมู่บ้านแม่เหียะ ทิศใต้ของดอยคำ บริเวณนั้นจะเป็นดงเลียงผิเช่นกัน ชาวบ้านเรียกว่า “หวดง” ซึ่งเป็นชื่อเรียกอำเภอหางดงมาจนทุกวันนี้ (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว สัมภาษณ์ อาจารย์ ไกรศรี นิมมานเหมินท์ 2532)

² ที่อำเภอแม่สายมีเวียงโบราณชื่อว่า เวียงพางคำ และ เวียงเงินยาง

และมีหลักฐานกลมกล้าย เวียงเจ็ดลินที่เชิงดอยสุเทพ จังหวัดเชียงใหม่¹ และเมืองยอง ใน รัฐชาน ประเทศพม่า ตำนานก็กล่าวว่าเป็นเวียงลัวะทั้งสิ้น² เวียงลัวะในตำนานมีดังนี้

เวียงนพบุรีที่เชิงดอยสุเทพ

ตำนานพระธาตุดอยสุเทพ กล่าวว่า บริเวณเชิงดอยสุเทพที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงมีหัวหน้า ลัวะสร้างเมืองแต่ไม่ปรากฏชื่อ ตำนานกล่าวว่าเมืองมีฐานสี่เหลี่ยม ขนาด ยาว 1000 วา กว้าง 900 วา เมื่อสร้างเสร็จได้ไปขอคำปรึกษาจากฤๅษีวาสุเทพซึ่งบำเพ็ญบารมีอยู่บนดอย อสุภัพพา (ดอยสุเทพ) ฤๅษีได้ไปขอเสาคินทิลจากพระอินทร์บนสวรรค์ชั้นดาวดึงส์มาตั้งไว้ กลางเมือง ซึ่งเสาคินทิลนี้จะทำให้บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ "ข้าวหนาปลาถูก สุขสวัสดิ์" เสาคินทิลนี้ถือเป็นเสื่อเมืองของลัวะ ซึ่งพระอินทร์บอกแก่ฤๅษีว่า "ท่านจงไปบอกแก่พญาลัวะหื้อ บุษบาเสื่อเมืองคือเสาคินทิล"³ ต่อมาตำนานกล่าวว่าลัวะเมื่อที่จะอาศัยอยู่ในที่ราบลุ่ม จึงอพยพขึ้นไปอยู่บนภูเขา สุเทพตามเดิม เมืองแห่งนี้จึงกลายเป็นเมืองร้างไป ดังมีข้อความ ว่า "พญาลัวะผู้ครองเมืองได้ครองเมืองเป็นเวลานานนัก ต่อมาก็เบื่อหน่าย จึงขึ้นไปอยู่บน ดอยอูจอุบรรพตดังเดิม" เวียงลัวะบริเวณเชิงดอยสุเทพคงจะสร้างขึ้นและกลายเป็นเมืองร้าง ไปหลายครั้งตามกาลเวลา จนถึงพญามังรายทรงสร้างเวียงเชียงใหม่ ชาวเชียงใหม่นับถือ และบุษบาเสาคินทิลของลัวะมาแต่สมัยใดไม่ปรากฏ ชาวเชียงใหม่ยังบุษบาเสาคินทิล ปีละ ครั้งสืบมาจนถึงปัจจุบัน ตำนานกล่าวว่ามีเมืองลัวะที่บริเวณเชิงดอยสุเทพเมืองหนึ่งชื่อ "เวียง นพบุรี"ซึ่งชื่อมาจากเศรษฐีลัวะ 9 ตระกูล⁴

- เวียงล้านนา : เวียงของเจ้าสุวรรณคำแดง

ตำนานสุวรรณคำแดง กล่าวถึงการสร้างเมืองของลัวะเมืองหนึ่งชื่อว่า เมืองล้านนา เมืองนี้สร้างโดยเจ้าหลวงคำแดง ๆ เป็นราชบุตรของพญาโจรณี ซึ่งปกครองเมืองโจรณีตั้ง อยู่ทิศเหนือของบริเวณล้านนา (ไม่ทราบที่ตั้ง) เจ้าหลวงคำแดงได้รับคำสั่งจากพระยาโจรณีผู้ บิดาให้ไล่ติดตามกวางทองลงมาทางทิศใต้พร้อมบริวาร เจ้าหลวงไล่ติดตามมาถึงบริเวณดอย

¹ ดูเพิ่มใน อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว เล่าเรื่องเมืองเชียง เมืองพะยาก และเมืองเลน" ใน เรื่องเมืองเชียงตุง เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์ 2537, หน้า 1-26.

² อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. ตำนานเมืองพะเยา ไบลาน 7-9. หน้า 16. และ มานิต สิงหนวดสิบลอบคัน หน้า 73-74 ประชุมพงศาวดารภาค ภาค 61 หน้า 65.

³ สวัสดิ์ เขมกปสิทธิ์. ตำนานเมืองเชียงใหม่ ปุและย่าและ เสาคินทิล. หน้า 7.

⁴ สวัสดิ์ เขมกปสิทธิ์. เรื่องเดิม. หน้า.7-13. และ สงวน ไชติสุขรัตน์. ตำนานพระธาตุดอยสุเทพ ใน ตำนานล้านนาไทย เล่ม 2. กรุงเทพฯ : อักษรการพิมพ์ 2515. หน้า 314-318.

ช่างสงฆ์เชียงดาว และได้พำนักที่บริเวณนี้และได้พบรักและได้แต่งงานกับผู้หญิงคนหนึ่งชื่อว่า นางอินเหลาและอยู่ที่ดอยแห่งนี้¹

ต่อมาเจ้าหลวงได้ไล่ติดตามกวางมาถึงที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง “วันนี้เราจักพากันไปหาเขาทางโหลง(บริเวณที่โหลง)ริมแม่น้ำแม่ระมิงค์(น้ำปิง)แถมเล่าทะเล”² แต่ไม่พบกวางทอง บริวารของเจ้าหลวงได้พบสระบัว 9 สระ และพบฤๅษีที่ดอยสุเทพ ต่อมาฤๅษีได้แนะนำให้บริวารเจ้าหลวงค้าแดงสร้างเวียงบริเวณลุ่มแม่น้ำปิง เรียกชื่อว่า เวียงล้านนา คำว่า “ล้านนา” ซึ่งได้มาจากจำนวนน้ำหนักของเตียงหินที่เจ้าหลวงทรงใช้เป็นแท่นบรรทม “เขาจึงลวดไสชื่อว่า เมืองล้านนาเพื่ออันแล”³ เจ้าหลวงค้าแดง ได้อยู่ที่เมืองล้านนาโดยได้มอบอำนาจให้ลัวะคนหนึ่งชื่อว่ามุตตะกลางแต่งตั้งให้เป็น “ขุนหลวง” หรือหัวหน้าปกครองและสั่งสอนลัวะทั้งหลายในเวียงล้านนา ตำนานไม่ระบุว่าเจ้าหลวงค้าแดงเป็นลัวะหรือไม่ สันนิษฐานว่าน่าจะเป็น ลัวะ ซึ่งวิญญาณของเจ้าหลวงสุวรรณคำแดงได้กลายเป็นใหญ่กว่าผีทั้งหมดของเมืองเชียงใหม่ มีฐานะเป็นผีบ้านผีเมืองที่สถิตที่อยู่ที่ดอยหลวงเชียงดาว ชาวเชียงใหม่สมัยก่อนจะเช่นไหว้ผีเมืองทุกปี ตามประเพณีของลัวะนั้นคนที่เป็นผู้นำในการสร้างเมืองหรือสร้างหมู่บ้าน เมื่อหัวหน้าคนนั้นถึงแก่ความตายวิญญาณของเขาจะได้รับยกย่องให้เป็น “ผีเมือง” และ ผีประจำหมู่บ้าน หรือ “ผีเสื้อบ้าน”

ตำนานกล่าวต่อไปว่า ต่อมาหลังจากแต่งงานกับนางอินเหลาแล้ว เจ้าหลวงค้าแดงได้แต่งงานกับหญิงสาวอีก 2 นาง คือ นางผมเผือและนางสาตกว้าง มีบุตร 8 คน ต่อมานางทั้งสองยินดีอยู่กับราชบุตรที่เมืองล้านนาสืบไป ส่วนเจ้าหลวงค้าแดงได้กลับไปอยู่ที่ดอยอ่างสงฆ์เชียงดาวกับนางอินเหลาตามเดิมจนสิ้นอายุขัย

เมืองล้านนามีเจ้าเมืองปกครองสืบมาจากเจ้าหลวงค้าแดงอีกนานเท่าใดไม่ปรากฏ อวสานของเมืองล้านนาเกิดขึ้นในสมัยเจ้าเมืองชื่อพญาควา ซึ่งได้นำเอาตะพานน้ำเผือก (ปลาฝา) มาฆ่ากิน เมืองล้านนาจึงล่มลงเป็นหนองน้ำ ซึ่งเรื่องนี้เหมือนกับการสิ้นสุดของเวียงโยนกนาคนครที่ใกล้เมืองเชียงแสนที่เจ้าเมืองเอาปลาไหลมาฆ่าแล้วแบ่งกันรับประทาน เวียง

¹ ดอยอ่างสงฆ์เชียงดาว ปัจจุบันเรียกดอยหลวงเชียงดาว เป็นต้นกำเนิดของแม่น้ำปิง อยู่ด้านทิศตะวันตกของที่ทำกรอำเภอเชียงดาว ห่างจากเมืองเชียงใหม่ไปทางทิศเหนือ ประมาณ 70 กม. ชาวเชียงใหม่เชื่อว่าป็นสถานที่สถิตของดวงวิญญาณของ “ผีเมืองเชียงใหม่ทุกองค์” โดยมีเจ้าหลวงค้าแดงเป็นประธาน

² ตำนานสุวรรณคำแดง ล้านนาไทย หน้า 126.

³ ตำนานสุวรรณคำแดง หน้า 130

โยนกจึงลุ่มลงเป็นหนองน้ำ ปัจจุบันชื่อหนองบงกาย ใกล้เมืองเชียงแสน อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ชาวบ้านเรียกว่า เวียงหนองลุ่ม

--เมืองนารัฐะ

เมื่อเมืองล้ามนาลุ่มลงแล้ว พวกลัวะและชาวเมืองต่างพากันหนีไปอยู่ตามที่ต่าง ๆ บนภูเขาและลำห้วย ต่อมาพลเมืองลัวะเพิ่มขึ้น จึงสร้างเมืองใหม่อีกเมืองหนึ่งชื่อเมืองนารัฐะ (ไม่ทราบที่ตั้ง)

ตั้งแต่นั้นมาคนทั้งหลายก็กลัวเมืองยูป ก็พากันโยกย้ายไปสู่
ชอกห้วยราวเขา ที่ข้างตีนดอยและตีนม่อน เมื่อภายหลังเขา
แพร่พอกออกหลวงหลาย...เขาก็ร้องเรียกกันมาพร้อมกัน แล้ว
ว่าควรสร้างเวียงแก้วใหม่ เราจักใส่ชื่อว่าเมืองนารัฐะ”

เมืองแห่งนี้มีเจ้าเมืองปกครองมาหลายองค์ จนถึงเจ้าเมืองชื่อว่า พญานินพิชชะ ได้
ตัดสินใจดีไม่เป็นธรรม คิดดังกล่าวนั้น มีหญิงหม้ายคนหนึ่งมีลูกชายหนึ่งคน อายุประมาณ
16 ปี หญิงหม้ายต้องการจะแต่งงานใหม่แต่ลูกชายไม่ยอมให้นางผู้แม่แต่งงานใหม่ แต่ผู้เป็น
แม่ไม่ยอม จึงตกลงแต่งงานใหม่กับชายคนหนึ่ง

ลูกชายของนางไม่พอใจจึงทุบตีผู้เป็นแม่และพ่อเลี้ยงทุกวัน เทวดาอารักษ์ซึ่งสถิตที่
ดอยเชียงดาวและมีเจ้าหลวงคำแดงเป็นประธานไม่พอใจที่ลูกตีพ่อแม่ จึงบันดาลให้ฤๅษีที่อยู่
บนดอยสุเทพมองลงมาเบื้องล่างเห็นบ้านของหญิงหม้ายคนนั้น ในเวลากลางคืนฤๅษีมองเห็น
เป็นควันไฟออกจากหลังคาบ้าน ในเวลากลางวันฤๅษีมองเห็นเป็นเปลวแดดระยิบระยับ
ฤๅษีเกิดความสงสัยจึงลงมาจากภูเขา ฤๅษีเห็นลูกชายตีหญิงแม่หม้ายคนนั้นทุกวัน ฤๅษี
ซักถามได้ความแล้ว จึงพาหญิงผู้เป็นแม่และพ่อเลี้ยงพร้อมกับลูกชายไปถึงเสนาบดีเพื่อให้
ตัดสินว่าใครผิดใครถูก แต่เสนาบดีพิจารณาแล้วมีความเห็นและตัดสินเรื่องนี้ไม่ตรงกันว่า
ใครผิดใครถูก เขาทั้งหลายจึงนำความขึ้นบอกแก่พญาเจ้าเมืองเพื่อวินิจฉัย

พญานินพิชชะเป็นผู้ตัดสินคดีด้วยตนเอง เขาเห็นชายหนุ่มลูกหญิงหม้ายหน้าตาดี
ก็เกิดความเอ็นดูไม่อยากจะให้เขาต้องตาย จึงไปชักกระชังมีเสียงดังไพเราะ เสียงระฆังเกิดจาก
แท่งไม้หรือทองเหลืองที่แขวนอยู่ด้านในของกระชัง พญากล่าวว่าเมื่อตีไม้ตีระฆังก็เกิดเสียง
ดังไพเราะเช่นนั้น ถ้าฟังระฆังไม่มีใครตีจะไม่มีเสียง ด้วยเหตุนี้พญาจึงตัดสินว่า การที่ลูก
ตีพ่อแม่ไม่มีความผิด เช่นเดียวกับแท่งไม้หรือเปรี๊ยะเหมือนกับลูกชายของนางเป็นลูกกระชังตี

¹ ตำนานสุวรรณคำแดง. หน้า 131-132.

ตัวระฆัง ทำให้เกิดเป็นเสียงระฆัง พญาตัดสินคดีนี้ไม่ชอบธรรม ฤาษีจึงกล่าวว่า ถ้าผู้ใด
กลัวตายขอให้พาคอครบครวหนีออกจากเมืองนี้ไปโดยเร็ว เพราะเมืองนี้พญาปกครองไม่ชอบ
ธรรมเมืองนี้จะฉิบหาย ถัดมาอีกประมาณ 7 วัน ฝนตกน้ำท่วมเมืองมากทำให้เมืองนารัฐจะจม
น้ำล้นไปในที่สุด เรื่องน้ำท่วมเมืองในเขตที่ราบลุ่มเป็นเรื่องที่พบมากในตำนานสมัยโบราณ

เรื่องลูกตีแม่เรื่องนี้พบเรื่องราวคล้ายกันใน **ชินกาลมาลีปกรณ์** ซึ่งพระรัตนปัญญา
เถระ พระสงฆ์ชาวเขียงใหม่รจนาเป็นภาษาบาลี เมื่อระหว่าง พ.ศ. 2060-2071 กล่าวว่ามี
เมืองลัวะเมืองหนึ่งชื่อรันนปุระ มีเจ้าเมืองชื่อพระเจ้ากุนริสิคนาสเมืองนี้ตั้งอยู่บริเวณดอยสุเทพ
สร้างโดยฤาษีชาวสุเทพ เจ้าเมืองได้ตัดสินคดีลูกตีแม่ไม่มีความผิดเช่นเดียวกัน ต่อมาเมืองนี้
จึงฉิบหายด้วยความออยุติธรรม¹

- เวียงเชษฐบุรี (เวียงเจ็ดลิน)

เมื่อเมืองนารัฐล่มไปแล้ว ชาวเมืองที่หนีไปอยู่บนภูเขาได้กลับลงมาและคิดจะสร้าง
เวียงใหม่ เขาพากันไปขอคำแนะนำจากฤาษีและบอกกับฤาษีว่า พวกเขาขีดหลาบที่จะสร้าง
เมืองในที่ลุ่ม เพราะน้ำท่วม “เขาก็ก่อนว่า เราจักสร้างที่ต่ำก็หลาบเสียแล้ว ก็ยินกล้วนน้ำ
ท่วมน้ำหล่มน้ำยุบ” ฤาษีจึงช่วยชี้สถานที่สร้างเมืองแก่พวกเขาบริเวณเชิงดอยสุเทพด้าน
ตะวันออก เมื่อสร้างเสร็จชื่อว่า “เวียงเชษฐบุรี” หรือเวียงเจ็ดลิน สันฐานเมืองเป็นรูปวงกลม
ปัจจุบันเป็นที่ตั้งของสถาบันเทคโนโลยีราชมงคล เชิงดอยสุเทพใกล้กับประตูด้านหน้าของ
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่เชิงดอยสุเทพ

ตำนานกล่าวว่าเมืองนี้มีเจ้าเมืองชื่อว่าพญาสระเกษ ส่วนหัวหน้าลัวะในเวียงแห่งนี้
ชื่อว่าพญาวิวอ (บางฉบับว่าวิงวอ) เมืองนี้พลเมืองเป็นลัวะและไทอาศัยอยู่รวมกัน เรื่อง
สะท้อนว่าในบริเวณลุ่มแม่น้ำปิงสมัยโบราณมีกลุ่มชาติพันธุ์ลัวะและไท ซึ่งในที่นี้อาจจะเป็น
คนไทยวนหรือไทกลุ่มอื่นก็ไม่อาจจะทราบได้

เมืองเชษฐบุรีมีเจ้าเมืองปกครองสืบมา 15 องค์ ยังมีเจ้าเมืององค์หนึ่งมีพี่น้องรวมกัน
3 คน พี่ชายคนแรกได้เป็นเจ้าเมืองเชษฐบุรี น้องชายคนถัดมาเป็นอุปราช และคนสุดท้ายไป
เรียนวิชาที่พญาเมืองรามเทียร เขาเรียนดีมากเมื่อเรียนสำเร็จพญารามเทียรยกธิดาให้เป็น
ชายา หลังจากแต่งงานแล้วพญารามเทียรยกขึ้นเป็น พญาแมนตาต่อ²

¹ ชินกาลมาลีปกรณ์. หน้า 91

² ตำนานพื้นเมืองเขียงใหม่ว่า แมนตาตอก หรือ แมนตาตอก (ตาตอก แปลว่า ตาเดียว)

พญาแมนตาต่ออยู่เมืองรามเทียร 3 ปี พี่ชายที่ปกครองเมืองเชษฐบุรีถึงแก่พิราลัย ชาวเมืองได้มอบเมืองให้น้องชายคนที่สองเป็นเจ้าของสืบมา ต่อมาเจ้าเมืององค์นี้ก็ถึงแก่พิราลัยอีก เขาจึงไปเชิญพญาแมนตาต่อมาปกครองเมืองเชษฐบุรี พญาแมนตาต่อได้สอบถามขุนนางว่าพี่ชายทั้งสองพิราลัยด้วยเหตุใด ขุนนางตอบว่าตายเพราะว่า “ผี” มากิน พญาแมนตาต่อถามว่าผีมาจากไหน ขุนนางตอบว่ามาจาก “ขอกฟ้าผีตายเ็น” พญาแมนตาต่อก็กองทัพไปรบผีที่ขอกฟ้าผีตายเ็น แต่สู้ผีไม่ได้ถูกปืนพิษตาย ทหารจึงนำศพพญาแมนตาต่อกลับมาเวียงเชษฐบุรี ผีจากขอกฟ้าตายเ็นได้ไล่ติดตามมาถึงเวียงเชษฐบุรี ผีเหล่านี้ได้มาล้อมเวียง “ผีขอกฟ้าตายเ็นก็ลวดพากันมาแวดเวียงกุมเวียงเชษฐบุรีคือเวียงเจ็ดลินนี้แล ”

ผีมาล้อมเวียงอยู่ 3 ปี เวียงจึงแตก ผีจึงไล่ฆ่าคนที่เป็นลูกน้องพญาแมนตาต่อที่อยู่ในเมืองเชษฐบุรีทุกคน ลูกน้องพญาแมนตาต่อมี ประมาณ 500 คน มีทั้งลัวะและไทอาศัยอยู่รวมกัน ชาวไทบางกลุ่มได้พากันหนีไปอยู่ที่ดอยด้วน (ตั้งอยู่ใกล้กับเมืองพะเยา) เขาทั้งหลายได้กลายเป็นโจรลักของชาวบ้านชาวเมืองที่ดอยด้วน “โจรดอยด้วนทั้งหลายผู้นั้นก็เป็นตระกูลภายในไทย อันเป็นลูกน้องพญาแมนตาต่ออันนับเสีียง ในเวียงเชษฐบุรีที่นั่น พระกุลไทยก็มีอยู่พร่อง พระกุลลัวะอันมีพญาวิวอเป็นเกล้า ”

เพื่อมิให้ผีขอกฟ้าตายเ็นรู้ว่าคนผู้ใดเป็นคนไทยและคนไหนเป็นลัวะ พญาวิวอหัวหน้าลัวะซึ่งรักคนไทยและคนไทยก็ รักลัวะ พญาวิวอจึงประกาศให้คนไทยตัดผมเหมือนลัวะ และประกาศให้ลัวะทุกคนนุ่งผ้าเหมือนคนไทย ซึ่งแต่เดิมนั้นลัวะนุ่งผ้าแบบลัวะที่เรียกว่า “นุ่งเตบ” ซึ่งไม่ทราบว่านุ่งเตบสมัยนั้นนุ่งอย่างไร ลัวะและไทแต่งตัวเหมือนกันเพื่อไม่ให้ศัตรูรู้จักคนไทย สะท้อนความช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างลัวะและคนไทย

กล่าวผีมารู้จักคนไทย เหตุว่าพญาวิวอก็ยังรักไทย ไทยก็รักลัวะแล พญาวิวอว่าเราจักแต่งหื้อผวนกันเสีย ผีมาหั่นอย่าหื้อผีรู้จักไทย หื้อสู้นั้นตัดผมสูหื้อเหมือนยังลัวะ ป่าวหื้อลัวะนุ่งผ้าแปลงผ้านุ่งหื้อเหมือนไทย และอย่าหื้อผีมารู้จักไทย ก่อนนั้นลัวะทั้งหลายชุนนี้เขาก็นุ่งเตบชุนคน และแต่ก่อนมานั้นลัวะบ่ห่อนนุ่งผ้าสักเทื่อ ก็ยอมนุ่งเตบเสีียงแล มูลละไทตัดผมเหมือนลัวะลัวะนุ่งผ้าเหมือนไทยเกิดนี้แล”¹

นอกจากนี้ ยังมีเรื่องเล่าถึงความสัมพันธ์อันดีระหว่างไทยกับลัวะในช่วงที่ผีขอกฟ้าตายเ็นมาล้อมเมืองเชษฐบุรีว่า วันหนึ่งคนไทยตื่นเข้าขึ้นมาได้หนึ่งข่าวไว้ คนลัวะใช้ให้คนไทยไปดัก

¹ ตำนานสุวรรณคำแดง. หน้า 144-145.

น้ำที่ไหลออกไป ในระหว่างนั้นผีขอกฟ้าตายเป็นมาขอข้าวจากลัวะ ลัวะจึงยกไหข้าวลงและ
ห่อข้าวให้ผีไป เมื่อคนไทไปตักน้ำกลับมา ไม่เห็นไหข้าว ลัวะบอกว่าตกลงให้ผีไปหมดแล้ว
คนไทจึงยกหม้อหนึ่งลง จึงมีคำกล่าวเกี่ยวกับเรื่องนี้ที่สะท้อนความสัมพันธ์ระหว่างทั้งสอง
พวกว่า "ลัวะปลงไห ไทปลงหม้อหนึ่ง"¹ ลัวะและไทต่างช่วยเหลือซึ่งกันและกันจึงจะดำรง
ชีวิตอยู่ได้อย่างเป็นสุข เพราะการที่จะหนึ่งข้าวเหนียวให้ได้ข้าวสุกมารับประทานนั้น ต้อง
อาศัยอุปกรณ์ทั้งหม้อหนึ่งและไหข้าวทั้งสองอย่าง จะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไม่ได้ เช่นเดียวกับ
ลัวะและคนไทต้องพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกันจะเหลือเพียงพวกเดียวไม่ได้

เมื่อฤๅษีทราบข่าวว่าจากลัวะว่าผีมาล้อมเมืองเชษฐบุรี ฤๅษีซึ่งอาจจะเป็นพวกลัวะ
ด้วยกันจึงขึ้นไปหาพระอินทร์ พระอินทร์บอกว่าถ้าอยากจะทำให้บ้านเมืองอยู่ดีมีสุขอุดม
สมบูรณ์ ให้ชาว ลัวะทั้งหลายรักษาศีล พระอินทร์จึงจะมอบทรัพย์สมบัติให้เป็นบ่อเงิน บ่อ
ทอง และบ่อแก้ว ในขณะที่นั้นมีลัวะ 9 ตระกูลที่ชั้นอาสารักษาศีล 5 และศีล 8 พระอินทร์จึง
มอบบ่อสมบัติให้แล้ว เมืองที่สร้างใหม่นี้จึงได้ชื่อว่า "นพบุรี" ตามจำนวนเศรษฐีลัวะ 9 ตระกูล
(นพ แปลว่า เก้า) "แล้วจึงใส่ชื่อเมืองอันนี้ตามตระกูลเศรษฐีลัวะว่า เมืองนพบุรี" เมืองนี้
สันนิษฐานว่าตั้งอยู่เชิงดอยสุเทพ อาจจะเป็นเมืองเชียงใหม่ที่พญามังรายทรงสร้างตำนาน
กล่าวว่พญามังรายสร้างเมืองจากเมืองเดิมของลัวะ บนที่ราบลุ่มแม่น้ำปิงพลเมืองลัวะและ
ไทเพิ่มมากขึ้น ชาวเมืองจึงได้สร้างเมืองอีกเมืองหนึ่งชื่อว่า "เวียงสวนดอก" ดังความใน
ตำนานว่า

เมื่อภายหลัง เข้าทั้งหลายก็มาแถมบ่พออยู่ เขาก็พากันสร้างเว
ียงแถมใหม่ลูกหนึ่ง ชื่อว่าเวียงสวนดอก สร้างแล้วก็แบ่งกัน
มาอยู่ ลัวะทั้งหลายก็อยู่ดีมีสุข ด้วยเดชะอาณาพอันลัวะ
ถือศีลและถือสัจจะ

ต่อมาเวียงสวนดอกที่สร้างเพิ่มก็คับแคบลงเพราะพลเมืองเพิ่มมากขึ้น ชาวเมืองจึง
ตกลงร่วมกันว่าจะสร้างเวียงใหม่อีกเมืองหนึ่ง โดยแผ้วถางจากบริเวณที่เป็นป่าทึบ วิธีที่จะให้
คนไปช่วยกันแผ้วถางปรับพื้นที่สำหรับสร้างเมือง เศรษฐีจึงนำเอาเงินและทองคำและอัญมณี
แก้วทั้งหลายโยนเข้าไปในบริเวณป่าทึบที่เลือกสำหรับสร้างเมือง ชาวเมืองผู้ใดแผ้วถางและ
ฟันต้นไม้เพื่อหาเงินทองและแก้วได้ก็ให้ถือเป็นกรรมสิทธิ์ในสิ่งที่เขาหาได้ การสร้างเมืองใหม่

¹. ตำนานสุวรรณคำแดง หน้า 146.

จึงสำเร็จได้โดยไม่ยาก "ทั้งลัวะทั้งไทก็ชวนกันกวาดเผี้ยวเผาหื้อบริสุทธ์หมดดี กว้างและยาว พันวาปลาย"¹

ลัวะที่เมืองหริภุญไชย

ตำนานพระเจ้าเลียบโลกเป็นตำนานที่กล่าวถึงพระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดสัตว์ในดินแดนสุวรรณภูมิหรือเอเชียอาคเนย์ ได้แก่ แคว้นสิบสองพันนา (มณฑลยูนนาน ประเทศจีน) เมืองเชียงตุง เมืองยอง เมืองพะยาก ในรัฐชาน ประเทศพม่า และในดินแดนล้านนา ตำนานเรื่องนี้มีความพิเศษกว่าตำนานฉบับอื่น ๆ โดยที่เป็นตำนานเรื่องเดียวที่กล่าวถึงการที่ลัวะได้มีโอกาสพบพระพุทธเจ้า ลัวะได้ฟังคำสั่งสอน ลัวะได้รับเส้นพระเกศาและรอยพระพุทธบาทที่พระพุทธองค์ทรงประทับลงบนแผ่นหิน และลัวะทั้งหลายที่ได้พบพระพุทธเจ้าได้รับนับถือพระพุทธศาสนาทุกหมู่บ้านและทุกเมือง ดังตัวอย่างเช่น

พระพุทธเจ้าได้เสด็จเทศนาสั่งสอนหมู่บ้านลัวะแห่งหนึ่ง มีเศรษฐีลัวะคนหนึ่งมีอาชีพปั้นหม้อขายเลี้ยงชีพ เขาได้ทูลเชิญพระพุทธองค์ประทับอยู่ 7 วัน พร้อมกับป่าวประกาศให้ลัวะทั้งหลายนำอาหารมาถวายลัวะแต่พระพุทธเจ้า พวกลัวะได้กล่าวคำเชิญให้พระพุทธองค์ฉันอาหารว่า "ภุญชเทอะว่าอัน" พระพุทธองค์ทรงมอบเกศาให้ลัวะ 1 เส้น และทรงพยากรณ์ว่า ในอนาคตเมืองนี้จะมีชื่อว่า "ภุญชนคร"²

ลัวะที่เมืองลำปาง (วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จังหวัดลำปาง)

ตำนานพระเจ้าเลียบโลกและตำนานพระธาตุลำปางหลวง กล่าวว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาประทับที่ภูเขาลูกหนึ่ง³ ในสมัยนั้นมีลัวะคนหนึ่งชื่ออ้ายคอน ได้มีศรัทธาเอาของมาถวายพระพุทธเจ้าคือ น้ำผึ้งบรรจุในกระบอกไม้ฟ้าง⁴ พร้อมกับมะพร้าว และผลมะตูม

¹ เรื่องเดิม. หน้า 150.

² ตำนานพระเจ้าเลียบโลก หน้า 119.

³ เรื่องเดิม. หน้า 105. และ สงวน โชติสุขรัตน์. "ตำนานพระธาตุลำปางหลวง" ใน ประชุมตำนานล้านนาไทย เล่ม 2. หน้า 329-359. ปัจจุบันคือ วัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา ห่างจากตัวเมืองลำปางประมาณ 12 กม. วัดตั้งอยู่บนเนินเขา นักโบราณคดีขุดพบคูน้ำคันดินเชื่อว่าเป็นเวียงเก่าแห่งหนึ่งของลำปาง

⁴ ไม้ชนิดหนึ่งใช้ทำกระบอกข้าวหลาม

อย่างละ 4 ลูก พระพุทธองค์ทรงฉันทรงโยนกระบองไม้ฟ้างทิ้งไป แล้วพระองค์ทรงมอบ
เกษาเส้นหนึ่งแก่ลัวะอ้ายคอน และตรัสพยากรณ์ว่า ในอนาคตบริเวณนี้เป็นเมืองชื่อเมือง
ลัมพกัปปนคร หรือ นครลำปาง เมืองลัมพกัปปนครคือที่ตั้งของวัดพระธาตุลำปางหลวง
อำเภอเกาะคา ในปัจจุบัน ต่อมากกลายเสียงเป็น นครลำปาง¹

ลัวะที่เมืองแพร์ (อำเภอเมือง จังหวัดแพร่)

ตำนานพระเจ้าเลียบโลกได้กล่าวว่า เมื่อพระพุทธองค์เสด็จมาโปรดสัตว์ในสถานที่ซึ่ง
ต่อมาคือเมืองแพร่นั้น มีลัวะคนหนึ่งชื่อ ลัวะอ้ายค่อม ได้นำหมากมาถวายแด่พระพุทธองค์
และกราบทูลว่า หมากต้นนี้ผู้ใดเอามากินแล้ว ผู้นั้นจะมีอาการคล้ายคนเป็นบ้าและความบ้านี้
จะแพร่หลายออกไปสู่ทุกคน พระพุทธองค์ทรงให้ลัวะอ้ายค่อมนำหมากนั้นมาถวาย พระ
พุทธองค์ทรงฉันทรงไม่มีอาการของคนบ้าแต่อย่างใด ลัวะอ้ายคอนเลื่อมใสในพระพุทธองค์
มาก ก่อนจะทรงเสด็จจากไป พระพุทธองค์ทรงประทานพระเกษาธาตุให้ลัวะอ้ายค่อม 1
เส้น และทรงพยากรณ์ว่าต่อไปบริเวณที่พระพุทธองค์เสด็จมาประทับแห่งนี้จะมีคนมาสร้าง
เมือง จะมีชื่อเรียกว่า เมืองแพร์²

ลัวะที่เมืองเชียงตุง (ในรัฐชาน ประเทศพม่า)

ตำนานเมืองเชียงตุงกล่าวว่า เมืองเชียงตุง³เดิมเป็นเมืองลัวะมาก่อน ลัวะได้ออกมา
จากน้ำเต้าที่พวกห่อ⁴ทิ้งเอาไว้ ต่อมา พญามังรายได้เดินทางมาล่าสัตว์พบเมืองลัวะแห่งนี้
ได้ทำสงครามกับลัวะและเอาชนะพวกลัวะ พญามังรายได้ สร้างเมืองเชียงตุงจากที่เดิมของ
ลัวะ ซึ่งในสมัยนั้นลัวะมีหัวหน้าปกครองชื่อมางหอย พญามังรายสร้างอนุสรณ์ลัวะไว้ที่เมือง

¹ บางท่านเชื่อว่า คำว่า "นคร" มาจาก ชื่อของลัวะอ้ายคอน "ลำปาง" มาจาก ลำไม้ฟ้างกลายเสียงเป็น
ลำปาง หรือ นครลำปาง

² ตำนานพระเจ้าเลียบโลก. หน้า 106

³ ดูเพิ่มใน อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ นฤมล เรืองรังษี. เรื่องเมืองเชียงตุง.

⁴ ห่อ หมายถึง คนจีน(อาจจะนับถือศาสนาอิสลาม) ที่เดินทางทางบกจากมณฑลยูนนาน ส่วนคนจีนที่เดิน
ทางมาประเทศไทยโดยทางเรือ เรียกว่า "เจ๊ก"

เชียงตุง โดยพระองค์โปรดให้แกะสลักรูป พราณ(ลัวะ)แบกหอก¹จูงหมาพาแขก²ไว้ที่ยอดดอยจอมหงษ์³ เพื่อเป็นสักขีพยานว่าพระองค์รับชนะลัวะและเมืองนี้เป็นเมืองของพวกเขาแล้วมาก่อน⁴

ตำนานตุงครสีพื้นเมืองเชียงตุง กล่าวต่อไปถึงที่มาของคำว่าเมืองขึ้น หรือเมืองเงิน ซึ่งเป็นชื่อหนึ่งของเมืองเชียงตุงว่า เมื่อพญามังรายยึดเมืองลัวะได้แล้วได้มอบให้เจ้าน้ำถ้วมน่านปกครอง โดยกำหนดให้ลัวะต้องไปทำงานให้แก่เจ้าเมืองเชียงตุงทุกปี ตั้งแต่เดือนเจียง(เดือนอ้าย) เพ็ญถึงเดือน 8 เพ็ญ หลังจากนั้นให้ลัวะเป็นอิสระ ซึ่งการที่ให้ลัวะมาทำงานให้กับเจ้าเมืองเช่นนี้เหมือนกับที่พงศาวดารลาวกล่าวว่า ลัวะก็ต้องมาเป็นข้าของเจ้าเมืองหลวงพระบางเช่นกัน "หื้อสูได้แบกไม้ใช้การเมือง" ลัวะทั้งหลายไม่พอใจจึงหนีไปอยู่ตามเมืองเชียงแสน เมืองเชียงของ และเมืองเชียงราย พญามังรายก็โปรดให้มากกว่าด่อนลัวะกลับเมืองเชียงตุง เมืองเชียงตุงจึงมีชื่อว่า "เมืองขึ้น" ชาวเมืองเชียงตุงเรียกว่า "ไทขึ้น" (คำว่า "ขึ้น" แปลว่า กลับคืนมา บางตำนานเรียกว่า ไทเงิน และ เมืองเงิน)⁵

--ลัวะในเมืองยอง (ในรัฐชาน)

ตำนานพื้นเมืองยอง⁶กล่าวถึงลัวะที่เมืองยองว่า สมัยหนึ่ง มีทมิละ 7 หมู่บ้านอาศัยอยู่รวมกัน ต่อมาทมิละเหล่านี้ทะเลาะวิวาทกันด้วยเรื่องที่ทำมาหากิน ในสมัยนั้นหัวหน้าลัวะชื่อท้าวลูเป็นใหญ่ปกครองลัวะทั้งหมด มีลัวะกลุ่มหนึ่งมาจากเมืองเขมรัฐ หรือเมืองเชียงตุง ซึ่งปัจจุบันเมืองยองตั้งอยู่ห่างจากเมืองเชียงตุงลงมาทิศใต้ ประมาณ 100 กม. พญาเมืองเขมรัฐไม่พอใจที่ลัวะหนีจากบ้านเมือง จึงออกติดตามหาคนของตนและทำสงครามกับท้าวลู แต่พญาเขมรัฐก็ไม่อาจจะเอาชนะท้าวลูได้ ท้าวลูจึงไปรบเอาบ้านน้อยเมืองใหญ่ทั้งหลายไว้ในอำนาจถึงเมืองเชียงของ เมืองเชียงแสน ทิศเหนือถึงเมืองแซ่ เมืองหิน และ

¹ หอกในที่นี้ ลัวะเรียกว่า "สะหน้า" อาวุธของชาวลัวะที่ขุนหลวงวิลังคะใช้พุ่ง เป็นเหล็กแหลมยาวคล้ายหอก

² แขก เป็นเครื่องจักสานคล้ายกระบุงแต่มีลักษณะแบน ลัวะจะสะพายแขกสำหรับใส่ของไว้ที่หลัง

³ น่าจะเป็นภูเขาทางด้านตะวันตกนอกเมืองเชียงตุง ซึ่งปัจจุบันยังชาวดอยหรือชาวเขารวมทั้งลัวะอาศัยอยู่

⁴ พระราชวิสุทธิโสภณ. ประวัติเมืองพะเยา ตำนานเมืองเชียงแสน หน้า 99-100 และ กรมศิลปากร. ตำนานสิงหนดิฎุมาร ภาค 61 หน้า 133

⁵ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ ศรีธน คำแปง (ปริวรรต). ตำนานตุงครสีพื้นเมืองเชียงตุง. หน้า 54-57.

⁶ เมืองยอง เป็นเมืองหนึ่งในรัฐชาน ประเทศพม่า ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันออกของเมืองเชียงตุง

เมืองเชียงรุ่ง (ในแคว้นสิบสองพันนา) ลัวะเหล่านี้ต้องมาทำงานให้กับท้าวลูที่เมืองของทุกคน " คีได้เอากันเข้ามาเอาการกับพญาทมิละตนชื่อท้าวลูนับเสี้ยงคีมีแล..."¹

ลัวะในตำนานเมืองระแวก

ตำนานเมืองระแวกกล่าวไว้ว่า ครั้งหนึ่งในกำแพงเมืองเชียงใหม่จะเกิดต้นตาลทิพย์ 4 ต้น สูง 59 วาทุกต้น ต้นตาลออกลูกมีผลโตขนาดเท่ากับบาตรพระ กว้างของต้นตาลจะมีน้ำตาลไหลออกมารองน้ำตาลได้มากถึงต้นละ 100 ไห ท้าวพญาจากเมืองต่าง ๆ จะเข้ามาอยู่ในอำนาจของเมืองเชียงใหม่ทุกเมืองได้แก่ เมืองไต (อโยธยา) เมืองแลม เมืองลื้อ(เชียงรุ่ง/สิบสองพันนา) เมืองเชียงตุง (เขิน) เมืองยูนนาน (ห่อ) เมืองลาว (ล้านช้าง) โกสัมพี เมืองอังวะ เมืองหงสาวดี เมืองแขก (กุลวา) เมืองลัวะ เมืองจีน ฯลฯ ดังความว่า "ท้าวพญาประเทศราชเมืองไตแลมลื้อเขินห่อล้านช้าง โกสัมพี อังวะ หงสา กุลวา ลัวะ ละวะ เขิน แขก จีน ถิ่นทั้งหลายร้อยเอ็ดภาษาจักได้มาน้อมกราบ"² --

ลัวะกับพุทธศาสนา

ลัวะนับถือภูตผี (animism) มาแต่ดั้งเดิม ถ้าต้องการความอุดมสมบูรณ์ลัวะก็จะเซ่นไหว้ผีประเภทต่าง ๆ มากมายด้วยการฆ่าสัตว์ ได้แก่ ควาย ไก่ และ หมา ฯลฯ ผีลัวะมีหลายประเภทตั้งแตในบ้านเรือนที่เรียกว่า ผีบรรพบุรุษ ผีหมู่บ้าน ผีเมือง ผีป่า ผีเหมืองฝาย ผีไร่นา ฯลฯ เรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อของลัวะและการรับนับถือพุทธศาสนาของชาวลัวะ ได้ถูกบันทึกโดยพระสงฆ์หรือนักปราชญ์ชาวล้านนาในอดีตไว้ในหลายตำนาน ได้แก่ ตำนานพระเจ้าเลียบโลก และตำนานพระธาตุ ซึ่งน่าสนใจว่าลัวะจะได้พบและได้ฟังคำสั่งสอนของพระพุทธองค์ พร้อมกันนั้นพระพุทธรูปจะทรงประทานพระเกษาธาตุให้ลัวะเพื่อไว้เป็นเครื่องสักการะบูชา ซึ่งต่อมาจะบรรจุไว้ในเจดีย์หรือพระธาตุทั่วไปในวัดต่าง ๆ เช่น พระธาตุแช่แห้ง (จังหวัดน่าน) พระธาตุช่อแฮ (จังหวัดแพร่) พระธาตุลำปางหลวง (จังหวัดลำปาง)⁴ พระธาตุ

¹ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และศรีธเนศ คำแบ่ง (ปริวรรต). ตำนานพื้นเมืองยอง. หน้า 3-4.

² ไม่ทราบว่ามีเมืองระแวกในตำนานหมายถึงเมืองใด และไม่ทราบที่ตั้ง

³ ตำนานระแวก. หน้า 13.

⁴ ตำนานพระเจ้าเลียบโลกหน้า. 11.

ดอยเก็ง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่¹ พระธาตุหริภุญไชย จังหวัดลำพูน² พระบาทห้วย
ข้าวต้ม (อำเภอลี้ จังหวัดลำพูน) ฯลฯ³

ประเพณีและพิธีกรรมของลัวะ

พญามังรายกับจารีตเดิมของลัวะ

ตำนานเชียงใหม่ปางเดิมกล่าวว่า พญามังรายสร้างเมืองเชียงใหม่ในบริเวณเมือง
เก่าของ ลัวะที่ราบลุ่มริมฝั่งแม่น้ำปิง (แม่ระมิงค์) เชียงดอยสุเทพ ซึ่งบริเวณนี้เป็นชุมชนขนาดใหญ่
ที่มีความเจริญระดับเมืองและอาณาจักร⁴ และเมื่อเกือบ 50 ปี มาแล้วชาวลัวะที่บ้าน
อมพาย อำเภอ แม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอนซึ่งอยู่บนภูเขาสูงเล่าว่า พวกเขามีส่วนร่วมในการ
สร้างวัดเจดีย์หลวงมาก่อน ซึ่งวัดนี้เป็นที่ตั้งเสาอินทขิลของเมืองเชียงใหม่ และพวกเขามี
กษัตริย์องค์สุดท้ายชื่อวิลังคะก่อนจะพ่ายแพ้แก่พระนางจามเทวี จนสูญเสียเมืองลัวะไปในที่
สุด เชื้อสายของขุนหลวงวิลังคะมีฐานะเป็นผู้นำชาวลัวะเรียกว่า "สมัง" หรือ "สมังระ" คือผู้ยิ่งใหญ่
ทางด้านศาสนาและทางการปกครองของชุมชน⁵ ส่วนลัวะที่บ้านดง อำเภอแม่สะเรียงเช่น
กัน เล่าว่าผีดั้งเดิมของเขาอยู่เมืองเชียงใหม่ และเป็นพวกเดียวกับที่มีส่วนสร้างวัดเจดีย์หลวง⁶
นิทานที่ว่าลัวะเคยเป็นเจ้าของเมืองเชียงใหม่มาก่อน ซึ่งพวกเขายังมีเรื่องราวของเมืองเก่า
ดั้งเดิมของบรรพบุรุษเหลืออยู่ในความทรงจำของลัวะบางกลุ่ม

ตำนานเชียงใหม่ปางเดิมกล่าวถึงเรื่องที่ภายหลังจากพญามังรายทรงสร้างเมือง
เชียงใหม่แล้ว พระองค์โปรดให้ขุนนางไปสอบถามลัวะว่ามีจารีตใดบ้างที่ลัวะถือปฏิบัติมาแต่
เดิมที่เมืองแห่งนี้ ขุนลัวะที่มีหน้าที่ดูแลเกี่ยวกับพิธีกรรมและจารีตเมืองได้นำเอาหนังสือเรียกว่า

¹ เรื่องเดิม. หน้า 35.

² เรื่องเดิม. หน้า 36

³ โปรดดูรายละเอียดใน "ตำนานพระเจ้าเลียบโลก" และ "หนังสือตำนานพระพุทธรเจ้าเลียบโลก"

⁴ ลมุล จันท์หอม (ปริวรรต). ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม. สำนักส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏ
เชียงใหม่. 2540.

⁵ นุศิษฐ์ จินดาศรี "การปฏิบัติงานกับลัวะ". วารสารสถาบันวิจัยชาวเขา. 17 (1-2 มกราคม- มิถุนายน)
2536. หน้า 56.

⁶ อานันท์ กาญจนพันธุ์ "ข้อสังเกตบางประการในการศึกษาพิธีกรรมลัวะ" ใน ล้านนาในมิติทางวัฒนธรรม.
2535 หน้า 97 และ 107.

“ลายเจ้าย ลัวะ” มาอ่านให้ขุนนางของพญามังรายฟังพร้อมกับแนะนำว่า ให้พญามังรายควร เช่นไหว้เสาศินทิล และเลี้ยงผีเมืองเชียงใหม่เพื่อบ้านเมืองก็จะอยู่เย็นเป็นสุขตลอดไป และ ลัวะยังบอกให้พญามังรายเข้าเมืองเชียงใหม่ทางด้านทิศเหนือคือประตูช้างเผือก¹ จากตำนาน ที่ผู้เขียนต้องการบอกผู้อ่านให้ทราบว่า พญามังรายคงจะปฏิบัติตามจารีตของลัวะ ซึ่งเรื่องนี้มี เนื้อหาตรงกับเรื่องในตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่

พงศาวดารเมืองเชียงแสน กล่าวว่า จารีตประเพณีที่บรรพบุรุษได้ถือปฏิบัติสืบมา นั้นเป็นสิ่งที่สำคัญไม่อาจจะยกเลิกหรือเปลี่ยนแปลงได้ ลูกหลานต้องปฏิบัติตามจารีตอย่างเคร่งครัด เหมือนกับอาชญาหรือคำสั่งของผู้ปกครองตั้งแต่พญาลวจักรราชเป็นต้นมา ถือว่าทุกคนต้องปฏิบัติตามไม่อาจจะคัดค้านหรือเปลี่ยนแปลงได้ เปรียบได้กับ ฉัตรหินของพระอินทร์ซึ่งมีน้ำหนักมากไม่อาจจะยกย้ายไปที่อื่นได้ ยังไม่หนักเท่ากับโอวาทอาชญาของท้าวพญาบรรพบุรุษที่กำหนดไว้แต่ก่อน ซึ่งลูกหลานจะเปลี่ยนแปลงไม่ได้² ตำนานต้องการแสดงถึงจารีตดั้งเดิมลูกหลานต้องปฏิบัติและสืบทอดต่อไป ถ้าหากมีการยกเลิกเปลี่ยนแปลงจารีตประเพณีดังกล่าวจะนำความเสื่อมมาสู่บ้านเมืองได้

ลัวะไม่ละทิ้งจารีตประเพณีเดิม

ตำนานโบราณเกล้าเมืองฝิงเชียงใหม่กล่าวว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาทรงทำนายว่า ภายหน้าจะมีพญาลัวะผู้ 1 อยู่ดอยอุสุภพพา จะมาสร้างเมืองโดยกล่าวว่า “คนเรานี้ดีหลายนักจักอยู่ดอยที่นี่ดีเต็มเสียหมด หาที่เหยียะไร่แปลงสวนกับได้ เราคิดควรลงไฟอยู่ดงเกาะดง หลวงที่นั่นดีชะแล” ลงมาแผ้วป่าดง พบกวางเผือก ใช้สรชีนจกไปไหว้สุเทพรสที่ดอยอุสุภพพา รสีบอกอย่าทำร้ายกวางให้สักการบูชา ที่กวางนอนนั้นให้สร้างวัง ภายหน้าเมือง “ล้านนา เชียงใหม่” เมื่อเกณฑ์เมืองขึ้น “พรวดังพญาฟานเผือกได้นั่งนอนอยู่เหนือแท่นแผ่นหินนั้นชะแล เมื่อเกณฑ์เมืองลงก็จักเปดตั้งหน้าพญาฟานเผือกอันเหี้ยวนั้นชะแล”³ ถ้าหากว่าพญาไม่ยอมให้บ้านเมืองเสื่อม หรือ “เกณฑ์เมืองลง” ให้พญาปฏิบัติตามจารีตประเพณีที่ถือปฏิบัติสืบกันมาของบรรพบุรุษ ถ้าละทิ้งจารีตบ้านเมืองจะประสบความแห้งแล้งฝนฟ้าจะไม่ตกตามฤดูกาล⁴

¹ ตำนานโบราณเกล้าเมืองฝิง ใน เชียงใหม่ปางเดิม. หน้า 34..

² พงศาวดารเมืองเชียงแสน. ใน ประชุมพงศาวดารภาค 61. หน้า 15

³ ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม. หน้า 30.

⁴ เรื่องเดิม. หน้า 29.

“คือห้อยมาได้ละยังรียรอยแต่เช่นพ่อแม่แห่งตนนั้นเทอะ ...
คั้นว่าละรียรอยแต่เช่นพ่อแม่เสีย บ่อนุกกับตามนั้นแล ...
สัณฐานบ้านเมืองแห่งพญาเจ้าทั้งหลาย คัจจกัระหมอดห
อดไร่หิว มาตราว่าน้ำก็จกได้ชื้อกินแล ข้าวก็จกหิ้ววแห่ง
ตาย ของปลุกของฝังกัจจกหิ้ววแห่งเหมือนดั่งหน้าฟาน
เผือกอันหิ้ววนั้นชะแล”

เมื่อสร้างเมืองกว้าง 900 วา ยาว 100 วา พญาลัวะแปลงประตูทั้ง 5 แจ่งหัวลิน เป็นอายุเมือง แจ่งศรีภูมิเป็นศรีเตชะเมือง แจ่งคะทำเป็นมนตรีเมือง ส่วนแจ่งกุเรื่องเป็น กาลกนิ ดั่งหอราชที่กลางเวียงหรือสะดือเวียง และเช่นไหว้ผีลัวะผีดอยทั้งหลาย “สะทวง แจ่งกุเรื่องนี้ว่า สะทวงพราง ที่เชื่อท้าวพญาบ่ควรด้อย เหตุว่ากาลกนิเมืองมีทางนั้น... พญา ใสชื้อประตูกล้าเหนือว่าประตูข้างเผือกดั่งหอราชที่สะดือเมืองชวนกันเลี้ยงผีลัวะผีดอย เขาหันแล”¹

ความเลื่อมของเชียงใหม่สมัยปลายราชวงศ์มังรายนั้นมีอยู่ว่า เดิมชาวเชียงใหม่สมัย ก่อน พ.ศ. 2101 มีประเพณีเลี้ยงผีเมือง ผีปู่และย่าและและ เสาคินทิลซึ่งเป็นผีของลัวะตลอด มา ต่อมาเมื่อพระเมกุฏวิสุทธิวงศ์กษัตริย์องค์สุดท้ายของราชวงศ์มังรายทรงปกครองเมือง เชียงใหม่ ระหว่าง พ.ศ. 2094-2107 ได้ละทิ้งประเพณีดั้งเดิมของชาวเชียงใหม่ พระองค์ห้าม ชาวเมืองเช่นไหว้ผีเมืองทั้งหมด ผีเมืองจึงไม่ช่วยปกป้องรักษาบ้านเมืองเมื่อมีข้าศึกมารุกราน ทำให้เมืองเชียงใหม่อ่อนแอและเสียเมืองแก่พระเจ้าบุเรงนองกษัตริย์พม่า ในปี พ.ศ. 2101.²

ส่วนตามความเชื่อของชาวลัวะนั้นถือว่าต้องรักษาจารีตประเพณีของลัวะไว้ ผู้ใดละทิ้ง จารีตดั้งเดิมของบรรพบุรุษ เขาจะประสบภัยพิบัติกับตนเอง หมู่บ้านและกับเมือง ดั่งมีคำ กล่าวไว้ว่า “พ่อแม่ตาย บ่เสียตายเท่าลัวะรีย”³ หมายความว่า เมื่อบิดามารดาถึงแก่กรรมชาว ลัวะยังเสียใจน้อยกว่าชาวลัวะที่ละทิ้งจารีตประเพณีของตน ดั่งนั้นจึงสันนิษฐานว่า ชาว เชียงใหม่อาจจะรับเอาวัฒนธรรมลัวะมาปฏิบัติ ทั้งนี้โดยเชื่อว่าจะทำให้บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์ ผีของลัวะสามารถปกป้องรักษาเมืองและบันดาลให้ฝนตกตามฤดูกาล ดั่งมีคำกล่าวในพิธี เช่นไหว้ผีปู่และย่าและซึ่งเป็นผีลัวะมาแต่เดิมว่า ขอให้ปู่และย่าและดูแลน้ำฟ้า น้ำฝนให้ตกต้อง

¹ เรื่องเดิม. หน้า 30.

² สมหมาย เปรมจิตต์. ตำนานเชียงใหม่ ฉบับวัดหมื่นล้าน. 2519. หน้า 6-9.

³ กฤษณา เจริญวงศ์ "รายงานการวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนลัวะ กับเจ้าผู้ครองนคร เชียงใหม่" ศูนย์วิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ 2531-32. หน้า 41.

ตามฤดูกาล ลัวะทำอะไรก็ขอย่าให้หญ้าคามาชั้นในไร่ ไททำนา ก็ขอให้มีฝนตกลงมา อย่าให้
ข้าวขาดน้ำหรือตายเพราะแดด ดังคำกล่าวในการบวงสรวงว่า “ลัวะเยยะไร่ อย่าหื้อตายคา
ไทเยยะนา อย่าหื้อตายแดด”

เสาอินทขิล : เสือเมืองของลัวะ และหลักเมืองเชียงใหม่

ตำนานมหาเถรฟ้าบด กล่าวว่า พระฤๅษีไปขอเสาอินทขิลมาให้ลัวะเพราะว่าเมือง
ที่ลัวะสร้างบริเวณเชิงดอยสุเทพนี้ ในอนาคตจะเป็นที่ประดิษฐานของพระสิงห์ (พุทธสิหิงค์)
และพระแก้ว (พระแก้วมรกต) พระอินทร์บอกว่าเสาอินทขิลนี้จึงถือเป็นเสือเมืองของลัวะ ให้
ชาวเมืองบูชาเสาอินทขิลทุกคน¹

เมืองเชียงใหม่มีประวัติยาวนานกว่า 700 ปี พญามังรายสร้างเมือง พ.ศ. 1839 มีข้อ
ความปรากฏใน ตำนานโบราณเกล้าเมืองฝิงเชียงใหม่ ใน เชียงใหม่ปางเดิม²กล่าวว่า เมื่อ
พญามังรายทรงสร้างเมืองเชียงใหม่ขึ้น จากตำนานเล่าว่าพระองค์คงจะสร้างเมืองทับเมือง
เดิมของ ลัวะ นำสังเกตว่าชื่อเมืองเชียงใหม่มีชื่อเต็มว่า “นพบุรีศรีนครพิงค์เชียงใหม่” น่าจะ
มาจากคำว่า “นพบุรี” ชื่อเมืองเก่าของลัวะ “พิงค์” หมายถึงแม่น้ำปิงหรือแม่ระมิงค์ ส่วน
คำว่า “เชียงใหม่” หมายถึงเมืองที่สร้างขึ้นใหม่ ตำนานกล่าวว่าพญามังรายสั่งให้ขุนนางคน
หนึ่งไปถามถึงจารีตประเพณีดั้งเดิมของลัวะที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาเกี่ยวกับบ้านเมือง พญา
ลัวะให้ศรีขุนจุกนำเอา “ลายเจ็ยลัวะ” ซึ่งเป็นหนังสือพื้นเมืองของลัวะมาอ่านให้ฟัง พร้อมกับ
แนะนำว่าให้พญามังรายบูชาเสาอินทขิล กุมภภัณฑ์ และเทพดาร์ชาเมืองหรือ “เสือเมือง”
หรือ “อารักษ์เขนเมือง” ทุกพระองค์ซึ่งมีเจ้าหลวงคำแดงเป็นประธาน ส่วนรายชื่อเสือเมืองนั้น
หมายรวมกษัตริย์ที่เคยปกครองบริเวณเมืองเชียงใหม่ทุกองค์ พร้อมกับบูชาปู่และย่าแสะด้วย
นอกจากนี้ยังแนะนำว่าให้พญามังรายสร้างที่ประทับในบริเวณที่ราชมณเฑียรเดิมของ
พญาลัวะในอดีต และในการเสด็จเข้าสู่เมืองเชียงใหม่ขึ้นให้บูชา “เสือเมือง” ด้วย ดังความว่า

ที่นี้จักสำแดงยังราชวงศ์นพบุรีด้วยลำดับมามีดังนี้แล ยังมี
พญาตนหนึ่งชื่อว่ามังราย ตนเปนลูกเม็ง พาเอาหุมริพล
ไปรบเอาเมืองหริภุญไชยได้แล้ว ก็คืนมาหั้นพระบวงเมือง

¹ สวัสดิ์ เขมกปสิทธ์. ตำนานเมืองเชียงใหม่ ปู่และย่าแสะ เสาอินทขิล. หน้า 7-13, หน้า 66.

² ตำนานโบราณเกล้าเมืองฝิงเชียงใหม่. ใน เชียงใหม่ปางเดิม. หน้า 29-51.

ลูกนี้กว้างงามยิ่งนัก ก็มายังอยู่ภาคเชียงเล็ก¹ นั้นแล้ว
 ประชุมเสนาว่าจะทำอย่างไรดี ปดมเมื่อก่อนแรกตั้งหัวที่
 คีหากพญาลัวะลูกแต่ดอยมาสร้างแล เราควรแต่ง
 บรรณาการหื้อสรีกอนไชยเสนาใช้มันไปตามข่าวแก่พญาลัวะ
 วะ แล้วถามดูจาริตีอีตรอยแต่ต้นกาลทั้งมวล...พญาลัวะคื
 หื้อสรีขุนจุกเออลายเจ็ยลัวะคืว่าหนังสือพื้นเมืองพง
 เชียงใหม่นั้นมาอ่านหื้อฟัง ...สรีขุนจุกกล่าวหื้อได้บุชา
 เสออินทซึลแล กุมกัน (กุมภกันท์) ทั้ง 6 เทพยดาเซนเมือง
 ทั้งหลาย...แล้วสร้างโรงหื้อพญามังรายอยู่ที่ราชมณเฑียร
 เดิมเก่าแห่งเจ้าเมืองพงเชียงใหม่ วันเข้าเมืองหื้อบุชาเสื่อ
 เมือง² เทวดาอารักษ์เซนเมืองเจ้าทั้งหลาย หมายถึงเจ้า
 หลวงคำแดงเปนเคล้าเปนใหญ่กว่าอารักษ์เจ้าทั้งหลาย
 แลอารักษ์หลวงเมืองแคนตน 1 เจ้าหลวงมังรายตน 1 มัง
 ครามตน 1 แสนพุดตน 1 คำฟูตน 1 ปรายู(ผายู)ตน 1 กือนา
 ตน 1 แสนเมืองตน 1 สามประยาฝั่งแกนตน 1 ท้าวโลกตน
 1 ท้าว ยอดเชียงรายตน 1 ท้าวอ้ายตน 1 แก้วดา
 หลวงตน 1 พระแม่กุตตน 1 พระเมืองแก้วตน 1 พระเมือง
 เกล้าตน 1 พระยายอดดอติโลกราชตน 1 ชุงชนะตน 1 ร่ม
 ขาวตน 1 สรีสองเมืองตน 1 เวียงแก่นตน 1 ปราบ้องตน 1
 ดงดำตน 1 องคำตน 1 จรขรวานตน 1 ขุนหลวงวิลังคะตน
1 ปู่แสะตน 1 ย่าแสะตน 1 พระกุมมัตตน 1 พระกันตน 1
พิสสนุตน 1 พระเจ้าตนพ่อเจ้าฟ้าชายหลวงแก้วตน 1 พระ
เจ้าชีวิตกาวิละองค์เก่าตนปราบเหง้าปถวีล้านนาไทตน 1
เจ้าช้างเผือกตน 1 เจ้ามหาเสฏฐีตน 1 หอพับตน 1 หอหาง
ตน 1 หอยายตน 1 ปู่ย่าตน 1 เทวบุตรตนหลวงตน 1
อารักษ์แม่ระมิงค์ตน 1 แล อารักษ์เซนเมืองมีเท่านี้แล³

¹ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า ตลาดเชียงเรือก ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองที่ประตูเชียงเรือกซึ่งปัจจุบันเรียกว่า ประตูท่าแพ ประตูด้านตะวันออกของเชียงใหม่

² ตำนานโบราณเคล้าเมืองพง. ใน ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม. หน้า 34-35.

³ เรื่องเดียวกัน. หน้า 55.

ในพิธีสืบชาติาเมืองเชียงใหม่ทุกปีชาวเมืองจะเซ่นไหว้พญามังรายและขุนหลวงวิลังคะ และพญามังราย โดยจัดหาข้าวปลาอาหารในการประกอบพิธีโดยให้จัดทำหอเซ่นไหว้มีเสาดูเพียงเสาดูเดียว เครื่องเซ่นไหว้ส่วนหนึ่งจะเป็น เมล็ดพันธุ์ข้าวและผักรวมทั้ง เครื่องใช้ของลัวะ เป็นต้นว่า เหล้าบรจกระบอกไม้ จอบ กล้องยาสูบ กระบุงลัวะ ขาวลัวะ

จักปูชาขุนหลวงวิลังคะ หื้อตั้งปราสาทเสาดูเดียว 1 ภาชนะ
มีข้าวต้มข้าวหนม(ขนม) หมาก พลุ กล้วย อ้อย ลูกส้มของ
หวาน แกงส้ม แกงหวาน ข้าวสุกข้าวสาร ข้าวเปลือกข้าว
เชื้อ พันผัก ใส่พร้อม บอกเหล้า 1 ขอบก(จอบ) 1 มูอยา
(กล้องยาสูบ) 1 แชก(กระบุง) 1 เท่านั้นแล¹

ตำนานพื้นเมืองล้านนาเชียงใหม่² กล่าวว่า ในตอนปลายสมัยราชวงศ์มังราย กษัตริย์ผู้ปกครองเมืองเชียงใหม่พระนามว่าเจ้าฟ้าแมงกุ หรือ พระเมกุวิสุทธีวงศ์ (ระหว่าง พ.ศ. 2089-2090.) ซึ่งสืบเชื้อสายมาจากราช369 บุตรของพญามังราย ซึ่งไปปกครองเมืองนายในรัฐชาน ประเทศพม่า พระเมกุวิสุทธีวงศ์เสด็จมาเป็นกษัตริย์เมืองเชียงใหม่พระองค์ทรงยกเลิกจารีตประเพณีดั้งเดิมของเชียงใหม่หลายประเพณี ได้แก่ ห้ามชาวเมืองเซ่นไหว้และสักการบูชาเสาดินทิล ปูและยาสะ การกระทำดังกล่าวเป็นสาเหตุหนึ่งซึ่งผู้เขียนตำนานใช้อธิบายว่าทำให้เชียงใหม่เสื่อมอำนาจและเสียเมืองแก่พม่าในปี พ.ศ. 2101 เป็นอันสิ้นสุดราชวงศ์มังราย

จากข้อความที่อธิบายดังกล่าว ผู้แต่งตำนานแสดงให้เห็นว่าสมัยปลายราชวงศ์มังรายชาวเชียงใหม่ยังมีประเพณีเซ่นไหว้เสาดินทิลและเซ่นไหว้ปูและยาสะอยู่ หลังจากเสียเมืองแก่พม่าแล้วไม่ปรากฏหลักฐานเกี่ยวกับเมืองเชียงใหม่ภายใต้พม่าปกครองมากนัก แต่พม่าปกครองเข้มงวดเฉพาะด้านการเมืองและเศรษฐกิจเท่านั้น พม่าได้ให้พระเมกุวิสุทธีวงศ์ปกครองเมืองเชียงใหม่สืบมา ในปี พ.ศ. 2107 พระเมกุวิสุทธีวงศ์ยกทัพขึ้นพม่าจึงถอดพระเมกุวิสุทธีวงศ์ออกจากตำแหน่งแล้วนำพระองค์ไปไว้ที่เมืองหงสาวดี ประเทศพม่า หลังจากนั้นพระเจ้าบุเรงนองได้มอบหมายให้พระนางวิสุทธีเทวีเป็นกษัตริย์เชียงใหม่ต่อมา

เมื่อพม่าปกครองเชียงใหม่ 200 ปี ระหว่าง พ.ศ. 2101-2317 ไม่ปรากฏหลักฐานว่าชาวเชียงใหม่ยังเซ่นไหว้เสาดินทิลหรือไม่ เมื่อพระเจ้ากาวิละต่อสู้ขับไล่อำนาจพม่าออกไปได้สำเร็จภายใต้ความช่วยเหลือของสยาม พระเจ้ากาวิละได้ตั้งเมืองเชียงใหม่ให้เป็นเมือง

¹ ตำนานโบราณเกล้าเมืองพิจ. ใน ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม. หน้า 50.

² สมหมาย เปรมจิตต์. ตำนานพื้นเมืองล้านนาเชียงใหม่. หน้า 21-23.

ร้าง ระหว่าง พ.ศ. 2318-2338 เป็นเวลา 20 ปี พระเจ้ากาวิละย้ายไปสร้างและอยู่เวียงป่าซาง¹ พระเจ้ากาวิละโปรดให้สร้างเสาชินทิลที่เวียงป่าซาง ปัจจุบันคือ วัดอินทิล อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน การสร้างเสาชินทิลของพระเจ้ากาวิละแสดงถึงว่าต้องการจะรักษาขนบประเพณีดั้งเดิมที่กษัตริย์ราชวงศ์มังรายทรงปฏิบัติไว้ ในขณะที่เดียวกันประเพณีต่าง ๆ เหล่านี้ ถือเป็น การประกาศ "ความชอบธรรม" ของพระเจ้ากาวิละในการปกครองบ้านเมือง แสดงว่าพระเจ้ากาวิละได้ปฏิบัติตามจารีตประเพณีเดิมทั้งหมดรวมทั้งการให้ "ลัวะจุงหมาพาแซก" นำหน้าเข้าเมืองเชียงใหม่ด้วย

ในปี พ.ศ. 2338 พระเจ้ากาวิละได้ย้ายออกจากเวียงป่าซางมาฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ให้เป็นบ้านเมืองดีอีกครั้งหนึ่ง ในสมัยนั้นเมืองเชียงใหม่มีสภาพเป็นปารกชฎ วัดหลายวัดในเมืองกลายเป็นวัดร้าง พระเจ้ากาวิละได้บูรณะฟื้นฟูวัดร้างให้กลับมีสภาพเป็นวัดดังเดิม ต่อมา อุปราชเมืองเชียงใหม่ได้สร้างวัดหรืออาจจะบูรณะวัดชื่อ "วัดสะดือเมือง" และสร้าง "วัดอินทิล"² ขึ้นที่บริเวณใจกลางเมืองเชียงใหม่ พระเจ้ากาวิละพบเสาชินทิลของเมืองเชียงใหม่ที่วัดแห่งนี้ใกล้กับวัดอินทิลมีวัดอีกวัดหนึ่งที่แสดงถึงว่าบริเวณนี้เป็นศูนย์กลางเมืองเชียงใหม่คือวัดสะดือเมือง³ พระเจ้ากาวิละโปรดให้ย้ายเสาชินทิลจากวัดอินทิลไปไว้ที่วัดเจดีย์หลวง⁴ ในปี พ.ศ. 2343 จนถึงปัจจุบัน

ในขณะที่เดียวกัน ในสมัยนี้มีวัดที่แสดงให้ทราบว่าบริเวณนี้เป็นศูนย์กลางหรือสะดือเมืองวัดนี้ชื่อว่า "วัดสะดือเมือง" ตั้งอยู่ตรงข้ามวัดอินทิล (ปัจจุบันคือบริเวณด้านหลังของอนุสาวรีย์สามกษัตริย์ กลางเวียงเชียงใหม่) ซึ่งเรื่องสะดือเมืองหรือศูนย์กลางเมืองหรืออาจจะเป็นหลักเมืองนั้นปรากฏในตำนานว่า เมื่อพญามังรายสร้างเวียงเชียงใหม่ พ.ศ. 1805 นั้นพระองค์ทรงใช้ดอยจอมทองเป็นศูนย์กลางเมืองหรือสะดือเมืองเชียงราย⁵ เสาชินทิลของเมืองเชียงใหม่ ปัจจุบันประดิษฐานอยู่ในบริเวณด้านหน้าของวัดเจดีย์หลวง อำเภอเมือง

¹ เวียงป่าซางปัจจุบัน ยังมีหลักฐานซากกำแพงเวียงบางส่วนบนฝั่งแม่น้ำทา อำเภอป่าซาง จังหวัดลำพูน

² อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. วัดร้างในเวียงเชียงใหม่. เชียงใหม่ : สุริวงศ์บุ๊คเซนเตอร์ 2542.

³ เรื่องเดิม.....

⁴ ดูเพิ่มใน อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. ""พระเจดีย์หลวง : ในฐานะศูนย์กลางเมืองเชียงใหม่" ใน เอกสารประกอบการประชุมอภิปราย "ทิศทางการปฏิสังขรณ์และอนุรักษ์พระเจดีย์หลวง" วันเสาร์ ที่ 14 มิถุนายน 2540 ณ ตึก วินยาภรณ์ วัดเจดีย์หลวง อำเภอเมือง เชียงใหม่ หน้า 62-69.

⁵ ดูเพิ่มใน ฝ่ายวิจัยล้านนา สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. "สะดือเมืองเชียงราย ข้อมูลหลักฐานด้านเอกสาร" ใน อนุสรณ์การสมโภชเมืองเชียงราย 725 ปี. เชียงใหม่ : เชียงใหม่สหนวกิจ 2529. หน้า 12-22.

เชียงใหม่ ชาวเชียงใหม่จัดประเพณีบูชาเสาอินทขีลทุกปีก่อนฤดูทำนา เรียกว่า “ประเพณีเข้าอินทขีล” หรือ “ประเพณีใส่ขันดอก(ไม้)” เป็นเวลา 7 วัน วันสุดท้ายของประเพณีเข้าอินทขีล ชาวเชียงใหม่จะร่วมกันประกอบพิธีสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ด้วย

ปู่และย่าแสะ : ผีลัวะแห่งเมืองเชียงใหม่

ตำนานพระบาทสี่รอย¹กล่าวว่า ปู่และย่าแสะเป็นหัวหน้าเผ่าลัวะ มีถิ่นฐานอยู่บริเวณบ้านพระบาทสี่รอยเชิงภูเขาทิศเหนือเมืองเชียงใหม่ (ปัจจุบัน วัดนี้ตั้งอยู่ในเขตอำเภอแมริม) บางตำนานว่าปู่และย่าแสะเป็นยักษ์ซึ่งเป็นพวกกินเนื้อมนุษย์เป็นอาหาร พระพุทธเจ้าเสด็จมาโปรดสัตว์บริเวณนี้ ลัวะปู่และย่าแสะสองผิวเมียจะฆ่าพระพุทธองค์เพื่อเป็นอาหาร พระพุทธองค์ได้แสดงปาฏิหาริย์ ทำให้ลัวะทั้งสองคนยอมอ่อนน้อมและยอมรับคำสั่งสอนของพระองค์ พระพุทธเจ้าทรงเทศนาว่าการฆ่าสัตว์เป็นอาหารนั้นเป็นบาป ให้ลัวะเลิกฆ่าคน แต่ปู่และย่าแสะก็ขอต่อรองขอให้เขาได้กินเนื้อสัตว์ปีละครั้ง และปู่และย่าแสะสัญญาว่าจะรักษาและสืบทอดพระพุทธศาสนาพร้อมกับจะปกป้องรักษาเมืองเชียงใหม่ให้มีความอุดมสมบูรณ์เจริญรุ่งเรืองสืบไป ชาวเชียงใหม่จึงประกอบพิธีเซ่นไหว้ผีปู่และย่าแสะ ระหว่างเดือนพฤษภาคมถึงเดือนมิถุนายนทุกปี

ลูกชายของปู่และย่าแสะชื่อ “วาสูเทพ” ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุต่อมาได้ลาสิกขาบทออกมาเป็นฤๅษีบำเพ็ญบารมีอยู่ที่ภูเขาคูทิวที่เรียกว่า “ดอยอ้อยช้าง” หรือ “อุสุภัพพดา” ต่อมาเรียกว่า “ดอยสุเทพ” ตามชื่อของฤๅษีวาสูเทพ จนถึงปัจจุบัน ก่อนเสด็จจากไป พระพุทธองค์ได้ทรงประทับพระบาทลงบนก้อนหิน 4 รอยซ้อนกันเรียกว่า “พระพุทธรบาทสี่รอย”

ปู่และย่าแสะเมื่อตายไปวิญญาณของทั้งสองได้กลายเป็นหนึ่งในจำนวนผีบรรพบุรุษของชาวลัวะในบริเวณนี้ทั้งหมด เรียกว่าผีอารักษ์ ภาษาล้านนาเรียกว่า “ผีเซ่นเมืองหรือเสื่อเมือง”

อารักษ์เซ่นเมืองเจ้าทั้งหลาย หมายถึงเจ้าหลวงคำแดงแปน
เกล้าแปนใหญ่กว่าอารักษ์เจ้าทั้งหลาย แลอารักษ์หลวง
เมืองแคนตน 1 เจ้าหลวงมังรายตน 1 มังครามตน 1 แสนพ
ตน 1 คำฟูตน 1 ปราณตน 1 ก้อนาตน 1 แสนเมืองตน 1

¹ ปัจจุบัน วัดพระพุทธรบาทสี่รอย ตั้งอยู่เชิงเขาทิศเหนือของเทือกเขาสุเทพ ในเขตอำเภอแมริม จังหวัดเชียงใหม่.

สามประยาฝั่งแกนตน 1 ท้าวโลกตน 1 ท้าวยอดเชียงราย
ตน 1 ท้าวอ้ายตน 1 แก้วตาทองตน 1 พระแม่กุดตน 1
พระเมืองแก้วตน 1 พระเมืองเกล้าตน 1 พระยายอดอดิ
โลกราชตน 1 ชุงชนะตน 1 ร่มขาวตน 1 สรีสองเมืองตน 1
เวียงแก่นตน 1 ปราบองตน 1 ดงดำตน 1 องคำตน 1 จรชร
วานตน 1 ขุนหลวงวิลังคะตน 1 ปู่แสะตน 1 ย่าแสะตน
1¹

นอกจากนี้ เชื่อว่าวิญญาณปู่แสะสถิตอยู่ที่ "ดอยเหนือ" คือบริเวณเชิงเขาสุเทพติด
กับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ส่วนวิญญาณย่าแสะสถิตที่ "ดอยใต้" คือภูเขาลูกเล็กใต้ดอย
สุเทพคือ "ดอยคำ" ปัจจุบันชาวเชียงใหม่และชาวลัวะอาศัยอยู่ร่วมกันบริเวณเชิงดอยสุเทพ
และหมู่บ้านแม่เหียะ อำเภอหางดง บริเวณเชิงภูเขาดอยคำจะทำพิธีเลี้ยงผีปู่แสะและ
ด้วยการฆ่าควายสีดำเช่นสังเวทิตดินเขาดอยคำ ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า "ดงปู่แสะย่าแสะ" ตั้ง
อยู่ที่คใต้ห่างจากมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ประมาณ 5 กม. จะจัดพิธีในเดือนมิถุนายนทุกปี
ชาวบ้านแม่เหียะจะเป็นเจ้าภาพในการทำพิธี จะเรียกรับเงินจากชาวบ้านทุกบ้านไปซื้อควาย
มาฆ่าทำอาหารถวายพระสงฆ์ และเช่นไหว้ผีลัวะทุกปี ซึ่งในหมู่บ้านลัวะจะจัดพิธีเลี้ยงผี
เลี้ยงประจำหมู่บ้านทุกปีด้วยควายดำเช่นกัน โดยนำมาฆ่าที่เสาประจำหมู่บ้านที่เรียกว่า
"เสาสะก้าง" ปัจจุบันชาวลัวะในเมืองเชียงใหม่ยังทำพิธีนี้อยู่ เช่น ที่บ้านช่างหม้อ อำเภอแม่
สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน²

ในพิธีจะต้องนำพระบรมมาแขวนไว้ที่ต้นไม้ใหญ่ เพื่อแสดงว่าพระพุทธเจ้ายังดำรงพระ
ชนมชีพอยู่ เชื่อว่าปู่แสะย่าแสะจะเป็นผู้ปกปักรักษาศาสนาของพระพุทธองค์และดูแลบ้าน
เมืองให้อุดมสมบูรณ์ฝนตกตามฤดูกาล ในคำอัญเชิญวิญญาณลัวะทั้งสองจะขอให้ลัวะและ
ไททำอะไรทำนาได้ผลคืออย่าให้ข้าวตายแดดหรือหญ้าคามาทาละลายของที่เขาปลูกไว้ "ลัวะเหียะไร
อย่าหื้อตายคา ไทเหียะนา อย่าหื้อตายแดด"³ ในอดีตเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่จะไปร่วมพิธี
เลี้ยงผีปู่แสะ ย่าแสะด้วย ส่วนพระภิกษุที่เดิมเก็บรักษาไว้ที่วัดฝายหิน เชิงดอยสุเทพใกล้
กับมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ต่อมาได้ขนย้ายไปเก็บรักษาที่วัดป่าจี้ อำเภอหางดง ที่เชิงเขา

¹ ตำนานโบราณเค้าเมืองฝางเชียงใหม่. ใน ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม.. หน้า .55.

² ดูเพิ่มใน ไพฑูรย์ พรหมวิจิตร. "ลัวะฆ่าควาย ลานหลังเลือดที่แม่สะเรียง" ใน เสียงเพรียกจากชาติ
พันธุ์. เชียงใหม่ : มิ่งเมือง (ม.ป.พ.) หน้า 16-22.

³ ไกรศรี นิมมานเหมินท์. ภาพยี่เจ็ด จากเทวีวิลังคะ. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย 2533.....

ดอยคำ เก็บไว้ในหีบอย่างดี เมื่อจะทำพิธีเลี้ยงผีปู่และย่าและจะจัดขบวนแห่พระบทยออกมา จากวัดป่าจี้ไปยังสถานที่ประกอบพิธีพร้อมกับมีฆ้องกลองประโคมไปด้วย ดำนานปู่และย่า และกล่าวว่า

ที่นี้จักกล่าวพันปู่และย่าและแล พระพุทธเจ้าจะเสด็จมาโปรดบัณฑิต พระอินทร์เนรมิตฝนทองคำตกลงมากมา นักในบริเวณดอยแห่งหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงทำนายว่าต่อไป ดอยลูกนี้จะมีชื่อว่าดอยคำ ม่อนดอยที่นี้จักได้ชื่อว่าดอยคำว่าอันชะแล พระพุทธองค์เสด็จไปโปรดทมิฬมิระบ้าน เมืองร้างผู้คนมีน้อย เพราะว่ามียักษ์สองตัวผัวเมีย ชื่อว่าปู่และย่าและกินคน พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดยักษ์สองผัวเมีย ลัวะขอกินควาย รุ่งปีไหน เขาก็เอาควายดำที่ยังบได้ตีนำเพื่อแล บ่เสียลักษณะที่ใดไหนไปเลี้ยงปู่และดอยเหนือ ที่ดินดอยอุสุภพตาคือว่าดอยเทพหันตัว 1 ไปเลี้ยง ย่าและอยู่ดอยใต้ที่ตีนดอยคำริมน้ำแม่เหียะฝายน้ำทั้งเหนือหันตัว 1 เมื่อจักปลีกรรมปู่ชาแก้วเลี้ยงปู่และย่าและดอยเหนือดอยไต้้นั้น หื้อได้ไปนิมนต์สารูปพระเจ้ายืนองค์ 1 สูงหื้อพอ 9 ศอก อันท่านแต่มีใส่ผ้าคือว่าพระบฏ¹ อันท่านบวชแล้ว ไปเมตตาดำเฒ่าตามอัสสะเดิม หื้อเอากางห้อยต้นไม้ไว้ ที่เราจักปลีกรรมปู่ชาแก้วเลี้ยงปู่และย่าและหันกับหื้อเขาไปนิมนต์เอาพระภิกษุอันเบิกขใหม่้นนั้นมาหื้อพอ 8 ตน สุตโรบรมพระบฏนั้นเทอะ ต่อขึ้นวัวควายซากผีนั้นคันคนแลพระฉันแลกินบ่เลี้ยงนั้น หื้อได้เอาไปฝังเสียยังดินอย่าได้เอามากินยังบ้านยังเรือนบ่ดีเนื้อ กล่าวยังปลีกรรมยังปู่และย่าและดอยเหนือดอยไต้ ก็แล้วเท่านี้ก่อนแล ²

¹ พระบฏ เป็นภาพวาดพระพุทธเจ้าประทับยืนพร้อมกับพระอานนท์และพระสารีบุตรสาวก ในพิธีเลี้ยงผีปู่และย่าที่ตีนดอยคำ หมู่บ้านแม่เหียะ อำเภอหางดง จังหวัดเชียงใหม่ จะเลี้ยงผีปู่และย่าและปีละครั้ง และจะแขวนพระบฏไว้ที่ต้นไม้ใหญ่ เพื่อเป็นตัวแทนว่าพระพุทธองค์ยังดำรงพระชนมชีพอยู่ เดิมพระบฏเก็บรักษาไว้ที่วัดฝายหิน ปัจจุบันอยู่ที่วัดป่าจี้ วัดตั้งอยู่ใกล้กับสถานที่จัดพิธี พระบฏชาวบ้านจะไปเชิญมาจากวัดพร้อมกับมีขบวนแห่มายังสถานที่ประกอบพิธี

² เชียงใหม่ปางเดิม. หน้า.51.

ลัทธิจูงหมาพาแขกหาบไถ่

“ลัทธิจูงหมาพาแขกหาบไถ่” เป็นคำกล่าวที่กล่าวถึง ลัทธิมาร่วมในพิธีเสด็จเข้าเมืองของเจ้าเมืองเชียงใหม่ในสมัยพระเจ้ากาวิละและเจ้าหลวงคำฝั้น พิธีเสด็จเข้าเมืองเชียงใหม่อย่างน้อย 2 ครั้ง ชาวลัทธิได้รับเชิญให้มาร่วมในพิธีโดยให้ลัทธิจูงหมาสะพายกระบุงทรงสอบซึ่งภาษาล้านนาเรียกว่า “แขก” เรียกว่า “ลัทธิจูงหมาพาแขก” และต่อมาในสมัยเจ้าหลวงคำฝั้นเสด็จเข้าเมืองเชียงใหม่ในวันขึ้นครองราชย์เมื่อ พ.ศ. 2366 ได้ปฏิบัติตามจารีตเดิมที่ให้ลัทธิจูงหมาพานำขบวนเข้าเมือง โดยเพิ่มสิ่งของอีกสิ่งหนึ่งในขบวนของลัทธิคือไถ่ ซึ่งไม่ทราบว่าการเข้าเมืองครั้งนี้ทำไมจึงมีไถ่เพิ่มเข้ามาด้วย การที่ให้ลัทธินำขบวนเสด็จเข้าเมืองเชียงใหม่นี้เรียกว่า “ลัทธิจูงหมาพาแขกหาบไถ่” พิธีนี้น่าสนใจศึกษาหลายประเด็นเกี่ยวกับลัทธิ ประเด็นแรก ทำไมเจ้าเมืองจึงเชิญลัทธิให้เข้าร่วมในพิธีสำคัญนี้ ทำไมลัทธิจึงจูงหมาพาแขกและหาบไถ่มาร่วมในพิธีด้วย จากการศึกษาเรื่องนี้อาจจะช่วยให้เข้าใจถึงความสัมพันธ์ระหว่างชาวลัทธิกับชาวไทยวนในล้านนาในอดีตได้บ้างตามสมควร

ลัทธิร่วมในพิธีเสด็จเข้าเมืองเชียงใหม่

ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า พระเจ้ากาวิละได้ต่อสู้ทำสงครามขับไล่อำนาจของพม่าออกไปจากเมืองเชียงใหม่โดยความช่วยเหลือจากกรุงเทพฯ แต่พระเจ้ากาวิละก็ไม่อาจจะเอาชนะกองทัพพม่าได้จึงได้อพยพพลเมืองออกจากเชียงใหม่ไปตั้งมั่นอยู่เวียงป่าซาง¹ และได้พำนักอยู่ที่เวียงป่าซางนาน 14 ปี เมืองเชียงใหม่ในช่วงเวลาดังกล่าวจึงน่าจะร้างจากผู้คนปกครองหรืออาจจะมีสภาพเป็นเมืองร้างนานถึง 20 ปี ระหว่าง พ.ศ. 2318-2338

ต่อมาปี พ.ศ. 2340 พระเจ้ากาวิละจะกลับมาฟื้นฟูเมืองเชียงใหม่ให้เป็นบ้านเมืองดีอีกครั้งหนึ่ง หลังจากที่พระเจ้ากาวิละและกองทัพไทยสามารถขับไล่อำนาจของพม่าออกไปจากเมืองเชียงใหม่ได้สำเร็จ พระเจ้ากาวิละได้นำขบวนพยุหยาตราเดินทางออกจากเวียงป่าซาง ผ่านเมืองลำพูนมาถึงเมืองเชียงใหม่ ขบวนของพระเจ้ากาวิละมาพักที่วัดบุพพารามตามประเพณีดั้งเดิมของกษัตริย์เชียงใหม่ที่เคยปฏิบัติสืบต่อกันมา เสด็จเข้ายังวังวัดบุพพาราม ตามบุพพาท่านองโบราณแห่งท้าวพญาทั้งหลายผู้งอันเป็นแล้วมาแต่ก่อน บ่ห่อนละเสียยังป่าเวณิ” (7.20) ขบวนเสด็จได้เวียนขวาหรือปทักษิณรอบกำแพงเมืองเชียงใหม่ด้าน

¹ ปัจจุบัน เวียงนี้ยังมีหลักฐานและซากเมืองอยู่ที่บนฝั่งแม่น้ำทา อำเภอลำพูน

นอก โดยเริ่มต้นจากวัดบุพพารามมาที่ประตูท่าแพปัจจุบัน อ้อมเวียนไปทางทิศใต้ถึงมุมเมืองด้านตะวันออกเฉียงใต้คือแจ่งคะทำ แล้วเดินผ่านประตูเชียงใหม่ผ่านประตูสวนปรงถึงมุมเมืองด้านตะวันตกเฉียงใต้หรือ แจ่งกู่เวียง เดินตรงขึ้นมาทิศเหนือผ่านประตูสวนดอกและมุมเมืองด้านตะวันตกเฉียงเหนือคือแจ่งหัวลิน ผ่านประตูช้างเผือกด้านนอก แล้วนำขบวนเข้ามาไหว้พระพุทธรูปสำคัญที่วัดเชียงยืน ซึ่งตั้งอยู่นอกกำแพงด้านเหนือใกล้กับประตูช้างเผือก

หลังจากนั้นเวลาใกล้เที่ยง พระเจ้ากาวิละนำขบวนเข้าเมืองเชียงใหม่ผ่านประตูช้างเผือกซึ่งเป็นประตูสำคัญของเมืองเป็นประตูที่ตั้งอยู่ในทักขเมืองที่เรียกว่า "เดชเมือง" ขบวนเสด็จยาตราเข้าสู่เมืองเชียงใหม่จะเสด็จผ่านประตูช้างเผือกอย่างน้อย 3 พระองค์ ในขบวนของพระเจ้ากาวิละครั้งนี้ มีคนร่วมเดินนำหน้าขบวนที่น่าสนใจซึ่งตำนานบันทึกว่า ลัวะจุงหมาพาแขกนำขบวนเข้าไปก่อน แล้วพระเจ้ากาวิละจึงนำขบวนเข้าเมืองตามหลังลัวะเข้าสู่บริเวณหน้าวัดเชียงมั่นหรือเรียกว่า "เชียงขวาง" ซึ่งเป็นวัดแรกที่พญามังรายทรงสร้าง พระเจ้ากาวิละประทับแรมที่นี้หนึ่งคืน วันรุ่งขึ้นพระเจ้ากาวิละจึงทรงเครื่องทรงของกษัตริย์แล้วเสวยอาหารเข้าที่เชียงขวาง หลังจากนั้นยามสายพระเจ้ากาวิละได้ขึ้นสู่พระราชวังหลวง

เถิงเพลยามแตรจักใกล้เที่ยงท้าวภัยกเอาหมู่ยสบ
ริวารเข้าเวียงหลวงด้วยประตูช้างเผือกทิสหนเหนือ หื้อ
ลัวะจุงหมาพาแขกเข้าก่อนไปสถิตสำราญนอนเชียงขวาง
หน้าวัดเชียงมั่นได้คืนหนึ่ง เถิงวันรุ่งเช้า ท้าวภัยบองค์
สงเกตประดับตัวเสวยข้าวน้ำโภชนาอาหารแล้ว เถิงเพล
ยามกองงายเป็นยามอุทธรังคราชาเสด็จเข้าสู่ไชยภูมิอันเป็น
ที่คุ้มน้อยราชวังแห่งกษัตริราชอันเป็นแล้ว"¹ (7.20-21)

พ.ศ. 2366 เจ้าหลวงคำฝั้น เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ลำดับที่ 3 ได้ทำพิธีเข้าเมืองเชียงใหม่ในวันขึ้นครองราชย์ตามราชประเพณีดั้งเดิมเช่นเดียวกับที่พระเจ้ากาวิละได้ถือปฏิบัติ ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า ลัวะได้นำหน้าขบวนของเจ้าหลวงคำฝั้นเข้าเมืองครั้งนี้ นอกจากลัวะจุงหมาพาแขกแล้วยังเพิ่ม "หาบโก" นำขบวนของเจ้าหลวงเข้าเมืองเชียงใหม่ด้วย เนื่องจากเจ้าหลวงคำฝั้นอุปสมบทเป็นพระภิกษุจำพรรษาที่วัดสวนดอก ทิศตะวันตกของเวียงเชียงใหม่ ขบวนของเจ้าหลวงคำฝั้นจึงเดินทางออกจากวัดสวนดอกมาถึงประตูสวนดอกแล้วเลี้ยวขวาผ่านแจ่งหัวลิน เจ้าหลวงได้สงรับน้ำจากบ่อน้ำ 7 บ่อที่แจ่งหัวลิน แล้วขบวน

¹ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด วิทยาช. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่.

มาหยุดพักที่ประตูข้างเผือกนอกกำแพงเมือง ต่อมาเจ้าหลวงมาที่วัดเชียงยืนเพื่อกราบไหว้พระพุทธรูปสำคัญและพระธาตุที่วัดเชียงยืน ต่อจากนั้นจึงเข้าสู่เวียงเชียงใหม่โดยผ่านประตูข้างเผือกเช่นเดียวกับทุกพระองค์ เจ้าหลวงคำฝั้นให้ลัวะจูงหมาพาแขกหาบไถ่เข้าไปก่อน แล้วเจ้าหลวงคำฝั้นนำขบวนไปไหว้พระที่วัดเชียงมั่น แล้วจึงเข้าสู่พระราชวังหลวง

ท้าวพญาเสนาอามาตย์ทั้งมวลก็พร้อมกันโอกาส
ราชนาพระมหาสมณเถรเจ้าราชเจ้าสีกออกจาก
สมณเพศแล้วก็ราชนาท่านเป็นเจ้าเสด็จขึ้นพระ
หัตถิยานุมาศแห่งแดนดีดริยมนนตรีสงเสพเจ้ามาเถิง
หัวลิน แล้วก็เอาน้ำบ่อแก้ว 7 ลิน อาบองค์สรง
เกศวรรคพระเป็นเจ้าในที่นั้น แล้วพระเป็นเจ้ามา
ส่งประตูข้างเผือก แล้วเจ้าไปไหว้พระเจ้าวัดเชียง
ยืนแลพระธาตุ แล้วเสด็จเข้ามาด้วยประตู
ข้างเผือก หื้อลัวะจูงหมาพาแขกหาบไถ่นำเสด็จ
เข้ามาแหวไหว้พระธาตุเจ้าวัดเชียงหมั้น แล้วเสด็จ
เข้ามาเถิงหน้าพระราชวังหลวง (8.38-39)

ในพิธีเสด็จเข้าเมืองทั้งสองครั้งของพระเจ้ากาวิละและเจ้าหลวงคำฝั้นมีนัยแสดงถึงความสำคัญและความสัมพันธ์ระหว่างชาวล้านนาและลัวะคงจะสืบสานมาแต่อดีตอันยาวนานไม่ทราบว่ามีมาแต่เมื่อใด

ลัวะกับพิธีขึ้นบ้านใหม่ที่เวียงป่าเป้า

บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ กล่าวว่า เมื่อก่อน พ.ศ. 2493 ที่เวียงป่าเป้า¹ เจ้าพญาหลวงเจ้าเมืองเวียงป่าเป้าได้ประกอบพิธีขึ้นบ้านใหม่ของเขา พญาหลวงให้เชิญ ลัวะจากบ้านปางโจ๊ก² ไม่ทราบจำนวนมาร่วมทำพิธีขึ้นบ้านใหม่ โดยให้ลัวะนำขบวนขึ้นบ้านก่อน แล้วพญาหลวงจึงขึ้นบ้านใหม่ตามหลังลัวะ " ทางจังหวัดเชียงรายเคยปรากฏครั้งหนึ่ง เจ้าพญาหลวงผู้ครอง

¹ บ้านปางโจ๊ก ตำบลสันศรี อำเภอเวียงป่าเป้า ซึ่งปัจจุบัน อยู่ในเขตอำเภอเวียงป่าเป้า จังหวัดเชียงราย ห่างจากเมืองเชียงใหม่ไปทางอำเภอดอยสะเก็ด ประมาณ 100 กม. ในอดีตเป็นเมืองสำคัญเมืองหนึ่ง

² บ้านปางโจ๊ก หรือ ปางโชค (ชื่อต้นไม้คือ ต้นโชค) บ้านลัวะในอำเภอเวียงป่าเป้า เชียงราย

เมืองเวียงป่าเป้า ทำพิธีขึ้นบ้านใหม่ ก็ให้พวกลัวะบ้านปางจึกไปขึ้นก่อน เวลาทำพิธีอะไรก็เอาพวกลัวะนำเป็นปฐมฤกษ์”¹

นอกจากนี้ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ยังได้กล่าวถึงพิธีลัวะทำพิธีนั่งหอคำเมืองเชียงใต้เรื่องนี้ไว้ในหนังสือของเขาว่า “ ตำนานเชียงตุงกล่าวว่า เมื่อสร้างหอคำที่เวียงแก้วเสร็จ ก็ทำพิธีนั่งเมือง ให้พวกลัวะมานั่งรับประทานข้าวอยู่บนหอคำ แล้วจัดคนถือเส้ไปทำการขับไล่ พระยาน้ำท่วมจึงขึ้นนั่งแทนในหอคำแทน พิธีดังกล่าวได้ปฏิบัติกันมาทุกสมัยในเชียงตุง ”² บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ ตั้งข้อสังเกตว่า จากคำบอกเล่าของผู้เฒ่าลัวะ เล่าว่าลัวะเป็นลูกปู่สา่งไส ยาสา่งสี ลัวะเป็นคนโต รองลงมาเป็นยาง และคนไทใหญ่ไทน้อยเป็นน้อง เมื่อเจ้าเมืองจะเข้าเมืองหรือเข้าปราสาทราชวังจะให้ลัวะมาทำพิธีขึ้นก่อน ถือว่าเป็นพี่ชายคนแรก หรือ ทำนองว่าถือเป็นเจ้าของแผ่นดินเดิมก็เป็นได้ ลัวะจึงทำพิธีขึ้นหอคำทั้งในเชียงตุงและเชียงใหม่ ซึ่งมีวัฒนธรรมสัมพันธ์กับลัวะมาก่อน³

ประเพณีลัวะขึ้นนั่งหอคำที่เมืองเชียงตุง

ประเพณีให้ลัวะเข้าร่วมพิธีในการเสด็จเข้าเมืองนั้น สันนิษฐานว่าจะเริ่มขึ้นในสมัยพระเจ้ากาวิละเป็นต้นไป โดยที่พระเจ้ากาวิละอาจจะได้รับเอาประเพณีเชิญลัวะมาร่วมในขบวนเสด็จจากเมืองเชียงตุง หรืออาจจะเป็นไปได้ว่าพระเจ้ากาวิละอาจจะมีเชื้อสายเป็นลัวะมาก่อน

เรื่องราวของลัวะในเมืองเชียงตุงนั้นมีประวัติเรื่องราวคล้ายกับเมืองเชียงใหม่ กล่าวคือ ตำนานเมืองเชียงตุง กล่าวว่า เดิมเมืองเชียงตุงไม่ได้เป็นของชนชาติไทเขินมาก่อน เจ้าของถิ่นเดิมเป็นพวกลัวะ หรือ ล้า ว้า หรือ ละว้า ดังมีคำกล่าวที่ว่า “ ล้างก่อผ้า ล้าก่อเมือง ” แปลว่า ฝึหรือเทวดาสรางฟ้า ล้า(ลัวะ)สร้างเมือง เมืองเชียงตุงจึงเป็นเมืองของพวกลัวะมาก่อน⁴ ชาวเชียงตุงเรียกลัวะว่า ไทหลอย หรือ ไทคอย บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ เล่าถึงเรื่องราวของลัวะหรือละว้าในเชียงตุงและพิธีขึ้นครองราชย์ของเจ้าฟ้าเชียงตุงที่มีลัวะเข้ามาช่วยในพิธีด้วย ตำนานเชียงตุงกล่าวว่า “ เมื่อสร้างหอคำเวียงแก้วเสร็จ ก็ทำพิธีนั่งเมือง ให้พวกลัวะมานั่งรับประทานข้าวอยู่บนหอคำ แล้วจัดคนถือเส้ไปทำการขับไล่ พระยาน้ำท่วม (ราชบุตรพญา

¹ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. 30 ชาติในเชียงราย. พิมพ์ครั้งที่ 5 กรุงเทพฯ : รัปพิมพ์ 2498 หน้า 364.

² เรื่องเดียวกัน. หน้า 362.

³ เรื่องเดียวกัน. หน้าเดียวกัน.

⁴ บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. คนไทยในพม่า. 2503 น 218-19. ช่างในจิตร หน้า 463

มังรายปกครองเมืองเชียงตุง ระหว่าง พ.ศ. 1796-1807¹) จึงขึ้นนั่งบนแท่นในหอคำแทน พิธีดังกล่าวนี้ได้ปฏิบัติกันมาทุกสมัยในเชียงตุงเวลาที่มีการอภิเษกเจ้าฟ้าขึ้นครองนครเชียงตุง²

เบอร์นัทซิก (Bernatzik) นักมานุษยวิทยาผู้ล่องลับไปแล้วได้เดินทางไปเชียงตุงเมื่อ พ.ศ. 2470 ได้เล่าถึงพิธีที่เจ้าฟ้าเชียงตุงให้ลัวะมาเข้าร่วมพิธีนั่งบนบัลลังก์ในหอคำของเจ้าฟ้าในเมืองเชียงตุงทุกปี เพื่อระลึกถึงการที่ชาวไทเขินเอาชนะพวกลัวะและสามารถยึดเมืองจากลัวะมาได้ ความว่า

พวกขานในเชียงตุงมีพิธีรำลึกถึงการที่พวกตนเข้ายึดครองดินแดนนี้ทุกปี พิธีนั้นจัดให้ว่า(ลัวะ) คนหนึ่งขึ้นไปนั่งบนบัลลังก์ประดับประดาด้วยเครื่องสูงแสดงยศอำนาจทุกประการ แล้วจากนั้นพวกขานก็เข้ามาใช้กำลังบังคับได้ว่า (ลัวะ) ลงจากบัลลังก์ พิธีจำลองนี้จบลงด้วยการเลี้ยงฉลองชัยชนะ³

อาจกล่าวได้ว่า ชาวไทเขิน ชาวเชียงใหม่ และชาวเวียงป่าเป้า เชิญลัวะเข้าร่วมในพิธีขึ้นปกครองบ้านเมืองและขึ้นบ้านใหม่ของตน

ลัวะจุงหมาพาแซกหาบไก่อ หมายถึงอะไร

พระเจ้ากาวิละและเจ้าหลวงคำฝั้นพระอนุชาของพระเจ้ากาวิละอาจจะขอให้ลัวะมาร่วมในพิธีการขึ้นครองเมืองเชียงใหม่ ในปี พ.ศ. 2340 และ 2366 ระยะเวลาห่างกันเกือบสามสิบปี ลัวะที่ได้รับเชิญจะต้องนำเอาสิ่งที่ตั้งามหรือเป็นสัญลักษณ์สิ่งใดสิ่งหนึ่งในสมัยนั้นของลัวะมาร่วมในพิธีด้วย ได้แก่ หมา 1 ตัว ไก่อาจจะ 2 ตัว หรือมากกว่านั้น เพราะนำไก่ใส่กระบุงแล้วหาบ และ แซกหรือกระบุงที่ลัวะนิยมสะพายสำหรับใส่สิ่งของ สิ่งเหล่านี้ทำให้สงสัยว่าสิ่งที่ลัวะนำมาร่วมในพิธีทั้งสามอย่างนี้สัมพันธ์กับลัวะอย่างไร

สันนิษฐานว่าสิ่งทั้งสามสิ่งคือหมา ไก่อ และ แซก หมายความว่าสิ่งเหล่านี้เป็นสิ่งที่สำคัญของลัวะหรือแสดงถึงอัตลักษณ์ (identity) ของลัวะ โดยลัวะใช้หมาและไก่ในพิธีกรรมเช่นไหว้ผีของตน ส่วนแซกนั้นเป็นเครื่องใช้ที่ลัวะทุกคนใช้ประจำโดยสะพายไว้ข้างหลังสำหรับใส่สิ่งของต่าง ๆ เมื่อเห็นลัวะก็จะเห็นเขาสะพายแซกหรือถุงมาด้วย อาจจะไม่คล้ายกับ

¹ ทวี สว่างบัญญัติ. พงศาวดารเมืองเชียงตุง. หนังสือแจกเป็นบัตรปลงงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าแม่ทิพวรรณ ณ เชียงตุง ณ วัดสวนดอก 27 มกราคม 2533. หน้า 33.

² บุญช่วย ศรีสวัสดิ์. สามสิบชาติในเชียงตุง. หน้า 362.

³ Bernatzik the Spirit of the Yellow Leaves, London, 1958, p.192 อ้างใน จิตร ภูมิศักดิ์. เรื่องเดิม.

เมื่อเห็นผู้ชายชานหรือไทใหญ่ก็จะเห็นเขาสะพายดาบและถุงย่ามเสมอ หรือคนไทยวนนิยม
สูบบุหรี่มวนโตและอมเหมียง หรือสักตามร่างกาย ฯลฯ เป็นต้น

เรื่องราวของลัวะในตำนานสิงหนวัติกุมารกล่าวว่า เมื่อพญามังรายสามารถเอาชนะ
ลัวะที่เมืองเชียงตุงได้แล้ว พระองค์โปรดให้สร้างสลักรูปนายพรานลัวะถือหอกปลายแหลม
หรือภาษาล้านนาเรียกว่า "สะเหน้า" และลัวะในเรื่องนี้จึงหมาและ "พาไถ่ (ถุง)" แทนแขกไว้
บนภูเขาจอมหงส์ เมืองเขินหรือเมืองเชียงตุง" ดังความว่า

ในปีดับเม็ด ศักราชได้ 623 ตัว ทำวมังรายเอาหมูรีพลไปถึง
เหล่าที่หนึ่ง ก็เห็นยักวางคำตัวหนึ่ง มันเดินออกมาหาทำว
มังราย เจ้าก็เอาหมูไถ่กับเขตี กวางตัวนั้นก็แล่นขึ้นไปภายใน
เหนือ ทำวมังรายก็ไล่ตามไปถึงคอยแห่งหนึ่งสุ่มกันอยู่ดังหัว
คนนั้น จึงเรียกว่าคอยจอมหงส์ ทำวมังรายเจ้าอยู่ที่นั้นก็ผอคู
ก็ยังเห็นยังเมืองเขิน คือว่าภูมิที่นี้เป็นอันชุ่มเย็นมีร่มไม้อัน
กว้างขวางเขียวงาม ก็ชวนลัวะทั้งหลายอยู่ แลเขินเสียน้อย
หนึ่ง ยังพอสร้างบ้านแปลงเมืองให้เป็นลูกช้างหางเมืองวรแท้
แล ก็หื้อเพื่อนต้องรูปเป็นพรานแบกหอกจูงหมาพาไถ่ไว้ปลาย
คอยลูกนั้น ไว้ให้เป็นสักขีโบราณไว้ต่อเท้ากาลบัดนี้แล¹

จากตำนานเรื่องนี้จะเห็นว่า ลัวะมีอาวุธคือหอกปลายแหลมหรือภาษาล้านนา
โบราณเรียกว่า สะเหน้า จูงหมาอาจจะหมายถึงว่า ในชีวิตประจำวันของลัวะที่อยู่ป่าต้อง
ล่าสัตว์เป็นอาหารด้วย หมาอาจจะเป็นเพื่อนที่ดีในการช่วยล่าสัตว์ด้วย ลัวะจึงจูงหมาไป
ด้วยทุกแห่งก็เป็นได้ ส่วนไถ่หรือถุงหรือแขกเป็นของใช้ประจำตัวลัวะทุกคน

ลัวะกับหมา

ลัวะกับหมาสัมพันธ์กันโดยลัวะจะใช้หมาในพิธีกรรมหลายพิธีกรรม เป็นต้นว่า พิธี
แต่งงาน จากการศึกษาของ กฤษณา เจริญวงศ์ เขียนไว้ในรายงานการวิจัยว่า ที่บ้านกวน
หมู่ที่ 6 ตำบลหารแก้ว อำเภอหางดง เชียงใหม่ มีพิธีสะเดาะเคราะห์หรือแก้เคล็ด เมื่อมี

¹ กรมศิลปากร(แปล). ตำนานสิงหนวัติกุมาร. กรุงเทพฯ : ขอนพิมพ์ 2516. หน้า 125. และ พระราชวิสุทธิ
โสภณ. ประวัติศาสตร์เมืองพะเยา ตำนานเมืองเชียงแสน. พะเยา : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์ 2516. หน้า 99-
100.

ชายหนุ่มและหญิงสาวลัวะที่ฝึบถือบรรพบุรุษเดียวกันหรือตระกูลเดียวกันมาแต่งงานกัน ซึ่งลัวะจะห้ามคนผีเดียวกันแต่งงานกันเด็ดขาด พิธีแก้เคล็ดจะทำโดยให้ฝ่ายหญิงจูงหมาสีด้าเดินสามรอบที่บ้านของผู้หญิง แล้วให้ชายหนุ่มเดินตาม หลังจากนั้นจะฆ่าหมาตัวนั้น เอาเลือดใส่รางข้าวหมู ให้คู่บ่าวสาวสองดูเงาตนเอง¹

ที่บ้านดง อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ถ้าในหมู่บ้านมีชายหนุ่มและผู้หญิงสาวล่วงละเมิดจารีตประเพณีโดยแต่งงานมีลูกโดยไม่เลี้ยงผีบรรพบุรุษหรือผีปู่ย่า ลัวะเรียกว่า “ผิดผี” ซึ่งจารีตนี้เหมือนกับของคนไทยวน เมื่อมีการ “ผิดผี” เกิดขึ้นในหมู่บ้าน ลัวะจะให้ทั้งหญิงคนนั้นทำพิธีขอขมาต่อผีปู่ย่า โดยหญิงสาวจะจูงหมาสีอะไรก็ได้ออกไปนอกเขตหมู่บ้าน พร้อมกับเชิญหนุ่มสาวทั้งหมู่บ้านมาร่วมพิธีและขอขมาผีปู่ย่า ต่อจากนั้นจะฆ่าหมาตัวนั้นเอาเนื้อ โดยตัดเนื้อหมาอย่างละเล็กละน้อยจากอวัยวะทุกส่วนของหมาเรียกว่า “ชิ้นแจ๊ะ” เอาเลือดมาทาแล้วเซ่นไหว้ขอขมาผีปู่ย่า² ลัวะที่บ้านละอูบ บ้านอมพาย อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน นิยมกินหมาจึงถูก ลัวะหมู่บ้านอื่น เรียกว่า “ลัวะกินหมา” และพวกเขาใช้หมาฆ่าเพื่อสะเดาะเคราะห์ของหมู่บ้านปีละ 2 ครั้ง โดยใช้หมาดำนำไปฆ่านอกหมู่บ้านแล้วเซ่นไหว้และไม่นำเครื่องไหว้นั้นกลับมาในหมู่บ้าน

ลัวะบ้านละอูบที่เป็นหัวหน้าซึ่งสืบเชื้อสายมาจากขุนหลวงวิลังคะ ที่เรียกว่า สมัง จะไม่กินเนื้อหมาเพราะเชื่อว่า ครั้งหนึ่งในอดีตตระกูลสมังของเขาแม่ตายแต่ลูกยังเล็ก เด็กลัวะในตระกูลนี้เคยกินน้ำมันจากหมา ดังนั้นลัวะที่เป็น “สมัง” จะไม่กินหมาโดยเด็ด³ ส่วนลัวะที่อาศัยอยู่พื้นราบร่วมกับชาวไทยวน ได้แก่ ลัวะที่อำเภอหางดง อำเภอสันป่าตอง ไม่นิยมกินเนื้อหมา⁴

ลัวะกับไก่

¹ กฤษณา เจริญวงศ์ และคณะ. การสำรวจชุมชนลัวะ 5 อำเภอ : อำเภอเมือง หางดง สันป่าตอง จอมทอง และฮอด. ศูนย์วิจัยและพัฒนาชุมชนมหาวิทยาลัยพายัพ 2529-2530 หน้า 30.

² อุบลพรรณ วรรณสัย สัมภาษณ์ นายพรหม อุดมกิตติศักดิ์ บ้านดง อายุ 70 ปี วันที่ 21 พฤศจิกายน 2543.

³ อุบลพรรณ วรรณสัย สัมภาษณ์ นายแสน บ้านละอูบ อำเภอแม่สะเนียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน 12 พฤศจิกายน 2543.

⁴ กฤษณา เจริญวงศ์. เรื่องเดิม. 2532 หน้า 5-6.

จากการศึกษาของ Li Yangsong เกี่ยวกับพวกวา (ลัวะ) ในเมือง Ximeng มณฑลยูนนาน ประเทศจีนว่า โดยทั่วไปลัวะจะไม่ฆ่าไก่เพื่อประกอบอาหาร แต่จะฆ่าเพื่อทำพิธีกรรมเท่านั้น ลัวะใช้ไก่ในพิธีกรรมหลายพิธีและจำนวนไก่ที่ใช้แตกต่างกันไป ตั้งแต่ 1 ตัว จนถึง 5 ตัว พิธีที่ลัวะเช่นด้วยไก่ ได้แก่ การเช่นฝักกลองก่อนจะสร้างกลองและสร้างหอกกลอง ก่อนจะสร้างบ้าน พิธีเรียกขวัญต้นไม้ เรียกขวัญข้าว และจะฆ่าไก่เพื่อทำนายด้วยกระดูกไก่¹

พิธีเรียกขวัญข้าวนั้น คัมภีร์โบราณของล้านนาคือ ตำนานพระเจ้าเลียบโลกกล่าววาลัวะลงจากภูเขามาซื้อไก่ เพื่อนำไปทำพิธีเรียกขวัญข้าว² ปัจจุบันลัวะในจังหวัดเชียงใหม่ยังใช้ไก่ในพิธีเรียกขวัญข้าวอยู่ โดยลัวะจะเอาไก่อังมีชีวิตอยู่มาวางไว้บนถังใส่ข้าวเปลือกหลังจากเก็บเกี่ยวแล้ว ต่อมาจะเรียกขวัญข้าวให้มากขึ้นไก่อัตนั้น จากนั้นเอาไก่ไปต้มให้สุกแล้วนำมาวางที่เดิมแล้วกล่าวคำเรียกขวัญข้าวมากขึ้นอีกครั้งหนึ่ง ขอให้ขวัญข้าวมาอยู่ในถัง ขอให้ข้าวมีอยู่ และกินไม่รู้จักหมดสิ้นให้กินได้นาน ๆ

เมื่อลัวะจะต้องมาร่วมในพิธีเข้าเมืองของเจ้าเมืองดงกล่าว ลัวะจึงจูงหมาพาแขกหาบไก่อมาร่วมพิธีด้วย ซึ่งถือว่าลัวะได้นำสิ่งสำคัญในชีวิตของเขามาร่วมพิธีด้วยอย่างเต็มรูปแบบ แม้จะเต็มใจหรือไม่ก็ตาม การให้ลัวะมานำหน้าขบวนเข้าเมืองอาจจะเป็นการระลึกถึงว่าครั้งหนึ่งบ้านเมืองนี้เป็นของลัวะมาก่อน หรือสมัยนั้นจะมองว่าลัวะเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ก็เป็นได้ เพราะลัวะมีผีหลายผีที่รักษาคุ้มครองลัวะ ตั้งแต่ผีประจำตระกูล จนถึงผีเมืองและยังขยายไปถึง ผีป่า ผีไร่ ผีนา ผีเหมืองฝาย ฯลฯ ซึ่งชาวไทยวนได้รับนับถือผีชนิดเดียวกับลัวะ ดังนั้นถ้าเชิญลัวะมาร่วมยินดีในพิธีสำคัญ ผีบ้านผีเมืองทั้งหลายรวมทั้งผีเมืองเชียงใหม่ อาจจะช่วยนำความสุขสมบูรณ์และความเจริญมาสู่เมืองเชียงใหม่ก็อาจเป็นได้ ซึ่งการที่ชาวไทยวนนับถือผีลัวะนั้นอาจจะแตกต่างจากชาวเชียงตุงที่ไม่ทราบยอมรับผีลัวะมากนักน้อยเพียงใด เมื่อจะให้ลัวะมาร่วมพิธีกรรมจึงมีพิธีที่แตกต่างไปจากพิธีที่ชาวไทยวนให้ลัวะมาร่วมด้วย

ในสมัยราชวงศ์มังราย พระนางวิสุทธิเทวีมีอบอาชญาบัตรหรือตราหลวงหลายใบให้ลัวะบ้านแปะ อำเภอจอมทอง ให้เป็นข้าวัดราชวิสุทธารามที่พระนางทรงสร้าง สมัยเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ได้มีการออกอาชญาบัตรหรือตราหลวงให้ลัวะอีก 2 ครั้ง ครั้งแรกในสมัยพระเจ้าพุทธวงศ์ พ.ศ. 2373 ให้ลัวะบ้านกวน อำเภอหางดง เชียงใหม่ ไม่ต้องมาทำงานให้บ้านเมืองแต่ให้ส่งส่วยที่เป็นผลผลิตจากทรัพยากรธรรมชาติ เช่น แผลกมูงหลังคา ครั้ง

¹ Li Yangsong "Oracle Chicken Bones of the Wa People in Ximeng, Yunnan" in Tai-Yunnan Project Newsletter. No. 4 March 1989. Pp. 6-7.

² พุทธตำนานพระเจ้าเลียบโลก กัณฑ์ที่ 6 หน้า 82.

เหล็ก น้ำผึ้ง รวมทั้งดอกกล้วยไม้ที่เป็นสัญลักษณ์ของลัวะเรียกว่า “เอื้องแซะ” ต่อมา พ.ศ. 2395 สมัยพระเจ้ามโหตรประเทศให้ลัวะที่บ้านบ่อหลวง อำเภอฮอด เชียงใหม่ กำหนดให้ลัวะเสียส่วยเป็นเงินปีละ 220 ช้าว 600 หาบ แล้วลัวะได้รับยกเว้นไม่ต้องถูกเกณฑ์แรงงานให้บ้านเมือง¹ เจ้าเมืองเชียงใหม่สมัยรัตนโกสินทร์รับรองสิทธิและให้สิทธิพิเศษบางประการแก่ลัวะที่อาศัยอยู่ในเมืองเชียงใหม่ เพราะว่าการทรัพยากรบางอย่างจากลัวะที่หาไม่ได้ในพื้นที่ราบ เช่น เหล็ก เป็นต้น ลัวะคงจะมีฐานะเป็นพลเมืองกลุ่มหนึ่งในสังคมเชียงใหม่สมัยนั้น

ในปี พ.ศ. 2469 สมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จเลียบมณฑลพายัพและเสด็จประพาสเมืองเชียงใหม่ วันที่ 24 มกราคม 2469 พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัวเสด็จโดยรถยนต์พระที่นั่งไปดอยสุเทพเพื่อทอดพระเนตรช้างสำคัญ และเสด็จประพาสนครเชียงใหม่ “โปรดเกล้าฯ ให้พวกชนชาติลัวะเข้าเฝ้าถวายดอกเอื้องแซะ”²

ลัวะกับประเพณีเสนกลอง ในเชียงตุง

ความสัมพันธ์ระหว่างลัวะและไทวอนเป็นความสัมพันธ์ที่ทั้งสองมีฐานะใกล้เคียงกัน แม้ในจารึกจะพบว่าลัวะหลายครอบครัวถูกถวายเป็น “ข้าวัด” หรือ ทาสวัดในอดีต แต่ความสัมพันธ์ระหว่างลัวะกับชาวเชียงตุงนั้นดูจะความสัมพันธ์ที่ไม่สู้ดีนัก ลัวะถูกปฏิบัติในลักษณะเป็นผู้แพ้อ ชาวเชียงตุง แต่ยังมีบางประเพณีที่ชาวเชียงตุงยังให้ลัวะเป็นผู้ประกอบพิธีกรรมสืบมาจนถึงปัจจุบันคือพิธีแหวนกลอง หรือ เสนกลอง คำว่า เสน แปลว่า แหวน หรือ ห้อย บางคนบอกว่า เสนกลอง แปลว่า ตีกลอง³ เป็นพิธีที่ชาวเชียงตุงนำกลองมาแหวนไว้ที่หอผีบริเวณตลาดเก่าของเมืองเชียงตุง ซึ่งตั้งอยู่ใกล้กับวัดเชียงจันทร์ชาวบ้านเรียกว่า “หอผีกาด” เป็นเทวदारักษชาติลาดเชียงตุง ในวันสงกรานต์ ตรงกับวันที่ 13 เมษายนทุกปี ชาวลัวะจะมาตีกลองทั้งกลางวันกลางคืนที่กาดเก่าเพื่อบูชาพระราหูและพระจันทร์ซึ่งจะบันดาลให้บ้าน

¹ กฤษณา เจริญวงศ์ เรื่องเดิม 2532. หน้า 25-29.

² กรมศิลปากร “ระยะทาง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเลียบมณฑลพายัพ พุทธศักราช 2469” นิตยสารศิลปากร. 36(6 พฤศจิกายน-ธันวาคม 2536) หน้า 24-25.

³ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (บก.) เรื่องเมืองเชียงตุง. และ สัมภาษณ์ อาจารย์ ยุพิน เข็มมุกด์ ซึ่งไปสัมภาษณ์ชาวบ้านในเมืองเชียงตุง 20 ธันวาคม 2543.

เมืองอุดม¹ หลังตีกลองแล้วลัวะไปตีกลองที่ปากแม่น้ำเงินที่ไหลมาลงหนองตุง ชาวบ้านจะเอาดินมาปั้นกบขนาดใหญ่ตัวหนึ่ง ถือว่าการบูชากบเป็นการบูชาพระราหู หลังจากเสร็จพิธีบูชากบแล้วชาวบ้านจะแย่งดินที่ปั้นกบเพื่อเอาดินนั้นไปใส่ในที่นาตัวเอง เชื่อว่าข้าวในนาจะเจริญงอกงามดี²

ลัวะ : ในวรรณกรรม : โคลงมังทรารบเชียงใหม่

เรื่องราวของลัวะนอกจากจะถูกบันทึกไว้ในคัมภีร์ใบลานแล้ว วรรณกรรมล้านนาบางเรื่องที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ได้กล่าวถึงลัวะด้วยคือ โคลงมังทรารบเชียงใหม่ ผู้แต่งกล่าวถึงเหตุการณ์ที่เกิดขึ้น พ.ศ. 2158³ โคลงเรื่องนี้คัดลอกไว้หลายฉบับในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ในปี พ.ศ. 2380 และ พ.ศ. 2381 ต้นฉบับเป็นตัวหนังสือฝักขาม จำนวน 303 บท⁴

เนื้อหาในโคลงมังทรารบเชียงใหม่ได้กล่าวถึงการกวาดต้อนชาวเชียงใหม่ไปอยู่ที่เมืองหงสาวดีภายหลังจากที่พม่าเข้ามาปกครองเมืองเชียงใหม่ ในการเดินทางครั้งนั้นมีคนร่วมเดินทางหลายกลุ่มชาติพันธุ์ เส้นทางการเดินทางจากเมืองเชียงใหม่ไปหงสาวดี ผ่านอำเภอดงยางดง อำเภอสันป่าตอง อำเภอจอมทอง อำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่ ผ่านอำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ข้ามเขตแดนพม่าและแม่น้ำสาละวินไปถึงเมืองผานูน แล้วจึงเข้าสู่เมืองหงสาวดี ใช้เวลาเดินทาง 3 เดือน กลุ่มคนที่เดินไปครั้งนี้ ได้แก่ ม่าน (พม่า) เขิน (ไทเขิน) ลื้อ (ไทลื้อ) ไทแลม (ชาวเมืองแลม) ลาว (ชาวลาว) เจี้ยว (ไทใหญ่/ชาน) เม็ง (มอญ) แחק (ชาวอินเดียน) ขอม (เขมร) และลัวะ

(114) สาวเสียงไทไพรเจี้ยว	มอนเมย
ทังแซกขอมลาวเลย	ลัวะลื้อ
ชลธารอาบสนเสย	สนุกสนัน เนืองเอย
หมี่ขาดสักแมนมือ	สว่างร้อนกระหายใจ
(161) สี่เสาแดนที่ตั้ง	ฝั่งหิน

¹ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. "เล่าเรื่องเมืองเชียงตุง เมืองพะยาก และ เมืองเลน" ใน เรื่องเมืองเชียงตุง. เชียงใหม่ : สุริวงศบุ๊คเซนเตอร์ 2538. หน้า 17

² วีดิโอของ ดร. สมเกียรติ อ่อนวิมล เรื่องล้านนา พ.ศ. 2537.

³ ตรงกับรัชสมัยพระเจ้าทรงธรรม แห่งอยุธยา พ.ศ. 2153-2171

⁴ ประเสริฐ ณ นคร. ประวัติศาสตร์จากโคลงมังทรารบเชียงใหม่. หน้า 5-12.

บ้านเขตเดิมแดน	เก่าเกื้อ
ลัวะไทเท่าเทียวทั้ง	มวลงหมู่ มาเอย
ตามแต่เดิมรังเรือ	รอดรู้ธัมมคูล ฯ ¹

นอกจากนี้โคลงมังทรารบเชียงใหม่ยังกล่าวถึง ชุมชนลัวะที่ตั้งอยู่ระหว่างเส้นทางจากอำเภอฮอดไปถึงอำเภอแม่สะเรียง ซึ่งปัจจุบันหมู่บ้านลัวะเหล่านั้นยังคงมีอยู่ เช่น บ้านแม่โถ บ้านกองลอย และบ้านบ่อพะแวน หมู่บ้านเหล่านี้มีมาตั้งแต่สมัยที่แต่งโคลงมังทรารบฯ ปัจจุบัน หมู่บ้านบ่อหลวง ยังมีการถลุงเหล็กและต้องส่งส่วยเหล็กให้กับเจ้าฟ้าด้วย

(171) แม่โถเถิงแล้วเขต	กองลอย
หอมกลิ่นสาวชาวดอย	บ่อน้ำ
ดิณะคร่าครายฝอย	เหลืองหล่น รุยเอย
บางแบ่งใบค้อมก้าน	แม่ฝ้ายผายประกา ฯ
(172) สีสรินวลรมไม้	โพธิง
ตกแต่งก้านกิ่งอิง	อึบหน้า
ตระหม้อแร่เหล็กหิน	หิมบ่อ บักเอย
เป็นส่วนสินเจ้าฟ้า	ก่อนก็มาลูน ฯ
(173) พระแวนหนาวเหน้อยปลี	ปลัดแปลน
ลูกเรียกเป็นพระแวน	ม่อนบ้าน
สาวอรอ่อนมาแทน	นิทนั่ง นอนเอย
จงเรื่องราวรู้ถ้าน	ถ่องถ้อยถามนิทาน ฯ ²

ลัวะในจารีกล้านนา

นักวิชาการถือว่าจารีกเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ปฐมภูมิ (primary sources) เรื่องราวที่จารึกไว้ส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับการทำบุญของกษัตริย์หรือขุนนางระดับสูง เมื่อกษัตริย์ทรงบำเพ็ญบุญในพุทธศาสนาแล้วจะโปรดให้สร้างจารึกไว้ตามวัดต่าง ๆ เพื่อประกาศถึงพระกรณียกิจของพระองค์และพระราชโองการต่าง ๆ เช่น การถวายที่ดินหรือการกัลปนาที่ดินให้วัด และการถวายทาสวัดหรือ “ข้าวัด” ทาสพระพุทธรูป หรือ “ข้าพระ” ไว้กับวัด ห้ามผู้อื่นใช้

¹ โคลงมังทรารบเชียงใหม่. หน้า 44.

² สิงฆะ วรรณสัย. โคลงมังทรารบเชียงใหม่. หน้า 44 และ 65.

งานทาสเหล่านี้ จารึกที่จารึกเรื่องทาสวัดจะมีชาวลัวะรวมอยู่ด้วย แต่มีจำนวนน้อยมาก ลัวะในจารึกล้านนาจะจารึกคำว่า “ลัวะ” และ “มิลักขุ” มีดังนี้

จารึกวัดสุวรรณาราม (ปัจจุบันเป็นวัดร้าง) ตำบลอุโมงค์ ด้านเหนือของเมืองลำพูน ประมาณ 10 กิโลเมตร จารึก พ.ศ. 2055 ซึ่งเป็นสมัยพญาอดเชียงรายเป็นกษัตริย์ปกครองเมืองเชียงใหม่ ได้สร้างพระพุทธรูปและถวายทาสไว้อุปัฏฐากพระพุทธรูปทาสคนหนึ่งชื่อ “เอื้อย ลวะ”

ศักราชได้ 851 ในปีกัณฑ์ เจ้า มหาเทวีเจ้า ตนยาให้ หมื่นหมอสุนทรานำพระพุทธรูปเจ้าองค์หนึ่ง มาบูรณาไว้ในสุวรรณอาราม อารามนี้คือหากเป็นนาบุญ แต่พระ มหาเทวีเจ้าตนยามาต่อเท่าถึงพระเป็นเจ้า (ทั้ง) สอง พระองค์บัดนี้แลศักราชได้ 874 ในปีเตาสัน ในเดือน อาษาฒ ไทยว่าเดือนสิบ แรม 2 ค่ำ ไทยกต(ยี่) เม็ง วันพุธ ฤกษ์ 21 ชื่ออุตตราษาฒ นักบุญทั้งหลายหมาย อาทิ ว่านายมรินทร์เห็นสุวรรณอารามเก่าคร้านัก จึง สร้างวิหาร ปาการสร้างทั้งพระพุทธรูปเจ้าองค์หนึ่ง แล้วเอาบุญราสีทั้งหมดให้ถวายเป็นบุญโกฐาสแก่พระ มหาเทวีเจ้า พระเป็นเจ้ายินดีนัก ให้ไว้คน 10 ครว นาย มรินทร์ครวหนึ่ง สมครวหนึ่ง (หนาน) อ้ายครว หนึ่ง ผ้าขาวน้อยครวหนึ่ง พ้อยครวหนึ่ง ฎีไตครวหนึ่ง เอื้อยลวะครวหนึ่งไว้ทั้งพี่น้องลูกหลานเหลนเขาสืบสายไป ให้อรักษา

พระพุทธรเจ้า ใว้ना 500,000 นาแล คนฝูงนี้เป็นราช ทานพระเป็นเจ้า ใว้อรักษาพระพุทธรเจ้าแลเผ อย่ากลัว เกล้าเขาทำพวกเรือ¹

¹ ฉำ ทองคำวรรณ (อ่านและอธิบาย). “คำจารึกอักษรไทย ภาษาไทย จ.ศ. 874 (พ.ศ.2055)” พบที่วัด สุวรรณาราม(วัดร้าง) ตำบลอุโมงค์ อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน. วารสารศิลปากร ปีที่ 4 เล่ม 2 กรกฎาคม 2503 หน้า 63 – 64

จารึกที่เมืองพะเยา จารึกเมื่อ พ.ศ. 2049 กล่าวถึงการถวายทาสวัดมีผู้หญิงคนหนึ่งที่ถูกถวายเป็นทาสไว้กับวัดวิสุทธิธาราม เมืองพะเยา สันนิษฐานว่านางผู้นี้เป็นลัวะ ดังความว่า

ปากเทพแคว้นหนึ่ง ขบคราวกลองหนึ่ง พันเชิงสมณะหนึ่ง
เจ้าเมิงเถิงแปลนหนึ่ง พันหนังสือสาคอนแปลนหนึ่ง เขาเอา
ฝูงนี้รัฐู คน แล ๙ หลาคร้ว 1 นางหลาแม่ นางแพงลูก
สุวรรณสูงลูก นางคำพันหลาน นางแก้วหลาน บุญมาสู
แก้ว ขุนคร้ว 1 นางเพิงแม่ เอื้อยบุญลูก อีแม่ลูกสามสู อี
คำบุญหลาน สีกันหลาน สีลาหลาน ญาอีคร้วหนึ่ง นาง
แพง 1 ลูกหมอ 1 น้อย 1 ยี่ 1 เอื้อย 1 บุญหน้า 1
หลอยคร้วหนึ่ง เกิง 1 แม่กอง 1 ลูก ปู่เสียงคร้ว 1
นางผิง 1 เม้นางลัวะ 1 หลานนาง โหะ 1 หลานจูลา
๑ สูโหะคำพา 1 ลูกออนคร้ว 1 ...ไมรอย่าใช้การบ้านการ
เมิง ไร่รักษามหาเถรเจ้ากับปิฎก ตามอาชญา'

จารึกฐานพระฤๅษีขมฤค พ.ศ. 2147 จารึกถึงการถวาย "มิลักขุ" หรือ ลัวะ ไว้กับวัดพระธาตุดอยตุง จำนวน 500 ครอบครัว ความว่า "ในกาลนั้นยังมีเจ้ารสี 3 ตน ตน 1 อุปัฏฐาก ตน 1 เอายาตน 1...(พญามัง)ราย พญามังคราม พญาแสนภู พญาคำฟู พญาผายู ท้าวพันตุ ท้าวมหาพรหม... ทานชาวมิลักขุ 500 (ครอบครัว) คร้ว และไร่นา(?) อายาดน้ำ แข่งไว้"²

ลัวะในตราหลวงหลายเงิน สมัยพระนางวิสุทธิเทวี

¹ ข้อมูลจาก เติม มีเต็ม (อ่าน) และ ประสาร บุญประคอง (ตรวจแก้และคำอธิบาย). คำอ่านศิลาจารึก ลพ./ 22 อักษรไทยฝักขาม ภาษาไทย พ.ศ. 2049. วารสารศิลปากร ปีที่ 17 เล่ม 1 พฤษภาคม 2516. หน้า 92 - 95 ประชุมจารึกเมืองพะเยา กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มติชน 2538 :267-269

² ประเสริฐ ณ นคร และคณะ. "จารึกฐานพระฤๅษีขมฤค พ.ศ. 2147" ใน จารึกล้านนาภาค 1 เล่ม 1 จารึกจังหวัดเชียงราย น่าน พะเยา แพร่ กรุงเทพฯ : ม.ป.พ., 2534. หน้า 14 - 16
ชร.6 อักษรฝักขาม, ธรรมล้ำนา ภาษาไทยและบาลี .สำริดสีเขียวที่ฐานพระฤๅษีขมฤค พบที่อำเภอ เชียงแสน จังหวัดเชียงราย ปัจจุบันห้องศิลปเชียงแสน พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติพระนคร

ในอดีตเมื่อ 500 ปี มาแล้ว กษัตริย์เมืองเชียงใหม่พระนามว่า พระนางวิสุทธิเทวีได้พระราชทานอาชญาบัตรที่เขียนพระราชโองการลงบนใบลานเงิน เรียกว่า "ตราหลวงหลาบเงิน" ลัวะเรียกว่า "หลาบถา(ตรา)" คำว่า "หลาบ" หมายถึงแผ่นเงินบาง ๆ ลักษณะยาวคล้ายใบลาน จารึกข้อความหรือพระราชโองการลงบนหลาบเงินนี้มอบให้ลัวะเก็บไว้เป็นหลักฐานว่าพวกเขาได้รับคำสั่งจากพระนางวิสุทธิเทวีว่าให้ดูแลปฏิบัติวัดราชวิสุทธิธรรม ปัจจุบันเรียกว่า วัดบ้านแปะ อำเภอจอมทอง เชียงใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2110

เรื่องราวของลัวะบ้านแปะ อำเภอจอมทอง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นเรื่องราวที่ช่วยคลี่คลายและช่วยให้คนในยุคสมัยปัจจุบันมีความรู้และเข้าใจประวัติศาสตร์ความเป็นมาของลัวะเพิ่มมากขึ้นโดยอาศัยพระราชโองการของพระนางวิสุทธิเทวีที่ประทานให้กับลัวะบ้านแปะและอีก 4 หมู่บ้าน รวมเป็นลัวะและคนไท 5 หมู่บ้าน

บ้านแปะตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำแปะ ซึ่งไหลไปรวมกับแม่น้ำปิง ชาวบ้านเป็นชาวลัวะทั้งหมด ปัจจุบันนี้ได้ถูกผสมกลมกลืนเป็นคนไทยจนไปแล้ว บรรพบุรุษของลัวะที่บ้านแปะ ซึ่งเขียนไว้ในหลาบเงินอีก 4 หมู่บ้านได้แก่ บ้านรากราน บ้านกองกูน บ้านป่าวอก และ บ้านอมกุด ซึ่งตั้งอยู่ในบริเวณใกล้เคียงกับวัดบ้านแปะปัจจุบัน พระนางวิสุทธิเทวีทรงประทาน "หลาบเงิน" และประทับตราพระราชลัญจกรของพระนางและตราประจำตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชเมืองเชียงใหม่ลงบนครั้ง ข้อความในหลาบเงินนั้นพระนางทรงมอบหมายให้ลัวะและไทยวนทั้ง 5 หมู่บ้าน ทำงานปฏิบัติรับใช้วัดราชวิสุทธิเทวีซึ่งพระนางทรงสร้าง (ปัจจุบันคือวัดบ้านแปะ) ในฐานะ "ข้าวัด" หรือ "ทาสวัด" ตลอดไป โดยห้ามใช้งานข้าวัดเหล่านี้

ปัจจุบันชาวบ้านแปะเก็บรักษาตราหลาบเงินโดยเก็บไว้ในหม้อดินปิดฝาเรียบร้อยแล้วนำไปเก็บไว้ในถ้ำนอกหมู่บ้านแปะ ที่ซ่อนหม้อที่ใส่หลาบเงินจะมีผู้รู้เห็นเพียง 2 คน ที่สืบเชื้อสายจากผู้ที่ทำหน้าที่รักษาหลาบเงินนี้มาแต่อดีต ถ้าปีใดฝนไม่ตกหรือเกิดโรคระบาดชาวบ้านจะอัญเชิญตราหลาบเงินออกมาเช่นไหว้โดยการฆ่าหมู แล้วนำเลือดมาเช่นหลาบเงินนั้นแล้วนำเนื้อหมูมาประกอบอาหารเลี้ยงชาวบ้าน พิธีเช่นไหว้หลาบเงินของลัวะบ้านแปะจะทำในป่าใกล้กับที่ซ่อนหลาบเงินนอกหมู่บ้าน¹

บันทึกแผ่นเงิน อักษรสุโขทัย ตราหลวงหลาบเงินของพระนางวิสุทธิเทวี

¹ โปรดดูรายละเอียด ไกรศรี นิมมานเหมินท์. "ตราหลวงหลาบเงินของพระนางวิสุทธิเทวี" ใน รวมบทความล้านนาคดีสัญญา ตามรอยโคลงมังทรารบเชียงใหม่.

แผ่นเงินกว้าง 7 ซม. ยาว 35 ซม.

(ด้านหน้า)

- (1) ปี เมือง เหม้า เดือน 9 ออก 12 คำ สัน วัน เป็ก เสด สม เดจ
- (1/ไทยกลาง) ปีเถาะ เดือน 9 ออก 12 คำ มีรวายสันวันเป็กเส็ด สมเด็จ
- (2) พระ มหา รา ชะ เทวี บรม บ พิตรระ พระ เปน เจ้า อยู่ หัว ตน เปน พระ
- (2) พระมหาราชเทวีบรมบพิตร พระเป็นเจ้าอยู่หัว ตนเป็นพระ
- (3) ส [ฐิต] ธิต โรง จิง ปลง พระ ราชชะ อาชญา ไล่ หัว แสน หลวง ดาบ เริน ดวง
- (3) สถิต ธิต โรง ปลง พราราช อาชญา ไล่ หัว แสนหลวงดาบเรื่อน ดวง
- (4) หี่ หมื่น หลวง เช่า หี่ หมื่น ตอง แต้ม ว่า หี่ แปลง ตรา หลาบ เงิน ดวง
- (4) หื้อหมื่นหัวเช่า (เชิง ?) หมื่นต้องแต้ม ว่า หื้อ แปลง ตรา หลาบ เงิน ดวง
- (5) นี ไร่ รัก สก ชาว รากราน กองขุน ปารวก อุมขรุต แปะบก ใน 3 ญาง
- (5) นี ไร่รักษาชาวรากราน กองขุน ปารวก อุมขรุต แปะบก ใน 3 ญาง
- (6) นี ทัง ลวะ ทัง ไท เขา หาก เปน ข้า ราชชะ ทาน มา เฝ้า วัด ราช วิ สุ
- (6) ทังลวะทังไท เขาหาก เป็นข้าราชทานมาเฝ้าวัดราชวิสุ

(ด้านหลัง)

- (1) ทธา ราม อยาง มี เจต ตน สวย เบี้ย คำ ขา คื ดี ฝุ่น ฝอย อัน เกิด มี ไน ที แ
- (1) ทธาราม อย่างมีเจตตน ส่วยเบี้ย คำขา ฝุ่นฝอย อัน เกิดมีไนที แ
- (2) ฝ่นดิน ราชชะทานทังมวณคืดีคานาบานแปะ500 เงินชูปีคืดีเปน
- (2) แผ่นดินราชทานทังมวณคืดี ค่านาบ้านแปะ 500 เงิน ชูปีกคืดีเป็น
- (3) ราช ทาน อุป การ ไน วัด รา ชะ วิ สุท ธา ราม ชู ปี เจา แต่วน ฟอน อยา กลัว อย่า
- (3) ราชทานอุปการะในวัดราชวิสุทธารามชูปี เจ้าแคว่นฟอนอย่ากลัวอย่า
- (4) กวน อย่า เอา ส่ง หราบ อยู่ มี ที ครัว อยา ไส หญ้า ช้าง หญ้า ม้า แก่ เขา หี่ ไว
- (4) กวนอย่าเอาส่งหราบอยู่มีอือคือครัว อย่าใส่หญ้าช้างหญ้าม้าแก่เขาหื้อไว้
- (5) ได การ ตาม พร ราช อาช ญาอัน ได บั ไซ่ การ วัด เปน การ เลิก วยก รัง พา อย่า ไล่ อย่า
- (5) ได้การตามพระราชาชญา อันไต่บไซ่การวัด เป็นการเลิกเวียกรังพาอย่าไล่อย่า
- (6) แต่งหี่แก่เขาเหตุเขาทังหลายหากเปนข้าหน้าอयाตราชทาน.....

(6) แต่งหื้อแก่เขาเหตุเขาทั้งหลายหากเป็นข้าหน้าหยาตราชทาน.....¹

นอกจากจารึกในตราหลวงหลายเงินแล้ว ยังมีจารึกโบราณอีกผูกหนึ่งที่บ้านแปะ ซึ่งนับเป็นเอกสารที่สำคัญอีกฉบับหนึ่ง โบราณผูกนี้จารด้วยอักษรไทยนิเทศ หรือ ขอมเมือง แต่ไม่ระบุศักราชที่จารในโบราณ แต่ในเนื้อเรื่องระบุ พ.ศ. 2175 ดังนั้นจึงสันนิษฐานได้ว่าเอกสารนี้บันทึกหลังพ.ศ. 2175 ไปแล้ว

เนื้อที่จารกล่าวถึงการกวาดต้อนชาวบ้านของพม่าซึ่งสมัยนั้นกษัตริย์นามว่าพระเจ้าสุทโธธรรมราชา (ปกครองเชียงใหม่ระหว่าง 2171-2191) พระองค์ยกกองทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ พ.ศ. 2174 และ รุ่งขึ้น พ.ศ. 2175 (ศักราช 994) พระเจ้าสุทโธธรรมราชาได้กวาดต้อนพระสงฆ์และชาวบ้านกองกุน บ้านยาง และ แปะบก ไปกับกองทัพพม่า หัวหน้าของข้าวัดเหล่านี้จึงกราบทูลพระเจ้าสุทโธธรรมราชาให้ทรงทราบ พระองค์โปรดให้คืนข้าทาสวัดราชวิสุทธิอารามไว้ปฏิบัติที่วัดราชวิสุทธิอารามดังเดิม ดังมีข้อความว่า

นายพวกจึงไหวว่า ข้าทั้งหลายคืบมีข้าวของเงินทองเยี่ยงใดแล คืบมีแต่คำพระมากษัตริย์เจ้าอันล่วงแล้ว ได้ปลงยังยอดทานปลายทานแก่ข้าทั้งหลายไว้กับวัดราชวิสุทธิอารามแล ยังพระสัพพัญญูเจ้าเชียงใหม่แล ฟ้าสุทโธคี่หื้อนายหนังสือมาอ่านดู คี่รู้แจ้งว่าเปนข้าพระเจ้าแจ้งแท้ คี่จึงปลงอาชญาหื้อล่ามหลวงหอหน้าไปด้วยรีบ เรียกเอานะขามชิคายไปมูมั่งทัพทั้งมวลมาพร้อมแล้ว คี่จึงปลงอาชญาว่า ข้าพระเจ้ามีที่ใด หื้อได้เกบออกมาหื้อท่านนายพวกนับเสี้ยง อย่าหื้อค้ำงลักคน ลวงสุดไป แม่นเดกน้อยนอนอยู่ คี่อย่าได้ไว้เทอะ หื้อท่านนายพวกได้เกบเอานับเสี้ยงแล้ว พระองค์เรานี้เปนกษัตริย์ใหญ่ เราคืบล่วงล้ำคำพระมหากษัตริย์เจ้าอันล่วงแล้ว ได้ปลงยอดทานปลายทาน ได้หยาดน้ำตามมหาปฐวีอันหนาไคสองแสนสี่หมื่นโยชนะ เหตุนั้นพระองค์เราคี่จักได้

¹ฮันส์ เพนธ์ และ ศรีเลา เกษพรหม (ปริวรรต) ตราหลวงหลายเงิน. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผู้เขียนขอขอบคุณ อาจารย์ พรรณเพ็ญ เครือไทย ที่อนุเคราะห์ให้ใช้ข้อมูล 2538. และโปรดดูเพิ่มเติมใน ไกรศรี นิมมานเหมินท์ "ตราหลวงหลายเงิน ของ พระนางวิสุทธิเทวี" ใน รวมบทความ ล้านนาคดีสัญญา ตามรอยโคลงมังทรารบเชียงใหม่. เชียงใหม่ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ 2533. หน้า 15.

เหมียดคืบหื้อเปันทานตามพระมหากษัตริย์เจ้าอันล่องแล้ว
ได้ทานสุกมีเปนประการฉันใด พระองค์เราจักหื้อเปนทุติย
ทานถ้วนสอง ตามคำพระมหากษัตริย์เจ้าอันล่อง
แล้วภายหลังนั้นหื้อเขาเมื่อปฏิบัติตามจารีตปเพณีนั้นเทอะ
1 ...

ศักราช 968 ปีรวายสง่า เดือน 4 แรม 12
ค่ำ เม็งวัน 3 อาชญา มีพระเป็นเจ้าตนเป็นพระไว้พัน
ยางคำพันแล ชาวบางวัดวิสุทธทั้งหมด เขาหากเป็นข้า
ราชการแต่มอนพระเป็นเจ้ามาบัดนี้ สมเด็จพระเจ้าอันเป็นเจ้า
ศาสนาที่นั่น ก็ยังตั้งวัดวิสุทธก็ห่างสูญเสีย ก็ยังจักสร้าง
แปลงดีหลี เขามีทั้ง ลัวะทั้งไทยอยู่แคว้นแจมได้แคว้น
หัวคอน ออย่าหื้อล้อมซิคค้ายข้าท้าวบ่าวพญาขุนจัด ขุน
ลอบ ลูกโนไปนอก ลูกนอกมาโน เจ้าแคว้นพ่อเมือง
ออย่าใส่การเลิกการเวียกริบไรไพร่เมือง อยู่มือหื้อคร้วสง
แขกส่งคราวแก่เขาสักอัน เหตุเขาหากเป็นข้าโอกาสจัก
ฉิบหายเสีย หื้อเขาอยู่สร้างวัดวิสุทธาที่นั่นสุขดังเก่า อัน
หนึ่งชาววัดวิสุทธหากสะเห็นเป็นปรายอยู่ที่ใดหื้อพันยางคำ
เก็บหอมมาการราษฎรานั้นดังเก่าออย่าหื้อที่ครนอยู่กับนั้น
เกาะกุมหื้อวางมาหาต่อวัดดังเก่า การเลิกการเวียกริบไรทั้ง
มวล หากได้กับต่อต่อพายนับเลี้ยงแล²

ลัวะ กับตราหลวงของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่

¹ ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว. (ปริวรรต). "จารึกโบราณวัดราชวิสุทธาราม". ชมรมล้านนาคดีเชียงใหม่. รวมบทความ
ความ ล้านนาคดีสัญจร : ตามรอยโคลงมังฆราวาสเชียงใหม่. วิทยาลัยครูเชียงใหม่ 2523. หน้า 132-
133.

² เรื่องเดียวกัน. และ ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. จุลสารคลังข้อมูล
จารึกล้านนา ฉบับที่ 5. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2536. หน้า 70 - 71

ในช่วงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นที่พระยาจำบ้านและพระยาภาวילהทำสงครามขับไล่พม่าออกไปจากล้านนานั้น ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่กล่าวว่า ลัวะที่อยู่บนภูเขามีส่วนในการสนับสนุนด้านเสบียงอาหารแก่กองทัพ ที่เชียงใหม่ พระยาจำบ้านให้เจ้าอุปราชก้อนแก้วไปเรียกเก็บข้าวปลาอาหารจากลัวะและชาวดอยที่บ้านท่าวังพร้าว ดังความว่า " เจ้าพระยาจำบ้านจึงแต่งเจ้าอุปราชก้อนแก้วผู้เป็นหลานขึ้นไปตั้งอยู่วังพร้าวก่อน หื้อเก็บข้าวเสบียงอาหารจากลัวะ และชาวดอยไว้ถ้า เจ้าพระยาจำบ้านจึงขึ้นมาเมื่อภายหลัง ..."

ในเวลาใกล้เคียงกัน พระเจ้าภาวילהเสด็จไปเมืองยองประทับที่เมืองยอง 23 วัน ในปี พ.ศ. 2348 ยกพลออกจากเมืองยอง (มเหยงคร์บุรี) ไปเมืองอยุธยา (เมืองเชียงขวาง) ระยะทางเดินเท้า 3 วัน ไปยังพักที่เมืองเชียงขวาง ทำหนังสือออกไปเรียกคนไทและลัวะให้กลับเข้ามาในเมืองให้ ลัวะมาทำอะไร คนไทให้ออกมาทำนาดังเดิม ดังความว่า "แปลงอักษรกลาออกไปกษชาหาเรียกยังข้าใหญ่ไพร่ไทให้ออกมาหาบ้านหาเมือง ลัวะให้ออกมาแปลงไร่ ไทให้ออกมาแปลงนา ครุบา สังฆะให้ออกมากระทำปฏิบัติปริยัติสูตรเรียนเขียนอ่านตามสิกขาบท..."¹

ในสมัยพระเจ้าพุทธวงศ์ เจ้าผู้ครองเชียงใหม่ในสมัยรัตนโกสินทร์ (ปกครอง ระหว่าง พ.ศ. 2368-2389) ในปี พ.ศ. 2373 พระเจ้าพุทธวงศ์ได้มอบหลาเงินให้ลัวะที่บ้านกวน ซึ่งปัจจุบันอยู่ในเขต ตำบลหารแก้ว อำเภอหางดง ตั้งอยู่ที่คิไตของดอยคำซึ่งเป็นสถิติของลัวะปูและย่าสะ ประมาณ 3 กม. หลาเงินนี้พบเมื่อ พ.ศ. 2529 ข้อความในหลาเงินของพระเจ้าพุทธวงศ์กล่าวว่า พระเจ้าพุทธวงศ์ยกเว้นไม่เกณฑ์แรงงานจากลัวะ แต่ให้ลัวะเพาะปลูกและเก็บเกี่ยวผลผลิตจากไร่ส่งให้เจ้าเมืองเชียงใหม่ (น 21) ดังความในจารึกว่า

(จารึกด้านที่ 1)

จุลศักราชได้ 1192 ตัว(พ.ศ.2373) ปีกดยี่(ปีขาล) เดือน 6
แรม 5 ค่ำ เม็งวัน 5 (พฤษภ) ก่าเล่า ดิถิ 20 ตัว นาที่ดิถิ 27
ตัว วันจันทร์ในฤกษ์ ตัวถ้วน 15 ชื่อสวัสดิเทวดา ปราภาใน
ตุลาวาโยราสี นาที่ฤกษ์ 32 ตัว จตุรปัญญาบุญสมภารกตาทิการ
สมเด็จบรมบพิตรพระเป็นเจ้าอยู่เกล้าอยู่หัวตนชื่อมรวาวิค
ยลลปราภาณ (พญาภาควรรณาธิปติราชวชิรปราภาณ/เจ้าพุทธ

¹ อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด วัยอาจ (ปริวรรต). ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. หน้า 179.

วงศ์)เจ้าเป็นเค้า เจ้ามหาอุปราชานราธิบตีศรีสุวรรณฝ่ายหน้า
หอคำตนได้บำเพ็ญบารมีมีบุญสมภารเดชะฤทธิอันมาก หาก
ตั้งอยู่ในทศราชธรรมได้มีพระราชอาชญาปลงทานยังหลายเงิน
หน้าจิต(พระราชลัญจกร)ตราทางดวงนี้ใส่กระหม่อมจอมขวัญ
หมื่นคำวังและขุนดวงล่ำม(ผู้ประกาศ)พัน ล่ำมหู (ว่า) ในลวะ
ต่อสลุผู้นี้ (ตั้ง)แต่เช่นปิดตูปิตตา(บิดามารดา)แห่งเขาทั้ง
หลายสืบสืบตามตามมาขอบเกล้าเช่นฟ้า สุทโร(พระเจ้าสุทโร
ธรรมราชา) ขอ. เปนเงินเนอ เขา(ส่วย) 100 เงินดอก ... 100
มาเข้าราชเคน(โกฏ)ชูปี้ ครั้นได้ยื่นส่วยถวายเขาแล้ว ลิดด้วยคิ
ปลดการ(ยกเว้นแรงงาน)น้ำลิกลิกไหล รังมือ(อยู่เวร)ที่อคร้ว
ก่อร้วแปลงเวียง

(จารึกด้านที่ 2)

ขุดพื้นที่ ถางคาค้าน ป่านพิง สังก้าว...คราว หน้ำข้างหน้ำ
ม้ำ อันบ่แม่นรีดแมน่คลองแห่งเขาทั้งหลาย อย่าหื้อท้าวพญา
ขุนบ้าน พันเมือง ขุนปัก นายแคว้น ขุนบ้าน นายที่.....มา
ไหน อย่าได้ข่มเวียกเต็กการ(เกณฑ์แรงงาน)เขา(ลวะ)ทั้ง
หลาย ไว้หื้อเขาทั้งหลายได้เยี่ยะไรใส่สวนเก็บส่วยรวมเขามา
เข้าราชโกศพระองค์เราหื้ออ้วนหื้อเต็ม.....เหี่ยวแห่งสลุเสีย
ได้มีอาชญาตั้งไว้สันนี้แล.²

ในสมัยพระเจ้ามโหตรประเทศ เจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ องค์ที่ 5 ได้มอบหลายเงิน
หรืออาชญาบัตรแก่ลัวะบ้านบ่อหลวง เมื่อ จ.ศ. 1214 (พ.ศ. 2395) กำหนดให้ลัวะส่งส่วย
เป็นเงิน 220 และ ข้าว 600 หาบ โดยยกเว้นการเกณฑ์แรงงานจากลัวะ หัวหน้าลัวะได้เก็บ
หลายเงินนี้ไว้อย่างดีโดยใส่ในหม้อดินแล้วฝังไว้ใต้ถุนบ้านของหัวหน้า ถ้าจะเปิดหลายเงิน

¹ อุปราชของพระเจ้าพุทธวงศ์นามว่า ขนานมหารวงศ์ ในจารึกว่า เจ้าศรีสุวรรณสันนิษฐานว่าเป็นอุปราชของ
ฝ่ายหน้าหอคำ

² กฤษณา เจริญวงศ์. "ลัวะกับจารึกตราหลายเงินของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่" รวมบทความเสวนา
ประวัติศาสตร์ เรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประวัติศาสตร์ไทย. ณ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ 2532. หน้า
8-9. ถ่ายภาพ โดย ฮันส์ เพนธ์ และแปลเป็นภาษาไทยกลาง โดย ศรีเลา เกษพรหม สถาบันวิจัยสังคม
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ออกมาอ่านจะต้องเช่นไหว้ผีที่รักษาด้วยหมูขนาดใหญ่ตัวหนึ่งและเหล่า 2 ขวด เป็นเครื่องเช่นเช่นเดียวกับการเปิดหลาเงินที่บ้านแปะ จอมทอง ก็ต้องเช่นด้วยหมูหนึ่งตัว

สิทธิของลัวะบ้านบ่อหลวงได้ยกเลิกไปแล้วเมื่อมีการปฏิรูปการปกครองในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว แต่พวกลัวะที่บ่อหลวงยังเก็บรักษาหลาเงินไว้อย่างดี และบางครั้งพวกลัวะก็ยังคิดว่าตนยังได้รับสิทธิเช่นนี้อยู่¹ สันนิษฐานว่าหลาเงินหรืออาจะเรียกว่าเป็น "สิทธิบัตร" ในลักษณะนี้เจ้าเมืองเชียงใหม่คงจะออกให้กับลัวะหลายหมู่บ้านเพื่อกำหนดการเก็บส่วยและยกเว้นการเกณฑ์แรงงานจากลัวะ ลัวะที่บ้านอมพาย อำเภอแม่สะเรียง จังหวัดแม่ฮ่องสอน ได้รับหลาเงินจากเจ้าเมืองเช่นกันและเก็บรักษาไว้ในถ้ำ น่าเสียดายได้ถูกคนลักหลาเงินสูญหายไปแล้ว²

ส่งท้าย

เรื่องราวของลัวะจะปรากฏในคัมภีร์โบราณและศิลาจารึกหลายเรื่องดังกล่าวข้างต้น สะท้อนให้เห็นถึงความสัมพันธ์ระหว่างลัวะและกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งกับไทยวนหรือคนเมืองในล้านนา ข้อมูลเหล่านี้จะช่วยให้นักวิชาการที่สนใจค้นคว้าหรือทำวิจัยภาคสนามเกี่ยวกับชาติพันธุ์ลัวะในปัจจุบันเข้าใจภูมิหลังของลัวะในสายตาของนักปราชญ์ล้านนาโบราณได้ทางหนึ่ง

สถานภาพของลัวะในตำนานนั้นเท่าเทียมกับคนไทยวนและบางครั้งดูเหมือนลัวะจะมีวัฒนธรรมประเพณีความเชื่อเหนือกว่าคนไทยวน และไทยวนรับวัฒนธรรมประเพณีจากลัวะในคำกล่าวอ้อนวอนผีปู่และย่าและผีลัวะให้บันดาลความอุดมสมบูรณ์แก่ชาวลัวะและไท ก็จะมีกล่าว ชื่อลัวะก่อนว่า "ลัวะเยยะไร๋ อย่าหื้อตายคา ไทเยยะนา อย่าหื้อตายแดด" รวมทั้งมีชาวบ้านที่บ้านแม่แจ่ม อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่เล่าว่ามีภริชาตโบราณที่ชาวแม่แจ่มรู้จักดี เนื่องจากแม่แจ่มมีชาวลัวะอยู่หลายหมู่บ้านว่า "ลัวะหิง(ผิง)ไฟ ไทหิซี้เถ้า" หมายความว่าลัวะนั้นถ้าหนาวจะได้ผิงไฟจากกองไฟ ซึ่งให้ความร้อนดีกว่า ส่วนคนไทนั้นผิงเพียงซี้เถ้า ไม่อาจจะอธิบายว่าทำไมชาวล้านนาในอดีตกล่าวถึงลัวะในฐานะที่สูงกว่าตนเช่นนี้

¹ Kraissri Nimmanhaeminda, "An Inscribed Silver-Plate Grant to the Lawa of Boh Luang" M.C. Sanidh Rangsit, Wadditional Note on the Silver-Plate Grant from Boh Luang". Journal of Siam Society (JSS.) Vol. II. Pp. 233, 239. อ้างใน ถิ่น รัตติกน. ลัวะ (ละว้า) บ่อหลวง. รายงานการวิจัยด้านประวัติศาสตร์และมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. 2512. หน้า 4.

² กฤษณา เจริญวงศ์ สัมภาษณ์ นายเบะ ประเสริฐใจธรรม บ้านปางอึกา ตำบลแม่แรม อำเภอแม่ริม เชียงใหม่ อ้างใน กฤษณา เจริญวงศ์. เรื่องเดิม. หน้า 12.

ผู้เขียนมีข้อสันนิษฐานเกี่ยวกับเรื่องนี้ ประเด็นแรก อาจจะเป็นไปได้ว่าลัทธิกับไทยวนเป็นคนกลุ่มเดียวกัน ประเด็นที่สอง ลัทธิและชาวไทยวนเป็นคนละกลุ่มแต่ชาวไทยวนมาสร้างบ้านเมืองต่อจากชาวลัทธิ จึงถือว่าลัทธิเป็นคนมาก่อนตนและเป็นเจ้าของพื้นที่นี้ ลัทธิมีประเพณีดั้งเดิมเช่นใดไทยวนก็น่าจะปฏิบัติตามลัทธิ เพราะก่อนที่ไทยวนจะนับถือพุทธศาสนา ชาวไทยวนนับถือผีสางเทวดาเช่นเดียวกับลัทธิ เมื่อพญามังรายสร้างเมืองเชียงใหม่ได้ไปถามถึงประเพณี จากลัทธิ เช่น บูชาเสาอินทขิล เป็นต้น ถ้าไทยวนไม่รับและนับถือตามประเพณีเดิมที่ชาวลัทธิปฏิบัติมาก่อน บ้านเมืองจะแห้งแล้ง แม้แต่น้ำก็ต้องซื้อดื่ม ข้าวในนาจะเหี่ยวแห้งไปด้วย ดังนั้นการที่ชาวไทยวน และไทเขินที่เชียงตุงให้ลัทธิมาร่วมทำพิธีสำคัญต่าง ๆ รวมทั้งรับจารีตลัทธิเพราะเชื่อว่าอาจจะช่วยให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ในบ้านเมืองของตน ลัทธิและผีลัทธิอาจจะเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ในสมัยโบราณก็อาจเป็นไปได้ ข้อสันนิษฐานเหล่านี้ยังไม่ถือเป็นข้อยุติได้ คงต้องการการศึกษาค้นคว้าต่อไป

บรรณานุกรม

- กัตัญญ ชูชื่น 2525. . ."พระเจ้าเลียบโลกฉบับล้านนา : บทวิเคราะห์". วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- กรมศิลปากร 2516. "ตำนานสิงหนวัติกุมาร" ใน. **ประชุมพงศาวดารภาค 61**. กรุงเทพฯ :...
"-----" 2516. "พงศาวดารเมืองเชียงแสน" ใน **ประชุมพงศาวดารภาค 61** หน้า 15
- กรมศิลปากร 2536. " ระยะเวลา พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเลียบมณฑล
พายัพ พุทธศักราช 2469" **นิตยสารศิลปากร**. 36(6 พฤศจิกายน-ธันวาคม).
- กฤษณา เจริญวงศ์ และคณะ 2530. . **การสำรวจชุมชนลัวะ 5 อำเภอ : อำเภอเมือง
หางดง สันป่าตอง จอมทอง และฮอด**. มหาวิทยาลัยพายัพ.
- "-----" 2531. "รายงานการวิจัยเรื่อง ความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชนลัวะ กับเจ้าผู้ครองนคร
เชียงใหม่" ศูนย์วิจัยและพัฒนา มหาวิทยาลัยพายัพ.
- "-----" 2532. "ลัวะกับจารีตประเพณีของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่" รวมบทความ
เสวนาประวัติศาสตร์ เรื่อง การเปลี่ยนแปลงทางสังคมในประวัติศาสตร์ไทย. ณ
วิทยาลัยครู เชียงใหม่.
- ไกรศรี นิมมานเหมินท์. 2524. "ภูตลัวะว่า ผู้รักษาเมืองเชียงใหม่" หนังสือเชิดชูเกียรติ นาย
ไกรศรี นิมมานเหมินท์. เชียงใหม่ : ไตรรงค์การพิมพ์.
- "-----" 2533 "ตราหลวงหลาบเงินของพระนางวิสุทธิเทวี". **รวมบทความล้านนาคดี
สัญจร : ตามรอยโคลงมังทรารบเชียงใหม่**. เชียงใหม่ : ชมรมล้านนาคดีศึกษา
วิทยาลัยครู เชียงใหม่.
- "-----" 2533. . **กาพย์เจ็ย จามเทวีวิริงคะ**. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย.
- คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ 2532. . **เอกสารการสัมมนาเรื่อง
ลัวะในล้านนา**.
- จิตร ภูมิศักดิ์ 2519. **ความเป็นมาขอมคำสยาม ไทย ลาว และขอม และลักษณะทาง
สังคมของเชื้อชนชาติ**. กรุงเทพฯ : สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย.
- เจ็ย แยนจอง 2538. " แคว้นใต้คง : ถิ่นไทเหนือในยุคนาน" และ "คำบรรยาย ภูมิหลังของ
ไทใต้ คงและเส้นทาง คมนาคมสมัยโบราณ" ใน **ประคอง นิมมานเหมินท์ (บก).**
คนไทใต้คง ไทใหญ่ในยุคนาน. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์.

- ฉ่ำ ทองคำวรรณ 2503. (อ่านและอธิบาย). "คำจารึกอักษรไทย ภาษาไทย จ.ศ. 874 (พ.ศ.2055)" พบที่วัดสุวรรณาราม(วัดร้าง) ตำบลอุโมงค์ อำเภอเมืองลำพูน จังหวัด ลำพูน. วารสารศิลปากร ปีที่ 4 เล่ม 2 กรกฎาคม.
- ชาญชัย จีรวรรณกิจ 2529. "การปรับตัวให้เข้ากับวัฒนธรรมไทยของชาวลัวะ ในภาคเหนือของประเทศไทย". วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ถิ่น รัตติกน 2512. รายงานการวิจัยเรื่อง ชนชาติที่อาศัยอยู่ในดินแดนลุ่มน้ำแม่ปิง ก่อนการอพยพลงมาตั้งถิ่นฐานของชนชาติไท. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ถิ่น รัตติกน 2512. ลัวะ(ละว้า)บ่อหลวง. รายงานการวิจัยด้านประวัติศาสตร์และมานุษยวิทยา คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- ทวี สว่างปัญญางกูร 2529. (ปริวรรต). ตำนานเมืองเชียงตุง. กรุงเทพฯ : ลิฟวิง.
- "-----" 2533. พงศาวดารเมืองเชียงตุง. หนังสือแจกเป็นบัตรปลีงานพระราชทานเพลิงศพเจ้าแม่ทิพวรรณ ณ เชียงตุง ณ วัดสวนดอก 27 มกราคม.
- เทิม มีเต็ม 2516. (อ่าน) และ ประสาร บุญประคอง (ตรวจแก้และคำอธิบาย). คำอ่านศิลาจารึก ลพ./ 22 อักษรไทยฝักขาม ภาษาไทย พ.ศ. 2049. วารสารศิลปากร ปีที่ 17 เล่ม 1 พฤษภาคม.
- ธนจรรย์ สุระมณี 2541. วัดเจดีย์หลวง อำเภอเมืองเชียงใหม่. "ลัวะเลี้ยงมีลาดเสาสะกั้ง". ในช่วงแผนว.วารสารศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.
- นุศิษฏ์ จินดาศรี 2536. "การปฏิบัติงานกับลัวะ". สถาบันวิจัยชาวเขา ปีที่ 17 ฉบับ 1-2 มกราคม-มิถุนายน.
- บุญช่วย ศรีสวัสดิ์ 2498. 30 ชาติในเชียงราย. กรุงเทพฯ : รัปพิมพ์.
- ประทุม ชุ่มเพ็งพันธุ์ 2539. "เผ่าเจ้าถิ่นดั้งเดิมแห่งล้านนา : ในโอกาสสมโภชเมืองเชียงใหม่ 700 ปี" วารสารศิลปากร ปีที่ 39 (4 ก.ค.-ส.ค. 2539).
- ประเสริฐ ณ นคร และคณะ 2534. "จารึกฐานพระฤาษีวรมฤค พ.ศ. 2147" ใน จารึกล้านนาภาค 1 เล่ม 1 จารึกจังหวัดเชียงราย น่าน พะเยา แพร่. กรุงเทพฯ : มปป.
- ปรียัติธรรมธาดา, พระยา 2510. (แปล). คำแปล จามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย. เชียงใหม่ : นครพิงค์การพิมพ์.

- ฝ่ายวิจัยล้านนา 2529. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. "สะดือเมืองเชียงราย ข้อ
 มูลหลักฐานด้านเอกสาร" ใน อนุสรณ์การสมโภชเมืองเชียงราย 725 ปี. เชียงใหม่ :
 เชียงใหม่สหนวกิจ.
- พระราชวิสุทธิโสภณ 2516. ประวัติศาสตร์เมืองพะเยา ตำนานเมืองเชียงแสน. พะเยา :
 รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.
- พิเชษฐ จันทรวิวัฒน์ (แปล) 2539. ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง. กรุงเทพฯ : พี
 การ์นด์.
- ไพฑูรย์ พรหมวิจิตร (ม.ป.ป). "ลัวะฆ่าควาย ลานหลังเลือดที่แม่สะเรียง" ใน เสียงเพรียก
 จากชาติพันธุ์. เชียงใหม่ : มิ่งเมือง.
- ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว. (ปริวรรต) 2532. "จารึกใบลานวัดราชวิสุทธาราม". ชมรมล้านนาคดี
 เชียงใหม่. รวมบทความ ล้านนาคดีสัญจร : ตามรอยโคลงมังทรารบเชียงใหม่.
 วิทยาลัยครูเชียงใหม่.
- มานิต วัลลิโกดม 2516. ตำนานสิงหนวัตกุมาร ฉบับสอบค้น กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.
 มนต์วี.
- ยุทธ เดชคำรณ 2510. ล่องแก่งแม่ปิง. กรุงเทพฯ : อักษรบริการ.
- รัตนปัญญาเถระ. แสง มนวิฑูร 2510. (แปล). ชินกาลมาลีปกรณ์. กรุงเทพฯ : มิตรนราการ
 พิมพ์.
- วัดป่าเปิง อำเภอเมือง เชียงใหม่ 2542. หนังสือตำนานพระพุทธเจ้าเลียบโลก. (ม.ป.พ.)
- ลมูล จันท์หอม 2540. "ตำนานโบราณเค้าเมืองพียงเชียงใหม่" ใน เชียงใหม่ปางเดิม.
 เชียงใหม่ : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบันราชภัฏเชียงใหม่.
- สงวน โชติสุขรัตน์ 2515. "ตำนานพระธาตุลำปางหลวง" ใน ประชุมตำนานล้านนาไทย
 เล่ม 2. กรุงเทพฯ.
- "-----" 2515. "ตำนานสุวรรณคำแดง (หรือ ตำนานเสออินทขีล" ประชุมตำนานล้านนา
 ไทย เล่ม 1. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- "-----" 2515. ตำนานวัดบุปผารามสวนดอกไม้. ใน ประชุมตำนานล้านนา เล่ม 2.
 กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- "-----" 2515. "ตำนานสิงหนวัตโยนกชัยบุรีศรีช้างแสน" ใน ประชุมตำนานล้านนา
 เล่ม 1.

- "-----" 2515. "ตำนานนางจามเทวี" ใน ประชุมล้านนา เล่ม 2. กรุงเทพฯ : โอเดียน สโตร์.
- สมหมาย เปรมจิตต์ 2519. ตำนานเชียงใหม่ ฉบับวัดหมื่นล้าน. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- "-----" 2524. ตำนานพื้นเมืองล้านนาเชียงใหม่. คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย เชียงใหม่.
- สวัสดิ์ เขมกปสิทธิ 2520. ตำนานเมืองเชียงใหม่ ปู่แสะ ย่าแสะ ฯลฯ. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- สิงฆะ วรรณสัย 2522 . โคลงมั่งทรงารบเชียงใหม่. เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่.
- สีลา วีระวงศ์ 2528. พงศาวดารลาว.ทองสีบ สุภะมาร์ค(เรียบเรียง). กรุงเทพฯ : องค์การค้า ครูสภา.
- สำนักพิมพ์มติชน 2538. ประชุมจารึกเมืองพะเยา กรุงเทพฯ :.....
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด ้วยอาจ 2542. (ปริวรรต). ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่. กรุงเทพฯ :
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และศรีธน คำแปง 2530. (ปริวรรต). ตำนานดงครุสี่พื้นเมืองเชียงตุง. วิทยาลัยครู เชียงใหม่.
- "-----" 2530. ตำนานพื้นเมืองยอง. วิทยาลัยครูเชียงใหม่ เชียงใหม่.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว 2530. ตำนานระเวก. วิทยาลัยครูเชียงใหม่ เชียงใหม่.
- "-----" 2537. "เล่าเรื่องเมืองเชียง เมืองพะยาก และเมืองเลน" ใน เรื่องเมือง เชียงตุง. เชียงใหม่ : สุริวงษ์บุ๊คเซนเตอร์.
- "-----" 2526. ตำนานเมืองพะเยา คำขอคำเล่นเป็นแท้. วิทยาลัยครูเชียงใหม่.
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว. 2540. ""พระเจดีย์หลวง : ในฐานะศูนย์กลางเมืองเชียงใหม่" ใน เอกสาร ประกอบการประชุมอภิปราย "ทิศทางการปฏิสังขรณ์และอนุรักษ์พระเจดีย์หลวง" วันเสาร์ ที่ 14 มิถุนายน ณ ตึกวินยาภรณ์ วัดเจดีย์หลวง อำเภอเมือง เชียงใหม่.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์ 2535. "ข้อสังเกตบางประการในการศึกษาพิธีกรรมลัวะ" ใน ล้านนา ในมิติทางวัฒนธรรม.
- ฮันส์ เพนธ์ และ ศรีเลา เกษพรหม (ปริวรรต) ตราหลวงหลายเงิน. สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
- "-----" 2535. ตำนานพระธาตุดอยตุง. กรุงเทพฯ : อมรินทร์.

เอกสารคัดสรร : ลัวะจากคัมภีร์ไบเบิลและจารึก

ข้อมูลจาก ลมูล จันท์หอม (บรรณาธิการ). ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม. เชียงใหม่ : ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สถาบัน ราชภัฏเชียงใหม่ 2540 (อัดสำเนา) หน้า 5-53

เจ้าหลวงคำแดง : ลัวะเมืองล้านนา

สูงทั้งหลายได้มาคดียแล้ว หื้อท่านทั้งหลายได้เอาเขาเป็นอธิปัตติเป็นที่เพ็งแต่เทอะ เหตุว่าคนอันเกิดในรอยตีนทรายค่านั้น เขาเกิดมาก็ยอม หัวดำดินตีนมันยอมตำหญ้า เขาเกิดหันเป้นหัน หื้อสูได้ฟังคำเขานั้นเทอะ คนอันสูท่านทั้งหลายได้หันเกิดอยู่ในรอยแหรดนั้นคือ ดั่งเกิดเกิดกับขอนนั้นแล มันหากเกิดหันเป้นหัน อันสูได้คนในรอยตีนข้างนั้น คี (ก็)พร้าเป็นดั่ง บอนเกิดกับห้วยนั้นแล หื้อสูท่านทั้งหลายเอาเขาเมื่อเลี้ยงรักษาไว้หื้อดีแท้เทอะ หื้อเป้นที่จื้อที่จำเอายังคำอันเขาไว้สืบกัน ไผเมื่อหน้าเทอะ" (หน้า 5-6)

เขาก็มาบอกเจ้าสุวรรณคำแดงตามคำที่ฤาษีอธิบาย เขาไปเสาะหากวางคำที่บริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำปิง เขาไม่พบทรายคำ แต่พบสระใหญ่ พบดอกบัวในสระใหญ่ 7 กอ กอหนึ่งมีดอกบาน 7 ดอก 6 ดอก 5 ดอก 4 ดอก 3 ดอก 2 ดอก และ 1 ดอก เขาไปไหว้บอกกล่าวเจ้าสุวรรณคำแดง ๆ ให้ไปทูลถามพระฤาษี (หน้า.6-7)

เจ้าฤาษีบอกว่า การหากวางทองนั้นคียต้องหาต่อไป ติวา "ของอันใดคียดี มันล้างได้นั้น มันคียหากจักได้แล ของอันบ่ล้างได้นั้น แล่นเหมือนฟาน คลานเหมือนเต่า มันคียได้แล" ฤษีบอกให้ไปบอกเจ้าสุวรรณคำแดงให้สร้างเวียงบริเวณนี้ ก็จักมหานครใหญ่ มีอุดมสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติ พร้อมกับทำนายว่า "ดอกบัว 7 กอนั้น ก็เป้นชาติกับเมืองที่นั้น คันเยยะนาปี 1 กินได้คุ่ม 7 ปี เป้นถ้วน 1 เยยะ 1 ปีกินคุ่มได้ 6 ปี 5 ปี 4 ปี 3 ปี 2 ปี และ 1 ปี เยยะนาหนึ่งปีกินคุ่ม 1 ปี เป้นถ้วน 7 เยยะ 1 ปี กินกับคุ่มขวบคุ่มปี ซ้ำจักได้เยยะแถมเล่า คือว่าเยยะนาดอ ปีเดียวจักได้หว่านกล้าไถนา 2 เทื่อชะแล ภายลุนนั้น เยยะนา 1 ปี กินคุ่ม 1 ปี เยยะ 1 ปี คุ่ม 2 3 4 5 6 7 ปี ตามลำดับ ก็หากเป้นชาติเมืองและเกณฑ์ข้าวในเมืองที่นั้น ก็ยอมขึ้นลงมีสันนี้ เจ้าทำนายตามดอกบัว 7 กอ " (หน้า. 6-7)

เขาคียเริ่มสร้างเมืองลุ่มแม่น้ำระมิงค์ (หน้า 6) เรียกว่า ล้านนา ตามของ(แท่น/เตียง)หินของเจ้าสุวรรณคำแดง (หน้า 7) "น้ำหนักของของหินนั้นก็ล้านหนึ่งแลนา เขาก็ใส่ชื่อว่าเมืองล้านนา เพื่ออันแล " ที่นั้นเจ้าสุวรรณคำแดงก็ร้องหามายังลัวะผู้ 1 ชื่อว่า มุทกลาง มาแล้วก็จึงยกขึ้นหื้อเป้นขุนหลวง มุทกลาง หื้อมันสั่งสอนยังลัวะทั้งหลาย ... ที่นั้น ขุนหลวงมุทกลางก็ได้ชำระ

สั่งสอนยังลัวะทั้งหลายหื้อได้ถือสัจจะและศีล 5 ศีล 8บ้านเมืองทั้งมวลก็อยู่สุขคติคมน พ่าตี
แผ่นดิน ข้าวหนา ปลาถูก อยู่ดีมีสุข ทั้งลัวะทั้งไทคมีใจชื่นชมยินดีแข่งกันไปมา ก็มีเมื่อนั้นแล (หน้า 8)

เจ้าหลวงคำแดง(สุวรรณคำแดง)ก็มีลูกกับนางम्मเผื่อ และนางสาตกวาง 7 ชายพี่น้อง ก็
จำเริญขึ้นใหญ่มาพอคิดบ้านคิดเมืองสืบคางตางลันพ่ตนได้แล้ว นางอินเหลาขอเชิญเจ้าราชบุตร
คำแดงไปอยู่ในถ้ำอ่างสร้งพันดั่งเก๋หั้นแล ส่วนนางम्मเผื่อและนางสาตกวางคิขอยู่กับลูกที่เมือง
ล้านนา สืบมาหลายชั่วเอาปลาผาเผือกมากินเมืองล่ม น้ำท่วม คนหนีไปอยู่ดอย เขาเรียกร่อง
มาสร้างเวียงใหม่ ชื่อเมือง นารัฐ (หน้า 9) เมืองนี้มีคนหนึ่งเป็นลูกตีแม่ทุกวัน “เทวดาเลื้อเมืองคือ
ว่าเจ้าสุวรรณคำแดงเฝ้าแหเมืองเชียงดาว¹และเมืองล้านนา” บ่เพ็งใจแต่งหื้อเจ้ารสีหั้น “เมื่อคั้นหั้น
เปนควัน เมื่อวันหั้นเปนเปลวตั้งพยับแดด” เจ้ารสีอยู่ดอยอุสุปัพพตา² ก็ลงไปถามหาสาเหตุ เจ้า
เมืองคิบอกว่าลูกตีแม่ถูกต้องแล้ว คล้ายแดงถูกตีด้วยลูกแดงจึงมีเสียงดังไฟเราะะ ผนตกน้ำท่วม
เมืองนารัฐจมน้ำไป “รอยเวียงลูกนี้ยุบล่มลงแถมแล้วแล” (หน้า. 9-13)

เขาก็สร้างเวียงใหม่ พระรสีตนมีเมตตากฤษณาลงมาแล้วก็ชี้ที่เวียงเจ็ดลิน (เวียงลัวะตั้งอยู่
เชิงดอยสุเทพลักษณะเวียงวงกลม ด้านเหนือมหาวิทยาลัยเชียงใหม่) ที่นั่นหื้อเขา แลหลังที่ก็
เปนแกะ(ป่า)อยู่ ลางที่คิเปนดงอยู่ เขาก็ชวนกันเผี้ยวแล้วก็ชวนกันแปลงรั้วแปลงเวียงอยู่ที่สทวัน
ออกตั้นเขาอุสุปัพพตาหั้นก็มีแล เจ้ารสีก็ใส่ชื่อว่า เวียงเชษฐบุรี(เวียงเจ็ดลิน)แล เจ้าตนเลวยเมือง
นั้นชื่อว่า พญาสเกตเปนเกล้า หนพาย พระกฤษณะมีพญาวิวอเป็นประธาน” (หน้า 13) “เวียง
เชษฐบุรีคือว่า เวียงเจ็ดลิน “ (หน้า. 14)

เอาศพพญาฝิ่งนอกเวียง “เสนาอามาตย์ทั้งหลายเขาคิเอาสรีรคาบพญาลงฝิ่ง
เสียนอกเวียงหั้นแล” “สืบหายเล่าแลลูกหลานแห่งกู ขาดิว่าผีตายนี้ ตายแคว้นโดยอ้อมไว้แคว้นนั้น
แล ไผจักอาจห้ามยังซิดได้ (หน้า 14)

ผีขอกฟ้าตายินมาเวดเวียงเชษฐบุรีคือว่าเวียงเจ็ดลินนี้แล ผีคิลวดเวดวังซังอยู่เปนอัน
เมินนานนัก ผีคิลวดกลันข้าว ก็เข้าไปทักทอลัวะแล คั้นว่าลัวะเจบไซ้แลเจบท้องคิตี เจบหัวมัว
ตาคิตี ถ้าปากเจบที่ใดคิตี ลัวะคิส่งตองข้าวตองผักเสี้ย คิหายเจบใหม่ไซ้คิหายแล “มูลส่งผีเกิด”นี้
แล ไทคิลวดเรียนลัวะแต่นั้นมา (หน้า 14-15)

¹ ปัจจุบันมีซากเมืองโบราณ ที่อำเภอเชียงดาว จ.เชียงใหม่ ห่างจากเชียงใหม่ไปทิศเหนือ 55 กม. มีถ้ำเชียง
ดาวและดอยหลวงเชียงดาว(ตำนานเรียกว่า ดอยอ่างสร้งเชียงดาว) ชาวเชียงใหม่เชื่อว่าเป็นที่สถิตของผีเมือง
เชียงใหม่ทั้งหมด และมีเจ้าหลวงคำแดงเป็นประธาน

² ชื่อเรียกดอยสุเทพ ด้านทิศตะวันตกเมืองเชียงใหม่ ได้ชื่อมาจากฤาษีवासเทพ

มีคนไทพาเอาครัวหนีไปอยู่ดอยด้วน เขาแบกครกหินมาแลกกินข้าวกินเกลือแลกเสื้อผ้าแห้ง ผ้าแห้งชาวพระยาว “โจรดอยด้วนทั้งหลายผู้นั้น คีเปนขระกุลภายไทอันเปนลูกน้องพญาแมนตา ทอกมาเลี้ยงแล” (หน้า 15)

ในเวียงเชษฐบุรีที่นั้นขระกุลไท³คีมืออยู่พร่อง ขระกุลพายลัวะมีพญาวีวอเปนเคล้ำ จึงมีอาชญาปกปาวว่า กลัวผีมารู้จักไท เหตุพญาวีวอคียังรักไทแลไทก็ยงรักลัวะแล พญาวีวอกก็จักแต่งตัวหื้อผวนเสีย คันผีมาคือย้าหื้อผีได้รู้จักไทเทอะ พญาวีวอคิปาวว่า หื้อสูได้ตัดผม (น.15) หื้อเหมือนยงลัวะแลคีย้าปาวยงลัวะแปลงฝ้านุงหื้อเหมือนไท แลย้าหื้อผีรู้ว่าเปนไทเปนลัวะเหมือนแต่ก่อนนั้น ลัวะทั้งหลายชุนนี้ก็ยอมนุงผ้าแทบเลี้ยงชุนคนแล แต่ก่อนนั้นมาลัวะบ่หอนุงผ้าเดี่ยว ลักเทื่อ ก็ยอมนุงแต่แทบเลี้ยงแล มุลไทตัดผมเหมือนลัวะ ลัวะนุงผ้าเหมือนไทเกิดนี้แล “ (หน้า 16)

ผีวิสาตชอกฟ้าตายนกลัวไทลูกน้องพญาแมนตาทอกนั้น ผีเสาะหาเพื่อจะฆ่าไท ไปถามลัวะว่าเห็นไทหรือไม “ สูท่านทั้งหลายยงหันไท อันเปนลูกน้องพญาแมนตาทอกอยู่ที่ใดพร่องชา พญาลัวะก็ว่าตูกีบหันไหน จักว่าเขาหนีไทที่ใด ตูกีบรูจิมเขาแล พญาลัวะก็กลัวผีมาค้ำ เขาคีย้อลัวะทั้งหลายแปลงปางตั้งตูปหื้อผีทั้งหลายมายังชุกราวทาง ในขณะนั้น ลัวะเปนคนรัง คนไทเปนพ่อครัว เปนผู้หาบสาตหมอนคอนผ้าไปทวยลัวะแล “ (น. 16)

วันหนึ่งไทลูกมาเข้าหนึ่งข้าว ด้วยไหและหม้อหนึ่ง ลัวะใช้คนไทไปตักน้ำ ผีมาถามเอาห่อข้าวจากลัวะ ลัวะจึงปลงไหข้าวเอาข้าวหื้อให้ผีไปหมด ไทกลับมาถามหา ลัวะว่าหื้อข้าวหื้อผีไปหมดแล้ว คนไทจึงยกไหข้าวลง “ลัวะปลงไห ไทปลงหม้อหนึ่งเกิดนี้แล” (น.16)

พระรสีขึ้นไปไหว้พระอินทร์ขอให้ดูแลเมืองเชษฐบุรี พระอินทร์ว่าให้ลัวะพญาวีวอถือศีล 5 ศีล 8 จะมอบบ่อแก้วบ่อเงินและบ่อทอง ในขณะนั้นมีลัวะ 9 ตระกุลขอรักษาศีลให้มั่นคง พระอินทร์ให้ลัวะ 9 ตระกุลรักษาบ่อทั้ง 3 ใส่ชื่อเมืองว่า “นพบุรี” ต่อมาคนลัวะมากสร้างเมืองเพิ่ม “เวียงสวนดอกไม้หลวงแล” (ปัจจุบันมีซากกำแพงเหลืออยู่ มีวัดสวนดอกตั้งอยู่กลางเวียง /น. 17) ลัวะทั้งหลายคียู่ดีมีสุขมากนักแล คีด้วยเดชานูภาวะอันลัวะทั้งหลายได้ถือศีลถือสัจจะนั้น ผีวิสาตทั้งหลายก็มาค้ำคนบ่ได้ ผีทั้งหลายก็บ่มาใกล้ได้แกมข้าแล คนทั้งหลายคียู่สุขคติคนทั้งลัวะทั้งไทแล (น . 17)

หนลัวะมีพญาวีวอเปนเคล้ำ ไทมีพญาล้านน่านพบุรี มีข้าศึกมาแย่งบ่อทองเงินทองคำไปขอพระอินทร์ ให้เสอาอินทซิลมาไว้ ทั้งลัวะและไท

³ไท ในที่นี้ น่าจะหมายถึงไทยวนหรือคนเมืองที่มีความสัมพันธ์กับลัวะมาช้านาน

“ตำนานโบราณเล่าเมืองพิงเชียงใหม่” ใน ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม หน้า. 29

พระพุทธเจ้าเสด็จมาทรงทำนายว่า ภายหน้าจะมีพญาลัวะผู้ 1 อยู่ดอยอุสุปปทาคะ มาสร้างเมืองโดยกล่าวว่า “คนเรานี้คือหลายนักจกอยู่ดอยที่นี้คือเต็มเสียหมด หาที่เยยะไร่แปลงสวน กีบได้ เราคือควรลงไฟอยู่ดงเกาะดงหลวงที่นั่นคือชะแล” ลงมาแล้วป่าดงพบกวางเผือก ให้สิริขุณจุก ไปให้วิสุเทพรสที่ดอยอุสุปปทาคะ รสีบอกอย่าทำร้ายกวางให้ลึกการะบูชา ที่กวางนอนนั้นให้สร้าง วัง ภายหน้าเมือง “ล้านนาเชียงใหม่” เมื่อเกณฑ์เมือง(ซาตาเมือง/ดวงเมือง)ขึ้น “พรำดังพญาฟาน เผือกได้นั่งนอนอยู่เหนือแท่นแผ่นหินนั้นชะแล เมื่อเกณฑ์เมืองลง ก็จกเปนต์งหน้าพญาฟานเผือก อันเหี้ยวนั้นชะแล” (น 30)

ถ้าหากว่าพญาไม่ยอมให้เกณฑ์เมืองลง “คือหื้ออย่าได้ละยังรีตรอยแต่เช่นพ่อแม่แห่งตน นั้นเทอะ ...คั้นว่าละรีตรอยแต่เช่นพ่อแม่เสีย บ่อนุกับตามนั้นแล ...สัจฐานบ้านเมืองแห่งพญาเจ้า ทั้งหลาย คือจกตระหมอดหอดไร่หิว มาตราว่าน้ำก็จกได้ซื้อกินแล ข้าวก็จกเหี้ยวแห่งตาย ของปลูก ของฝังก็จกเหี้ยวแห่งเหมือนดั่งหน้าฟานเผือกอันเหี้ยวนั้นชะแล” (น. 30)

เมื่อสร้างเมืองกว้าง 900 วา ยาว 100 วา พญาลัวะแปลงประตูทั้ง 5 แจ่งหัวลินเป็น อายูเมือง แจ่งสิริภูมิเป็นสิริเตชะเมือง แจ่งคะทำเป็นมนตรีเมือง สะทวงแจ่งกูเรื่องนี้ว่า สะทวง พราง ที่เชื้อทำพญาบ่ควรดีอยู่ เหตุว่ากาลกณเมืองมีทางนั้น... พญาใส่ชื่อประตูกล้าเหนือว่า ประตูข้างเผือกตั้งหอราชที่ “สะคือเมือง”ชวนกันเลี้ยงผีลัวะผิดอวยเขาหันแล” (น. 30)

รสีเจ้าคืบบอกแถมว่า ในหมู่คนเป็นข้าวัดข้าทาส ข้าหน้าหยาดหมายทานนั้น ออย่าเอาเขามา กระทำการแผ้วบ้านแปลงเมืองแห่งท่านน้อ เว้นไว้แต่ข้าเส็กมาตกเมืองเมื่อใด จึงหื้อเขามาช่วย นอกนั้นอย่าหื้อเขามากระทำน้อ จักร้อนบ้านร้อนเมืองแห่งท่านชะแล “ (น. 31) พญาลัวะกิน เมืองนานนัก แล้วก็ละเวียงเสียหนีเมื่ออยู่ยังดอยอุสุปปทาดังเก่านั้นแล เขาก็ลวดละหื้อเปนห่าง เสียเมินนานนักชะแล (น 34) แล้วก็ละเวียงเสียหนี เมื่ออยู่ยังดอยอุสุปปทาดังเก่านั้นแล

ที่นี้จกสำแดงยังราชวงศ์นพบุรีด้วยลำดับมามีดังนี้แล ยังมีพยาตนหนึ่งชื่อว่ามังราย ตน เปนลูกเมง พาเอาหุมริพลไปรบเอาเมืองหริภุญไชยได้แล้ว ก็คืนมาหั้นพระบวรเมืองลูกนี้กว้าง งามยิ่งนัก ก็มายังอยู่กาดเชียงเล็กนั้นแล้ว ประชุมเสนาว่าจะทำอย่างไรดี ปถมเมื่อก่อนแรกตั้ง หัวที่ คือหากพญาลัวะลูกแต่ดอยมาสร้างแล เราควรแต่งบรรณาการหื้อสิริกอนไชยเสนาใช้มันไป ถามข่าวแก่พญาลัวะ แล้วถามดูจาวีตฮีตรอยแต่ต้นกาลทั้งมวล ...พญาลัวะคือหื้อสิริขุณจุกเอา ลายเจี้ยลัวะคือว่าหนังสือพื้นเมืองพิงเชียงใหม่ นั้นมาอ่านหื้อฟัง ...สิริขุณจุกกล่าววว่าหื้อได้บูชา เสาอินทขิลแล กุมกันทั้ง 6 เทพยดาเช่นเมืองทั้งหลาย... แล้วสร้างโรงหื้อพญามังรายอยู่ที่ราช มณเฑียรเดิมเก่าแห่งเจ้าเมืองพิงเชียงใหม่ วันเข้าเมืองบูชาเสื่อเมือง (น.34-35)

เทวดาอารักษ์ชนเมืองเจ้าทั้งหลาย หมายถึงเจ้าหลวงคำแดงเปนเค้าเปนใหญ่กว่าอารักษ์เจ้าทั้งหลายแลอารักษ์หลวงเมืองแคน⁴ตน 1 เจ้าหลวงมังรายตน 1 มังครามตน 1 แสนพุดตน 1 คำฟูตน 1 ปรายู (ผายู)ตน 1 ก้อนาตน 1 แสนเมืองตน 1 สามประยาฝั่งแกน(พญามสามฝั่งแกน)ตน 1 ท้าวโลก(พญาติโลกราช)ตน 1 ท้าวยอดเชียงรายตน 1 ท้าวอ้าย(อาจจะหมายถึงท้าวชาย)ตน 1 แก้วตาหลวง(พญาเมืองแก้ว)ตน 1 พระแม่กุ(พระเมกุฎวิสุทธิวงศ์)ตน 1 พระเมืองแก้วตน 1 พระเมืองเกล้า(พญาเกษเกล้า)ตน 1 พระยายอดดิลกราช(พญายอดเชียงราย)ตน 1 ชุงชนะตน 1 ร่มขาวตน 1 สรีสองเมืองตน 1 เวียงแก่นตน 1 ปราบ่องตน 1 ดงคำตน 1 องคำตน 1 จรชรวานตน 1 ขุนหลวงวิลังคะตน 1 ปู่แสะตน 1 ย่าแสะตน 1 พระกุมรมตน 1 พระกันตน 1 พิสดนุตน 1 พระเจ้าตนพ่อเจ้าฟ้าชายหลวงแก้ว(เจ้าฟ้าชายแก้วพระบิดาพระเจ้ากาวิละ)ตน 1 พระเจ้าชีวิตกาวิละองค์เก่าตนปราบเหง้าปถวีล้านนาไทตน 1 เจ้าข้างเผือก(พระยาธรรมลังกา)ตน 1 เจ้ามหาเสฏฐี(เจ้าหลวงเสฏฐีคำฝั้น)ตน 1 หอพับตน 1 หอหางตน 1 หอยายตน 1 ปู่ย่าตน 1 เทวบุตรตนหลวงตน 1 อารักษ์แม่ระมิงค์ตน 1 แล อารักษ์ชนเมืองมีเท่านี้แล (น.55)

บูชาประตูและมุมเมืองแล้ว " หื้อส่งอุบาทว์ 8 ประการแล ส่งเคราะห์เมือง 5 ประการ แล (น.46)

ในการทำพิธีสืบชาติเมืองปีละครั้ง จะมีพิธีบูชาพญามังราย บูชาขุนหลวงวิลังคะ "จักบูชาขุนหลวงวิลังคะ หื้อตั้งปราสาทเสาดเดียว 1 ภาชนะมีข้าวต้มข้าวหนม หมาก พลู กกล้วย อ้อย ลูกส้มของหวาน แกงส้ม แกงหวาน ข้าวสุกข้าวสาร ข้าวเปลือกข้าวเชื้อ ฟันผัก ใส่พร้อม บอกเหล้า 1 ขอบก(จอบ) 1 มูอยา(กล้องยาเส้น) 1 แชก(เครื่องจักสานของลัวะใช้สะพายหลัง) 1 เท่านี้แล (หน้า50)

ปู่แสะย่าแสะ

ที่นี้จักกล่าวพื้นปู่แสะย่าแสะแล พระพุทธเจ้าจะเสด็จมาโปรดปัดณสัตว์ พระอินทร์เนรมิตฝนทองคำตกลงมากมานักในบริเวณดอยแห่งหนึ่ง พระพุทธเจ้าทรงทำนายว่าต่อไป ดอยลูกนี้จะมีชื่อว่าดอยคำ "ม่อนดอยที่นี้จักได้ชื่อว่าดอยคำ⁵ว่าอันชะแล พระพุทธองค์เสด็จไปโปรดทัมมิระ บ้านเมืองร้างผู้คนมีน้อย เพราะว่ามียักษ์สองตัวผัวเมีย ชื่อว่าปู่แสะย่าแสะกินคน

⁴ สันนิษฐานว่า หมายถึง พันนาฝั่งแกน หรือเมืองแกน ปัจจุบัน มีหลักฐานและตำนานชื่อ ทุ่งพันแอกพันเผือเมืองแกน ตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำแกน แม่น้ำปิงและแม่น้ำจืด ซึ่งปัจจุบันคือที่ตั้งของตำบลอินทิล อำเภอแม่แตง เชียงใหม่ ห่างจากเชียงใหม่ไปทิศเหนือ 45 กม. ติดต่อกับอำเภอพร้าว

⁵ ดอยคำ บนยอดเป็นที่ตั้งวัดพระธาตุดอยคำ อยู่ด้านใต้มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เชื่อว่าเป็นสถานที่สถิตของวิญญานปู่แสะและย่าแสะ ชาวเชียงใหม่จะประกอบพิธีฆ่าควายและเซ่นไหว้ผีปู่แสะย่าแสะที่เชิงดอยคำ ในเดือนพฤษภาคม-มิถุนายนทุกปี

พระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดยักษสองผิวเมีย (น.50) ลัวะชอกินควาย “รุ่งปีไหน เขาก็เอาควายดำที่ยัง
บได้ตีห้าเพื่อแล บเสียลักษณะที่ใดไหนไปเลี้ยงปู่และดอยเหนือที่ตีนดอยอุสุภพตาคือว่าดอย
สุเทพหันตัว 1 ไปเลี้ยงย่าและอยู่ดอยใต้ที่ตีนดอยคำริมน้ำแม่เหียะฝายน้ำทั้งเหนือหันตัว 1 เมื่อ
จักพิธีกรรมบูชาแก้มเลี้ยงปู่และย่าและดอยเหนือดอยได้นั้น หื้อได้ไปนิมนต์สารูปพระเจ้ายืนองค์
1 สูงหื้อพอ 9 ศอก อันท่านแถมใส่ผ้าคือว่าพระบฏ อันท่านบวชแล้ว ไปเมตตาคิดตามอัสสะเดิม
หื้อเอากางห้อยต้นไม้ไว้ ที่เราจักพิธีกรรมบูชาแก้มเลี้ยงปู่และย่าและหัน กับหื้อเขาไปนิมนต์เอา
พระภิกษุอันเป๊กขีใหม่้นั้นมาหื้อพอ 8 ตน สุตระบรมพระบฏนั้นเทอะ ต่อขึ้นวัวควายซากผีนั้น คัน
คนแลพระฉันแลกินบ่เลี้ยงนั้น หื้อได้เอาไปฝังเสียยังดิน ออย่าได้เอามากินยังบ้านยังเรือนบ่ดีเน้อ
กล่าวยังพิธีกรรมยังปู่และย่าและดอยเหนือดอยใต้ ก็แล้วเท่านี้ก่อนแล (น.51)

ข้อมูลจาก สงวน โชติสุวรรณ์. “ตำนานสุวรรณคำแดง (หรือตำนานเสาอินทขิล)” ใน
ประชุมตำนานลานนาไทย เล่ม 1. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์ 2515. หน้า 143 - 160.

ลัวะเวียงเชษฐบุรี หรือ เวียงเจ็ดลิน

ผีขอกฟ้าตายันก็ลวดพากันมาเวดเวียง กุมเวียงเชษฐบุรีคือเวียงเจ็ดลินนี้แลผีก็ลวดขัง
เวียงอยู่นั้นเป็นอันเมื่อนานนัก ผีก็ลวดพากันเข้าไปทักต่อลัวะไซ้และเจ็บท้องพิช เจ็บหัวมัวตาพิช
ลำบากเจ็บที่ใด ลัวะก็ส่งตองข้าวตองผักเสี้ยก็หายเจ็บใหม่ได้หนาวก็หายแล “มูลละสงผีเกิด”นี้
แลฯ ไต่ก็ลวดเรียนลัวะตั้งแต่นั้นมา คันเจ็บเป็นเยื้องใดก็ดี ไต่ก็แปลงตองข้าวตองผักแกงส้ม
แกงหวานบิด(แบ่ง)ใส่ตอง แล้วสงหื้อผี เขาแกงบ่ทัน เหตุว่าผีถ้าเอา เขาก็เอาอดไม้ใบไม้
มารนไฟ บิดใส่ตองเข้าหั้น แล้วไปหงายหื้อผี แล้วผีก็รับเอาหั้นแล พยาร์อันเขาเจ็บใหม่ได้
หนาวแลเจ็บท้องเจ็บหัวก็หายเสียแล ผีก็มากุมเวดเวียงวังขังไว้ยังเวียงเชษฐบุรี คือว่าเวียง
เจ็ดลินนั้นได้ 3 ปี คนทั้งหลายก็อยากน้ำกลั่นเข้ามากนักเวียงก็ลวดแตก ผีทั้งหลายก็เข้าไป
เซาะหาคนทั้งหลาย อันเป็นลูกน้องพระยาแมนตาต่อนั้น แม้นว่าเขามีที่ใด ผีชุม(หมู่)นั้นก็ไล่ฆ่า
ไล่ตีหื้อวินาศิบหายเสีย ยังมีลูกน้องพระยาแมนตาต่อหมู่หนึ่งมี 500 หลังเรือน เขาก็กลัวผีก็
พากันเอาครัวลูกเมียเขาลักหนีไปลื้ออยู่ดอยดวน(ในจังหวัดพะเยา) ภายหลังก็ออกมาลักกินเข้ากิน
เกลือตามเมือง เขาก็ลวดเป็นพอหัวเมือง กำลังเขามี 500 ดำขวาน เขาออกมาลักกุมเอาอัน
ใดก็ดี คันว่าเพื่อนไล่เขา เขาก็พากันแล่นไปเข้าไปสู่ห้องดอยที่นั่น คนชาวเมืองทั้งหลายก็บ่ไล่
ทวยเขาได้ ภายหลังเมืองลัวะเมืองหนึ่งตั้งอยู่เป็นบ้านเป็นเวียงมาแล้ว เขาก็มาบ่ดีจะเป็นมิตร
เคยสหายกัน ก็แปลงครกหินมาแลกกินข้าวกินเกลือแห่งชาวเมืองพะยาวที่นั่น บางพร่องกันเขา

แปลงแล้วก็เอาต่างหัวคือว่าควบหัวมา คั้นผู้ใดทักเขา เขาก็จักวางครกนั้นไว้กลางช่วงบ้านเขา หั้นแล แล้วโจรนั้นมันก็ถามเอาเงิน 5 บาทเจียงกับเจ้าเรือนนั้น คับบื้อก็หื้อสูเอาคืนเมื่อส่ง หื้อตูแควเรือนภูพันเทอะ คับบ่งตุก็จักหื้อสูได้รู้สีมือตัววันหนึ่งจา ชาวเมืองพะยวานั้นเขาได้ยิน คำอันโจรกล่าวยังคำสีหนาของอาจันนั้น ก็ยินกลัวเขา ก็เอาเงิน 5 บาท เจียงมาหื้อค่าครกหิน เขานั้น แล้วก็เอาเงินเมื่อ โจรตอยด้วนทั้งหลายฝูงนั้นก็เป็นพระกุลภายโต อันเป็นลูกน้องพระ ยาแมนตาต่อนับเลี้ยง ในเวียงเซษฐบุรีที่นั้นพระกุลโตก็มีอยู่พร่อง พระกุลลวะอันมีพระยาวิงวอ เป็นเค้าจึงมีอาชญาปกปาวว่ากลัวผีมารู้จักโตเหตุว่าพระยาวิงวอก็ยังรักโต โตก็ยังรักลวะแล พระยาวิงวอว่าเราจักแต่งหื้อผวนกันเสีย ผีมาหั้นอย่าหื้อผีรู้จักโต หื้อสูได้ตัดผมสูหื้อเหมือนยัง ลวะนั้นชา ปาวหื้อ ลวะนุ่งผ้าแปลงผ้านุ่งหื้อเหมือนโตและอย่าหื้อผีมารู้จักโต ก่อนนั้นลวะทั้งหลายขุมนี้เขาก็หุงแตบขุคน และแต่ก่อนมานั้นลวะบ่หอนนุ่งผ้าสักเทือกก็ยอมนุ่งแตบเลี้ยงแล มูลละโตตัดผมเหมือนลวะ ลวะนุ่งผ้าเหมือนโตเกิดนี้แลฯ

ตั้งแต่นั้นมาก็เรียกชื่อว่าเมืองเซษฐบุรี เหตุว่าเป็นเมืองผีเสียเป็นหวางหนึ่งก่อนแล เหตุ ว่าผีปีศาจคือว่าเป็นชอกฟ้าตายีน หากบั้นกันมารักษาบหื้อขาด และผีฝูงนั้นก็ยังกลัวลูกน้อง พระยาแมนตาต่อน้อยแล ผีทั้งหลายเขาก็ชวนกันเป็นหมู่เป็นขุมไปเซาะหาลูกน้องพระยา แมนตาต่อนั้น อันเกิดค้างอยู่ที่โต คับเขาหั้น เขาก็จักฆ่าเสียว่าอัน เขาก็บรูจักว่าเป็นลวะ เป็นโต เขาก็พากันไปถามพระยาวิงวออันเป็นพระยาลวะนั้นว่าสูท่านทั้งหลายยังหั้นโตอันเป็น ลูกน้องพระยาแมนตาต่อน้อยยังที่โตพร่องจา พระยาลวะก็ว่าดูกับหั้นไหน จักว่าเขานี้ไปที่โต ตูก็บรูจิมเขาแล พระยาลวะก็กลัวผีเค้า (ช่มเห็ง) เขาแลพระยาก็หื้อลวะทั้งหลายแปลงปางตั้ง ตูบ หื้อผีทั้งหลายมาอยู่มายังขุคราวทางแล ในขณะนั้น ลวะเป็นคนรังกัน โตเป็นพ่อครัว เป็นผู้หาบสาดหมอนคอนผ้าไปทวยลวะแลฯ

ยังมีในวันหนึ่ง ลวะกับโต ไปนอนยังตูปตำหนักที่อันมีชอกฟ้าตายีน อันเขาเที่ยวไป เทียวมาสู่เวียงเจ็ดลินที่นั้น ถึงเมื่อเข้าโตก็ลูกหนึ่งข้าว จักดาปลงไหข้าว ลวะก็จำโตไปตักน้ำยัง บ่ทันมาเทื่อ ผีก็มาถามเอาเข้าหื้อไปกินหนทาง ลวะก็ปลงไหข้าวลงหื้อหื้อผีเสียนับเลี้ยง โต ตักน้ำพลิกมาบ่หั้นไหข้าว ก็ถามลวะ ลวะก็ว่าปลงหื้อผีเสียเลี้ยงแล้ว โตก็ลวดปลงหม้อหนึ่งลง ไว้หั้นแล มูลละลวะปลงไหโตปลงปลงหม้อหนึ่งเกิดนี้แลฯ

ที่นั้น เจ้าฤาษีก็น้อยใจนัก ก็จึงขึ้นไปเมตตากับพระยาอินทร์ว่าเรากียินร้อนใจนักแล จึงจักขึ้นมาบอกหื้ออมหาราช ขอมหาราชได้เอาใจใส่ผอกอย(ดูแล)ยังเมืองเซษฐบุรีที่นั้น บัดนี้ผีก็ มาครอบงำจักวินาศฉิบหายแท้แล พระยาอินทร์ได้รู้แล้วก็พาเอาช่างเจ้าฤาษีคืนมาสู่อาศรมบท แล้วก็เรียกร้องเอาลวะทั้งหลายมีพระยาวิงวอเป็นเค้ามาแล้ว ก็ว่าหื้อลวะทั้งหลายว่า คับสูท่าน ทั้งหลายยังกลัววินาศฉิบหาย ยังใคร่หื้อบ้านเมืองดีเหมือนดั่งเก่าก่อน ก็สูท่านทั้งหลายมีพระ

ยาวิงวอเป็นเค้า หื้อสูท่่านท้งหลายได้ถือสัจจะ และศีล 5 ศีล 8 ก็เป็นอันร่งแรงกล้าแข็งยิ่งนักแล ก็เทียรยอมจักเป็นดั่งดาบศรีกัญไชยเถียนกล้า อาจจักหื้อแพ้ (ชนะ) ผีปีศาจท้งหลายแล ผีท้งหลายก็บ่อาจจักคืนมาเบียดเบียนสูท้งหลายได้ อนึ่งก็จักเป็นบุญเป็นคุณแก่สูท่่านท้งหลาย ในภวาระนี้และภวาระภายหน้าบ่อย่าชะแล

ครั้นพระยาอินทร์ว่าแล้ว ลัวะท้งหลายมีพระยาวิงวอเป็นเค้ายกัรับเอาสัจจะและศีลอันนั้นแล ลัวะท้งหลายก็ถือเอาศีล 5 อันนั้น จักว่ามั่นเป็นเชื้อโตชา ที่นั้น พระยาอินทร์ก็ราธนาเจ้าฤาษีเทศน์สำแดงยังศีล 5 อันนั้น หื้อลัวะท้งหลายได้รู้ ที่นั้น เจ้าฤาษีก็เทศนาหื้อลัวะท้งหลายมีพระยาวิงวอเป็นเค้าวว่า ปานานัน้อย่าหื้อได้ฆ่าสัตว์ตัวน้อยตัวใหญ่ ก็เป็นเส้นถ้วน 1 อทินน่านัน้อย่าได้ลักของท่่านมีเงินและค่าแลสัพพะวาท่่านท้งมวล คั้นเจ้าของบ่หื้อ อย่าได้ลักรู้เริ่มเอาตั้งแต่ค่าซีกเงินเมื่อบน ก็เป็นศีลเส้นถ้วน 2 กาเมนน้อย่าได้เล่นขู้สู้เมียท่่านบ่ดี อันนี้เป็นศีลเส้นถ้วน 3 มุสนันคือว่าอย่าได้กล่าวล่ำยพ้อหื้อท่่านสะดุ้งตกใจและหื้อท่่านตกเบียดเสียของและส่อสนกันหื้อท่่านผิดกันซ้งกัน ก็เป็นศีลเส้นถ้วน 4 เส้นสุรานั้นคือว่าอย่ากินเหล้าและยาเมา คือว่าผีนสุรากัญชาท้งหลายผุ่นนี้ เรียกว่าเป็นศีลถ้วน 5 คั้นว่าสูท่่านท้งหลายยังถือศีล 5 เส้นนี้ ได้หื้อหมั้นกับตัวสุซุคนันั้นแท้ ก็หากเป็นสัจจะเลี้ยงแล้วแล

ที่นั้น ลัวะท้งหลายมีพระยาวิงวอเป็นเค้า ก็พากันไหว้พระยาอินทร์และเจ้าฤาษีว่า คันตุข่าท้งหลายถือสัจจะศีลหมั้นเที่ยงแท้แล้วนั้น พระยาอินทราธิราชและเจ้าฤาษีก็หื้อตุข่าท้งหลาย หันยังผละเยื้องโศกแถมเล่าอันชา ที่นั้น พระยาอินทร์ว่า หื้อลัวะว่ากูอินทราธิราชจักหื้อของอันวิเศษแล กูจักหื้อบ่เงิน 1 บ่อ บ่อค่า 1 บ่อ บ่อแก้ว 1 บ่อ แก่สูท้งหลายชะแล ที่นั้นยังมี ลัวะ 9 ตระกูล ขอบอาสารับเอาศีล 5 และสัจจะบ่หื้อบ้างหื้อพร้อยอาจจักรักษาได้คุ้มเช่นเขาแท้ พระยาอินทร์ก็หื้อเขารักษาขุมเงิน 3 ตระกูล หื้อรักษาขุมค่า 3 ตระกูล หื้อรักษาขุมแก้ว 3 ตระกูล แล้วพระยาอินทร์ เจ้าฤาษีก็จึ่งจักยกย้ายยังลัวะตระกูลนี้ ไว้หื้อรักษาบ่เงินบ่อค่าบ่อแก้ว แล้วก็จึ่งใส่ชื่อเมืองอันนี้ตามตระกูลเศรษฐีลัวะคนันั้นว่า "เมืองนพบุรี" ตามเศรษฐี ลัวะคนันี้แลฯ

เมื่อภายลุน เขาท้งหลายก็มาแถมบ่พ้ออยู่ เขาก็พากันสร้างเวียงแถมใหม่ลูกหนึ่ง ชื่อว่า "เวียงสวนดอก"⁶ สร้างแล้วก็แบ่งกันมาอยู่ ลัวะท้งหลายก็อยู่ดีมีสุขหนักแล ด้วยเดชะอานภาพอันลัวะถือศีลและถือสัจจะนั้น ผีปีศาจท้งหลายเขาก็บ่มาค้ำราม(กดขี่ข่มเหง)ยังคนท้งหลาย ผีท้งหลายก็บ่มาแถมซ้ำ และคนท้งหลายก็อยู่สุคติคมนท้งลัวะท้งใด ก็อยู่สืบ ๆ มา

⁶ เวียงสวนดอก เป็นเวียงโบราณตั้งอยู่ที่ทิศตะวันตกของเมืองเชียงใหม่ ห่างจากประตูสวนดอกประมาณ 1 กม. มีสันฐานสี่เหลี่ยม ปัจจุบันมีซากกำแพงสูงเหลืออยู่ กลางเวียงเป็นที่ตั้งวัดสวนดอก ตำนานว่าเป็นเวียงลัวะมาก่อน

เมื่อนานนัก แล้วก็หลยมาอยู่เวียงสวนดอกก็ปีเดียว เขาก็ว่าเราควรสร้างเวียงแถมใหม่สักลูก
คนเราก็หลยมา มากนักแล เราทั้งหลายตั้งถาจักเผี้ยวป่าไม้ดงหลวงที่นั่นแพ้อันชา

ที่นั่นเศรษฐีลัวะคนนั้น เขาก็พร้อมกันว่า สูท่านทั้งหลายอย่าได้คิดยากสังเทอะ ตู
ทั้งหลายจักเบิกเงินและคำหื้อเป็นก้อนเป็นลูก เท่าแก่นหมากพุทราและเท่าแก่นกระดุก(เม็ดใน)
หมากทัน(พุทรา) กระทำหื้อเป็นก้อนเป็นลูกและแก้วทั้งหลาย หื้อสูท่านทั้งหลายเอาไปยุยยาย
(ผุผาย) ในดงที่นั่น หื้อโค้วกายบนก็คว่างชัดหื้อขึ้นไปค่างที่โกนไม้และต้นไม้ค่าไม้ทั้งหลายฝูง
นั้น แล้วก็ป่าวยังคนทั้งหลาย หื้อไปเก็บเอาเงินและคำและแก้วทั้งหลายฝูงนั้น ผู้ใดได้ก็หื้อ
ผู้นั้นเอาเทอะว่าอัน เศรษฐีลัวะคนนั้นก็กระทำฉันนั้นแท้แล แล้วก็ป่าวยังชาวบ้านชาวเมืองทั้ง
มวลว่า บุคคลผู้ใดใครได้แก้วและเงินและคำ ก็จูงชักช่วยกันไปเผี้ยวถางยังหญ้าและตัดปล้าไม้
ในป่าดงหลวง ฝ่ายหนวันออกเวียงเราพุ้นเทอะ มิว่าผู้ใดได้มากน้อยเท่าใดก็หื้อเอาเถอะ

คั้นว่า คนทั้งหลายได้รู้อย่างปวติชาวสารอันนั้น แล้วเขาทั้งหลาย ก็พากันไปเผี้ยวป่าดง
อันนั้น เจปะเพื่อว่าเขาเอาแก้วและเงินและคำอันเศรษฐีผุยนั้นชุนก็มีนั้นแล คั้นกายลุ่ม
หมดเสี้ยงแล้ว ลางพร่องก็เอาขวานมาปล้าฟันบันตัดยังต้นไม้ใหญ่ คั้นโค่นลงแล้ว เขาก็ได้เงิน
คำอันค่างอยู่ในกิ่งไม้และโกนไม้เขาได้แล้วเขาก็หย่าม (ชอบใจ) ก็ลู่กันชิงกันปล้าฟัน ต้นไม้
ใหญ่เท่าใดเขาก็ครันสู้ ทั้งลัวะทั้งโตเขาก็ชวนกันกวาดเผี้ยวเผาหื้อบริสุทธิ์หมดดี กว่างและยาว
พันวาปลาย

แล้วเขาก็ไปรธาณาเจ้าฤาษีบอกกล่าวหื้อรู้ซุประการ แล้วเจ้าฤาษีก็ขึ้นมาหาพระอินทร์
บอกกล่าวหื้อรู้ซุประการ แล้วพระยาอินทร์ก็ลงมาทวยช่วยเจ้าฤาษี แล้วก็พากันเข้าไปสูเศรษฐี
แล้วก็ขี้ยงที่หื้อเศรษฐีลัวะคนนั้นว่า หื้ออยู่ผายเหนือผู้หนึ่ง หื้ออยู่หนวันออกแจ่งเหนือผู้หนึ่ง
เศรษฐีผู้หนึ่งหื้ออยู่วันออกชื่อว่าหมื่นล้าน เศรษฐีผู้หนึ่งอยู่วันออกช่วย(เจียง)ได้ เศรษฐีผู้หนึ่งอยู่
หนได้ เศรษฐีผู้หนึ่งอยู่หนวันตกช่วยได้ เศรษฐีผู้หนึ่งอยู่วันตกชื่อว่าเศรษฐีปอเล็ง เศรษฐีผู้หนึ่ง
อยู่หนวันตกช่วยเหนือ เศรษฐีผู้หนึ่งอยู่กลางเวียงชื่อว่าเศรษฐีพันเต่า เศรษฐีลัวะคนนี้ เขาก็
ตั้งคุ่มอยู่ตามคำเจ้าฤาษีและพระยาอินทร์หากกฎหมาย(ทำเครื่องหมาย)ซี้หื้อทุกประการแลเขาทั้ง
หลายทั้งประชาราษฎร์ไพร่ฟ้าข้าเมืองทั้งมวล ก็อยู่ดีมีสุขทุกคนหาภักยบได้ ก็เป็นดีมีมั่งด้วย
เข้าของสมบัติ บ่ทุกซี้ไรสักคนแล มูลละเมื่อภายลุนก็เล่าลือชาปรากฏไปทั่วทุกบ้านทุกเมืองว่า
บ่อแก้วบ่อเงินบ่อคำก็บังเกิดมียังเมืองล้านนานนบุรีว่าอัน ท้าวพระยาต่างบ้านต่างเมืองทั้ง
หลายอันอยู่ 4 ทิศ 8 ทิศ เขาก็ว่าจักมารบเอาคนชิงเอาบ่อแก้วบ่อเงินบ่อคำจิมเขา ข้าศึกทั้ง
หลายต่างบ้านต่างเมือง ก็ใช้ราชสารเข้ามาหาเขาว่า ดูกรา พระยาล้านนานนบุรี คั้นสูท่าน
ทั้งหลายสู้ดี ก็หื้อเอาบ่อแก้วบ่อเงินบ่อคำมาถวายตูโดยรีบ คั้นสูท่านทั้งหลายบ่ถวายตู ตูก็
จักยกเอาพลนิกายมายุทธกรรมกับด้วยสูทั้งหลายภายหน้าชะแล คั้นพระยาล้านนานนบุรีอันเป็น

พระยาแก้วไต่ทั้งหลาย ภายหน้าลั้จะคอยมีพระยาวิงวอผู้เป็นใหญ่แก้วลั้จะทั้งหลาย ได้ยินยังราชสารว่าข้าศึกจักมาสู่เอาบ่อแก้วบ่อเงินบ่อคำและจักครุบเอาสันถานบ้านเมืองว่าอัน เขาก็พากันไปไหว้เจ้าฤๅษีว่า ตั้งข้าทั้งหลายได้หันยังราชสารอันท้าวพระยาทั้งหลายอยู่ต่างบ้านต่างเมือง 4 ทิศ 8 ทิศ มาถึงยังตั้งข้าทั้งหลายว่า ภายหน้านี้ ตูทั้งหลายก็จักยกยั้งพละกำลังวิพลโยธาไปรบกับสูท้านทั้งหลาย คันสูยังกลัวเป็นเคิกก็หื้อเอาบ่อแก้วบ่อเงินบ่อคำมาถวายตู คันบ่ถวายก็จักเป็นศึกกับด้วยกันบ่ออย่าชะแลว่าอัน ตั้งข้าทั้งหลายก็ยินกลัวนักแลฯ

เจ้าฤๅษีว่าสูท้านทั้งหลายจักกลัวสังจา ท้าวพระยาทั้งหลายทั้งภายลั้จะภายไต่เขาก็ข้าไหว้พระฤๅษีว่า สาธุข้าแต่เจ้าฤๅษี ตั้งข้าทั้งหลายยินกลัวนักแท้แล หรือศึกนี้ตั้งข้าทั้งหลายสืบเช่นพ่อเช่นแม่เช่นปู่เช่นย่ามา ก็บ่หลอนได้รู้ได้หันสักเทื่อแล ฤๅษีว่าข้าศึกนี้จักว่าตัวมันใหญ่หรือว่าตัวมันน้อยก็บ่รู้ ตัวศึกนั้นจักว่ามันสั้นยาวปูนใดก็บ่รู้ จักว่าตัวมันดำหรือตัวแดงก็บ่รู้ได้หันสักเทื่อ เหตุนั้น ตั้งข้าทั้งหลายได้ยินสท้านหย่านกลัวแท้แล เยื้องนั้นฉันใดจักดีก็ขอพระฤๅษีเจ้าโผดจิมเทอะ แต่เมื่อตั้งข้าทั้งหลายถือมิจจมาแต่เมื่อเนินเมื่อเทิน ไผ่ก็บ่มาว่าจักสู้ชิงเอาบ้านเอาเมือง บ่จะมาเป็นศึกจิมผู้ข้าสักเทื่อ ตั้งแต่นี้ไปภายหน้า ตั้งข้าทั้งหลายขอเพ็งเตชะหน้าบุญพอโผดผายผู้ข้าทั้งหลายแต่เทอะ ที่นั้น เจ้าฤๅษีได้ยินเขาทั้งหลายทั้งลั้จะทั้งไต่ อันครางว่าเป็นประการฉันใดนั้น เจ้าฤๅษียินร้อนใจ ก็จึงขึ้นไปหาพระอินทร์ พระยาอินทร์ก็ถามเจ้าฤๅษีว่า เจ้าฤๅษีมาหาข้าด้วยกิจการเยื่องใดจา เจ้าฤๅษีก็บอกกล่าวยังกิจการอันลั้จะและไต่ทั้งหลายได้รู้ว่า ท้าวพระยาบ้านอื่นเมืองไกล เขาก็จักมาเป็นศึกกับด้วยเมืองนพบุรีที่นั้นแล บัดนี้ ลั้จะแลไต่ทั้งหลายเขาก็กลัวบ้านเมืองเป็นศึก ครุบชิงเอาสมบัติบ้านเมืองแห่งเขา ข้าศึกทั้งหลายก็ว่าจักมารบเอาบ่อแก้ว บ่อเงิน บ่อคำ กับเขาว่าอัน บ้านเมืองที่นั้นก็จักวินาศิบหายเสีแท้ชะแล เจ้าฤๅษีว่าเราจักกระทำดังภาษา เราจักเอาอันใดหื้อเป็นที่เพ็งแก่เขานั้นชา

เสาอินทขิล

ที่นั้น พระยาอินทร์จึงจักว่าเปิง ดูแล้วจึงว่า ข้าแต่เจ้าฤๅษี ยังมีเสาอินทขิลแห่งข้าเล่มหนึ่งก็วิเศษแท้แลว่าอัน แล้วพระยาอินทร์ก็เรียกเอากุมภภัณฑ์สองตน หื้อไปขุดเอาเสาอินทขิลมา แล้วใส่สะแหลกเหล็กหื้อกุมภภัณฑ์สองตนหามลงมาตั้งไว้เหนือแท่นอันประเสริฐ แล้วหื้อเขาทั้งหลายได้สักการบูชาทั้งวันอย่าหื้อขาดเทอะ ที่นั้น ไต่และลั้จะทั้งหลายเขาก็ชวนกันมาสักการบูชาด้วยเข้าตอกดอกไม้ ดังบ่หื้อขาดสักวันแล เยียะตามคำพระยาอินทร์หากสั่งลงมานั้นแท้แล อยู่มาหน่อยหนึ่งปนานเท่าใด หมู่ข้าศึกก็มารอดแท้แล ข้าศึกทั้งหลายเขาก็ลวดกลับกลายเป็นพ่อคำเข้ามา หวังได้แก้วแลเงินคำแลฯ

ที่นั้น ชาวเวียงจึงจักถามพ่อคำฝูงชุนนั้นว่า สูเจ้าทั้งหลายมารอดมาถึงเมืองตั้งข้านี้ ยังเคิงใจใครได้สังขา พ่อคำว่าตั้งข้ามานี้ก็เฉพาะเพื่อว่าใครได้แก้วและเงินคำ ที่นั้น ชาวเมืองทั้ง

หลายก็บอกหือพ่อค้า หือสูมีบุปผาราชาสิ่งของเชื้อโตเชื้อหนึ่งหือมานูชาเอาเทอะ จักเอาเชื้อโต ก็รำไรขอเอาเชื้อนั้น จิงจักได้แล คั้นว่ารำไรขอเอาแก้ว พ้อยเอาเงินแลคำก็บตี คั้นว่าขอเอา เงินเอาคำพ้อยเอาแก้วก็บตี จักขอเงินพ้อยเอาคำก็บตี หือตั้งสัจจะอธิษฐานแล้วบุชาเอาอันใด อันหนึ่งก็จิงจักได้แล เหตุว่าลัวะทังหลายได้ขอสัจจะกับเจ้าฤาษีแล เจ้าฤาษีก็หือสัจจะแลศีล 5 แก่ลัวะทังหลายมีพระยาวิงวอเป็นเค้า ภายหนโตมีพระยานพบุรีเป็นประธาน พระยาอินทริยีน ดีด้วยเขาถือสัจจะแลศีล 5 นั้น ก็จิงหือบอแก้ว บอเงิน บอคำ บังเกิดหือลัวะทังหลายได้ รักษา นั้น พระยาอินทริราชเจ้าฟ้าท่านยังสั่งไว้ว่า คั้นผู้ใดจักประโยชน์ใครได้แก้วและเงินคำ คั้นเขาจักมาขอบุชาเอานั้น ผู้จักหือก็หือมีสัจจะ ผู้มาขอบุชาเอานั้นก็หือมีสัจจะก่อนจิงควรหือ แล คั้นผู้ใดบมีสัจจะ ศีล 5 แลมาเอา กูอินทริราชก็บหือแล คั้นว่าต่างบ้านต่างเมืองเขา มาขอบุชาเอาได้แล้ว เขาก็หย้าม(หย้ามใจ)ได้ เขาก็ใช้กันมาขอบุชาเอาคูปีบขาดแล ชาวบ้าน ชาวเมืองทังหลาย ทังลัวะทังโต ผู้ใดใครได้อันใด เขาก็ชวนกันสมาทานเอาศีล 5 แล้วก็ถือ สัจจะอธิษฐานเอาเข้าตอกดอกไม้ไปบุชาเอาตามคำอันเขาขออธิษฐานเอานั้น ก็ได้ตั้งความมัก แห่งเขาแท้แล ฯ

ปณณะ เมื่อภายลุนได้หลายปีหลายเดือนมา ก็หลังค้อยถอยเดียวลงมา เขาก็เป็นอัน ลามก หลังพร่องใครได้ เขาก็ไปบุชาเอา หลังพร่องก็บุชาเอา นับว่าไปเก็บเอาบดาัยก็มี อันหนึ่งกุมภณท์อันรักษาเสอาอินทริลนั้น เขาทังหลายก็บเลี้ยงดูสักเทื่อ เขาเยยะงายมักงาย เขาก็ซัดขว้างไม้ค้อนก้อนดิน หวิดหัวหวิดเกล้ากุมภณท์ อันหนึ่งเขาก็ไปเสียมลทินชี้เยี่ยวเข้ารม อันหนึ่งเขาก็เอาหมาเนาแมวเนาไปซัดเล้ารมกุมภณท์ ก็เป็นอันสาปอันเหม็นหาประมาณบได้ อันหนึ่งเมื่อขบปีมาถึงก็บเลี้ยงดูกุมภณท์สักเทื่อ อันหนึ่งเขาก็ปลักการะบุชาเสอาอินทริลสัก เทื่อ กุมภณท์ก็บได้กินสังสักเทื่อ กุมภณท์ก็เคียดก็ชวนกันเอาเสอาอินทริลหินแก้วดวงวิเศษ เสด็จขึ้นเมื่อไว้ที่เกาโนชั้นฟ้าดาวติงสาพุนแล ลุนนั้น มาได้ปีหนึ่งพ่อค้าทังหลายชุมอันเขาเคย มาเอานั้นและเคยได้นั้น เขาก็พาไปอธิษฐานขอเอาอันใดก็บได้สักอันแล เขาเก็บอันใดก็เป็น หญ้า คว่าอันใดก็เป็นหินเป็นดินไปเสียมเสียมแลฯ

ปณณะ เมื่อภายลุน ยังมีปูลัวะเก่าผู้หนึ่ง มันมีบุปผาราชาสิ่งเข้าตอกดอกไม้ลำเทียน เพื่อว่าจักไปบุชาเสอาอินทริล มันก็บหันเสียแล้ว มันก็ว่าจักไปเข้าไปถามกุมภณท์ ก็บมีเสีย แล้วแล ปูลัวะเดมาผู้หนึ่ง มันยินน้อยใจมากนักลแล มันก็ลวดออกมาแล้วก็บวชเป็นผ้าขาว แล้วก็สมาทานอธิษฐานเอาศีล 5 ศีล 8 แล้วมันก็นั่งอยู่เค้าไม้ยางหั้นแล มันก็อยู่เมตตภา วานากระทำยังสมณะธรรมได้ 3 ปีขบเข้ามาแล้ว

ยังมีมหาเถรเจ้าตนหนึ่งท่านก็ถึงปัญญาญาณแล้ว ก็เสด็จมาจากป่าไม้หิมพานต์มายังหั้น แล้วก็กล่าวแก่ผ้าขาวว่า ดูรา ท่านผ้าขาวบ้านเมืองที่นี้จักฉิบหายเที่ยงแท้ชะแล ศีกก็จักมา

ครอบครัวเปียดเบียนเอาบ้านเมืองหือวินาศภัยด้วยรีบ คันท่านผ้าขาวได้ยีนแล้วก็ไปปาวยัง ลัวะและไตทั้งหลาย หือมาฟังยังคำมหาเถรเจ้ากล่าวยังคำเยื้องนี้ แล้วเขาทั้งหลายก็ฟังทั้งลัวะ ทั้งไต เขาก็มีความหย่านกล้วมากนัก เขาก็พากันไหว้มหาเถรเจ้าว่าผู้ข้าทั้งหลายก็กลัวบ้าน เมืองตุข้าวินาศภัยแท้แล เยื้องฉันไตจักดี ผู้ข้าทั้งหลายก็ขอเพ็งด้วยบุญมหาเถรเจ้าพอเผด ผายตุข้าทั้งหลายจิมเทอะ

มหาเถรเจ้าได้ยีนแล้วก็ว่าเราจักขึ้นไปหาพระยาอินทร์ก่อนแล้วอั้น แล้วมหาเถรเจ้าก็ เสด็จขึ้นเมื่อสูชันฟ้า แล้วก็เข้าไปหาพระยาอินทร์นั้นแล พระยาอินทร์ก็ถามมหาเถรเจ้าว่า เจ้า กุลุกแต่ที่ใดมานี้ชามาด้วยกิจการเยื้องไตชา ที่นั้น มหาเถรเจ้าจึงจักเมตตาพระยาอินทร์บอก กล่าวตามเหตุการณ์ อันเค็งใจด้วยบ้านเมืองนพบุรี จักวินาศภัยด้วยข้าศึกจักมาครอบงำ ชูประการ เขาท่านทั้งหลายก็กลัวทั้งลัวะทั้งไต จึงจักขอหือเรามาเมตตาพระยาอินทราชา เยื้องฉันไตจักอยู่ดีมีสุขก็ขอหือพระยาอินทร์ พอเอาใจใส่แถมจิมเตอ เสเอาอินทิลอันมหาราชหือ กุมภันท์เอาจไปไฉนนั้น เขาท่านทั้งหลายว่าบมีในเมืองนั้นเสียแล้วแล

ที่นั้น พระยาอินทร์ก็ให้ไปเรียกเอากุมภันท์ 2 ตนนั้นมา แล้วพระยาอินทร์ก็ถามว่า ดังธา สูพ้อยเอาเสเอาอินทิลขึ้นมาเสียนั้นจา กุมภันท์ไหว้พระยาอินทร์ว่า ข้าแต่อินทราชาเจ้า ตุข้าอยู่รักษาบได้ ตุข้าก็ได้เอาขึ้นมาเสียแล้วแล ตุข้าใครเคียดนักแท้แล เหตุว่าเขาท่านทั้ง หลายก็ประมาทดูแลณยังผู้ข้าร้ายเช่น บันบับยาตุข้าเป็นสังลักอัน เขาก็ซัดขวางยังไม้ค้อนก้อน ดินหวิดหวัดเกล้าตุข้า อันหนึ่งเขาก็มาเสียมุตอจมเสียชีเสียเยียวรมผู้ข้า อันหนึ่ง เขาก็เอา ชากสัตว์คือว่าหมาเนาแมวเนามาชดที่นั้น หือเหม็นเล้ารมตุข้า อันหนึ่งเขาก็บเลี้ยงดู บหือตุข้า กินสังลักเทื่อ อันหนึ่งเขาก็บสักการบูชาเสเอาอินทิลสักเทื่อ ตุข้าก็เป็นลามกะเป็นฉันนั้น อัน ไตก็บเหมือนแต่ก่อน ตุข้าก็กินเคียดนัก ก็ลวดพากันนำเอาเยื้องเสเอาอินทิลขึ้นมาเสียเพื่ออั้นแล บัดนี้ แม้นว่าจักหือตุข้าเอาจไปไฉนเมืองที่นั้นแถม ตุข้าบเอาจไปไฉนเสียแล้วแล

ท่านเจ้ามหาราชเหย หือท่านได้จ้อจาเอายังคำเราอินทราญนี้ลงไปบอกกล่าวหือเขาทั้ง หลาย หือเขาทั้งหลายหล่ออ่างข้างลูกหนึ่ง แคมมันหือหนา 9 นิ้ว มีข้างลวงกว้างหือพอ 5 ศอก แล้วหือชุดดินที่นั้นลงหือลึก 9 ศอก แล้วหือเออ่างข้างลูกนั้นลงตั้งไว้กันขุมอันนั้น แล้วหือเอาทองมาหล่อรูปคนหือพอร้อยเอ็ดภาษา แต่ละภาษาหือหล่อหญิง 1 ชาย 1 แล้วหือหล่อสัตว์ทั้งหลาย คือว่า แรด ช้าง ม้า วัว ควาย เป็ด ไก่ หมู หมา และ ราชสีห์ แมว มอม(สัตว์ในวรรณคดีคล้ายราชสีห์) กวาง ฟาน(แก้ง) ระวัง ตำแน้ เยื้อง ผา แพะ แกะ ฟ้า(ลา) วอก ค่าง นางนี(ชนนี) เชื้อละคู่ผู้ 1 แม่(เมีย) 1 สัตว์อันอยู่ยังน้ำ คือ เงือกงา ปลาฝา ช้างน้ำ จระเข้ มังกร ปู ปลา หอย กุ้ง เนี้ยว จักเข็บ (ตะขาบ)

แมลงปอง เข็ลละคู่ ผู้ 1 แม่ 1 หื้อกระทำด้วยทอง(ทองแดง)ทั้งมวล คั้นหล่อเลี้ยงพร้อมแล้ว
หื้อเอาใส่ในอ่างขางนั้นนับเลี้ยง แล้วหื้อเอาดินและอิฐมาก่อติด

ภายในอ่างขางนั้น ถมด้วยดินและอิฐขึ้นมาเต็มขุมนั้น คั้นว่าเพียงผิวดินแล้ว หื้อก่อ
รูปอินทขิลแล้วด้วยดินและอิฐของ บนนั้นขึ้นแล้ว หื้อเขาทั้งหลายได้แต่งยังเครื่องสักการบูชา
ปริกรรมบูชายังเสาดินทขิล อันหื้อ เขาพอเทียมไว้ นั้น ในกุมภาพันธ์ 2 ตนนั้น ก็หื้อเขาได้แปลง
รูปไว้ คั้นขบปีเทิงมาแล้ว ก็หื้อเขาทั้งหลายได้ปริกรรมบูชาและเลี้ยงดูยังกุมภาพันธ์ 2 ตน
นั้น เหมือนตั้งเมื่อเอาเสาดินทขิลลงมาเมื่อหัวที่นั้นเทอะ ก็หากจักอยู่ดีมีสุข บ่อย่าชะแลฯ

เมืองนพบุรี

พระยาอินทร์ก็สั่งยังมหาเถรเจ้าลงมาบอกกล่าวหื้อลัวะทั้งหลายและได้อันอยู่ในเมือง
นพบุรีที่นั้นแล มหาเถรเจ้าลงมารอดแล้ว ก็หื้อเขาชุมนุมกันทั้งลัวะทั้งโตมาพร้อมเลี้ยงแล้ว
พระมหาเถรเจ้าก็ไชยังปวดีชาวสาร อันพระยาอินทร์หากสั่งมานั้นแก่เขาชูประการ เขาก็พากัน
กระทำเลี้ยงพร้อมชูประการ แล้วก็พากันสักการบูชาเลี้ยงดูยังกุมภาพันธ์ทั้งสองตนนั้น แล้วเขา
ทั้งหลายก็อยู่ดีมีสุขพ้นจากเสี้ยยังอุบัติกังวลอันตรายทั้งมวล ก็ได้อยู่สวัสดิ์ทั้งบ้านทั้งเมือง ก็
ลวดอยู่สุคติคณณะสืบ ๆ กันมาเสี้ยยังจิรกาลเมื่อนานมานานนัก ก็มีด้วยประการดังกล่าวมานี้
แลฯ

ท้าวคำแดงที่ดอยอ่างสรง

ที่นั้น ท้าวคำแดงราชบุตรก็จึงมายังลัวะผู้หนึ่งชื่อว่า มามุตตะกลาง จึงยกขึ้นเป็นขุน
หลวงมามุตตะกลาง หื้อมันสั่งสอนยังลัวะทั้งหลาย หื้ออยู่ในลัวะจะและศีล 5 เลี้ยงชุนก็มี
เมื่อนั้นแลที่นั้น ปุขุนมุตตะกลางก็ได้ชำระและสั่งสอนยังลัวะทั้งหลาย หื้อถือลัวะจะ อย่าลักอย่า
ล่าย อย่าเล่นขู้ขูเมียกัน อย่ากินเหล้าและยาเมา อย่าได้ฆ่าสัตว์ตัดชีวิตซึ่งกันไปมาเมื่อนั้นแล
ส่วนว่าฟ้าฝนก็ตกลงมาตามฤดูกาลบ่ขาด ส่วนว่าพืชเข้ากล้าทั้งหลายก็งอกออกมา เยียะนาปี
หนึ่งกินคุ้ม 7 ปี เขาก็อยู่ดีมีสุขทุกเมื่อแล ท้าวคำแดงก็มีลูกมีนางผมเฝือและนางสาตกวาง 8
ชายพี่น้อง ก็จำเริญขึ้นใหญ่มาพอคิดบ้านคืดเมืองสืบคางต่างลันพ่อดนไปได้แล้ว นางอินทร์
เหล่าผู้เป็นราชเทวีค้ำนั้น ก็องค์คราธนายังเจ้าสุวรรณคำแดงตนเป็นสามีแห่งตนคินเมื่อสู้อยู่ใน
ดอยอ่างสรงตั้งเก่านั้นแลฯ

ส่วนว่านางผมเฝือและนางสาตกวาง ก็นิยมยินดีด้วยลูกแห่งเขา ๘ ชายพี่น้องในเมือง
ล้านนาที่นั้นทราบเสี้ยอายุแห่งเขาทั้งสองนางนั้นแล เจ้าสุวรรณคำแดงก็ละลูกละหลานกินเมือง
ล้านนาสืบ ๆ มาบรู๊ก็เช่นท้าว ก็บมีภัยอันตรายสักอันแล สืบชระกุกันมาเถิงเช่นพระยาควา
เอาปลาเฝือเฝือกมากิน เถิงเมื่อกลางคินเวียงล้านนานั้นก็ลวดยุบหล่มลงเป็นมหาหนองอันใหญ่

เป็นน้ำเลื่อมอยู่แต่แดง ๆ คนและสัตว์ทั้งหลายอันอยู่ในเวียงก็ลวดวินาศฉิบหายไปในนับเลียงแล
ตั้งแต่นั้นมาคนทั้งหลาย เขาก็กลัวน้ำยุบ ก็พากันยกย้ายไปสูชรอกห้วยราว เขาก็ข้างตีนดอย
และตีนม่อนดอนดงในดอยที่นั่น เมื่อภายหลังเขาก็แพร่พอกออกหลวงหลายกล้วเป็นอันตราย
เชื้อเก่า บ่อนหลอนหากมีข้าศึกมาครุบเอาลูกเมียบ้านเมืองแห่งเรา เขาก็จักเอาไปด้วยง่ายชะแล
(หน้า 130-131)

ข้อมูลจาก สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่. กำแพงเมืองเชียงใหม่ อนุสรณ์เนื่องในพิธีเปิด
และฉลองประตูท่าแพ. เชียงใหม่ : ทิพย์เนตรการพิมพ์, 2529. หน้า 45 - 46 .

พญามังรายสร้างเวียงเชียงใหม่

หื้อศรีขุนจกได้เอาคำเราบอกหื้อนี้ไปไหว้สาพระยาเจ้าแห่งสุ่ทั้งหลาย หื้อได้รู้เทอะ เขาทั้งหลายก็
พากันเฝียวหมตดีแล้ว ก็วัดวาลวงกว้างมี 9 ร้อยวา ลวงยาวมีพันวา ชุดคือเล็ก 3 วา ลวง
กว้างก็ 3 วา ชุดหื้อเรียบเพียงดิงาม หื้อชุดที่สูงลงถมที่ต่ำ ที่ใดเป็นห้วยก็แปลงหื้อเป็นเหมือง
ไปตามพระแสงห้วย อันมันไหลไปนั้นบหื้อพระแสงห้วยทั้งหลายนั้นขาดแล พระยาลัวะก็แปลง
ประตูทั้ง 5 แบ่งกอง (ถนน) ให้ตามประตูหื้อชื่อ แล้วก็ตั้งหื้อโค้วแจ่งเวียงแล้ว บันเป็นด้าวเป็น
สะตวงเอาคลองสะตือเมืองเป็นแดน สะตวงแจ่งห้วยรินนี้ว่าสะตวงคำคีน เหตุว่าอายุเมืองมีถ้าน
นั้น สะตวงแจ่งศรีภูมินี้ว่าสะตวงเวียงเหล็ก เหตุว่าศรีเดชะเมืองมีทั้งนั้น สะตวงแจ่งคะต้านี้ว่า
สะตวงหมอนม้า มนตรีเมืองมีถ้านั้น สะตวงแจ่งกุ่เรื่องชื่อว่าสะตวงพलग เชื้อทำวบควรคืออยู่
เหตุว่ากาลกีนีเมืองมีถ้านั้น พระยาก็ไปใส่ชื่อประตูกล้าเหนือว่าประตูข้างเผือก ประตูกล้าวัน
ออกชื่อประตูข้างเรือก(หรือ เชียงเรือก ปัจจุบันคือ ประตูท่าแพ) ประตูกล้าได้ว่าประตูข้างใหม่
ประตูแสนพุง (ประตูสวนปรง) ประตูกล้าวันตกว่าประตูแสนดอกนั้นแล แล้วพระยาก็หื้อหาวัน
ดียามดี พากันเข้าตั้งหอราชที่ทัดสะตือเมือง(กลางเมือง)นั้นแล เขาก็ชวนกันเลี้ยงผีลัวะผีตอ
ของเขาหั้น 7 วัน 7 คีน ไนวันถ้วน 7 นั้น ตาวันปทันเที่ยงยัง 3 บาทน้ำ (หน้า 39)

ที่นี้จักลำแดงยังราชวงศันพบุรีด้วยลำดับมีดังนี้แล ยังมีพระยาตนหนึ่งชื่อว่ามังรายเป็น
ลูกลาวเม็ง ก็พาเอาหมูริพลไปรบเอาเมืองหริภุญชัยได้แล้ว ก็ขึ้นมาหั้นขบวนเมืองลัวะนี้กว้าง
ขวางยิ่งนัก ก็มายังอยู่กลาด (ตลาด) เชียงเรือกหั้นแล้ว กั้นยินเพิงใจยิ่งนัก ก็หาวันดียามดีได้
แล้วก็หื้อเสนาโยธาทั้งหลาย เขาก็ไปเฝียวหื้อหมตดิงามแล้ว เสนาก็ไปหั้นยังรูปกุมภกันตู่ฝูงนั้น
ยินอัศจรรย์ใจนัก เขาก็จักบุบตีเสียแล เขาก็ยินกลัว เขาก็ใช้กันไปไหว้พระยามังรายอันเป็นเจ้า
แห่งเขาแล้ว พระยามังรายว่าสูอย่ารีบเยียะสังหื้อรูปนั้นเนาว่าอัน แล้วก็ชุมนุมยังเสนาอำมาตย์
ทั้งหลายมาพร้อมแล้ว ว่าเราจักกระทำดังรือชา

บ้านเมืองอันนี้ เมื่อปฐมก่อนแรกตั้งหัวที่หากเป็นแต่พระยาลัวะ ลูกแต่ดอยอุลูปัฟัต ตะลงมาสร้างแล เราควรแต่งบัณฑิตการหื้อศรีดอนไชยเสนา ใช้มันไปข่าวแก่พระยาลัวะ แล้วถามดูยังจารีตริตรอยเช่นบัวราณบ้านเมืองมีมาแต่ก่อนนั้น ก็ควรตีไปถามแท้แล้วอันแล้วก็หื้อขุนศรีดอนไชยเสนา นำเอาของบัณฑิตการไปถวายแก่พระยาลัวะ แล้วก็ถามยังจารีตริตรอยแต่ต้นกลางทางบัวราณ อันมีในนครราชฐานเมืองพิงเชียงใหม่ทีนี้ทั้งมวล ตามอันมีมาแต่ก่อนนั้นขุประการ แล้วพระยาลัวะก็หื้อศรีขุนจุก เอาลายเจ็ยลัวะคือหนังสือพื้นเมืองพิงเชียงใหม่นั้น มาอ่านหื้อพิง แล้วทีนั้นศรีดอนไชยเสนา ก็แถมเลือกเอาเป็นคำไทลงมาอ่านถวายพระยามังราย แล้วพระยามังรายก็หื้อไปหาศรีขุนจุก จึงกล่าวหื้อได้ปูชาเสอาอินทิลและกุมภันท์ทั้ง 6 ตน แลเทพดาเสนเมืองทั้งหลายฝู่งนั้น แล้วหื้อหมื่นช่างแก้วไปตั้งโรงตัดไม้ สร้างโรงหื้อพระยามังรายอยู่ที่พระราชมณเฑียรธัสสะเดิมเก่าแห่งเจ้าเมืองพิงเชียงใหม่หันแลสร้างเมืองแล้ว

พระยามังรายจักใคร่เข้าเวียง จึงหื้อหาวันดียามดี หื้อพ้นจากภัยยะ เพื่อว่าจักเข้าเวียง จึงจักปาวไปว่า ในวันนี้ก็เป็นวันดียามดี พระยาเจ้าเราจักเข้าเวียงเชียงใหม่ อย่าหื้อชาวเมืองทั้งมวลได้ด่าบุบตีผิดเถียงกันสักคน เหตุว่าพระยาเจ้าเราจักเข้าเวียงวันนี้ อัน 1 หื้อได้ฝังต้นกล้วย ต้นอ้อย แล้วหื้อได้ชวนกันมาปูชาเสอาเมืองขุคน ปาวว่าอันนี้แล้วจึงถามศรีขุนจุกว่า พระยาเจ้าจักเข้าเวียงประตุใจดีชา

ศรีขุนจุกว่าพระยาเจ้าจักเข้าเวียงหนประตุวันออกนั้นบดี เหตุว่าพระยาอินทร์ไว้กุมภันท์เป็นข้างอยู่เบื้องวันออก จักแพ้(เป็นอันตราแยก)ข้างทั้งหลายเพื่ออันแล จักเข้าเวียงหนได้ก็บดี เหตุว่าพระยาอินทร์ไว้เสอาโครงเบื้องใต้จักแพ้คนทั้งหลาย จักเข้าเวียงหนวันตกก็บดี เหตุว่าพระยาอินทร์ไว้ระสี จักแพ้คนหาศิลป์ได้ พระยาเจ้าจักเข้าเวียงหนเหนือดี จักอยู่ขุทมิษฐสวัสดี จักมีศรีทมิษฐอายุหมื่นยี่นยาวมากนักษะแล อัน 1 ก็จักมียศสัมปัตติกันกุงรุ่งเรือง ชลาบผาบแพ้นชนะข้าศึกศัตรูไปทั่ว 4 ทิศ 8 ทิศแท้ชะแล เหตุว่าพระยาอินทร์ไว้ราชสีห์หนเหนือ เป็นเสอาเมืองไกลประมาณพันวาแล (หน้า 40 - 41)

เจ้าหลวงสุวรรณคำแดง สร้างเวียงล้านนา

ปฐมหัวที่ยังมีหมูสี่ตัว มีปรีวารตัวละพัน ตัวแรกขุดกรุ่นทางบุพพจันทะ (จันทร) (ออก) ตัวที่สองขุดกรุ่นทางทักษิณจันทะ (ใต้) ตัวที่สามขุดกรุ่นทางปัจฉิมจันทะ (ตก) ตัวที่สี่ขุดกรุ่นทางอุดระจันทะ (เหนือ) ทั้งสี่ตัวมีความรักเชิงกันไปมามากนักษะ

ปุ่นณะเมื่อพายลูน เขาก็มีคำวิวาพผิดเถียงกับด้วยกัน ก็ขบกัดด้วยกันแล้ว เขาก็หนีไปอยู่ที่ไผ่ที่มันหันแล หมูตัวที่สี่อุดระจันทะมันลวดตายไป แล้วได้เกิดเป็นลูกพระยารัตริรัฐ คันมันตาย จากเป็นลูกพระยารัตริรัฐนั้นแล้ว ก็ได้เกิดเป็นลูกพระยาโจรณี พระยาตนเป็นพ่อก็ได้

ชื่อลูกว่าสุวรรณคำแดงราชบุตร ในกาลเมื่อนั้นศาสนาพระพุทธเจ้ายังมีเพื่อ ในกาลนั้นมหาธรรมเกิดยังเมืองห่อก็ผาบยังสักกรราชชุมพูปโค่วเสียง ก็ยังค้างอยู่แปดพันเมือง...

หื้อสุคินเมื่อไหว้สาเจ้าสาแห่งสุ ว่าหื้อชวนกันสร้างเวียงหื้อดีในภูมิถานที่นี้จักเป็นบ้านใหญ่เมืองหลวง จักวุฒิช้าวของเงินคำสัมปติบ่ออย่าชะแล แล้วก็ตำนวาย ดอกบัว 7 กอว่ากันเป็นบ้านแปนเมืองแล้วเยยะนาปี 1 กินคุ่ม 7 ปี เปนถ้วน 1 เยยะนาปี 1 กิน คุ่ม 6 ปี เปนถ้วน 2 ต่อ ๆ ไปจนเยยะปี 1 บคุ่มกินจักหว่านกล้า 2 เพื่อเป็นถ้วนเจ็ดขึ้นลง แล้วต่อไปเยยะปี 1 กินคุ่มปี 1 ต่อ ๆ ไป ถึง 7 ปีหากเปนซาตาเมือง ย่อมขึ้นลง ๆ มีสันนี้ เมื่อระสีเจ้าตำนวายดอกบัว 7 กอแล้วเสนาอามาตย์ทั้งหลายพร้อมด้วยสุวรรณคำแดงเปนเกล้า ก็พากันสร้างรั้วแปลงเวียงตามตั้งเจ้าระสีบอกขุชะการ(ประการ)กันว่าบวระมวลแล้วเขาก็หาชื่อเวียงบได้ พร้อมกันว่าเราจักเอาอันใดมาเปนนิมิตชื่อเวียงเรานี้ชา ผิเราจักนับร้องเอาหลอนอยู่บวุฒิกแก่เราพาย หน้าจักเปนที่กินแห่งใจแก่เรา

ที่นั้นยังมีอามาตย์เฝ้าผู้หนึ่งว่าข้าเท่าหันจงหินแห่งเจ้าเรานี้แหล่ เราจักตวยวจองหินแห่งเจ้าเราดูก่อนผู้ใดจักตวยว่าน้ำหนักมีเท่าใด ก็หื้อสุว่าดูก่อน อามาตย์ผู้หนึ่งว่าตามตั้งข้าจักว่าจงแห่งเจ้ามีน้ำหนักมี 7 แสนแหล่ ผู้หนึ่งว่ามี 8 แสนแหล่ ผู้หนึ่งว่า 9 แสน แถมผู้หนึ่งว่ามีล้านนา ที่นั้นเขาก็เอาเข้าตอกดอกไม้ลำเทียนใส่ขันแล้วยกขึ้นอธิษฐานเพื่อเปนศักดิ์ศรีแห่งชื่อเวียง แล้วก็ขังจองหินแห่งเจ้าสุวรรณคำแดงน้ำหนักมีล้านหนึ่ง เขาจึงลวดใส่ชื่อว่า"ล้านนา" เพื่ออันแหล่ บ้านเมืองก็อยู่สุขคติวิสุกรรมเทวบุตรก็ช่วยคำ เจ้าคำแดงจึงจักเวียกยังลัวะผู้หนึ่งชื่อว่า ปามุดตะลังกะ มาแล้วจึงยกหื้อเปนขุนหลวงมุดตะลังกะ หื้อสั่งสอนยังลัวะทั้งหลายหื้ออยู่ในลัจจะศีล 5 เสียงขุคน ๆ ขุนหลวง มุดตะลังกะก็ยินดีมากนัถแล้ว ก็ไปเอานางผมเผือกอันอยู่ยังบ้านสบรจาดมาแล้ว มันก็ไปเอาสาดกว้างอันอยู่บ้านริมมาถมเอาไปถวยหื้อเปนบาทบริจาคกับด้วยเจ้าสุวรรณคำแดง ๆ ก็อยู่กับด้วยนางอินเหลาเมียเกล้าและนางผมเผือก ขุนหลวงมุดตะลังกะสั่งสอนคนหื้ออยู่ในลัจจะศีล 5 บ้านเมืองก็อยู่สุขคติ

ฯลฯ

เวียงนพบุรี

แล้วจึงมาถึงพระยาตนหนึ่ง ชื่อนินระภิขะเสวยเมืองแทน ก็สนุกสุขเกษมมหาพะฆมาน(ประหมาน)บได้ ภายลุนมีนางผู้หนึ่งชื่อว่านางวิชะวา มันก็เอาผัวมีลูกกับชายนั้นหนึ่งคน ผัวมันป่วยตายเสียเปนแม่หม้ายอยู่กับนั้น บัดนี้ผิก็มาครอบงำจักวินาศชิบหาย เราเสียตาย เหตุว่าจักเปนที่ตั้งศาสนาพายหน้าพระยาอินทร์รู้แล้วก็เอาเจ้าระสีคีนมาสู่ศรมบทแล้วเรียกร้องเอาอย่างลัวะทั้งหลายมีพระยาวิวอเปนเกล้ามาแล้วว่า กันสุท่านตั้งหลายยังกลัววินาศชิบหาย ใครหื้อบ้านดีเหมือนแต่ก่อนหื้อสุถือลัจจะและศีลห้าและลัจจะวาจาตามตั้งเจ้าระสี บอกรุชะการ(ประการ) แล้วพระยาอินทร์ก็กล่าวแก่ลัวะทั้งหลายว่า กูอินตาราชจักหื้อของวิเศษและกุจัก

หื้อ บ่อเงินหนึ่ง บ่อค้ำหนึ่ง บ่อแก้วหนึ่ง แก่สูดั่งหลาย ที่นั้นยังมีลัวะ 9 พระกุลอาษาธิบดี 5 และสัจจะบ่หื้อบ่างหื้อพอย จักหื้อได้ค้อมเช่นเขาแท้ พระยาอินทร์ก็หื้อเขารักษาขุมเงิน 3 พระกุล ขุมค้ำ 3 พระกุล ขุมแก้ว 3 พระกุลยกลัวะพระกุลนี้รักษา บ่อเงิน บ่อค้ำ บ่อแก้ว ตาม พระกุลเศรษฐีจึงใส่ชื่อเมืองตามนี้ว่าเมืองนพบุรีตามเศรษฐี 9 คนนี้ ปุณนเมื่อพวยลุนก็หลายมาแถมบ่พอย

ข้อมูลจาก สงวน โชติสุขรัตน์. "ตำนานพระธาตุจอมทองเชียงใหม่" ใน ประชุมตำนานลานนาไทยเล่ม 2. กรุงเทพฯ : อักษรบริการ , 2515. หน้า 314 - 318.

ลัวะเชียงใหม่ / ลัวะดอยค้ำ / ดอยสุเทพ

พระสิงห์เจ้านั้น พระยานาคก็ขึ้นมารับเอาลงไปไว้ยังเมืองนาคพันชะและ พระพุทธเจ้าก็ทำนายไว้ว่า เมื่อกุตตาคตนิพพานไปแล้ว รูปกุชื่อพระแก้ว⁷และพระสิงห์⁸ ก็จักมารวมกันสถิตอยู่ในเมืองนพบุรีเชียงใหม่ฐานะที่นี้ แล้วก็จักเป็นที่ไหว้นบครพยาแห่งสัตวโลกมากนักชะและ อันว่าพระแก้วก็ลุกแต่ชั้นฟ้าดาวดึงส์ลงมา พระสิงห์ก็ลุกแต่เมืองนาคขึ้นมารวมกันสถิตในเมืองนพบุรีเชียงใหม่พื้นแล ภายหลังมา พระยาลัวะอันอยู่ดอยอุสุปัตตตะที่นั้น มันมีบริวารวิพลเป็นอันมากหลายนัก จึงจาเชิงอามาศย์ทั้งหลายว่า เรานี้ก็หลายนักจักอยู่ในดอยที่นี้ก็เต็มเสียหายที่เพาะไร่เพาะสวนกินก็บได้ เราควรดีลงไปอยู่ยังแพะและดงหลวงที่นั้นดินนักชะและ ที่นั้น พระยาลัวะก็เอาวิพลหมื่นหนึ่ง ไปอยู่กลางหัวเวียงนั้นแล้ว ก็จึงชวนกันมาแผ้วยังป่าแพะดงหลวงที่นั้น เขาทั้งหลายก็ไปนั้นยังฟานตัว 1 มีผิวขาวล้วนล้วนชู้ที่ นอนอยู่ยังแท่นหินนั้น เขาก็ไปไหว้สาพระยาลัวะบอกกล่าวยังขี้อันหากเขาได้ไปนั้นนั้นชู้ประการ แล้วพระยาเจ้าแห่งเขาได้ยินคำเยื่อนั้นแล้วพระยาลัวะและเสนาอามาศย์ก็ลุกไปทวยสับปล้นนัก ไปกอดูกก็หันมีแม่แท้ พระยาลัวะและเสนาอามาศย์ทั้งหลาย ก็ใช้ศรีขุนจุก(ขุนนางของพวกลัวะ)ไปไหว้สาสุเทพพระระสีเจ้า อันอยู่ข้างดอยอุสุปัตตตะศรีนั้น ก็บอกข่าวสาร อันเขาหากได้ไปนั้นนั้นชู้ประการแก่เจ้าระสีแล้ว สุเทพพระระสีเจ้าก็ได้บอกกล่าวหื้อว่า ดีดีแท้แล ท่านทั้งหลายเหย ท้าวอย่าได้กระทำร้ายแก่มันเนอ ที่แท่นหินมันนอนอยู่นั้นหื้อได้สักการะบูชาชู้ปักชะศีลนั้นเทอะ ในที่ที่สูททั้งหลายหันพระยาฟานเผือกนอนอยู่ยังแท่นหินนั้น ก็จึงหื้อพระยาเจ้าแห่งสูได้ไปแปลงค้อมพระราชวังหลวงอยู่ที่นั้นเทอะ หากจักมีเดชะฤทธิมากนักชะแล เท่าตนพระยาเจ้านี้ หื้อได้จำ

⁷ พระแก้ว หมายถึง พระแก้วมรกต ซึ่งปัจจุบันประดิษฐานในวิหารวัดพระศรีรัตนศาสดาราม กรุงเทพฯ

⁸ พระสิงห์ หมายถึง พระพุทธสิหิงค์ ประดิษฐานที่วัดพระสิงวรวิหาร อำเภอเมือง เชียงใหม่

เอาขี้สึล 5 สึล 8 ออย่าได้ขาดจากตนสักวันสักยามเทอะ หากจักมีอายุหมั้นขวัญยืนชะแล
ภายหน้าเมืองล้านนาเชียงใหม่ที่นี้ เมื่อเป็นเมืองขึ้นมานั้นก็จักพำดั่งพระยาพานเผือกขึ้นนอนอยู่
ยังแผ่นดินนั้นชะแล เมื่อเกณฑ์เมืองลง ก็จักเป็นเหมือนดั่งหน้าพระยาพานเผือกอันมันเหี่ยว
นั้นชะแล คันพระยาเจ้าบิโคร์หรือเกณฑ์เมืองล้านนาเชียงใหม่ได้ลงนั้น ออย่าได้ละยัง ริดรอยแต่
เช่นพ้อมแม่แห่งท่านนั้นเทอะ คติทั้ง 5 ยังมีในตัวตนแห่งพระยาเจ้านั้น ก็หื้อเอาไปขัด
ขวางทุมเสียที่ฟ้าเสี่ยงแผ่นดินสุดพันเทอะ เกณฑ์เมืองและเกณฑ์พระยาเจ้านั้น คันจติจากชั้น
ธะไปนั้น ก็จักเอาตนไปเกิดในชั้นฟ้าเลิศดุสิตาพันบอยชะแล พันดั่งสัณฐานบ้านเมืองแห่งพระ
ยาเจ้าก็จักสุดคติคะมะนะก้านรุงรุ่งเรื่องเข้าหาปลาทำมากนักชะแล คันพระยาเจ้ายังละริด
รอยแต่เช่นพ้อมแม่เสียบอานุกับตามนั้น ในคติทั้ง 5 นั้น พระยาเจ้าก็จักเอาไว้ในใจอยู่ บิหื้อ
ขาดจากตนจากตัวแห่งพระยาเจ้าในสัณฐานบ้านเมืองแห่งพระยาเจ้าทั้งหมด ก็จักประมาทไว้อด
หิว มาตราว่าน้ำก็จักได้ซื้อกินแล เข้ากล่าก็จักเหี่ยวแห้งตาย เครื่องปลูกของฝิ่งก็จักเหี่ยวแห้ง
เหมือนดั่งหน้าพระยาพานเผือกอันมันเหี่ยวนั้นชะแล ตนพระยาเจ้าคันจติ(ตาย)จากชั้นธะก็จัก
ได้เอาตนไปสู่มหาเวจันารกหม้อใหญ่ขนาดได้พันกับปีชะแล หื้อศรีขุนจกได้เอาคำเราบอกหื้อนี้
ไปไหว้สาพระยาเจ้าแห่งสุท้ทั้งหลาย หื้อได้รู้เทอะ เขาทั้งหลายก็พากันแผ้วหมดตีแล้ว ก็วัดวา
ลวงกว้างมี 9 ร้อยวา ลวงยาวมีพันวา ขุดคือเล็กก็ 3 วา ลวงกว้างก็ 3 วา ขุดหื้อเรียบเพียงตี
งาม หื้อขุดที่สูง ลงถมที่ต่ำ ที่ใดเป็นห้วย ก็แปลงหื้อเป็นเหมืองไปตามกระแสห้วย อันมัน
ไหลไปนั้น บิหื้อขระแสห้วยทั้งหลายนั้นแล พระยาลัวะก็แปลงประตูทั้ง 5 แปลงกอง (ถนน)
ไปตามประตูหื้อชื่อแล้ว ก็ตั้งไว้หื้อโค้วแจ่งเวียงแล้ว บันเป็นด้าวเป็นสะตวงเอาคลองสะตือเวียง
เป็นแดน สะตวงแจ่งหื้อวินนี้ว่าสะตวงคำคิน เหตุว่าอายุเมืองมีถ้านั้น สะตวงแจ่งศรีภูมินี้
ว่า สะตวงเวียงเหล็ก เหตุว่าศรีเตชะเมืองมีทั้งนั้น สะตวงแจ่งคะด้านี้ว่าสะตวงหมอนม้ามนตรี
เมืองมีถ้านั้น สะตวงแจ่งกูเรือชื่อว่สะตวงพลาง เชื้อทำวบควรดีอยู่ เหตุว่ากาลกนิเมือง
มีถ้านั้น พระยาก็ไปใส่ชื่อประตูกล่าเหนือกว่า ประตูข้างเผือก ประตูกล่าวันออกชื่อว่ประตู
ข้างเลือก ประตูกล่าได้ว่ประตูข้างใหม่ ประตูแสนพุง ประตูกำวันตกว่ประตูแสนดอกหันแล
และพระยาก็หื้อหาวันดียามดีพากันเข้าตั้งหอรราชที่ทัดสะตือเมืองหันแล้ว เขาก็ชวนกันเลี้ยง
ผีลัวะผีดอยของเขาหัน 7 วัน 7 คิน ในวันถ้วน 7 นั้น ตาวันบทันเที่ยงยัง 3 บาทน้ำ ยังมี
ระสีตนหนึ่งลูกแต่ป่าหิมพานต์มาถึงหัน ก็มานั่งอยู่เหนือหอรราชเขานั้น ที่นั้น ลัวะทั้งหลายหัน
ก็ตื่นตัวงมากนักแล้ว ลัวะทั้งหลายจึงพากันเข้าไปถามว่า เจ้ากูจักว่าเป็นเทวบุตรหรือว่าเป็น
เทวดาอันชา รือว่าเป็นคนมนุษยชาติอันชา ดูข้าทั้งหลายก็บรู๋ ขอเจ้ากูจงจักบอกหื้อดูข้าทั้งหลาย
จักมาด้วยเหตุการเยียงใดชาว่าอัน ที่นั้น พระระสีเจ้าจึงกล่าวว่ กูนี้บิไซเทวบุตรบิไซเทวดา
กูบิไซคนมนุษยชาติแล กูหากเป็นพระระสีอยู่ป่าไม้หิมพานต์พันแล กูแข่ง(แสร้ง)มานี้เพื่อเอาหนัง

ราชสีห์มาหื้อพระยาเจ้า เพื่อว่าจักใคร่มาค้าชูสูทานทั้งหลายชะแล เหตุว่ามหาราชจักมาสร้าง บ้านแปลงเวียงในฐานะที่นี้ ก็จักเป็นที่ตั้งศาสนาแห่งพระพุทธรเจ้าอันชื่อว่าพระแก้วแล พระ สิงห์ภายหน้าหมื่นชะแล เราก็มีใจโสมนัสชมชื่นยินดีแท้แล เราก็จักมาช่วยมหาราชสร้างแปลง ยังเวียงลูกนี้แลว่าอัน

ที่นั้น พระยาลัวะกับทั้งเสนาอำมาตย์ทั้งหลายได้ยินยังคำอันระสีเจ้ากล่าวนั้น เขาทั้งหลายก็ยินดีมากนักแล้ว ก็จึงชวนกันหาขี้เครื่องสักการะบูชา คือว่าอาสนาแลส้มสุกลูกหวาน ของอันควรเคี้ยวควรกิน แลที่อยู่เจ้าระสีแล้ว ก็ขอราชนาพระระสีหื้ออยู่ที่อันสมควร แล้วพระ ระสีเจ้าก็บอกขียาอาการที่จักตั้งหอพร้อมแล้ว พระยาลัวะก็ใช้ศรีภักุโยไปเอาดินกลางใจเมือง อันเมืองมีเชื้อท้าวพระยาสืบกันมานั้น หื้อพอ 9 หัวเมืองกับมะผา 3 ลูกนำหนักหื้อพอหมื่นขึ้น บนมาไว้เป็นสิมมากกลางใจหอพร้อมแล้ว ก็บอกที่พระยาเจ้าจักอยู่หื้อได้ตั้งที่พระยาพานเผือก อยู่หื้อนทေး หื้อแปลงมณฑกหลัง 1 ไว้ในคุ่มพระราชวังหลวงราชมณฑิยรแล้ว ก็หื้อแปลง แทนแก้วไว้ในมณฑกหื้ออัน 1 สูงหื้อมี 4 ศอก ในพื้นแทนแก้วนั้นหื้อเอาหัวเสื่อโครงหัวหมี่หัว งูเห่ามารองไว้วัน ภายบนแทนแก้วนั้นหื้อเอาหนังราชสีห์อันเอาลูกป่าไม้หิมพานต์มาหื้อนั้น ได้ปู ลวดภายบนหื้อนทေး แล้วหื้อแปลงสัตรขาว 7 ชั้นกลางไว้เหนือแทนแก้วหื้อนทေး ระสีเจ้า ก็บอกที่เสนาอำมาตย์จักอยู่หื้อนั้นแล้ว

ระสีเจ้าก็บอกหื้อพระยาเจ้าว่า ท่านจุงจำเอาขี้สีล 8 อย่าได้ขาดจากตนตัวสักวันทေး ในคติทั้ง 5 อันมีในตนแห่งพระยาเจ้านั้น จุงเอาไปขีดควางขีดเสียดที่ฟ้าเสียดแผ่นดินสุดพื้นทေး คั้นเค็งเดือนดับเดือนเพ็ง ออก 8 คำ แรม 8 คำ จุงหื้อท่านทรงเครื่องขาวแล้วขึ้นนั่งแทนแก้ว ภาวนาอย่าขาดสักสีลทေး ระสีเจ้าก็บอกแถมว่าในคนหมู่มุขำวัดข้าธาตุดู ข้าน้ำหยาดหมายทาน นั้น อย่าเอาเข้ามากระทำการเคี้ยวบ้านแปลงเมืองแห่งท่านเนอเว้นไว้แต่ข้าเคิกมาตคเมืองเมื่อใด นั้น จึงหื้อเขามาช่วย นอกนั้นอย่าได้เอาเขามากระทำเนอ จักรื้อนบ้านรื้อนเมืองแก่ท่านชะแล อยู่ได้ 7 วัน พระระสีเจ้าจึงจักกับด้วยพระยาแลเสนาอำมาตย์ทั้งหลายว่า เราก็มาช่วย ราชาสร้างแปลงศาล้าบ้านเมืองที่นี้กับวัระมวลแล้ว ที่นี้เราก็จักใคร่หื้อท่านทั้งหลายอยู่ วุฑฒิสวสดี จำเรียมมากนักเป็นไปตราบต่อเท่าศาสนายังตั้งอยู่หมื่นชะแล เราก็จักขึ้นเมื่อถึงพระยา อินทร์ก่อนแล อันใดจักเป็นที่เป็งแก่พระยา อันนั้นจักขอเอามาเพื่อหื้อเป็นสุขแลเป็นที่เป็งแก่ ท่านทั้งหลาย ตราบต่อเท่าศาสนายังตั้งอยู่หื้อนั้นแล

พระยาลัวะก็ยินดีมากนักก็กล่าววว่า คันเจ้าถูกจักขึ้นเมื่อถึงพระยาอินทร์แล้ว ขอเอาอัน เป็นมงคลแก่ตุข้าทั้งหลายมาไว้เพื่อหื้อเป็นสุขแลเป็นที่เป็งแก่บ้านเมืองที่นี้ ข้าทั้งหลายก็ยินดีมาก นึกแท้แล ยามนั้นตาวันบพันเที่ยงยัง 8 บาทน้ำ เป็นวันเดือนเพ็ง ระสีเจ้าก็ขึ้นเมื่อรอดเมือง ดาวดิงสา ก็ไปไหว้พระเกศแก้วจุฬามณีผัดตศีล(ปัทกษิณ) 8 รอบแล้ว ก็นั่งอยู่บนานเท่าใด

แล พระยาอินทร์ก็มาไหว้พระเศกแก้วจุฬามณีหันแล พระยาอินทร์ก็หันเจ้าระสีแล้ว ก็ถามเชิง เจ้าระสีว่า เจ้ากูมาด้วยเหตุการณ์อันใดชา ที่นั่นระสีเจ้าขานว่า ก็มาด้วยเหตุ 2 ประการแล เราก็มาไหว้พระเศกแก้วจุฬามณี อัน 1 เราจักมาเฝ้ามหाराช ด้วยเหตุอัน 1 ยังมีป่าแกะและ ดงหลวงอัน 1 มีในที่จิมโกล์ตีนเขาอุสุภัพัตตะพูนแล พระพุทธเจ้าก็หากทำนายไว้ว่า ในฐานะ ที่นี้จักเป็นมหานครอันใหญ่ 1 ก็จักเป็นที่ตั้งรูปภูชื่อพระแก้ว พระสิงห์ก็จักมีภายหน้าห่มนักษะแล ภายหน้าจักมีพระยาลัวะกับทั้งระสีแลพระยาอินทร์จักมาสร้างแปลงยังป่าแกะแลดงหลวงที่นี้หือ เป็นนครอันใหญ่ชะแลว่าอัน

ที่นั้นพระยาลัวะก็ลงมาสร้างแทแล เราก็ลูกแต่ป่าหิมพานต์มาช่วยได้ 7 วันนี่แลแล เราก็จักใคร่หืออุทตมิจำเรญก้านกุงไปเสี้ยงจรกาลนานนั้ก เรามาที่นี่ก็เพื่อว่าจักขอเอาของวิเศษอัน เป็นมงคลแห่งมหाराชลงไปไว้เพื่อหือเป็นสุขแก่คนทั้งหลายภายหน้าดีหลีชะแล ที่นั้นพระยา อินทร์ก็กล่าวว่ ดีแลแล้วข้าก็ปละยังคำเจ้ากูเสียได้แล ส่วนว่าเสาหินอินทขิลแห่งข้าอันเป็น มงคลในดาวดิงสาที่นี้ ยังมี 3 ประการแล มีในทิศเหนือ 3 ก้อนแล ท่านจุงจักฟังดูเทอะ ข้า จักเล่ายังวิธีแห่งเสาหินอินทขิลทั้ง 3 ก้อนนั้นหือแก่เจ้ากู หือได้รู้ก่อน เท่าว่าวิธียังต่างกัน ด่ายก่อน 1 นั้นแม่นว่าตั้งไว้ในบ้านเมืองที่ใด ท้าวพระยาเสนาอามาตย์เจ้าบ้านเจ้าเมืองที่นั้น พร้อมกันปฐาตวงดิงอัน บ้านเมืองที่นั้นจักอุทตมิจำเรญดียั้งนั้กแล ฉิว่าข้าเศิกมาแต่ทิศทั้ง 4 ทั้ง 8 ดิงอันก็ดี คันพร้อมกันปฐาเสาหินอินทขิลแล้ว ข้าเศิกก็หากจักพ่ายหนี ไปเสี้ยงบ่อาจ จักต่อรบได้ชะแล เขาก็หากจักตายเสี้ยงแล ฉิว่าบ่ปฐาก็จักเสียเมืองแล วิธีที่ก่อนท่ามกลาง นั้นไว้ในเมืองที่ใด ท้าวพระยาเสนาอามาตย์ปธานราชฎร์ทั้งมวลพร้อมกันปฐา ก็อุทตมิจำเรญ ด้วยเข้าของสัมปติ มีเตชะอาณุภาวะแทแล ฉิว่าข้าเศิกมาแต่ทิศทั้ง 4 ทั้ง 8 คันพร้อมกันปฐา ยังเสาหินอินทขิลก่อนนั้น ก็บ่ด้ารบเขาแล เขาก็จักพ่ายหนีแตกขจัดขจายออกไปเสี้ยงชะแล เสาหินอินทขิล 3 ก้อนในนั้นไว้ในบ้านเมืองที่ใด ท้าวพระยาเสนาอามาตย์ปธานราชฎร์เจ้า บ้านเจ้าเมืองทั้งมวลพร้อมกันปฐา แม่นว่าข้าเศิกมาแต่ทิศทั้ง 4 ทั้ง 8 ดิงอันก็ดี เขาทั้งหลาย ก็บ่อาจจักเข้ามาย่าเขตแดนเมืองมาก็บ่ได้สักแห่งสักที่แล พระยาอินทร์ถามระสีว่าบ้านเมืองที่นั้น กว้างแลแคบเป็นดิงรื้อนั้นชา ส่วนว่าวิพลแห่งเขามีมากครามเท่าใดอันชา ระสีขานว่าบ้านเมืองที่ นั้นเขาสร้างลวงกว้างมี 9 ร้อยวา ลวงยาวมีพันวาแล พระอินทร์ได้รู้แล้วว่า ข้าจักหือเสาหิน อินทขิลก่อนท่ามกลางนั้นเมื่อไว้ชะแล

เจ้ากุกเมื่อบอกแก่พระยาลัวะหือเขาขุดตัดหอรราชลงหือกว้าง 7 วา ลวงเล็กก็ 7 วา แล้วหือเอาดินละอิด(อิฐ)มาก่อหือเป็นขุมแล้ว หือเขาหล่ออ่างฆาง 5 ลูก กว้าง 5 ศอก เล็กก็ วา 1 หนา 8 นิ้วมือ หือขุดสี่เสื่อหือขามมีวรรณะดิงไข่นกจันแล้วหือเอาทองมาหล่อหือเอาทองมา หล่อรูปหือพอร้อยเอ็ดภาษา รูปราชสีห์แลรูปช้าง ม้า จั้ว ควาย เป็ด ไก่ หมู หมา แลรูป

จักเข้ มังกร เงือก งู งา ปลาผ่า ช้างน้ำ เต่า หอย กุ้ง เหนี่ยว เตั้ง ปลา (บรรดา)ว่า สัตว์ยังอยู่ยงน้ำ ยังบกทั้งมวล แลเชื้อแล 2 สองตัว คือว่าผู้ 1 แม่ 1 หื้อเจ้ากูเมื่อช่วยเขาริรัง สร้างแปลงไว้หื้อบวรระมวลแล้วเยยะมาบอกหื้อข้าทเอะ คั้นว่าเจ้าระสีรับเอาคำพระยาอินทร์แล้ว ก็ลงมาบอกหื้อพระยาลัวะเสี้ยงชูประการแล้ว ก็ชวนกันริรังสร้างแปลงนานได้ 15 ปีคั้นพร้อม แล้ว เจ้าระสีก็ขึ้นเมื่อบอกแก่พระยาอินทร์เจ้าว่า เรายกเมื่อชวนพระยาลัวะริรังสร้างแปลงตาม กำลังมหาราช ก็แล้วท่วบวรระมวลเสี้ยงแล้วชูนแล ที่นี้เราก็จักขอเมตตาของวิเศษ เตั้งมหา ราชลงเมื่อตั้งไว้ที่นั่นดีหลีแล

เสาอินทขิล

ที่นั่นพระยาอินทร์จึงกล่าววว่า ข้าแต่เจ้ากูจักเอาเมื่อ(ไป)เมื่อวันก็บได้เทือแล แม่นว่าจักหื้อเจ้ากู เอาเมื่อก็บได้แล ในคินนี้ก็รอดเที่ยงคินยัง 3 บาทน้ำ ข้าจักหื้อกุมภณท์ 2 ตนเอาใส่สะแหรก เหล็กหามลงไปส่งหื้อแก่เจ้ากูชะแล คั้นเจ้ากูเมื่อถึงแล้ว แล้วก็บอกหื้อแก่พระยาลัวะหื้อเอา ปาวกัน แต่งอาสนะไว้ 8 อัน เพื่อว่าจักบูชาเสาอินทขิล และกุมภณท์ 2 ตนในตัวต่างตัว ตายนัน ข้าก็บบอกหื้อแก่เจ้ากูแล กุมภณท์ 2 ตน หากจักบอกหื้อเขาชะแล เมื่อกุมภณท์ 2 ตน หากลงไปส่งยามนั้นจักได้ยินเสียงอันมีนมนมากนัค จักมีนนั้นเป็นดังฟ้าร้องนั้นแล เจ้ากูจุง บอกหื้อแก่เขา ออย่าหื้อเขาได้สะดุงตกใจกลัวทเอะ เจ้ากูจุงจักชวนกันริรังสร้างแปลงบ้านเมืองที่ นั้น หื้อราบเพียงงามแท้ทเอะ ข้าก็จักหื้อกุมภณท์ช่วยเจ้าท่านทั้งหลายชะแล เจ้ากูจุงจำเอา คำเราลงไปบอกแก่พระยาลัวะ หื้อเขาท่านทั้งหลายได้ บูชา 8 วัน 8 คินแล้ว ระสีและ กุมภณท์ 2 ตนก็เอาอ่างขางลงช้อนไว้ในขุมแล้ว ก็เอาเสาอินทขิลลงใส่ในอ่างขางนั้น เต็ม 2 ปูน(ส่วน) ยังปูน 1 ก็เอารูปทั้งมวลใส่เวดดินหื้อเต็มแล้ว ก็เอาฝามาหับงับไว้หื้อดีแล้ว ก็ยกขึ้น ตั้งไว้เหนือแท่นแก้วแล้ว ก็หื้อพระยาลัวะบูชาได้ 8 วัน 8 คินแล้ว เจ้าระสีและกุมภณท์ทั้ง 2 ก็ยกเอาเสาอินทขิลลงไว้ในขุมอุมงค์แล้วก็หื้อพระยาลัวะและลัวะทั้งหลาย ถมน้ำหื้อพอ 2 วัน 8 คิน ถมน้ำหื้อเพียงปากขุมแล้วก็หื้อแปลงโรงมณฑกค้อมไว้แล้ว หื้อแปลงหอ กุมภณท์ทั้ง 4 ด้านแล้ว ข้าหื้อราชสีห์ไว้หนเหนือ แปลงรูปช้างไว้หนวันออก แปลงรูปเสือไว้ หนได้ หื้อแปลงรูปพระระสีถือหมากกำไว้หนวันตกแล้ว หื้อแปลงรูปกุมภณท์ 2 ตนไว้หน วันออก แล้วก็ลวดอุสสาภิเชกพระยาลัวะหื้อเป็นพระยาเจ้าเมืองที่นั่นหันแล เมืองที่นั่นก็ลวด อยู่สุขเข้า(ข้าว)หนาปลาถูก สุขสวัสดิ

คั้นถึงระดูขวบเมื่อปีใหม่มาถึงเมื่อใด ก็หื้อเจ้าเมืองได้บอกกล่าวเสนาอำมาตย์ประชา ราชภูริบ้านเมืองได้บอกกล่าวกันไปบูชาหื้อเหมือนแต่ก่อนนั้น เขาได้กระทำบูชาตามอุปเทศ อันนี้ก็อยู่ชอุสสวัสดิแท้แลลวดหรือซาปรากฏไปถึงเมืองหื้อ จึงหื้อหื้อมาริพองเอาด้วยพะหยาก็ ยังบได้ตาย เหตุว่าเจ้าเมืองที่นี้ได้บูชาเลี้ยงดูตามอุปเทศอันนี้แล พระยาลัวะกินเมืองเมินนาน

นักแล้วก็จะเวียงเสียหนีเมื่อยังอยู่ดอยอุสุภัพัตต(บรรพต)ตั้งเก่านั้นแล เขาก็ลวดละเป็นหลง(ที่
โล่งเตียน)เสียเมื่อนานนักแท้แล ฯ

ข้อมูลจาก อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และเดวิด วัลยาจ. ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่.
เชียงใหม่ : สำนักพิมพ์ตรีสุนัน, 2539 และ 2542. หน้า 196-

ลัษณะดอยคำ เชียงใหม่

//8.20// ใน / ถานที่นี้มีมหายกผู้นี้จักได้เกิดเป็นพระยาในเมืองลูกนี้จักได้เลิกยกยอศาสนา
พระตถาคตจักได้สร้างพุทธรูป ไว้เป็นที่ไหว้แลบูชาพวยลุมมา ศาสนาคูตถาคตล่วงแล้วได้ 2
พันปีปลายเทว สุกโรอันว่าหมู 2 ตัว / พี่น้องจักได้เกิดเป็นพระยาอุทัยาหล้าน้ำมหายก ข้า
ได้เกิดเป็นพระยาเมืองลูกนี้แถม จักมีน้องเกิดล่วมท้อง 7 ชายจักได้เป็นไมตรีรักแพงกันกับพระยา
เมืองหล้าน้ำ ทำวมหายกจักได้เป็นพระยามีเดชริทธิมากนักผาบขึ้นไทเถิงแคว้นหื้อแล้วจักได้ยกยอ
ศาสนา (หน้า 195-196)

ภาษาไทยกลาง ในฐานะที่นี้มีมหายกผู้นี้จักได้เกิดเป็นพระยาในเมืองลูกนี้จักได้เลิกยก
ยอศาสนาพระตถาคตจักได้สร้างพุทธรูปไว้เป็นที่ไหว้แลบูชา ภายลุมมาศานาคูตถาคตล่วงแล้ว
ได้ 2 พันปีปลายเทวสุกโร อันว่า หมู 2 ตัว / พี่น้องจักได้เกิดเป็นพระยาอุทัยาหล้าน้ำ
(ทำynn)มหายก ข้าได้เกิดเป็นพระยาเมืองลูกนี้แถม จักมีน้องเกิดร่วมท้อง 7 ชายจักได้
เป็นไมตรีรักแพงกันกับพระยาเมืองหล้าน้ำ ทำวมหายกจักได้เป็นพระยามีเดชริทธิมากนักป
ราบขึ้นไปเถิงแคว้นหื้อแล้วจักได้ยกยอศาสนา

//8.21// ยังข้าจักได้ปฏิสังขานสร้างรูปพระตถาคตพวยหน้าหมีขแลพระก็สั่งพระยาอินทราชาว่า
พวยหน้ามหายกได้เป็นพระยาแลเลิกยกยอศาสนาคุตถาคตอย่าได้ละเสยแต่ว่าอันแลก็ลูปอุต
ตมึงคด้วย มีพรหฺฐได้เกสาธาตุดวง 1 นี้แก่มหายกักรุกสา / ไหว้นบครบอย่าหันแลมหายกได้ฟังธ
มมจำยังบัญญัติ 5 แลรับเอาขัง พรเกสาธาตฺไว้เขี้ยวงาแห่งมหายกยังอยู่ชอร 1 ก็ข้าหล่อนออก
มหายกก็เอาพรเกสาธาตฺเข้าใส่ไว้ในวงเขี้ยวงาฝังไว้เหนื่อเข้าของดั่งเกล้าหั้นแล / พรพุทธเจ้า
ก็พาเอาอรหันตาเจ้าทั้งหลายสเดมเข้าไฟสูเลี่ยมดอยหนวันตงแจ่งได้สถิตอยู่เหนื่อจอมดอยลูก
11 **ทมมิล** ทั้งหลายแต่งเข้าน้ำโภชนะอาหาน มาทานแก่พรพุทธเจ้าแลอรหันตาเจ้าทั้งหลายพร
พุทธเจ้าก็รับ / ทานกทำ ภัตตทานอนุโมทนาแล**ทมมิล** 4 คนก็ขอบวชเชิงพรพุทธเจ้าหั้นแลพระ
พุทธเจ้าก็บวช**ทมมิล** 4 คนด้วยเอหิภิกขุเปนพรใหม่แลก็เทศนารัมม แก่ลัษะทั้งหลายหั้นแล
เมื่อนั้นเทวดาอินทาทพรหมก็วางหว่าฝนคำตกลอง / มาบูชาธัมมพรพุทธเจ้าหั้นแลพรพุทธเจ้าจึง
ทำนวนายว่า**ทมมิล**บวชเปนพรใหม่ พวยหน้าเมืองลูกนี้จักปรากฏว่าเมืองซีใหม่ดอยลูกนี้จักได้ซี

ดอยคำขแลพรพุทธเจ้าทำนวยแลวจิงถามทมมิลทั้งหลายว่าเมืองลูกนี้สันไต่พ้อยเปล้าห่างผู้คน
อันชาทมมิล (หน้า 196)

ภาษาไทยกลาง ยังซ้ำจักได้ปฏิสังขารสร้างรูปภูพระตถาคตภายหน้าหมิ่นชะแล พระกั
สังพระยาอินทราธิราชว่า ภายหน้ามหายักษ์ได้เป็นพระยาแลเล็กยกยอศาสนาภูตถาคตอย่าได้ละ
เสยแต่ว่าอันแล้ว ก็ลูปอุตตมิ่งคด้วยมือพระหัตถ์ได้เกสธาธาตุดวง 1 หื้อแก่มหายักษ์รักษา / ไหว
นบครบย้าหันแลมหายักษ์ได้ฟังธัมมจำยังปัจจุสึล 5 แลรับเอายัง พระเกสธาธาตุไว้เขี้ยววงแห่ง
มหายักษ์ยังอยู่ชอน 1 ก็ซ้ำหล่อน(หลุด)ออกมหายักษ์ก็เอาพระเกสธาธาตุเข้าใส่ไว้ในกลวงเขี้ยววง
ฝังไว้เหนือข้าวของดังเก้าหันแล / พระพุทธเจ้าก็พาเอาอรหันตาเจ้าทั้งหลายสเด็จเข้าไปสู่
เหลียมดอยหนวันตกแจ่งได้สถิตอยู่เหนือจอมดอยลูก 1 ทมมิล ทั้งหลายแต่งข้าวน้ำโภชนอาหาร
มาทานแก่พระพุทธเจ้าแล อรหันตาเจ้าทั้งหลาย พระพุทธเจ้าก็รับ / ทานกระทำภัตตอาหาร
อนุโมทนาแล้ว ทมมิล 4 คนก็ขอบวชเชิงพระพุทธเจ้าหันแล พระพุทธเจ้าก็บวชทมมิล 4 คน
ด้วยเอหิกขุเป็นพระใหม่แล้วก็เทศนาธัมมแก่ลัวะทั้งหลายหันแล เมื่อนั้น เทวดาอินทราพรหมก็
วางท่าฝนคำตกลง / มาปุชาธัมมพระพุทธเจ้าหันแล พระพุทธเจ้าจึงทำนวยว่าทมมิลบวชเป็น
พระใหม่ ภายหน้าเมืองลูกนี้ จักปรากฏว่าเมืองซีใหม่ ดอยลูกนี้จักได้ชื่อว่ดอยคำชะแล พระ
พุทธเจ้าทำนวยแล้วจิงถาม ทมมิลทั้งหลายว่า เมืองลูกนี้สันไต่พ้อยเปล้าห่างผู้คนอันชาทมมิล
//8.22// จิงไหว้พรพุทธเจ้าว่า ภันุเต ซ้ำแต่พรพุทธเจ้ายังมีัก 2 ตัวผัวเมียเทียรยอมบิบบเบียนกิน
ขึ้นผู้คนบ้านเมืองลวดห่างรังไฟเพื่ออันแลพรพุทธเจ้าคัจริงเรียกเอายังักทั้งสองผัวเมียมาแล
คเทศนาธัมม สั้งสอนข่มเสยยังมานะแห่งักเพื่ออบนี้กินขึ้นคน ยกขาน / ตอบพรพุทธเจ้าว่ากาน
อันเสยอินทรีชีวิตเผือ ซ้ำหากมีแต่เท่า นี้คันบี่กินขึ้นคนคห่าสังกินบี่ได้ขอกินเดือนแล คนเทือ
พรพุทธเจ้าคับนี้กินซ้ำขอกินแลปี แลคนเทือพรพุทธเจ้าคับนี้กิน ยกซ้ำขอกินควายแลปีแลตัว
เทือคันคนทั้งหลาย / ยังนี้เผือซ้ำกินควายปีแลตัวคัจกรุกสาเขาทั้งหลายกับทั้งสาสนาพรพุทธ
เจ้า 5000 วัสสาขแลวอันพรพุทธเจ้า ล่าเพิงว่าชาติยักทั้งหลายเทียรยอมมีขึ้นแลเลือด เปน
อาหานจักตัดขาดเสยคับได้พรคตุมนิภาวอยู่บ่ปากพรำเทศนา / สั้งสอนยักอย่าหื้อราวีบิบบเบียนคน
ทั้งหลายแลวยักปุแสะย้าแสะคั ไหวว่าข้อพรพุทธเจ้าแลชีณาสวากะเจ้าจุงมาเมตตาเผือซ้ำชูป
แต่เทือว่าอัน แลพรพุทธเจ้าคัพาหม้ออรหันตาเจ้าทั้งหลายสเดฌไฟสู่เมืองกุสินาราย / วันนั้นแล
แต่นั้นมาคนทั้งหลายคัพลิกัมมเล็ยงดูเทียรยอมเอาพรบท ไพกาง แลเอาเจ้าภิกขุใหม่ไพเมตตาเป
นบริวานพรบทเจ้าทุกปลี่หันแล (หน้า 196)

ภาษาไทยกลาง จิงไหว้พรพุทธเจ้าว่า ภันุเต ซ้ำแต่พรพุทธเจ้ายังมีักษ 2 ตัวผัวเมีย
เทียรยอมบิบบเบียนกินขึ้น(เนื้อ)ผู้คนบ้านเมืองลวดห่างรังไปเพื่ออันแล พระพุทธเจ้าก็จิงร้องเรียก
เอายังักทั้งสองผัวเมียมาแล้ว ก็เทศนาธัมมสั่งสอนข่มเสยยังมานะแห่งักษ เพื่อบี่หื้อกินขึ้น

คน ยักษ์ชาน / ตอบ พระพุทธเจ้าว่า การอันเลี้ยงอินทรีชีวิตเมื่อข้าหากมีแต่เท่านี้ คับบ่หื้อกินขึ้น คนก็หาสั่งกินบ่ได้ ขอกินเดือนแลคนเทอะ พระพุทธเจ้าก็บ่หื้อกิน ข้าชอกินแลปีแลคนเทอะ พระพุทธเจ้าก็บ่หื้อกิน ยักษ์ข้าชอกินควายแลปีแลตัวเทอะ คับคนทั้งหลาย / ยังหื้อเมื่อข้ากินควาย ปีแลตัวก็จักรักษาเขาทั้งหลายกับทั้งศาสนาพระพุทธเจ้า 5000 วัสสาชะแล้วอัน พระพุทธเจ้า จำเพิงว่า ชาตียักษ์ทั้งหลายเทียรยอมมีขึ้นแลเลือดเป็นอาหาร จักตัดขาดเสียก็บ่ได้ พระกิตุมหิ ภาวอยู่บ่ปากพร้าเทศนา / สั่งสอนยักษ์อย่าหื้อราวีบีบเบียนคนทั้งหลายแล้ว ยักษ์ปุ้และย่าสะก็ ไหว้วว่า ขอพระพุทธเจ้าแลชีนาสาวกเจ้าจูงมาเมตตาเมื่อข้าชูปี้แต่เทอะว่าอัน แล้วพระพุทธเจ้าก็ พาห่มุอรหันตาเจ้าทั้งหลายสเด็จไปสู่มืองกุสินาราย / วันนั้นแล แต่นั้นมาคนทั้งหลายก็ปลิกम्म เลี้ยงดู เทียรยอมเอาพระบฏ ไปกางแลเอาเจ้าภิกขุใหม่ไปเมตตาเป็นบริวารพระบฏ⁹ เจ้าทุกปีหันแล

ข้อมูลจาก สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. ตำนานพื้นเมืองลานนาเชียงใหม่. เชียงใหม่ : ม.ป.พ., 2524. หน้า 19 -29.

ลัวะปุ้และย่าสะ และ เสอาอินทชิล

เขาท่านทั้งหลายก็พากันเข้ากราบทูลนมัสการไหว้สายังกษัตริย์แม่กว่าบัดนี้เราทั้งหลาย ภายในและภายนอก ก็มาขอมีธรรมเมตตาไปด้วยมหาอุปราชกษัตริย์จอมเจื่องเจ้าฟ้าด้วยมหา นครสถานบ้านเมืองแห่งมหाराชเจ้าทั้งมวล ก็เป็นอันเหี่ยวแห้งแล้งนักแท้แล ก็เพราะเอาผ้าสี แฉ่งมาแปลงถง และเอาคนต่างเมืองมาเป็นเสนา ก็ผิดแต่บัวรานจาริตเสียแล้วแล เพราะเหตุ นั้นแล มหาปฐวีบ้านเมืองทั้งมวลแห่งพระมหาเจ้าลวดตระหมอดหอดหิวแห้งร้อนใหม่เป็นฉัน นี้เล่า ก็ขอมีธรรมเมตตาตามหาอุปราชกษัตริย์จอมเจื่องเจ้าฟ้า จงหื้อมีคำมทุกฤนามฤดีเนหา ยัง ศาสนาพระพุทธเจ้า และบริษัทและคนทั้งหลายอันเป็นหย่อมหญ้าข้าเมืองแห่งพระมหากษัตรา จอมเจื่องเจ้าฟ้า ก็ให้วิถามมหाराชครูเจ้าว่ามันขับด้วยเหตุฉันได้นั้นชา มหाराชครูเจ้าก็เทศนา ไชบออกหื้อแจ่งชูประการนั้นแล ด้วยเหตุมีหลายนั้นแล ด้วยเหตุมีหลายประการนานาต่าง ๆ ชะแล เหตุปฐมถ้วน 1 นั้น ด้วยเอาขอมือออกทางประตูข้าง (เผือก) เกี่ยวไปทางแจ่งหัวริน¹⁰

⁹ แผ่นผ้ามีรูปพระพุทธเจ้าประทับยืน ใช้แขวนไว้บนต้นไม้ให้ลมพัดปลิวไปมาคล้ายกับว่าพระพุทธเจ้ายังทรง ดำรงพระชนม์ชีพอยู่ พระบฏจะนำมาแขวนไว้ในพิธีเลี้ยงผีปู่และย่าสะที่ดอยคำ ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมือง เชียงใหม่ เมื่อเสร็จพิธีแล้วเก็บรักษาไว้ที่วัดป่าจี้ ตั้งอยู่เชิงเขาใกล้กับวัดพระธาตุดอยคำ

¹⁰ แจ่ง หรือ มุมเมืองทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ตามทักษานเมืองตรงกับ อายุเมือง

ย้ายอายุเมืองแล ในพระยาช้างหัวเวียง¹¹ และพระยาราชสีห์¹² ตัวหัวเวียงนั้น มันกับหื้อไผไปอบรม
 สระสงได้แล เหตุถ้วน 2 นั้นด้วยสร้างเวียงใหม่โอบเวียงเก่าหื้อเป็นองค์ราหูคาบเวียง¹³ นั้นแล
 เหตุถ้วน 3 นั้น ด้วยก่อกูหื้อเหมือนเจดีย์นั้นไว้กับเมือง 3 แห่งนั้นแล เหตุถ้วน 4 นั้น ด้วยหื้อ
 คนทั้งหลายไปกวณควีหนองบัวเจ็ดกอ¹⁴ นั้นก็ช่างน้ำเสียหื้อแห่งห้วยแก้วก็หื้อคนไปตีดเสียหั้นแล
 เหตุถ้วน 5 นั้น ด้วยสร้างวัดไว้กับเวียงหลัง 1 มีทางวันออกแจ่งใต้เวียงนั้นแล เหตุถ้วน 6
 นั้น ด้วยไม้โรงฝั้นเอาทุม(ทิ้ง)แล้วพ้อยว่าเก็บเอาเข้ามาบ้านมาเมืองนั้นแล เหตุถ้วน 7 นั้น
 ด้วยเอาขอนผีส่งสะกานเผาในบ้านในเมืองนั้นแล เหตุถ้วน 8 นั้น ด้วยเอาขอนผีไปส่งสะกาน
 เผายังน้ำและเกาะทรายแลวันนั้นแล เหตุถ้วน 9 นั้นด้วยห้ามคนทั้งหลายไปบิกรรมบูชา
 แกมเลี้ยงยังเทวดาอารักษ์เซนบ้านเซนเมืองและเสาหินอินทขิลและกุมภณท์ทั้ง 6 ตน และปูแสะ
 ย่าแสะดอยเหนือดอยได้ก็ห้ามเสียบหื้อได้ไปเลี้ยงหั้นแล (หน้า 19-21) เหตุถ้วน 10 มหาปฐมวิ
 หนาได้ 250,000 โยชน์ก็แตกะทังกลางเวียง กว้างวาเล็กก็สิบวา ยาวห้าร้อยวาหั้นแล ช่างมงคล
 เทียมแท่นก็ร้องแล่นแสนเสถียรน้ำตาก็ไหลตกแผวปลายวงปลายงาหั้นแล ม้าเทียมอานตน
 ประเสริฐก็ร้องแล่นฮีสั้นวิดวิงชกดีตชบคนหั้นแล พระแสงด้ามแก้วเทียมตนเพิงทั้งเถียนก็กลาย
 เป็นงูเห่าเพิงทั้งด้ามนั้นก็เป็นด้ามดืออยู่ดั่งเก่าหั้นแล เสาหินอินทขิลและแก้วยอดมหาเจดีย์หลวง¹⁵
 นั้น พระยายักษ์คือว่ากุมภณท์ทั้ง 6 ตน ก็เอาคืนเมื่อไว้ที่พระเศศแก้วจุฬามณีชั้นดาวดึงส์หั้น
 แล (หน้า 29)

ข้อมูลจาก สงวน โชติสุขรัตน์. “ตำนานราชวงศ์ปกรณ” ใน ประชุมตำนานลานนาไทย
 เล่ม 1. กรุงเทพฯ ฯ : โอเดียนสโตร์, 2515. หน้า 485.

ลัวะและไทยวนสมัยพระเจ้ากาวิละ

พระเป็นเจ้าสถิตอยู่เมืองยองนั้นได้ 23 วัน ถึงศักราช 1167 ตัวปีดับเป้า เดือน 7
 แรม 11 ค่ำ วันพฤหัสบดี พระเป็นเจ้ายกเอาบริวารเสนาหาญช้างม้ายกออกจากมเหยงคร์บุรี
 (เมืองยอง) ไปถึงอะยะรัฐคือเมืองเชียงขวางคราวทาง 3 วัน พระเป็นเจ้าให้ตั้งทัพจอยังใน

¹¹ รูปปั้นช้างเผือก 2 ตัว ตั้งอยู่เหนือประตูช้างเผือกหรือประตูหัวเวียง

¹² พระยาราชสีห์ที่หัวเวียงนอกกำแพงเมืองด้านเหนือ ตามตำนานว่าพระเจ้ากาวิละให้สร้างที่ “ขวงสิงห์” ถือว่า
 เป็น “สีหนาท” ของเมือง ราชสีห์อาจจะมียาก่อนสมัยพระเจ้ากาวิละแล้วก็ได้ ไม่ปรากฏหลักฐานชัดเจน

¹³ กำแพงเมืองชั้นนอกสร้างโอบกำแพงสี่เหลี่ยมเป็นรูปพระจันทร์ครึ่งเสี้ยว คล้ายราหูอมจันทร์

¹⁴ หนองน้ำใหญ่ พญามังรายโปรดให้ใช้เป็นแหล่งน้ำของเมือง ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองตรงข้ามแจ่งเมืองด้าน
 ตะวันออกเฉียงเหนือหรือ แจ่งศรีภูมิ ภายหลังเรียกว่า หนองเขียว

¹⁵ เจดีย์หลวง วัดเจดีย์หลวง อำเภอเมืองเชียงใหม่

เมืองเชียงขางที่นั่น แปลงอักษรกะตาออกไปร้องเรียกยังเจ้าใหญ่ไพร่ไทยออกมาหาบ้านหาเมือง
“ลัวะหื้อออกมาแปลงไร่ ไทยหื้อออกมาแปลงนา” ครูปาสังฆเจ้าหื้อออกมากระทำปฏิปริยัติสูตร
เรียนเขียนอ่านตามสิกขาบทธรรมสัพพัญญูพระพุทธเจ้า

ข้อมูลจาก สงวน โชติสุขรัตน์. “ตำนานราชวงศ์ปกรณ์” ประชุมตำนานลานนาไทย
เล่ม 1. กรุงเทพฯ ฯ : โอเดียนสโตร์, 2515. หน้า 456 - 457.

ลัวะจูงหมาพาแขกหาบไก่อ

ในศักราช 1156 ตัว (พ.ศ. 2337) นั้นแล พระเป็นเจ้าทั้งสามพระองค์พี่น้องได้สร้าง
บ้านแปลงเมือง เก็บเอาไพร่ฟ้าข้าแผ่นดินเข้ามาล้อมบ้านใสเมือง กระทำบุญหื้อทานสถิต
สำราญในเมืองป่าขาง นานได้ 14 ปีปลาย 4 เดือน 20 วัน ประดับไปด้วยท้าวพระยาเสนา
อำมาตย์และรัฐประชาราชนมนตรี บ้านเมือง วรพุทธศาสนา ก้านกุ่มรุ่งเรืองกว้างขวาง กาลหาก
ถึงตำนานหากถึงมาแล้ว ด้วยเดชพระผ่านแผ้วทั้งสามพระองค์ จึงป่าวจตุรงค์เสนาโยธา 4
จำพวก เป็นต้นว่าเสนาข้างเสนาม้าเสนารถเสนาเที่ยวต่อแผ่นดินแล่นตามดินแวดล้อมเป็นบริวาร
พระเป็นเจ้าองค์เป็นมหาอิศราธิบดี ท้าวก็เสด็จขึ้นสู่หัตถราชยานตัวประเสริฐดูวิลาสองอาจปาง
เมื่อศักราช 1158 ตัวปีรวายสี (พ.ศ. 2339) เดือน 6 ออก 8 ค่ำ วันอาทิตย์ มีพระวรวงษา
อนุชาเจ้าทั้งสองและขัตติยราชวงศา ท้าวพระยาเสนาอำมาตย์ข้าเจ้าไพร่ไทย ยกออกจากเมือง
ป่าขาง ลำดับด้วยมรรคาลังการณนานได้ 5 วัน เดือน 6 ออก 12 ค่ำ วันพฤหัสบดี
ยามตูดเช้า ท้าวก็เสด็จเข้ายังอยู่วัดบุพพาราม ตามบุพพาท่านองโบราณแห่งท้าวพระยาทั้ง
หลายฝูงอันเป็นแล้วมาแต่ก่อนบ่หอนละเสี่ยยังปวงนี้ ก็ปทักษิณาวัดระหวัดไปทิศหนได้ลำดับ
ไปด้วยด้านวันตกไปถึงวัดเชียงยืนด้านเหนือ พระเป็นเจ้าเข้าไปสักการบูชา ไหว้พระเจ้าวัดเชียง
ยืน แล้วถึงเวลายามจกแก่ลจกใกล้เที่ยง ท้าวก็ยกเอายศบริวารเข้าเวียงหลวง ด้านประตู
ข้างเผือกทิศหนเหนือ หื้อลัวะจูงหมาพาแขกเข้าก่อน ไปสถิตสำราญนอนเชียงขวางหน้าวัด
เชียงมั่นได้คืนหนึ่ง ถึงวันลุนรุ่งเช้า ท้าวก็อาบองค์ทรงเกษประดับตนเสวยเข้าน้ำโภชนาอาหาร
ถึงเวลายามก่อนงาย เป็นยามอุทธรังราชาเสด็จเข้าสู่ชัยภูมิอันเป็นที่คุ้มน้อยราชวังแห่งกษัตริ
ราช อันเป็นแล้วในกาลเมื่อก่อนก็มีแลฯ

ข้อมูลจาก อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด ้วยอาจ (ปริวรรต). ตำนานพื้นเมือง เชียงใหม่ เชียงใหม่ : สุริวงค์บุ๊คเซนเตอร์ 2543. หน้า 206-207.

//8.38// เทวดาอินทราพรหมตั้งสัจอธิษฐานปล่อยบุสรสหาเจ้าตนมีบุรสมพานทอะเมื่อนั้นเจ้ามหาอุบปราชาเป็นค้ำแลเจ้านายท้าวพระยาทั้งมวลกลับคืนมาสู่เวียงแล้วค้พร้อมกันห้างบุสรสเหล้มเปนมงคลแล้วไหว้วานเทวดาอินทราพรหมอารักเสื้อบ้าน/เซนเมืองทั้งมวลแล้วสัจอธิษฐานว่าบุสรสจุง้ไพหาเจ้าตนมีบุญมาเสวยราชสมบัติบ้านเมืองแห่งเราทั้งหลายเทอะว่าอันแล้วค้ปล่อยไปนักบรรราชเจ้าโบราณบุโรหิตตาจันแลเสนาอาามาจทั้งมวลค้ดีตริยนนตริสงเสปไปตามหลังบุสสารส / เหล้มบรเสริฐค้บทุกขินเชิงเวียงหลวง สามารถแล้วอ้วยหน้าสเพอะสูहनวันตคแล้วค้เข้าไปสูบุปผาการามเวียงสวดดอกแล้วบุสรสค้บทุกขินเชิงเจ้าตนมีบุญสามารถแล้วค้อยู่หั้นแล/เมื่อนั้นชัตติยราชวงสา / ท้าวพระยาเสนาอาามาจทั้งมวลค้พร้อมกันโอกาสราณาพรมหาสมณเถรเจ้าราชเจ้าลือกออกจากสมณเพศแล้วค้ราณา ท่านเป็นเจ้าสเดมขึ้นพรหตถียานูมาศแห่งหนตี่ ตริยนนตริสงเสปเจ้ามาถถึงหัวลินแล้ว / ค้เอน้ำบ่อแก้ว 7 ลินอาบองศรงเกศวรองพรเป็นเจ้าในทั้นนั้นแล้วพรเป็นเจ้ามายังประตูข้างเผือกแล้วเจ้าไฟไหว้พระเจ้าวัดเชียงยีนแลพระธาตแล้วสเดมเข้ามาด้วยประตูข้างเผือก**หื้อล้จะจุงหมาพาแขกหาบไก่อ** นำเสตคเข้ามาเวไหว้ธาตเจ้า (หน้า 206)

ภาษาไทยกลาง เทวดาอินทราพรหมตั้งสัจอธิษฐานปล่อยบุสรสหาเจ้าตนมีบุญสมพานทอะ เมื่อนั้นเจ้ามหาอุปราชาเป็นค้ำแลเจ้านายท้าวพระยาทั้งมวลกลับคืนมาสู่เวียงแล้ว ก็พร้อมกันห้างบุสรสเหล้มเปนมงคลแล้ว ไหว้วานเทวดาอินทราพรหมอารักเสื้อบ้าน / เซนเมืองทั้งมวลแล้วสัจ อธิษฐานว่า บุสรสจุง้ไพหาเจ้าตนมีบุญมาเสวยราชสมบัติบ้านเมืองแห่งเราทั้งหลายเทอะว่าอันแล้วค้ปล่อยไปนักบรรราชเจ้าโบราณบุโรหิตตาจันแลเสนาอาามาตย้ทั้งมวลค้ดีตริยนนตริสงเสปไปตามหลังบุสสารส / เล้มประเสริฐค้ก็บทุกขินเชิงเวียงหลวงสามารถแล้วอ้วยหน้า เจพะสูहनวันตค แล้วค้เข้าไปสูบุปผาการามเวียงสวดดอก แล้วบุสรสค้บทุกขินเชิงเจ้าตนมี บุญสามารถแล้วค้อยู่หั้นแล เมื่อนั้น ชัตติยราชวงสา / ท้าวพระยาเสนาอาามาตย้ทั้งมวลค้พร้อมกันโอกาสราณาพรมหาสมณเถรเจ้า ราชเจ้าลือกออกจากสมณเพศแล้วค้ราณา ท่านเป็นเจ้า สเดจขึ้นพรหตถียานูมาศแห่งหนตี่ตริยนนตริสงเสปเจ้ามาถถึงหัวลินแล้ว / ก็เอน้ำบ่อแก้ว 7 ลินอาบองศรงเกศวรองค้พระเป็นเจ้าในทั้นนั้นแล้ว พระเป็นเจ้ามายังประตูข้างเผือกแล้วเจ้าไปไหว้พระเจ้าวัดเชียงยีนแลพระธาตแล้วสเดจเข้ามาด้วยประตูข้างเผือก **หื้อล้จะจุงหมาพาแขกหาบไก่อ** นำเสตคเข้ามาเวไหว้ธาตเจ้า]

//8.39// พระธาตวัดเชียงหม้รแล้วสเดมเข้ามาถถึงหน้าพราชวงหลวงแล้วภายไนมีพรสังฆเจ้า 108 พรองพายนอกมีสมเดมพรเจ้าหื้อค้าลคอรเป็นค้ำแลเจ้าเมืองลพพเจ้ามหาอุบปราชา เจ้าราชวง

เปนนปรธานนำ ท่านเปนเจ้ามาสู่หรือเดือหรือไซสรงน้ำมูธา ภิเสกได้ / 16 ครอบอมแลวดำนำ
ขึ้นสู่สุวรรณนิเวสนหรือคำ (หน้า 206-207)

ภาษาไทยกลาง พระธาตุดัดเชียงหมั้นแล้วเสด็จเข้ามาถึงหน้าพระราชวังหลวง แล้ว
ภายในมีพระสังฆเจ้า 108 พระองค์ภายนอกมีสมเด็จพระเจ้าหอคำลคอน(ละคร/ลำปาง)เป็นค้ำ
แลเจ้าเมือง ละพูนเจ้ามหาอุปราชเจ้าราชวงศ์เป็นประธานนำท่านเป็นเจ้ามาสู่หือเดือหรือไซสรง
น้ำมูธาภิเสกได้ / 16 ครอบอมแล้วก็นำขึ้นสู่สุวรรณนิเวสนหรือคำ

ข้อมูลจาก สงวน โชติสุขรัตน์. “ตำนานสุวรรณคำแดง (หรือตำนานเสอาอินทขิล)” ใน
ประชุมตำนานลานนาไทย เล่ม 1. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2515. หน้า 139 - 140.

ลัวะเวียงเจ็ดลิน

ลูนนั้นเมินมากแล้ว คนทั้งหลายซุมอันยังอยู่นั้น เขาก็พากันหนีไปอยู่บ้านนอกชอกป่า
ที่จิมข้างตีนดอยตามชอกห้วยริมดอย เหตุว่าจักอยู่ที่ต่ำที่เพียง เขาก็กลัวน้ำท่วมแล กลัวยุบ
เหมือนเมื่อก่อนนั้น เมื่อภายหลังเขาก็แพร่พอกออกหลวงหลาย ในกาลนั้นเชื้อท้าวพระยาเสนา
อามาตย์ก็ยังอยู่พร่อง เขาก็ฟูจกกันว่าเราควรสร้างรั้วแปลงเวียงแถมใหม่เทอะ คั้นเรอบสร้างบ่
แปลง หลอนเป็นสาธารณแก่ข้าศึกชะแล เขาก็จกกันว่า ควรดีสร้างดีแปลงแท้แล้วอั้นซุนหัน
แล้วเขาก็จกกันว่า เราจักสร้างที่ต่ำก็หลาบเสียแล้ว ก็ยिनกลัวน้ำท่วมน้ำหลมน้ำยุบ หลอน
กลัวเป็นเหมือนเมื่อก่อนนั้นจว่าอั้น

แล้วเขาก็พากันไปไหว้เจ้าฤาษีว่า ผู้ข้าทั้งหลายก็กลัวแต่ข้าศึกศัตรูภายนอกที่ฟังบ่ได้
ก็พากันใคร่สร้างเวียงแถม จักสร้างที่ต่ำที่เพียง ก็กลัวยุบกลัวหลมลงแถมเป็นอันหลาบเสียแล้ว
แต่เช่นขระกุลมูลละปู่ย่าเหมาะหมอนแห่งเรามา นั้น เขาก็เล่ากันสืบ ๆ มาว่าเวียงนี้ยุบลงสอง
เทือแล้ว เจ้าฤาษีว่าแต่เดิมก่อนเมื่อนั้นก็มีมาแล้ว เขาทั้งหลายก็ไหว้พระฤาษี ว่าข้าทั้ง
หลายก็กลัวแท้แล ขอพระฤาษีเจ้าจุงอินดูกรุณายังผู้ข้าทั้งหลาย พอไปที่บ่อกเขตแดนที่จักตั้ง
เวียงแก่ผู้ข้า

ที่นั้น พระฤาษีตนผู้มีเมตตามหากุณาก็ลงมาแล้วก็ชี้ที่เวียงเจ็ดลินนั้นหือเขาทั้งหลาย
และเมื่อนั้นเป็นแะ (ป่า) อยู่หลังแห่งก็เป็นดงอยู่เขาก็ชวนกันแผ้วแล้วก็ชวนกันแปลงรั้วแปลง
เวียงอยู่ที่นั้น ที่จิมข้างทิศตะวันออกตีนเขาอุสุบรรพตนั้นก็มีแล เจ้าฤาษีใส่ชื่อว่เมืองเซษฐ
บุรี(เวียงเจ็ดลิน)เจ้าตนเสวยเมืองนั้นชื่อว่พระยาสระเกษเป็นค้ำภายขระกุลลัวะมีพระยาวิวอ
เป็นค้ำเป็นประธาน เขาก็พากันแปลงก็แล้วบวรระมวล แล้วเขาก็ฟูกันอยู่เป็นสุคติคมนเป็นดิมัง
มีด้วยเข้าของสมบัติแท้แล

ข้อมูลจาก แสง มนวิฑูร (แปล). ชินกาลมาลีปกรณ์. กรุงเทพฯ : มิตรนราการพิมพ์, 2510.

ลัเวลำพูน และพระนางจามเทวี

ในครั้งนั้น ยังมีพญามลิกษะชื่อพิลังกะห้อมล้อมด้วยทหาร 80,000 คน ยกมาเพื่อจะยึดนครหริภุญชัย เจ้ามหายส(ราชบุตรพระนางจามเทวี)ประทับบนคอช้างพระที่นั่ง เจ้าอินทวร (ราชบุตรของพระนางจามเทวี)ประทับกลางช้างควาญนั่งท้ายช้างแวดล้อมด้วยเหล่าทหารเป็นอันมากเสด็จออกไปสู้รบทางประตูทิศตะวันตก ครั้งนั้นพญามลิกษะเห็นรัศมีสีแดงลูกไฟลงอยู่ที่ปลายงาช้างเผือกตกใจกลัวตายมีอาจทนอยู่ในสนามรบได้ก็หนีไป พลทหารทั้งหลายทั้งปวงก็แตกฉานซ่านเซ็นหนีไป ตั้งแต่นั้นมานครหริภุญชัยก็เกษมสำราญปราศจากอันตราย (หน้า 93)

จากนั้น พระองค์ทรงสร้างนครเชียงใหม่ในท้องที่ระหว่างภูเขาจุกจุกีรี(ดอยสุเทพ) กับแม่น้ำพิงค์(ปิง)เมื่อปีวอกจุลศักราช 658 (พ.ศ. 1840) เมื่อพระเจ้ามังรายรบกับพระเจ้าญีบา¹⁶ ได้ชัยชนะแล้ว พระเจ้าญีบาพร้อมด้วยบริวารเสด็จหนีไปนครเขลางค์ ถึงแม่เสด็จไปยังนครเขลางค์นั้นแล้วไม่อาจยับยั้งอยู่ได้จึงเสด็จหนีไปทางทิศใต้พร้อมกับเจ้านครเขลางค์(ลำปาง)ผู้เป็นพระราชอนุชาของพระองค์ เมื่อกษัตริย์ทั้งสองหนีไปทางทิศใต้ พระเจ้ามังรายได้แต่งตั้งชนชาติมลิกษะผู้หนึ่งให้เป็นใหญ่ในนครเขลางค์และมลิกษะผู้เป็นใหญ่ขึ้นนั้นได้ชักชวนชาวนครทั้งหมดละทิ้งนครเขลางค์เก่าเสีย แล้วสร้างเมืองเขลางค์ใหม่ขึ้นเมื่อปีฉลู จุลศักราช 663 (พ.ศ. 1855) ตั้งแต่นั้นมาจนถึงปีจุลศักราช 878 (พ.ศ. 2060) นครเขลางค์นั้นมีเจ้าครองราชสมบัติ 55 พระองค์โดยลำดับ นับจำนวนปีล่วงแล้วได้ 215 ปี (หน้า 105)

¹⁶ พญาญีบา กษัตริย์องค์สุดท้ายของเมืองหริภุญไชยที่เป็นเชื้อสายของพระนางจามเทวี พญามังรายยึดเมืองหริภุญไชยจากพญาญีบาเอาไว้ในอำนาจของพระองค์ก่อนที่จะทรงสร้างเมืองเชียงใหม่

ข้อมูลจาก กรมศิลปากร. คำแปลจากเทววงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย. พิมพ์เป็น
อนุสรณ์ในงานทำบุญครบร้อยวัน นางจันทร์เมตตา ชุตติมา. พิมพ์ครั้งที่ 3. เชียงใหม่ : นคร
พิมพ์การพิมพ์. 2530

พญาพิลังกะ / ขุนหลวงวิรังคะ

ในครั้งนั้น ยังมีพระยามิลักขะ ชื่อพิลังกะ ห้อมล้อมด้วยทหาร 8,000 คน ยกมาเพื่อ
จะยึดนครหริภุญไชย เจ้ามหายศประทับบนคอช้างพระที่นั่งพระอินทวรประทับกลางช้าง ความ
นี้ทำยช้าง แวดล้อมด้วยเหล่าทหารเป็นอันมาก เสด็จออกไปสู้รบทางประตูทิศตะวันตก ครั้ง
นั้น พญามิลักขะเห็นรัศมีสีแดงลุกโผลงอยู่ที่ปลายงาช้างเผือก ตกใจกลัวตาย มีอาจหนอยู่ใน
สนามรบได้ ก็หนีไป พลทหารทั้งหลายทั้งปวงก็แตกฉานซ่านเซ็นหนีไป ตั้งแต่นั้นมานครหริภุญ
ไชย ก็เกษมสำราญปราศจากอันตราย

กาลอุบัติแห่งนครหริภุญไชย (หน้า 34)

ถัดนั้นไปมีฤาษีตนหนึ่ง ชื่อสุพรหม อาศัยอยู่ที่สุภบรรพตริมฝั่งแม่น้ำวัง ถ้าเจ้าอินทวร
ใครจะครองราชสมบัติขอให้ไปกราบไหว้ฤาษีพุทธชฎิล คือเดินทางจากนี้ไปเอาพรานเขลางค์เป็น
มัคคุเทศก์ แล้วเดินทางต่อจากนั้นไปกราบไหว้ฤาษีสุพรหมอ่อนวอนขอนครกับท่าน เจ้าอินทวร
ได้ฟังคำชี้แจงนั้นแล้ว กราบลาพระมารดาของตน พาบริวารส่วนตัวไปตามกำหนดที่ฤาษี
วาสูเทพชี้แจง ได้กราบฤาษีสุพรหมแล้ววิงวอนขอนคร ต่อแต่นั้น ฤาษีสุพรหมกับพรานเขลางค์
จึงสร้างนครอันตั้งงามขึ้นนครหนึ่งมอบให้เจ้าอินทวรครอบครอง เพราะอาศัยพรานเขลางค์นั้น
นครนี้จึงมีชื่อว่า เขลางค์นครต่อแต่นั้นมา (หน้า 35)

ลำดับนั้น ถึงพลโยธาทั้งหลายมีกำหนดล้วนแต่สี่เขียว คือ เกราะแลหอกมีคมอันเขียว
ขัดแลงปิ่นแลเกราะนวมมีมือ เป็นโยธากล้าหาญอาจทำลายศัตรูให้แหลกกลาญ ถือธงรูปพระขรรค์
พากันยกมาเบื้องหลัง

ณ กาลครั้งนั้น ฝ่ายฝูงเทวดาทั้งหลาย ผู้รักษาพระนครแลพฤกษาเดิม ก็ให้อุคโฆษนา
การแก่กันแลกัน พากันมาอภิรักษ์ซึ่งพลโยธาทั้งหลายนั้น ๆ

ฝ่ายว่าพระกุมารทั้งสองนั้นเป็นสุพีชทรงปรีชามีสติ ได้ดำเนินทัพเข้าไปสู่เนกพาหนะ
ของพระเจ้ามิลักขราช องอาจดังพญาไกสร อันมิได้หวั่นหวาดต่อหมุ่มฤคเข้าไปในกลาง

ครั้นเข้าไปถึง อุณณประเทศ อันมิสู้ใกล้แลใกล้เทียว แล้วให้บันลือกลองสัญญาณพัท
นิกายเพื่อให้หายเหนื่อยชั่วเวลานิดหน่อยแล้ว จึงส่งอำมาตย์ผู้หนึ่งให้ไปเจรจาความเมืองกะพระ
เจ้ามิลักขราชว่า " เราทั้งสองผู้เป็นพระภาคิไนยของท่าน ได้มาแล้วในที่นี้เพื่อจะเห็นพระเจ้าลุง
ขอพระบิดุลาเจ้า จงตระเตรียมพระบุตรทั้งหลายของพระองค์ทั้งพาหนะของพระองค์โดยด่วนเถิด
อย่าได้ช้าเลย เราทั้งหลายจักไปเดี๋ยวนี้ "

ทูตนั้น ครั้นไปแล้ว ได้ทูลแก่พระเจ้ามีลักษราชนั้น ตามคำกล่าวของพระกุมารทั้งสอง พระเจ้ามีลักษราชครั้นได้ฟังคำอำมาตย์นั้นแล้ว จึงกล่าวกับทูตนั้นดังนี้ว่า " ดูกรทูต พระกุมารทั้งสองนั้นมีพรราชาเท่าไร วยของกุมารทั้งสองเท่าไร ช่างม้าพลสุรโยธาของกุมารทั้งสองมีมากเท่าไร "

เมื่ออำมาตย์ได้ฟังรับสั่งพระเจ้ามีลักษราชถาม จึงได้ทูลความว่า " ข้าแต่เทวดาเจ้า พระกุมารทั้งสองมีพรราชา 5 พรราชา นับว่าทั้งสององค์นั้นได้ประทับอยู่เหนือหลังช้าง พระภาคายู่คอกช้าง พระกนิฐานับว่าอยู่กลางช้าง มีช้างแต่ละตัว ๆ ตามมาเบื้องหลังพวกสุรโยธา 3000 ชี่ช้างมาคนละตัว พระนัดดาของพระองค์มีพลโยธาประมาณเท่านี้ "

พระราชาได้ฟังคำทูตนั้นแล้ว ทรงพระปรารภเสียงอันบันลือ แล้วตบพระหัตถ์ของพระองค์ทรงพระสรวลเป็นอันมาก หากตรัสเหตุนั้นหม่อมอำมาตย์ของพระองค์ว่า " แนะพ่อเฮย คำของกุมารเล็กเป็นอัศจรรย์แท้ กุมารเล็กทั้งสองนั้น มีน้ำนมไหลออกแล้วแต่ปาก ถึงสุรโยธาก็น้อย ช่างแต่ละตัวของกุมารทั้งสองนั้น ก็จะไม่อาจเพื่อจะรบด้วยยธิดาน้อยของเราได้ ก็อย่างไรจะรบกับด้วยเราทั้งหลายได้ " ดังนี้ แล้วตรัสว่า " หิมะที่ค้างอยู่ปลายหญ้ากับน้ำในพระมหาสมุทรจะเทียบกันอย่างไรได้ รัศมีหิ่งห้อยจะเทียบแสงจันทร์วันปฎนณมีอย่างไรได้ "

พระราชานั้น ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว ก็เสด็จขึ้นขึ้นแลประทับอยู่ตรัสว่า " ดูราท่านทั้งหลายจงตระเตรียมพลของตนให้พร้อมเพรียง เราทั้งหลาย จักจับพระกุมารทั้งสองนี้แล้วจักยึดเมืองไว้อีกด้วย "

ครั้นพระราชารัตถ์ดังนี้แล้ว จึงประทานธนดุขฎีทนาย ให้แก่อำมาตย์ทูตของพระกุมารทั้งสองนั้น แล้วตรัสว่าแนะพ่อเฮย หลานปรารณาอย่างไรเราจะทำอย่างนั้นพระหลานเราจักมาที่นี้ การเดินลำบากก็จักมี ให้กุมารทั้งสองคอยอยู่ในที่นั้นเถิด เราจะไปในที่นั้น

ครั้นดำรัสดังนี้แล้ว ก็ส่งทูตนั้นไป ทูตนั้นก็ได้ทูลแด่พระเจ้ามีลักษราช โดยชอบดังนี้แล้ว ก็มาทูลข่าวคราวทั้งปวงนั้น แก่พระกุมารทั้งสองนั้น

ฝ่ายว่าพระกุมารทั้งสองนั้นครั้นได้ฟังถกถานั้นแล้ว ก็เกิดโสมนัสอย่างยิ่ง จึงได้แสดงทูตทั้งหลายแก่พลนิกายของตน ด้วยอาการอันดุขฎีแล้วให้สัญญาว่า " แนะพ่อเฮยท่านทั้งหลายจงคิดว่า " เราทั้งหลาย จักได้ พระยามีลักษราชผู้ศัตรูตอบของเรา ในกาลวันนี้

พลนิกายทั้งหลายก็กล่าวว่า " ข้าพเจ้าทั้งหลายทราบอยู่แล้ว "

ฝ่ายพระเจ้ามีลักษราช ก็ตระเตรียมพลในกาลเป็นระหว่งนั้นก็ได้ยกกันมาสู่ที่ตั้งทัพของพระกุมารทั้งสอง ด้วยสุรโยธาพลนิกายทั้งหลายประมาณ 8 หมื่น ในมัชฌันติกสมัยนั้น

สุรโยธาทั้งหลายด้วยทั้งพลนิกายทั้งสิ้น พวกกันเล่นมาโดยกำลังเร็วดุจลมเพราะความกลัวแต่การหนีไปแห่งกุมารทั้งสองนั้น จำเดิมแต่กาลอันมาแล้ว

ครั้นเมื่อกลางประมาณ 300 วา 200 วา ยังไม่ถึงสถานที่กุมารทั้งสองตั้งทัพแล้วเที่ยว ก็พากันถอยกำลังเหน็ดเหนื่อยอยู่ มีคอบอันแห่งหายใจดัง " ฮู่ฮา " ดังนี้ นั่งอยู่เหนือคอกช้าง ได้ เห็นแล้วซึ่งแสงสว่างแห่งหอก แลศร แลโตมรแลพระขรรค์ แลจักรแลสิ่งของเป็นต้น แห่งพล นิกลายแห่งกุมารทั้งสองนั้นด้วย แห่งเกราะมือแลโล่ห์แลเกราะสวมกายเป็นต้นทั้งหลายด้วย อันมี วิธีโพล่งขึ้นด้วยแสงอาทิตย์อันมีรัศมีสว่างในเวลาปัจฉิมภาครันบังเกิดเป็นมหันตการ สามารถ กระทบจักขุประสาทแล้ว

ณ ลำดับนั้น ก็มีอาจะพากันต่อมาได้ ก็พากันยืนนิ่งอยู่ในที่นั้น ก็ในกาลนั้นพระ อาทิตย์ก็ได้ล่วงมัชฌันติกกาล มีแสงแดดอันร้อน ได้ประหารหน้าแห่งสุริโยธาทั้งหลาย มีพระเจ้า มิลักขราชเป็นประธาน อนึ่งเหนือแห่งสุริโยธาทั้งหลายนั้น ก็ไหลออกได้พากันเสวยเวทนายิ่งนัก

ฝ่ายเทวดาทั้งหลายผู้รักษาพระกุมารทั้งสอง ก็สำแดงความร้อนเป็นอันมากบังเกิดแผดเผาพระเจ้ามิลักขราชและสุริโยธาทั้งหลาย

พระกุมารทั้งสองก็ให้ยิ้มแย้มกะพระเจ้ามิลักขราชนั้นอยู่แต่ทิศอันตนยืนอยู่แล้ว

ลำดับนั้น พระอนันตยศได้ถาม พระโหราธิบดีผู้อาจารย์ของตนว่า " ข้าแต่อาจารย์ใน ยามนี้ความมีชัยจะมีแก่เราทั้งหลายหรือว่าไม่มี

พระโหราธิบดีทูลว่า " จะมี " ดังนี้

ณ ขณะนั้น มหาวชิรหัตถี รัตนหัตถี ได้ยกวงขึ้น ทำเสียงโกญจนาทสามหน

ลำดับนั้น พระกุมารทั้งสองก็ให้บันลือชัยมหาสัมมดาล ยังพลนิกลายทั้งปวงให้อุฏฐากการ ยืนขึ้นแล้ว บันลือสำเนียงโห่ฮิ้วขึ้น 3 หน (มหาอุกักภูฏิสัทท์) แล้ววิ่งเล่นเข้าไปเฉพาะพระ พักตร์พระเจ้ามิลักขราช

ฝ่ายพลนิกลายทั้งปวง มีพระเจ้ามิลักขราชเป็นประธาน ครั้นได้เห็นอาการดั่งนั้น ก็มี หทัยอันหวาดหวั่นกายสั่นอยู่ระริวหอก,โตมร, พระขรรค์อาวุธทั้งหลายก็พรัดพรายพลันหลุดจากมือ ...แม้ว่าหมูกองทัพมิลักขทั้งหลายนั้นสิ่งใดได้ถือไว้แล้วในมือ ก็พากันสลະทิ้งสิ่งนั้นเสียหนีไปแต่ มือเปล่า ส่วนเจ้ากุมารทั้งสองก็ให้นำข่าวสารที่มีชัยนั้นไปทูลแต่พระจามเทวีพระมารดาของตน โดยทันที

พระนางจามเทวีได้สดับข่าวสารนั้นแล้ว ก็มีพระทัยโสมนัสผ่องแผ้วสุดที่จะเปรียบปาน แล้วมีพระบริหารให้ตีกลองปาวชาวพระนครทั้งปวงให้ทราบทั่วว่า " เดียวนี้พลมิลักขทั้งหลายมีมิลักข ราชเป็นประธาน ได้พากันทิ้งสิ่งของ ๆ ตน ๆ ปลาสนาหนีไปแล้วชาวพระนครของเราทั้งหลาย หนีชิงดาขายผู้ใด ๆ จะปรารถนาสิ่งใด ๆ ให้ผู้นั้น ๆ ออกไปแล้วถือเอาสิ่งนั้นเกิด

ลำดับนั้น ชาวพระนครทั้งปวงเหล่านั้นพากันดีใจแล้ว ออกไปถึงขันธवारของมิลักขทั้ง หลายแล้วถือเอาตามใจชอบของตน

แม้พระกุมารทั้งสองนั้น ครั้นทราบความที่แห่งมิลักขทั้งหลายไม่มาก็พาบริวารของตน กลับเข้าไปสู่พระนครขึ้นสู่ราชนิเวศน์แล้วทรงสนานแล้ว ถวายอภิวัณท์พระมารดาแล้วได้นั่งดื่ม พระถันองค์ละเต้า

ฝ่ายพระนางเจ้าจามเทวีก็ประคองพระบุตรของพระองค์ด้วยพระหัตถ์ทั้งสอง แล้วจุมพิต พระเศียรแล้วเล่าทรงประสาทหาที่เปรียบมิได้ แล้วรับสั่งให้นายเสมียนแล่นายนักรการ จัดชัย บานสุราบานเลี้ยงพวงกุสุรโยธาทั้งหลาย แลประทานวัตถุภรณ์มาลังการ เป็นต้น ตามสมควรแก่ พลสุรโยธาทั้งปวงโดยสามารถแก้ไขทิศน์ แลเล่นมหาวิชัยมหรสพตลอดกาล 7 วัน แลได้บูชา แก่พราหมณ์ทั้งหลาย มีพระโหราธิบดีเป็นต้น แลช่างมวงคลหัตถ์รัตนด้วยมหาสังการทั้งหลาย (หน้า 37 – 40)

ณ ลำดับนั้น ครั้นได้ 7 วัน 8 วันล่วงไปแล้ว พระมหันตยสแลพระอนันตยสทั้งสอง พระพี่น้องนั้น ได้พากันปรึกษากับพระมารดาของตนว่า

ข้าแต่พระแม่เจ้า เมื่อข้าพเจ้าทั้งสองได้เข้าสู่สงครามแล้ว พระเจ้ามิลักขราชได้กล่าวคำ นี้ด้วย ๆ แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย เดียวนี้ข้าพเจ้าทั้งหลายควรจะทำตอบคำของพระเจ้ามิลักขราชนั้น หรือว่าไม่ควร

พระนางได้สดับคำนั้นแล้ว ดำรัสว่า " ดูราพระปิยบุตรทั้งหลาย ควรแล้ว "

ลำดับนั้น พระกุมารทั้งสองก็ได้จัดบรรณาการแล้ว ตรัสเรียกอำมาตย์ผู้จะเป็นปฐมทูต นั้นมาแล้วสั่งสอนอย่างนี้ว่า แนะท่านผู้เจริญท่านจงไปทูลแก่พระเจ้ามิลักขราชอย่างนี้ว่า แนะ ท่านผู้เจริญท่านจงไปทูลแก่พระเจ้ามิลักขราชอย่างนี้ว่า " ข้าแต่เทวดาเจ้า พระนัดดาของพระองค์ให้ข้าพเจ้ามาทูลถามถึงความที่แห่งพระองค์ไม่มีโรค อนึ่งพระกุมารทั้งสองนั้น ให้อนุสาสน์ ข้าพเจ้ามาอย่างนี้

ได้ยินว่าในการก่อนพระปิตุลาเจ้าของเราทั้งหลาย จะให้เราทั้งสองรบด้วยพระธิดาองค์ เล็กของพระเจ้าลุง เดียวนี้เราทั้งหลายจะไปในเมืองนั้น เพื่อจะรบด้วยพระธิดานั้นอันฉันทไฉไลแล้ว พระนครจักเป็นของมั่นคงดี ด้วยแก่นไม้ตะเคียนหรือว่าแห่งเหล็กก็ให้ทำอย่างนั้นเถิด ตรัสแล้วก็ ส่งข้าพเจ้ามา "

พระกุมารทั้งสองนั้น ครั้นกล่าวอนุสาสน์อย่างนี้แล้ว ก็ส่งทูตทั้งหลายไปอำมาตย์ทูตนั้น รับว่าสาธุแล้ว ถวายอภิวัณท์พระกุมารทั้งสองแล้ว พากันไปสู่สำนักพระเจ้ามิลักขราชด้วย บริวารทั้งหลายของตนถึงแล้ว ถวายบรรณาการแล้ว ก็ถวายอภิวัณท์ทูลความโดยนัยอันพระ กุมารสั่งแล้ว

ฝ่ายพระเจ้ามิลักขราช ครั้นได้ทราบราชสาสน์นั้นแล้ว ก็หวาดหวั่นพระหฤทัย กล่าว กับทูตอย่างนี้ว่า " ดูราทูตผู้มีภาระอันเสมอ ขอท่านอย่ากล่าวคำอย่างนี้แก่เราเลย เราผู้ใดเล่า

ธิดาแฝดทั้งสองของพระเจ้ามิลักขราชนั้น โดยปีได้ 5 พรรษา โดยวัยเป็นดรุณวัย โดยรูปงาม ยิ่งประเสริฐเหมือนพิมพ์งามโสภา ไม่ผอมไม่อ้วนไม่สูงไม่ต่ำ มีผิวพรรณเป็นอันงาม ทรงรัศมีดังสีทอง ขวี่มั่งสาวมเกลี้ยงเกลา บริสุทธิปราศจากตำ เมื่อนั่งเดินยืนงามกรีดกราย เวลาสำรวจแลเจรจาไพเราะดังเสียงหงส์ เส้นเกศาไม่ยาวยาวแลราวกะปึกกมร กาลใดปล่อยเกศาปรายเกศาจืดที่สุดเข้าเท่า บริบูรณ์ด้วยสรรพสตรีลักษณะ ธิดาพระเจ้าลวหาผู้จะเสมอมิได้

อำมาตย์ทูต ได้พรรณาสงสารที่แห่งธิดาทั้งสองของพระเจ้ามิลักขราช เป็นหญิงงาม บริบูรณ์ด้วยอติดีลักษณะอย่างนี้

ฝ่ายหมู่ญาติทั้งหลาย ครั้นได้ฟังคุณกถาแห่งพระธิดาทั้งสองก็เห็นพร้อมกันจึงได้ส่งบรรณาการตอบแทนแลปฏิสาสน์ไป แก่พระมารดา และพระบิดาทั้งสองทั้งพระสุณิสาทั้งสองด้วย

เพราะเหตุนั้น ประมุขชนชาวรัฐวาสีทั้งสอง ได้มีหน้าอันถึงแล้วซึ่งความพิศวาสกะกันแลกัน มีอวัยวะแห่งหทัยอันชื่นชมหาที่เปรียบมิได้

กาลครั้งนั้น พระเจ้ามิลักขราชแลพระราชเทวี ก็ให้ประดับพระธิดาทั้งสองของพระองค์ด้วยสัพพาลังการ แวดล้อมด้วยหมู่ทาสีทาสาทั้งหลายแล้วส่งไปยังเมืองหริปุญชยันนคร เพื่อประโยชน์แก่กุมารทั้งสองด้วยมหันตบริวารทั้งหลาย

แม้ว่าพระจามเทวี ก็ให้จัดพหุบรรณาการ แล้วให้ชนของตนไปคอยทำการต้อนรับนำมาภายในพระนคร แล้วให้พระธิดาทั้งสองสำนักอยู่ในเรือนใหม่ทั้งสองคนคนละหลังตามสมควรแก่พระกุมารทั้งสอง แล้วทำมงคลวิสาสิกฆวาส ให้พระเชษฐกุมารอยู่กับพระเชษฐธิดา ให้พระกนิษฐกุมารอยู่กับพระกนิษฐธิดา ไซ้แต่เท่านั้นกษัตริย์ทั้งหลายนั้น ได้ทำอวาทวิวาหมงคลด้วย ราชากิษะกมลด้วย เพราะความที่แห่งกุมารทั้งสองนั้นเป็นหนุ่ม

จำเดิมแต่นั้นมา มิลักขรัฐก็ดี หริปุญไชยรัฐก็ดี ทั้งสองรัฐนี้ก็ได้อันเดียวกันมีปฏิพัทธ์ติดต่อกันแลกันมา

พระเจ้ามิลักขราชก็ดี พระราชเทวีก็ดี ได้ส่งทูตไปด้วยพหุบรรณาการไปในเดือนละ 4 ครั้ง เพื่อจะชบทราบประพฤติก้าวพระธิดาทั้งสองของตน (หน้า 42 - 44)

ข้อมูลจาก ทิว วิชัยชัทคะ และ ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว. ตำนานมังราย เชียงใหม่ เชียงตุง. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2536. หน้า 1

อ้ายฟ้าขุนนางลัวะสมัยพญามังราย

เมื่อนั้นพญามังรายรู้ข่าวว่าเมืองพินส์ละพูนสงัดสุขนัก พญามังรายบ่อาจจักไปรบต่อพญาเยบาได้กับเมืองละพูนเมืองพินส์ได้ พญาจึงจกกับเสนาอำมาตย์ทั้งหลายหันแลเสนาอำมาตย์ทั้งหลายไหวพญาว่าบ่อาจจักเอาด้วยง่าย บ่ได้แลว่าอัน พญาก็เท่าคืออยู่ชิววันชิวคืนชยามบ่ขาดแล ยังมีในวันหนึ่งพญาก็ไปตั้งไก่อ่ ไปเลิงปลายดอยอันหนึ่งหันแล เมื่อนั้นยังมีลัวะผู้หนึ่งชื่ออ้ายฟ้า มันเป็นลูกขุนนางมีผญารูหลวนัก มันรู้ว่าพญามังรายตั้งไก่อ่ใกล้บ้านมันตั้งอัน มันจึงเข้าไปไหวพญา ขอรานาพญามาสูเรือนมันหันแล พญาได้ยินคำจาดีมากนัก พญาก็อ้วห้อมันลงมาปฏิบัติหันแล พญามังรายก็ใส่ชื่อลัวะผู้นั้นขึ้นเป็นหมื่นฟ้าหันแล พญาก็แต่งห้อมื่นฟ้าไปอยู่เมืองน่าน แล้วเมื่อภายหลังพญามังรายก็จกกับด้วยหมื่นฟ้าว่าตั้งนี้ ดูราหมื่นฟ้า ตั้งว่าจักห้อมท่านลงไปพรองครองเอาเมืองหริภุญชัย ยังจะได้รู้บ่ได้อันจา หมื่นฟ้าไหวพญาว่าคั้นมหาราชเจ้าแลจักห้อมผู้ข้าไปพรองเอาเมืองหริภุญชัยเมืองพินส์นั้นก็ยังจักได้แล เท่าว่านอันสะน้อยแล

ข้อมูลจาก กรมศิลปากร. “ตำนานสิงหนวัติกุมาร” ใน ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 61. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ พลตรีเจ้าราชบุตร.(วงษ์ตะวัน ณ เชียงใหม่) กรุงเทพฯ ฯ กรมศิลปากร, 2516. หน้า 133

ครั้งนั้นพระยามังรายเจ้าได้ทราบข่าวว่าเมืองลำพูนสนุกสนานมากนัก มีใจใคร่ได้ แต่บ่อาจจักไปรบพระยาเยบา(เยบา)กับเวียงลำพูนเมืองพินส์ได้ ก็คิดอยู่แต่ในใจทุกวันทุกคืนมิได้ขาด วันหนึ่งจึงพูดกับอำมาตย์และไพร่ไทยทั้งหลายว่า ผู้ใดจักไปพรองเอาได้จว่าตั้งนั้น ในกาลนั้นหาอำมาตย์ผู้ใดจักรับอาสาบ่ได้แต่สักคนแล อยู่มาวันหนึ่ง มังรายเจ้าท่านก็เสด็จไปตั้งค่ายอยู่ถึงบ้านดินดอยตุง ยังมีลัวะผู้หนึ่งชื่อว่าอ้ายฟ้า เป็นลูกแคว้นนางจูง มันเป็นผู้ฉลาดรู้หลักนักปราชญ์ มันก็รู้ว่าพระยามังรายเจ้ามาตั้งค่ายอยู่ในที่ใกล้บ้าน มันก็ไปอัญเชิญมาสูเรือนแห่งมัน ครั้นพระยามังรายได้ยินยังคำปากจาแห่งมันตั้งนั้น ก็มีความยินดียิ่งนัก ก็จึงให้มันพาเอาครัวลูกเมียแห่งมันลงมาปฏิบัติอยู่ในเวียง

ข้อมูลจาก สวณ โชติสุขรัตน์. "ตำนานนางจามเทวี" ใน ประชุมตำนานลานนาไทย เล่ม 2. กรุงเทพฯ : อักษรบริการ, 2515. หน้า 18-27

เวียงสร้อย / แก่งสร้อย เวียงของลัวะ

นางมาถึงที่อันหนึ่งเป็นอันใหญ่เขียวแรงนักคลองน้ำอันทุดตีนักแลแตกออกเป็นดังดอกไม้ อันหากล้อม(กรอง)หากร้อยเป็นร้อยเป็นสายงามนักจึงได้ชื่อว่า แก่งสร้อย นางจึงตกเอาเชือก ผ่ายกับลัวะทั้งหลายอันอยู่ในระวงเขตที่นั่นทั้งหมดเพื่อจักเอามาซักเรือขึ้นแก่งเมื่อนั้นลัวะทั้งหลาย ก็รีบรอมกับด้วยกันผั้นเชือกผ่ายได้ 4 เส้นมาถวายเป็นแล เหตุนั้นจึงได้ชื่อว่าสี่เส้นสันกลางเป็น ลัวะต่อใหญ่ต่อหลวงกระทำลัวะทั้งหลายนั้นแล นางหื้อชักเรือขึ้นต้นแก่งแล้ว ก็หื้อตั้งเมืองที่ชื่อ เมืองสร้อยแล

ปณ ปจรัง ภายหน้าแต่นั้นเล่ายังมีขุนหลวงผู้หนึ่งชื่อว่าวิลังคะ อันเป็นพระยาแก่ลัวะ ทั้งหลายอยู่ดอยอุสุภพตาได้ยินข่าวสารว่า นางจามเทวีมีรูปโฉมอันงามนัก มันใคร่ได้นางเป็น เมียจึงใช้ขุนลัวะผู้หนึ่งอันเป็นเสนาแห่งมันกับบริวาร 500 กับของฝาก 500 แขก (ที่บรรจของ ชาวลัวะใช้) มาถวายนางจามเทวีแล้ว ก็บอกเหตุการณ์อันขุนวิลังคะใช้มานั้นสู่ประการฯ นางจึง ถามว่า ขุนแห่งสูนั้นมีรูปเป็นดังหรือ คนใช้ให้สาวว่า ขุนตุ๋นาก็มีรูปเป็นดังตุ๋นทั้งหลายนี้แหละ ว่าอัน นางจามเทวีจึงว่า ผีวขุนแห่งสูมีรูปเป็นดังสูนี้แท้ ดังอัน मैंจักขอถูกมือถูกเท้าหื้อถูก แล สูจหนี่ไปบัดเดี๋ยวนี้เทอะ ว่าอันฯ

ลัวะคนใช้ก็คืนเมื่อบอกแก่ขุนวิลังคะหันแล ขุนวิลังคะได้ยินคำคนใช้บอกแก่ตนยินเคียด นึก จึงใช้คนเอาจิวตัวหนึ่งช่างชนตีนัก ลงมาว่า หื้อนางจามเทวีหาจิวมาชน ค้นว่าจิวนางจาม เทวีค้ำ(พ่ายแพ้)จักเอานางเป็นเมียว่าฉันนั้น นางจามเทวีและราชบุตรทั้งสองและเสนาอามาตย์ ทั้งหมด ก็เอาลูกจิวตัวอันยังบ่พรากนมเพื่อนั้นตัวหนึ่งมาผูกไว้ได้กินนมได้วัน 1 คืน 1 แล้วยก็ ปล่อยไปหาจิวลัวะหันแล ลูกจิวตัวนั้นอยากนมหนัก หันจิวลัวะใส่ใจว่าแม่มัน ก็เล่นเข้าไปหาแล้ว ดูดหาจิวลัวะ ๆ กลัวจิวน้อยดูดหาก็เล่นหนีไปหันแลฯ

ถัดนั้น ผู้ชื่อว่าวิลังคะก็แต่งหื้อคนเอาไก่ตัวหนึ่งมีเดือยแลเบื่องแล 3 เดือย ว่าหื้อนาง จามเทวีหาไก่มาชน ค้นไก่อนางค้ำ(พ่ายแพ้)จักเอานางว่าอัน นางก็หื้อหาเทโคยกษ์หื้อเนรมิตร เป็นไก่อตัวหนึ่งมีเดือยแลเบื่องแล 7 เดือยเข้าชนไก่อลัวะกำเดียว เดือยไก่อนางถูกหัวไก่อลัวะตายไป หันแลฯ

ถัดนั้น ขุนวิลังคะก็ฆ่าแต่งหื้อคนผมายาว เมื่อมันยืนผมาจากดินศอก 1 ลงมาว่าหื้อนาง หากคนผมายาวหื้อได้เหมือนนี้ กั้นบ่ได้จักเอานางว่าฉันนี้ นางก็หื้อเทโคยกษ์เนรมิตรเป็นคนผู้ หนึ่ง ผมายาวลากดิน 5 ศอก ถัดนั้น ขุนวิลังคะแต่งคนมีลงมานางจามเทวี ก็หื้อเทโคยกษ์ เนรมิตรเป็นคนออกมาต่อหันแล พระยาลัวะเอาอันใดมาต่อกับแพ้มีความเคืองเคียดนัก ก็ถือ

เอาเสนา¹⁷เล่มหนึ่งใหญ่ประมาณ 8 คืบอ้อมยาว 15 วาซัดลงมาด้วยกำลังแห่งตนมาตกริมเวียง
หนวันตกแจ่มเห็นจอมลงดินไป 5 วา ลวดเป็นหนองเสนา¹⁸ต่อเท้าบัดนี้แลฯ นางจามเทวีหัน
กำลังฤทธิพระยาลัวะฉนั้น นางจึงเอาผ้าผืนนุ่งชั้นในหื้อชักฟอกหื้อชาวดีชาวดี แล้วเอาตัด
หียบเป็นหมวกประดับด้วยแก้วและคำ แล้วแต่งคนใช้นำไปถวายขุนวิลังคะหั้นแล พระยาลัวะ
ก็ยินดีรำพึงว่า กูจักได้นางจามเทวีเป็นเมียแท้ซะแล มันซ้ำฟุ้งสะเห่น้ำแถมคำหนึ่ง ก็บัพันดอย
เหตุว่ามันเสียกำลังฤทธิไป เพราะหมวกแห่งมันนั้นแล ขุนหลวงวิรังคะก็บังเกิดโกรธมากนั้ก จึง
ขับรโหิตยาแห่งตน ประมาณว่าได้แปดหมื่นลงมาตั้งทัพอยู่หนวันออก เวียงเต็ม 3 ฟุ้ง จึงได้ชื่อ
ว่า สามทวง และ สันมหาพลแล

นางจามเทวีก็หื้อเจ้ามหันตยศที่คอข้างเผือก อินทวรอนันตยศผู้น้องพี่หลัง หื้อความที่ท้าย
มีหมู่เสนาอามาตยรโหิตคนหาญเป็นอันมาก พร้อมกับด้วยเทโคยักษอันมีบริวารพันหนึ่ง ก็ออก
ไปรบด้วยทมิละทั้งหลายหั้นแล ลัวะโยธาทั้งหลายหั้นยังเจ้าราชบุตรทั้งสองซึ่งข้างเผือกงา
เดียวแลกับมีหมู่โยธาแก้วหาญทั้งหลาย คูมีฤทธิเตชะหาประมาณบ่ได้ บ่อาจจักต่อต้านได้ก็
ลวดแตกกระจัดกระจายไปนับเสี้ยม ยกโยธาก็ไล่จับยับกินยังลัวะทั้งหลายก็ถึงซึ่งอันวินาศฉิบหาย
มากนั้กพากันหนีไปถึงริมแม่น้ำคงได้ชื่อว่าเมืองลัวะรอดต่อเท้าบัดนี้แลฯ

คั้นว่าลัวะทั้งหลายพ่ายค่านไปเสี้ยมแล้ว นางจามเทวีก็อุสสารราชาภิเชกยังเจ้ามหันตยศ
อันมีอายุได้ 7 ปีหื้อเสวยราชสมบัติเป็นพระยาในเมืองหริภุญชัยปรากฏชื่อว่า มหันตยศราชหั้น
แล ส่วนอินทวรอนันตยศผู้น้องหื้อไปเสวยเมืองพรวนเขลางคนครหั้นแล เจ้าทั้งสองพี่น้องได้
เสวยราชสมบัติในเมืองพี่น้องทั้งสองเป็นอันก้านรุ่งเรืองมากนั้กหาภัยกังวลบ่ได้ สนุกสุข
เกษมหาที่จักเปรียบเทียบบ่ได้ก็มีแลฯ (หน้า 23-27)

ข้อมูลจาก คณะกรรมการค้นคว้าวิจัยประวัติพระธาตุดอยตุง มูลนิธิแม่ฟ้าหลวง และ
สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. "ตำนานพระธาตุดอยตุง" ประวัติพระธาตุ
ดอยตุง. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, 2536. หน้า 109-123

ลัวะดอยตุง เชียงราย

ส่วนที่ 4 ตำนานพระธาตุดอยตุง

(ดู) กวา มาริสทั้งหลาย จักกล่าวตำนานธาตุเจ้า หินก้อนหนึ่ง มีพื้น สันฐาน
ดังหมากนาวตักเก็ง ใวนั้น ตีตปากถ้ำข้างเผือก (พระ) ธาตุ มี 6 นิทาน ลูกชาว

¹⁷ หอกยาวชนิดหนึ่งเป็นอาวุธประจำตัวของลัวะ

¹⁸ ปัจจุบัน นอกกำแพงเมืองลำพูนมีหนองน้ำขนาดกลางหนองหนึ่ง ชาวบ้านเรียกว่า หนองสะเห่น้ำ

สากย . ตนมี่ ดอยปู่เจ้าเป็นต้น พระเจ้าไปลวงอากาศนั่งเหนือหินหมากนาวตัด พระเจ้า
หื้ออาบนท์ตักน้ำมาฉัน แล้ว ดังพระเจ้าทำนายไว้ฉัน แล เมื่อลุน (พระ) เจ้าจรเดิน
เอาข้าวบิณฑบาตเมืองยวน ฉันข้าวแล้วอยู่เป็นสุข เมื่อนั้นพญา บูชาธาตุเจ้าแล้ว เสด็จ
นิพพาน เบื้องต้นพญาอินทร์ก็กางตุงบูชาผืน 1 เท่านั้น และหื้อเทวบุตรตน (ชื่อว่า) สุวัณณะ
มหายังคะ อุปัฏฐากธาตุเจ้า แล อยาดน้ำ " ผู้ใดมาชูปชิ่ง เอาด้วยตนก็ดี แล
อาณัติ เอายั้ง ความเซต " แสนโกฏิ ในกาลนั้นยังมีเจ้ารสี 3 ตน ตน 1 อุปัฏฐาก ตน
1 เอายา ตน 1 (พญามัง) ราช พญามังคราม พญาแสนภู พญาคำฟู พญาผายู
ท้าวพันตู ท้าวมหาพรหม ทานชาวมิลักขุ 500 (ครอบ) ครัว และไรนา (?) อยาด
น้ำ แข่งไว้ เป็นตั้งพญา อชุตตราช

ตอนที่ 1

ที่นี่ จักกล่าวดำ < 6 > นานมหาธาตุพระพุทธเจ้ามีในภูเขาตั้งอยู่ท่ามกลาง เป็นเฉลิม
เกศเกล้าเกศนครราชธานีศรีเมืองยวนเชียงแสนแล

ยังมีภูเขา 3 อัน ตั้งอยู่ปัจฉิมทิศแห่งชยบุรี แล ล้ำภูเขา 3 อันนั้น อัน 1 ชื่อภูเขาท่า
ตั้งอยู่ทิศ อุดตม กล้าเหนือ อัน 1 ชื่อภูเขาอย่าเจ้า อยู่ท่ามกลาง อัน 1 ชื่อ ภูเขาปู่เจ้า ตั้งอยู่
ทางทักษิณะ แล้วลำดับเป็นตั้งก้อนเล่าประสมกันนั้น

นิทานเขา 3 ก้อนนั้น ปณฺธิตา นักปราชญ์เจ้าเพิงรู้ตั้งนี้เทอะ ในเมื่อพระพุทธเจ้าแห่ง
เรายังธอรมาน(มีชีวิต) วันนั้น ยังมีมิลักขุผิวเมีย ผู้ผิวชื่อ ปู่เจ้าลาวจก ผู้เมียชื่อ ยาเจ้าลาวจก
แลบุคคลทั้ง 2 ผิวเมียมีจกเงา แลคนแล 500 ลูก ลวดได้ชื่อว่า ลาวจก แล บุคคลทั้ง 2 ก็
อยู่เลี้ยงชีวิตอินทรีย์ด้วยของไร่ของสวน มีต้นว่า ถั่ว งา พัก แฟง แตง < 7 > เต้า พริก ชิง
หื้อลาวจกทั้งหลายเอาไปขายแก่ชาวเมืองทั้งหลาย เลี้ยงชีวิต แล

ส่วนว่าลาวจกทั้ง 2 ผิวเมีย ก็เป็นใหญ่แก่มิลักขุทั้งหลายอันอยู่ในดอยดินแดงอันเรียง
ดอยมหาธาตุเจ้านั้น แล เหตุตั้งอันดอยอันนั้นจึงได้ชื่อว่า ดอยปู่เจ้า เพื่ออัน แล ส่วนยาเจ้า
ลาวจกผู้เมียก็อยู่ดอยทางเหนือ อันถัดดอยมหาธาตุเจ้านั้นจึงได้ชื่อว่า ดอยยาเจ้า(ดอยยาถ้ำ)
เพื่ออัน แล

บุคคลทั้ง 2 ก็มีลูกชาย 3 คน ผู้ 1 ชื่อว่า ลวกุมภโ ทโยภาษาเรียกว่า ลาวหม้อ
แล ผู้กลางชื่อว่า ลวทสลกข(ทส แปลว่า ลีบ, ลักข แปลว่า แสน รวมเป็น ลีบแสน เท่ากับ หนึ่ง
ล้าน หรือ ลาวล้าน) โทโยภาษาว่า ลาวล้าน ผู้น้องช้อยชื่อว่า ลวคนุโร โทโยภาษาว่า ลาวกลืน
รส เขาและลูกทั้ง 3 นั้นอยู่ดอยลูกทางเหนือ นั้น ไทยทั้งหลายก็เอาของค้าทั้งหลาย คือว่า
หมากและเกลือ เสื้อผ้า ชันปลาอาหาร ไปซื้อขายในดินดอยที่นั่นเป็นทำซื้อทำขายแก่คนทั้ง
หลาย < 8 > ดอยลูกนั้นได้ชื่อว่า ดอยท่า ตราบถึงบัดนี้ แล

ส่วนว่าปู่เจ้าลาวจก ก็ห้อมลักขูทั้งหลายเอาเครื่องไร่ เครื่องสวน และหน่อไม้ไร่ เอาลงไปขายยังดินดอยที่นั่น เหตุตั้งอันกาดอันนั้นจึงได้ชื่อว่า กาดไร่ ตราบถึงบัดนี้ แล เมืองอันนั้นจึงได้ชื่อว่า เมืองไร่ แล

ตั้งแต่นั้นไปหน้า ปู่เจ้าลาวจกหื้อเอาหมากพิก หมากบวบ ถั่ว งา แดง เต้า ลงมาขายแก่ไททั้งหลายอันอยู่บ้านดินดอยที่นั่น เหตุตั้งอันเมืองอันนั้นได้ชื่อว่า เมืองบวบ ตราบถึงบัดนี้ แล

ลาวจกทั้ง 2 ผัวเมียจากัน แล้วปันข้าวของราชสัมปัตติแก่ลูกทั้ง 3 คน นั้น ผู้พี่หื้อกินเมืองสีทวง(ลัวะสีทวง) ผู้กลางหื้อกินเมืองคว่าน ผู้น้องหื้อกินเมืองละเอกแล (หน้า 106-107)

พญาอชุตตราช ก็อยู่อุปัฏฐากธาตุพระเจ้ากับด้วยอรหันตเจ้าทั้งหลาย ก็เรียกหาปู่เจ้าลาวจกทั้ง 2 ผัวเมียมา แล้วก็หื้อคำ(ทอง) 1,000 แก่ขาทั้ง 2 ขอเอาคามเขตแลด้าน 3,000 วา แล้วก็โอกาสเวนทานกับธาตุเจ้า แล้วพญาอชุตตราชก็หื้อชาวมลักขูทั้งหลาย 500 ครวอยู่อุปัฏฐาก แล้วก็หยาดน้ำไว้หื้ออุปัฏฐากพระธาตุเจ้าแล แล้วพญาอชุตตราชมหากษัตราภิเษกไว้บหื้อไผ่ม้าง(ทำลาย/เปลี่ยนแปลง)สักคน แล้วก็เสด็จเมื่อสู่ที่อยู่แห่งตน กระทำบุญหื้อทานบ่ขาดสายแล

เมื่อนั้น มหากัศสปเจ้า ก็อธิษฐานคันตุงยาวโยชนะกับตุงยาว 7,000 วา ลวงขวาง 500 วา กางบุชามหาธาตุเจ้าตุงผืนนั้น < 18 > มีวรรณะ 6 ประการ ขาว เขียว แดง ดำ หม่น(เทา) เหลื่อม(ผิวมัน) ก็บูชาพระธาตุเจ้าทิศหนวันออก ทางขวา (มือ) เมื่อขึ้น แล (หน้า 109)

ตอนที่ 2

ในที่นี้ จักกล่าวถึงตระกูลปู่เจ้าลาวจกสืบไปภายหน้า ส่วนขาทั้ง 2 ก็มีใจประสาทศรัทธายินดีในไตรรัตน์แก้วทั้ง 3 บ่ประมาททาน มีสัจจะ 4 และทรงศีล 5 ศีล 8 เทียรยอมหื้อทานปัจจัยทั้ง 4 และข้าวน้ำโภชนะอาหาร และ วัตถุกาลสมัย ดอกไม้ เครื่องไล่ลาทา คันธะของหอม มีชอตุงบุชามหาธาตุเจ้าและไตรรัตน์ คันว่าจุติตายก็ได้ไปเกิดเป็นพรหมเทวดา ขาทั้ง 2 ก็มีวิมานตั้งอยู่เสวยสัมปัตติทิพย์มากนัก ก็อยู่รักษามหาธาตุเจ้านาน ประมาณ 1,000 ปีเมืองคน

แต่ < 24 > นั้นไปภายหน้า ศาสนาก็ยังตั้งอยู่เมืองยวนนานได้ 5,000 วรรษา ชะแลเท่าว่าทำวพญาชัตติยราชมหากษัตริย์ อันเสวยเมืองยวนบังเกิดมีด้วยราชสัมปัตติในประเทศเขตเมืองยวนนี้ก็เป็น อลัทธิมุขิกใจบาปนัก พรหมเทวดาลาวะจักกะมักจักยกยอยังศาสนาพระเจ้า มักจักใคร่ตั้งไว้ยังชัตติยราชกษัตริย์ตนเป็นธัมมิก ได้คำชูศาสนาพระพุทธเจ้า ตราบต่อเท่า

5,000 วรรษา ว่าอัน ลาวะจักกะก็จิ่ง อามันตนาเจียรจาทับด้วยนางเทวธิดาอันเป็นปียชชยา แห่งตนว่า " ภุเท ธิดา ดูกรนางธิดา กาลอันนี้เป็นกาลอันควรแห่งราทัง 2 ลงเมื่อเป็นท้าว พญาในเมืองคนเล็กยกยอศาสนาพระพุทธเจ้าควรระแล " เทวธิดาผู้เป็นภริยารับคำเอา < 25 > คำสามิกะแห่งตนว่า " สาธุ ดี " ดังนี้ แล จึงเนรมิตยง เอกหิริญญเสนีย์ ขึ้นไต่เงินก่ายจอมเขา ลงถึงตีนดอย แล้วยกลงมาด้วยบริวาร 500 คูวิลาสองอาจงามมากนั้ แล้วยกเนรมิตเหรียญ บัลลังก์ แทนเงินลูก 1 ลวงกว้างและสูง 12 ศอก เป็น สมจตุรัส แล้วยกยื่นอยู่แทนเงินที่ นั้น ก็กล่าวแก่คนทั้งหลายว่า " ดูกราคนทั้งหลาย เราีนี่ชื่อว่าลาวะจักกะกุมมราช จักลงมา เป็นท้าวพญาแก่ท่านทั้งหลาย จักสั่งสอนท่านหื้อชอบทศราชธรรม 10 ประการ หื้อตั้งอยู่ในไตร รัตนะคำสอนแห่งสัปปุริสเจ้าทั้งหลายแท้ ดีหลี แล " คนทั้งหลายก็ได้ยินคำแล้ก็รับเอาว่า " สาธุ ดีดี " แล

กันว่าลาวะจักกะทั้ง 2 ก็จุติตายด้วย นามวิมุตติกายกริยากลับเป็นคนเกิดด้วยโอปปาติก ปฏิสนธิ แล้วยใหญ่ได้ 16 < 26 > ขวบเข้า ก็มีเครื่องอภิเชกพร้อมไปด้วย มนุสสุ คนทั้งหลาย ก็อภิเชกพร้อมด้วยอสุสิเสกโอปปาติกกุมมารุมารี่หื้อเป็นท้าวพญาปรากฏด้วยชื่อว่าลาวะจักกะ ราชแล (หน้า 111-112)

พระมังรายนะมหาราชอยู่อุปัฏฐากมหาธาตุเจ้า (ดอยตุง) กับตาปสฤาษีเจ้าทั้งหลายตาม ราชอัชฌาสัยแล้วก็ทานมิลักขุ 500 ครั้ว ก็หยาดน้ำทักษิโณทกหมายทานหื้ออุปัฏฐากมหาธาตุ เจ้า ก็ปลงราชอาชญาคามเขตรอดทุกกล้าแล้ว หื้อชาวมิลักขุ 125 ครั้ว (อยู่แต่ละทิศดังนี้) บุริมทิศ กล้าวันออกมหาธาตุเจ้า 125 ครั้ว อยู่ทักษิณทิศ 125 ครั้ว อยู่ปัจฉิมทิศ 125 ครั้ว อยู่อุดตทิศ 125 ครั้ว แล ชาวมิลักขุทั้งหลาย 500 ครั้ว หื้อเขาพิธิ เลี้ยงชีวิต < 38 > ในโขง เขตมหาธาตุเจ้า หื้อเขาสัจจะศีล 5 ศีล 8 ทุกเมื่อ หื้อเขาอยู่อุปัฏฐากมหาธาตุเจ้า หื้อบ้าน เมืองวุฒิมัจฉาเจริญรุ่งเรืองสวัสดิ

มังรายนะสบถไว้ว่า " บุคคลผู้ใดใช้สอยมิลักขุทั้งหลายนี้เสมอตั้งให้ลูกศิษย์พระพุทธเจ้า นั้น แล เหตุเป็นข้าโอกาสหยาดน้ำเมิดเค็ม " พระองค์เราสบถไว้ว่า " บุคคลผู้ใดล่วงอาชญากูราช หื้อนिरาศคลาดคลาจากสัมปัตติ ชายา ปิยนุตตา บุตตี ทารญาติสาโลหิตา ในภาวะอันนี้อัน หน้า ดีหลี เทอะ " มังรายนะมหาราชสบถดังนี้แล้ว ก็ ปณามคารว สักกัจจคารว ครอบนบพระชิน ธาตเจ้า แล้วมีจตุรงค์เสนาเป็นบริวารก็เสด็จเมื่อสู่นิเวศน์แห่งตน (หน้า 117)

ตอนที่ 3

ที่นี้ จักกล่าวราชวงศาชาติตติยสมหาราชษัตราสืบ ๆ มา ปฐมลาวจจกโอปปาติก และ ราชบุตรทั้ง 3 ตน คือว่า ลาวข้างก้อม ลาวผ่านแผ้ว ลาวเกล้าแก้วเมืองมา สืบ ๆ ไปได้ 17

เช่นท้าวลาวจั้งกะลำดับไปตราบถึงกลางเคียง มี 31 คน แล มาถึงพญาลก (พญาติโลกราช พ.ศ. 1984 - 2030 / A.D. 1441 - 1487) มี 32 คน แล

ราชชาติตียทั้งหลายอันเสวยสัมปัตติพิงคัชนพบุรีราชธานี ตั้งแต่มังราย (พญามังราย พ.ศ. 1804 - 1854 / A.D. 1261 - 1311) ก็เวนมิลักขุ 500 ครัวไว้อุปัฏฐากมหาธาตุเจ้า สืบราชประเพณี ดังนี้

แรกแต่พญาคราม (พญาไชยสงคราม พ.ศ. 1854 - 1868 / A.D. 1311 - 1325) เสวยราชสัมปัตติบังเกิดด้วยประสาทศรัทธาในวราชินธาตุเจ้า ก็ < 47 > จึงสดับจตุรงค์เสนามีศัพท์พญาปกครองระบวรมวลแล้วก็เสด็จลีลามาไหว้วราชินธาตุเจ้า ก็อุปัฏฐากมหาธาตุเจ้า และ (หื้อ) เขตด้าน 3,000 วา รอดชุกกล้า ด้วยราชประเพณี แล

เรียงนั้นไปภายหน้า มาถึงพญาแสนภู (พ.ศ. 1868 - 1877 / A.D. 1325 - 1334) และพญาคำฟู (พ.ศ. 1877 - 1879 / A.D. 1334 - 1336) พญาผายู (พ.ศ. 1879 - 1898 / A.D. 1336 - 1355) พญาเจ็ดพันตุ พญามหาพรหม พญาโลกกษัตรา (พญาติโลกราช พ.ศ. 1984 - 2030 / A.D. 1441 - 1487) พญาแสนเมืองมา (พ.ศ. 1928 - 1944 / A.D. 1385 - 1401) กษัตรามหาราชสืบประเพณีดังนี้ แล

กษัตรามหาราชชื่อกือนา (พญาเกือนา พ.ศ. 1898 - 1928 / A.D. 1355 - 1385) เสวยราชสัมปัตติในนพบุรีแล้ว มีสกุลเสนาเป็นบริวาร มีเครื่องบูชาขึ้นไหว้วราชินธาตุเจ้า ก็อุปัฏฐากตามราชาสย แล้วปลงราชานุญาตอาชญาทาน ความเขต ไร่ณา 3,000 วา รอดชุกกล้า แล้วก็เวนมิลักขุ 500 ครัวเป็นทานหยาดน้ำไว้ว่าฉันนี้" ท้าว < 48 > พญาเสนาอามาตย์และราชมนตรีขุนบ้าน ขุนเมือง ขุนวัง(สร้าง/ดูแล)ไร่ รังนา ผู้ไดยังยินดี สักเสินยกออยยังราชทานแห่งพระองค์ กุดังอัน แม่นปรารณานหนองน้ำเอาอรหันตมรรคญาณ หื้อสัมฤทธิ์บวรมวลแก่บุคคลผู้นั้นแท้ดีหลี บุคคลผู้ใดนึกคหิงสาบิเบียนดิเตียนยังราชทานแห่งกูราช จุงพลันนิราศคลาดจากราชสัมปัตติปิยชายา ปุตตา ปุตตี ทารญาติกา สาโลหิตา ไร่ณา ความรัฐเขตแห่งตนมันแท้ดีหลีเมื่อจติไปหื้อได้เสวยยังทุกขเวทนาในอบายภูมิทั้ง 4 มีนिरยนรก เป็นต้น "

ท้าวเกือนา ท้าวแม่ใน (พญาสามฝั่งแกน พ.ศ. 1945 - 1988 / A.D. 1402 - 1441) พญาแสนเมืองมา พญาลก(พญาติโลกราช)ทำนายทานมิลักขุทั้งหลาย 500 ครัว ไว้กับมหาธาตุเจ้า ก็แข่งสบถไว้ดังนี้ แลแล้วก็เสด็จเมื่ออยู่ที่อยู่แห่งตน ก็ทำเพงทาน ศิล บ่ขาด ตั้งอยู่ตราบอายุแห่งตน

เรียงนั้นไปภายหน้าพญาลกราชได้เสวยราชสัมปัตติคน < 49 > รพิงชัยเชียงใหม่ก็บวรมวลยังประเพณี จึงจักแต่งเครื่องบูชาพร้อมแล้วทั้งมวลกับคัมภีร์ มาไหว้สาสักการบูชา

มหาธาตุเจ้า คัมภีร์นั้นไว้หื้อเป็นที่ตั้งตำนาน และตราหาลาเงินก็เวนมิลักขุ 500 ครัว ไร่ นา
คามเขต ด้าน 3,000 วา รอดชุกกล้า แล (หน้า 120-121)

ที่นั้น พญาอดเมืองกับแม่ท้าวเทวีและเสนาอามาตย์ทั้งหลายก็มีโสมนัสสุปลาทอาจารย์
สัทธา ในอนันตคุณวราชินธาตุเจ้ามากนัก ก็เจียรจกกับด้วยเสนาอามาตย์ทั้งหลายว่า “ ควร
พระองค์เราปลงราชอาชญาไว้ยังรัชตสวณียตราหาลาเงิน(จุ่ม/ตราแผ่นดิน)เพื่อหื้อเป็นที่รักษา
มิลักขุอันอยู่อุปัฏฐากมหาธาตุเจ้าที่นั้น ยังควรอันชะรือ ”

ที่นั้น เสนาอามาตย์ทั้งหลายไหวว่า “ เทว ข้าแต่มหाराชาเจ้า ฐานะที่นั้นเป็น ปัจจุันต
เทศเขตตุรฐานก็ควรสมเด็จบรมบพิตรพระตนเป็นเจ้าอยู่เหนือหัว หากควรปลงพระราชอาชญา
แท้ แล “ เสนาอามาตย์คณาทั้งหลายเป็นเอกสามัคฉันทะแล้ว ก็แต่งแปลงรัชตปัตตสวณียสาร
ใส อักขร ไว้หื้อเป็นที่เพ็งแก่มิลักขุทั้งหลาย < 53 > กับไร่ นา คามเขต ด้าน 3,000 วา รอดชุก
กล้า ตามจารีตอดีตแห่งมหากษัตราธิราชทั้งหลายแล

เรียงนั้น อรรคราชมารดาบังเกิดราชศรีทธา ทานห้องลูก 1 กับเครื่องสักการบูชา
กหาปณะพัน 1 หื้อเป็นปัจจัยสร้างแปลงวราชินธาตุเจ้า และไร่ นา คามเขตทั้งหมด แล้วก็สภ
ไว้ว่า บุคคลผู้ใดก็ดี มีต้นว่า ท้าวพญา เสนาอามาตย์ และราชมนตรี ขุนบ้าน ขุนเมือง
ทั้งหลาย ก็ดี ยังโถมนาสักเสันทานแห่งพระองค์เราตั้งอัน แม่นจักปรารธนาเอาโพธิญาณ 3
ประการ คือ โลกีย โลกุตตร อัฐมัคคญาณ นิพพาน หื้อสัมฤทธิ์บัวรวมวลเทอะ บุคคลผู้ใด
หากม่วง อันตภิสมภินุหาย ด้วยบทว่า สัมภินุหา ทาใส หื้อเทม้างวิษยาบิบบเบียน คำราช
ทานกู หื้ออยู่มือหื้อครัวและการยุทธกรรมและ หัตถิโคปกั อัสสโคปกกา หีนกัมม นิราส
วินาสมุตโต ภริยา ปุต < 54 > ตา ปุตตี ภัญชทวาร ปัจจุันนภาว อนาคตภาว พระพุทธเจ้า
เกิดมามากกว่าแสนโกฏิอย่าหื้อได้หันเทอะ มหารธรรมิกมาตาบุตรดาพระองค์แม่ลูกที่ตั้งสัจจะสภ
ไว้ดังนี้

เรียงนั้นพระเมืองแก้วเจ้า (พญาแก้ว พ.ศ. 2038 - 2068 / A.D. 1495 - 1525) ได้เสวย
ราชย์นพบุรีศรีเมืองปิงเชียงใหม่ จึงเสด็จมาทำเพงทานศีลในนครเมืองเชียงแสน ในปีกาบเส็ด
(พ.ศ. 2057 / A.D. 1515) รกจอมาสผลคุณ เดือน 5 ออก 3 คำ เม็ง (ว่า) วัน 5
(พุทหัสบดี) ไทย (ว่าวัน) ล้วงเป้า แล พวกน้อยปากเชียงได้นำนายวัดดอยตุง และบรรณาการ
ชาก็เข้าไหว้สากราบพิทูลพระเมืองแก้วเจ้า ถวายปณณประวัติชาวสารชูนัน พระเมืองแก้วเจ้าก็มี
หทัยโสมนัส มีราชศรีทธาประสาทะมากนัก ก็หื้อโกศคำลูก 1 มีน้ำหนัก 1000 หนึ่ง กับคำ
1000 หนึ่ง และเครื่องบูชาทั้งหมด หื้อเป็นอุปการะแก้ววราชินธาตุเจ้าแล้วก็อธิษฐานตาม
ราชหทยอชญาสยอาณาชูนัน แล้วก็เวนมิลักขุ 500 ครัวกับ < 55 > ไร่ นาคามเขตด้าน 3,000

ว่า หยาดน้ำไว้โดยตั้งมหาจักรเจ้าสืบมาชุนแล ส่วนว่าพวกปากเชียงก็รับราชทานมาสักการบูชาชินธาตุเจ้า แล้วก็ลงเมื่อถวายกุศลทานชาวสารชุนอัน แล

เรื่องนั้นไปภายหน้า ถึงปีกัถหม่า (พ.ศ. 2122 / A.D. 1579) ลูกเจ้าฟ้ามังทรา (ฟ้าสาวัดตินรตามังกอยหรือเป็งฟ้ามังทรา) ลูกแต่เมืองหงสาวดีมาเสวยเมืองเชียงใหม่แล้ว ที่นั่นหมื่นวัดดอยตุงและสังฆโมลีเจ้าก็เอาตำนานมหาธาตุเจ้าและคัมภีร์อันพญาตีโลกมหาราชหื้อทานกับบรรณาการทั้งหลาย เมื่อถวายยังประวัติชาวสารทังมวลแก่ลูกเจ้าฟ้ามังทรา ก็บังเกิดโสมนัสสุลาจารย์สทุธาภิไธยยังตราหลาเงินเพื่อหื้อเป็นที่เพ็งแก่ชาวมิลักขุทั้งหลาย หื้ออยู่ อุปัฏฐากมหาธาตุเจ้า ในปีกัถหม่าแล

จุลศักราช 941 ตัว (พ.ศ. 2122 / A.D. 1579) เดือน 3 แรม 10 ค่ำ เม็ง (ว่า) วันเสาร์ไทย (ว่าวัน) รวยสี่ ก็มีพระราชอาชญา < 56 > กรุณาว่า " บุคคลผู้ใดก็ดี คือ ชุนพ็อน ชุนแคว้นข้าท้าวป่าวพญาใช้รีตโบราณเป็นเหตุหื้อข้าแก้วทั้ง 3 หื้อวินาศชิบหายเสีย คือว่าใส่หญ้าข้างหญ้ามาอยู่มือหื้อการเหตุเขาเป็นมิลักขุส่วยตาเบี้ยมีเข้าเล่ม พญามังรายนะพระองค์ผู้ได้สบถไว้ (ว่า) " บุคคลผู้ใดยินดีด้วยทานกุหื้ออุมิจำเริญ เหตุเขาเป็นข้าโอกาสแต่โบราณมาหื้อเขาได้อยู่อุปัฏฐากปฏิบัติพระชินธาตุเจ้า บหื้อหม่นหมองเหตุเป็นที่ไหวสักการบูชาแก่คนและเทวดาทังหลายตราบต่อเท่า 5,000 วรรษา " สมเด็จพระมโหฬารพระตนเป็นเจ้าอยู่เหนือหัวก็แข่งสบถไว้ ได้สืบ ๆ ประเพณีมาตามรีตอดีตจิรกาลมหาจักรเจ้าทังหลายแต่ก่อนชุนประการแท้ ดีหลี แล เหตุตั้งอันท้าวพญา เสนาอามาตย์ ชุนบ้าน < 57 > ชุนเมือง ชุนพ็อน ชุนแคว้น ทังหลาย ยังลวงล้าอาชญาเจ้าเหนือหัวหากได้สบถตั้งไว้นั้น ก็จักเป็นด้วยตั้งอันแท้ ดีหลีแล "

ตำนาน (อัน) มหาฤาษีเจ้าตนชื่อว่า กัมมโลมหาปัญญาณวรโพธิเจ้า เอา (มา) แต่เมืองกุลินารายมาไว้กับมหาธาตุเจ้าอันชื่อว่า เขา ธัชปัพพัต ดอยตุง เพื่อหื้อโสตุชนบริษัท หื้อได้ตรัสรู้แต่สันตติมา ฐาปนา ตั้งไว้ยังธาตุพระพุทธรเจ้าตนเป็นเจ้า 650 พระองค์ ก็สมเด็จเสด็จบัวรวมวลเท่านี้ ห้อง 1 ก่อน แล (หน้า 122-123)

ข้อมูลจากจาก อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (ปริวรรต). "ตำนานเมืองพะเยาบับหอสุมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร" ใน ตำนานพื้นเมืองพะเยาและคำเล่นคำวซอ. เอกสารลำดับที่ 8. เชียงใหม่ : วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2526. หน้า1 – 6.

ปู่เจ้าลาวจก ดอยตุง

โบราณหน้าที่ 1 สิทธิชัย ที่นี้จักจาด้วยลาซขุรแห่งท้าวพระยามหาขรสัตพายหนอุตตรกอรแล ยังมีพระยาทำมิตน 1 ชื่อว่าปู่เจ้าลาวจก 2 ขาผวเมยลี้ยงอินธิชีวิตดวยอันชอบทสสลาซธมม ยามนั้นขาทั้ง 2 มีจกแลคนแล 500 ถยรวดโดชีว่าปู่เจ้าลาวจกเพื่ออันแล ขาทั้ง 2 ยอม ลง จีวิตดวยเครื่องไรควไรไสเขาแลถวงาซาซิงฟั้งแพงแตงเตาเข้าโพสสารีแล หื้อลัวะ หล้าเอาลงมาขาย แกลไทยเมืองลุมมม้านักเหตซาเปนไหญ่แกลลัวะทั้งมวลแล ผู้ผวนั้นอยู่รักษาไรสรวไนดอยดินแดง อันโตที่ตั้งพระมหาธาตุเจ้านั้น เหลดงอันดอยอันนั้นลวดได้ชื่อว่าดอยปู่เจ้า เพื่ออันแล ผู้เมย อยู่ รักษาไรสรวไนดอยท่ากลางนั้นลวดได้ชื่อว่าดอยยาเถาเพื่ออันแล ข่าทั้ง 2 มีลู 3 ซาย ผู้พี่ชื่อว่า

ภาษาไทยกลาง

โบราณหน้าที่ 1 สิทธิชัย ที่นี้จักจาด้วยราชระภูลแห่งท้าวพระยามหากระสัตพายหนอุตตรกอรแล ยังมีพระยาทมิลละ ตน 1 ชื่อว่าปู่เจ้าลาวจก 2 ขาผวเมยลี้ยงอินทริยชีวิตดวยอันชอบ ทสราซธมม ยามนั้นขาทั้ง 2 มีจก(จอบ)แลคนแล 500 ถียน(เล่ม)ลวดได้ชื่อว่าปู่เจ้าลาวจกเพื่อ อันแล ขา ทั้ง 2 ย่อมเลี้ยงชีวิตดวยเครื่องไรคร้วไรไสข้าวแลถวงาซาซิงฟักแพงแตงเต่าข้าวโพด สาลีแล หื้อลัวะทั้งหลายเอาลงมาขายแก่ไทเมืองลุ่มม้านัก เหตุซาเปนใหญ่แกลลัวะทั้งมวลแล ผู้ผวนั้นอยู่รักษาไรสรวไนดอยดินแดงอันโตที่ตั้งพระมหาธาตุเจ้านั้น เหตุตั้งอัน ดอยอันนั้นลวดได้ ชื่อว่า ดอยปู่เจ้าเพื่ออันแล ผู้เมยอยู่รักษาไรสรวไนดอยท่ามกลางนั้นลวดได้ชื่อว่า ดอยยาเถา เพื่ออันแล ข่าทั้ง 2 มีลูก 3 ซาย ผู้พี่ชื่อว่า

โบราณหน้าที่ 2 ลวกุมโกไทวาลัวะ หม่อผู้กลางชื่อว่า ทสสลกโขไทวาลัวะแลผู้นอง ลวคนธา ไทยวาลัวะกลินแล เขาทั้ง 3 คนนี้อยู่รักษาพุดอยมันทั้งเหนือนั้น เขาอมเอาหมู ลัวะหล้า ลงมาขายเคิงไรทั้งมวลไนดินดอยอันเหนือนั้นแมนวาไทยหล้าค้เอาชินปาอาทานหม้าพูกือไพ ขายดินดอย หันที่นั้นลวดเปนทาซาแยงคนหล้าม้านักดอยอันนั้นลวดได้ชื่อว่าดอยทาซาแยงมาตราบ บัดนี้แล สรวราปู่เจ้าลาวจกยอมขับไรลัวะ หล้าที่เอาเคิงไรเคิงสรวรหน่อไม้ลงมาขายยังกาสพาย ได้กาสนั้นลวดได้ชื่อว่ากาโดเลเพื่ออันแล เมิงอันนั้นลวดได้ชื่อว่าเมิงโลมาตราบถึงบัดนี้แล สรวรา เทาลาวจกค้บันยังราชสมปตติหล้า ไนพุดอยทั้งมวตตามปเวณี้แห่งลัวะทั้งหลาย หื้อแกลูกทั้ง 3 คน สรวผู้พี่ที่กินเมืองสทวง

ภาษาไทยกลาง

ใบลานหน้าที่ 2 ลวกุมโกไทว่าลัวะหม้อผู้กลางชื่อว่า ทัสสลักไซไทว่าลัวะลานแล ผู้น้องลัวะคนธาไทว่าลัวะกลินแล เขาทั้ง 3 คนนี้อยู่รักษาพูดอยมันท์เหนือนั้น เขาย่อมเอาหม้อลัวะทั้งหลายลงมาขายเครื่องไรท์มวลงในดินดอยอันเหนือนั้น แม่นว่าไททั้งหลายก็เอาขึ้นปลาอาหารหมากพลูเกลือไปขายดินดอยหัน ที่นั้นลวดเป็นท่าขายแห่งคนทั้งหลาย มากนักดอยอันนั้นลวดได้ชื่อว่า ดอยท่าขาย มาตราบบัดนี้แล ส่วนว่าปู่เจ้าลาวจกยอมขับไล่ลัวะทั้งหลายหือเอาเครื่องไรท์เครื่องสวนหน่อไม้ลงมาขายยังกาดภายใต้กาดนั้นลวดได้ชื่อว่า กาดไล่(กาดไร่) เพื่ออันแล เมืองอันนั้นก็ลวดได้ชื่อว่าเมืองไล่(ไร่)มาตราบถึงบัดนี้แล ส่วนย่าเจ้าลาวจกก็บั้นยังราชสมบัติดีทั้งหลายในภูดอยทั้งมวตามปเวณีแห่งลัวะทั้งหลาย หือแก่ลูกทั้ง 3 คน ส่วนผู้พี่หือกินเมืองสี่ทวง

ใบลานหน้าที่ 3 ผู้กลางที่กินเมืองควาง สวรร้องช้อยหือไปกินเมืองชยกแล พระพุทธเจ้านิพพานไปแลวมหากัสสปเถระเจ้าภิกขุ 500 ตนเป้นบริวานค้ำนำเอาธาตุพระพุทธเจ้าแต่เมืองกุสินารายมาบอกแก่พระยาอุชุตตราชตนเป้นไทยแก่ขอมทล้าอันอยู่เวียงควางที่นั้นแลลวดพร้อมกันเอายังธาตุพระพุทธเจ้าขึ้นจุไว้ใผากอธำอันพระพุทธเจ้ามาสั่งไว้กับด้วยปู่เจ้าลาวจกนั้นแล ที่นั้นพระยาอุชุตตราชจึงจรัยหามายังปู่เจ้าลาวจกกับทั้งเมียมาแลวค้หือยังคำ 3 พันแก 2 ขา ผวเมียแลลวดขอเอาเขตแดนดอยแห่งชาแลแดนแล 3 พันวาแลวโอกาสหือทานแก่มหาธาตุพระพุทธเจ้าแล อัน 1 ค้หือทานลัวะยอมหือลัวะทล้าเอายังเครื่องไร มีหมากบวบมาขายทั้งทาธุรนั้นเหตุตั้งอันเมืองอันนั้นลวดได้ชื่อว่าเมืองลฐเพื่ออันแล เขาทั้ง 2

ภาษาไทยกลาง

ใบลานหน้าที่ 3 ผู้กลางหือกินเมืองควาง ส่วนน้องช้อยหือไปกินเมืองเซียงแล พระพุทธเจ้านิพพานไปแลวมหากัสสปเถระเจ้าภิกขุ 500 ตนเป้นบริวานก้นำเอาธาตุพระพุทธเจ้าแต่เมืองกุสินารายมาบอกแก่พระยาอุชุตตราชตนเป้นใหญ่แก่ขอมทั้งหลายอันอยู่เวียงควางที่นั้นแล ลวดพร้อมกันเอายังธาตุพระพุทธเจ้าขึ้นจุไว้ในผาก่อนผาอันพระพุทธเจ้ามาสั่งไว้กับด้วยปู่เจ้าลาวจกนั้นแล ที่นั้น พระยาอุชุตตราชจึงจักเรียหามายังปู่เจ้าลาวจกกับทั้งเมียมาแล้วก็หือยังคำ 3 พันแก 2 ขา ผัวเมียแลลวดขอเอาเขตแดนดอยแห่งชาแลด้านแล 3 พันวา แลวโอกาสหือทานแก่มหาธาตุพระพุทธเจ้าแล อัน 1 ก็หือทานลัวะยอมหือลัวะทั้งหลายเอายังเครื่องไรมีหมากบวบมาขายทั้งทา ลุนั้นเหตุตั้งอันเมืองอันนั้นลวดได้ชื่อว่าเมืองลฐเพื่ออันแล เขาทั้ง 2

ใบลานหน้าที่ 4 ทั้งหลาย 500 ขรกุลมีปู่เจ้าลาวจก 2 ผวเมียเป้นประธาน สบถแข่งไวยวาอย่าหือไผล็ดม้างได้ชูประการหันแล ถัดนั้นมหากัสสปเถระเจ้าจึงเนรมิสคันทุงอัน 1 สูงได้โยชนะ

คือ 8 พันวา ภูษาคตว 1 อันแขวงกัณฑ์ท่งนั้นยาว 500 วาตว 1 ท่งยาวได้ 7 พัน 5 ร้อย 5 ร้อย 5 สิบ 5 วา ท่งนั้นกวัดแกว่งไปมามีร่มเงาทวเมิงยวรท่งมวรวแล เหตุนั้นดอยอันนั้นได้ชื่อว่า ดอยท่งแดนนั้นมาแลสวรปูเจ้าลาวจกผวเมยได้หื้อทานเขตแดนแกมมหาธาตุเจ้าแล้วได้อุปปฏิฐา ธาตุพระพุทเจ้าด้วยสิ่งมีต่นวา ช้ำน้ำแลคนธของหอมช้ำตอกดอกไม้ช้อท่งประทีสชวัน ขามีใจ ยินดีม้า นั้ก คันจติตายค้ได้ไฟเกิฏเปนมมเทวดาอยู่ในดอยท่งหั้นค้เสวยทิพสมปตติมานักยอม กลางยังท่งแล ตามยังประทีศปูชาพระธาตเจ้าบ้ชาดแล พายหน้าแต่นั้นชาผวเมยอยู่

ภาษาไทยกลาง

ใบลานหน้าที่ 4 ท่งหลาย 500 ชระกุดมีปูเจ้าลาวจก 2 ผัวเมียเป็นประธาน สบถแข่งไว้ว่า ออย่าหื้อไผลี้ดม้างได้ช้ประการหั้นแล ถัดนั้นมหาทสสเปเรเจ้าจิงเนรมิตคันท่งอัน 1 สูงได้โยชนะ คือ 8 พันวา ภูษาคตว 1 อันแขวงกัณฑ์ท่งนั้นยาว 500 วา ตว 1 ท่งยาวได้ 7 พัน 5 ร้อย 5 ร้อย 5 สิบ 5 วา ท่งนั้นกวัดแกว่งไปมามีร่มเงาทวเมิงยวรท่งมวรวแล เหตุนั้นดอยอันนั้นได้ ชื่อว่าดอยท่งแดนนั้นมาแล ส่วนปูเจ้าลาวจกผัวเมียได้หื้อทานเขตแดนแกมมหาธาตุเจ้าแล้วได้ อุปปฏิฐาธาตพระพุทเจ้าด้วยสิ่งมีต่นวา ช้ำน้ำแลคนธของหอมช้ำตอกดอกไม้ช้อท่งประทีปช วัน ขามีใจยินดีมากนั้ก คันจติตายค้ได้ไปเกิดเป็นมมเทวดาอยู่ในดอยท่งหั้น ก็เสวยทิพ สมปตติมากนั้กยอมกลางยังท่งแลตามยังประทีปปูชาพระธาตเจ้าบ้ชาดแล ภายหน้าแต่นั้นชาผัว เมียอยู่

ใบลานหน้าที่ 5 เสวยทิพสมปตตินานประหมาณพันปีทิบเมิงคนแลวจิงเลงดูยังมนสสโลกเมิง คน รู้ว่าศาสนาพระเจ้ายังจตั้งอยู่ในเมืองยวรหนีท้อเท้า 5000 วสสาแล เทาว่าท้าวพระยาท่ง หลายอันอยู่ในบ้านน้อยเมิงใหญ่เขตเมิงยวรนี้เปนมมิกใจบาปนัก เทวดาต่นนั้นค้มีใจมักใครสาง บานแปลงเมิงใครหื้อมีท้าวพระยาต่นเปนมมิกคำช้ศาสนาพระพุทเจ้าที่ไปไฟต่อเท้า 5000 วสสา ดั่งอันจิงจรจกกับดวยนางเทวดาต่นเปนมยวา ราชท่ง 2 ค้ควรงไฟเปนมยพระยาใน เมิงคนแลลอกศาสนาพระเจ้เทือะ เมื่อนั้นนางเทวดาต่นเมยค้พร้อมกับดวยผวต่นแล้วชาท่ง 2 จิงเนรมิตช้นไดเงินอัน 1 ไร่หวช้นไดกายจอมดอยทำกล่าเหนอดินดอยช้นไดตั้งทำกลางท่งทัดผา เลากับผากองนั้นแล คนทล้าหั้นจิงรยก

ภาษาไทยกลาง

ใบลานหน้าที่ 5 เสวยทิพสมปตตินานประมาณพันปีทิพย์เมืองคน แล้วจิงเล็งดูยังมนุษย์โลก เมืองคน รู้ว่าศาสนาพระเจ้ายังจตั้งอยู่ในเมืองยวรนี้ต่อเท้า 5000 วสสาแล เทาว่าท้าวพระ ยาท่งหลายอันอยู่ในบ้านน้อยเมิงใหญ่เขตเมิงยวรนี้เป็นมมิกใจบาปนัก เทวดาต่นนั้นค้มีใจ มักใครสร้างบ้านแปลงเมิง ใครหื้อมีท้าวพระยาต่นเปนมมิกคำช้ศาสนาพระพุทเจ้าที่หื้อเป็นไป

ต่อเท้า 5000 วัสดุตั้งอื่น จึงเจียรจากด้วยนางเทวดาตนเป็นเมียว่า ราชทั้ง 2 ก็ควรลงไป เป็นท้าวพระยาในเมืองคน แล้วเลิกศาสนาพระเจ้าเทอะ เมื่อนั้น นางเทวดาตนเมียก็พร้อมไปด้วยผ้าตนแล้วราชทั้ง 2 จึงเนรมิตขันได(บันได)เงินอัน 1 ไว้หัวขันไดกายจอมดอยทำกล้าเหนือตีนดอย ขันไดตั้งทำกลางทั้งห้าผ่าเลากับผากองนั้นแล คนทั้งหลายเห็นจึงเรียก

ใบลานหน้าที่ 6 ม้วนนักชาวยวรทั้งมวลแลท้าวพระยาเสนาอำมาตย์อุปราชมนตรีทั้งมวลทั้งเสฐฐิแลพ่อค้าชาวเมืองทั้งหลายเอากันมาดูมานักพ่อเต็มทวเมืองยวรแลกว้าง 3 คาวูด คือ 6 พันวา ลวงยาวหมี 5000 วา เขาคำปุชาสาธุกราบมานักต่างคนต่างไหวด้วยคำว่าเทวดาตนวิเศษมาเนรมิตขันไดเป็นอันตั้งงามมานักแลเทวบุตรเทวดา ทั้งสองผวมเยยคั่งลงมาด้วยขันไดเงินมีปริวาร 5000 เทวบุตรตนเป็นผวมลงมาอรเมยตามหลัง กันสัตพัศคาวรามลงมาดูวิราสองอาด งามมานัก คันลงมารอดแผ่นดินแลวเนรมิตแทนอัน 1 กวาง 12 ส้อ ยาว 28 ส้อสูง 7 ส้อไว้ยกกลางดอที่ 1 แลวสรวุมมเทวดาคี่ขึ้นอยู่เหนือแทนเงินอันนั้นแลวกล่าวเชิงคนทล้าว่า ดูกราคนทล้า เราเป็นพระยาภุมมเทวดาคี่ว่า ลวจกทวารราชจึ่งใครลงมาเปันท้าวพระยาแก่สุทธานทล้าแล

ภาษาไทยกลาง

ใบลานหน้าที่ 6 ม้วนนัก ชาวยวนทั้งมวลแลท้าวพระยาเสนาอำมาตย์อุปราชมนตรีทั้งมวลทั้งเศฐฐิแลพ่อค้าชาวเมืองทั้งหลายเอากันมาดูมานักพ่อเต็มทวเมืองยวนแล กว้าง 3 คาวูด คือ 6 พันวา ลวงยาวหมี 5,000 วา เขาก็ปุชาสาธุกราบมานักต่างคนต่างไหวด้วยคำว่าเทวดาตนวิเศษมาเนรมิตขันไดเป็นอันตั้งงามมานักแล เทวบุตรเทวดาทั้งสองผวมเยยก็ลงมาด้วยขันไดเงินมีปริวาร 5,000 เทวบุตรตนเป็นผวมมาก่อนเมยตามหลัง กันฉัตรพัศคาวรามลงมาดูวิราสองอาด งามมานัก คันลงมารอดแผ่นดินแลวเนรมิตแทนอัน 1 กว้าง 12 ศอก ยาว 28 ศอก สูง 7 ศอกไว้กกลางดอนที่ 1 แลวสรวุมมเทวดาคี่ขึ้นอยู่เหนือแทนเงินอันนั้น แลวกล่าวเชิงคนทั้งหลายว่า ดูรา คนทั้งหลาย เราเป็นพระยาภุมมเทวดาคี่ว่า ลวะจักกทวารราชจึ่งใครลงมาเปันท้าวพระยาแก่สุทธานทั้งหลายแล

ใบลานหน้าที่ 7 จัสอรทานทล้าที่ชอบธมม ที่ตั้งอยู่ในไตรรัตนคุณสลณาคมน ชุคนดีหสิขแลคนทล้าคี่รับเอาด้วยคำว่าสาธุดีชุคน เหตุตั้งอันที่นั้นลวดได้ชื่ว่า ชยกยามาตราบบัดนี้แล มักวามุมมเทวดาทั้ง 2 ผวมเยยคี่ตตายด้วยอวิมุตติกาลกิริยาแล พันปริวาร 5000 นั้นเขาคับใครเกิญไนเมืองคน เขาคี่จิงหนีคี่นเมือด้วยขันไดเงินนั้นเขาขึ้นเมือแลวขันไดเงินคี่กับหายเสยแล แตนั้นคนทล้าจิงรองวาขันไดเงินยังพรองหั้นนาวาอัน เมื่อนั้นลวดได้ชื่ว่าเมืองเงินยัง เมือลูรมานี้ลวดได้ชื่ว่าเมืองเงินยางมาตราบบัดนี้แล ที่นี้จ่าปถมสชาสกอรแล เมือสชาสดังตว 1 ใน

ปลีกัดเมตสกราชได้ 579 ตว ลำดับมาถึงปลีเมิงไล่แต่ปลีพระเจ้านิพพาน มาถึงปลีเป็ดยี่ถือเอา 519 ตวนั้นมาบวะเปน 800 ตว พระยาตนชี่สิริจกขุ เสวยเมิงลังกา

ภาษาไทยกลาง

โบราณหน้าที่ 7 จักสอนท่านทั้งหลายหื้อชอบธัมม หื้อตั้งอยู่ในไตรรัตตณสรวณาคมนชุนคินดีหลี ชะแล คนทั้งหลายก็รับเอาด้วยคำว่า สาธุ ดีดี ชุคน เหตุตั้งอันที่นั่นลวดได้ชื้อว่าเรียกยามาตราบ บัดนี้แล มักว่า ภูมมเทวดาทัง 2 ผัวเมียก็จตุตติตายด้วยอวิมุตติกาลกิริยาแล พันปิริวาน 5000 นั้นเขาก็ไปใคร่เกิดในเมืองคน เขาก็จึงหนีคินเมื่อด้วยขันโดเงินนั้น เขาขึ้นเมื่อแล้วขันโดเงินก็กลับ หายเสียแล แต่่นั้นคนทั้งหลายจึงร้องว่า ขันโดเงินยัง พร่องหั้นนาว่าอัน เมื่อนั้น ลวดได้ชื้อว่า เมืองเงินยัง เมื่อลุนมานี้ลวดได้ชื้อว่า เมืองเงินยาง มาตราบบัดนี้แล ที่นี้ จักจาปฐม ศักราช ก่อนแล เมื่อศักราชตั้งตัว 1 ในปีกัดเม็ต ศักราชได้ 579 ตว ลำดับมาถึงปีเมิงไล่แต่ปีพระเจ้า นิพพาน มาถึงปีเป็ดยี่ถือเอา 519 ตวนั้นมาบวกรเป็น 800 ตว พระยาตนชื้อสิริจกขุ เสวย เมืองลังกา

โบราณหน้าที่ 8 ตัดสกราช 800 ตวนั้นเสียแล้วตัดสกราชใหม่ตว 1 ในปลีกัดหม้ามาได้ 800 ตวแล้วถึงปลีเป็ดเส็ด พระยาอนุรุทธราชเสวยเมิงพุกามตัดเสียเล่าจึง ตั้งสกราชตว 1 ในปลีกัดไก่อ ล้เปนต์ตียศกราดแต่นั้นมาถึงบัดนี้บัดตักเทือแล แต่่นี้ไปจักจาดวย ลวจักราช เล่าในเมื่อลวจก ราชอาณาจักรมานั้นศรีษาปรากฏม้านักคนทั้งหลายก็มาพร้อมกันราชภิเสกสมมุติทำว โอบปาติหื้อเป็นพระยาปรากฏาลวจกกราชและราชภิเสกในวันอันลงมานั้นเป็นปลีกุร ไทวาปลีกัด ไกล่ 4 เพงเมง 4 วันพุธไทยกลาเป็ล้ายามทองวันแล ลวจกกลากก็ก่อแรกสวางแปลงเมิงที่ตีนชัน โดตั้งหั้นกอร จึงได้ชื้อว่าบ้านกอมมาตราบบัดนี้แล สรวแทนเงินอันนั้นค้ห้มลางเอาอันเหลือกวานั้น ค้หื้อตีเปนวงเปนต์วงแล้วตอเปนต์วงเงินยางหมายหื้อรู้ว่าเงินทิบเหตุตั้งอัน

ภาษาไทยกลาง

โบราณหน้าที่ 8 ตัดศักราช 800 ตวนั้นเสีย แล้วตัดศักราชใหม่ตว 1 ในปีกัดหม้ามาได้ 800 ตวแล้ว ถึงปีเป็ดยี่ถือเอา พระยาอนุรุทธราชเสวยเมืองพุกามตัดเสียเล่าจึง ตั้งศักราชตว 1 ในปี กัดไก่อเป็นตตียศกราดแต่นั้นมาถึงบัดนี้บัดตักเทือแล แต่่นี้ไปจักจาดด้วยลวจักราชเล่าในเมื่อ ลวจักราชเกิดมานั้นก็หรือษาปรากฏมากนัคนทั้งหลายก็มาพร้อมกันราชภิเสกสมมุติทำว โอบปาติหื้อเป็นพระยาปรากฏว่า ลวจักราชและราชภิเสกในวันอันลงมานั้นเป็นปีกุน ไทวาปี กัดไกล่ 4 เพ็งเมิง 4 วันพุธ ไทยก่าเป็ล้า ยามเที่ยงวันแล ลวจกกลากก็ก่อแรกสร้างแปลงเมือง ที่ตีนชันโดตั้งหั้นก่อน จึงได้ชื้อว่าบ้านกอมมาตราบบัดนี้แล ส่วนแทนเงินอันนั้นก็ห้อมลางเอาอัน เหลือกวานั้นก็หื้อตีเปนวงเปนต์วงแล้วตอเปนต์วงเงินยางหมายหื้อรู้ว่าเงินทิพย์เหตุตั้งอัน

ใบลานหน้าที่ 9 เมียงยวนี้จึงมีเงินถามาแดนนั้นมาแล ลวจรงกราชอยู่หั้นเป็งเมินนานมีลูก 3 ชาย ผู้พี่ชื่อว่าลาวคำตอบ ผู้กลางชื่อว่าลาวซางกอมแผนแผว ผู้น้องชื่อว่า ลาวเกลาแกวมาเมิงแล เมื่อเขาไทยมาเขาคัชรกันไพแหวหาปูปลาในร่องห้วยพื้นดอยนั้นได้ปลาเขาจึงจีกินมันนั๊กแห่งหั้นได้ชื่อว่า ผามัน เมื่อพยายลूरได้ชื่อว่า ฝ่ายมานมาต่อบัดนี้แล

ภาษาไทยกลาง

ใบลานหน้าที่ 9 เมืองยวนี้จึงมีเงินตรามาแดนนั้นมาแล ลวจรงกราชอยู่หั้นเป็งเมินนานมีลูก 3 ชาย ผู้พี่ชื่อว่า ลาวคำตอบ ผู้กลางชื่อว่าลาวซางกอมแผนแผว ผู้น้องชื่อว่า ลาวเกลาแกวมาเมืองแล เมื่อเขาใหญ่มาเขาก็ชวนกันไปแหวหาปูปลาในร่องห้วยพื้นดอยนั้นได้ปลา เขาจึงจี(ผา)กินมันนั๊กแห่งหั้นได้ชื่อว่า ผามัน เมื่อพยายลूरได้ชื่อว่า ฝ่ายมาน มาต่อบัดนี้แล

ข้อมูลจาก กรมศิลปากร. “พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน” ประชุมพงศาวดารภาคที่ 61. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลตรีเจ้าราชบุตร. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร , 2516. หน้า 1 - 8

พญาลวะจรงกราชกับทำมีละ

จะกล่าวถึงภุมเทวดาอันมีชื่อว่า ลวะจรงกราช อันมักใคร่ให้เป็นคุณในพระพุทธศาสนา จึงพิจารณาดูในเมืองมนุษย์แล้วก็รู้ด้วยปัญญาว่าศาสนาแห่งพระพุทธเจ้าจะตั้งอยู่ในเมืองยวนตราบเท่า 5000 พรรษา ส่วนลวะจรงกราชก็เจรจาปราศรัยกับด้วยเทวดาผู้เป็นภรรยาว่า ภพเท ดุกรนาง กวเล อันว่ากาลบัดนี้ก็เป็นกาลอันบริสุทธ์แล้วควรเราทั้งสองลงไปเป็นท้าวพระยาในเมืองมนุษย์ แล้วจะได้ยกยอพระพุทธศาสนาภิสมควรแล้ว ส่วนนางเทวดาผู้เป็นภรรยาก็รับคำพระสามีว่า สาธุ สาธุ ดังนี้แล้ว ส่วนลวะจรงกราชเทวดาก็เนรมิต อุโบ เหรัญญเสถนิเย มีพะองบันไดอันหนึ่งพาดแต่บนเขาถึงกลางทุ่งตรงหินเลาและหินกอง ขณะนั้นชนทั้งหลายแลเห็นแล้วก็เรียกกันมาดูเป็นอันมาก ชาวยวนทั้งหลาย มีพระยายวนเป็นประธาน ทั้งอุปราช เสนาอำมาตย์ ราษฎรและนักบวชทั้งปวง พากันมาดูแล้วก็บูชาด้วยรูปเทียนดอกไม้ทุก ๆ คน เขาสรรเสริญว่า สาธุ สาธุ เทวดาองค์ประเสริฐมาเนรมิตบันไดเป็นอันดั่งงามดังนี้

ส่วนเทวดาทั้งสองมีภุมเทวดาพันหนึ่งเป็นบริวาร ก็ลงมาด้วยบันไดนั้น ลวะจรงกราชเทวดาผู้เป็นสามีนำหน้า ภรรยาตามหลังกันเศวตฉัตรพัดโบกวี สุกสนานโดยเสียงดนตรีแตรสังข์ดูเพราะเหมาะแก่หมู่มนุษย์ทั้งหลาย ครั้นลงมาถึงแผ่นดินพสุธาแล้ว ก็เนรมิตอาสนเงินอันหนึ่ง

กว้าง 12 ศอก ยาว 17 ศอก สูง 8 ศอก ไม้ไต้ร่มไม้พุดชา(พุทรา)ต้นหนึ่ง ไม้พุดชาต้นนั้นใหญ่ สูงมีร่มกว้างขวางยิ่งนัก ส่วนลวะจังกราชเทวดาก็ขึ้นยืนอยู่บนอาสนเงินนั้นแล้ว ก็ร้องปาวประกาศว่า ชนา ดูกรชนทั้งหลาย มยี้ อันว่าเรานี้หากเป็นพระยาเทวดามีชื่อว่า ลวะจังกุม เทวราช เราจะมาเป็นพระยาแก่ท่านทั้งหลาย เพื่อจะได้สั่งสอนท่านทั้งหลายให้รู้ทำนบทำนอง คือธรรมะธรรมโม ให้ตั้งอยู่ในไตรรัตนสรณาคมน์ทุก ๆ คนจะดีหรือไม่ ส่วนว่าคนทั้งหลายก็รับ โดยคำว่า สาธุ สาธุ ดังนี้ทุกคน เหตุนั้นจึงได้ชื่อว่า เชียงสา มาจนทุกวันนี้แล

บัดนี้ จะกล่าวปฐมศักราชก่อนปีมะแม ตรัสศักราชได้ 51 ปี ต่อมาถึงปีมะเส็ง แต่ปีพระพุทธเจ้าเข้าสู่พระปรินิพพาน ต่อมาถึงปีชาลเอา 519 มาประสมด้วย 800 พรรษา ยังมีพระยาองค์หนึ่งชื่อตรีจักษุ เป็นเจ้าเมืองลังกาตัดศักราชเก่าเสีย ตั้งใหม่อีกคือ 1 ปีเถาะ เอกศก ตั้งแต่นั้นมาได้ 800 พรรษา ต่อมาถึงปีจอ ทศศก พระยานุรุชได้ครองเมืองภูกามฆ่าตัดเล่า ตั้งใหม่คือ 1 ปีกุน เอกศก เป็นตติยศักราชแต่นั้นมามีได้ตัดเลย

จะกล่าวถึงท้าวโอปาปติกรณ์ และท้าว นั้นเกิดมาในวันเสาร์ยามเที่ยง เดือน 4 ขึ้น 15 ค่ำ ปีกุน เอกศก ครั้นเกิดมาแล้วเครื่องอภิเศกก็เกิดมาด้วยพร้อมทุกประการ ส่วนกุมเทวดาพันหนึ่งและคนทั้งหลายมีท้าวพระยาเป็นประธาน ก็พากันอภิเศกท้าวโอปาปติให้เป็นพระยา ทรงพระนามว่าลวะจังกราช แล้วมอบสมบัติบ้านเมืองให้ท่านได้เสวยครึ่งหนึ่ง ส่วนเทวดาพันหนึ่งนั้นครั้นแล้วการอภิเศกบ้างก็อยู่ด้วยท้าวลวะจังกราช บ้างก็เสด็จไปที่อยู่ ครั้นถึงที่อยู่แล้ว ส่วนพะองที่พาดอยู่นั้นก็กลับหายไป ขณะนั้นคนทั้งหลายที่อยู่ไกลมามีทัน จึงร้องถามซึ่งกัน บางคนก็บอกว่าเงินยัง ๆ เมื่อนั้นจึงได้ชื่อว่า เมืองเงินยัง ต่อมาบัดนี้เรียกกันว่า เมืองเงินยาง จนถึงทุกวันนี้แล

ส่วนท้าวลวะจังกราช ก็มีพระราชอาชญาให้รื้อเอาอาสนเงินนั้นมาตีเป็นบ่วงเป็นตราเงิน ยาง ให้รู้ว่าเป็นเงินทิพย์ แล้วท่านก็จำหน่ายทำบุญให้ทานแก่คนทั้งหลาย และสร้างกุฏิวิหารตามแต่พระราชศรัทธาทุกประการ ส่วนความสรรเสริญก็ปรากฏไปทั่วบ้านน้อยเมืองใหญ่ทุกตำบล โดยคำว่า ท้าวองค์นี้จากเมืองสวรรค์มาโดยอุบัติในเมืองเงินยาง ทำให้บ้านเมืองรุ่งเรืองสุขเกษมมากนักหนา ชาวบ้านชาวเมืองทั้งหลายพากันยินดีทุกตัวคน จากนั้นมาได้ 6 ปีพระยาที่เป็นเจ้าเมืองยวน ก็พร้อมกันประชุมท้าวพระยาเสนาอำมาตย์ราชบัณฑิตและโหรทั้งหลาย ให้ท้าวฤกษ์ยามวันดีอันเป็นมงคลได้แล้ว ก็พากันนำเอาของบรรณาการเป็นต้นว่า เงินทอง เสื้อผ้า ช้าง ม้า โค กระบือ นำมาถวายแล้วก็ทรงน้ำพระสุคนธ์อันบริสุทธิ์ ยกขึ้นเป็นใหญ่ตั้งพระนามใหม่ว่า ลวะจังกราชเอกกษัตริย์ ครั้นท่านได้เป็นเอกกษัตริย์แล้ว ก็สั่งสอนท้าวพระยาเสนา อำมาตย์ ราชบุรุษ ให้ตั้งอยู่ในไตรรัตนสรณาคมน์ทุก ๆ คน ท่านเสวยเมือง เหนือนครที่ขึ้นนมัสการพระเจ้าดี คือภูเขารัง (คือ ดอยตุง) ทุกปีมิได้ขาด ท่านก็บังคับให้

พวก**ท่อมมีละ**คือผู้รักษาพระเจดีย์ 500 คนอยู่รักษาพระเจดีย์ตามประเพณีโบราณมาแต่ก่อน บ้านเมืองก็ย่อมมีความเจริญสุขทุกเมื่อ แต่ว่าพระมหากษัตริย์องค์นั้นยังหา**มีโอรส**จะสืบเชื้อวงศ์ครองสมบัติแทนตนไม่ ท่านพิจารณาดูแล้วจึงบอกให้พระราชเทวีว่า เราเกิดมาในเมืองมนุษย์ปางนี้ ก็ปรารถนาอยากได้**ท้าวพระยา**ที่เที่ยงธรรม มีความเมตตาผู้อาณาประชาราษฎร์ให้ถวายเป็นบุญหน้า จะเป็น**ที่บำรุงพระพุทธศาสนา**รุ่งเรืองต่อไป บัดนี้เราทั้งสองยังหา**มีบุตร**จะสืบเชื้อวงศ์ไม่ เหตุดังนี้นางจึงอุทิศสำหรับ**วิชาเบญจศีล อัฐุศีล**ให้เที่ยงแล้ว จึงตั้ง**อธิษฐาน**ซึ่งเทวดา อินทร์ พรหมแล้วขอให้**มีพระโอรสผู้ประเสริฐ** จะได้สืบพระราชวงศ์ (หน้า 1-4)

ส่วนลาวเคียงก็รำพึงว่า บ้านเมืองใดไม่มี**รั้วบ้านกำแพงเมือง**แน่นอนนั้น เมืองนั้นก็หาเป็น**ราชอาณาจักรใหญ่**ไม่ ครั้นและเข้าศึกมาหาที่พึ่งมิได้ ชายธงของ**ปู่ตกไหน**ก็สมควรจะสร้างกำแพงเมืองที่นั่น ครั้นท่านพิจารณาดังนี้แล้ว ก็ไปตรวจดู**ถิ่นฐาน**ที่จะสร้างกำแพงเมือง ท้าวก็ให้นักการไปตัดเอา**หัวยางอันหนึ่ง**เกี่ยวกับถ้ำแห่งหนึ่ง แล้วเดินไปทิศเหนือถึงแม่น้ำแห่งหนึ่งชื่อ**แม่ละว้า**แม่น้ำแม่สายทิศตะวันออกเอาแม่น้ำเป็นแดน ครั้นซึ่งเชือกหมายเขตแดนแล้ว ก็เร่งให้**ราษฎร**ทั้งหลายทำให้ราบเสมอดีทุกที่ทุกแห่ง แล้วก็นิมนต์**พระภิกษุสงฆ์**มาสวดมนต์ทำให้เป็น**สวัสดิมงคล** ที่จะสร้างวังแห่งหนึ่ง ที่กลางใจเมืองแห่งหนึ่ง แล้วลำดับไปประตูเมืองทั้ง 3 แห่ง และในเมืองทุกที่เอา**สายสิญจน์**วงรอบกำแพงเมืองแล้ว ขุดให้เป็นหลุมที่จะฝัง**เสาอินทขิล**และกำแพงเมืองก็ให้รดด้วย**น้ำมนต์** แล้วนิมนต์**พระท่าน**สวดมหาสมัยและมงคลทั้ง 7 ประการและ**ธรรมจักร** (หน้า 8)

ข้อมูลจาก **สงวน โชติสุขรัตน์. "ตำนานพระธาตุดอยตุง เชียงราย" ใน ประชุมตำนานลานนาไทย เล่ม 2. กรุงเทพฯ : อักษรบริการ, 2515. หน้า 396-397, 408 - 409.**

ลัวะหรือท่อมมีละที่ดอยตุง

ที่นั่นคนทั้งหลายหันตุงทิพย์ผืนนั้น จึงเรียกว่า**ดอยภูเขาตุง**ต่อเท่าบัดนี้แล เมื่อนั้นมหา**กษัตริย์**เจ้าจึง**อธิษฐาน**สละน้ำที่มหาอาณันท์เอา**น้ำมา**ที่**ขอพระ**เจ้าฉันนั้นไว้แก่คนทั้งหลายแล้ว กล่าวว่ **บุคคล**ผู้ใดจักขึ้นไปไหว้มหา**ธาตุเจ้า**หือได้ชำระตนเสียในสระที่นั่นแล้วก่อนจักขึ้นเมื่อไหว้แล ครั้นว่า**บุคคล**ผู้ใดมักใคร่**ขอ**หายจากภัยอันตราย(ภัยอันตราย)อันใดอันหนึ่งก็ดี ครั้นว่า**บุคคล**ผู้ใดมักใคร่**ปรารถนา**เอาอันใดก็ดี **หือว่า**ขยันโตโพธิยา ไปรอด สุขिताโหนด 3 ทีแล้วยัง**อาบ**น้ำและกิน**เข้า**เสีย แล้ว**อาบ**น้ำดำหัวเสีย แล้ว**จูง**ขึ้นไป**เทอะ** แล้ว**จัก**สมฤทธิแก่ผู้นั้นชะแล **สระ**อันนี้**เสมอ**เป็นดั่ง**มคผล**สระอันมีใน**ดินดอย**ศิขณภูนั้นแล **สระ**อันใน**ดินดอย**โกศธาตุเจ้า**กาย**วันตงนั้นแล เมื่อนั้น**พญา**อชุตธรรมราชก็**อยู่**อยู่**ปฏิฐาก**ธาตุเจ้ากับ**ทั้ง**อรหันตาที่นั่น **พระ**ญาก็**เอา**ท่อมมีละทั้งหลายกล่าวคือ**ลัวะ**ทั้งมวลได้ 500 คน มา**หยาด**น้ำไว้เป็น**ข้า**พระมหา**ธาตุ**เจ้าที่**อยู่**หือ**ปฏิฐาก**แล้ว จึงไว้**ข้า**เขต 3,000 วา **รอด**ขุด้าน แล้ว**พระ**ญาก็**หยาด**น้ำไว้**หือ**อัน แล้ว**ก็**ลงมา**สู่**ที่อยู่แห่งตน แล้ว**ก็**หือ**ทาน**รักษา**ศีล**บชขาด**สาย**แล (หน้า 396-397)

จำเนียรแต่นั้นมาต่อเท่าถึง เมื่อพระยาแก้วได้ถึงราชการบ้านเมืองกินเมืองเชียงใหม่ ในกาลคาบหนึ่ง พระยาแก้วก็มากระทำบุญในเมืองเชียงแสน ในปีกาบเส็ด เดือน 4 ออก 6 คำ ไทยรวงเป้า เม็งวันพุธ พวกบ่าวเชียงแสน ทมิละดอยตุงอันเป็นข้าทาสธาตุพระเจ้ายกเข้าไหว้พระยาแก้วยามเที่ยงวัน แล้วก็บอกเหตุการณ์ซุอันแก่พระยาหื้อแจ้งแล้ว พระยากียินดีมากนักก็เอาโกศธาตุอันหนึ่งมาใส่ไว้กับหื้อเอาเงินพันหนึ่งมาใส่ไว้กับหื้อเอาเงินพันหนึ่งมาสร้างแปลงยังมหาธาตุเจ้าดอยตุงกับเครื่องบูชาทั้งมวล แล้วพระยาหื้อไรรักษาเขตเป็นดังพระยาตนก่อน แล้วก็หื้อมีทมิละทั้งหลาย แล้วก็แข่งไว้แล้ว ก็จึงหื้อพวกบ่าวเชียงแสนน้ำขึ้นไหว้มหาธาตุเจ้า ในเมื่อเดือน 4 เพ็ญ แล้วจึงจักลงน้อมนมัสการพระมหาธาตุแล แล้วพระยาแก้วก็จกกับด้วยเสนาอำมาตย์ทั้งหลายหื้อเอาหลายคำมาไว้กับมหาธาตุเจ้าดอยตุง หื้อเขาอุปัฏฐากธาตุเจ้าหันแล (หน้า 408-409)

ข้อมูลจาก มานิต วัลลิโกดม. ตำนานสิงหนวัติกุมาร ฉบับสอบค้น. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี, 2516.)

มิลักขุ(ลัวะ)ที่ดอยตุง

พระมั่งรายนราชเจ้าก็ซื้อเอามิลักขุทั้งหลาย 500 ครัว อันอุตุตราเจ้าซื้อเอากับปู่เจ้าลาวจกบริจาคไว้รักษาพระบรมธาตุเจ้านั้นเป็นราคา 1000 ตำลึงทอง ก็เอามาโอกาสหยาดน้ำถวายให้เป็นทานกับพระมหาธาตุเจ้าตั้งแต่ก่อนแล้วก็สัมภถสมบานแข่งไว้ว่า บุคคลหญิงชายท้าวพระยามหากษัตริย์ประชาชนราชฎร์ผู้ใดมีใจยินดีกับด้วยวัตถุทานและทาสทานแห่งพระองค์เรานี้ดังนั้น แม้ว่าบุคคลผู้นั้นปรารถนาเอาอย่างใดก็จงพลันอุตมสมฤทธิตามวิมุติมคค์ทุกอันเทอญ บุคคลผู้ใดเบียดเบียนกระทำร้ายของทานแห่งพระองค์นี้คือว่า ให้สอยไซ้เวียกตกการชาวเมืองมิลักขุทั้งหลายเหล่านี้ และริตมังเขาเสียให้ในราศคลาดเสียจากที่ มิให้เขาได้อุปัฏฐากมหาธาตุเจ้าที่นี้ดังนั้น ให้บุคคลผู้นั้นวินาศฉิบหายจากภรรยาบุตราบุตริญาติทั้งหลาย และจากไรรักษาเขตประเทศแห่งมันตลอดถึงสี่ราชภัยไปภายหน้า ก็จติตายไปแล้วให้ได้ไปจมอยู่ในอเวจีมหานคร พระพุทธเจ้าเกิดมาหมิ่นตนแสนตนอย่าให้มันได้รู้ได้เห็นแม้แต่สักตนหนึ่ง (หน้า 51) พระองค์เชื่องกษัตริย์เจ้าเสวยเมืองได้ 11 ปี แล้วท่านก็เสด็จไปสร้างเจดีย์หลังหนึ่งกวมเกศาธาตุที่ถ้ำแก้วหัวฝายศรีทวง(เวียงลัวะสีทวง) หนตะวันตกเฉียงเหนือนั้นก็กระทำบุญฉลองสำเร็จบริบูรณ์ในเดือน 6 เพ็ญวันศุกร์ แล้วท่านก็มีพระราชอาญาใช้คนทั้งหลายขุดเหมืองใหญ่ต่อเอาน้ำแม่ใส (น้ำแม่สาย อำเภอมแม่สาย เชียงราย)นั้นออกมาเลี้ยงไรรักษาแคว้นทรายทั้งมวล แล้วก็เสด็จมาสู่เวียงอันเป็นที่อยู่แห่งตนแล (หน้า 54) กาลนั้นพระยาขอมตนนั้น ครั้นมันได้เมืองแล้ว มันก็ขับพระองค์พังเจ้าตนเป็นกษัตริย์เป็นเจ้านั้นและนางเทวีพร้อมด้วยเสนาอำมาตย์ไพร่ไทยทั้งมวล หนีให้

ออกจากเวียงให้สิ้นแล้ว ส่วนพระยาขอมตนนั้นก็เป็นกษัตริย์เสวยเมืองโยนกนครบุรีข้างแสนที่
นั้นแล มันก็เข้าไปเอาลูกเมียเสนาอำมาตย์และชาวขอมทั้งหลายแห่งมันอันมีในเมืองเสลานครที่
นั้นมาอยู่ในเวียงโยนกนครราชธานีไชยบุรีศรีข้างแสนที่นั้นสิ้นแล แล้วมันก็ขับพระองค์พังเจ้าไป
เป็นแก่บ้านตั้งอยู่เวียงลวะศรีทวง ริมหนองวันตกเฉียงเหนือริมแม่น้ำใส ภายตะวันออกเฉียง
ใต้ ธาตุเจ้าถ้าแก้วที่นั้น เหตุใดแล้วเวียงศรีทวงนั้นจา ยามนั้นพระพุทธเจ้ายังทรงมานอยู่ วัน
นั้นยังมีขุนลวะผู้หนึ่งเป็นลูกปู่เจ้าลาวจกเป็นแคว้นดอยธุงนั้น ผู้ที่ชื่อ ลวะกุมภโก นั้นมาตั้งอยู่ที่
นั้น แล้วส่วยค่าแก่พระยาอชุตราชกษัตริย์เจ้าเวียงโยนกนครที่นั้นแล ปีละสี่ทวงหมากพิน
หน่วยน้อยนั้น จึงได้ชื่อว่าเวียงศรีทวงด้วยเหตุอันนั้นแล ครั้งนั้นพระยาขอมตนนั้นขับพระองค์
พังเจ้าไปเป็นแก่บ้านอยู่ที่นั้นแล้ว ก็ให้ส่วยค่าให้มันปีละสี่ทวงหมากพิน ไทยเราเป็นทุกข์ทั้งเจ้า
ทั้งไพร่แล เหตุว่าขอมได้เป็นเจ้าก็เป็นทุกข์ได้หาคำทำวคำมาส่วยขอมแล (หน้า 73 - 74)

ข้อมูลจาก สงวน โชติสุขรัตน์. “ตำนานสิงหนดิโยนกชัยบุรีศรีเชียงแสน” ใน ประชุม
ตำนานลานนาไทย เล่ม 1. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2515. หน้า 44 – 69

ปู่เจ้าลาวจกขุนลวะ

ยามนั้น พระยาอชุตราชกษัตริย์เจ้าก็เรียกร่องขุนลวะคือว่าปู่เจ้าลาวจกทั้งสองผิวเมีย
มาแล้วให้ทองคำ 50,000 แล้วก็ขอเอาคามเขตด้านไหน 3,000 วาทุกด้าน กับครุวมิลักขุ 500
ครุวลแล้ว เมื่อนั้น ปู่เจ้าลาวจกนั้น ก็ปันเข้าของให้แก่ลูกทั้ง 3 ชายนั้นแล้ว ผู้เค้าให้ไปกิน
เมืองควาน ผู้กลางให้ไปกินเมืองสีทวง ผู้ปลายให้ไปกินเมืองระอัก (กลางแห่งวาระเอก หรือ
เมืองเหล็ก) แล้วก็รับเอาคำกับอชุตราชเจ้าแล (หน้า 44-45)

ยามนั้น มหาธาตุเจ้าก็แสดงปฏิหารย์บังเกิดแสงสว่างทั่วทั้งเมืองโยนกนคร แล้วก็มุด
จมลงไปในหินก้อนนั้น ลึกประมาณ 7 ศอก ส่วนธาตุเจ้าที่มาบรรจุก่อนนั้นลึกประมาณ 8 ศอก
ธาตุเจ้าทั้งหมดที่บรรจุอยู่ในหินก้อนนั้น มี 650 องค์ แลพระองค์มังรายนราชเจ้าก็โปรดให้ช่าง
ทั้งหลายก่อมหาเจดีย์กรวมครอบก้อนหิน อันเป็นที่บรรจุพระธาตุเจ้านั้นสูง 7 ศอก แล้วทา
สะอาด (ปูน) แล้วใส่จังโกเงิน จังโกคำ และประดับด้วยแก้ว 7 ประการ ใส่หมากขมภูคำ
บริบูรณ์แล้ว จึงให้กระทำบุญให้ทานเป็นสมัยกาลอันยิ่งใหญ่ได้นาน 3 เดือน รอดถึงเดือน 6
เพ็ญวันพุธก็เสร็จบริบูรณ์ แล้วพระองค์มังรายนราชเจ้าก็ซื้อเอามิลักขุทั้งหลาย 500 ครุ
อันอชุตราชเจ้าซื้อกับปู่เจ้าลาวจกทานไว้ นั้น เป็นเงินพันหนึ่งก็เอามาโอกาสหยาดน้ำถวายเป็น
ทานแก่มหาธาตุเจ้าดังเดิม แล้วก็สวดสาปแข่งไว้ว่า บุคคลทำวพระยาทั้งหลายและมหา
กษัตริย์ประชานราษฎรผู้ใดมีใจยินดีด้วยของทานแห่งพระองค์เรานี้ แม้นว่าบุคคลผู้ที่มีความ
ปรารถนาอันใด ขอให้สมฤทธิตามวิมุติมรรคทุกประการเทอญ บุคคลผู้ใดเบียดเบียนคำรามยัง

ของท่านแห่งพระองค์เรานี้คือว่า ข้าใช้สอยไว้ตักการชาวมิลักขุทั้งหลายฝูงนี้ แลรีดมังเท (ทำลาย) ให้นิราศคลาดคลาเสีย ที่มีให้เขาได้อุปฐากมหาธาตุเจ้าตั้งอัน ให้นุคคลผู้นั้นพินาศ จิบหายให้พราวจากภริยาบุตรบุตร เอาที่ไร่นาคามเขตประเทศแห่งมันต่อเท้าสืบไปภายหน้า หากว่ามันจืดตายไปแล้วหื้อได้ไปตกรกรอกเวจี พระพุทธเจ้าเกิดมาได้หมื่นตนแสนตน ก็อย่าให้ มันได้รู้ได้เห็นสักองค์ แม้นปัจจุบันเอาเขาไปไว้ประเทศบ้านไคเมืองโคกดี ขอให้มันร้อนใหม่ในที่ นั้นอย่าให้รุ่งเรืองแก่บ้านเมืองแห่งมันเทอะ เหตุว่าเขาเป็นคนโอกาสหยาดน้ำหมายทานมาแต่ ครั้งอุตราชรรมิกราชเจ้าสืบมาแลฯ (หน้า 50-52)

ยามนั้น พระองค์พึงเจ้ามีใจอันอ่อนน้อมกล้าแข็ง ลวดน้อมถวายเวนเมืองให้แก่พระยา ขอมดำตนเป็นลูกเมืองนั้นแล เมื่อนั้น พระยาขอมดำตนนั้น ครั้นว่า มันได้เมืองแล้ว มันก็ ขับพระองค์พึงราชเจ้าตนเป็นกษัตริย์เป็นเค้าและนางเทวีเสนาอำมาตย์ไพร่ไทยเมืองทั้งมวล ให้ หนีเสียจากเมืองเสียมดลัน แล้วพระยาขอมดำตนนั้นก็ขึ้นเป็นกษัตริย์ครองเมืองโยนกนครไชย บุรีศรีช้างแสนที่นี้ แล้วใช้ไปเรียกเอาลูกเมียอำมาตย์แลชาวขอมทั้งมวล อันมีอยู่ในเมืองอุโมงค์ เสดลานครที่นั้นมาอยู่ในเวียงโยนกนครราชธานีศรีช้างแสนที่นั้นสิ้นแลฯ มันขับพระองค์พึงเจ้าไป เป็นแก่บ้านตั้งอยู่เวียงลัวะสีทวง หนวันตกจ้วยเหนือริมน้ำแม่ใส ทางวันออกเฉียงใต้ ธาตุ เจ้าดำแก้วที่นั้นแล เหตุใดจึงว่าเวียงสีทวงอันชา ยามเมื่อพระพุทธเจ้ายังทรงมานอยู่ วันนั้น ยังมีขุนลัวะผู้หนึ่งเป็นลูกปู่เจ้าลาวจกเป็นเจ้าแคว้นดอยตุงนั้น ผู้ที่มีชื่อว่าลัวะกุมโพนันมาตั้งอยู่ ที่นั้น แล้วส่งส่วยค่าแก่พระยาอุตราชกษัตริย์เจ้าเวียงโยนกนครที่นี้แล ปีไหนสี่ดวงหมากพิน หน่วยน้อยแล เหตุนั้นจึงได้ชื่อว่าเวียงสีทวงเพื่ออันแล (หน้า 68-69)

ข้อมูลจาก กรมศิลปากร. “ตำนานสิงหนวัติกุมาร” ใน ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 61. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลตรีเจ้าราชบุตร. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2516. หน้า 53- 87)

มิลักขุที่ดอยตุง

ที่นี่จะกล่าวถึงวงศ์ไทยเมืองหนึ่งก่อนแล ยามนั้นมหาศักราชได้ 17 ตัวปีกดไ้ ยังมี มหาษัตริย์ห้อยตนหนึ่งชื่อว่าเทวกาล ว่าอันเป็นใหญ่กว่าไทยทั้งหลายอยู่เสวยราชสมบัตินครไทย เทศคือว่าเมืองราชคฤห์นครหลวงนั้นแล ส่วนเมืองอันนั้นก็บริบูรณ์ด้วยราชสมบัติเข้าของเงินค่า ช้าง ม้า วัว ควาย ผู้คนร่ำพลมนตรียากหลายหยดยายคัดคั่ง บสังขยาได้พอแม่ไกล้า(เดิน)ถึง กันแล ส่วนว่ามหาษัตริย์ตนนั้นก็มีราชบุตร 30 ตน ราชธิดา 30 นาง ทั้งหมดมี 60 แล ราช บุตรผู้เค้า ชื่อว่าพิมพิสารราชกุมารแล ราชบุตรผู้ถ้วน 2 ชื่อว่าสิงหนวัติราชกุมาร เหตุว่ามี

ลักษณะมีกำลังเป็นดังราชสีห์นั้นแล เมื่อนั้นมหากษัตริย์ตนพ่อนั้นก็แบ่งราชสมบัติหื้อแก่ลูกทั้ง 60 คนนั้นแล ก็ตั้งยังพิมพ์สารราชกุมารผู้เป็นค่านั้นไว้ในที่เป็นอุปราชาภักธิดาหนึ่ง หื้ออยู่ด้วย ตนในเมืองราชคฤห์หลวงที่นั้นแล ก็แจกยังลูกชายลูกหญิงทั้งหลาย 29 คนนั้น หื้อไปเสาะหาตั้ง บ้านแปลงเมืองอยู่ทั่วทิศ พลันตั้งสิงหนวัติกุมารผู้ถ้วน 2 นั้นกับน้องหญิงหนึ่ง ก็แบ่งเอาราช สมบัติกับด้วยมหากษัตริย์ตนพ้อแล้ว ก็สั่งอำลาคารวเคารพอำยังมหากษัตริย์ตนชื่อว่าเทวกาล อันเป็นราชบิดาและราชมารดาแห่งตนแล้ว ก็รวบรวมเอาข้าวของสมบัติ ช้าง ม้า วัว ควายรีพล มนตรีคนครัวแสนหนึ่งแล้ว ก็เสด็จออกจากเมืองราชคฤห์นครหลวงแล้ว ก็ข้ามน้ำแม่สาระพู่ไป ทางหนาคเนย์คือว่าหนวันออกช่วย(เจียง)ใต้ไปไกลนัก ลำดับไปอรัญประเทศป่าไม้ดงดอยชอก ห้วยราวเขาและแม่น้ำใหญ่น้ำน้อยทั้งหลายมากนัก ตั้งแต่เดือนอาสาทออก 2 ค่ำวันพุธ เสด็จออกจากเมืองราชคฤห์นครหลวงไปได้ 4 เดือน จึงไปรอดไปถึงประเทศที่หนึ่งมีสถานอันราบ เพียงเรียงงามมีแม่น้ำใหญ่แม่น้ำรามน้ำน้อยมากนัก ก็บ่พอใกล้แม่น้ำขรณี แม่โขงเท่าใดคือว่า แม่น้ำห้วยน้อยอันจักสร้างไร่แตงนาดีนักแล เป็นแคว้นเมืองสุวรรณโคมค้ำแต่เก่านั้นแล กาลบัดนี้ก็หากมีแต่มีลักกษุทั้งหลายอยู่ยังชอกห้วยราวเขาพุดอยไชวไปสูที่แล ยังมีขุนหลวงผู้ หนึ่งชื่อว่าเจ้าลาวกะยว้ออันก็เป็นใหญ่กว่ามีลักขุทั้งหลาย ก็อยู่ยังดอยดินแดง(ดอยทุ่ง)อันมียัง หนปัจฉิมทิศประเทศที่นั้นแล ยามนั้นสิงหนวัติกุมารก็ไปรอดที่หนึ่งหมดไสกว้างขวางนักบ่ไกลแม่ น้ำใหญ่น้ำจามไปบ่รอดน้ำแม่ขรณี(น้ำโขง)ที่นั้นไกลเจ็ดพันวา เมืองสุวรรณโคมค้ำเท่านั้นก็มี ปากน้ำแม่ขรณีที่ใกล้หน้านั้นแล ... (หน้า 53-54)

ยามนั้นพระยาอชุตราชมหากษัตริย์เจ้า ก็เรียกร้องขุนลวะคือ ว่าปู่เจ้าลาวจกทั้งสองผัว เมียมมาแล้ว ก็ให้คำหมั้นหนึ่งแล้วก็ขอเอาเขตแดนด้านไหน 3,000 วาทุกด้าน กับมีลักขุ 500 ครัวแล เมื่อนั้นปู่เจ้าลาวจกก็บั้นเข้าของให้ลูกทั้ง 3 ชายนั้นแล้ว ผู้เค้าให้ไปกินเมืองควาน ผู้ ถัดให้ไปกินเวียงศรีทวง(ลวะสีทวง) ผู้ปลายนั้นให้ไปกินเมืองระเอกแล้ว (หน้า 61)

มังรายนราชเจ้าก็ให้ค่าจ้างแก่ช่างทั้งหลาย ให้ก่อมหาเจดีย์กวมก้อนหินอันทรงไว้ซึ่ง พระบรมธาตุเจ้านั้นสูง 7 ศอก ทาสะทายแล้วใส่จังกโเงินจังกโกค่าประดับด้วยแก้ว 7 ประการ ใส่ฉัตรหมากชมพูค่าแล้วบริบูรณ์ ก็ฉลองกระทำบุญให้ทานเป็นสมัยกาลอันใหญ่นานได้ 3 เดือน ถึงเดือน 6 เพ็ญวันพุธ ก็สำเร็จบริบูรณ์ พระมังรายนราชเจ้าก็ซื้อเอามีลักขุทั้งหลาย 500 ครัว อันอชุตราชเจ้าซื้อเอากับปู่เจ้าลาวจก บริจาคไว้รักษาพระบรมธาตุเจ้านั้นเป็นราคา 1,000 ตำลึง ทองแล้ว ก็เอามาโอกาสหยาดน้ำถวายเป็นทานกับพระมหาธาตุเจ้าตั้งแต่ก่อนแล้ว ก็สัมมต สาบานแข่งไว้ว่า บุคคลหญิงชายทั่วพระยามหากษัตริย์ประชาชนรราชภูริผู้ใดมีใจยินดีกับด้วย วัตถุทานและทาสทานแห่งพระองค์เรานี้ตั้งนั้น แม้ว่าบุคคลผู้นั้นปรารถนาเอาอย่างไร ก็จงพลัน อุดมสมฤทธิตามวิมตีมัคค์ทุกอันเทอญ บุคคลผู้ใดเบียดเบียนกระทำร้ายของทานแห่งพระองค์นี้

คือว่าใช้สอยใส่เรียกตกการ ชาวเมืองมิลักขุทั้งหลายเหล่านี้และริตมังเทเสียให้นราสคราดเสีย จากที่ มิให้เขาได้อุปัฏฐากมหาธาตุเจ้าที่นี้ตั้งนั้น ให้บุคคลผู้นั้นวินาสฉิบหายจากภรรยาบุตรา บุตรีญาติทั้งหลายแลจากไร่นาคามเขตประเทศแห่งมัน ตลอดถึงสืบบรมราชภัยไปภายหน้าก็จตุ ตายไปแล้วให้ได้ไปจมอยู่ในอเวจีมหานรก พระพุทธเจ้าเกิดมาหมีนตนแสนตน อย่าให้มันได้รู้ได้ เห็นแม้แต่สักตนหนึ่ง (หน้า 65)

กาลนั้นพระยาขอมตนนั้นครั้นมันได้เมืองแล้ว มันก็ขับพระองค์พังเจ้าตนเป็นกษัตริย์เป็น เคล้านั้น และนางเทวีพร้อมด้วยเสนาอำมาตย์ไพร่ไทยทั้งหมด ให้ออกหนีจากเวียงให้สิ้นแล้ว ส่วนพระยาขอมตนนั้นก็เป็นกษัตริย์เสวยเมืองโยนกนครบุรีช้างแสนที่นั่นแล มันก็ใช้ไปเอาลูกเมีย เสนาอำมาตย์และชาวขอมทั้งหลายแห่งมัน อันมีในเมืองเสลานครที่นั่น มาอยู่ในเวียงโยนกนคร ราชธานีไชยบุรีศรีช้างแสนที่นั่นสิ้นแล แล้วมันก็ขับพระองค์พังเจ้าไปเป็นแก่บ้านตั้งอยู่เวียงลวะศรี ทวง¹⁹ริมหนตะวันตกเฉียงเหนือริมแม่น้ำใสแม่น้ำแม่สายภายตะวันออกเฉียงใต้ธาตุเจ้าถ้าแก้วที่ นั้น

เหตุใดแลว่าเวียงศรีทวงนั้นชา ยามพระพุทธเจ้ายังธรรมานอยู่วันนั้น ยังมีขุนลวะผู้หนึ่ง เป็นลูกปู่เจ้าลาวจกเป็นแคว้นดอยท่งนั้น ผู้พี่ชื่อลวะกุมโภกันมาตั้งอยู่ที่นั่น แล้วส่วยคำแก่พระ ยาขมบุตราษัตริย์เจ้าเวียงโยนกนครที่นั่นแล ปีละสี่ทวงหมากพินหนวยน้อยนั้น จึงได้ชื่อว่า เวียงศรีทวงด้วยเหตุอันนั้นแล (หน้า 74-75)

ส่วนพรหมกุมารท่านก็ขี่ช้างพานคำตักกล้าพาเอาคนหาญไล่ติดตามกำจัดพระยาขอมดำ และพวกขอมบวิวารทั้งหลายลำดับผ่านบ้านมิลักขุทั้งหลายไปไกลยิ่งนัก ฝ่ายมิลักขุทั้งหลาย ครั้นได้เห็นแล้วยังพลโยธาก็แตกกระจัดกระจายเข้าซ่อนอยู่ในซอกห้วยราวเขาสิ้นแล พรหมกุมาร กำจัดขอมไปมิได้หยุดหย่อนพ้นจากเขตแดนพ้อแห่งตนไปได้เดือนหนึ่ง ถึงแดนเมืองลวะรัฐเก่า มาต่อกันนั้นมีได้ย่นย่อ ครั้นนั้นพรหมกุมารก็พักริพลนอนอยู่นั้นคืนหนึ่ง ส่วนพระยาอินทร์ก็เสียดู รุ้ยยังเหตุอันนั้น แล้วก็มาร่ำพียงว่าพรหมกุมารนี้เที่ยวกำจัดพระยาขอมดำและพลขอมทั้งหลายไป ถึงที่ใด ก็มีได้หยุดหย่อนตั้งนี้ก็จักฉิบหายสิ้นแล ควรจักโปรดเอาชีวิตชาวขอมทั้งหลายไว้ เทอญว่าดังนั้นแล้ว ก็บังคับยังเทวบุตรให้ลงมาเนรมิตกำแพงหินศิลากันหน้าแห่งพรหมกุมารไว้ ส่วนพรหมกุมารก็กลับเสียในที่นั้น ครั้นนั้นเหล่าขอมดำทั้งหลายก็ได้ยังชีวิตพ้นจากความตายเล็กน้อย ก็พากันพ่ายหนีเลียบตามลำน้ำแม่ระมิงค์ไปไกลนักตลอดถึงริมแม่น้ำแม่สมุทรแล้วก็ไปพักอยู่ กลางทุ่งหลวงแห่งหนึ่ง เป็นเขตแดนแห่งเมืองอินทปัฐานครที่นั่นก็อยู่ประจำยังที่นั่น (หน้า 82-83)

เวียงไชยปราการทั้งสองนี้ ก็รุ่งเรืองถาษาปรากฏไปทั่วทิศานุทิศ ครั้นนั้นยังมีกษัตริย์ตน หนึ่งเป็นใหญ่ในเมืองสุวรรณวดีเมืองเม็งอันมีนหริดีฝ่ายน้ำแม่คง(แม่น้ำสาละวิน)กล้าตะวันตก

¹⁹ เวียงลวะสี่ทวงหรือลวะศรีทวง ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือของแม่น้ำแม่สาย อำเภอแม่สาย จ.เชียงราย

ยกเอาทรัพย์ข้ามน้ำแม่คงมามีกำลังล้านเจ็ดแสน เพื่อจักมารบเอาเวียงไชยปราการที่นี้ มาทางศรีสัตนมีอันมีลักขุทั้งหลายก็มาไหว้บอกกล่าวแก่พระองค์ไชยศิริเจ้า ครั้นพระองค์รู้ข่าวสาสน์อันนั้นแล้วก็เร่งใช้ให้ไปไหว้สาปปฏิบัติแก่ษัตริย์เจ้าตนเป็นลูกลุงยังเวียงโยนกไชยบุรีศรีช้างแสนหลวงที่นั้นให้รู้เหตุการณ์นั้น แล้วขอเอากำลังหัวศึกทั้งมวลได้แล้วก็เร่งเกณฑ์เอาคนศึกทั้งสองเวียงนั้น (หน้า 87)

ข้อมูลจาก สงวน โชติสุขรัตน์. "ตำนานพระธาตุลำปางหลวง อ.เกาะคา จ.ลำปาง" ใน ประชุมตำนานลานนาไทย เล่ม 2. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2515. หน้า 329 - 332.

ลัวะอ้ายกอน - วัดพระธาตุลำปางหลวง

สาตราจารึกอ้างว่า สมัยเมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังทรงสำราญพระอิริยาบถอยู่ ณ เขตวันมทวิหาร คืบวันหนึ่งยามใกล้รุ่ง พระองค์ทรงรำพึงว่า ตั้งแต่กุตถาคตได้ตรัสรู้เป็นพระสัมพันธัญญุตญาณมาถึงวันนี้ นับได้ 25 พรรษาแล้ว ต่อเมื่อกุตถาคตมีอายุครบ 80 ปีเมื่อใด กุตถาคตก็จะเข้าสู่ปรินิพพานแล้ว ควรกุตถาคตจักอธิษฐานธาตุให้ย่อย เพื่อให้คนและพระอรหันต์ได้นำไปบรรจุไว้เป็นที่ไหว้และบูชาเสมอเหมือนดังกุตถาคตยังทรงมานอยู่ ทรงรำพึงดังนี้แล้ว รุ่งขึ้นก็เป็นวันออกพรรษา องค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพร้อมด้วยพระอรหันต์ 3 องค์ กับพระอานนท์เถระเจ้ารวมเป็น 4 พระองค์ นอกจากนี้ ก็มีพระเจ้าปเสนทิโกศลตามเสด็จออกจากเขตวันอารามมทวิหารลำดับไปตามบ้านน้อยเมืองใหญ่ทั้งหลาย จึงได้เสด็จมาที่บ้านอันมีชื่อว่า "ลัมภะการีวัน" (บ้านลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จ.ลำปาง) องค์พระสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เสด็จนั่งอยู่เหนือดอยม่อนน้อย ขณะนั้น มีชายผู้หนึ่งชื่อลัวะอ้ายกอนเห็นพระพุทธรูปก็บังเกิดความเลื่อมใสศรัทธา จึงได้นำเอาน้ำผึ้งบรรจุกระบะบอกไม้ป้าง(ไม้ไผ่ชนิดหนึ่งนิยมใช้ทำข้าวหลาม) มะพร้าว และมะตูมอย่างละ 4 ลูก มาน้อมถวายต่อพระองค์ ๆ ทรงรับเอาแล้วจึงส่งกระบะบอกน้ำผึ้งนั้นให้แก่พระอานนท์เถระเจ้านำลงไปกรองลงในบาตร แล้วพระองค์จึงได้ฉันทน้ำผึ้งนั้น เสร็จแล้วพระองค์จึงทิ้งกระบะบอกไม้นั้นไปตกทางทิศเหนือ แล้วทรงพยากรณ์ว่าสถานที่นี้ต่อไปจักมีผู้มาสร้างเป็นเมือง มีชื่อว่าลัมภะกัปปะนคร (เวียงวัดพระธาตุลำปางหลวง อำเภอเกาะคา จ.ลำปาง)แลต่อจากนั้น พระองค์ก็ยกพระหัตถ์ข้างขวาขึ้นลูบพระเศียรได้พระเกศา 1 เส้นติดพระหัตถ์มาแล้วพระองค์ทรงมอบให้แก่ลัวะอ้ายกอน ลัวะอ้ายกอนรับเอาพระเกศาด้วยความโสมนัสเป็นล้นพ้น แล้วนำลงบรรจุในผอบทองคำใหญ่ 8 กำ ขณะนั้นพระเจ้าปเสนทิโกศลพร้อมด้วยพระอรหันต์เจ้าทั้งหลายจึงได้ขุดหลุมอันหนึ่งกว้าง 5 วา ลึก 5 วา อัญเชิญผอบพระเกศาลงไปประดิษฐานท่ามกลางหลุมนั้น เสร็จแล้วก็ตั้งยันต์ผัดรักษาไว้จัด

การถมดินแล้วก็ก่อเป็นเจดีย์ข้างบน หลุมอุโมงค์นั้นสูง 7 ศอก พระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสพยากรณ์ต่อไปว่า เมื่อกุตถาคตเข้าสู่ปรินิพพานแล้วนาน 218 ปี จักมีพระอรหันต์ลูกศิษย์กุตถาคต 2 องค์ องค์หนึ่งกุมาระกัสสปะเถระจักได้นำเอาอัฐิพระนลาตข้างขวาและเมษิยะเถระจักได้นำเอาอัฐิลำคอข้างหน้าข้างหลังของกุตถาคตมาบรรจุไว้ที่นี้อีกแล เจดีย์ที่นี้จักปรากฏเป็นเจดีย์ทองคำจักได้ชื่อว่าลัมภะกะปปะ แล้วองค์พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เสด็จจาริกไปตามบ้านน้อยเมืองใหญ่ต่อไป (หน้า 329-332)

ข้อมูลจาก สงวน โชติสุขรัตน์. "ตำนานพระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่" ใน ประชุมตำนานลานนาไทย เล่ม 2. กรุงเทพฯ : อักษรบริการ, 2515. หน้า 417 - 419.)

ลัวะอ้ายค้อม ที่เมืองแพร่

เมื่อออกพรรษาแล้ว วันหนึ่ง พระอรหันต์ 3 องค์ คือพระโสณะพระอุตตระและพระรัตนากับพระอานนท์เถระเป็นองค์ที่ 4 ตามเสด็จพระพุทธเจ้า มีพระราชาองค์หนึ่งเสวยราชย์อยู่ในเมืองกุสินาราเป็นอุบาสกอุปฐากพระพุทธเจ้าถือไม้เท้าและรองเท้าตามเสด็จไปพระพุทธเจ้าเสด็จสั่งสอนสัตว์โลก ไปตามบ้านน้อยเมืองใหญ่เป็นต้นมาเมืองกุสินารา แล้วเสด็จไปเมืองกุลา เมืองแกว เมืองลังกา เมืองสวนตาล เมืองจินหลวง เมืองวิเทหะคือเมืองฮ่อ เมืองลื้อ เมืองเขิน เมืองตาด ซึ่งไทยเรียกว่าเมืองพยาก แล้วเสด็จไปประทับแรมที่ดอยเรือเมืองเชียงแสน แล้วไปเมืองพระยาว เมืองละคอน เมืองน่าน เมืองแพร่ ประทับได้ต้นไม้ต้นหนึ่งอันมีกิ่งก้านสาขางามยิ่งนักเรียกว่าไม้จ้องแค้ ตั้งอยู่บนม่อนดอยเล็ก ๆ แห่งหนึ่งกับมีต้นหมากไม้ต้นหนึ่งใหญ่ 8 กำ สูง 20 วา มีลูกดกและงามมากอยู่ทางทิศตะวันออกของแม่น้ำยมุณาไทยเรียกว่าแม่น้ำยม ห่างกัน 4000 ณ ที่นั้นมีขุนลัวะคนหนึ่งชื่ออ้ายค้อม เมื่อขุนลัวะอ้ายค้อมเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาเช่นนั้น ก็มีความยินดียิ่งนักจึงเข้ามากราบไหว้ พระพุทธเจ้าตรัสว่าหมากต้นนี้ใหญ่โตมาก ขุนลัวะทูลว่าหมากต้นนี้ถ้าคนกินจะบ้าวัน พระพุทธเจ้าตรัสว่าผิดังนั้นท่านจงไปเอามาเราจะกินดู ขุนลัวะจึงขึ้นเอาลงมาปลีหนึ่งพร้อมทั้งถวายนุ่นและพลูพระองค์เสวยหมากนั้น หมากนั้นกลับหอมหวานยิ่งนัก จึงรับสั่งว่าหมากนี้หวานไม่ย่นอย่างท่านว่าเลยเหตุใดท่านจึงว่าย่น แล้วก็ทรงสั่งให้ขุนลัวะกินดูก็หวานยิ่งนัก ก็ด้วยพุทธานุภาพของพระพุทธองค์ ขุนลัวะนึกอัศจรรย์จึงทูลถามว่า เจ้ากูมาจากเมืองไหน พระพุทธเจ้ารับสั่งว่า ท่านไม่รู้จักเราหรือ แล้วก็แสดงอิทธิปาฏิหาริย์ ขุนลัวะเห็นดังนั้นก็มีความปีติยินดียิ่งนัก จึงทูลว่าเจ้า

ภูนี้เป็นพระพุทธเจ้าแน่แล้ว จึงสั่งภริยาของตนไปนำเอาข้าวน้ำโภชนาหารและอาสนะที่ประทับ
เมื่อภริยานำของเหล่านั้นมาแล้ว **ขุนลัวะ**ก็อาราธนาพระพุทธเจ้าให้นั่งบนอาสนะแล้วก็ถวาย
อาหาร พระพุทธเจ้าทรงเสวยอาหาร และอนุโมทนาให้พรแล้ว จึงรับสั่งว่าสถานที่นี้เป็นที่ร
รมย์ดีนัก หากตอนนี้ ถ้าคนใดกินยอมเป็นบ้าแพรวักแล่นไป ในอนาคตภายหลังกเมืองนี้จักได้
ชื่อว่า 'เมืองแพรว'

ข้อมูลจาก อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และศรีธณ คำแปง "ตำนานตุงครสีพื้นเมืองเชียงตุง"ใน
หนังสือปริวรรตจากคัมภีร์ไบเบิล ชุดตำนานเมืองและกฎหมาย เอกสารลำดับ 8 - 15.
เชียงใหม่ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ และคณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2531. หน้า 25-57

ทम्मิละที่เมืองเชียงตุง

ไบเบิลหน้าที่ 19

ภองค้ตายเส (เสีย) ค้มีแล สวรรห์ทั้งหลายค้กัวยค้เอากันค้ินพอกเมื่อ
สูเมิงแห่งเขาดังเกล้าค้มีแลและ สวรรอันว่าห้ทั้งหลายค้ละหมากน้ำ
เต้าไวยค้ลวดออกเปนเคือไฟจับเปนหน่วยเปนลูกไวยแก่แล้ว
ค้แตกเปนเคือไฟ ค้ว่าเปนทम्मิละไฟลี้ยงค้มีและ ยามนั้นชาว
ทम्मิลทั้งหลายค้เกบเอายังเชือเข้าขยมค้ว่าเข้าจ้าว อันห้อทั้งหลาย
หากเสเรราย (เสียเรียราย) ตกไวยเปนตันเปนก้นั้น เขาค้เกบเอา
มาหว่านเปนพิชชะ (พิช) สืบมาสร้างบ้านแปลงเมิงอยู่ที่นั้นหั้นแล หยดตั้ง
อันห้ทั้งหลายและชาวทम्मิลทั้งหลายจิงกินเข้าขยม ค้ว่าเข้าจ้าวเหมือรกัน
เพื่ออันและกล่าวด้วยตุงคะระสีค้แล้วเท่านี้ก้อรแล (หน้า 25-26)
...แต่นั้นยังมีพะละผู้ 1 ค้อยู่ในดอยสุภาสิทยบ (เทพ) หั้นและ สวรรว่าพะละผู้
นั้นค้มีเดชรทิธิมากน้กหั้นและมันค้คระนิงใจว่าคুমิริทธีพ่ ดิงข้าง 3 ตัวแท้
ตาย มาคู้จักแต่งอุบายไฟหานางจามมรีเทวีในเมิงนพบุรี ส
วตุถิที่นั้นห้รู้และว่าอัน มันจิงแต่งแปลงบึงนหาขจรใส่ในลายไวยในลาน
แล้ว มัดกับค้หอกซัดฟุงไฟตกกางวงที่นางอยู่หั้นหั้นและ นางจามมรีเทวีรู้แล้ว
ค้ห้เพิ่นไฟไซอ่านดู ค้รู้ว่าพะละผู้นี้มันจักปองเอาคูปเนเม (เมีย) ชะแล ว่าอันแล้ว
นางค้ขจรหนังสือตอบพะละสุภาสิทยบว่า (เทพ) ดูรามิงหวังเอาคูปเนเมแท้

ท่านจงใช้หนังสือฟงหอกมากลางคู้บัดนี้เทอะ ว่าอันแล้ว นางค้ำข้าขรหนังสือ
มัดกับค้หอกนี้ห่มร์ ชัดขึ้นดอยสุภาสิทยบ (เทพ) ไพหันและ คั้นว่าพ้ละหันแล้วยังหนังสือ
คำปากแห่งนางแล้วยังคำไผ่ไม่ปกป้องเอาคุณเมแต่หน้พายหน้า

โบราณหน้าที่ 23

มันและมีริทธิสันดังคู้ดั่งอัน ค้ท่งจักมาผ่าบแพ้ลูกหลานคู้เมือหน้า
แท้ชะแล มาคู้จักแต่งห้พ้ละผู้นี้เส เดชะริทธิแห่งมันชะแล ว่า
อันแล้ว นางค้ป้องเอาเค็งนุ่งแห่งตนอันทามในเนื้อแห่งคนยงทั้งหลาย
มาปดปับันท้กระหม่อมหยับแส่วเปนคระจุมหัวแล้ว ช้าท้แก้วยอดไหม
ยอดดาวเปนคราดหัวผีน 1 แต่งเปนม้าไซมาพัดแล้วค้ประดับด้วยแก้ว
และ เงินและดาวคำที่ดูงามแก่ตาบ้ระมวรแล้ว นางจามมรีค้เอาป็นนกะงาน
ของฝากท่งหลายฝู่งนั้นมัดกับค้หอกนี้ห่มร์แล้วชัดขึ้นสู่ดอย สุภาสิทยบห้
พ้ละหันหันและ คั้นว่าพ้ละได้หันหนังสือและกระจุมหัวคำเปอันงามมากน้ก
มันค้กระนิงใจว่า นางรักคู้ค้จัดฝากมาป็นชะแล ว่าอันแล้ว มันค้เอากระจุมหัวคำขึ้น
สุบหัวมันแล้ว ค้ร้องเอิ้นปาวแก่คนท่งหลายห้รู้ว่ นางจามมรีเทวีผู้นั้น ค้
สู้พิงใจคู้ มีของฝากมาหาคู้แท้แล บัดนี้คนเราท่งหลาย ควรหาป็นนกะ
กานตอบและว่าอัน ค้แร่นดาຍังเค็งบ้นนทานท่งหลายแล้วค้มาขรหนังสือมัดกับ
ค้หอกหันแล้ว พ้ละผู้นั้นค้ชัดหอกไพ ฉิว่าหอกเหล่มนั้นค้บ้อดสะมัดตะจักไพ
รอดในเมิงนางจามมรีนั้นได้ย ค้ไพตกใสในเมิงละพूरหันและ พาย
หน้าประเทศที่นั้น จึงได้ยชี้ว่ เมิงระพूरชะแล หยด (เหตุ) หอกพ้ละไพตกหันแล
ส่วรว่พ้ละผู้นั้น ค้ลวดเสเดชะริทธิผ่อร์ไพดั่งอัน นางจามมรีเทวี
ค้ล้ยงริพนขึ้นเมื่อรบพ้ละผู้นั้นตกอำนาจมาตุคาม (มาตุคาม-หญิง) ผู้ยงค้ด้วยปัญญา
วุด ข้า (ซ่า) พ้ละผู้นั้นตายเสแล้วนางค้มาสั่งสอຍังข้าละท่งหลายฝู่งนั้น
พีนคิงดิงตัวนั้นและค้อานุญาตห้เขาอยู่ขอบทางริมเมิงตราบถึง (ถึง) บัด
นี้แล กล่าวยงมุลละก้สังเมิงนพบุรีสาวัตถิ
ราชธานี เมิงชยงใหม่ ระพूरค้แล้วเท่านี้ห้อง 1 ก้อรแล (หน้า 31-33)
...ที่นั้นคั้นว่า ภยามังรายล้ำขึ้น
แกงอ่อมแล้ว ค้ขวรกันกินแล้ว ค้เอากันขึ้นไพตามสันดอยอัน 1 จึงไพหัน
หมากผาลูก 1 มีริบทางทวยดั่งอยู่หัวดอยที่นั้นแลแลคู้บ้านเมิงค้หัน
เปนชาวท้มมิลทิงล้ยง ภยาจึงกระนิงใจว่เมิงที่นี้ค้ควรคู้เอา

ศาสนา มาตั้งดีชะแล้วว่าอันล้ำพิงมีสันนี้จึงนี้คนทั้งหลายมาตั้งรูปผาพาดอย
มีคนจุกแบกขนาดกางกงธนูไว้ยในผาที่นั่นเป็นที่จำหมายไพหน้า

โบราณหน้าที่ 36

ชะแล ภาษาคำพอกคีนเมื่อสู่เมิงชยงรายแห่งตนดังเกล้าคมีแล คันว่า
ภยาไพรอดเมิงแห่งตนแล้วดังอัน ภาษาคำชุนณาหมุเสนาอาามา
มาก้อมประสูมชุนนมกันเในกาหิประสาตว่าคูไพแ่อวประเทศ
ทั้งหลายคไพหันเมิงที่ 1 เตมไพด้วยทัมมิลทังมวหั้นแล ควรดีสูทังหลาย
ได้ไพย่ายีเส ยังหมุทัมมิลผุงันนี้เข้าเจิมมีเราควรชะแล
ว่าอันเสนาทังหลายคมาคยรคาน เอาชรูผู้ 1 ชื่อว่า ชูรคงเปนแม่ทับ
ขึ้นมาเปนทับบอรเปนทับอู แล้วจึงซ้ำที่ชรูผู้ 1 ชื่อว่าชูลัง เปน
บิวทับหลังมาหั้นและ จึงเอากันมายังอยู่ปละเทศที่ 1 ชูรคงคขึ้นมา
รอดออหั้นแล ดังชูรคงคเอาเมแห่งตนมาตามคมาประสูต
ลูกเสแล้วค้อยที่นั่นลียงเดิน 1 หั้นและที่หั้นชูลังคมารบ
กับด้วยทัมมิลทังหลาย คบัพทัมมิลคมาตั้งอยู่หิวเมิงพายวันออก
หั้นแล ที่นั่นจึงปรากฏชื่อว่า เมิงล้ง เพื่อนิมิตชูลังมารอดที่นั่นจึงได้ยรับ
สื่บกันมาตู่เท่าถึงบัดนี้แล พันดั่งชูรคงนั้น คันว่าเมแห่งตน
พอดิน (เดือน) แล้ว คจึงยกออกมมาตั้งยังพักชะบายแปลงทับอยู่หั้นแล ที่นั่นพาย
หน้าจักได้ยซ้ำว่า เมิงพักชะและ พันดั่งชูรคงเข้ารบทัมมิล ชูลัง
คบัพช่วย คันว่าชูลังเข้ารบ ชูรคงคบัพช่วย สวรรว่าชูรคงและชู
ล้ง คบัพใส่ใจรบทัมมิลนี้ได้ย คค้ำนแตกหนีคีนเมื่อ พากยามัง
รายตนเปนเจ้าแห่งเขาลียงหั้นแล สวรรพยามังรายคคยดมากนัค
คเอาชูรคงและชูลังไพสาคอกเสทัง 2 คนหั้น และยามันนัคพายาจึง
ปงที่เสนาอาามาตังหลายได้ยหาคนชางปองปัญญารุทและยัง
จักได้ประเทสบ้านเมิงที่นั่นดังอัน เสนาทังมวคคแต่ยังคนผู้ 1
ไพร้องเอาชรูทงชื่อว่า มังยะ มังคุม มังคยร เข้าหาไหว้สาภยา
มังรายหั้นแล เมื่อนั้นภยาเจ้าคกล่าววว่า ตัวคูไพหันเมิงที่ 1 (หน้า 51-52)

... โบราณหน้าที่ 37

มีพายทิสสะหนเหนือพุททยรย้อมเตมไพด้วย ทัมมิลทังหลายแล

คู่คี่คู่หูทั้งหลายไปกองเอาเมืองที่นั่นให้ได้และว่าอัน มังยะมังคุมมังคยร
ไหว้สาภยาว่าตั้งข้าทั้งหลายค้หากู้อาสา
เขาดังเกล้าและเท่าว่าคนเล็กเขามีมากหลายนักเราบ่อาด
จักรบเอาได้ง่าย และข้าทั้งหลายค้จักค้อยไปกองฟองคี้ดลงเขา (ลวงเขา)
จักเอาได้ และข้าทั้งหลายค้อยแปลงลายหนังสือมาไหว้สามหาราช
เจ้าพายหน้าชะแล สวรรมังยะมังคุมมังคยร เขาทั้งหลายค้อย
เอาลูกและเมขึ้นมาถึงเมืองทมมิล มีค่านมันยอยเปนเกล้าจึงถาม
เขาว่า สูทั้งหลายลูกแต่ที่ไคมานั้นชา พายมังยะมังคุมมังคยร
กล่าวว่าคุณข้าทั้งหลายลูกแต่เมืองภยามังรายพู้ขึ้นมาและ
ภยามังรายตนนั้นเปนอันร้ายนักเขาขับฆ่า ขับตี อยู่บ่เปน กินบ่ได้ จึง
เอาลูกและเมข้าทั้งหลายขึ้นมาพึ่ง มังยอย เปนเกล้า พ้เอาชีวิตข้าทั้งหลายฟองแต่ว่าอัน
คาที่นั่นมังยอยทมมิลกล่าวตอบ มังยะ ว่าดีและ สูทั้งหลายเข้ามาพึ่ง
ตูดังอัน สูจอยู่กัเมืองที่นี้เทอะ ว่าดังอัน มังยะมังคุมมังคยร จึงเอาลูก
เมหมู่ชาวมุขชวรกันไฟตั้งอยู่ที่สพายหนเหนือพู้หันและ เขาทั้งหลายจึงก่อม
พองกันเปนกาน 1 ลำดยวกันแล้วอยู่ถ้วร 2 ปลี 3 ปลี ฟันแล้ว คู้ใจกับด้วยกัน
มังยะและค่างมังยอยอันเปนกลั่นกับทั้งชาวทมมิลทั้งหลายแล้วตั้งอันครวได้ย
เปนข้าภยามังรายดังอัน มังยอยดอยทุงจึงแต่งหนังสือและผู้ใช้แนบนำ
ปิดถางแห่งมังยะ ลงไฟชักเอาพลกำลังภยามังรายและค้อยพล
กำลังขึ้นมา และฝ่ายข้าทมมิล ค่านมังยะ จึงแต่งคางดอยทุงออกเปน
หิ้วทับไฟพันรพภยามังราย เขาค้อยนาตไฟหาหนุมภยามังราย บ่
ใส่ลูก ผู้มีกานชาแท้แล้ว บ่ใส่ปืนยิงไฟคมีแล ยามนั้นค่าน
ยอยดอยทุง คัดริค่านเข้าไฟหาเมืองข้าหันและมังยะค้แต่งหนังสือ

โบลานหน้าที่ 38

สี่ไฟไหว้สาภยามังรายว่าข้าแต่มหาราชเปนเจ้า เยิง
สันโดและจักได้ค่านมังยอยดังอันขีราทรนามหาราชเปนเจ้า
จุงคี้ดปองเอายามนี้สันเท่าที่ไคยเทอะ ข้าทาสพายมังยะค้ได้พันทับหลัง
ยามนั้นจึงได้ยชะแล เมื่อนั้นภยามังรายได้ยรู้สัยร (เส้น) ลายหนังสือมังยอยดอย
ทุงแต่งใช้ไหว้สา ภยาได้รู้แจ้งแล้วภยากค้อยรคานเอา
กับด้วยน้ำถุ่มน้ำน่านเอาหมู่ทับขึ้นมำหันแล ยามนั้นมังยอย

รู้แจ้งแล้วคัมภีร์คานค่านมังยะมังคัมมังคยร ออกไฟตัดรไฟรับ
แต่หัวเมืองขงแสนคัมภ์กำลังน้ำถุ่มน้ำนานหนคั้น
มาตั้งอยู่หัวดอยจึงรบกันที่นั่นบิแพ้คัมภ์คานพายตคมาเมืองเปนเมือง
เซม คัมภ์แพ้ ลวะทั้งหลายคัมภ์รกันถกคั้นมารอดม่อรดอยที่ 1
ชื่อว่าน้ำสั่ง คัมภ์ยังอยู่ม่อรไซ จึงได้ชื่อว่าม่อรไซเพื่ออันและ
พันตั้งพายน้ำถุ่มน้ำนานคัมภ์มาตั้งทัพอยู่พยงสั่งตั้งอัน พายมังยอยดอยทง
ตั้งอยู่ที่ม่อรไซคัมภ์รบกับด้วยกันตั้งอันพายมังคัมภ์คยรคัมภ์
บิได้คัมภ์คานพายเข้ามาหาวงคัมภ์รกันมัตเอาคานมังยอยได้แล้ว
คัมภ์ไฟใส่คอกไว้ถ้าเจ้าน้ำถุ่มน้ำนานหันแลยามนั้น
เจ้าคัมภ์ได้คานมังยอยแล้วคัมภ์รักษาไว้ยนอกเตนกวานคนมังยอยกอง
คัมภ์เอากันหนีไฟพันบ้านพันเมือง กองคัมภ์เกิดข่าอยู่ริมบ้านริมเมืองคัมภ์แต่
คัมภ์มังยอย อยู่บิพันเมืองเทื่อและยามนั้นเจ้าน้ำถุ่มน้ำนานคัมภ์
ไพรพทณภยามังรายเข้ามาถึงเมืองเข้ามาสู่วงแก้วแล
สวรวาคัมภ์มังยอยดอยทงเปนเกล้า มังคัมภ์คยร เข้ามาหาเปนข้า
เจ้า ได้ปองเอาคัมภ์มังยอยใส่คอกไว้ถ้าเจ้าไหว้สาภยามัง
รายขิพมวดเอาชีวิตแห่งคัมภ์มังยอย เขาทั้งหลายคัมภ์อยู่ลุกกับ
บูรเจ้าบูรนาย ข้าทั้งหลายขิขามเอาอย่างนี้ตายขออย่าขาย ออกเมือง

โบราณหน้าที่ 39

แต่เทื่อว่าอันหันและคราที่นั่นภยามังรายเปนประธานเจ้าน้ำถุ่ม
น้ำนานได้รู้แต่คัมภ์มังยะมังยอยไหว้สาสนันนั้น ภยาจึงมีราช
อาชญาปงขุณณาเจ้าน้ำถุ่มไฟเอาคัมภ์มังยอยออกจากคอกมา
แล้ว คัมภ์ไฟมวดทานลุกหื้ออยู่เปนข้ากับเมือง แยกใช้ได้ย
กานเมือง ดังประเทศเมืองนี้หากเปนเมืองกะองเรา บิเปนเมือง
แห่งลุดได้ยพิสองแล้วแล้วอัน ยามนั้นมังยะมังคัมภ์ มังคยรเขา
คัมภ์รกันขามทนเขาทั้งลียง มีคัมภ์มังยะเปนเกล้าหื้ออยู่ลางริมเมือง
พายวันออกหื้อคัมภ์มังยะอันเปนเชื้อเขาก็คัมภ์อยู่กับมังยอยนั้นหื้อพาน (พาก)
ลางอยู่วันตคหันแลจึงหื้อบัญญัติญาณขานว่า แต่นี้ไฟพายหน้าตั้ง
เตนจยงเพงไฟถึงเตน 8 เพง (พฤษภา) หื้อลุดได้ยแบกไม้ไซกานเมืองเทื่อ
ตั้งเตน 8 เพงไฟถึงเตนจยงเพง คานี้คัมภ์เปนเจ้าทานลุกหื้อลุด

อย่าลงนอร์บ้านเม็งเทื่อ ราชกานอาชญาทรงปงขุนณามีสันนี้ด้วยสืบมาถึง
กาลบัดนี้แล ยามนั้นภยามังรายได้มาคูปชิงเอาบ้านเม็งทมมิล
เป็นคนแห่งตนแล้วตั้งอัน จักมาคยรคานนี้ เจ้าน้ำถ่มน้ำนานตั้งอยู่เป็น
เกล้าไต่บ้านข้าเม็งทั้งหลายที่อยู่ต่างบ้านแปลงเมินตั้งวรพุทธศาสนา
หี้ก้านกุงรุ่งเรืองดัยสาสนาวีโลจนะไพพายหน้าหันแล พันดั่ง
ภยามังรายแตงหี้เจ้าน้ำถ่มน้ำนานอยู่เฝ้าบ้านแปลงเม็งแล้วตั้งอัน
ภยาเจ้าค้พอกคีนไฟสุเมิงชยงรายอันเป็นที่อยู่แห่งคนดั่ง
เกล้าและ แต่้นั้นบ่บานเท่าใดคนทั้งหลายพาเชื้อเอากันมาขึ้น
ตั้งเมิงอยู่ันค้บยินแควอรินเซย ค้ชวรกันลักหนีคีนไฟ ชยงแสน
ชยงราย นับสั่งหันแล ส่วรว่าภยามังรายค้บชูค้ชบ
เอาคนหมุ่นั้นขึ้นมาตั้งอยู่สันเกล้าสันหลัง คยรคานหี้มาตั้งที่
วยงดั่งเกล้าหัน เป็นปถมก้อรและ คนทั้งหลายมาตั้งอยู่ที้นั้น ค้บ

โบลานหน้าที 40

พ้หลายเท่าใดหันและนิมิตนั้นลักคีนพอกไฟ ภยามังรายบ่ชู จึงได้ยคีน
พอกมาคีนไฟคีนมาวันหน้าจึงได้ยชี่ว่าเมงชิน (เมืองเชิน/เมืองเซียงตุง รัฐชาน ประเทศพม่า) สืบ
มาถึงกาลบัดนี้แล (หน้า 54-57)

ข้อมูลจาก ทวี สว่างปัญญากร. ตำนานเมืองเซียงตุง. กรุงเทพฯ ฯ : บริษัทลิฟวิ้ง, 2529.
หน้า 14-29

กำเนิดลวะ/ทมมิละ จากหมากน้ำเต้า

เมื่อนั้น ฝูงฮ้อแชทั้งหลายก็รู้แล้ว ก็มักโคจรหัน ก็ชวนเอาฮ้อทั้งหลายลงมาล้าดบด้วย
หนทางก็จึงจักรอดยงหนองสระที่อันฤาษีมาชางันนั้นแล ส่วนว่าฮ้อทั้งหลายเขาก็ชวนกันมาอยู่ที่นั้น
เป่ามีนนานเท่าใดก็ลวดกายเป็นไข้เป็นหนาวไปมากนั้ก ลางพ่องก็ตายไปเสียก็มีหันแล ส่วนว่า
ฮ้อทั้งหลายก็กลัวตายก็เอากันพอกคีนเมื่อเมืองแห่งเขาอันแล ส่วนฮ้อทั้งหลาย ลางพ่องก็ละ
หมากน้ำเต้าไว้ ภายลูนมาลวดแตกงอกเป็นเครือไปก็มีหน่วยมากหลาย คันแก่มาแล้วก็แตกออก
มาลวดกลายเป็นคนไป เป็นชาวทมมิละไปเสียงหันแล ยามนั้น (หน้า 14)

เรื่องพญามังราย

3/20 ชาวทมิฬะทั้งหลายก็มาเก็บเอาขี้เข้าแค้นฮ่อหากเสียเร่รายน ไว้เกิดเป็นต้นเป็นกอนั้นแล เขาก็เอามาหว่านปลูกเป็นพืช และสร้างบ้านสร้างเมืองมาสืบ ๆ กันมาต่อเท่าถึงมากาละบัดนี้แล เหตุนั้น ชาวทมิฬะทั้งหลายจึงได้กินข้าวจำมาเพื่ออันแล ปริบูรณ์ก็แล้วนี้ห้อง 1 กอนแล ในคานี้จักกล่าวยังเรื่องเจ้าพญามังรายกอนแล ยังมีพระยาธัมมิกราชตน 1 ก็เกิดมาในเมืองนันทบุรีสัตตดิศครก็มีเห็นแล ในกาลนั้น สกโก อันว่าพญาอินทาทิราชอันอยู่ชั้นฟ้า ก็เล็งเห็นยังชุมพูทวีปทั้งมวล ยามนั้น พญาอินทาทิศ่งมาเนรมิตเป็นมาณวะชายผู้ 1 ลงมาแล้วก็จึ่งแคว่ไปในชุมพูทวีปทั้งมวล ชุบ้านน้อยเมือง (หน้า 14)

เรื่องพญามังราย ทรงประสูติ

3/21 ใหญ่ ก็จึ่งไปกันยังเมืองสาวัตถีราชธานีก็เล็งดูเห็นคนทั้งหลายสร้างบ้านแปลงเมืองอยู่ พ้อยหาเจ้าหนายเบ่าได้ จึ่งร้องกล่าวแก่คนทั้งหลายว่า บัดนี้พญาธัมมิกราชเจ้าก็เกิดมาแล้ว สูส่งเบ่าไปเอายังหน่อเงินหน่อค่านั้นชา ไทยเมืองทั้งหลายก็ตอบว่า เมืองผู้เข้าทั้งหลายนี้ก็หาเจ้าหนายเบ่าได้แท้แล มณวะก็ตอบว่า สูเจ้าทั้งหลายจึ่งสั่งจ้อธิษฐานไหว้หาเจ้าหนายเบ่าหากจักได้ชาแล้วอันเขาก็ไปประชุมชุมนุมกันแล้ว ยามนั้น คนใช้ก็ไปยังธาซีตน 1 เมื่อก่อนท่านหากเป็นเจ้าบ้านล้าเมืองที่นั่นเฒ่าแก่มาแล้วลวดยินจ้านหน่วยเปือเสียแล้วยังฆราวาส (หน้า 14)

เรื่องนางจามรีเทวี

3/22 เหี้ยเรือน ก็สั่งลูกแลภริยาแห่งตนแล้ว ท่านก็ออกไปเมตตาทภาวนานานว่าได้ชู้คน 1 แล ไผ่ก็รู้เห็นของท่านเป็นเจ้าแก่คนทั้งหลายดังอัน คันเขาทั้งหลายไปรอดพระธาซีแล้ว ก็เข้าไปไหว้สายังพระธาซีเจ้าจึ่งตอบว่า ดูรา อุบาสกทั้งหลายเหย คันสูยังหาเจ้าหนายเบ่าได้ดังอัน สูจึ่งไปเอายังลูกเราผู้ชื่อนางจามรีเทวีมาเป็นเจ้าเป็นนายเป็นแก่สู เพื่อว่าอันแล ยามนั้นเขาก็ไปราธนาเอานางจามรีเทวีมาเป็นเจ้าเป็นนายแก่เขาแท้เห็นแล ภริยาเทศนายดังคธาซี ดำนานเมืองเชียงตุงผูกถ้วน 3 ก็บวรมวลกาละควรเท่านี้กอนแล (หน้า 14)

นางจามรีเทวีสร้างพระสิงห์หลวง

ยามนั้น นางจามรีเทวีอันเป็นเจ้าก็จึ่งชวนณาทำวพระยาหื้อได้ไปราธนายังครูบาอาจารย์มาพร้อมกันสร้างไว้ที่ฐานะอันควรดีไว้ยังมหาเจติยธาตุพระสิงห์หลวง ว่าอันต่อเท่าในกาลบัดนี้แล ที่นั่นบ้านเมืองก็จักก้านรุงรุ่งเรื่องมากก็ด้วยเดชมหาเจติยห์หลวงวิเศษมากนักเห็นแล ดังภายประชานาธาซีทั้งมวลก็มีเดชฤทธิกับด้วยบุญฟ้าแห่งเขาก็มีมากนักเห็นแล ถัดแต่นั้นไปภายหน้าก็ยังมีพ่อลวะผู้ ๑ ก็อยู่ในดอยสุภาเทพเห็น ส่วนว่าหมอลวะผู้นั้นก็มีเดชฤทธิมากนักเห็นแล มันก็มาคณิงใจว่าจักแต่งอุบายไปรอดนางจามรีเทวีในเมืองนันทบุรีสัตตดิศเห็นแล้วอัน มันจึงแต่งแปลงยังบรรณาการใส่ในโบลานแล้วก็มัดติดกับคอกหมอกและก็เอาชุดพุ่งไปตกกลางเวียงที่นางอยู่เห็นแล ยามนั้น นางจามรี (หน้า 16)

นางจามรีเทวีปราบพญาลวะ

4/7 เทวีรู้แล้วก็หือเพื่อนอ่านดูหนังสืออันนั้น ก็รู้ว่าพอลวะผู้นี้มันจักปองเอาয়งูเป็นภริยาแห่งมันชาแลว่าอัน แล้วนางก็มาเขียนย้งหนังสือไปตอบพอลวะอันอยู่สุภาเทพ (ดอยสุเทพ) ใ้มาว่าดังนี้ ดูราพอลวะ มึงย้งหวังเอาคุณนางเป็นภริยาเมียแห่งมึงแท้ ท่านจ้งใช้หนังสือมัดกับหอกมึง จ้งพุงมาบัดนี้เทื่อว่าอัน แล้วนางก็เขียนหนังสือมัดกับหอกหือมันแล้ว ก็ช้ดพุงขึ้นไปดอยสุภาเทพหั้นแล คันว่าพอลวะได้หั้นแล้วย้งหนังสือคำปากแห่งนางก็ช้าย้งยินดี มีใจใคร่ได้นางเป็นเมียแท้แล มันก็มาแต่งแปลงหนังสือส่งลงมาอันเก่า นางก็มารับเอามาอ่านดู ก็รู้แล้วย้งคำใ้มัดปองเอาคุณนางเป็นเมียแท้แล ภายหน้ามันมีเดชฤทธานันดังกุนั้นนี้ มันจักมาผาบแพ้ลูกหลานแห่งกูเมื่อหน้าชาแล มากูจักแต่งแปลงหือพอลวะผู้นี้หือมันเสียย้งเดชฤทธิแห่งมันเสียก่อนแลว่าอัน แล้วนางก็มาถอดขึ้นเครื่องนุ่งภายในแห่งตนอันตามเนื้อ (หน้า 16)

4/8 แห่งนางนั้นมาเย็บแล้วหือเป็นคะจุมหัว แล้วก็จ้งมาทอทำแกมด้วยด้ายและไหมคำ แล้วก็แต่งแปลงเป็นผ้าเคียนหัวผืน 1 ก็จ้งแต่งแปลงเป็นผ้าขาวม้าพัดผืน 1 แล้วก็ประดับด้วยแก้วและดาวเงิน ดาวคำ ก็หากดูงามแก่ตาคนทั้งหลายและ เมื่อนั้น นางจามรีเทวีก็เอาเครื่องบรรณาการทั้งหลายผุงหมู้นั้นมามัดกับคอกหอกแห่งนางแล้วก็เอาช้ดพุงขึ้นไปเหนือดอยสุเทพหือพอลวะได้หั้นหั้นแล คันว่าพอลวะได้หั้นย้งลายหนังสือและคะจุมหัวคำก็เป็นอันดูงามมากนั้ก็คะนิงใจว่า นางผู้นี้ก็หากรักกูแท้หนอ มันจ้งแปลงของฝากมาปับนุกษาแลว่าอัน แล้วมันก็เอาจุมหัวคำอันนั้นขึ้นสูบใส่หัวแห่งมันเสียแล้ว ก็ร้องเอิ้นปาวกล่าวแก่คนทั้งหลายหือรู้ว่านางจามรีเทวีผู้นี้ก็หากพึงใจกูแท้แล นางก็แปลงของฝากมาหากูแท้แล ในคานี้ก็ควรเราทั้งหลายก็ได้หาย้งของบรรณาการไปตอบนางชาแลว่าอัน (หน้า 16 - 17)

4/9 มันก็มาแรนดาวย้งเครื่องบรรณาการทั้งหลายได้พร้อมแล้ว ก็มาเขียนลายหนังสือมามัดกับคอกหอกแห่งมันแล้วก็เอาช้ดพุงไปแท้หั้นแล ส่วนว่าหอกเล่มนั้นก็เป่าอาจสามาณะจักไปรอดในเมืองแห่งนางจามรีเทวีนั้นได้ ก็ลวดไปตกใส่ในเมืองละพูนหั้นแล วันภายหน้า ประเทศที่นี้จักได้ชื้อว่าเมืองละพูนชาแล เหตุว่าหอกพอลวะพุงไปตกใส่หั้นแล ส่วนว่าพอลวะก็ลวดเสียเดชฤทธิฝ่อนไปดั่งอัน เมื่อนั้น นางจามรีเทวีก็ลวดมาสองดูย้งริพลคนศึกไปรบย้งพอลวะผู้นั้น ก็ลวดมาตอกอำนาจมาตุคามหลงแห่งแม่ญิง ก็ลวดได้ดับปัญญาขันธ ได้ฆ่าพอลวะผู้นั้นตายเสีย แล้วนางก็มาสั่งสอนไพร่ฟ้าชาวเมืองทั้งหลายก็อนุญาติหือหมูลวะทั้งหลายหือได้อยู่ชอบบ้านแดนเมืองที่นั้นตราบถึงมากาละบัดนี้แล กล่าวย้งห้องมูลก่อสร้างย้งเมืองนพบุรีราชธานีเมืองเชียงตุงเมืองเชียงใหม้ก็บริบูรณ์แล้วเสียนี้ห้อง 1 ก่อนแล (หน้า 17)

ส่วนกวางตัวนั้นก็ไปรอดน้ำอัน 1 ก็เข้าไปปลื้ป่าที่ 1 ก็เป็นอันอดหอดมากนั้แล้ว ส่วนว่าพญามังรายคันหั้นก็เอาธนูวาดป็นไป ก็จับกวางตัวนั้น ก็ลวดตายไปในป่าที่นั้นหั้นแล เมื่อนั้น เขาก็มาปาดเนื้อเถื่อนหั้น แล้วก็ล่าลาบกินกันที่นั้นหั้นแล เขาทั้งหลายก็มาตัดฝักบัวพักหอก

มตที่นั่น ก็เกิดเป็นต้นเป็นกอมา ก็เป็นอันดิงามมากหนักหั้นแล ส่วนอันว่าน้ำห้วยนี้ วันภายหน้าได้ชื่อว่าน้ำลาบ เพื่ออันแล เมืองอันนั้นภายหน้าได้ชื่อว่าเมืองลาบชาแล คั้นว่าพญามังรายแลแล้วอ้อม (หน้า 26)

6/4 แกงแคกินแล้ว ก็เอากันขึ้นเมื่อสูสันดอยลูก 1 จึงไปหันหมากผ่าลูกใหญ่ลูก 1 มีที่ริมทางเที่ยว ตั้งอยู่จอมดอยลูกนั้น อยู่ทีนั้นแล้วแลผ่อดูบ้านเมืองก็หันยังดอยท่มมิละ พญาก็คะนิงใจว่าเมืองนี้ก็ควรดีเอาพุทธศาสนามาตั้งก็ควรแท้แล้วอัน คั้นพญารำพึงว่าฉันนี้ก็หื้อคนทั้งหลายมาแต่งรูปหมาป่าแลรูปคนจุกแบกนาคแลกางกงธนูไว้ในผาที่นั้นหื้อเป็นที่จำหมายไปภายหน้า แล้วพญาก็พอกคินเมื่อเมืองเชียงรายอันเป็นที่อยู่ตนดั่งเก่าก็มีวันนั้นแล คั้นว่าพญาเมื่อรอดเมืองตนแล้วดั่งอัน พญาก็กรุณาบอกหื้อเสนาทั้งหลายมาพร้อมชุมนุมกันในห้องปราสาทว่ากูไปแคว่ยังประเทศทั้งหลาย ก็ได้ไปหันยังเมืองอัน 1 อันเต็มไปด้วยชาวท่มมิละทั้งหลายมากหนักแล ก็ควรหื้อสูทั้งหลายไปย่ำยี่เสียยัง หมู่ท่มมิละทั้งหลายฝูงนั้นหื้อเขาได้เข้าสู่ยังเงื่อมมือแห่งเราควรชาแล้วอัน เสนาทั้งหลายก็สั่งกันมายังขุนหาญผู้ 1 (หน้า 26 - 27)

พญามังรายส่งทัพขึ้นตีถิ่นของท่มมิละ

6/5 หื้อเป็นนายแม่ทัพขึ้นมาอนเขาหื้อเป็นทัพอยู่แล้ว ข้ามาเอาขุนหลวงผู้ 1 ชื่อว่าขุนฟ่องเมือง หื้อเป็นบัวทัพหลังขึ้นมาหั้นแล ยามนั้น ขุนฟ่องเมืองก็เอาเมียแห่งตนขึ้นมาผู้ 1 ก็เที่ยว มาด้วยมัดคาวรังการ ก็มารอดบ้านที่ 1 จึงเอากันมายังอยู่หั้น ประเทศนั้น ขุนหลวงก็ขึ้นมารอดอนทางหั้นแล ยามนั้น ขุนฟ่องเมืองอันเอาเมียมานั้นก็มาประสูติลูกเสีย ก็ยังอยู่ในที่นั้นเลี้ยงเดือน 1 หั้นแล ยามนั้น ขุนผู้ขึ้นมาลุนนั้น ก็มารบกันด้วยท่มมิละทั้งหลาย ก็เป่าเป็นที่แล้วก็มาตั้งอยู่เมืองภายวันออกหั้นแล ที่นั้นจึงปรากฏได้ชื่อว่าเมืองรังว่าอันแล เหตุเพื่อว่าขุนมาลุนหลังมารอดที่นั้นแล พันดั่ง ขุนฟ่องผู้นั้นคั้นว่าเมียแห่งตนพันเดือนแล้วก็จึงยกย้ายออกมาตั้งยังพกสบายแรงแปลงทัพอยู่หั้นแล ประเทศที่นั้นภายหน้าได้ชื่อว่าเมืองพักชาแล คั้นว่าขุนฟ่องรบท่มมิละ ขุนหลังก็เป่ามาช้อย (ช่วย) แล คั้นว่าขุนหลังรบขุนฟ่องก็เป่าช้อยกันแล ส่วนว่าขุนฟ่องแลขุนหลังก็เป่า

6/6 ใส่ใจรบท่มมิละได้ ก็เอากันค้ำนพ่ายแตกหนีคินเมื่อหาพญามังรายอันเป็นเจ้าแห่งเขาทั้งหลายเสียหั้นแล เมื่อนั้น พญามังรายก็เคียดมากหนัก แลแล้วก็เอาขุนฟ่องและขุนหลังไปใส่คอกขังเสียหั้นแล เมื่อนั้น พญาจึงปงหื้อเสนาอาสาตย์ทั้งหลายหื้อได้หาคนผู้อันช่างปองกับด้วยปัญญาวุฒิทั้งหลายว่าฉันใดยังจักได้บ้านเมืองประเทศที่นั้นดั่งอัน ก็เป่าเหลือสุท่านทั้งหลายเทื่อว่าอัน เมื่อนั้นเสนาทั้งมวลก็แต่งคนผู้ 1 ไปร้องเอาขุนดอยทุง (ตุง) ผู้ชื่อว่ามังยะมังคุมมังเคียนเข้ามาไหว้สาพญามังรายหั้นแล เมื่อนั้นพญาก็กล่าวว่กูจักไปหันเมืองอัน 1 มีภายทิสานเหนือพัน เทียนยอมเต็มไปด้วยข้าท่มมิละทั้งหลายหั้นแล กูก็ใคร่หื้อสูทั้งหลายไปปองเอาหื้อได้แล้วอัน ยามนั้นมังยะมังคุมมังเคียนก็ไหว้สาว่า ข้าทั้งหลายหากรู้อาสาเขาดั่งเก่าแล เท่าว่าคนเขา

มีมากนักเป่าอาจจักรบเอาได้ด้วยง่ายแล ข้าทั้งหลายก็จักค่อยพิจารณาไปปองพองเอาคิดหือสูใจเขาแล้ว (หน้า 27)

ค้ำมังยะและค้ำมังเคียนไปเป็นใสศึก

6/7 ดั่งอัน ข้าทั้งหลายจักใส่รายหนังสือมาไหว้สามหาราชเป็นเจ้าภายหน้าชาแล ว่าอันแล้ว ส่วนว่าปู่ค้ำมังยะมังคุมมังเคียนเขาก็ยกเอาลูกและเมียขึ้นมาถึงเมืองทัมมิละมีค้ำมังยะเป็นเค้า จึงมาถามเขาว่าสูท่านทั้งหลายลูกแต่ที่โตมานั้นชา ค้ำมังยะมังคุมมังเคียนก็กล่าว ว่า สูข้าลูกแต่เมืองพญามังรายพันมาแล ส่วนว่าพญามังรายตนนั้นเป็นอันร้ายรอกมากนัก เขาก็มาถามฆ่าตีฆ่าทั้งหลายอยู่ใจ ๆ เป่าได้อยู่ได้ยัง ผู้ข้าทั้งหลายจักเอาลูกและเมียขึ้นมา ฟัง มีค้ำมังยะเป็นเค้า ขอโปรดปรายเอาชีวิตแห่งผู้ข้าทั้งหลายแต่เพื่อว่าอัน คาที่นั้นค้ำมัง ยอยก็กล่าวตอบมังยะว่า สูท่านทั้งหลายเข้ามาฟังตูดังอัน สูจูงอยู่กับกูนี้เพื่อว่าอัน ค้ำมังคุม ค้ำมังเคียนจึงเอาหมู่มุกลูกน้องชาวขมชวนกันไปตั้งอยู่ยังทิสานเหนือนั้นแล เขาทั้งหลายก็มาพร้อม กันเป็นก้าน 1 ลำเดียวกันแล้ว อยู่มาถ้วน 2 ปี 3 ปีก็รู้ใจกันกับค้ำมังยอยอันเป็นแก่เขา นั้นกับทั้งชาวละ(ลวะ)ทั้งหลายแล้วดั่งอัน จักควร (หน้า 27 - 28)

6/8 ได้เป็นคนพญามังรายดั่งอัน ค้ำมังยะดอยทุงจึงแต่หนังสือหือคนใช้แนบนำไป เอาคาถาแห่งค้ำมังยะลงไปบอกกล่าวแก่พญามังราย หือได้เอาพละกำลังโยธาหาญขึ้นมา ว่าอันนั้นแลยามนั้น พญามังรายก็แต่งยังพลโยธาขึ้นมาแท้ั้นแล ตามข้าทัมมิละมังยอยก็จัก หือค้ำมังยะดอยทุงออกไปเป็นหัวหน้าทัพไปพันริพลพญามังรายเขายิงนาไปหา หมูริพลพญา มังรายก็เป่าใส่ลูกปืนแล ผู้มีก้างขาแข็งก็หวาดขึ้นแล้วเป่าใส่ปืนยิงไปก็มีนั้นแล ยามนั้น ข้าทัมมิละดอยทุงก็ตีค้ำ คังลวดหนีไปเข้ามาหาเมืองข้าั้นแล มังยะก็แต่งหนังสือไปไหว้สาพญา มังรายว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า เยื้องฉันใดจักได้มังยอยดั่งอัน ขอรารนามหาราชเจ้าจุงคิดปองเอา ยามนี้ ชันใจเจ้าเท่าหือได้แท้เพื่อ ข้าทั้งหลายภายมังยะก็จักเอาคนทั้งหลาย ภายหลังทัพก็จัก จักได้ยามนั้นชาแล เมื่อนั้นพญามังรายได้รู้ยังหนังสือมังยะแต่งใช้หนังสือมา (หน้า 28)

6/9 ไหว้สาพญาได้รู้แจ้งแล้ว พญาก็มาเกณฑ์ค้ำยังเจ้าน้ำถุน้ำนาน ก็เอาหมู่มุทขึ้น มาหั้นแล ยามนั้น ค้ำมังยอยได้รู้แล้วก็มาเกณฑ์ค้ำยังค้ำมังยะมังคุมมังเคียนออกไปต่อรบแต่ หัวหน้าเมืองเชียงแสนก็เป่าแพ้ น้ำถุน้ำนานจึงหนคั้นมาตั้งอยู่หุดอย จึงมารบกันที่นั้นเป็นเป่า แพ้ ค้ำนพ่ายมาตกเมืองพุงเมืองชมก็เป่าแพ้ ข้าอันเป็นทัมมิละทั้งหลายมาลู่ก็ชวนถกค้ายมา รอดม่อนที่ 1 ได้ชื่อว่น้ำสัง แล้วก็มายังที่ม่อนนั้นเอาไซ้ จึงได้ชื่อว่น้ำม่อนไซ้เพื่ออันแล (หน้า 28)

ยามนั้น ค้ำมังยะมังคุมมังเคียนเขาก็ข้ามรับเอาละ(ลวะ)ตั้งเสี้ยง มีค้ำมังยอยเป็นเค้า หือสูอยู่สร้างริมเมืองพวยวันออก ค่าเชื้อเขามาอยู่กับด้วยค้ำมังยอยหือเขาตั้งอยู่วันตกหั้นแล จึงหือคำปฏิญาณว่า แต่นี้ไปหน้าเดือนเจ็องเบ็งไปถึงเดือนสามเป็น หือสูทั้งหลายได้ลงมาแบก ไม้เอาการเป็องเพื่อตั้งเดือน 3 เบ็งไปถึงเดือน 3 เบ็ง คำนี้นักเป็นเจ้าจักทานสุขหือแก่สูอย่าได้

ลงมานอนในเมืองเทื่อ อาชญาเรากล่าวตั้งไว้มีฉันนี้แล ก็จึงลำดับมาถึงกาลบัดนี้แล ยามนั้น พญามังรายได้ครบชิงเอาเมืองทัมมิละมาเป็นเมืองขึ้นแห่งตนแล้วตั้งอัน จึงมาเกณฑ์เจ้าหน้าท่อม น้ำนานตั้งเป็นเค้า ไพร่บ้านไทยเมืองอยู่สร้างบ้านแปลงเมือง ตั้งวรพุทธศาสนาหรือวิโรจนะก้าน กุงรุ่งเรืองได้พุทธศาสนาวิโรจนะไปภายหน้าหันแล พันดั่งพญามังรายแต่งหื้อเจ้าน้ำท่อม น้ำนาน อยู่เฝ้าบ้านเฝ้าเมือง

6/12 แล้ว ส่วนพญามังรายก็พอกกลับเมื่อเมืองเชียงรายอันเป็นที่อยู่แห่งตนดั่งเก่าอัน แลแต่ นั้นมาเบาเมื่อนานเท่าใด คนทั้งหลายว่าเชื้ออันขึ้นมาตั้งอยู่ในเมืองที่นี้ก็เบาอินเคย ก็ ขวนกันลักหนี คืบเมื่ออยู่เชียงแสนเชียงราย ส่วนตนพญามังรายก็เบาชู ก็ขับคนหมุ่นคืบมาอยู่ ฉ้นเก่าฉ้นดั่งเกน ค้านเขาก็ตั้งอยู่ที่เวียงเทื่อหันแลฯ เป็นประถมก่อนแล คนทั้งหลายก็มาตั้ง อยู่ในที่นั่นก็เบาป้อมีหลายเท่าใดแล ฯ ในคานที่นั่นพญาอินตาทิราชก็มาเล็งหันที่นั่นก็ควรตั้งไว้พุทธ ศาสนา ก็จึงเอาตนลงมาภามาณะมะลิเทวบุตรอันอยู่ในถ้ำผาแสงที่นั่นแล้ว ว่ามังรายได้ละเสีย ยังเมืองที่นี้เทื่อ แม่นว่ามี ภัยยะอันใดจักเกิดมีมาดั่งอัน จุงจักมาสัญญาตนกู กูจักหื้อคนทั้ง หลายอันอยู่ในเมืองที่นี้สักการบูชา สูท้านทั้งหลายด้วยเครื่องโภชนาทั้งหลาย คือว่าอาหาร เครื่องนุ่งเครื่องไบทั้งหลาย หื้อสักการบูชาชูปีชวบเอ จักหื้อเขาได้บูชาแลฯ

6/13 พญาอินตาทิราชก็ส่งกับนางมาคมาลีทั้ง 2 ผัวเมียแล้วก็ขึ้นเมื่อสูสุวรรณค์เทวโลกเสีย หันแล กล่าวย้งน้ำท่อม น้ำนานขึ้นมาชนะปราบแพ้ทัมมิละก็แล้วเสียนี้ห้อง 1 ก่อนแล(หน้า 29)

ข้อมูลจาก ทวี สว่างปัญญากร (ปริวรรต). ตำนานเมืองเชียงตุง. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัย เชียงใหม่, 2527. หน้า 24-50)

ชาวทัมมิละที่เชียงตุง

คันฤาษีตนลูกเมื่อรอดเมืองแล้ว ก็เมื่อเมตตาทพญาว่องหลวงตนเป็นพ่อหันแล ราชอัน ว่าพญาตนเป็นพ่อก็บุจฉาดถามว่า เจ้ากูไปรอดไปถึง

3/19 ที่โตชา ส่วนฤาษีตนเมตตาคคนเป็นลูก ก็เมตตาทพญาตนเป็นพ่อหื้อได้รู้ชู่ประการ หันแล เมื่อนั้น ผุ่งหื้อแช่ทั้งหลายก็ได้รู้แล้ว ก็มักใคร่หัน ก็ชวนเอาหื้อทั้งหลายลงมาลำดับด้วย หนทางก็จึงจักรอดย้งหนองสระที่อันฤาษีมาชางนั้นแล ส่วนว่าฮ้อทั้งหลายเขาก็ชวนกันมาอยู่ที่ นั้นเบาเมื่อนานเท่าใดก็ลาดกายเป็นไข้เป็นหนาวไปมากนักกลางพร่องก็ตายไปเสียก็มีหันแล ส่วน ว่าหื้อทั้งหลายก็กลัวตาย ก็เอากันพอกคืบเมื่อเมืองแห่งเขาอันแล ส่วนหื้อทั้งหลาย ลางพร่องก็

ละหมากน้ำเต้าไว้ ภายหลุมมาลวดแตกงอกเป็นเครือไปก็มีหน่วยมากหลาย คั้นแก้มาแล้วก็แตก
ออกมาลวดกลายเป็นคนไปเป็นชาวทมิฬไปเลี้ยงหั้นแล ยามนั้น
เรื่องพญามังราย

3/20 ชาวทมิฬทั้งหลายก็มาเก็บเอาขี้เชื้อข้าวแช่(เงินห่อ)อันห่อหากเสียเร่ลรายไว้เกิด
เป็นต้นเป็นกอนั้นแล เขาก็เอามาหว่านมาปลูกเป็นพืชและสร้างบ้านสร้างเมืองมาสืบ ๆ กันมา
ต่อเท่าถึงมากาละบัดนี้แล เหตุนั้น ชาวทมิฬทั้งหลายจึงได้กินข้าวเจ้ามาเพื่ออันแล ปริ
บูรณ์ ก็แล้ววันหึ่ง 1 ก่อนแล (หน้า 24-25)

ข้อมูลจาก พระราชวิสุทธิโสภณ. ประวัติศาสตร์เมืองพะเยา ตำนานเมืองเชียงใหม่.
พะเยา : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์, 2524. หน้า 99 – 100

ชาวลัวะที่เมืองจอมตุง(เชียงใหม่)

..... เมืองจอมตุงที่นั่นเป็นชาวลัวะเต็มไปหมดทุกแห่ง ยังที่ลัวะคนหนึ่งสูงใหญ่ความคิดหลัก
แหลมกว่าเพื่อน พวกเขาก็พร้อมกันแต่งตั้งให้เป็นหัวหน้าหรือเป็นใหญ่ให้ชื่อว่า “ มางห้อย ” ให้
อยู่เชียงแก้ว ผู้ชื่อ “ มางทอง ” ให้อยู่จอมทอง ให้ผู้ชื่อ “ มางคง ” ให้อยู่เชียงกง ผู้ชื่อ “ มางลัก ”
ให้อยู่จอมลัก ผู้ชื่อ “ มางตุงคะ ” ให้อยู่จอมตุง ผู้ชื่อ มางกาให้อยู่เชียงกาและค่างเหล็กหลวง ให้
อยู่เชียงค่าง สนวนพักให้อยู่เชียงต่างค่างมุดให้อยู่เชียงแสง มางสังให้อยู่เมืองสังข์ ขณะนั้นยังมีไท
หนุมหนึ่งอยู่เมืองวิเทราชลงทางเขามามีจำนวน 69 คน ตายเสีย 1 คน คงเหลือ 68 คน เขา
มีเบี้ยมาจ่ายตลาด 68 เบี้ย ให้ทั่วกันคนละเบี้ยนับให้เป็นร้อยภาษาเขาตัดรากนุ่งหม้อผ้าขนเจียม
สวมหมวกสักหลาด มาอยู่แคว้นมางลัง เขามาจากเมืองป็นหลวงฟ้าว่องหลายหน้าโน้น กางมาง
ใหญ่ 11 คน นอกนั้นเป็นเด็กน้อยทั้งหมดแลฯ

ลำดับต่อไปนี้จะกล่าวด้วยมังรายก่อนแล มังรายไปเที่ยวป่าก็ไปพบใส่กวางคำ(กวางทอง)
ตัวหนึ่งก็กระโดดออกมาหามังราย มังรายก็เอาหมูปริวารไล่ กวางทองก็วิ่งเล่นไปหนเหนือท่านก็
ไล่ตามไป ถึงดอยสูงกันดั่งศิระของคนนั้น จึงเรียกว่า “ ดอยจอมหงษ์ ” ท่านเล็งดูก็เห็นบริเวณ
เมืองเงินว่าเป็นภูมิที่ร่มเย็น มีร่มไม้กว้างขวางเขียวงาม ครั้นเอาชนะชาวลัวะทั้งหลายและเงิน
เสียหน้อยก็พอจะสร้างบ้านแปลงเมืองสมควรแล้วสลักรูปพรานแบกหอกจูงหมาพากระบว (แซก)
ไว้ปลายดอยที่นั่น ให้เป็นสิ่กชิโบราณไว้กาลบัดนี้ ท่านเดินตามรอยกวางคำไปถึงสันดอย (สันภู
เขา) ที่หนึ่งเป็นป่าไม้รวก พวกประชาชนก็พากันตัดไม้มาทำหอก จึงเรียกว่าหอกรวกตั้งแต่นั้น
มาจนบัดนี้

..... ถึงจุลศักราช 612 ปีเถาะ เดือน 1 ขึ้น 5 ค่ำ วันเสาร์ มังรายให้ขุนคงเอาริพลขึ้นไปทางเมืองกายไล่ตามไปถึงหัวรั้งรบกับพวกลัวะ ผ่านเวียงเหล็กขุนรังเข้าทางเมื่อพักพวกลัวะก็หนีไปเมืองโปง เมืองเต็ม เมืองลาบเมืองลัง เขาก็หนีมารวมกันที่เวียงหลวง ขุนคงรบก็แพ้เชียงใหม่ (เท่าตาทองดอย) บ่ชนะเงินประชาชนทั้งหลายก็ตั้งเป็นปริศนา หรือปริศนาโบราณไว้ว่า " ตกคงดุดคงตกลงดูลัง " ขุนคงขุนรังรบลัวะบ่ชนะ ก็พากันหนีกลับคืนมากราบไหว้มังรายว่า พวกข้าศึกมีจำนวนมากกว่า ขณะนั้นท่านพิจารณาเรื่องนั้นนานถึง 3 ปี วันไปไล่เนื้อถึงเชิงดอยตุง มางค่อมมางเคียน นำของมาถวายจึงพูดปรารภกับบุคคลทั้งสองซึ่งเป็นพี่น้องกันว่าจักให้เจ้าทั้งไปพยายามเอาเมืองเงินมาอยู่ในอำนาจของเราจะมีทางสำเร็จหรือไม่ ถ้าสำเร็จได้มากก็จักให้เจ้าครองเมืองนั้น บุคคลทั้งสองก็กราบทูลว่า ข้าพระองค์กลับไปปรึกษาดูก่อน ถ้าไม่ได้ด้วยง่ายสมควรรบก็จักรบเอา บุคคลทั้งสองก็อพยพหนีญาติพี่น้องบุตรภรรยาขึ้นไปตั้งบ้านเรือนอยู่เมืองปุลอง ครั้งไปถึงเมืองพู่เมืองเพียงแล้ว ก็พูดปรารภกับพวกเงินว่า " ชาวไทยทั้งหลายเนรเทศพวกดูเข้ามาพวกดูเข้ามาขอพึ่งมางทั้งหลาย ขอความกรุณาอยู่อาศัยด้วยเถิด "

เมื่อนั้นพวกลัวะก็คิดว่า เป็นความจริงแท้จึงอนุญาตให้อยู่ในเขตแดนของตน ในปีฉลู พวกเขาก็ทำไร่ ทำนาในพู่เพียงก่อน อยู่ไปนานปีคนก็มากขึ้น ปีชาลก็ทำนาหว่านกล้า (สามสิบ) ทำไร่ก็ทำนาหลุม อยู่มามางค่อมมีลูกผู้หญิงสองคน ผู้พี่ชื่อเอยเขิม ผู้น้องชื่ออาบเขน ทั้งสองถึงแก่ความตายแล้วนำศพไปฝังไว้ที่ดอยหัวช้าง และเกณฑ์คนให้ไปเฝ้าป่าช้าที่ฝังนางทั้งสอง ครั้นอยู่มานางทั้งสองก็ใช้ให้ไปกราบทูลมังรายเจ้า ขอกำลังพลเสริม มังรายก็แต่งตั้งทัพไปประมาณสามหมื่น มีช้างม้าเป็นพาหนะ มีมือคนให้ไปค้ำมางทั้งสอง วันอาทิตย์ขึ้น 6 ค่ำเดือน 12 ไปตั้งทัพอยู่แม่น้ำเขตเมืองปุลองสมกับพวกลัวะ พวกลัวะก็มาต้อนรับที่นั่นจำนวนมาก มางทั้งสองก็ขึ้นเกิดรบ ต่อมาให้ชื่อน้ำขึ้นมาจนบัดนี้ มางทั้งสองก็ทำการรบเข้าถึงเวียงหลวงพวกลัวะก็พากันหนีไปตั้งทัพหลายช้าง (ช้างฝั่งแม่น้ำตรงข้าม) ก็ขับไล่มางน้อยที่กลางทุ่งกลางเมืองได้แล้ว ก็บ่ฆ่า ให้ลัวะทั้งหลายตั้งบ้านอยู่ตามขอบเมือง (ชานเมือง) ทุกแห่ง มางทั้งสองก็ตั้งบ้านอยู่เวียงปุลองที่เดิม แล้วก็ใช้รายงานกราบบังราย ท่านก็ให้อุตรพรหมณ์มตรวจสถานที่จะตั้งเวียงที่เป็นชัยภูมิ พรหมณ์ก็มาหว่านกล้าที่ปุลอง ขณะนั้นข้าวกล้าไม่ค่อยมีหว่านแล้วข้าวกล้าก็งอกออกมาพวกประชาชนจึงเรียกว่า " หนองตากกล้า " ตั้งแต่นั้นมาพรหมณ์ว่าที่นี้ต่อไปภายหน้าจักรุ่งเรืองพรหมณ์ก็ขึ้นไปอยู่บนดอยที่สูง แล้วมองไปรอบ ๆ ทิศทั้ง 4 ก็เห็นสถานที่สมควรจัดตั้งเวียงตรงดอยหลวงนั้นก็จักมีฤทธิ์เดช ท้าวพระยาจะมารบก็บ่ได้เพราะบ่มีข้าวของที่รุ่งเรือง และตั้งเวียงที่เชียงเหล็กก็จักมีเดชฤทธิ์ เมืองอื่นจะมารบเอาชนะเราก็ไม่ได้ ยังจักมีสมบัติถ้าไพร่เมืองบ่ชนะ ท้าวพระยาครองเมืองไม่ถึง 10 ปี จักต้องตายที่จอมตุงนี้ ไม่ดีไม่ร้ายก็ยังมีข้าคนมนตรีผู้นามจันทร์เป็นเจ้าเมืองดี ข้าศึกมารบก็สู้ไม่ได้ตั้งใจ พรหมณ์ทำนายนายสันนี้แล้วก็กลับมากกราบ

มังราย ท่านทราบแล้วก็ให้ตั้งเมืองที่จอมตุง (เชียงตุง) มังรายก็ทรงเมืองเมื่อวันอาทิตย์ (ยาม
ตูดซ้าย) เวลาบ่ายตรงกับวันเพ็ญเดือน 7 ปีเถาะ ศักราช 625 ฤกษ์ 16 ตัว เลี้ยงคนสร้าง
เมืองสิ้นกระปือ 17 ตัว ม้า 3 ตัว ข้าวสาร 3 ล้าน (กิโลกรัม) เกลือ 3 แสน หมา 5
แสน สร้าง 6 เดือนกับ 9 วัน เรียกชื่อว่า " เชียงตุงบุรี " (หน้า 101-102)

เมื่อนั้นเจ้าพระยามังรายก็รู้ว่า เมืองลำพูนสนุกสนานมาก พระองค์ต้องจะได้ไปเมือง
ลำพูน จึงทรงปรึกษาพวกเสนาว่า ใครมีความสามารถพยายามเอาเมืองลำพูนได้บ้าง ขณะนั้น
ใคร ๆ ก็บ่อาจจักไปพยายามเอาได้แม้แต่คนเดียวเลย อยู่ต่อมาวันหนึ่งท่านก็ไปตั้งไก่อ่ (ดักซ้าย
ไก่อ่) ที่เชิงดอยตุงยังมีชาวละว้าคนหนึ่งชื่อ " อ้ายฟ้า " มันปัญญาหลักแหลมฉลาดมาก มันก็
ไปทูลเชิญมังรายไปบ้านเรือนของมัน พ่อขุนมังรายเห็นมันมีความฉลาดดี ก็รับสั่งให้อ้ายฟ้าเอา
ลูกเมียมาอยู่ในราชสำนักทรงพระราชทานชื่อว่า " หมื่นฟ้า " อยู่ได้นาน 3 ปี จักพยายามเอา
เมืองลำพูนนั้นได้ยากเท่าไร แต่ต้องกินเวลานานสักหน่อย มังรายตรัสถามว่าท่านจักกระสันใด
ให้ได้เมืองลำพูนเล่า อ้ายฟ้าว่า เรื่องนี้หากบ่ควรพูดในระหว่างผู้คนมากเขาจักได้ยิน ครั้นถึง
เวลาค่ำอ้ายฟ้าก็เข้าไปไหว้เจ้ามังรายในห้องพระโรงราชสำนักว่า ขอให้มหาราชเจ้าจงลงทัณฑ์
กรรมว่าข้ากระทำผิดแล้วถูกยึดเอาเข้าของลูกเมียข้าพเจ้าไว้ในเรือนหลวงที่นี่แล้ว ขั้บให้ข้าพองค์
หนีออกจากพระราชนิเวศน์เข้าพระองค์ก็จักไปพึ่งพระยาญาเฒ่าเมืองลำพูน กราบทูลมังรายแล้วเมื่อ
มีโอกาสจักได้เมืองลำพูนเมื่อใดข้าพระองค์จักมีพระราชสาส์นมากกราบทูลให้ทรงทราบ ฝ่ายมัง
รายก็กระทำตามคำทูลของอ้ายฟ้าทุกประการ แล้วก็หนีไปพึ่งพระยาญาเฒ่า (หน้า 103-104)

เจ้าน้ำถ้วมตงถ้วม 2 ไปครองเมืองฝาง เจ้าน้ำถ้วมลูกผู้ถ้วม 3 ไปครองเมืองเชียงของ
เจ้าทั้ง 3 องค์พี่น้องแยกกันออกไปครองในปีศักราช 649 ปีเดียวกัน ฝ่ายเชียงตุงค์เมืองเขิน
นั้น ขุนลัวะมางคั่งมางเคียนเป็นบุตรมางตุงค์ครองมางคั่งครอง 6 ปีถึงอนิจกรรม มางเคียน
ครอง 7 ปีถึงอนิจกรรม ทั้งบ่มีราชบุตรแทนสักคน ขาดจากเจ้าผู้ครองเมืองได้ 2 ปี เจ้าน้ำ
ถ้วมครองเมืองฝางได้ 4 ปีถึงศักราช 653 พระยามังรายกษัตริย์เจ้าก็ให้เจ้าน้ำถ้วมไปครองเมือง
เชียงตุง ส่วนเมืองฝางก็ขาดจากผู้ครองนครไปเจ้าน้ำถ้วมก็ทรงสร้างเวียง ชาวเขินเลยบ่ได้มาทำ
การยังเมืองพิงค์เชียงคุ่มกาม ตั้งแต่เจ้าน้ำถ้วมไปครองเมืองนั้น และท่านก็ได้ไปตั้งเวียงเหล็ก
ก่อนตั้งไม้ล้อมรั้วทางทอก ห้อชุดเข้าทางหัวเวียง ชาวเขินก็ชุดออกต่อรบ เอาช้อนเหล็กสัก
เหล็กตีดาห้อยก็ไม่หนี ต้มน้ำเหล็กก็ไม่หนี ยังมีเขินผู้หนึ่งก็คั่วทรายร้อนหล่อลง เข้าตามชอกชาน
เสื้อผ้าเขาร้อนนัก จึงพากันหลีกหนีจากที่นั่น ก็ไปบ้านคันทันน้ำหลายข้างเมือง จักให้อ้ายขึ้นท่อม
เมือง พวกเขินผู้ก็กลับไปไหว้เจ้าน้ำถ้วม ท่านก็หาเอาผู้รู้มาแต่งเอาหอยมาทำก้อนเส้าเอาองปู้
มาทำเป็นหม้อแกง เอาปลาเหยียน (ปลาไหล) เป็นชิ้น เอาไม้แกทำเป็นพิน ใส่ในแพไหลน้ำไป

ให้ค้างอยู่ที่หอป่าคันท้าไว้ ฟ้าก็ฝ่าห้อยตาย 33 คน พวกห้อยก็แตกหนีไปเมืองแลบอย่างเดิมเวียงเหล็กที่นั่นจึงเรียกว่าห้อยชนต่อมาจนบัดนี้ พุดถึงเจ้าหอยง้วนน้ำถ้วมครองเมืองเชียงตุงคมีดังนี้แลฯ

ข้อมูลจาก อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และศรีธณ คำแปง "ตำนานพื้นเมืองยอง" ใน หนังสือปริวรรตจากคัมภีร์โบลานชุดตำนานเมืองและกฎหมาย เอกสารลำดับ 8 - 15. เชียงใหม่ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ และคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2531. หน้า 3-41

ลัวะเมืองเขมรรัฐ(เชียงตุง)

ตหาในกาลนั้นยังมีทำมิล 7 บ้านอยู่แควลอมสระที่นั่นเมืองพายลูนน้ำสระนั้นใช้แห่งไฟแล้ว สนวนวาดันหย้าเคือเขาเถววัน ค่เกิดมีมากนักแล เปนที่อยู่แรดช้างแลเสือ สิงหมูเนื้อทั้งหลายหากเสบอยู่ชู้ที่คมีแล ตหาในกาลนั้นยังมีลูทภาพรานป่าผู้ 1 ลูกแต่เมิงอารวินคอรเดินหยดสันตริมารอดปานันคเอาไฟมาเผาป่าที่นั่นลูก เปนเปลวรุ่งเรืองไหม้ป่าที่นั่นหมวดไลคมีแลอันว่าเฝ้าหมื่น (ชี้เกล้าดำมิดหมี่) ยองค้ตรบขึ้นฝูงขึ้นเมื่ออากาศกางหวาปีวไฟท่วทิสทังมวรลวดปรากฏท่วบ้านน้อยเมิงไห่ทังมวรคมีแล อันว่าคันทังหลายอันอยู่ใกล้ก็ดีไกลก็ดีคเอนเปน ทมมิลทังหลายคเอกันมาชอรรอมเปนอันมากอันหลายเขาค้ผิดถยงกัน

สมุดช้อยหน้าที 3

ด้วยที่อยู่ทีกินคัมแพ้ท้าวลู ดั่งท้าวลูคัมแพ้เขาทังหลาย 7 บ้านไนทีทำมิล 7 บ้านนั้นคัมเข้ามาเอากานกับท้าวลูนับเลียงคมีหันแล ในกาลนั้นยังมี ลวามหมู่ 1 ลัวแต่เมิงเขมรรัฐ(เขมรรัฐ/เชียงตุง)มาอยู่จิมท้าวลูหันแล พระยาเขมรรัฐ รู้แล้วค้แดงขูรมาทวยเอาคังท้าวลูคัมแพ้พระยาเขมรรัฐค้เคียดลวดยกเอापอกล่าเข้าไพร่บคัมแพ้ท้าวลูค้ลวดค่าน (ก้าน) พายหนีเมื่อหาบ้านหาเมิงแห่งเขาเลียงคมีแล ยามนั้นท้าวลูค้ปาวกันสร้างไร่แปลงเวียง 7 ลูกแล้ว คัมไพร่บเอาบ้านน้อยเมิงไห่ทังหลายค้ได้ยขาว 8 คอรเมิงพายวันออกรอดเมิงหลา พายหันได้รอดเซียงของเซียงแสน พายวันตกรอดน้ำค่าง พายเหนือรอดเมิงแซ่เมิงหินเซียงรุ่ง คัมได้เอากันเข้ามาเอากานกับพระยาทมมิลตนะชื่อว่าท้าวลูนับสยงคมีแล (หน้า 3-4)

ขุนทัง 4 กันไหว้ข้ามอ่าลาแล้ว คเอกันคีนมาหาบานหาเมิง คันมารอดเมิงแล้วอยู่บันานเทาโตสวรพระยาวิเทหค้รู้ว่าเมิงมหยิงคค(เมืองยอง)บมีเจ้าเสแล้ว ค้ลงมาหิงสาบีบยรอยอยู่บ้ขาดสักปลี คมีแลขูรจึงมาโจทนาพรอมพยงกันวาหอนี้ห้าเปนมิจสาทิฏฐิบุร้อันจักเปนบาบเปนบุร

สันนิพายหน้าดูจักเป็นอนตรายแก้มหาเกสาธาตเจ้าชแล เราควรพรอมกันเมื่อไหว้ขาบพระยาอา
รวิกรเทือ แต่งปดมาได้ยข้าลข้าทมิลแล ส้างบ้านส้างเมิงไผชีหีผาเปน 3 สวรไวยหีสงฆะสวร
1 สวร 1 ตกข้า 4 ควนั้นสวร 1 ตกข้าถวร 2 นั้น สวร 1 นั้น คีวาบานลองทองเขานัน
เทือะ วาอันวันนั้นแล สวรว่าพระยาอโสกธมมราชเจ้าคัยกขุร 4 ตวนั้นขึ้นเปนพระยาตน 1
ขึ้นเปนเสนาตน ขึ้นเปนพอเมิงชายตน 1 ขึ้นเปนพอเมิงการฎ 1 คีมีแลพระยาอโสกธมมราชกร
ณณาว่า เมิงบมีเจ้าคักวเปนอนตรายจิง ได้ยทรงแต่งไวยมีสันนิแล กานธูรหนักเบลาทังมวร
ควรสงฆเจ้าได้รูแล อันบกลางได้รูนั้นคีมี่แล พระยาอโสกธมมราชทรงแต่งไวยมีสันนิแลแล้ว เจ้า
คัทรงบานแต่งเมิงไวยหีหมีร์แกนแล้ว คัไหว้สังลาสงฆะเจ้าแล้ว คัสระเดจไฟสุเมิงปาดตริบุด
อันเปนที่อยูแห่งตนคีมี่วันนั้นแล (หน้า 23-24)

ดั่งเมิงยอลู้นั้นแล ได้ยเปนลูเมิงชงใหม่ นั้น ได้ย 4 เซนท้าวตั้งพระยานุรุธมมารอด
พระยาอินทวิไชย ตนเปนลูแล ถัดแต่นั้นมาสาสนาได้ยพันปาย 7 สิปวสาพระยาสุทโรธมม
ราชา ผาบขึ้นทังชงใหม่ ยกขึ้นมาตั้งอยูชงแสนทักกาลนั้นยังมีทาวตน 1 อยู่ชงชาง ชีวา
แสนสุรินได้ยอินปวตติชางสานว่าฟ้าสุทโรผาบขึ้นมาแสนสุรินคัทรงแต่งปนนกานดั่งเมิงยอลมีพระ
ยาแก้วองอาดเปนเกล้า คัตายไผยงมีนองชายผู้ 1 ชีวาเจ้าเซยยกุมมานคัหนีไฟลีชอรอยู่กัช
กับลวะ ลดเอาพดเปนลวะอยู่คางค่าทาวขุรโกไทยทังมวมีคนรอบ 5 สิปลหลังเรินแล สงฆเจ้า
ทังหลายปินปวมหาธาตเจ้าอยุหั้นแล (หน้า 40-41)

ข้อมูลจาก กรมศิลปากร. “ตำนานสิงหนวัติกุมาร” ใน ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 61.
พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลตรีเจ้าราชบุตร. กรุงเทพฯ : กรมศิลปา
กร, 2516. หน้า 124- 132

ลัวะเมืองจอมตุง(เชียงใหม่)

กาลนั้นเมืองจอมตุงคัที่นั้นเป็นลวะอยู่เต็มลันทุกแห่งทุกหนแล ยังมีชายผู้หนึ่ง
ใหญ่สูงกว่าเพื่อน คัคคิดก็หลักกว่าเพื่อนยังเหลือเพื่อนทังหลายแล เขาก็พร้อมกันปลุกให้เป็น
ใหญ่ในถินนั้น แล้วใส่ชื่อวามางหอยให้อยูเชียงใหม่แล้ว ผู้หนึ่งชื่อมางทองให้อยูจอมทองแล
ผู้หนึ่งชื่อมางคังก็ให้อยูเชียงใหม่แล ผู้หนึ่งชื่อมางสักก็ให้อยูจอมสักแล ผู้อยูจอมตุงชื่อว่ามางตุง
มางกาให้อยูเชียงใหม่ คัางเหล่าหลวงก็ให้อยูเชียงใหม่ คัางผักก็ให้อยูเชียงใหม่ คัางมุดก็ให้อยู
เชียงใหม่คัคือถ้ำผาแสง มางสังก็ให้อยูเมืองสังแล

ยังมีไทยหมู่หนึ่งลูกแต่เมืองวิเทราชนั้นมา เขาก็หลงเข้ามา มี 69 คน มาตายเสียผู้หนึ่ง
ยังค้างอยู่ 68 คน เขาก็มีเบี้ยมาจ่ายกาตจ่ายรีทั้ง 68 คน ชายเข้าให้เป็นร้อยแล เขานั้นตัด
ผมและผ้าถุงเจียมที่กุดานลูกแคว้นมางสัง เขานี้มาแต่มาเมืองขึ้นหลวงฟ้าว่องภายในนั้นมา
แล ค้างมางใหญ่ทั้งหลาย 11 คน ล้า นั้นเป็นผู้ร้อยสิ้นแล

ตั้งแต่นั้นไปจักจาด้วย ท้าวมังรายเจ้าไปไล่กวางคำแล้วก็ไปเห็นยังบ้านเมืองลัวะทั้งหลาย
ก่อนแล ท่านไปทางดอยจอมตุงคั้นในปีดับเม็ดศักราชได้ 623 ตัว ท้าวมังรายเจ้าก็เอาหมูรีพล
ไปถึงเหล่าที่หนึ่งก็เห็นยังกวางคำตัวหนึ่ง มันเดินออกมาหาท้าวมังรายเจ้าก็เอาหมูไล่กบ ขี้ด
กวางตัวนั้นก็เล่นขึ้นไปภายในเหนือ ท้าวมังรายก็ไล่ตามไปถึงดอยแห่งหนึ่งสู่มกันอยู่ตั้งหัวคน
นั้น จึงเรียกว่าดอยจอมหงส์ท้าวมังรายเจ้าอยู่ที่นั้นก็ผอ่ดุกก็เห็นยังเมืองเขินคือว่าภูมิที่นี้เป็นอันชุม
เย็นมีร่มไม้อันกว้างขวางเขียวงาม ก็ชวนลวะทั้งหลายอยู่แลเงินเสียน้อยหนึ่ง ยังพอสร้างบ้าน
แปลงเมืองให้เป็นลูกข้างทางเมืองควรแท้แล ก็ให้เพื่อนตั้งรูปเป็นพรานแบกหอกงูหมาพา
ไถไว้ปลายดอยลูกนั้น ไว้ให้เป็นสักขีโบราณไว้ ต่อเท่ากาลบัดนี้แล (หน้า 124-125)

ในกาลนั้นท้าวมังรายเจ้าก็ให้หาอุตรพราหมณ์ผู้จบเพทให้เอาเพศเป็นพ่อค้าแล้วให้ไป
เลียบดูชะบวนเมืองอันชุมเย็นนั้นยังจักรุงเรื่องไปภายในอันใด ส่วนอุตรพราหมณ์ก็ไปกล่าวด้วย
คำว่า "อิหิ ภูมิ ชนม์ สุสิกา" ดังนี้แล้ว ก็รู้ว่าจักดีแล้วก็มาไหว้สายังท้าวมังรายเจ้าว่าฐานะ
ที่นั่นจักตั้งให้เป็นเมืองก็จักรุงเรื่องแท้แล ศักราชได้ 612 ตัวปีหลวงเม้า เดือน 12 ออก 15 คำ
วันเสาร์ ท้าวมังรายเจ้าก็แต่งให้ขุนคองพาหมูรีพลขึ้นเมื่อทางเมืองกายตกไปไล่รอบไปถึงกระทัง
หัวรัง ก็รบลวะพายเชียงเหล็ก ขุนคลังเข้าทางเมืองพัก ลวะก็หนีเสียปงเมืองเคิม เมืองลาบเมือง
ลัง เขาก็หนีเข้ามาหาขุนเวียงหลวงสิ้น ขุนคองรบพายเชียงกาเท่าตาทองบ่นชนะเงินสัง คนทั้ง
หลายตั้งเป็นรีดโบราณไว้ว่าตกคงตุง ตกดังตูลัง เพื่อเหตุอันนั้นแล ขุนคองขุนคลังรบลวะ บ่แพ้
ก็ถกเอาหมูรีพลคืนมาไหว้สา ท้าวมังรายเจ้าว่าเขาทั้งหลายนักเช่นข้าทั้งหลายรบบ่แพ้แล ในการ
นั้นมังรายเจ้าจึงพิจารณาดูหาผู้จักรบลวะให้แพ้มิมาได้ 3 ปี ถึงปีเมิงเจ้าก็พาเอารีพลไป
ไล่เนื้อเถื่อนตีนดอยตุง มางคุ่มมางเคียนสองขาพี่น้องก็มีของยื่นของถวา

ยแล้ว มังรายเจ้าจึงว่าแก่สองขาพี่น้องว่า เราจักให้สองเชื้อเจ้าเมื่อพรองเอาเมืองเขินยัง
จักได้บ่ได้นั้นจา สองขาว่าดูข้าหากเป็นลวะดั่งกัน เมื่อพรองก็ฟังจักได้แล มังรายเจ้าว่าครั้นเชื้อ
เจ้าเมื่อพรองเอาได้ ก็จักให้สองเชื้อเมื่อกินเมืองที่นั้นแล สองขาก็ไหว้ว่าครั้นเหนือหัวมีอาชญา
จะนี้ เชื้อข้าทั้งสองขอเมื่อพรองกันดูก่อน ครั้นบ่ได้ดั่งง่ายควรรบก็จักรบเอาแล ดูข้าก็จักแต่ง
คนมาไหว้สาเจ้าเหนือหัว ขอเอาหมูรีพลเมื่อช่วยรบ มังรายเจ้าว่าฉันใดจักดี เมื่อพรองดูก่อน
เทอญ สองขาพี่น้องก็เอาครวพี่น้องลูกเมียหนีไปทางเมืองบุเลง ไปถึงเมืองภูเมืองเพียงแล้ว ก็
กล่าวว่าไทยทั้งหลายขับดูข้าหนีแล ดูข้ามาฟังมาฟังค้างมางทั้งหลาย พอกฤณาดูข้าพรองแต่

เทอญ ส่วนชาวเมืองทั้งหลายนั้นเขาก็คิดว่าซื้อแท้ ก็ให้อยู่ด้วยง่ายนั้นแล ครั้นอยู่มาถึงปีดวง
เป่าก็สร้างไร่แดงนาอยู่กินในภูเพียงก่อนแล้ว ครั้นว่าคนทั้งหลายเต็มแล้วในที่นั้น ถึงปีเตายี่ก็
สร้างนาบ้านกาสามสี่สร้างไร่มาแล้วมาวมมีลูกสองหญิง ผู้หนึ่งชื่อว่าเอื้อยเซิม ผู้หนึ่งชื่อว่าอาม
เซิม ก็มาตายเสียฝังไว้ที่หัวดอยมอนหัวข้างงาแล้ว ก็แต่งคนไว้เฝ้าเรือนางทั้งสองบ้านหินอย่า
เป็นเค้าบ้านรอกนาตมบ้านอ่างบ้านกรวดคานี้ไว้เฝ้าเรือนางทั้งสองแล มาทั้งสองก็ใช้ไปไหว้สา
เจ้ามังรายว่าขอเจ้าเหนือหัวแต่งคนมาค้าซื้อข้าแต่ มังรายเจ้าก็แต่งคนม้อค้าสามหมื่น ทั้ง
ข้างม้าอะมือกลินาและคนแคว่นล่าให้มาค้ามาทั้งสอง เดือน 12 ออก 6 ค่ำ วันอาทิตย์ ลง
สร้างเวียงพุยเป็นเค้าแล้ว ก็รบชนะทั้งหลายขับเมื่อถึงน้ำทางตะวันตก ลวระก็มาต้อนรับอยู่ที่นั้น
มากนัก มาทั้งสองขึ้นเกิดพบเยื้อยแท้จึงจักแพ แล้วใส่ชื่อน้ำขึ้นต่อเท่าบัดนี้แลก็เข้าถึงที่เวียง
หลวงทั้งหลาย ลวระทั้งหลายก็อยู่ได้ก็เอากันหนีไปทางหลายข้าง ก็ขับได้มางหยอกที่กลางทุ่ง
กลางเมืองแล้วก็บ่ฆ่า ก็ให้ตั้งอยู่ตามขอบเมืองยายอยู่ทุกแห่งทุกหน มาทั้งสองจึงคืนมาตั้งอยู่เว
ียงพุยที่เก่าก็ใช้คนเมื่อไหว้สาท้าวมังรายเจ้า แล้วท่านก็ให้อุตรพราหมณ์ผู้จบเพทมาดูที่จักสร้างเว
ียงให้เป็นไชยมงคลและไชยภูมิอุตรพราหมณ์ผู้นั้นก็มาหว่านข้าวเซียมทิดพุยที่นั้น แล้วอธิษฐาน
ว่า บ้านเมืองที่นี้ยังจ้กรุ่งเรืองภายหน้า จงให้ข้าวหนึ่งออกออกมาเป็นต้นเป็นลำและว่าดั่งนั้น
แล้ว ในกาลนั้นข้าวเซียมทิดนั้นก็งอกออกมาแต่ดั่งนั้น คนทั้งหลายก็เรียกหนองตากลำแต่นั้นมา
แล ฝ่ายอุตรพราหมณ์ผู้นั้นก็ว่าบ้านเมืองนี้จ้กรุ่งเรืองภายหน้าแท้แล แล้วก็ขึ้นสู่ดอยที่สูงแล้วก็
ผ่อดูทิศทั้งสี่ก็เห็นมืออยู่สามที่ จักสร้างบ้านสร้างเมืองดีในที่ใกล้ดอยหลวงนั้น สร้างเป็นเวียงก็
จักมีเดชฤทธิ์อานุภาพ ท้าวพระยาในชมพูทวีปจักมาเข้าย่ำยี่รบกวบไปได้ แต่ว่าบ่มีข้าวของท้าว
พระยาในเมืองบ่รุ่งเรือง จักสร้างเวียงเชียงเหล็กนั้นก็ยังจักมีเดชฤทธิ์เพื่อนก็หุมมารบ แต่ว่าบ่
แพะเรลสักที ยังจักมีเข้าของสมบัติแต่ไพร่บ่แพ่พรอกออกหลาย ท้าวพระยาบ่มีหลายเชื้อชาติ
ราชวงศ์ อายุท้าวพระยาบ่พอสิบปีสักตน ข้างม้าก็บ่แพ่แล ที่จอมตุงนี้บ่ร้ายบ่ดี สร้างก็ยัง
จักมีข้าคนมนตรีข้างม้ามากหลาย เข้าของก็ยังจักมีตามอันพึงอันควรบ่รังบ่ไร ผู้นามสองจักกิน
เมือง ผู้หญิงกินเมืองเพิน มาถามอันใดก็จักได้ตามใจอันมักเพินแล ผู้นามอันอื่นกินเมือง
เพื่อนจักมาถามมารบเอาอันใดบ่สู้ได้ดั่งใจแล อุตรพราหมณ์ท่านายดั่งนี้แล้ว มาทั้งสองก็ใช้คน
มาไหว้สายังท้าว มังรายเจ้าแล้ว ๆ ก็ว่ามาทั้งสองผู้หนึ่งอายุเป็นสามบ่อเป็นสังงาย ก็ให้ตั้ง
เวียงที่จอมตุงคั่นแท้ ในปีกาเม้า ศักราชได้ 624 ตัว เดือน 7 เพ็ญเมงวันอาทิตย์ ไทยเตายี่
ยามตูดซ้ายฤกษ์ได้ 16 ตัวชื่อวิสาขาและชาดาเมือง 14 อยู่พฤษภ 7 อยู่เมถุน 3 อยู่สิงห์ 9 อยู่
กันย์ 2, 5 อยู่ตุล 8 อยู่มังกรแล สร้างเวียงเลี้ยงคนสิ้นควาย 17 ตัว ม้า 3 ตัว ข้าวสาร 3
ล้าน เกลือ 3 แสน หมาก 5 แสน สร้างได้ 6 เดือนปลายแก้ววันสำเร็จบริบูรณ์คือหอหึ่งหอเรือ
แล้วทุกอันจึงเรียกชื่อว่าเชียงตุงคบุรี เป็นคำไทยว่าเวียงเชียงตุงแล (หน้า 127-131)

ลักษณะคำปากคำจาขับมาดฉลาดเฮยต์ดมตต์ดลากผ่านุงเจียนให้เหมือนชาวซิ่นเก่านั้น ก็ได้ชื่อว่าเมืองซิ่นนั้นแล ชาวซิ่นบ้านนั้นมี 69 คน ตายเสียคนหนึ่งก็จ่ายเบี้ย 68 เบี้ยให้ค่าคนเขานั้นแล นัยหนึ่งว่าซิ่นมาตั้งเมืองนี้ มี 69 คน ตายเสียคนหนึ่งก็จ่ายเบี้ย 68 เบี้ยเป็นร้อยแล ด้วยคติ 2 ประการนี้แล ครั้งนั้นมาทั้งสองก็แต่งคนเฝ้าเมือง 429 คนแล้วก็เอาหมู่แก้วหาญขับรบลวะหนีเสียคือห่างหมู่ตามไล่ไปทั้งหลวยยางแสนทีบ ขากางูงเชียงแข็งเงินมางขางข้า ถ้ายากแล้วก็แต่งคนอยู่เฝ้าบ้านแปลงเมืองทุกแห่งแล้วก็พอกคืนมาตุถ้ำที่หนึ่ง ข้างหลวยนั้นก็ว่าถ้ำคุ่มมางเคียนแต่นั้นมาแล มางคุ่มผู้พิกินเมืองซิ่นปิ่นแล (หน้า 132)

ข้อมูลจาก กรมศิลปากร. “ตำนานสิงหนวัติกุมาร” ใน ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 61. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลตรีเจ้าราชบุตร. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2516. หน้า 157

เมืองลวะว้าแก่นหมากเต้า

จาด้วยอุบัติจอมตุงเมืองซิ่นที่นั้น แต่ก่อนเป็นเมืองลวะว้าแก่นหมากน้ำเต้ากลายเป็นคนมีมางหอยเป็นเค้าใหญ่กว่าหมู่ลวะว้าทั้งปวงอยู่ยังเมืองจอมตุงที่นั้น ข้ายังมีไทยหมู่หนึ่งมี 68 คนหลงมาแต่เมืองซิ่นหลวง ฟ้าว่องนั้นมาอยู่โเบะหะทั้งหลายแล้วก็เป็เมืองซิ่นไปแล เจ้าฟ้ามังรายราชได้ไปเห็นแล้ว ก็ตั้งให้เป็นเมืองเชียงตุง ก็ให้ลวะสองคนพี่น้องกินต่อกันมานานได้ 13 ปีก็ตายเสียสิ้น ข้าให้หลานทั้งสองคือว่าเจ้าน้ำท่วมและเจ้าน้ำน่านทั้งสองพี่น้องเมือกินแล จาด้วยลูกหลานพระยามังรายและมังครามเจ้าไปกินเมืองซิ่นแต่นั้นสืบเช่นลูกเช่นหลานไปภายหน้าแล

ข้อมูลจาก วัดร่ำเปิง อำเภอเมือง เชียงใหม่. พุทธตำนานพระเจ้าเลียบโลก ใน หนังสือตำนานพระพุทธรเจ้าเลียบโลก หน้า 18-

ลวะกับพระพุทธรเจ้า

ต่อจากนั้นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เสด็จไปถึงเมืองลวะทรงเหยียดพระหัตถ์ชี้ไปแล้วตรัสว่า “ดูรา สารีบุตร หลังจากตถาคตนิพพานไปแล้ว มีตโกนของตถาคตจะถูกนำมาประดิษฐาน ณ ที่นี้ และที่นี่จะดำรงอยู่แห่งพระแก้วเจ้าทั้งสาม คนทั้งหลายที่อยู่ในเมืองนี้ทุกคนเขาจะสักรอยมีตโกนไว้ที่หน้าผาก หากจักพึงมีแลฯ ”

เมื่อตรัสพยากรณ์เช่นนี้แล้ว พระพุทธเจ้าก็เสด็จตามลำดับบ้านเมืองทั้งหลาย ก็ทรงบรรลุดังมหาอุโมงค์แห่งหนึ่งในเมืองอุตรปัญจาละ อันเป็นมหาอุโมงค์ครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าของเราเสวยพระชาติเป็นมโหสถบัณฑิตได้อธิษฐานขุดไว้ นั่น พระพุทธองค์ก็ทรงแสดงพระธรรมเทศนาสงเคราะห์บริษัททั้งหลาย

จากนั้นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เสด็จไปถึงเมืองวิเทหะในกาลครั้งนั้นพระยาวิเทหะ (ฮ่อ) ไม่ทรงทราบอภัยลาของพระพุทธเจ้า พอได้สดับตรัสข่าวว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาเมตตา เช่นนั้นก็ทรงโสมนัสเป็นอันมากจึงทรงให้รับแต่งโภชนาหารใส่ในถาดทองคำบรรทุกบนหัวช้างแห่งพระองค์ แล้วไปต้อนรับสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระพุทธองค์ไม่ค่อยทรงพอพระทัย จึงตรัสว่า " พระยาวิเทหะประกอบไปด้วยราชมานะ เอาข้าวของบรรทุกหัวช้างมาถวายแก่เราเช่นนี้เป็นการหมิ่นประมาทแท้ ต่อแต่นี้ไปภาคหน้า ในเมืองนี้จะไม่มีช้างแล " นับตั้งแต่นั้นมาในเมืองนี้ไม่มีช้างจริง ๆ ถึงมีก็อยู่ไม่มั่นคงทราบเท่าถึงปัจจุบันนี้ พระพุทธเจ้าก็ประทับพักแรมที่นั่นคืนหนึ่ง พอรุ่งเช้าแล้วก็ทรงนำชำระพระวรกาย แล้วก็เสด็จออกบิณฑบาตมาเสวย ได้ตรัสซึ่งพระสารีบุตรว่า " ดูรา สารีบุตร หลังจากตถาคตนิพพานไปแล้ว ธาตุเขี้ยวฝางและบาตรของตถาคตจะมาประดิษฐาน ณ ที่นี้ จักปรากฏว่าเป็นที่ตั้งแห่งพระแก้ว เจ้าสามประการแลฯ." (กัณฑ์ที่ 1 หน้า 18-19.)

ยังมีในสมัยครั้งหนึ่ง เมื่อองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงพระมหากรุณาธิคุณเป็นอันมาก ประทับสำราญพระอริยาบทอยู่ในโฆสิตาราม (บางฉบับว่านิโคทิสิตตอาราม) อันมีในเมืองโกสัมพี ก็ทรงเล็งทิพยจักขุญาณมองเห็นลัวะ 2 คนผิวเมีย อยู่บ้านแห่งหนึ่งชื่อว่าลุดคามะ ในดอยถ้ำด้านยางจวง (บางฉบับว่า ด้านยางเจาะ) ลัวะทั้ง 2 คน ผิวเมียนั้นเป็นผู้มีบุญสมภารอันเคยสร้างมาแต่บุรพชาติเป็นอันมาก ควรแก่การถึงมรรคผลธรรมอันวิเศษ เมื่อทรงทราบเช่นนั้นแล้ว พระพุทธองค์จึงทรงห่มผ้าและทรงถือบาตร เสด็จไปประทับนั่งอยู่ที่โคนไม้โคจรต้นหนึ่งในดอยครอม แล้วก็ทรงเปล่งฉัพพัตถนรังสีทั้ง 6 ประการ คือ ขาว เขียว เหลือง แดง หงสบาท และสีแก้วผลึก มีวรรณะดั่งแก้วไพฑูรย์น้ำทองคำอยู่ที่ข้างทางเดินลัวะทั้งสองคนผิวเมียเดินมาถึงที่นั้นก็แลเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้ากำลังทรงเปล่งฉัพพัตถนรังสีมีวรรณะต่าง ๆ แผ่ชานออกไปทั่วทิศดูโอภาสรุ่งเรืองยิ่งนัก เขาทั้งสองก็บังเกิดศรัทธาปราศหวั่นไหว มีความโสมนัสยินดีเป็นอันมาก จึงพากันเข้าไปถวายอภิวาทกราบไหว้พระองค์พระพุทธเจ้า แล้วก็น้อมถวายห่อข้าวแก่พระพุทธเจ้า พระองค์ทรงรับเอาห่อข้าวนั้นแล้ว แล้วก็ทรงแสดงพระธรรมเทศนาเป็นภาษาทมิฬคือภาษาชาวป่าแก่ลัวะสองผิวเมียนั้น ในเรื่องอริยสังฆธรรมทั้ง 4 ประการ ลัวะทั้งคู่ก็ได้ตรัสรู้มรรคผลธรรม บังเกิดอจลศรัทธาในพระพุทธศาสนา พระพุทธเจ้าก็ทรงถือห่อข้าวนั้น แล้วก็ทรงประทับนั่งเหนือผาด้านก่อนนั้น ทรงผินพระพักตร์ไปทางด้านยางจวง เพื่อจักเสวยโภชนาหาร ในเวลานั้นพระอินทร์ทรงทราบแล้ว ก็เสด็จลงมาจากฟากฟ้า

เพื่อปรนนิบัติสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระอินทร์ทรงแทงพระขรรค์เพชรไปที่ก้อนหินก้อนหนึ่งทางทิศเหนือ ในทันใดนั้นน้ำก็พุ่งออกมาจากก้อนหินนั้น ได้เอาน้ำนั้นถวายพระพุทธเจ้าเมื่อพระพุทธองค์ทรงบริโภคแล้ว ก็เสด็จขึ้นไปเหยียบรอยพระบาทไว้เหนือก้อนหินนั้น ซึ่งมีลักษณะเหมือนดังข้างหมอบ เพื่อให้ไว้เป็นที่สักการบูชาแก่คนและเทวดาทั้งหลาย คือรอยพระบาทอันมีอยู่ทางทิศตะวันออกแห่งผาด่านที่นั้น พระพุทธเจ้าได้เสด็จกลับคืนไปสู่เมืองโกสัมพีประทับอยู่ในนิโครธสถิตอาราม (กัณฑ์ที่ 2 หน้า 23-24.)

พระพุทธองค์ทรงพยากรณ์เช่นนี้แล้ว ก็เสด็จไปประทับอยู่ที่แห่งหนึ่ง พวกลัวะทั้งหลายเห็นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จไปถึงที่นั้น ก็ป่าวกันมาทำบุญทำทานแล

รุ่งเช้าขึ้นมา เขาก็นำโภชนาอาหารมาถวายทาน แล้วก็ทูลขอรอยพระบาท พระพุทธองค์ก็ทรงเหยียบรอยพระบาทไว้ เพื่อให้พวกเขาได้ไหว้นบเคารพบูชา แล้วตรัสพยากรณ์ว่า "เรตถาคตมาที่นี้ เขาทั้งหลายพูดกันว่า พระเจ้าจึงเชี่ยวชาญ่าตีนมารอดเรา ต่อไปภายหน้าบ้านนี้จะได้ชื่อว่า บ้านแจ่งค้ำ (ค้ำ แปลว่า มีค้ำ) ประการหนึ่งจะได้ชื่อว่า บ้านเชี่ยวชาญค้ำ แล "

เมื่อพระพุทธองค์ตรัสพยากรณ์เช่นนี้แล้ว ก็เสด็จไปสู่ภูเขาสูงหนึ่ง มีรูปร่างลักษณะเหมือนข้างนอนหมอบพระองค์ประทับพักอยู่ที่นั้น มีพ่อลัวะสองคนสะพายกระบองน้ำผึ้ง เดินล่องมาตามทางมา มาพบพระพุทธเจ้าประทับอยู่ ลัวะทั้งคู่จึงปลิดเอาใบตองเย็บเป็นกระทงใส่ น้ำผึ้งทูลถวาย แก่พระพุทธองค์ แล้วลัวะทั้งสองคนก็กราบบังคมทูลอาราธนา ขอพระพุทธองค์ประทับอยู่ที่นั้นเพื่อทรงเมตตาสั่งสอนแล้วก็กลับไปบอกแก่พวกลัวะด้วยกันให้มาเฝ้าพระพุทธเจ้า

ในเวลาครั้งนั้น ยังมีฤาษี 2 รูป รูปหนึ่งชื่อว่า อัสนธิ อีกรูปหนึ่งชื่อว่า อตุละ เป็นฤาษีอยู่ที่นั้น ทั้งคู่ชวนกันมาไหว้พระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงทักท้วงว่า "ท่านทั้งสองมาหาเรตถาคตเป็นการดีแท้" พระฤาษีทั้งสองขานรับว่า "อามะ พระเจ้าข้า ข้าพระองค์มาอภิวัตกราบไหว้พระพุทธองค์ เพราะข้าพระองค์ทั้งสองเป็นฤาษีชีป่า ยังไม่บรรลุมรรคบรรลุมผลประการใดเลย ข้าพระองค์จะมาบวชในสำนักของพระองค์ ขอทรงพระมหากรุณาสงสารข้าพระองค์ทั้งสองเถิด "

เมื่อนั้นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า พระองค์ผู้ทรงประกอบด้วยพระมหากรุณาอันยิ่ง จึงทรงมีพุทธานุญาตให้พระฤาษีทั้งสองเป็นภิกษุของคือนทราธิราชทรงนำเอาผ้าทิพย์มาถวายแก่พระภิกษุทั้งสอง เพื่อพระภิกษุทั้งสองใช้นุ่งห่มแลได้เป็นบริวารของพระพุทธเจ้า

ในกาลยามนั้น ลัวะทั้งหลายก็ชวนกันปรุงแต่งข้าวน้ำโภชนาหาร เมื่อเสร็จแล้วต่างก็นำมาถวายทานแด่พระพุทธเจ้า แล้วกราบทูลอาราธนาขอให้พระองค์ทรงไว้รอยพระบาท พระพุทธองค์ตรัสว่า " ในที่นี้ มีแต่หินก้อนเล็กก้อนน้อย ไม่เพียงพอที่จะเหยียบรอยพระบาทไว้ " พระอินทร์กราบบังคมทูลว่า " ข้าแต่พระพุทธองค์ผู้ประเสริฐข้าพระองค์ขอกราบทูลอาราธนาพระ

พุทธองค์ทรงประทับพระบาท ทั้งที่หินก้อนเล็กก้อนน้อย เพื่อให้พวกเขาได้กราบไหว้บูชา แม้ว่าจะเป็นรอยพระบาทน้อยก็ถือว่าเป็นรอยพระบาทเหมือนกัน ขอกราบทูลอาราธนาเกิด พระเจ้าข้า " เมื่อนั้นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงอธิษฐานให้ก้อนหินก้อนเล็กนั้น ขยายใหญ่กว่าเดิม แล้วจึงทรงย่อพระบาทให้เล็กลง ทรงเหยียบพระบาทให้เป็นรอยพระบาทอัน น้อยไว้ เพื่อพวกเขาจะได้กราบไหว้สักการบูชา แล้วทรงตรัสพยากรณ์ว่า " รอยบาทตถาคตอันนี้ ต่อไปภาคภคหน้าคนทั้งหลายจะเรียกว่า พระบาทผาน้อย เมืองนี้จะได้ชื่อว่าเมืองอาพวิ จักเป็นใหญ่กว่าเมืองทั้งหลาย ลัวะทั้งหลายจะมาอยู่กินในเมืองนี้ประมาณครึ่งหมื่น จึงได้ชื่อว่า อาพวิ เพราะเหตุนั้น "

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสั่งสอนภิกษุอดีตฤาษีทั้งสองให้รู้จักปฏิบัติสมถกรรมฐาน และวิปัสสนากรรมฐาน และให้อยู่เฝ้ารักษารอยพระบาทด้วยพระดำรัสว่า " ท่านทั้งสองจงอยู่ บำรุงรักษารอยพระบาทตถาคตนี้เถิด อย่าได้ติดตามตถาคตไปเลย ท่านอยู่รักษารอยพระบาท ที่นี่เสมือนได้อุปัฏฐากรักษาตถาคตทุกเมื่อ " แล้วพระพุทธองค์ก็เสด็จไปสู่ที่แห่งอื่น ภิกษุทั้งสองรูปนั้น ก็ชวนกันติดตามพระพุทธเจ้าไป พระพุทธองค์เสด็จออกจากเมืองเชียงใต้ เมืองเชียงเหนือ เสด็จ บรรลุถึงที่แห่งหนึ่งคนทั้งหลายก็นำข้าวน้ำโภชนาหารมาถวายแก่พระพุทธเจ้าเป็นอันมาก

ภิกษุทั้งสองที่ชวนกันติดตามพระพุทธเจ้ามา เมื่อท่านแล้วก็เข้าไปเฝ้าพระพุทธเจ้าอภิวัต กกราบไหว้ พระพุทธองค์ทรงทักทายปราศรัยว่า " ท่านทั้งสองมาดีแท้แล " ภิกษุทั้งสองก็กราบทูล ว่า " ภนฺเต ข้าแต่พระพุทธเจ้าข้าพระองค์ทั้งคู่ มีความประสงค์ใคร่นมัสการพระองค์ จึงชวน กันติดตามพระองค์มา " พระพุทธเจ้าตรัสว่า " สาธุ เป็นการดีนักแล " แล้วก็ทรงให้ภิกษุทั้งสอง รูปนั้นฉันข้าว เมื่ออิ่มแล้วจึงตรัสแก่ภิกษุทั้งสองรูปนั้นว่า " ดูรา อัสสชิภิกษุ และอตุลภิกษุ ท่านทั้งสองจงพากันกลับคืนไปเฝ้าอุปัฏฐากรักษาพระบาทผาน้อยที่นั่นเหมือนเดิมเถิด เมื่อใด ท่านทั้งสองปฏิบัติจำเริญภาวนาได้มรรค 4 ผล 4 แล้ว เมื่อนั้นให้ท่านทั้งสองจงติดตามไป ไหว้ตถาคตเถิดซึ่งในตอนนั้นตถาคตจะอยู่ที่ทิศตะวันออกเฉียงใต้โน้น บัดนี้ให้ท่านทั้งสองจง กลับคืนไปก่อนเถิด " แล้วพระพุทธองค์ก็ทรงเทศนาสั่งสอนให้คนทั้งหลายกระทำบุญ สักการ บูชารอยพระบาท เหมือนดังตัวแห่งตถาคตยังประทับอยู่ที่นี่

ภิกษุทั้งสองรูปไม่อาจจะขัดขืนพระพุทธองค์ได้ จึงน้อมรับเอาด้วยคำว่า " ดีแท้แล " แล้ว ก็ชวนกันกลับด้วยความอาลัย จึงแสวงเดินเหมือนคนไข้เกียจหมดเรี่ยวแรงลัวะทั้งหลายพบเข้าก็ ทักว่า " สุเจ้าชื่อฤา " (ท่านชื่อว่าอย่างไร) เหตุนั้นแม่น้ำที่ไหลมาจากที่นั่นจึงได้ชื่อว่า " แม่น้ำชื่อริอ " คือว่าแม่น้ำมีน้ำจึงไหลเพราะเหตุนั้น

ภิกษุทั้งสองมาถึงบ้านลัวะแห่งหนึ่งพวกลัวะก็ทักท่านทั้งสองว่า " เจ้าทั้งสองกลับคืนมา เป็นย่านคร้านยิ่งหนอ " บ้านนั้นต่อไปจะได้ชื่อว่า " บ้านเชียงย่านคร้าน " (แปลว่าพระขี้เกียจเดิน)

ภิกษุทั้งสองไปถึงที่แห่งหนึ่ง คนทั้งหลายก็มาทักว่า “ พระธรรมเจ้าทั้งสองพอก (กลับ) มา ” บ้านนั้นจักได้ชื่อว่า “ บ้านจึงพอก ” (พอก แปลว่า กลับ)

ภิกษุทั้งสองมาถึงที่แห่งหนึ่ง คนทั้งหลายก็มาทักว่า “ พระธรรมเจ้าทั้งสองกลับมาดีแท้ ” พอพูดเช่นนั้นแล้วจึงอาราธนาว่า “ ขอท่านจงหยุดก่อน พอให้โอกาสแก่ข้าพเจ้าทั้งหลายได้ถวายทานเถิด และวันนี้ก็มีดีแล้วด้วย ” บ้านนั้นจะได้ชื่อว่า “ บ้านอย่าลวงแต่ ” (แปลว่า อย่าผานไปเลย) แม่น้ำที่นั่นจักได้ชื่อว่า “ แม่น้ำหล้าแต่ ” (หล้า แปลว่า ที่หลัง ข้า ล่า)

ภิกษุทั้งสองได้เดินทางมาถึงพระบาทผาน้อย แล้วก็อยู่อุปัฏฐากบำรุงพระบาทผาน้อยที่นั่น ตั้งใจปฏิบัติกรรมฐานภาวนาไปบ่อย ๆ ก็มีแล กล่าวเรื่องพระบาทผาน้อยเมืองลา อันมีในบ้านพวกทมิฬอยู่ที่ศได้เมืองลาก็จบบริบูรณ์เท่านี้

เมื่อนั้นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เสด็จจากที่นั่นไปถึงที่แห่งหนึ่งทรงประทับไสยาสน์อยู่ครู่หนึ่งลัวะทั้งหลายมาเห็น ก็กลับไปบอกกันให้นำเอาข้าวน้ำโภชนาหารมาถวาย แล้วกราบทูลอาราธนาพระพุทธองค์ทรงไวยรอยพระบาท พระพุทธองค์ก็ทรงเหยียบรอยพระบาทไว้หนึ่งรอยเพื่อให้พวกเขาได้สักการบูชา แล้วพวกลัวะก็ป่าวประกาศแก่กันว่า “ วันพรุ่งนี้ตอนเช้า เราทั้งหลายจงนำข้าวน้ำโภชนาหาร มาถวายแก่พระพุทธเจ้าเถิด ” พระพุทธองค์ตรัสว่า “ พรุ่งนี้เราตถาคตจักไปแต่เช้ามีดี ” ลัวะทั้งหลายจึงพูดกันว่า “ ครั้นถึงเวลาจนสว่าง พระพุทธองค์จะเสด็จพรากจากพวกเราไป พวกเราจะได้ทำบุญหลายครั้งแล ” พระพุทธองค์จึงตรัสพยากรณ์ว่า “ บ้านนี้จักได้ชื่อว่า บ้านช้อนยามแเอา พระบาทรอยนี้จักได้ชื่อว่า พระบาทแจ้งช้อนยามแเอา ” ทรงพยากรณ์เช่นนี้แล้ว พระพุทธองค์ก็เสด็จพรากจากที่นั่นไป

พระพุทธองค์เสด็จไปตามสันคดลอง (คันคดลอง) แห่งหนึ่งลงมา ทอดพระเนตรหินก้อนหนึ่งเหมือนรูปช้างนอนอยู่ พระพุทธองค์ก็ประทับนั่งอยู่ที่นั่น ในขณะที่นั้นมีลัวะ 7 คนไปจ่ายตลาดมาพบพระพุทธองค์ทรงประทับนั่งอยู่ที่นั่น ลัวะผู้ที่เดินทางก่อนเพื่อนเห็นพระพุทธเจ้าโดยกระทันหัน มันตกใจกลัวมากจนสันสะท้านอยู่ ลัวะที่ตามหลังมาจึงถามว่า “ มึงเป็นอะไรจึงสันเช่นนั้น ” มันก็พูดไม่ออก ลัวะที่ตามหลังมามองไปเห็นพระพุทธเจ้าประทับนั่งอยู่ที่นั่น จึงกล่าวว่า “ พระเจ้าที่นี้แท้ ๆ เราทั้งหลายควรเอาข้าวต้มมาถวายแก่พระองค์เถิด ” กล่าวเช่นนั้นแล้วจึงใช้ลัวะผู้หนึ่งให้กลับไปบ้าน สั่งว่า “ จงกลับไปบอกเจ้าล้านเจ้าแคว่นให้รับมาทำบุญเถิด ” เมื่อชาวบ้านรู้แล้วก็บอกแก่กันมาทำบุญเป็นอันมาก แล้วจึงทูลขอรอยพระบาทจากพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ก็ทรงเหยียบรอยพระบาทไว้หนึ่งรอยเพื่อให้เขาได้กราบไหว้สักการบูชา แล้วตรัสพยากรณ์ว่า “ พระบาทตถาคตนี้จักได้ชื่อว่า พระบาทห้วยแม่อุ้น เพราะเหตุว่าอย่าลัวะได้นำข้าวต้มเพียงลูกอุ้น ๆ ร้อน ๆ มาถวายแก่เรา เขาเห็นเรารออยู่ไม่ฉันข้าวต้มนั้น ยาลัวะผู้นั้นมีอายุ 70 ปี มันมีปัญญามากกล่าวว่า “ ข้าแต่พระพุทธเจ้า ข้าพระองค์ทั้งหลายเป็นข้าม่อนท่อนดอย (ชาวป่าชาวเขา) พวกกันไปจ่ายตลาดแต่เช้ามีดี ต้องจัดได้ไม่แค่เดินไป ผู้ซื้อก็รีบ

ชื่อ ผู้ชายกิริบชาย จึงจะได้ข้าวอาหารมากิน กินอิ่มแล้วก็ต้องไปไร่ไปสวนจึงจะมีกิน ข้าวต้มเหล่านั้นข้าพระองค์ทั้งหลายได้อุ่นแล้วจึงทูลอาราธนาพระองค์เสวยเกิด " เพราะเหตุที่กล่าวเช่นนี้จึงได้ชื่อว่า ห้วยแม่อุ่น ชาวบ้านที่มาทำบุญจะได้ชื่อว่า ชาวบางอุ่น บ้านนี้จะได้ชื่อว่า บ้านแคว้นต้ม และ "พระพุทธเจ้าตรัสพยากรณ์บ้านห้วยอุ่น กับบ้านน้อยแจ้ง บ้านแซงใช้ อันนี้แล้ว" (กัณฑ์ที่ 4 หน้า 49-52.)

เมื่อพระองค์ทรงพยากรณ์เช่นนี้แล้ว ก็เสด็จไปถึงที่แห่งหนึ่ง คนทั้งหลายก็มาไหว้ต้อนรับแล้วก็พูดกันว่า " พระพุทธเจ้าเสด็จมาเมตตาเราครั้งเดียวเท่านั้น เราไปฆ่าเปิดฆ่าไก่มาถวายทานแก่พระพุทธเจ้ากันเกิด " ในเวลานั้นมีลัษณะผู้หนึ่งมีอายุมากกว่าลัษณะทั้งหลายกล่าวว่า " ดูราชาวเราทั้งหลาย บัดนี้พระพุทธเจ้าเสด็จมาเมตตาเราเพียงครั้งเดียว สู้ทั้งหลายกลับว่าจะฆ่าเปิดฆ่าไก่ฆ่าห่านมาถวายทาน ดูเป็นการไม่เหมาะสมแท้ ๆ เราควรจะฆ่าควายปรงลาบมาถวายทาน ให้มันสมหน้าสมตาทำให้เกินหน้าคนอื่น จึงจะเป็นที่พอใจ " ว่าแล้วพวกเขาก็นำข้าวน้ำโภชนาหารมาถวายทานแก่พระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงรับแล้วก็ทรงอนุโมทนา พวกเขาก็กราบทูลขอขอรอยพระบาท พระพุทธองค์ทรงเมตตาเหยียบรอยพระบาทไว้หนึ่งรอย เพื่อให้เป็นที่ไหว้และสักการบูชาแก่พวกเขา แล้วทรงพยากรณ์ว่า " พระบาทนี้จะปรากฏชื่อว่า พระบาทบ่อเปิดกลางแครง ต่อไปภายหน้าลัษณะผู้มีอายุเป็นหัวหน้าในการสร้างทาน จะได้มาเป็นใหญ่แก่ ลัษณะทั้งหลาย บ้านที่อยู่นั้นชื่อได้ว่าบ้านบางเคียน บ้านอีกแห่งหนึ่งจะได้ชื่อว่าบ้านบ่อเปิด บ้านอีกแห่งหนึ่งจะได้ชื่อว่า บ้านบ่อไก่ และบ้านอีกแห่งจะได้ชื่อว่า บ้านบ่อห่าน บริเวณแถว ถิ่นนี้ใครมาอยู่ มีแต่จะคอยเอาถ้อยเอาคำกัน แข่งความคิดกัน แข่งความพยามกัน คนหนึ่งว่าเล็กคนหนึ่งจะว่าใหญ่ ต่อไปภายหน้าการที่จะเจริญก็ดีการที่จะเสื่อมก็ดี ก็จะเป็นไปตามลำดับ คือตั้งแต่เล็กขึ้นไปหาใหญ่ขยายแผ่กว้างออกไปอีก ตามคำพูดที่เขาเถียงกันเมื่อตถาคตมาถึงตอนแรกนั้นแหละ

สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพยากรณ์เช่นนี้แล้ว ก็เสด็จไปถึงที่แห่งหนึ่ง คนทั้งหลายก็มาทูลอาราธนาให้ทรงประทับอยู่ที่แห่งหนึ่ง แล้วก็นำโภชนาหารแก้วแหวนเงินทองมาถวาย พระพุทธองค์ทรงอนุโมทนาซึ่งท่านแห่งเขาทั้งหลาย แล้วพวกเขาก็กราบบังคมทูลขอขอรอยพระบาทพระพุทธองค์ก็ทรงพระกรุณาเหยียบรอบพระบาทไว้หนึ่งรอย เพื่อให้พวกเขาได้ไหว้และบูชา เมื่อนั้นคนทั้งหลายจึงพูดกันว่า " หล้าเมือง (ห้ายเมือง) ก็ไว้พระบาทหัวเมืองก็ไว้พระบาทหนอ " พูดกันเช่นนี้ ต่อไปภายหน้าจะปรากฏชื่อว่าเมืองลาใต้เมืองลาเหนือแล (กัณฑ์ที่ 5 หน้า 62.)

จากนั้นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ทรงพระอรหันต์ พระอินทร์ และพระเจ้าอโคกเสด็จขึ้นไปหาต้นน้ำแห่งหนึ่ง ทรงประทับพักที่ฝั่งน้ำที่นั้น ในกาลนั้นยังมีพ่อลัษณะสองคนไปอยู่เรือกลับคืนมาถึงที่นั้น ก็พบพระพุทธเจ้าประทับนั่งอยู่ ลัษณะทั้งสองคนก็เข้ามาไหว้พระพุทธองค์ ลัษณะผู้หนึ่งก็เอาหมากลูก(ผลหมาก)มาถวายทานลัษณะอีกคนหนึ่งเอาพลูมาถวายทานแก่พระพุทธเจ้า

แล้วลั๊วะทั้งสองคนก็รีบกลับไปบ้าน บอกให้ชาวบ้านทั้งหลายมาต้อนรับและมาไหว้สักการบูชา และถวายทาน ให้เกิดเป็นผลานิสงส์ทั้งชาติปัจจุบันและชาติต่อไป ชาวบ้านทั้งหลายได้ทราบ แล้วก็ชวนกันนำเอาข้าวน้ำโภชนาหารมาถวายทาน พระพุทธองค์ทรงแสดงภัตตานุโมทนาแล้ว พวกเขาก็ทูลขอรอยพระบาท พระพุทธองค์ก็ทรงบังเกิดพระมหากุณา ทรงเหยียบรอบพระบาท ไว้เหนือแผ่นหินก้อนหนึ่งใกล้ฝั่งแม่น้ำที่นั่น เพื่อให้พวกเขาได้ไหว้และสักการบูชา แล้วทรง พยากรณ์ว่า " ดูก่อนอาณนทฺ์ พระบาทรอยนี้ต่อไปภายหน้าจะปรากฏชื่อว่า พระบาททำน้ำพุ ละทำน้ำนี้จะได้ชื่อว่าทำน้ำพุละ บ้านลั๊วะที่ได้มาทำบุญนี้จะได้ชื่อว่า บ้านทำพุละ "

(กัณฑ์ที่ 5 หน้า 65.)

เมื่อนั้น สมเด็จพระอินทราชาก็ทรงชี้พระองค์ตรงไปที่หินก้อนหนึ่ง น้ำก็พุ่งทะลักออก มาในทันที่นั้นแล้วพระมหาอาณนทฺ์ก็นำขันไปตักเอาน้ำนั้นมา ทูลถวายแก่พระพุทธองค์ ๆ ทรงเสวยแล้วทรงบ้วนพระโอษฐ์ตกลงกลางดอยแห่งหนึ่ง กลายเป็นสระอยู่ที่ยอดภูเขาแห่งนั้น เพื่อให้ไว้โปรดคนและสัตว์ทั้งหลายที่มานมัสการบูชารอยพระบาทที่นั่น ประการหนึ่ง ดูรา อาณนทฺ์ เมื่อตถาคตमारอดที่นี้ ลั๊วะทั้งหลายที่อยู่ในบริเวณถิ่นนี้ก็มาพูดกันว่า " ยังมีพ่อลั๊วะผู้หนึ่ง มัน เห็นพระตถาคตमारอดที่นี้ ก็มีใจใคร่กราบไหว้บูชาตถาคตแต่เข้า แต่มันจะมาโดยง่ายไม่ได้ เพราะว่ามีอารักขารั้ยคือพญานาคตนนี้เป็นใหญ่ จะมาก็มาไม่ได้เพราะกลัวตาย " ตถาคตรู้ ด้วยทิพพจักขุญาณจึงตั้งจิตอธิษฐานแผ่เมตตา ไม่ให้มันกลัวภัยใด ๆ แล้วมันก็คิดว่า " พระ พุทธเจ้ายังเข้าไปอยู่เมตตาที่นั่นได้ เราเข้าไปชะรอยจะไม่ตายเป็นแน่ " มันรำพึงเช่นนั้นแล้ว มันมีขี้ส้ม (เนื้อส้ม) นกขอกน้อย 1 ห่อ มันก็ถือคั้นเอามาปิ้งให้สุก ยิ่งกว่านั้นมันก็นึ่งให้สุกดี แล้ว มันก็สะพายน้ำผึ้ง 1 กระบอกพร้อม กับของเหล่านั้น ขึ้นไปหาพระพุทธเจ้า เมื่อถึงแล้ว มันก็ทูลถามว่า " ภาณุเต ข้าแต่พระพุทธเจ้า ข้าพระองค์ประสงค์จะมาแต่ตอนเช้า แต่ว่าดอย หินใหญ่ลูกนี้มีอารักขารั้ยยิ่ง ผู้ใดถ้าขึ้นมาถึงที่นี้ ครั้นกลับไปถึงบ้านเรือนแล้วก็ตาย สัตว์ ทั้งหมดเป็นต้นว่า วัว ควาย เมื่อนั้นมาดอยที่นี้แล้วก็กลับไปตาย ใครไม่อาจจะมาโดย ง่าย เพราะไม่รู้ว่าจะไรอยู่ที่นี้ ข้าพระองค์ทั้งหลายก็สนทน่หัดกลางแกลงอยู่ ประการหนึ่งลง (มังกร) ก็ย้อมบินมาทางอากาศ มาจับอยู่ที่ดอยผาลูกนี้ ส่งเสียงร้องก้องดังเสมือนดังฟ้า ร้อง มีรัศมีรุ่งเรืองเป็นดั่งเปลวไฟใหญ่เท่าลำเรือ รู้สึกเหมือนจะมาเผาบ้านเผาเรือนให้ไหม้ไป สิ้น ที่แท้เป็นว่ามีพญานาคเป็นอารักขารั้ยอยู่ที่นี้หนอ " พ่อลั๊วะกล่าวเช่นนี้ อาศัยบุญพ นิมิตคำพูดและพญานาคก็มีแต่แรก ดอยผาลูกนี้ก็เป็นผาลวงคำแห่งกู ต่อไปภายหน้าดอยผา ใหญ่ลูกนี้จะได้ชื่อว่า ดอยผาลวงกู พระบาทตถาคตนี้จะได้ชื่อว่าพระบาทผาลวงกู บ้านที่ อยู่เชิงเขานี้จะได้ชื่อว่า บ้านผา บ้านอีกแห่งหนึ่งจะได้ชื่อว่า บ้านลวงกู พ่อลั๊วะผู้นั้นนมัสการ มากกล่าววว่า " มาโดยง่ายไม่ได้ " บ้านนี้จะได้ชื่อว่า บ้านง่าย พ่อลั๊วะผู้นั้นมันกล่าววว่า " ใคร ก็ดีถ้าขึ้นมาถึงที่นี้แล้วกลับไปตาย ตลอดถึงวัวควายที่ขึ้นมาถึงผาถึงดอยผาที่นี้ก็กลับไปตายนั้น

บ้านอีกแห่งหนึ่งจะได้ชื่อว่า บ้านม่วงเสียว " ลัวะคนนั้นมันกล่าวว่า มีปีศาจอะไรหรือ พวกข้า พระองค์ก็ยังไม่สงสัยอยู่ บ้านนี้จะได้ว่าชื่อว่า บ้านมาร ลัวะกล่าวว่า " ข้าพระองค์มีความประสงค์ จะมาฆีเนื้อส้มขนอกน้อยหนึ่งห่อ จึงรื้อค้นหาเอาออกมาปิ้ง แล้วนำมาถวายทาน บ้านนี้จะได้ว่าชื่อว่า บ้านม่วงตง (รื้อยาม) ต่อไปภายหน้าหมดชั่วอายุของพวกที่มาทำบุญนี้แล้ว คนทั้งหลายที่มาอยู่ในระยะดาวบริเวณนี้ จะมีความหวาดกลัวแต่ภัยต่าง ๆ จะไปที่ใดก็กลัวตาย จะสร้างจะทำอะไรก็กลัวคนอื่นทำร้าย กลัวถูกโหมฏุกภัย เขาทั้งหลายจะมีจิตใจหวาดกลัวอยู่เป็นนิจ ใครจะมาบังคับให้ทำงานอะไร เขาก็ไม่พูดไม่เถียงแม้แต่คำเดียว ทั้งนี้ยอมเป็นไปตามคำพูดของเขาว่า " กลัวแต่อาร์กษรียายและกลัวตาย " นั้นแล

พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์พระบาทหลวงด้วยประการดังกล่าวมาแล้ว ก็ทรงพาพระอรหันต์มีพระมหาอาณนทเป็นต้น พระอินทร์ และพระเจ้าอโศก เสด็จไปถึงที่แห่งหนึ่ง จึงประทับอยู่ที่นั่น ทมิฬทั้งหลายก็มาต้อนรับเสด็จอภิวัตกรบาบบุชชา ยังมีพ่อลัวะผู้หนึ่งไปเที่ยวในห้วยได้ปุจฉีไฟสุกแล้ว ตั้งใจว่าจะเอามาถวายทาน ลัวะอีกผู้หนึ่งกล่าวว่า " ปุไม่ควรเอาไปถวายทาน " มันจึงว่า " ปุก็หากอรอยแท้ " ลัวะอีกผู้หนึ่งกล่าวว่า " ตั้งแต่นี้ต่อไป ปุยอมมีรสกินอรอยแท้ ๆ " แล้วพวกเขาก็แสวงหาข้าวน้ำโภชนาหารรวมกับปุจฉีตัวนั้นมาถวายทานแก่พระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงรับแล้วก็ทรงอนุโมทนา พวกเขาก็กราบทูลขออวยพระบาท ก็ทรงพระมหากรุณาธิคุณเหยียบรอยพระบาทไว้หนึ่งรอย เพื่อเป็นที่กราบไหว้สักการบูชาแก่คนและเทวดาทั้งหลาย แล้วทรงพยากรณ์ว่า " ดูรา อาณนท เมื่อตถาคตมาถึงที่นี่ เขาก็เอาปุจฉีสุกแล้วมาเป็นกับข้าวถวายเป็นทาน ต่อไปภายหน้าพระบาทรอยนี้จะได้ว่าชื่อว่าพระบาทปุจฉี และจะแปรเปลี่ยนไปว่า บ้านจีจ่าปุ พวกเขาไปในที่ใด เมื่อคนทั้งหลายถามว่า สู่ทั้งหลายอยู่ที่ใดเขาจักตอบว่าอยู่บ้านจีจ่าปุคือว่าบ้านจีจ่าปุ ดอยลูกนี้จะได้ชื่อว่า ดอยล้าแท้" (ภูเขาอรอยแท้)

พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์พระบาทปุจฉีดังกล่าวมาแล้ว ก็เสด็จไปถึงที่แห่งหนึ่ง ทมิฬทั้งหลายก็ชวนกันมาไหว้แสดงความเคารพ แล้วก็ป่าวกันมาทุกบ้าน ยังมีลัวะบ้านหนึ่งได้กราบข่าวเช่นนั้นมันก็ตื่นแต่เช้า จีข้าวน้อยก้อนหนึ่งนำมาถวายแล้วกราบทูลว่า " ข้าแต่พระพุทธองค์ พวกข้ารีบด่วนยิ่ง จึงไม่มีอะไรมาถวายทานนอกจากข้าวจีน้อยก้อนหนึ่ง ถ้าถึงคราวอดครวหิวยอมเสวยด้วยแล " ยังมีลัวะอีกบ้านหนึ่ง ได้ยินว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาเมตตา เขาก็มีปีติยินดีเป็นอันมาก ลัวะที่เป็นหัวหน้าจึงว่า " เราทั้งหลายจงพร้อมกันไปถวายทาน ให้เป็นมหาสมัยอันยิ่งใหญ่เป็นการดีแท้แล " ส่วนชาวบ้านทั้งหลายไม่เชื่อ ต่างก็ต่างไปไร่ไปสวน ทำการงานกันเสียเป็นส่วนมาก ไม่แต่นายบ้านกับลูกบ้านเป็นส่วนน้อยนำข้าวน้ำโภชนาหารอันประณีตมีรสอ้อย และวัตถุภรณ์เงินทองมาถวายแก่พระพุทธเจ้าแล้วกราบทูลว่า " ข้าแต่พระพุทธองค์ ข้าพระองค์ทั้งหลายต่างก็มีปีติปสาทศรัทธาเป็นอันมาก ได้ประกาศบอกป่าวให้ชาวบ้านทั้งหลายว่า เราจะมาทำบุญถวายทานแก่พระพุทธเจ้า เขาทั้งหลายไม่เชื่อจึงไม่ได้มา เขาเป็น

ส่วนมากไม่เลื่อมใสยินดีต่างคนก็ต่างไปทำการงานแห่งเขาเป็นส่วนมาก คงค้างแต่พวกข้า พระองค์ที่ชวนกันมา " ว่าเช่นนั้น

อีกประการหนึ่งยังมีลัษณะผู้หนึ่ง มาสักการบูชาถวายทานแล้วกราบทูลว่า " ข้าพระองค์ ทั้งหลายอยู่ไกล ได้ยินข่าวว่าพระพุทธองค์เสด็จมาโปรดสัตว์ ลางคนก็ว่าพระพุทธองค์ประทับ พักที่ยอดดอยหลวงสูงนั้น เป็นการเหมาะสมยิ่งแล้ว แต่กลับมาประทับที่จอมดอยน้อยต่ำเช่น นี้หนอ " พวกเขา ก็พร้อมกันถวายทานและสักการบูชา กราบบังคมทูลขอรอยพระบาท พระ พุทธองค์ก็ทรงเหยียบรอยพระบาทไว้ให้พวกเขาหนึ่งรอย แล้วทรงพยากรณ์ว่า ดูรา อานนท์ เมื่อตถาคตมาถึงที่นี่ เขาทำข้าวจีมาถวายทาน ต่อไปภายหน้าบ้านนี้จักได้ชื่อว่า คันเทิงคะซี เหตุที่พวกเขาว่า " ข้าวจีไม่มีอะไรกับ ครั้นถึงเวลาหิวแล้วจึงเสวยเกิด " บ้านอีกสองแห่ง บ้าน หนึ่งชื่อว่า บ้านจอมหลวง อีกบ้านหนึ่งจะได้ชื่อว่า บ้านจอมน้อย เพราะว่าบ้าน ลัษณะผู้ เป็นนายบ้าน ได้ประกาศบอกกล่าวคนทั้งหลายให้ไปร่วมทำบุญ แต่พวกเขาไม่ยินดีไม่สนใจไม่ ไปร่วมกับเจ้ากับนายผู้เป็นหัวหน้า ต่อไปภายหน้าบ้านนี้จะได้ชื่อว่า บ้านเกิดเป็นใหญ่ กว่า ท่านทั้งหลายเพราะว่าเป็นบ้านที่ไม่สนใจใครคือไม่ยินไม่ฟัง แล้วจะแปรเปลี่ยนว่า บ้านยินฟัง พระบาทรอยนี้จะได้ชื่อว่าพระบาทคันเทิงคะซีหรือคะทิงคะซี ในแคว้นแคว้นเขตเมืองนี้ต่อไป ภายหน้า คนทั้งหลายที่ลูกน้องจะไม่เชื่อไม่ฟังค่านายไม่เชื่อไม่ฟัง จะเป็นคนพาลเอาตัวแต่ง ตัวเอาใจแต่ใจ คือทำตามใจตัวหรือเอาตัวเป็นใหญ่ จะเกิดเป็นภยันตรายพินาศฉิบหายด้วย ภัยหลายประการ ใครจะใคร่อยู่ก็อยู่ ใครใคร่จะหนีก็หนี จะทิ้งบ้านให้ร้าง เรือนก็ว่างเปล่า ไม่เป็นบ้านเป็นเรือนอะไร จะคิดจะสร้างอะไรก็ไม่สำเร็จ เป็นเพราะคำพูดที่เขาพูดนั้นแล "

พระพุทธเจ้าตรัสพยากรณ์เช่นนั้นแล้ว ก็เสด็จไปถึงที่แห่งหนึ่ง ลัษณะทั้งหลายก็มาทำการ ต้อนรับอภิวาทกราบไหว้ นำข้าวน้ำโภชนาหารมาถวายทานแก่พระพุทธเจ้า แล้วกราบทูลขอ รอยพระบาท พระพุทธองค์ก็ทรงเมตตาเหยียบรอยพระบาทไว้หนึ่งรอย เพื่อให้พวกเขาได้กราบ ไหว้สักการบูชา แล้วทรงพยากรณ์ว่า เมื่อตถาคตมาถึงที่นี่ เขาทั้งหลายพากันมาทำบุญ ถาม กันว่า " ลูกหลานดูทั้งหลายมีอะไรมาทำบุญทำทานหรือ " คนต่างบ้านนั้นก็กล่าวว่า " บ้านดูทั้ง หลายได้แล้ว คือว่าส้มขึ้นลูกหนู เอามาทำอาหารถวายทานแล " เขาบ้านนั้นจะได้ชื่อว่า บ้าน แลดูลูกหนู พวกเขาอีกบ้านหนึ่งกล่าวว่า " ดูข้าไม่มีอะไรมาทำบุญทำทาน นอกจากส้มขึ้นแลดู เทานั้น " ต่อไปภายหน้าบ้านเขาจะได้ชื่อว่า บ้านแลดู คนลางคนกล่าวว่า อะไร ๆ ก็เป็น ของหมักของดองคือ เนื้อส้ม ผักดอง พอกินเข้าไปก็จะแสบได้ไหม้ใจซ้ำ ด้วยช่องอยู่ทางไป (หมายถึงท้องร่วง) สูท่านทั้งหลายจึงทำ " สุเฮลลา " มาถวายเกิด ต่อไปภายหน้าบ้านนี้จะได้ ชื่อว่า บ้านสุเฮลลา ต่อไปภายหน้าชาวบ้านนี้จะทุกข์ไร้แสบได้ไหม้ใจด้วยช่องอยู่ทางไป จะ ลำบากด้วยการทำมาหากิน อยู่ลำบากกินลำบากแล

พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์พระบาทบ้านสุยลลาจบแล้ว ก็เสด็จไปถึงดอยผาแห่งหนึ่ง พวกทมิฬทั้งหลายมีหลายบ้านหลายที่ก็ป่าวประกาศกันมาทำบุญ เขาก็พูดกันว่า “ ดูทั้งหลาย ไปดักข้ายดักนกที่ไว้กลางกิวโน้น นกแก้วมาถูกตาข้าย พาเอาข้ายบินไปหมดเหลือแต่ความว่างเปล่า ” อีกบ้านหนึ่งก็พูดกันว่า “ ดอยหินดอยผาเป็นเง้อมอยู่ข้างหน้านั้น เป็นบ้านเราทั้งหลาย ” ลัวะที่มาจากบ้านแห่งหนึ่งก็พูดว่า “ ดูอยู่บ้านโน้นมองดูท้องฟ้าเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จเหาะผ่านมามีรัศมีรุ่งเรือง จนมาถึงดอยแห่งนี้ เราทั้งหลายเห็นแล้วก็ชวนกันติดตามมาทำบุญ ” ลัวะบ้านหนึ่งไม่ทราบว่าเป็นพระพุทธเจ้าเสด็จมา เขาพากันไปบอกก็เลยรีบมาแต่ตัวเปล่า ถูกถามว่า “ สุมิอะไรมาทำบุญ ” พวกเขาจึงพูดว่า “ เราทั้งหลายรีบมากระทั้งยามใส่ยาสูบก็ลืมเอามาด้วย เลยไม่ได้อะไรมาทำบุญ ” ลัวะบ้านหนึ่งเขาใช้ให้ไปบอก เมื่อมาถึงก็พูดกันว่า “ เราทั้งหลายอยู่บ้านพูดกันว่า คนอยู่บ้านร้องห่วยที่ต่ำ คงไม่รู้ไม่เห็นอะไรหนอ ถ้าหากว่าเราทั้งหลายไม่ไปบอกให้รู้ ก็คงไม่ได้มา เมื่อมาแล้วจึงรู้ว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาจริงเราคอยรู้คอยอภิวัตกราบไหว้คอยทำบุญมานานแล้ว ” ลัวะอีกคนหนึ่งอยู่บ้านแห่งหนึ่งกล่าวว่า “ ดูอยู่บ้านก็รู้ว่าสัพพัญญูพระพุทธเจ้าไม่เสด็จไปเมตตาทางท้องดอยผาฝ่ายใต้ เข้าใจว่าทางดอยผาเหนือก็ไม่รู้ไม่เห็นเหมือนกันจึงไม่เห็นมาสหายฝ่ายทางนี้ไปบอกจึงทราบแล้วจึงรีบมาเดี๋ยวนี้แหละ ” ลัวะอีกบ้านหนึ่งมาถึงแล้วก็พูดกันว่า “ สหายเอ๋ย พวกดูรู้ข่าวว่า พระพุทธเจ้าเสด็จมาใคร่เห็นใคร่นมัสการบูชาแท้ ” ลัวะอีกบ้านหนึ่งมาถึงแล้วก็พูดว่า “ สหายเอ๋ย ดูข้าทั้งหลายอยู่ที่บ้านมองเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาทางอากาศ เห็นหยุดลงที่ผาดอยที่นี้ดูข้าทั้งหลายจึงติดตามขึ้นมาทำบุญ ” ลัวะอีกบ้านหนึ่งมาถึงแล้วก็พูดว่า “ สหายเอ๋ย ดูอยู่บ้านม่อนดอยที่ต่ำมองไม่เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาเมตตา พอดีพวกสูสหายทั้งหลายไปบอกจึงทราบ แล้วจึงพากันเดินลัดดอยลัดป่ามาถึงที่นี้ จึงได้อภิวัตกราบไหว้และทำบุญ ” ลัวะอีกบ้านหนึ่งมาถึงแล้วก็พูดว่า “ สหายเอ๋ย ดูข้าทั้งหลายไม่ทราบว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมาเมตตา คนทั้งหลายทางบ้านก็ไปไร่ไปสวน สหายทางนี้ไปบอกจึงทราบจึงชวนกันมาจากบ้านไร่เรือนไร่นอนมาไหว้มาทานพระพุทธเจ้า ”

ทมิฬทั้งหลายเขาก็พร้อมกันแต่งข้าวน้ำโภชนาหาร ทุนถวายแก่พระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงรับแล้วพวกเขาก็กราบทูลขอรอยพระบาท ก็ทรงพระเมตตาเหยียบรอยพระบาทไว้หนึ่งรอยเพื่อเป็นที่สักการบูชาแก่คนและเทวดาทั้งหลาย แล้วก็พยากรณ์ว่า “ ดูรา อานนท์ ต่อไปภายหน้าบ้านนี้จะได้ชื่อว่า บ้านทอง เพราะคำพูดของพวกเขาว่า “ ดูข้าอยู่บ้านทอง ” นั้นแหละ ลัวะอีกบ้านหนึ่งจะได้ชื่อว่า บ้านฝ่อ เพราะคำพูดของพวกเขาว่า “ ข้าทั้งหลายอยู่บ้านฝ่อหัน (มองเห็น) พระพุทธเจ้า ” อีกบ้านหนึ่งจะได้ชื่อว่า บ้านแฉว เพราะคำพูดของเขาว่า “ ข้าทั้งหลายเห็นพระเจ้ามาแฉว (มาถึง) จึงติดตามมาทำบุญ อีกบ้านหนึ่งจะได้ชื่อว่า บ้านยวะ เพราะคำพูดของเขาว่า “ ข้าทั้งหลายเห็นพระเจ้ามาทางอากาศยวะ (คือรัศมีที่แผ่ออก) ” อีกบ้านหนึ่งจะ

ได้ชื่อว่า บ้านจำห้วย เพราะคำพูดของเขาว่า " ข้าทั้งหลายอยู่บ้านห้วยบ้านตำมอไม่เห็นพระ
พุทธเจ้าเสด็จมา " อีกบ้านหนึ่งจะได้ชื่อว่า บ้านจำคอง เพราะคำพูดของเขาว่า " ข้าทั้งหลาย
อยู่บ้านคองหา (คอยหา) พระพุทธเจ้ามาโปรดเมตตา " ล่ะอีกบ้านหนึ่งจะได้ชื่อว่า บ้านขอนแก่น
เพราะคำพูดของเขาว่า " ข้าทั้งหลายมัวเมาทำว่าหากินเลี้ยงร่างกาย(ขอนแก่น)อยู่ เลยมองไม่เห็น
พระพุทธเจ้า " ล่ะอีกบ้านหนึ่งจะได้ชื่อว่า บ้านเสียดง เพราะคำพูดของเขาว่า " ข้าทั้งหลายรีบ
มาจนงูยาสูบหายและลืมหาย บ้านล่ะอีกบ้านหนึ่งจะได้ชื่อว่า บ้านขาง เพราะเขาพูดว่า "
นกแก้วถูกตาข่ายบินพาเอาตาข่ายหายไปตั้งแต่ช่องขางไว้ ต่อไปภายหน้าจะแปรเปลี่ยนเป็น
บ้านขวางเสียดง " ล่ะอีกบ้านหนึ่งจะได้ชื่อว่า บ้านโมง เพราะคำพูดของเขาว่า " ข้าทั้งหลาย
ได้ยินเสียงฆ้องโมง ๆ จึงได้รับเดินลัดดัดมา " ล่ะอีกบ้านหนึ่งจะได้ชื่อว่า บ้านม่วงยาง เพราะ
คำพูดของเขาว่า " พระเจ้าย่าง (เดิน) มาทางอากาศ " ล่ะอีกบ้านหนึ่งจะได้ชื่อว่า บ้านม่อน
เพราะคำพูดของเขาว่า " ข้ารู้แล้วก็ลัดม่อนลัดมา " (ม่อนหมายถึงภูเขา และลักษณะของนาม
ของภูเขา) ล่ะอีกบ้านหนึ่งจะได้ชื่อว่าบ้านไร่ เพราะคำพูดของเขาว่า " คนทั้งบ้านไปแปลงไร่
(ทำไร่) มาจากบ้านไร่เรือนไร่ " ล่ะอีกบ้านหนึ่งจะได้ชื่อว่า บ้านแฉิม " เพราะคำพูดของเขาว่า
" ตั้งแต่ดอยผาอันแฉิม (เป็นเงื่อมแต่เล็กกว่าเงื่อม) นั้นไปข้างหน้า เป็นเขตแดนบ้านแห่งดูข้า "
ล่ะบ้านหนึ่งจะได้ชื่อว่า บ้านผาใต้ บ้านหนึ่งจะได้ชื่อว่า บ้านผาเหนือ เพราะเขาพูดกันว่า
ดอยผาใต้หรือว่าดอยผาเหนือ พระบาทนี้จะได้ชื่อว่า พระบาทน่าน้อย พระพุทธองค์จึงมีพุทธ
บัญชาให้พระมหาอานนทอยู่แสดงธรรมเทศนา สั่งสอนพวกล่ะทั้งหลายอยู่ที่นั่น

ส่วนสมเด็จพระสุคตเจ้าก็เสด็จไปตามหลังเขา แล้วเสด็จข้ามไปทางทิศใต้ลงไปถึงแม่น้ำ
ใหญ่แม่หนึ่ง ทรงพบสิงห์สองตัวพี่น้อง กำลังโต้เถียงกันเพื่อชิงเขตแดนกัน สิงห์ทั้งสองตัวเห็น
พระพุทธองค์เสด็จมาประทับอยู่ที่นั่น ก็เข้าไปเฝ้าทูลทราบบูชา พระพุทธองค์ทรงทราบเหตุการณ์
นั้นแล้วทรงแสวงตรัสถามว่า " เจ้าทั้งสองทะเลาะกันเพราะเรื่องอะไร " สิงห์ทั้งสองตัวก็กราบทูล
ว่า " ข้าพระองค์ทั้งคู่ขอกราบทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าทรงโปรดช่วยกรุณาตัดสินให้ด้วยเถิด "
แล้วทูลเล่าเรื่องราวไปว่า " ข้าแต่พระพุทธเจ้า ข้าพระองค์ทั้งสองพี่น้องได้ทะเลาะกันเพราะชิง
เขตแดนที่กัน จะผิดจะถูกผู้ใดยังไม่แจ้ง ขอพระองค์เทศนาให้แก่ข้าพระองค์ทั้งสองโดยถูกโดย
ชอบด้วยเถิดหากผิดตกแก่ผู้ใด ทรงสั่งสอนตัดสินให้ข้าพระองค์ทั้งสองโดยเที่ยงธรรม อย่าให้
เอนเอียงไปทางใดเถิด " พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า " ดูราสิงห์ทั้งสอง ระยะทางตั้งแต่หัวน้ำมาก็ดี
ระยะทางจากท้ายน้ำมาก็ดีกึ่งกลางอยู่ตรงไหน สิงห์ทั้งสองตัวพี่น้องจึงกราบทูลว่า " ข้าแต่พระ
พุทธเจ้า ระยะทางตั้งแต่หัวน้ำมาก็ดี ระยะทางจากท้ายน้ำมาก็ดี กึ่งกลางตกอยู่ที่ข้าพระองค์
ทั้งสองกราบไหว้พระองค์อยู่นี้แหละ " เมื่อพระพุทธองค์ทรงทราบแล้วทรงเอาธารพระกรเหล็กขีด
แบ่งเขตแดน ให้แก่สิงห์ทั้งสองพี่น้อง ด้วยพระพุทธรูจะว่า " ดูราสิงห์สองพี่น้องต่อไปจงอย่า

ทะเลาะวิวาทกัน ให้รักกันตราบเท่าชีวิตเกิด เขตแดนแบ่งเสมอกันในรอบชีวิตไม้เท้าของตภาคต นั้น ผู้ใดอย่างล่องละเมิดเกินคำสอนของเรา สิ่งหัตว์ที่พึงหาทางทิศเหนือ สิ่งหัตว์น้องพึงหาทางทิศใต้เกิด " สิ่งทั้งสองตัวพี่น้องก็รู้สึกพอใจยินดีจึงอภิวัตกราบไหว้พระพุทธเจ้า จึงหลีกไปอยู่เป็นสุขแห่งเขาแล

ในกาลครั้งนั้น พระมหาอานนทเถระเจ้า ก็แสดงพระธรรมเทศกาแก่ลัวะทั้งหลาย เมื่อจบแล้วจึงพาพระอรหันต์ พระอินทร์และพระเจ้าอโศกติดตามพระพุทธเจ้าไป

ในเวลานั้น พระพุทธเจ้าเสด็จลงไปสูริมแม่น้ำแห่งหนึ่ง มีพ่อค้า 4 คน ไปขายหมากพลูทางเมืองหัวน้ำแล้วล่องเรือมาจอดพักอยู่ที่นั่น เขาได้เห็นพระพุทธองค์ก็อภิวัตกราบไหว้ พระพุทธองค์ทรงมีพระประสงค์ใคร่จะสงน้ำ พวกพ่อค้าก็เอาผ้าขาวทูนถวายเป็นผ้าอาบน้ำ แล้วก็เสด็จลงไปสูแม่น้ำ ทรงเหยียบหินก้อนหนึ่ง น้ำลึกเพียงพระปรัศว์ของพระพุทธองค์ ในแม่น้ำนั้นมีพญานาคตนหนึ่งรักษาหาน้ำที่นั่นทูลขอรอยพระบาท ก็ทรงเหยียบรอยพระบาทไว้ในที่นั้นให้แก่พญานาค แล้วพระพุทธองค์ก็เสด็จขึ้นจากแม่น้ำ ทรงนุ่งห่มผ้าแล้วทรงใช้พระบาทคืบผ้าอาบน้ำฝืนน้ำโยนให้พวกพ่อค้า ผ้าฝืนนั้นเลยกลายเป็นแผ่นทองคำทั้งฝืน

ในขณะนั้นพวกพ่อค้าเห็นเป็นอัศจรรย์ จึงเอาผ้าห่มและที่นอนของพวกเขา เขามาเย็บพับซ้อนกันขึ้นเป็นอาสนะแล้วอาราธนาพระพุทธองค์ทรงประทับนั่ง พ่อค้าคนหนึ่งนำผ้าขาวมาปูรองพระบาท พระพุทธองค์ทรงเช็ดพระบาทแล้วเอาพระบาทคืบผ้าโยนให้พ่อค้า ก็กลับกลายเป็นทองคำไปอีก เขาเห็นเป็นที่อัศจรรย์เกิดโสมนัสปราโมทย์ยิ่ง จึงเอามากเอาพลูทูนถวายเป็นถวายแก่พระพุทธองค์ โดยแต่ละคนถวายเป็นผลกับพลูคนละมัด พระพุทธองค์ทรงรับแล้วเสวยทรงแบ่งหมากพลูให้แก่พระอรหันต์ พระอินทร์ กับพระเจ้าอโศก

ในกาลนั้นยังมีลัวะบ้านหนึ่ง เขาไม่ทราบและไม่ได้เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จไปโปรดที่บ้าน เขาจึงชวนกันลงมาสู่ท่าน้ำ เขาพูดกันว่า " บ้านเนาเป็นบ้านเปลี่ยวนาพอย พระพุทธเจ้าไม่เสด็จมาเราลงไปที่ท่าน้ำโน้นเกิด " แล้วชวนกันติดตามมา

ยังมีลัวะอีกบ้านหนึ่ง เขาพูดกันว่า " สหายเอ๋ย พระพุทธเจ้าไม่เสด็จมาทรงโปรดเมตตาเราจึงติดตามไปที่ท่าน้ำโน้นเกิด " แล้วก็ชวนกันลงมา

ยังมีลัวะอีกบ้านหนึ่ง เขาพูดกันว่า " พระพุทธเจ้าเสด็จลงไปที่ท่าน้ำโน้นแล้ว เราจึงลงไปเกิด " แล้วก็ชวนกันลงมา

ยังมีลัวะอีกบ้านหนึ่ง เขาพูดกันว่า " เราทั้งหลายมีเจตนาศรัทธาใคร่ทำบุญ แต่พระพุทธเจ้าไม่เสด็จมาแะหาพวกเรา พวกเราจึงติดตามไปเกิด " แล้วก็ชวนกันติดตามลงมา

เขาทั้งหลายก็มาสักการบูชา และถวายนานโภชนาหารผ้าผืนเงินทองเป็นอันมาก แล้วพากันทูลขอรอยพระบาท พระพุทธองค์ตรัสว่า " เราจะไว้รอยพระบาทที่ริมแม่น้ำเช่นนี้ เป็นที่น้ำ

ท่วมไม่เป็นสมควร ถ้าหากท่านทั้งหลายมีความประสงค์ใคร่ได้ไว้ เพื่อเป็นที่สักการบูชา นั้น จง นำเอาผ้าขาวมาตาดจะเหยียบไว้ให้ " พวกทมิฬทั้งหลายก็เอาผ้าขาวมาซักบิดน้ำเรียบร้อย แล้ว เขามาปูให้พระพุทธรองค์ทรงเหยียบ แล้วพระพุทธรเจ้าจึงตรัสบอกแก่เขาว่า " รอยพระบาท ตาดาคนี้ ท่านทั้งหลายจงพยายามนำเอาไปอธิษฐานไว้เหนือยอดดอยที่สูง แล้วสักการบูชาเถิด "

ลัวะอีกบ้านหนึ่งเห็นเช่นนั้นก็เลยอยากได้ จึงพูดกันว่า " เราจงเอาผ้ามาซักแล้วทูลขอให้ พระพุทธรเจ้าทรงเหยียบรอยพระบาทไว้เถิด " แล้วจึงนำผ้ามาทูลขอให้พระพุทธรองค์ทรงเหยียบ รอยพระบาท เขาก็พูดกันว่า " สหารเอ๋ย เราก็คควรนำเอารอยพระบาทนี้ไปไว้ในที่สูง ตามพระ คำรัสสอนของพระพุทธรเจ้าเถิด "

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจึงตรัสถามพ่อค้าทั้งสี่คนนั้นว่า " ดูรา อุบาสกจากแต่เมือง หัวน้ำนั้นลงมาจนถึงที่นี่ และจากเมืองท้ายน้ำขึ้นมาถึงที่นี่ ฝ่ายไหนค่อนข้างไกลหนอ " พวก พ่อค้าก็ทูลว่า " ข้าแต่พระพุทธรเจ้าแต่เมืองหัวน้ำนั้นลงมาก็ดี หรือจากแต่เมืองท้ายน้ำขึ้นมาก็ดี ก็ไกลกลางกันในที่นี้ " แล้วพระพุทธรองค์ก็ทรงพยากรณ์ว่า " ดูราอานนท์ ลัวะบ้านหนึ่งกล่าวว่า " พระพุทธรเจ้าไม่มาแวะโปรดเรา เพราะว่าบ้านเราเป็นบ้านเปลี่ยวนาพอย " บ้านนั้นจะได้ชื่อว่า บ้านพอย (พอยแปลว่า เดี่ยวเพื่อน) ลัวะบ้านหนึ่งกล่าวว่า " พระพุทธรเจ้าเสด็จพานฝ่ายไปแล้ว " บ้านเขานั้นจะได้ชื่อว่า บ้านพายฝ่าย ภายหลังจะแปรเปลี่ยนเป็น บ้านฝ่าย ลัวะอีกบ้าน หนึ่งเขาพูดว่า " เสี่ยวเอ๋ย พระพุทธรเจ้าไม่แวะมาหาเรา เราเสี่ยวทั้งหลายติดตามลงไปเถิด " บ้านนั้นจะได้ชื่อว่า บ้านเสี่ยว ลัวะอีกบ้านหนึ่งกล่าวว่า " พวกเรามีศรัทธา แต่ว่าพระพุทธรเจ้า ไม่แวะมาหาเรา เราติดตามไปเถิด " บ้านนั้นจะได้ชื่อว่า บ้านศรัทธา ที่ที่สิงห์สองตัวพูดกันว่า " เราไปไหว้สาให้พระพุทธรเจ้าตัดสินให้เถิด " ที่นั้นจะเป็นบ้านแห่งหนึ่งได้ชื่อว่า บ้านศรัทธาที่ที่ สิงห์สองตัวพูดกันว่า " เราไปไหว้สาให้พระพุทธรเจ้าช่วยตัดสินให้เถิด " ที่นั้นจะเป็นบ้านแห่งหนึ่ง ได้ชื่อว่า บ้านขอสาเซียงเครื่อง (บ้านขอไหว้พระช่วยให้ความเที่ยงธรรม) ที่ที่สิงห์ทั้งสองมาไหว้ ตาดาคว่า " ผู้ร้ายผ่อให้พระพุทธรเจ้าสั่งสอนเถิด " ในที่นั้นต่อไปข้างหน้าจะเป็นบ้านได้ชื่อว่า บ้านผ่อ ที่ที่ตาดาคถามพวกพ่อค้าว่า " ลูกจากทิศใต้ทิศเหนือมา ก็เครื่อง (เครื่อง) กันที่นี้พอดี " ที่นั้นต่อไปจะเป็นบ้านได้ชื่อว่า บ้านเครื่อง (แปลว่าเครื่องพระ) พระบาทแห่งตาดาคที่ให้ไว้แก่พญา นาคในน้ำที่นี้จะได้ชื่อว่าพระบาทผ้าคำ ด้วยอาศัยนิมิตผ้านุ่งกลับกลายเป็นทองคำแก่พ่อค้าทั้ง หลาย ภายหน้าจะแปรเป็น พระบาทผาคำ หาดน้ำที่นี้จะได้ชื่อว่า หาดผาคำ พระบาทที่ เหยียบไว้ในน้ำหาดผาคำแห่งหนึ่ง พระบาทที่เหยียบไว้บนผ้าขาว 2 รอย ไว้บ้านเสี่ยวรอยหนึ่ง ไว้บ้านฝ่ายรอยหนึ่ง คนทั้งหลายที่ขึ้นล่องด้วยเรือแพก็ดี ด้วยอันเดินทางบกก็ดีหากว่ามาถึง หาดผาคำที่นี้ ให้ได้ไหว้สักการบูชารอยพระบาท และบูชาพญานาค แล้วจึงจะไปดีมาดี หาก ว่าไม่บูชาก็จะไม่เป็นที่พอใจแก่เทวดาอารักษ์ เรือมักจะเสียหรือล่ม แม่นเดินทางบกก็จะเป็น

ภยันตรายต่าง ๆ ผิดวาทะทำอาหารผิดอารักษที่นั่น ไม่บูชาไหว้โดยถูกต้องดีแล้ว จะไปทำอะไร ทำานาก็ไม่สมบูรณ์ เพราะว่าอารักษติดตามไปเบียดเบียนนั้นแล

พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์พระบาทผาคำและพระบาทผ้าขาวสองรอย ที่ประดิษฐานไว้ที่บ้านเสียว บ้านฝาย ก็มีด้วยประการดังกล่าวมานี้แล พุทธตำนานกัณฑ์ที่ 5 ก็จบด้วยประการฉะนี้ (กัณฑ์ที่ 5 หน้า 67-73)

พระพุทธเจ้าตรัสพยากรณ์เช่นนี้แล้ว ก็เสด็จลงไปสู่ทิศท้ายน้ำ ทรงบรรลุดึงที่แห่งหนึ่ง พวกลัวะทั้งหลายเห็นแล้วก็ป่าวประกาศกันว่า " ชาวเราทั้งหลาย สมเด็จพระสังฆพัญญาเจ้าเสด็จมาโปรดเมตตา เราทั้งหลายจงไปถวายการต้อนรับสักการบูชาโดยรีบเกิด " แล้วพวกเขา ก็รับเอาข้าวตอกดอกไม้ของหอมผ้าผ่อนเงินทอง ตลอดถึงข้าวน้ำโภชนาหาร มาถวายทานแก่พระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงอนุโมทนา พวกเขาก็ทูลขอรอยพระบาท ก็ทรงโปรดเมตตาเหยียบรอยพระบาทไว้หนึ่งรอย เพื่อไว้เป็นที่กราบไหว้ของคนและเทวดาทั้งหลาย แล้วทรงมีพระเมตตา ดำรัสสั่งให้เขา นำเอาข้าวของเงินทองแก้วแหวนที่ศรัทธานำมาถวายทาน ทรงให้เอาไปไว้ในถ้ำ ให้เทวดาอารักษที่อยู่ในคอยนั้นรักษาไว้ คนทั้งหลายก็กระทำตามโดยครบถ้วนบริบูรณ์ แล้วพระพุทธองค์ก็ทรงพยากรณ์ว่า " ในกาลต่อไปภายหน้า บ้านทมิฬนี้จะได้ชื่อว่า บ้านยีน ต่อไปภายหลังจะแปรว่า บ้านพิณ (บ้านปิ่น) ทมิฬอีกบ้านหนึ่งจะได้ชื่อว่า บ้านร้อง ภายหลังจะแปรเป็นล้านลียง (กัณฑ์ที่ 6 หน้า 75.)

พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์เช่นนี้แล้ว ก็เสด็จจากเมืองน้อยเมืองงาม ไปตามทางป่าไม้บนยอดเขา เสด็จข้ามเขาลูกหนึ่ง เสด็จเลียบข้างภูเขาข้ามคอดเขาแร่ลูกหนึ่ง ทรงเจ็บพระบาท จึงเสด็จลงไปทีล้าธารแห่งหนึ่งทอดพระเนตรเห็นหินก้อนหนึ่ง มีรูปร่างเหมือนเต่า ปากของมันจมอยู่ในล้าธาร พระพุทธองค์จึงประทับนั่งอยู่ ณ ที่นั้น ในเวลานั้นมีลัวะสองคนแม่ลูกเป็นกำพร้าหม้ายผัว ไปเอาหมากหาคัดเพื่อจะนำไปขาย ทั้งสองคนได้หมากหาคัดมาถวายแก่พระพุทธเจ้า พระพุทธองค์เสวยแล้ว ลัวะทั้งคู่จึงไปบอกแก่คนทั้งหลายที่มีอยู่ในบ้าน ทั้งลัวะและคนไทย เขาก็พร้อมกันนำเอาข้าวน้ำโภชนาหารผ้าผ่อนเงินทองมาถวาย แล้วกราบทูลขอรอยพระบาท พระองค์ก็ทรงเหยียบรอยพระบาทไว้เหนือหลังหินรูปเต่าที่พระองค์ประทับอยู่ เพื่อให้พวกเขาได้ไหว้และสักการบูชาแล้วทรงพยากรณ์ว่า " ดูรา อานนท์ เมื่อตถาคตมาถึงที่นี่ เขาพูดกันว่า " เราทั้งหลายรู้ข่าวพระพุทธเจ้าเสด็จมาถึงที่นี่ ก็รอคอยพบเห็นพระพุทธเจ้า พระพุทธเจ้าจะเสด็จมาเมตตาเราหรือไม่มาหนอ " แต่เมื่อต่อไปภายหน้าใครมาเห็นก็จะเรียกชื่อเมืองว่า เมืองหลอนตายกว่าทางใด ประการหนึ่งเขาถามว่า " พระพุทธเจ้าเสด็จมาจากไหนหนอ " พระพุทธองค์ตรัสว่า " ตถาคตได้ตามสันคองแล้วพานฝ้ายมาพักที่นี่ " เมืองอันนั้นจักได้ชื่อว่า เมืองพานฝ้าย ประการหนึ่ง เขาพูดกันว่า " ดูรา ชาวเราทั้งหลาย พระพุทธเจ้าเสด็จมาจากคอย

พานฝ่าย ใครอย่าขึ้นไปเหนือหัวเขาภูนั้นจะไปเหยียบรอยพระบาทพระพุทธองค์ เป็นการไม่ดี คิดว่าจะให้เป็นบุญจะกลับกลายเป็นบาป " ใคร ๆ ไม่ฟังแถมเพราะไม่ได้ยิน มันโกรธมากจึงพูดว่า " คนทั้งหลายเป็นคนโง่คนพาล เป็นขุนเป็นเจ้านายเสียเปล่าบอกให้ก็ไม่เชื่อไม่ฟังสักคน " บ้านนั้นได้ชื่อว่า บ้านขุนเมืองพาน ห้วยนี้จะได้ชื่อว่า ห้วยหาด ประการหนึ่ง เมื่อเขาจะถวายนานนั้นเขาดำกันว่า " ข้าวก็ไม่มาก ไร้อา (ชองว่า บ่เอาะอ้อยปูนพ้องลูคาบชอบบ่มพ้องลูคา) มีทางว่าอย่างอ่อนหวานแคตหาได้ว่าไม่ ด้วยเหตุนี้ลำธารนี้จะได้ชื่อว่า ห้วยแชแล้ง ลำธารนี้จะได้ชื่อว่า น้ำห้วยอ้อยเอาะ น้ำนี้ไหลไปแต่ แชแล้งแม่น้ำทิศใต้จะได้ชื่อว่าแม่ปูนพ้อง เมืองทางทิศใต้จะได้ชื่อว่า เมืองพ้องน้ำ ห้วยอีกแห่งหนึ่งจะได้ชื่อว่า ห้วยจาไฟ

พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ พระบาทห้วยแม่หาดเมืองพานแล้ว ก็เสด็จ ต่อไปถึงที่แห่งหนึ่ง มีพ่อลัวะผู้หนึ่งมาพบพระพุทธเจ้า มันจึงพูดว่า " พระพุทธเจ้ากามาไว ๆ เราทั้งหลายเอ๋ย " แล้วเขาก็รีบเอาข้าวตอกดอกไม้ ผ้าผ่อนเงินทอง ข้าวน้ำโภชนาหารมาถวายแก่พระพุทธเจ้า แล้วก็กราบทูลขอรอยพระบาท ทรงเหยียบให้หนึ่งรอยเพื่อเป็นที่สักการบูชากราบไหว้แก่คนทั้งหลายแล้วทรงพยากรณ์ว่า " เมื่อตถาคตมาถึงที่นี่ เขาว่าพระเจ้ากามาเพราะฉะนั้นบ้านนี้จะได้ชื่อว่า บ้านกามา พระบาทนี้จะได้ชื่อว่า พระบาทกามา

เมื่อทรงพยากรณ์ดังกล่าวแล้ว ก็เสด็จจากที่นั้นไปไปถึงที่แห่งหนึ่ง ชาวทมิฬทั้งหลายก็นำข้าวตอกดอกไม้ผ้าผ่อนเงินทอง ข้าวน้ำโภชนาหารมาถวายแก่พระพุทธองค์ ทรงอนุโมทนาแล้ว เขาทั้งหลายที่เป็นเฉพาะคนไทยได้ดำห็นด่าลัวะทั้งหลายว่า " สูทั้งหลายเอาข้าวตอกดอกไม้มาบูชาพระพุทธเจ้าอย่างเดียว เมื่อสูตายไปแล้วสูจะกินอะไร ข้าวน้ำโภชนาหารทำไมไม่เอามาถวาย ผ้าผ่อนเงินทองก็ไม่เอามาถวาย ต่อไปภายหน้าสูจะนุ่งอะไรเงินคำจะมีแต่ไหน สูถวายนานแต่ดอกไม้อย่างเดียว ภายหน้าจะเกิดเป็นฝั่งแม่พู่ ไปเที่ยวหากินดอกไม้อย่างแน่นอน " พูดเช่นนั้นแล้วก็พร้อมกันกราบทูลขอรอยพระบาท ก็ทรงเมตตาเหยียบรอยพระบาทไว้ให้หนึ่งรอยเพื่อเป็นที่สักการบูชาแก่คนและเทวดาทั้งหลาย

ในกาลนั้นไทยเมืองทั้งหลาย ก็กราบทูลว่า " ข้าแต่พระพุทธองค์ เมืองแห่งข้าพระองค์แม่น้ำไหลไปทางทิศเหนือแผ่นดิน คือว่าไหลมาจากทิศตะวันตกหนึ่งแม่ ไหลมาจากทิศตะวันออกหนึ่งแม่ แม่น้ำสองแม่นี้ไหลรวมกันขึ้นไปทางทิศเหนือโน้น " พระพุทธองค์ทรงไว้รอยพระบาทแล้วทรงพยากรณ์ว่า " ดูรา อานนท์ พระบาทตถาคตรอยนี้จะได้ชื่อว่า พระบาทผาดอกไม้ ดอยนี้จะได้ชื่อว่า ดอยดอกไม้ แม่น้ำนี้จะได้ชื่อว่า แม่น้ำชายไหลหนเหนือ เมืองนี้จะได้ชื่อว่าเมืองหนเหนือ (กัณฑ์ที่ 6 หน้า 78-79).

พระพุทธองค์ตรัสพยากรณ์เช่นดังกล่าวมาแล้ว ก็เสด็จไปถึงที่แห่งหนึ่ง ลัวะทั้งหลายก็เข้ามาต้อนรับมานมัสการกราบไหว้บูชา แล้วพวกเขาก็มาปรุงแต่โภชนาหาร แต่จะหาหม้อมา

ต้มมาหุงก็ไม่ได้ ลัวะผู้หนึ่งจึงไปเอาหม้อสำหรับใช้ต้มน้ำของมันมา จึงได้ต้มได้หุง เมื่อจะนำไปถวายทาน กลับหาถ้วยหาชามมาใส่ไม่ได้ ไม่รู้จะทำอย่างไร ขณะนั้นมีเทพบุตร 2 องค์ ที่มาด้วยกับพระอินทร์จึงรีบเหาะไปสู่ป่าหิมพานต์โพนัน นำเอาบาตรแก้วมรกตมา 2 ใบ ใบหนึ่งใบข้าว อีกใบหนึ่งใส่อาหาร แล้วเทพบุตรองค์หนึ่งอุ้มบาตรข้าว อีกองค์หนึ่งอุ้มบาตรอาหาร แล้วนั่งอยู่ให้พระพุทธเจ้าทรงเสวย ซึ่งธรรมดาเทพบุตรเทวดาทั้งหลายจะนั่งจะลุกก็ดี ในที่เหนือแผ่นดินก็ดี ในที่เหนือก้อนหินก็ดีอำนาจแห่งเทวดา เทพบุตรทั้งหลายหาได้เหยียบแผ่นดินหรือสิ่งใด ๆ ไม่ คือให้ลอยอยู่ในอากาศอย่างเดียว เทพบุตร 2 องค์กับพระอินทร์ที่มากับพระพุทธเจ้า หาไม่เคยเหยียบแผ่นดินสักครั้งเดียวตลอดจนเสด็จไปถึงป่าเซตวัน

ส่วนพ่อลัวะทั้งหลาย เมื่อได้ถวายทานแล้วก็ทูลขอรอยพระบาท พระพุทธองค์ก็ทรงมีพระเมตตาเหยียบรอยพระบาทไว้หนึ่งรอย เพื่อไว้เป็นที่สักการบูชาแก่คนและเทวดาทั้งหลาย แล้วตรัสพยากรณ์ว่า " พระบาทนี้จะได้ชื่อว่า พระบาทห้วยตุ้มตุ้ม บ้านนี้จะได้ชื่อว่า บ้านห้วยตุ้มตุ้ม แล " (กัณฑ์ที่ 6 หน้า 80.)

พระพุทธองค์ทรงพยากรณ์เช่นนั้นแล้ว ก็เสด็จจากไปบรรลู่ถึงบ้านแห่งหนึ่ง คนทั้งหลายก็มาถวายการต้อนรับและถวายอภิวัตกราบไหว้ แล้วพวกเขาก็อาณัติแก่กันว่า " สูจงไปแกงผักแกงหน่อเพื่อมาถวายทาน คนทั้งหลาย ลางคนก็เอาหม้อใหม่ที่ยังไม่ได้ลาง (ลางหม้อคือ ลางหม้อ) นั้นมา เพราะหม้อเก่ามันชำรุด คนบ้าน ๆ ไม่สวย ค่อยพิจารณาทำให้ดีก่อน เอาหม้อใบนั้นมาล้างเสีย แล้วนำมาตั้งไฟ " ลางคนว่า " ได้กวางจึงจะลางหม้อเขา " เขาพูดเช่นนั้นแก่กัน บ้านนี้จึงได้ชื่อว่า บ้านกวางลางหม้อ บ้านหนึ่งจะได้ชื่อว่า บ้านล้ำ ลางคนว่าตั้งหม้อไว้จนหม้อเกือบจะแดงแล้ว น้ำยังไม่ทันตักใส่สักหยด บ้านนั้นจะได้ชื่อว่า บ้านล้ำแดง ประการหนึ่งเขาว่าให้กันว่า " พวกบ้านเหนือมันกำลังลางหม้อเดี๋ยวนี้ " บ้านนั้นจะได้ชื่อว่า บ้านหม้อลางเหนือ คือว่าที่อยู่เหนือหัวน้ำ แม่น้ำนี้จะได้ชื่อว่า แม่น้ำลางแดง เวลานั้นน้ำลาง ไม้ขอนทั้งหลายตลอดถึงขยะที่ไหลมาตามน้ำ ก็จะเป็นสีแดงเหมือนดังหม้อน้ำที่ถูกไฟไหม้จนเป็นสีแดงนั้นแหละ เมื่อเขาเอาหม้อแกงใบเก่ามาตั้งไฟ เขาผลอปล่อยให้ น้ำแกงแห้งเสีย แล้วก็ด่ากันว่า " ให้ดูไฟกลับไม่ดู จนน้ำในหม้อแห้งหมด ทำเช่นนั้นเป็นของไม่ควรกินไม่ควรทำบุญเมื่อแกงสุกแล้วยังไม่ทันจะยกหม้อแกงลง " ลางคนก็ว่า " สูจงไปจ้าง (ทำให้แยกออกจากกัน) หลัว (ฟืน) ไฟ (บางฉบับว่า งามไฟ ก็มี ยาดไฟก็มี) เสียแต่เข้าหนอ " เหตุนั้นเมืองนี้จะได้ชื่อว่า เมืองจ้างหลัว แม่น้ำนี้จะได้ชื่อว่า แม่น้ำจ้างหลัว เพียงแต่ฝนตกมา น้ำสีดำคล้ายเหมือนสีน้ำแกงไฟไหม้ก็จะหลัวไหลลงมานั้นแหละ " เมื่อพวกเขาทำบุญแล้ว พระพุทธเจ้าทรงเสวยแล้ว ก็กราบบังคมทูลขอรอยพระบาท พระพุทธองค์ก็ทรงเหยียบรอยพระบาทไว้หนึ่งรอย แล้วทรงพยากรณ์ว่า " พระบาทรอยนี้จะได้ชื่อว่า รอยพระบาทบ้านพานเมืองจ้างหลัว "

ขณะนั้นมีลัวะสองคน ลงมาหาซื้อไก่เพื่อเอาไปเรียกขวัญข้าว พวกไทเมืองจึงถามว่า "สองเชื้อมารู้อะไร" ลัวะทั้งสองตอบว่า "เชื้อข้าทั้งสองมาหาซื้อไก่ เพื่อเอาไปเรียกขวัญข้าว" ไทว่า "ฤดูนี้สุจะหาไก่ไปทำขวัญข้าวดังฤา" ลัวะสองคนจึงกล่าวว่า "คำโบราณกล่าวว่า ข้าวดำทั้งจนข้าวเข้าถึงเดือน 3 ทุกปี ปีนี้กลับเข้าถึงเดือน 4 แล" ไทจึงกล่าวว่า "แต่จะไปไหนหาซื้อไก่ได้ซื้อคำโบราณเช่นนั้นอีก หากว่าทั้งข้าวไว้ในไรในนานานไปเท่าไร นกก็จะกิน หนูก็จะกินเสีย จงรีบเอาข้าวเข้าไปไว้ในบ้าน เก็บรักษาให้มิดชิดเถิด ถ้าซื้อคำโบราณจะพาให้พวกสูดข้าวอดแคงเป็นแน่" คนไททั้งหลายกล่าวเช่นนั้นแล้ว ก็เรียกลัวะทั้งสองมากินข้าวว่า "สองเชื้อจงมากินข้าวกับด้วยตุ๊กก่อนเถิด" ลัวะทั้งสองคนกล่าวว่า "สองเชื้อเท่ามาแต่ตัวเปล่า ไม่มีอะไรมาร่วมกินร่วมทานกับทำวขุนเจ้าทั้งหลายแล" ไทเมืองตอบว่า "ไม่มีอะไรมาทำบุญก็ไม่เป็นไร มาเถิดสองเชื้อ จงมากินข้าวกับพวกตุ๊กก่อนเถิด ข้าวปลาอาหารมาก เมื่อกินแล้วก็ไปช่วยทำงานล้างถ้วยล้างชามล้างหม้อล้างทัพพีเถิด" เมื่อว่าเช่นนั้นแล้ว ลัวะทั้งสองคนจึงมาร่วมกินข้าวด้วย คนไททั้งหลายจึงกล่าวว่า "ดูรา สหาย สูอยู่บ้านไกลจะไปมาไม่ถึงได้โดยง่ายเชื้อทั้งสองจงเอาเชื้อขาว มาทูลขอพระพุทธเจ้าทรงเหยียบรอยพระบาทให้ เพื่อนำไปกราบไหว้สักการบูชาเถิด" ลัวะทั้งสองได้ยินเช่นนั้นจึงพูดกันว่า "ผ้าขาวเราไม่มี" เชื้อขาวใหม่ ๆ ของท่านมีหรือไม่ว่าง จงเอาไปซักเสียให้ดีแล้วมาขอพระพุทธเจ้าทรงเหยียบรอยพระบาท เพื่อเอาไปอุปฐากเถิด" แล้วลัวะทั้งสองคนก็นำเอาเชื้อไปซักจนสะอาดแล้วนำมาทูลขอพระพุทธเจ้าทรงเหยียบรอยพระบาท พระพุทธองค์ทรงเอ็นดูมีพระเมตตา ทรงเหยียบรอยพระบาทไว้เหนือเชื้อผืนนั้น ให้แก่ลัวะทั้งสองก็นำเอาไปไว้ที่ป่าไม้หก (ไม้ไผ่ป่าชนิดหนึ่งไม่มีหนามใหญ่เท่าไม้ไผ่สีสุกแต่ปล้องยาวกว่า เนื้อไม้หนา) ที่หนึ่งอยู่ในที่สูงดีแล้ว จึงไปบอกแก่ชาวบ้านมาสักการบูชา

พระพุทธองค์ทรงพยากรณ์ว่า "เมื่อลัวะทั้งสองคนมาไหว้ตถาคตนั้น ไททั้งหลายร้องเรียกให้มากินข้าวทั้งสองคนตอบว่า "สองเชื้อไม่มีอะไรมาทำบุญ รู้สึกละอาย ไม่กินหรอก" ไททั้งหลายจึงกล่าวว่า "ข้าวและอาหารการกินมีเยอะแยะ มาช่วยกันกินเถิด" ลัวะทั้งสองคนจึงได้มากิน เหตุนั้น ลัวะบ้านหนึ่งจะได้ชื่อว่า บ้านเต็มกิน (ช่วยกันกิน) อีกบ้านหนึ่งจะได้ชื่อว่า บ้านด้อย (ด้อยแปลว่า กิน) (ในประโยคเดิมที่ยังไม่ได้แปลเป็นภาษากลางว่า "ข้าวและคำกินมีมากนัก มาเต็มกันด้อย) อีกบ้านหนึ่งจะได้ชื่อว่า บ้านหก ต่อไป พระบาทบ้านหก, บ้านเต็ม จะปรากฏเห็นรอยนิ้วอยู่กลางพระบาทนั้นแหละ ส่วนพระบาทเมืองจางหลวงนั้นจะเห็นรอยเท้ามีนิ้วทั้งสิ้น เพราะว่าเหยียบลงบนเชื้อสีขาวแล้วนำมาประดิษฐานไว้ ส่วนที่ที่พวกเขาพบกับตถาคตนั้นก็ได้รับรอยพระบาทไว้หนึ่งรอย (กัณฑ์ที่ 6 หน้า 81-82).

ในกาลนั้น ยังมีพ่อลัวะสองคนพูดกันว่า "เสียวหลวงได้ก็เอาไม่ไหว เสียวหลวงเหนือก็เอาไม่ไหว เมื่อเรามาหูกปลาก็ลอยออกห่างน้ำ" เหตุนั้นบ้านหนึ่งจะได้ชื่อว่า บ้านหลวงได้

บ้านหนึ่งจะได้ชื่อว่า บ้านหลวงเหนือ บ้านหนึ่งจะได้ชื่อว่า บ้านหิกลาลุย พระบาททอยนี้จะ
ได้ชื่อว่า พระบาทตอยผาแดนเมืองขาง แล ” (กัณฑ์ที่ 6 หน้า 83.)

พระพุทธเจ้าทรงพยากรณ์ พระบาทตอยลิติง เช่นนี้แล้ว ก็เสด็จไปถึงบ้านทมิฬอีกแห่ง
หนึ่ง ลัวะผู้หนึ่งมันไปเที่ยวป่า ได้พบพระพุทธเจ้า มันจึงเอาน้ำข้อมมาถวายทานแก่พระพุทธ
เจ้า พระองค์ทรงตรัสว่า “ บ่ายแล้วเราไม่ฉัน ” แล้วก็ทรงให้มันเอาไปไว้ที่มุมแคบแห่งหนึ่ง มันก็
เลยอยู่ปฏิบัติอุปัฏฐากพระพุทธองค์จนตลอดรุ่งสว่าง แล้วมันก็กลับไปบอกแก่ชาวบ้านทั้งหลาย
ให้นำข้อมมาถวายทานแก่พระพุทธเจ้า

ส่วนพระมหากษัตริย์เจ้ากราบทูลพระพุทธเจ้าว่า “ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สถานที่นี้
ครึ่งบ้านครึ่งเมืองต่อไปภายหน้าคงจะเป็นเมืองแห่งหนึ่ง ขอพระองค์โปรดทรงไว้รอยพระบาท
เพื่อไว้เป็นที่สักการบูชาเถิด ” พระพุทธองค์ก็ทรงเหยียบรอยพระบาทไว้หนึ่งรอย แล้วทรง
พยากรณ์ว่า “ บ้านลัวะผู้ที่นำข้อมมาถวายทานนั้น จะได้ชื่อว่า บ้านแจ่งแคบ บ้านหนึ่งจะ
ได้ชื่อว่า บ้านเลาทาน บ้านที่นี้จะเป็เมืองชื่อว่า เมืองตึงเชียงเคิ่ง (บางฉบับว่าเมืองตึงเชียง
เคิ่ง)

เมื่อพระองค์ทรงพยากรณ์เช่นนี้แล้ว ก็เสด็จไปสู่ชนบทตามลำดับหนทาง ทรงบรรลุที่แห่ง
หนึ่ง ก็ทรง เหยียบรอยพระบาททับซ้อนรอยพระบาทของพระพุทธเจ้าทั้งหลายทั้ง 3 พระองค์
ที่ทรงเหยียบไว้แล้วในอดีตแล้วทรงพยากรณ์ว่า “ พระบาททอยนี้จะได้ชื่อว่า พระบาทผากิน เมือง
นี้จะได้ชื่อว่า เมืองกิน ดังนี้แล

เมื่อพระองค์ตรัสพยากรณ์เช่นนี้แล้ว ก็เสด็จไปสู่แดนพวกข้าพวกว้าทั้งมวล แล้วก็ทรง
สั่งสอนแก่พวกเขาทั้งหลาย แต่ไม่อาจจะถอนมิชฉาทธิจจากพวกเขาได้ จึงเสด็จจากพวกข้า
พวกว้าไปถึงเมืองแซ่ทรงไว้รอยพระบาทเชียงผา แล้วก็ทรงมาไว้รอยพระบาทที่เมืองม่าน เสด็จ
ออกจากเมืองม่านทรงไปโปรดพวกทมิฬชาวตอยและชนบทบ้านเมืองในเมืองเขมรรัฐคือเมืองเชียง
ตุงและละแวกเมืองเงินทั้งมวล ทรงเหยียบรอยพระบาทไว้ทุกแห่งในที่ทรงเห็นควรประดิษฐานไว้
เพื่อเป็นไหว้และสักการบูชาแก่คนและเทวดาทั้งหลายก็มีวันนั้นแล พุทธตำนานกัณฑ์ที่ 7 ก็จบ
ด้วยประการฉะนี้ (กัณฑ์ที่ 7 หน้า 100.)

นโม ตสฺสสตฺถุ ฯ โยนกโลกสุมี จาริกิ จรติ ฯ ดูราสารุชนสัตบุรุษทั้งหลาย สมเด็จพระ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลายทรงพาพระอรหันต์ พระอินทร์และพระเจ้าอโศกราช เสด็จ
จาริกโปรดปณาสัตว์ทั้งหลายในเมืองเขมรรัฐทุกแห่งแล้ว ก็เสด็จเข้ามาในเมืองโยนกโลกคือเมือง
ยวน พระพุทธองค์ก็เสด็จไปถึงเมืองพะยาก เสด็จไปถึงแม่น้ำพัคฆานทีคือแม่น้ำพะยาก แล้ว
พระองค์ก็ทรงชำระพระวรกายและทรงแปร่งพระทนต์ ทรงประทับนั่งอยู่ในเวลานั้นยังมีชาวทมิฬ
ผู้หนึ่ง มันเดินไปพบพระพุทธองค์ จึงมีจิตโสมนัสยินดียิ่ง จึงเอาน้ำข้อมถวายพระพุทธองค์เมื่อ

ทรงเสวยแล้วก็เสด็จลงมาตามแม่น้ำ ถึงภูเขาลูกหนึ่งชื่อว่า ดอยเจซุนโท (บางฉบับว่า ดอยเจคุมเท่า) จึงเสด็จประทับอยู่เหนื่อยอดดอยแห่งนั้น ยังมีลัษะผู้หนึ่งเป็นขุนชื่อลัษะอ้ายอง (บางฉบับว่า อ้ายชน, อ้ายซุ่น) มันเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาก็มีใจโสมนัสมาก จึงนำพลูมาถวายแก่พระพุทธองค์ ทรงรับและทรงเสวยแล้วก็ทรงรำพึงว่า " สถานที่นี้ต่อไปภายหน้าจะเป็นเมือง ๗ แห่งชื่อว่า พยัคฆรัฐ คือเมืองพะยาก พระเจ้าอโศก พระอินทร์และพระมหากษัตริย์ที่ได้ยินเช่นนั้น ก็พร้อมกันกราบทูลว่า " ข้าแต่พระพุทธองค์ผู้เจริญ สถานที่นี้สมควรตั้งพระศาสนา ขอพระองค์จงทรงไว้พระธาตุเถิด " พระพุทธเจ้าก็ทรงลูบพระอุตมังคศิระษะ ทรงได้พระเกศาธาตุหนึ่งองค์ ทรงมอบแก่พระอรหันต์และพระเจ้าอโศกราชเอาให้แก่ขุนลัษะอ้ายอง มันก็นำเอาพระเกศาธาตุใส่ในกระบอกไม้รวก เอาใส่ไว้ในผอบทองคำใหญ่ 7 กำมือ ใส่สิ่งของลงไปในผอบทองคำเป็นเครื่องสักการบูชาแล้วขุดหลุมเป็นอุโมงค์แห่งหนึ่งลึก 7 ศอก กว้าง 7 ศอก แล้วลัษะอ้ายองก็นำสิ่งมีค่าจำนวนหนึ่งล้านเจ็ดแสนเป็นวรามิสบูชาพระเกศาธาตุ แล้วก่อเจดีย์ทองคำสูง 3 ศอก สมเด็จพระอินทราชาทรงเนรมิตยন্ত্রจักรผันป้องกันไว้ เพื่อมิให้เป็นสาธารณแก่คนและสัตว์ทั่วไป เสร็จแล้วกลบถมจนเรียบร้อย ทรงมีพุทธบรหารสั่งว่า " เมื่อเราตถาคตนิพพานไปแล้ว ท่านทั้งหลายจงนำเอาธาตุฝู่มือข้างขวามาบรรจุไว้ในที่นี้เถิด

จากนั้นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็เสด็จไปสู่ภูเขาลูกหนึ่งชื่อว่า โลกภูฏบรรพต ดอยจอมทอง ซึ่งอยู่ใกล้เมืองพะยาก ในภูเขาลูกนั้นมียักษ์ตนหนึ่งอาศัยอยู่ ขุนลัษะชื่ออุตตระเจ้าเมืองพะยาก ต้องนำคนมาให้ยักษ์ตัวนั้นกิน 2 เดือนต่อ 1 คน ยักษ์ตนนั้นมันเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จเข้ามามันก็พูดว่า " จะจับกินเสีย " พระพุทธองค์ตรัสถามมันว่า " มึงจะจับกินกินเช่นนั้นหรือ " ยักษ์ก็ตอบว่า " จะจับกินโดยแท้ " พระพุทธองค์จึงทรงเหยียดพระหัตถ์ข้างซ้ายออกไปแล้วตรัสว่า " ถ้ามึงจะกินก็จงกินเสียเถิด " ยักษ์ก็อ้าปากเข้ามาตั้งใจจะกัดกินแต่ก็กลับกลายเป็นดอกบัว ดอกไม้เงิน ดอกไม้ทอง เป็นแก้วปัทมราค ยักษ์มองเห็นเป็นอัศจรรย์เช่นนั้นก็ไม่อาจจะกินได้เมื่อพระพุทธองค์ทรงกระทำปาฏิหาริย์เช่นนั้น มันก็รู้ว่า เป็นพระพุทธเจ้า จึงกราบทูลว่า " เจ้ากูหากเป็นพระพุทธเจ้าแท้หรือ " ทรงย้อนถามยักษ์ว่า " มึงบรู้อัจฉกฤดา " มันทูลว่า " ข้าบรู้อิเสมอตตายแล " พระพุทธเจ้าจึงทรงสั่งสอนว่า " มึงกินเนื้อสัตว์เช่นนี้จะต้องไปเกิดในนรกแล้วจะได้กลับมาเกิดเป็นยักษ์อีก 500ชาติ จงละเลิกจากการทำบาปไร้นี้เสียเถิด " ยักษ์ทูลถามว่า " จะให้ข้าพระองค์ทำบุญอย่างไรหนอ " ทรงตรัสว่า " จงรักษาศีล 5 เถิด " ยักษ์ทูลถามว่า " รักษาศีล 5 อย่างไร " ทรงตรัสว่า " มึงจงคุกเข่าลง แล้วเข้ามาหาเรา " พระยายักษ์ก็คุกเข่าประนมมือเข้ามา พระพุทธเจ้าก็ทรงให้ศีล 5 แก่ยักษ์ ยักษ์สมาทานเอาศีล 5 แล้วเขี้ยวสองซี่ที่งอกพ้นริมปากออกมาก็หลุดออกไป " ข้าแต่พระพุทธเจ้า เมื่อก่อนข้าพระองค์ไม่รู้ก็เสมอตตาย บัดนี้พระองค์ทรงสั่งสอนให้เลิกเสียจากกรรมบาปเช่นนี้ ข้าพระองค์มีความยินดียิ่ง

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ สถานอันเป็นที่อยู่แห่งข้าพระองค์นี้ ข้าพระองค์ผู้มีปสาทยินดียิ่งแล้ว ขอทูลถวายแก่พระองค์ " กราบทูล จบแล้วยักษ์ก็หลีกหนีไป

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ทรงสถิตสำราญประทับสอิหยาสน์บนดอยจอมทองที่นั่น จนสิ้นเวลา 1 ราตรี ถึงอรุณรุ่งเช้า พระยายักษ์ก็นำข่าน้ำโภชนาหารมาถวายทาน

ส่วนขุนลัวะผู้เป็นเจ้าเมืองที่นั่น ก็คำนึงในใจว่า " แต่ก่อน 2 เดือนไหน ก็ต้องนำคนไปให้ยักษ์กิน 1 คน บัดนี้พระพุทธเจ้าเสด็จมาสั่งสอนถอนพิษร้ายของยักษ์เสียแล้ว เป็นการดียิ่ง " จำพึงเช่นนี้แล้วก็นำข่าน้ำโภชนาหารมาถวายทานพระพุทธองค์จนถึงภูเขาที่นั่น พระพุทธองค์ทรงอนุโมทนา แล้วตรัสว่า " สถานที่นี้ควรเป็นที่ตั้งพระศาสนา " ทรงพระดำรัสเช่นนี้แล้ว พระอรหันต์และพระเจ้าอโศกก็กราบทูลขอพระเกศาธาตุพระพุทธองค์ก็ทรงเอาพระหัตถ์ข้างขวาลูบพระอุตตมังคศิระฯ ทรงได้พระเกศาธาตุมาหนึ่งองค์ ทรงมอบให้แก่พระอรหันต์และพระเจ้าอโศกแล้วมอบต่อขุนลัวะผู้ชื่อว่า อุตตระ นำมาบรรจุในกระบอกไม้รวก นำไปใส่ผอบทองคำ แล้วใส่ไว้ในผอบแก้วมรกตผิวใฝใหญ่ 7 กำมือ แล้วใส่วัตถุสิ่งของในผอบแก้ว บอกกล่าวแก่พระเจ้าอโศกว่า " มีถ้ำอยู่แห่งหนึ่ง ลึกได้ 500 วา พระเจ้าอโศกตรัสว่า " ดีแล " จากนั้นพระอรหันต์พระเจ้าอโศก พระอินทร์และอุตตระขุนลัวะ ได้อัญเชิญพระเกศาธาตุและสิ่งของอีกหนึ่งล้านเจ็ดแสน ไปบรรจุไว้ในถ้ำแห่งนั้น พระอินทร์ทรงเนรมิตยন্ত্রจักรผ่นไว้ที่กลางถ้ำใกล้พระเกศาธาตุ แล้วเอาหินก้อนหนึ่งปิดปากถ้ำไว้ปากประตูถ้ำมี 2 แห่ง มีทางตะวันออกประตูหนึ่ง มีทางตะวันตกประตูหนึ่ง ทั้งสองประตูนี้มีลำธารมาต่อตอนเข้าพระอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออกตอนเย็นพระอาทิตย์ส่องทางทิศตะวันตก

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเหยียบรอยพระบาทไว้ที่หินก้อนหนึ่ง ซึ่งกว้าง 4 ศอก ยาว 4 ศอก อยู่ใกล้ขุนต้นหนึ่ง มีพระดำรัสสั่งพระอรหันต์และพระเจ้าอโศกว่า " เมื่อตถาคตนิพพานไปแล้ว ท่านทั้งหลายจงนำเอาธาตุอุ้งมือซ้ายของตถาคต มาประดิษฐานไว้ที่นี้เถิด

จากนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าก็เสด็จไปเมืองเชียงแสนทรงพบภิกษุ 1 รูปนอนอยู่ใกล้กัน ภิกษุ 2 รูปนั้นเมื่อเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมา ก็ชวนกันมาอภิวัตกราบไหว้ พระพุทธองค์ตรัสถามว่า " ท่านทั้งสองมานอนอยู่เหนือก้อนหินนี้ด้วยเหตุประการใด " ภิกษุทั้งสองกราบทูลว่า " ข้าแต่พระองค์ผู้ประเสริฐ ข้าพระองค์ทั้งสองชวนกันมาไหว้ไม้ศรีมหาโพธิ์ต้นนี้จึงได้มานอนอยู่ที่นี่ " พระพุทธเจ้าตรัสว่า " ท่านทั้งสองมาไหว้ไม้ศรีมหาโพธิ์นี้ดียิ่งไม้ศรีมหาโพธิ์ต้นนี้ ก็หากไขลูกไม้มหาโพธิ์แห่งตถาคตมางอกที่นี้ท่านทั้งหลายจงชวนกันมาไหว้เถิด

จากนั้นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เสด็จไปทางห้วยดอยทางทิศตะวันตก ในขณะนั้นมีช่างของขุนลัวะเจ้าเมืองที่นั่นชื่อหนึ่ง กำลังตักมัน เขาผูกไว้กับเสามันคงยั้ง ช่างชื่อคนนั้นมองเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาบิดนขาบาตรตอนเช้า มันก็สะดุ้งตกใจกลัวตื่นเต้นจนเขือกขาดก็ร้อง

แสนสะเคียนวิ่งหนีไปแอบอยู่ที่สระแห่งหนึ่งอยู่ทางทิศตะวันออกนั้น เหตุนั้นเมืองนี้จะได้ชื่อว่า เมืองข้างแสน ภายหลังจะแปรเป็น เมืองเชียงแสน สระที่อยู่ทางทิศตะวันออกนั้นจะได้ชื่อว่า เมืองหนองช้าง

คนทั้งหลายก็นำข้าวน้ำโภชนาหารมาถวายทานแก่พระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงทรงตรัสว่า " สถานที่นี้จะตั้งพระศาสนาไว้ " พระอรหันต์และพระเจ้าอโศกได้ฟังเช่นนั้น ก็ทูลขอพระ เกศธาตุนั้น พระองค์ก็ทรงเอาพระหัตถ์ลูบพระเศียร ก็ทรงได้พระเกศธาตุนั้นองค์ จึงทรง ประทานแก่พระอรหันต์และพระเจ้าอโศก แล้วมอบแก่ลัวะผู้ชื่อว่าอ้ายแสนทอง ผู้เป็นเจ้าเมือง ที่นั่น นำไปใส่กระบอกลำไยขนาดใหญ่ในผอบทองคำใหญ่ 7 กำมือ บรรจุสิ่งของในผอบทองคำนั้น แล้วขุนแสนทองก็ขุดอุโมงค์ลึก 500 ศอก แล้วอัญเชิญพระเกศธาตุนั้นไปบรรจุไว้ท่ามกลางบรรจุ สิ่งของบูชาหนึ่งล้านเจ็ดแสน พระอินทร์ก็เนรมิตยন্ত্রจักรผันไว้ท่ามกลางอุโมงค์สร้างประตูทาง ทิศตะวันออก มีลำธารสายหนึ่งขึ้นมาต่อปากประตูนั้น แล้วพระพุทธเจ้าตรัสสั่งพระอรหันต์ทั้ง หลายและพระเจ้าอโศกราชว่า " เมื่อตถาคตนิพพานไปแล้ว จงนำเอาธาตุแขนเบื้องขวาแห่ง ตถาคตมาประดิษฐานไว้ที่นี่เถิด (กัณฑ์ที่ 8 หน้า 101-103.)

จากนั้นสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็เสด็จไปถึงบ้านแห่งหนึ่งชื่อ ลัมพกาลนะ (บางฉบับ ว่าลัมพกลานะและว่าเป็นป่าไม้ไผ่บ้าน) มีไม้ชะจาวต้นหนึ่ง พระพุทธองค์เสด็จประทับนั่งเหนือ ยอดเขาเล็ก ๆ สูงเล็กน้อยลูกหนึ่งในเมืองนั้นมีขุนลัวะผู้หนึ่งชื่ออ้ายคอน เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จ มาประทับนั่งอยู่ ก็บังเกิดโสมนัสยินดี นำเอาน้ำผึ้งใส่กระบอกลำไย (เป็นไม้ตระกูลไม้ไผ่บาง ชนิดหนึ่งทางภาคเหนือใช้ทำกระบอกลำไยหาลาม) มะพร้าว 4 ผล มะตูม 4 ผล มะเดื่อ 4 ผล มาถวายทานแก่พระพุทธองค์ ทรงรับแล้วก็ทรงยื่นกระบอกลำไยให้แก่พระอานนท์เพื่อให้กรอง น้ำผึ้งตกใส่บาตร เมื่อทรงเสวยแล้วก็ทรงทิ้งกระบอกลำไยไปทางทิศเหนือ ตรัสพยากรณ์ว่า " สถานที่นี้จะเป็เมืองหนึ่ง มีชื่อว่า ลัมพกัปปนคร (นครลำปาง) ในที่นี้ ควรจะตั้งพระศาสนาไว้ " พระอรหันต์และพระเจ้าอโศกราชก็กราบทูลขอพระเกศธาตุนั้น พระองค์ทรงลูบพระเศียรได้พระ เกศธาตุนั้นองค์ ทรงมอบแก่พระอรหันต์และพระเจ้าอโศกราช มอบต่อแก่อ้ายคอนขุนลัวะ แล้วนำไปบรรจุในกระบอกลำไยทองคำ ใส่ผอบทองคำใหญ่ 7 กำมือ ขุดหลุมกว้าง 50 วา ลึก 50 วา นำผอบพระเกศธาตุนั้นไปประดิษฐานไว้ท่ามกลาง ลัวะอ้ายคอนนำสิ่งของเป็นเครื่องสักการะ บูชา บรรจุรวมด้วยจำนวนเจ็ดแสนทองคำ คนทั้งหลายนำมาบรรจุด้วยเจ็ดล้านทองคำ พระอินทร์เนรมิตยন্ত্র จักรผันป้องกันไว้ เสร็จแล้วถมขึ้นมาก่อพระเจดีย์ครอบข้างบนสูง 7 ศอก พระพุทธเจ้าตรัสสั่งพระอรหันต์และพระเจ้าอโศกราชว่า " เมื่อตถาคตนิพพานไปแล้ว จง นำเอาธาตุกระดูกคอข้างหน้าและข้างหลังมาประดิษฐานไว้ที่นี่เถิด เจดีย์ธาตุหลังนี้ต่อไปภาย

หลังจะได้ชื่อว่า พระธาตุลำปาง " ตรีศพยากรณ์แล้วก็เสด็จลุดไป ทรงเหยียบพระบาทไว้ที่หินก้อนหนึ่ง มีทางทิศตะวันตกพระธาตุ(กัณฑ์ที่ 8 หน้า 104-105.)

จากนั้นพระพุทธเจ้าก็เสด็จไปสู่ เมืองแพร์ ประทับสำราญอยู่ที่โคนหมากต้นหนึ่ง สูง 3 วา ใหญ่ 8 กำมือ มีลี้วะผู้หนึ่งชื่ออ้ายคอม มันเห็นพระพุทธเจ้าประทับนั่งอยู่ มันก็เข้าไปอภิวัตกราบไหว้พระพุทธเจ้าตรัสถามว่า " หมากต้นนี้เป็นอันสูงแท้หนอ " ข้าแต่พระพุทธองค์ผู้เจริญหมากต้นนี้คนทั้งหลายเอามากิน ก็เป็นอันเมายันมันมาก ย่อมเป็นบ้าเป็นบอคลุ้มคลั่งเมาแพร์แผ่ไป " พระพุทธเจ้าตรัสว่า " ถ้าเป็นเช่นนั้นจงไปเอามาปติหนึ่ง (ทะลายหนึ่ง) กับหาปูนมาเถิด " ลี้วะอ้ายคอมก็ปฏิบัติตามพระพุทธประสงค์ แล้วพระพุทธองค์ก็ทรงเสวยหมากนั้น ก็เป็นอันมีรสหวานยิ่งนัก จึงตรัสว่า " หมากนี้มีรสหวานยิ่งนัก ไม่รู้ลี้กเมายันมันเลย " แล้ว ลี้วะอ้ายคอมก็กินหมากนั้นรู้รสหวานยิ่ง ด้วยพุทธานุภาพ แล้วก็กราบทูลถามพระพุทธเจ้าว่า " ท่านมาจากที่ไหน " พระพุทธองค์ตรัสว่า " เราจาริกมาเพื่อโปรดเวไนยสัตว์ " แล้วก็ทรงกระทำปฏิหาริย์ให้มันเห็นมันเห็นเป็นอัศจรรย์เช่นนั้นก็บังเกิดโสมนัสยินดีในพระพุทธคุณว่าเป็นองค์ประเสริฐยิ่ง แล้วจึงบอกแก่เมียมันว่า " จงกลับไปเอาข้าวน้ำโภชนาหารและอาสนา มาโดยรีบด่วนเถิด " เมียมันก็รีบวิ่งกลับไปนำเอาอาสนากับโภชนาหารมาถวายแก่พระพุทธเจ้า ทรงรับและเสวยแล้วตรัสว่า " สถานที่นี้คนทั้งหลายกล่าวกันว่า " หมากต้นนี้ใครมากินจะเมายันมัน จนเป็นบ้าเป็นบอแพร์แผ่ไป ต่อไปภายหน้าจะได้ชื่อว่าเมืองแพร์ สถานที่นี้ควรตั้งพระศาสนาไว้ " พระอรหันต์และพระเจ้าอโคกราช ก็ทูลขอพระเกศาธาตุ พระพุทธองค์ก็ทรงเอาพระหัตถ์ข้างขวาลูบพระเศียรได้พระเกศาธาตุหนึ่งองค์ ทรงมอบให้แก่พระอรหันต์และพระเจ้าอโคกราช แล้วมอบให้แก่ลี้วะอ้ายคอม มันจึงบอกเมียมันให้ไปเอาผอบแก้ว มาบรรจุพระเกศาธาตุ เมียมันอ้ายคอมยังคงตระหนี่ไม่ยอมให้ มันก็โกรธเมียมันกล่าวว่า " ผู้หญิงจะชนะผู้ชายเช่นนั้นหรือ " มันก็รีบวิ่งไปเอาด้วยตัวมันเอง แล้วเอามาบรรจุพระเกศาธาตุพระพุทธเจ้าตรัสถามว่า " แถงนี้มีถ้ำอยู่หรือไม่ " ลี้วะอ้ายคอมกราบทูลว่า " มีอยู่พระเจ้าข้า " มีอยู่ทางไหน " " ประตูด้ามีอยู่ทางทิศตะวันออก " " ถ้ำนี้ลึกมากน้อยเท่าใด " ลึก 200 วา พระเจ้าข้า " " มีอยู่ทางไหน " " ผิดว่ามีเช่นนั้นจริง ท่านทั้งหลายจงนำเอาพระเกศาธาตุแห่งตถาคตไปประดิษฐานไว้ที่นั่นเถิด " พระอรหันต์ พระอินทร์ พระเจ้าอโคกราชและลี้วะอ้ายคอมก็อัญเชิญพระเกศาธาตุไปประดิษฐานไว้ท่ามกลางถ้ำ ลี้วะอ้ายคอมบรรจุสิ่งของเป็นเครื่องสักการบูชาจำนวนหนึ่งล้านทองคำ พระอินทร์ทรงเนรมิตยন্ত্রจักรผันป้องกันไว้ แล้วเอาหินมา 3 ก้อน ปิดประตูด้าก้อนหนึ่ง แล้วพระพุทธเจ้าก็ตรัสสั่งพระอรหันต์และพระเจ้าอโคกราชว่า " เมื่อตถาคตนิพพานไปแล้ว จงนำเอาธาตุกระดูกข้อศอกของตถาคตข้างซ้ายมาบรรจุไว้ที่นี้เถิด

จากนั้นพระพุทธองค์ก็เสด็จไปไกลได้ 12 โยชน์ ก็ทรงบรรลุถึงบ้านลัวะแห่งหนึ่ง อยู่ในเขตแดนเมืองหงสาวดี ข้างแม่น้ำระมิงค์ (แม่น้ำปิง) ปากตะวันตก พวกเขาอ้อมค้ำขายติดต่อกันเสมอ เมื่อพระพุทธองค์เสด็จไปถึงแล้ว ก็ประทับอยู่เหนือดอยลูกหนึ่ง เป็นดอยเล็ก ๆ ไม่ใช่ดอยใหญ่ ด้านใต้เป็นห้วยด้านเหนือก็เป็นห้วยล้อมอยู่ด้านทิศตะวันตกเป็นบ้านลัวะ พระพุทธเจ้าประทับนั่งอยู่ใต้ไม้ขนุนต้นหนึ่ง ใหญ่ 8 กำมือ สูง 12 ศอก เวลานั้นยังมีลัวะผู้หนึ่งไปเที่ยวปากลับมาพบพระพุทธเจ้า มันก็รู้สึกยินดียิ่งนัก มันก็ขึ้นเอาหมากขุน (ผลไม้ประเภทส้มเกลี้ยง แต่เปลือกหนารูขรุมมีรสเปรี้ยวปนกัน) 1 ผล ใหญ่ 7 กำมือลงมาถวายแก่พระพุทธองค์พร้อมกับน้ำผึ้งพระพุทธองค์ทรงรับและทรงเสวย แล้วตรัสว่า "สถานที่นี่ควรตั้งพระศาสนา" ตรัสแล้วก็ทรงพยากรณ์ว่า "ที่นี่ต่อไปภายหน้าจะได้ชื่อว่า เมืองท่าสร้อย (บางแห่งเรียกเมืองสร้อย เมืองนี้อยู่เหนือเขื่อนภูมิพล แต่เสื่อมมากกว่า 100 ปีแล้ว เคยพบคัมภีร์เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา เป็นของวัดในเมืองท่าสร้อย อยู่วัดไหลหิน ต.ไหลหิน อ.เกาะคา จ.ลำปาง) พระอรหันต์และพระเจ้าอโศกราชก็กราบทูลขอพระเกศาธาตุพระพุทธองค์ก็ทรงลูบพระอุตมังกศีระ ทรงได้พระเกศาธาตุหนึ่งองค์ ทรงมอบให้แก่พระอรหันต์และพระเจ้าอโศกราช แล้วบรรจุในผอบทองคำใหญ่ 8 กำมือ ลัวะทั้งหลายก็ขุดอุโมงค์ลึก 120 ศอก อัญเชิญพระเกศาธาตุบรรจุไว้ พระอินทร์ทรงเนรมิตยন্ত্রจักรผันป้องกันไว้แล้วกลบถมเสียเป็นอันดี พระพุทธเจ้าตรัสสั่งพระอรหันต์และพระเจ้าอโศกราชว่า "เมื่อตถาคตนิพพานไปแล้ว ท่านทั้งหลายจงนำเอาธาตุกระดูกแขนข้างซ้ายของตถาคต มาบรรจุไว้ที่นี่เถิด"

เมื่อทรงพยากรณ์ดังกล่าวแล้ว ก็เสด็จไปถึงที่แห่งหนึ่งสูง 30 ศอก (มีสองฉบับว่า 60 ศอก) มีภูเขาเล็กที่ภูเขานั้นมีหินก้อนหนึ่งหนา 1 ศอก มีไม้รวก 3 กอ พระพุทธองค์ประทับนั่งเหนือหินก้อนนั้น ในเวลานั้นมีพ่อค้าลัวะ 7 คน คนเป็นหัวหน้าชื่อ อุปลเสน เขานำเกวียนบรรทุกเกลือทรายไปขาย ได้พักเกวียนเพื่อจะกินข้าวในที่นั้น เขาได้เห็นพระพุทธเจ้า ก็บังเกิดความยินดีมีความประสงค์ใคร่จะทำบุญด้วยห่อข้าว เมื่อมองดูพระอาทิตย์ก็รู้ว่า "กาลนี้สมควรถวายข้าว" แล้วต่างคนก็ต่างเอาห่อข้าวอโศกเสวย ทั้งใบตองห่อข้าวลงไปก็กลับกลายเป็นทองคำทั้งแท่ง พ่อค้าทั้งหลายมองเห็นเช่นนั้น ก็ยิ่งเพิ่มความเลื่อมใสในพุทธานุภาพ แล้วก็พูดกันว่า "เกลือทรายแห่งเราทั้ง 7 ถ้าเกวียนนี้ อย่าเก็บไว้เลย เราเอาบูชาพระพุทธคุณเสียเถิด" แล้วพวกเขาก็เอาเกลือทรายทั้ง 7 ถ้าเกวียนนั้น ถวายทานแก่พระพุทธเจ้า ทานที่นั่นเกลือทรายทั้ง 7 ถ้าเกวียนก็กลับกลายเป็นทองคำไปทั้งสิ้นด้วยพุทธานุภาพ พ่อค้าทั้ง 7 คน ก็ยิ่งทวีความยินดีมากกว่าเดิมอีก แล้วสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ตรัสถามพวกเขาว่า "ท่านทั้ง 7 คนยากจนมากนักเช่นนั้นหรือ" พวกเขา ก็กราบบังคมทูลว่า "ข้าพระองค์เป็นคนยากจนยิ่ง" พระพุทธองค์ตรัสถามว่า "ทรัพย์สมบัติในเรือนท่านไม่มีอะไรเลยเช่นนั้นหรือ"

พวกเขาก็พูดว่า “ ไม่มีทรัพย์สมบัติอะไรในเรือนของข้าพระองค์เลย พวกข้าพระองค์เป็นคนยากจนเชิงใจ จึงชวนกันมาค้าเกลือทรายนี้แหละ ” พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ ฝีมือเช่นนั้น ท่านจงมาที่นี่ คณาครจะให้สิ่งของแก่ท่าน ” พวกเขาก็เข้ามาอภิวัตพระพุทธองค์ทรงให้ศีล 5 แก่พวกเขา พวกเขาได้รับเอาแล้ว จึงกลับออกมาดูเกวียน ก็เห็นทองคำเต็มเกวียนทั้ง 7 เล่ม พวกเขาเกิดปราโมทย์ยิ่งกว่าเดิมกล่าวว่า “ นี่ก็เป็นเพราะพุทธานุภาพทั้งสิ้น เราทั้งหลายอยู่อาศัยเรือนแห่งเราทั้งหลายเลย พระพุทธเจ้าทรงประทานความสุขแก่พวกเราแท้แล ” แล้วก็ชักเกวียนไปสู่เรือนของตน เขาก็ได้พบหม้อข้าวหม้อแกง จวัก มีด ด้วย ชาม ชันทั้งสิ้น กลายเป็นทองคำทั้งหมด เขาก็ยิ่งบังเกิดปสาทศรัทธาในพุทธานุภาพยิ่งขึ้น จึงพูดกันว่า “ นี่เป็นเพราะพุทธานุภาพทั้งสิ้น เราทั้งหลายอยู่อาศัยเรือนแห่งเราทั้งหลายเลยเราจึงออกบวชเกิด ” แล้วก็สั่งสอนลูกเมียของเขา มอบเวนทรัพย์สมบัติทั้งหมดให้ แล้วก็กลับมาขอบวชต่อพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ก็ทรงบวชให้เป็นเอหิภิกขุทั้ง 7 รูป เลยปรากฏชื่อว่า อุปลเสนเถร

พระพุทธเจ้าทรงแสดงพระธรรมเทศนาแก่พวกลัวะทั้งหลายพวกเขาได้นำอาหารบิณฑบาตรมาถวายแก่พระพุทธองค์ เมื่อพระพุทธองค์ทรงเสวยแล้ว ก็ตรัสว่า “ สถานที่นี้สมควรตั้งพระศาสนา เมื่อตถาคตมาถึงที่นี่ลัวะทั้งหลายเอาเกลือทรายมาถวาย ประเทศนี้ต่อไปภายหน้าจะได้ชื่อว่า ท่าทราย พระอรหันต์พระเจ้าอโศกราชและภิกษุทั้ง 7 รูป ก็กราบทูลขอพระเกศาธาตุจากพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ก็ทรงเอาพระหัตถ์ลูบพระเศียรทรงได้พระเกศามาหนึ่งองค์ จึงประทานแก่พระอรหันต์และพระเจ้าอโศกราช แล้วตรัสถามว่า “ ในแถวถีนนี้มีถ้ำอยู่ที่ไหนบ้าง ” พวกเขากราบบังคมทูลว่า “ ในแถวถีนนี้ไม่มีถ้ำ ” พระพุทธองค์ก็ทรงมีพระเมตตาตรัสว่า “ ตั้งแต่นี้ขึ้นไปทางทิศเหนือเฉียงตะวันตกไกล 1,500 วา ฟากแม่น้ำปิงฝั่งโน้น ยังมีถ้ำอยู่แห่งหนึ่งเหมาะมาก ท่านทั้งหลายจงเอาเกศาธาตุของเราไปไว้ในถ้ำนั้นเถิด ” พระอรหันต์พระเจ้าอโศกราชและภิกษุลัวะทั้ง 7 รูป ก็บรรจพระเกศาธาตุลงในผอบทองคำ และใส่สิ่งของตลอดถึงทรายคำไว้ในผอบนั้น แล้วนำไปสู่ถ้ำ ถึงน้ำแม่ระมิงค์ (น้ำปิง) ก็พากันข้ามน้ำไปจนบรรลุถึงภูเขาสูง 1,500 วา จึงพากันขึ้นไปได้พบถ้ำแล้วอัญเชิญพระเกศาธาตุประดิษฐานไว้ในถ้ำทรายคำที่นั่น พระอินทร์ทรงเนรมิตยন্ত্রจักรผันป้องกันไว้ในถ้ำนั้น ลึกได้ 500 วา กว้างได้ 500 วา

สมเด็จพระพุทธเจ้าเสด็จขึ้นไปสู่ที่สูงนั้นแล้ว ได้เสด็จลงมาสู่น้ำแม่ระมิงค์ (แม่ปิง) ทพบหิน 3 ก้อน กองกันอยู่เหมือนก้อนเส้า พระพุทธองค์ก็มีพระประสงค์ใคร่ทรงน้ำ ในเวลานั้นยังมีลัวะผู้หนึ่ง ไปหาน้ำฝิ่งในป่าเดินสะพายกระบอคน้ำฝิ่งกลับมาถึงที่นั่น ได้เห็นพระพุทธเจ้าก็บังเกิดความยินดียิ่งนัก จึงเอาผ้าขาว 1 ผืนถวายเป็นผ้าสงฆ์แก่พระพุทธองค์ พระพุทธองค์ทรงสงฆ์แล้ว เสด็จประทับนั่งเหนือหินก้อนหนึ่งงามนัก ลัวะผู้นั้นจึงเปิดยามเอา

ชั้นทองแดงมาใส่น้ำผึ้งถวายแก่พระพุทธองค์ พระพุทธองค์ทรงรับ ชั้นทองแดงใบนั้นก็กลายเป็นทองคำและเป็นแก้วไพฑมราค มันก็บังเกิดความโลภมันจึงกล่าวว่า " ชั้นทองแดงของเรา เป็นทองแดงแท้ ๆ เพียงแต่พระพุทธเจ้าทรงจับกลับกลายเป็นทองคำและเป็นแก้วไพฑมราคไปเช่นนี้ เราไม่เอาแล้ว เราจะเอาถวายแก่พระพุทธองค์เพื่อเอาไปเป็นขันตักน้ำชำระพระหัตถ์เถิด " พระพุทธเจ้าทรงเสวยน้ำผึ้งแล้ว ก็ทรงให้ศีล 5 แก่ลัทธิผู้มัน มันรับเอาศีล 5 แล้ว ก็กลับคืนสู่เรือนของตน มองดูวัตถุสิ่งของชิ้นใดที่มีอยู่ในเรือน ก็กลับกลายเป็นทองคำไปทั้งหมด จึงพูดกับภรรยาของตนว่า " วัตถุสิ่งของเหล่านี้ไม่ใช่สมบัติของเรา หากเป็นของท้าวพระยาทั้งหลาย " ภรรยา มันกล่าวว่า " ไม่ใช่ของท้าวพระยาที่ไหน หากเกิดด้วยบุญของเรา หรือเกิดด้วยพุทธานุภาพนั้นแล " ต่างก็เกิดปสาทศรัทธาทาวียิ่งขึ้นกว่าเดิมเป็นอันมาก

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จขึ้นสู่ผาตอกไม้ แล้วทรงเหยียบบรอยพระบาทไว้ที่นั่นหนึ่งรอย เพื่อให้เป็นที่ไหว้และสักการบูชาแก่คนและเทวดาทั้งหลาย

จากนั้นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เสด็จบรรลุถึง เมืองลี้ (ปัจจุบันเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดลำพูน) เสด็จขึ้นสู่ภูเขาสูงหนึ่งอยู่ทางทิศตะวันตกแม่น้ำ แล้วประทับนั่งอยู่ มันก็ถวายอภิวาทกราบไหว้แล้วทูลว่า " ข้าแต่พระพุทธเจ้า ไม้ต้นนี้ชื่อว่า ไม้หมากขุ่น แล้วมันก็ขึ้นไปปลิดเอาลูกหมากขุ่นมา 1 ผล ถวายแก่พระพุทธองค์ เมื่อพระพุทธองค์ทรงเสวยแล้วก็เสด็จไปประทับนั่งเหนือหินก้อนหนึ่งกว้าง 2 ศอก ยาว 4 ศอก

ในกาลนั้นยังมีฤาษีรูปหนึ่งชื่อว่าอตุลฤาษีเป็นชาวลัทธิพินันभवขเป็นฤาษีอยู่ในที่แห่งนั้นทราบข่าวพระพุทธเจ้าเสด็จมาเมตตาเช่นนั้น ฤาษีรูปนั้นก็เข้ามาอภิวาทกราบไหว้พระพุทธองค์ พระพุทธองค์ตรัสถามว่า " ดูรา ท่านฤาษี ท่านมหาตถาคตเป็นการดีแท้ " อตุลฤาษีจึงกราบทูลว่า " ข้าแต่พระพุทธองค์ ข้าพระองค์ได้ทราบว่าพระพุทธองค์เสด็จมาเมตตา จึงมาอภิวาทกราบไหว้พระพุทธองค์ กราบทูลอาราธนาพระพุทธองค์ประทับพักอยู่ที่นี้ก่อนเถิด " กราบทูลแล้วท่านฤาษีก็ไปบอกแก่ลัทธิทั้งหลาย 70 หลังคาเรือน นำเข้าและอาหารมาหุงต้มกินในห้วยแห่งหนึ่ง แล้วจึงนำมาถวายแก่พระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ทรงรับและเสวยแล้ว จึงตรัสว่า " เมื่อตถาคตมาถึงที่นี่ ลัทธิทั้งหลายเอาข้าวและอาหารมาหุงมาต้มใส่บาตรตถาคต เขาพูดกันว่า " ห้วยแห่งนี้ดีมบุญ " ต่อไปภายหลังห้วยนี้จะดีชื่อว่า ห้วยต้มบุญ (บางฉบับว่า ห้วยต้มปูน ห้วยตุมปูน) สถานที่นี้เป็นที่ตั้งพระศาสนาและ " พระอรหันต์และพระเจ้าอโคกราชก็กราบทูลขอพระเกศาธาตุจากพระพุทธองค์ พระพุทธองค์ตรัสว่า " สถานที่นี้เป็นบ้านเล็กเมืองน้อย หากคนเอาใจใส่พระเกศาธาตุไม่ได้ ประการหนึ่งไม่มีถ้ำ ด้วยเหตุนี้ตถาคตไม่ควรไว้เกศาธาตุ " แล้วพระพุทธองค์ก็ทรงไว้รอยพระบาทหนึ่งรอย เพื่อเป็นที่กราบไหว้สักการบูชาแก่เขาทั้งหลาย พระบาทรอยนี้ทรงเหยียบบนก้อนหินที่พระพุทธองค์ประทับนั่งนั้น (ปัจจุบันนี้เรียกกันว่า พระบาทห้วยต้ม

อยู่ในเขตอำเภอลี่ จังหวัดลำพูน มีครุบาวงศ์เป็นเจ้าอาวาสเป็นที่รวมของกะเหรี่ยงพ.ศ. 2518 (กันซี้ที่ 8 105-108.)

แล้วพระพุทธเจ้าได้เสด็จไปสู่ทิศตะวันออกเฉียงเหนือ ไกลประมาณ 2,500 วา ทรงพบหินก้อนหนึ่งเป็นรูปเต่าตัวหนึ่ง ส่วนอตุลฤาษีก็ติดตามพระพุทธองค์ไป และนั่งอยู่บนหินก้อนนั้นในเวลามีลัวะผู้หนึ่งไปเที่ยวปามาพบพระพุทธเจ้า ก็นำเอาหมากหาคัด 3 ผล ถวายแก่พระพุทธองค์ ทรงรับแล้วทรงเสวย และทรงแบ่งให้แก่พระอรหันต์กับพระอโศกราช แล้วพระพุทธเจ้าตรัสว่า " เมื่อตถาคตมาถึงที่นี่ ลัวะผู้หนึ่งได้นำหมากหาคัดมาถวายแก่ตถาคต ต่อไปภายหน้า ห้วยนี้จะได้ชื่อว่า ห้วยแม่หาด (ข้อความนี้ไม่มีอยู่ในฉบับวัดบ้านเอี่ยม แต่ข้อความต่อไปเหมือนกับที่หมายเหตุไว้ข้างบน ซึ่งข้าพเจ้ามีความเห็นว่า น่าจะนำมาต่อตอนนั้น เพราะที่ห้วยแม่หาดไม่มีรอยพระบาท (หรืออาจจะยังมีแต่ยังค้นไม่พบ) เพราะอยู่ห่างไกลเมืองลี้มาก ความสับสนของข้อความในตอนนีขอท่านผู้รู้โปรดพิจารณา)

ต่อจากนั้นสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็เสด็จไปสู่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือ ไกลประมาณหมื่นวา ทรงพบพระอัสสชิเถรอยู่วิวะในราวป่าที่นั่น เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาจึงเข้าไปทูลถามพระพุทธองค์ ตรัสถามว่า " ท่านอัสสชิมาหาเราหรือ " พระอัสสชิก็กราบทูลว่า " ข้าพระองค์มาอยู่ในที่วิวะ ได้ทราบข่าวว่า พระพุทธองค์เสด็จมาเมตตา จึงมาทูลทูลถามไฉน "

พระอัสสชิรูปนี้เป็นลูกของชาวทมิฬที่นั่น เมื่อพระพุทธองค์เสด็จขึ้นไปประทับบนหินก้อนหนึ่ง สูงเสมอกึ่งกลางพระขงค์ของพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์มีพระประสงค์ใครจะเสวยน้ำ จึงตรัสถามว่า " มีน้ำอยู่หรือไม่ " พระอัสสชิกราบทูลว่า " พระอินทร์เนรมิตบ่อน้ำไว้ให้หนึ่งบ่อ สำหรับข้าพระองค์ " ในกาลนั้น พระอินทร์ทรงทราบว่า พระพุทธเจ้ามีพระประสงค์ใครจะเสวยน้ำ เช่นนั้นพระอินทร์จึงเสด็จไปตักมาถวาย แต่พระพุทธองค์องค์กลับเอาน้ำนั้นล้างพระบาท

ส่วนพระอัสสชิก็ไปบอกแก่ลัวะ 70 หลังคาเรือน ให้ทราบว่าพระพุทธเจ้าเสด็จมา เขาทั้งหลายก็มีความยินดี ได้เตรียมข้าน้ำปัจจัยมาใส่บาตรปรากฏว่าข้าวเหลือจากการใส่บาตรมาก พระอินทร์จึงเนรมิตบาตรหิน 2 ลูกใส่ข้าวไว้ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงเสวยและทรงทำภัตตานุโมทนาแล้ว ตรัสว่า " สถานที่แห่งนี้ควรตั้งพระศาสนา " พระอรหันต์และพระเจ้าอโศกราช ก็ทูลขอพระเกศาธาตุ พระพุทธเจ้าตรัสว่า " สถานที่แห่งนี้ควรตั้งพระศาสนา " พระอรหันต์และพระเจ้าอโศกราช ก็ทูลขอพระเกศาธาตุ พระพุทธเจ้าตรัสว่า " สถานที่นี้เป็นบ้านเล็กบ้านน้อย หินก็มีแต่หินก้อนเล็กๆ แม่หินก้อนที่ตถาคตนั่งอยู่นี้ก็เป็นหินก้อนเล็ก ประการหนึ่งถ้าที่จะสำหรับบรรจุธาตุก็หาไม่ได้ คนทั้งหลายที่จะดูแลรักษาก็หายาก ด้วยเหตุนี้ตถาคตจะไว้แต่รอยพระบาท แล้วพระพุทธองค์ก็ทรงเหยียบรอยพระบาทไว้ที่เหนือหินก้อนหนึ่ง อันสำเร็จด้วยทองคำทั้งแท่ง

เมื่อนั้นอตุลฤาษี จึงกราบทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า “ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์บวชเป็นฤาษีก็เป็นการชอบการควรแท้ แต่ว่าข้าพระองค์ยังไม่ถึงธรรมอันวิเศษประการใด ข้าพระองค์ใคร่ขอบวชในพระพุทธศาสนาเถิด ” พระพุทธองค์ตรัสว่า “ ฌีรว่าท่านจะใคร่ขอบวชในศาสนาของตถาคตแท้ ก็จงสึกแล้วมาบวชเถิด ” อตุลฤาษีก็สึกจากการเป็นฤาษีแล้วก็ขอบวชในสำนักของพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ก็ทรงบวชให้เป็นเอหิภิกขุได้ปรากฏชื่อว่า อตุลเถร แล้วก็ทรงสอนกรรมฐานแก่พระทั้ง 2 รูป (หมายถึงพระอัสสชิด้วย) และตรัสสั่งว่า “ ให้อยู่เจริญกรรมฐานและรักษารอยพระบาทตถาคตไว้ เมื่อถึงมรรคผลธรรมคือพระอรหันต์แล้ว ท่านทั้งสองจงติดตามไปหาตถาคตทางทิศตะวันตกโน้นเถิด ” (กัณฑ์ที่ 8 หน้า 109-110.)

ถึงกาลเมื่อพระพุทธเจ้าโคตมะของเราเสด็จอุบัติมาเป็นครูแก่โลก ที่นี่เป็นเมืองลัวะ ลัวะผู้หนึ่งเป็นขุนชื่อ ว่า ขุนแสนทอง เป็นใหญ่แก่ลัวะทั้งหลายในอาณาจักรที่นี่ เป็นมิตรกับโยคีผู้หนึ่งซึ่งอยู่ในเมืองผาสี มาสร้างสมบัติสิ่งของให้แก่นัน โยคีรูปนี้มีร่างกายสูงได้ 8 ศอก มีกำลังเท่าช้างสาร 7 เชือก เหตุว่ามันได้หลอกกินน้ำบ้า (ไม่ทราบว่าเป็นน้ำอะไร บางฉบับว่า น้ำบ้อป่า น้ำบายา) เกิดมาตั้งแต่ศาสนาพระพุทธเจ้ากุศลันระ เมื่อพระพุทธเจ้ากุศลันระเสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว ก็กินน้ำบ้าหาร้อยนั้นอีก (บางฉบับว่า น้ำบ้าและยาหาร้อย) เลยมีอายุยืนยาวมาถึงสมัยพระพุทธเจ้ากัศปะ เสด็จมาเป็นครูแก่โลก และเสด็จนิพพานไป มันก็กินน้ำบายาหาร้อยนั้นอีกเลยมีอายุยืนยาวมาถึงสมัยพระพุทธเจ้าโคตมะของเราทั้งหลายขุนลัวะแสนทองผูกมิตรกับโยคีรูปนี้ เพื่อให้โยคีมาสร้างสมบัติสิ่งของให้แก่ตน

ตั้งแต่หัวเรือค่านี้ออกทางทิศตะวันตกประมาณ 10 วา มีถ้ำแห่งหนึ่งงามยิ่งนักเป็นรูโค้งเข้าไปสู่ท้อง(กลาง)ดอยกว้างเท่าวิหารใหญ่หลังหนึ่ง โยคีรูปนี้อยู่ที่ปากถ้ำนี้ จากนั้นไปยังมีพระอรหันต์รูปหนึ่งชื่อว่า จันทเถร (บางฉบับว่า จันทเถร จุรันทเถร) เป็นลูกชาวเมืองกุจจินารา ท่านมาอยู่วิเวกภาวนาในถ้ำที่นั่น ใช้เวลาว่างจารคัมภีร์ที่เป็นพระธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้า คือพระไตรปิฎกได้ฝังใบลานเต็มกอบมือ โยคีรูปนั้นสร้างหีบทองคำ 7 ใบ ใส่คัมภีร์ไว้ในที่สุดของถ้ำ ทำเป็น 3 ชั้นราบเรียบเสมอเข้าไป 3 วา สูงขึ้นไปอีก 3 องค์ แต่ละองค์สูง 1 คืบต่อจากหลังพระพุทธรูปทองคำเข้าไป 3 ศอก สร้างพระพุทธรูปไสยาสน์องค์หนึ่งยาว 3 ศอก ฉินพระพักตร์ไปทางทิศตะวันออกชั้นบนสร้างเป็นแท่นทองคำ 7 แท่น เพื่อวางหีบพระคัมภีร์ไตรปิฎกทั้ง 7 หีบ ที่พระจันทเถรได้จารไว้ ต่อจากนั้นก็หล่อช่องทองคำไว้ 1 ใบ ปากกว้าง 2 วา (บางฉบับว่า 4 วา) ล้นทองคำหนึ่งล้านหนึ่งหมื่นเขวนไว้ที่ประตูตรงไปถึงพระเจดีย์ เทวดาถึงสององค์จึงจะตีช่องนี้ด้ง ถ้าใช้คนตีต้องใช้คนถึงสิบคนจึงจะตีด้ง เทวดายังตีบูชาพระพุทธเจ้าทุกวันพระเที่ยงคืน จะได้ยินเสียงดังคล้ายแมงพูนอยู่ในถ้ำ

เมื่อท่านจันทเรายังมีชีวิตอยู่ ภิภษุทั้งหลายก็ดี นักปราชญ์ทั้งหลายก็ดี ประสงค์จะศึกษาเล่าเรียน ก็มาขอยืมคัมภีร์หนังสือของท่านจันทเร เอาไปศึกษาเล่าเรียน ยึดเป็นแบบฉบับหลักฐานได้ เพราะเหตุว่าพระอรหันต์เขียนเป็นที่ถูกต้องยิ่งนัก เมื่อท่านจันทเรจะนิพพาน ท่านได้เก็บรวบรวมใส่หีบทองคำไว้เหมือนเดิม แล้วจึงนิพพานไปในถ้ำแห่งนั้น

ต่อจากนั้นขุนแสนทองก็นิมนต์โยคีรูปนั้นอยู่เฝ้ารักษาที่ผาเรือที่นั่น (บางฉบับว่า ให้ท่านเจ้าสี่ตนมารักษา) กาลครั้งนั้นพระโยคีก็ออกมาจากถ้ำเข้ามาอภิวัตกราบไหว้พระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ตรัสถามว่า “ ดูรายโคท่านมาอยู่ที่นี่ด้วยเหตุอะไร ” โยคีกราบทูลว่า “ พระอรหันต์องค์ที่เป็นลูกศิษย์ของพระองค์ มีชื่อว่าจันทเรท่านมาอยู่บริเวณที่ถ้ำหิน ท่านมาจารคัมภีร์ธรรมของพระองค์ไว้ทั้ง 3 ปีกฎ ข้าพระองค์มาสร้างหีบทองคำสำหรับใส่คัมภีร์ไว้ที่นี่ ท่านจันทเรนิพพานไปก่อนที่พระองค์จะเสด็จมาถึงที่นี่สักเล็กน้อย ส่วนข้าพระองค์ได้สร้างพระเจดีย์ทองคำสูง 7 ศอก พระพุทธรูปทองคำ 3 องค์ สร้างพระพุทธรูปโลหะสนียาว 3 ศอก และสร้างซุ้มทองคำ 1 ใบ กว้าง 2 วา ข้าพระองค์ได้สร้างไว้ในที่นี้แล ” พระพุทธเจ้าก็ทรงอนุโมทนาว่า “ สาธุ ดีนักแล การที่ท่านกระทำเช่นนั้นถือว่าเป็นบุญแก่ท่าน เป็นอันมาก อานิสงส์ก็มีแก่ท่านเป็นอันมากหาที่สุดมิได้ ”

เมื่อนั้นลัวะทั้งหลายมีขุนแสนทองเป็นประธาน ก็พากันมากกราบไหว้พระพุทธเจ้า และพระพุทธองค์ก็เสด็จลุกจากที่ประทับ ทรงเหยียบรอยพระบาทเบื้องขวาไว้ที่แท่นผาค่า ที่พระพุทธองค์ประทับนั่งในเรือทองคำนั้นแล้วพระพุทธองค์ก็เสด็จขึ้นสู่ดอยผาเรือ พระอินทร์ก็ถือจักรกัณพระพุทธรองค์ ขุนแสนทองเห็นเช่นนั้นก็บังเกิดความโสมนัสก็รำพึงว่า “ ตั้งแต่เราเกิดมาก็เพิ่งมาพบมาเห็นพระพุทธเจ้าในวันนี้ ” รำพึงเช่นนี้แล้ว จึงวิ่งไปเอาเก็งคำ (สัปทนทองคำ) มากั้นให้พระพุทธองค์ แต่ไม่ทัน จึงวิ่งตามพระพุทธเจ้ามาทันทียอดดอย พระพุทธองค์ทรงประทับนั่งเหนือยอดดอยแห่งหนึ่ง ขุนลัวะแสนทองก็กั้นสัปทนทองคำพระพุทธองค์อยู่ด้านเหนือเฉียงตะวันตก ส่วนพระอินทร์ทรงถือแตรกัณพระพุทธรองค์อยู่ด้านตะวันออกเฉียงใต้ มีพระอรหันต์และพระเจ้าอโศกราชนั่งอยู่เป็นบริวาร (กัณฐ์ที่ 8 หน้า 111-112.)

แล้วพระพุทธองค์ก็ตรัสแก่พระมหาอานนท์ว่า “ ดูรา อานนท์ บัดนี้ตถาคตมีอายุได้ 60 ปีแล้ว เมื่ออายุตถาคตเต็ม 80 ปี บริบูรณ์ก็จะนิพพานไป เมื่อตถาคตนิพพานไปแล้ว ท่านจงเอาธาตุกระดูกหน้าผากด้านซ้ายมาประดิษฐานไว้ในดอยที่นี่ เพื่อเป็นที่ไหว้แก่คนและเทวดาทั้งหลายเสมอดังตถาคตยังดำรงอายุอยู่สถานที่อยู่ทางทิศตะวันออกนี้ ราบเรียบสม่ำเสมอดี ต่อไปจะเป็นเมืองหนึ่งชื่อว่า เมืองอตุลนคร เมืองนี้จะเป็นที่อยู่แห่งคนและนักบวชผู้มีบุญเป็นจำนวนมาก ในที่นี้จะเป็นที่ประชุมแห่งคนที่มีบุญทั้งหลาย จะเป็นผู้รักษาธาตุและหีบทองคำสำหรับใส่พระไตรปิฎก เมืองนี้จะรุ่งเรืองด้วยพระรัตนตรัย อุดมด้วยพระเถระานุเถระผู้ตั้งอยู่ในสร

ณาคมนต์เสมอกันทุกองค์เทวดาจะนำธาตุออกมาให้คนและเทวดาทั้งหลายได้สักการบูชา
ตถาคตมีชีวิตอยู่เพื่อสมบัติสุข 3 ประการแก่คนทั้งหลายฉันใด ส่วนสวรรค์ธาตุกระดูกหน้า
ผากตถาคตฝ่ายซ้าย ที่มาประดิษฐานอยู่ในดอยนี้ ก็จะนำความสุข 3 ประการมาให้แก่คน
และเทวดาทั้งหลายฉันนั้น " พระมหากษัตริย์กษัตริย์กษัตริย์ถามว่า " ข้าแต่พระพุทธเจ้าดอยลูกนี้
จะเป็นที่ประดิษฐานพระธาตุเจ้าอันประเสริฐ ต่อไปภายหน้าดอยลูกนี้จะมีชื่อประการใด " พระ
พุทธเจ้าตรัสว่า " ดูรา อานนท์ เมื่อตถาคตมาถึงที่นี่ ลัวะทั้งหลายเอากิ่ง (สัปทน) มากั้นให้
เรา สถานที่นี้มีนิมิตเป็นไปกับดอยกิ่ง เช่นนี้ ต่อไปภายหน้าจะได้ชื่อว่า ดอยกิ่ง (พระธาตุ
ดอยกิ่ง อยู่ในเขตอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่)

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงสถิตสำราญอยู่ที่ยอดภูเขาที่นั่น ทรงแสดงพระธรรม
และเทศนาสั่งสอนลัวะทั้งหลายมีขุนแสนทองเป็นต้น พวกเขาได้นำโภชนาหารมาถวายแก่พระ
พุทธองค์ทุกวัน

ส่วนว่าพระอัสสชิเถร และพระอดุลเถร ที่พระพุทธเจ้ารับสั่งให้อยู่ปฏิบัติรักษาพระบาท
ผ้าน้อยเมืองลา อันมีในเมืองอาควี คือเมืองลี (แต่ตามเรื่องกล่าวว่า ท่านทั้งสองอยู่เมืองลี
จังหวัดลำพูน) ท่านอยู่ปฏิบัติพระบาทผ้าน้อยห้วยเมืองลานัน ท่านจำเรณูภาวนาจนสำเร็จ
พระอรหัตตผล แล้วจึงปรึกษากันว่า " ดูราอาวุโส พระพุทธเจ้าทรงพระเมตตาสั่งเราว่า เมื่อเรา
ทั้งสองจำเรณูภาวนาสำเร็จมรรคสำเร็จผลแล้ว จงไปตามหาดตถาคตทางทิศตะวันตกเฉียงใต้โน้น
เถิด " (เรื่องตอนที่เกี่ยวกับเมืองลีว่า ทิศตะวันตกตรง) บัดนี้เราทั้งสองสำเร็จเป็นพระอรหันต์
แล้วเราทั้งสองควรติดตามไปเฝ้าพระพุทธองค์เถิด " เมื่อปรึกษากันแล้ว ก็ชวนกันเหาะมา
ทางอากาศติดตามมาหาพระพุทธองค์ จึงมาพบพระพุทธองค์ที่ดอยกิ่งที่นั่น เมื่อทั้งสองถวาย
อภิวัตแล้ว พระพุทธ พระพุทธองค์ก็ตรัสถามว่า " ท่านทั้งสองมาโดยด่วนแท้หนอ " พระ
เถระทั้งสองก็กราบทูลว่า " ข้าแต่พระพุทธเจ้า ข้าพระองค์มาโดยด่วน เพื่อจะมาอภิวัตพระ
พุทธองค์ ด้วยว่าข้าพระองค์ทั้งคู่ได้บรรลุธรรมวิเศษแล้ว จึงมาอภิวัตพระพุทธองค์แล " พระ
พุทธเจ้าตรัสว่า " ดีแล ท่านทั้งสองจงชวนกันกลับไปอยู่รักษาพระบาทผ้าน้อยที่นั่น ก็เท่ากับได้
อยู่อุปัฏฐากตถาคตทุกวันแล " พระเถระทั้งสองรูปนั้นก็รับสนองพระพุทธโธวาจาว่า " สาธุ ดีแล "
แล้วก็ถวายอำลาพระพุทธเจ้ากลับไปสู่ผ้าน้อยอันเป็นที่อยู่ของตน อุปัฏฐากพระพุทธรบาทที่นั่นได้
นาน 3 วัน ก็ถึงแก่นิพพานไปในวันเดียวกันทั้งสององค์คน (กัณฑ์ที่ 8 หน้า 113-114.)

นโม ตัสสตัถุ ๙ ตัตถ สัตตาเห ภควา วิหริตฺวา ตโต ภควา คันตฺวา อัญญตรัสมี
สมบัติ ดูรา สัปบุรุษ ทั้งหลาย พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่ดอยกิ่งที่นั่นนานได้ 7 วัน ก็เสด็จ
ลงจากยอดภูเขาภูเขานั้น ทรงดำเนินไปตามราวป่าแห่งหนึ่ง เสด็จลงสู่แม่น้ำระมิงค์ แล้วเสด็จ
เลียบไปตามฝั่งแม่น้ำขึ้นไปทางทิศเหนือ เป็นระยะทางประมาณ 10,000 วา ทรงพบลัวะคน

หนึ่ง กำลังสร้างระหัดพัดน้ำขึ้นใสนาปลังอยู่ (นาปลัง หมายถึง นาตอ นาเจียง) ลัวะผู้้นพอ เห็นพระพุทเจ้าเสด็จมา ก็รีบแก้ผ้าโพกศีรษะออกมาเช็ดพระบาทของพระพุทองค์ แล้วกลับเอาโพกหัวตามเดิม เมื่อเผาผ้าเช็ดพระบาทแล้ว ผ้าผืนนั้นก็กลายเป็นทองคำไปทั้งผืน ก็บังเกิดความยินดียิ่ง จึงกราบทูลอาราธนาว่า “ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขออาราธนาอิมนต์ประทับอยู่โปรดเมตตาข้าพระองค์ในที่นี้ก่อนเถิด ” พระพุทเจ้าก็เสด็จประทับเหนือภูเขาลูกหนึ่งมีอยู่ทิศตะวันตกบ้านลัวะที่นั่น

ส่วนลัวะผู้้น ก็รีบวิ่งไปหุงข้าวทำอาหารอย่างละ 2 หม้อ คือข้าว 2 หม้อ แกง 2 หม้อ ในบัดดลนั้นข้าวและแกงอย่างละสองหม้อนั้น ก็กลับกลายเป็นข้าวทิพย์และแกงทิพย์ นำมาถวายแก่พระพุทเจ้า เมื่อพระพุทองค์เสวยแล้ว ข้าวและแกงก็เหลือแม้ถวายแก่พระอรหันต์ทั้งหลายก็เหลือ เมื่อพระพุทองค์เสวยและพระอรหันต์ทั้งหลายฉันแล้ว พระเจ้าอโคกราชจึงตรัสแก่ลัวะผู้้นว่า “ ดูรา ขุนหลวง ท่านมาสร้างระหัดพัดน้ำขึ้นใสนาปลังนั้น ไม่ต้องทำให้ลำบากใจเลย ท่านจงสมาทานเอาศีลจากพระพุทเจ้าเถิด ข้าวของสมบัติที่ท่านจะกินจะบริโภคจะต้องเกิดมีย่างมากมายเป็นแน่แท้ ” ลัวะผู้้นก็เข้ามากราบสมาทานเบญจศีลจากพระพุทเจ้า พระพุทองค์ก็ทรงประทานเบญจศีลให้ เมื่อลัวะผู้้นรับเบญจศีลแล้วก็กราบอำลาคืนสู่เรือนของตน เมื่อถึงเรือนแล้ว ก็เห็นสิ่งของทุกสิ่งในเรือนกลับกลายเป็นทองคำไปสิ้น จึงรำพึงว่า “ แต่ก่อนเราทำนาเกือบตาย ยังไม่พอเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง วันนี้เรารับศีลจากพระพุทเจ้าแล้วกลับมาเรือน สิ่งของอันใดก็กลายเป็นทองคำไปสิ้น ศีลของพระพุทเจ้าประเสริฐแท้ เราจะรักษาตลอดชีวิตของเราแล ”

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทเจ้า หลังจากทรงให้ศีลแก่ลัวะผู้้นแล้ว จึงตรัสแก่พระอรหันต์ทั้งหลายว่า “ ดูราภิกษุทั้งหลาย ในเมื่อตถาคตมาถึงที่นี่ พบลัวะกำลังทำระหัดพัดน้ำขึ้นใสนาเมื่อถามแล้ว ลัวะก็ตอบว่า “ สถานที่นี้แห้งหอดด้วยน้ำใช้ทำนา จึงต้องทำระหัดพัดน้ำใสนา ” ต่อไปภายหน้าเมืองนี้จะได้ชื่อว่า เมืองหอดน้ำ (หอดแปลว่า แห้งแล้ง โหยหิว ปัจจุบันนี้เป็นอำเภอฮอด จังหวัดเชียงใหม่) เมื่อพระพุทเจ้าตรัสพยากรณ์จบแล้ว พระอรหันต์ทั้งหลายและพระเจ้าอโคกราชจึงกราบทูลว่า “ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ฐานะที่นี้ดียิ่ง สมควรตั้งพระศาสนาไว้แห่งหนึ่ง ขอพระองค์ทรงมีพระเมตตาไว้พระเกศาธาตุเถิด ” พระพุทองค์ตรัสว่า “ ดูราภิกษุทั้งหลายฐานะที่นี้ไม่มีถ้ำของเขา ไม่สมควรจะไว้ธาตุ ” แล้วพระพุทองค์ก็เสด็จลุกจากที่นั่น เสด็จไปตามฝั่งแม่น้ำขึ้นไปทางทิศเหนือไกลประมาณ 10,000 วา ก็ทรงพบหินก้อนหนึ่งรูปร่างเหมือนเต่า พระพุทองค์ทรงประทับนั่งเหนือหินก้อนนั้น ในกาลนั้นมีพญานาคตนหนึ่งออกจากที่อยู่แห่งตน เข้ามาอภิวัตพระพุทเจ้า

เมื่อนั้นพระอรหันต์ พระเจ้าอโศกราชและพญานาค ก็ช่วยกันกราบทูลว่า “ ข้าแต่พระพุทธรองค์ผู้เจริญฐานะที่นี้ควรตั้งพระศาสนาไว้พระธาตุแท้แล ” พระพุทธรองค์ตรัสว่า “ ฐานะที่นี้ไม่มีถ้ำ ไม่ควรไว้ธาตุ ” จึงกราบทูลแล้วพระพุทธรเจ้าก็เสด็จไปทรงเหยียบรอยพระบาทไว้เหนือหินก้อนนั้น มีรอยลึกประมาณสี่นิ้วมือชวาง (ฝ่ามือตะแคง) ไว้เป็นที่สักการบูชาแก่คนและเทวดาทั้งหลายแล

พระพุทธรเจ้าเสด็จจากที่นั้นขึ้นไปทางทิศเหนือตามขุนเขาน้ำแม่ระมิงค์ ไกลได้ 14,000 วา (บางฉบับ ว่า 4,000 วา) ทรงพบพญานาคตนหนึ่ง เป็นนาคที่ใจกักขฬะกล้าแข็งหยาบกระด้าง เมื่อมันเห็นพระพุทธรเจ้าก็คิดว่า “ กูจะทำร้ายบุรุษผู้นี้ ” พระพุทธรองค์จึงทรงแสดงปาฏิหาริย์บันดาลให้ยกกายไม่ขึ้น มันก็รู้สึกหนักหัวและหนักร่างกายยิ่ง มันจึงคิดว่า “ กูก็เป็นผู้มีฤทธิ์ผู้หนึ่ง แต่บุรุษผู้นี้กลับมีฤทธิ์มากจริงหนอ ” พระพุทธรองค์จึงทรงลำแดงปาฏิหาริย์ให้มันเห็นมันจึงรู้ว่า “ ที่แท้บุรุษผู้นี้ หากเป็นพระพุทธรเจ้าองค์ประเสริฐแท้ ๆ ขอพระองค์โปรดกรุณาให้ข้าพระองค์ยกหัวขึ้นและเคลื่อนไหวร่างกายได้เถิด ข้าพระองค์ไม่ทราบว่าเป็นพระพุทธรเจ้า จึงได้คิดกระทำผิดต่อพระองค์ บัดนี้ข้าพระองค์รู้สึกหนักหัวและหนักร่างกายยิ่ง ” พระพุทธรเจ้าก็ทรงทราบสภาวะแห่งจิตที่อ่อนน้อมของพญานาค เป็นอันอ่อนละเอียดยิ่งนัก พระองค์ก็ทรงคลายอิทธิฤทธิ์ให้พญานาคเคลื่อนไหวตัวได้ มันก็ไปนำเอาอาสนามาให้พระพุทธรองค์ประทับนั่งเหนือหินก้อนหนึ่ง ซึ่งกว้างศอก ยาว 8 ศอก แล้วก็ไปนำเอาข้าวน้ำโภชนาหาร มาถวายทานแก่พระพุทธรองค์ พระพุทธรองค์เสวยไม่ได้ พญานาคก็บันดาลให้น้ำพุ่งออกมาจากแผ่นดินพร้อมทั้งชันทองคำบรรจุน้ำ แล้วนำไปถวายแก่พระพุทธรเจ้าให้ได้เสวย เมื่อพระพุทธรองค์ทรงทำภัตตกิจแล้ว พญานาคก็สมาทานเบญจศีล พระพุทธรองค์ก็ทรงประทานให้ พญานาคก็ยิ่งเพิ่มศรัทธาปราศหะเป็นอันมาก จึงควักเอาดวงตาทั้ง 2 ข้างถวายแก่พระพุทธรองค์ แล้วก็เลิกพังพระพักตร์ไปทางทิศบูรพาตรัสว่า “ ฐานะที่นี้พญานาคตนนี้ถวายดวงตาเป็นทานแก่ตถาคต ต่อไปภายหน้าสถานที่นี้จักได้เป็นเมือง ๆ หนึ่งจะปรากฏชื่อว่ากลับไปสู่เมืองนาค อันเป็นที่อยู่แห่งตน ในขณะนั้นดวงตาทิพย์ก็เกิดมีขึ้นแก่พญานาค นับเป็นดวงตาที่แจ่มใสยิ่งกว่าเดิม ด้วยอานิสงส์ที่ได้ถวายดวงตาเป็นทานแก่พระพุทธรเจ้านั้นแล

จากนั้นพระพุทธรเจ้าก็เสด็จเลียบขึ้นไปทางทิศเหนือ ทรงบรรลุถึงสถานที่แห่งหนึ่ง แล้วทรงฝันพระพักตร์ไปทางทิศบูรพา ทรงรำพึงว่า “ อายุตถาคตได้ 60 พรรษาแล้ว ยังคงเหลืออีก 20 พรรษาก็จะปรินิพพาน ธาตุตถาคตจะมาบรรจุในเมืองนี้มากกว่าเมืองอื่น ” ธรรมสังเวคก็บังเกิดแก่ตถาคต ต่อไปภายหน้าสถานที่นี้จักได้ชื่อว่า สังเวคฐานเจดีย์ แล

จากนั้นพระพุทธรเจ้าก็เสด็จไปสู่ทิศตะวันออกประมาณ 1,000 วา (บางฉบับว่า 1,000 วา) เสด็จไปถึงบ้านกุมภการเศรษฐี ยังมีลัวะผู้หนึ่งเป็นเศรษฐีช่างหม้อ ปั้นหม้อขายและเป็น

นายบ้านที่นั่น เห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาจึงทูลถามว่า “ เจ้ากูจะไปไหนหนอ ” พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ เราตถาคตจาริกมาถึงเมืองที่นี่ เพื่อจะโปรดสัตว์ทั้งหลาย ” กุมภการเศรษฐีจึงกราบทูลว่า “ เจ้ากูหากเป็นพระพุทธเจ้าเป็นแน่แท้ ” จึงกราบทูลอาราธนาว่า “ ข้าแต่พระพุทธเจ้า ผู้เจ้าขอโปรดมีพระมหากรุณาธิคุณสถิตประทับ โปรดเมตตาข้าพระองค์ทั้งหลายในที่นี้สัก 7 วันเถิด ” แล้วกุมภการเศรษฐีก็สร้างกุฏิหลังเล็กถวายเป็นที่ประทับสำหรับพระองค์ 7 วัน ชาวบ้านทั้งหลายก็นำข้าวน้ำโภชนาหาร มาถวายแก่พระพุทธองค์ ทรงรับแล้วก็ทรงอนุโมทนา แล้วตรัสแก่พระอรหันต์และพระเจ้าอโศกราชว่า “ ดูรา ภิกษุทั้งหลาย เมื่อตถาคตมาถึงที่นี่ ลัวะทั้งหลายนำข้าวน้ำโภชนาหารมาถวาย แล้วอาราธนาว่า “ ขอพระองค์จงอนุชา ต่อไปภายหน้าสถานที่นี้จะกลายเป็นเมือง ๆ หนึ่งปรากฏชื่อว่า ภูษานคร (ลำพูน) ขณะนั้นพระอรหันต์และพระเจ้าอโศกราชก็กราบทูลขอเอาพระเกศาธาตุว่า “ ฐานะที่นี่ควรตั้งพระศาสนาของพระพุทธเจ้า ขอพระองค์โปรดเมตตาประทานพระเกศาธาตุเถิด ” พระพุทธองค์ก็ทรงลูบพระเศียร ได้พระเกศาธาตุมาหนึ่งองค์ ทรงประทานแก่พระอรหันต์และพระเจ้าอโศกราช จึงพร้อมด้วยพวกลัวะทั้งหลายมีกุมภการเศรษฐีเป็นต้น จึงขุดหลุมลึก 101 วา แล้วอัญเชิญพระเกศาธาตุใส่ในกระบอกไม้ซาง บรรจุใส่ในผอบทองคำใหญ่ 8 กำมือ นำลงไปบรรจุในหลุม ลัวะทั้งหลายก็นำเอาสมบัติสิ่งของทั้งหลายสิบเจ็ดแสนใส่ลงไปบูชาพระเกศาธาตุ แล้วก่อเจดีย์ทองคำสูง 7 ศอก ครอบผอบทองคำไว้ พระอินทร์ก็ทรงเนรมิตยন্ত্রจักรผันไว้ ใช้ดินกลบถมจนเรียบเรียบร้อย แล้วสมเด็จพระพุทธเจ้าจึงตรัสแก่พระอรหันต์และพระเจ้าอโศกราชว่า “ เมื่อใดตถาคตนิพพานไปแล้ว ท่านทั้งหลายจงนำเอาธาตุกระดูกกระหม่อมหัวซีกขวา แห่งตถาคตมาประดิษฐานไว้ ณ ที่นี้ ”

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็เสด็จจากที่นั่นขึ้นไปทางทิศเหนือไกลประมาณ 10,000 วา ทรงบรรลุถึงบ้านลัวะแห่งหนึ่ง ทรงพบม่าน (พม่า) ผู้หนึ่ง นำหมากสดและพลูเหลือง ซ้อนกันถวายแก่พระพุทธเจ้าว่า “ ข้าแต่พระพุทธเจ้า พระองค์โปรดคอมชีชา (บางฉบับว่า ทีชา เข้าใจว่า หมายความว่า ฉันท เสดวย) เถิด ” พระพุทธองค์ทรงรับแล้วก็เสวยหมากพลูนั้น ม่านผู้นั้นก็นำข้าวน้ำมาถวายแก่พระพุทธเจ้า ในเวลานั้นพระอาทิตย์กำลังจะเที่ยง

พระพุทธองค์ทรงประทับอยู่ที่นั่น 1 วัน ตรัสแก่พระอรหันต์และพระเจ้าอโศกราชว่า “ เมื่อตถาคตมาถึงที่นี่ มีม่านผู้นั้นเอาหมากสดกับพลูมาถวายตถาคต แล้วบอกว่า “ ท่านจงคอมชีชาเถิด ” ต่อไปภายหน้าบ้านนี้จะได้ชื่อว่าบ้านชีชางต่อไปจะแปรไปว่าเวียงกุมกาม (ปัจจุบันอยู่ในเขตอำเภอสารภี จังหวัดเชียงใหม่) พระอรหันต์และพระเจ้าอโศกราชจึงกราบทูลว่า “ สถานที่นี้ควรตั้งพระศาสนาไว้แล ” แล้วก็ทูลขอพระเกศาธาตุจากพระพุทธองค์ ๆ ก็ทรงใช้พระหัตถ์ขวาลูบพระเศียร ได้พระเกศาธาตุหนึ่งองค์ ทรงประทานแก่เขาทั้งหลายคือ แก่พระ

อรหันต์ พระเจ้าอโศกราชและลัวะทั้งหลาย แล้วลัวะและม่านผู้นั้นก็ขุดหลุมลึก 101 ศอก กว้าง 101 ศอก อัญเชิญพระเกศาธาตุบรรจุในกระบอกไม้รวก นำเข้าไปในผอบทองคำใหญ่ 7 กำมือ อัญเชิญลงไปบรรจุในกันหลุมที่ขุดนั้น ม่านผู้นั้นสร้างพระเจดีย์ครอบก่อกสูง 2 ศอก (บางฉบับว่า 10 ศอก) เป็นที่หมายพระบรมธาตุแล้วพระพุทธองค์ทรงสั่งว่า " เมื่อตถาคต นิพพานไปแล้ว จงนำเอาธาตุกระดูกข้างขวาของตถาคต มาบรรจุไว้ ณ ที่นี้เถิด " พระอรหันต์ พระเจ้าอโศกราช พระอินทร์ และพระมหาอานนท์ นอนพักแรมอยู่ในสถานที่นั้น

ส่วนสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จไปพักประทับนอนอยู่ที่ภูเขาลูกเล็กลูกหนึ่ง อยู่ทางทิศตะวันตก พระองค์ประทับอยู่ใต้ต้นมะขามใหญ่ต้นหนึ่ง ซึ่งใหญ่ประมาณ 8 กำ สูง 15 ศอก ทรงประทับอยู่เมตตาในที่นั่งตลอดราตรี ในกลางคืนนั้นเพชฌัญญูทั้งหลายก็โสมนัสยินดี จึงบันดาลให้ฝนเงิน ฝนทองคำตกลงมาบูชาพระพุทธองค์ ครั้นสว่างขึ้นมา แก้ว เงิน ทองคำ เหล่านั้นก็หายเข้าไปสู่ใต้ภูเขาลูกเล็กนั้น เป็นไปเพราะพุทธานุภาพเหตุนี้ภูเขาลูกนั้นจึงได้ชื่อว่า ดอยเขาค้ำหลวง (ปัจจุบันคือพระธาตุดอยคำ ตำบลแม่เหียะ อำเภอเมืองเชียงใหม่) (กัณฑ์ที่ 9 หน้า 115-118.)

ต่อจากนั้นสมเด็จพระชินสีห์เจ้า ก็เสด็จพราจากที่นั้น ในระหว่างทางทรงพบชีมาน (นักบวชชาวพม่า) คือนักบวช 2 รูป นุ่งผ้าผ่าเกลียดยิ่งนัก นักบวชทั้งสองเห็นพระพุทธเจ้า เสด็จมา ก็ถวายอภิวัตและเอาบาตรถวายทานแก่พระพุทธองค์ 2 ลูก พระพุทธเจ้าตรัสว่า " ท่านทั้งสองนุ่งผ้าผ่าเกลียดยิ่ง ไม่เป็นสมณสารูปแม้แต่น้อย " ชีมานทั้งสองรูป เลยบังเกิดความละอาย ก็เลยลี้จากเพศนักบวชนั้น ทูลขอบวชต่อพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์ก็ทรงบวชให้ด้วยวิธีเอหิภิกขุ แล้วตรัสแก่พระอินทร์ พระเจ้าอโศกราชและพระอรหันต์ทั้งหลายว่า " ต่อไปภายหน้าสถานที่ที่นี้จักเป็นที่ที่มีกษัตริย์มหาศาล และเพราะสถานที่นี้ ชีมานลี้จากเพศนักบวชแบบเดิมอันไม่เรียบร้อยแล้วขอบวชไม่ได้เป็นเอหิภิกขุ เช่นนี้ สถานที่ที่นี้จักเป็นเมืองชื่อว่า อภินวนคร คือเวียงเชียงใหม่ เหตุตั้ง

.....ต้นฉบับข้อความขาดไป 1 บรรทัด.....

วิวเดือน เอาเนื้อมาอย่างไว้ เขาทั้งคู่จึงนำข้าวและเนื้อกระทิงอย่างนั้น ถวายแก่พระพุทธเจ้า พระพุทธองค์เสวยแล้วตรัสพยากรณ์ว่า " ต่อไปภายหน้า สถานที่นี้คนทั้งหลายจะมาสร้างอาราม จะปรากฏชื่อว่า อโศการาม ตามนิมิตที่ลัวะอย่างเนื้อแห่งนั้นแล " พระอรหันต์และพระเจ้าอโศกราชจึงทูลขอพระเกศาธาตุหนึ่งองค์ อัญเชิญบรรจุไว้ในสถานที่นั้นและได้ปรากฏชื่อว่า วัดอโศการาม จนถึงกาลบัดนี้

พระพุทธเจ้าเสด็จจากที่นั้นไปสู่ทิศใต้ ทรงประทับนั่งอยู่ที่แห่งหนึ่ง มีลัวะสองคน เอามะม่วงผล มาถวายแก่พระพุทธเจ้า ลัวะทั้งหลายก็นำมะปราง มะขุน (ส้มเกลี้ยง) และข้าว

ข้อมมืออันขาวงามมาถวายแก่พระพุทธเจ้าเมื่อพระพุทธองค์เสวยแล้ว พวกเขาก็เอาสัมปอยและน้ำหอมถวายพร้อมทั้งน้ำสำหรับสงฆ์และน้ำสำหรับล้างพระหัตถ์ พระพุทธองค์ก็ทรงสงฆ์และสระพระเกศา ก็ประทับอยู่ทรงแสดงพระธรรมเทศนาสั่งสอนพวกลัวะทั้งหลายตลอด 3 วัน 3 คืน แล้วทรงพยากรณ์ว่า "ต่อไปภายหน้า คนทั้งหลายจะมาสร้างอารามขึ้น ณ สถานที่นี้เป็นอารามใหญ่ จักปรากฏชื่อว่าพีชอาราม (ชื่อวัดศรีเกิด อำเภอเมือง เชียงใหม่) แล้วพระเจ้าอโศกราชก็ทูลขอพระเกศาธาตุอัญเชิญบรรจุไว้ในสถานที่นั้น

จากนั้นสมเด็จพระพุทธเจ้าก็เสด็จไปทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ ลัวะคนหนึ่งเห็นพระพุทธเจ้าเสด็จมาเมตตา ก็รีบปลูกกระท่อมใหญ่หลังหนึ่ง แล้วกราบทูลอาราธนาพระพุทธเจ้าประทับสำราญอยู่ในกระท่อม พระพุทธองค์ก็ทรงสงเคราะห์เมตตาประทับอยู่จนสิ้น 1 ราตรี แล้วตรัสพยากรณ์ว่า " เมื่อตถาคตมาถึงที่นี่ ทมิฬมีความยินดีปีติมาก สร้างกระท่อมให้ตถาคตอยู่สำราญ ควรแก่การโสมนัสยินดียิ่ง ต่อไปภายหน้า คนทั้งหลายจะมาสร้างอารามใหญ่ในที่นี้จะปรากฏชื่อว่า นันทาราม แล้วพระอรหันต์และพระเจ้าอโศกราชก็ทูลขอพระเกศาธาตุหนึ่งองค์บรรจุไว้ในสถานที่นั้น

ต่อจากนั้น ลัวะก็อาราธนาพระพุทธองค์เสด็จไปเมตตาที่บ้านของเขา พระพุทธเจ้าก็เสด็จเคลื่อนจากที่นั้นไปถึงบ้านของลัวะ ประทับเหนือแท่นอาสนาท่ามกลางบ้านแห่งนั้น ลัวะผู้นั้นก็บังเกิดความยินดีปลาบปลื้มยิ่ง จึงฝังค่างจัดร ธงแผ่นผ้าถวายบูชาพระพุทธเจ้า ในเวลานั้นยังมีนักบวชมานรูปหนึ่ง มีอายุได้ 120 ปี และได้บวชนอกศาสนา หาประโยชน์สิ่งใดมิได้ บัดนี้มาพบเห็นพระพุทธเจ้าตบตาเช่นนี้ ดียิ่งนัก " แล้วก็แก้ผ้าสไบชุบน้ำมันจตุบูชาพระพุทธเจ้า พระพุทธองค์จึงตรัสพยากรณ์ว่า " เมื่อตถาคตถึงที่นี่ เขาทั้งหลายมาปักฉัตรและธงถวายบูชาชื่อก็จุดผ้าสไบบูชาเป็นอันรุ่งโรจน์โชติกาการยิ่ง ต่อไปภายหน้า คนทั้งหลายจะมาสร้างวัดที่นี่ เป็นอารามอันใหญ่แห่งหนึ่ง จะปรากฏนามว่า โชติอาราม พระเจ้าอโศกราชและพระอรหันต์ทั้งหลายก็ทูลขอพระเกศาธาตุเอาบรรจุไว้ในกระบอกลังไม้ซาง ใส่ในผอบทองคำใหญ่ 7 กำมือ ลัวะทั้งหลายก็ขุดหลุมลึก 400 ศอก แล้วอัญเชิญพระเกศาธาตุลงบรรจุในกำหลุมเอาสมบัติน้ำของอมใส่เป็นจำนวนมาก พระอินทร์ทรงเนรมิตยন্ত্রจักรผันป้องกันไว้ แล้วก็กลบก่อเจดีย์ครอบสูง 3 ศอก (บางฉบับว่า 300 ศอก) พระพุทธองค์ทรงสั่งพระอรหันต์และพระเจ้าอโศกราชไว้ว่า " เมื่อเราตถาคตนิพพานไปแล้ว ท่านทั้งหลายจงเอาธาตุอัญมมือข้างขวาของตถาคต มาไว้ที่นี่เถิด " (กัณฑ์ที่ 8 หน้า 119-120.)

ข้อมูลจาก ตำนานพระเจ้าเลียบโลก อ่างใน กตัญญู ชูชื่น "พระเจ้าเลียบโลกฉบับล้านนา : บทวิเคราะห์" วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร 2525.

มีพระยาตน 1 ชื่อว่าอโศกราชกินเมืองกุสินารายไปอุปัฏฐากพระเจ้าในป่าเขตวันถือเก็บ
ดิน (รองพระบาท) กับไม้เท้าไปตามพระเจ้าออกป่าเขตวัน เดือนเจียง (เดือนอ้าย) แรมค่ำ 1
เดินเทศสันตรีไปสั่ง

ลานที่ 10 สอนบัณฑิตบ้านใหญ่เมืองน้อยไปเมืองกุสินารายไปเมืองกุลวาแล้วไปเมืองแก้ว
ไปเมืองลงกาไปสวนตาลไปเมืองจันทรวงไปเชียงตุง ไปสู่ม่าน้ำใหญ่อัน 1 ชื่อว่าพยาฆนที
อาบน้ำชำระช่วยหน้าสีพื้นที่นั้น ยังมีลัวะผู้ 1 ชื่อว่าขุนตู มันทาห่อข้าวไปปามาหั้นพระเจ้ายก
ยินดีก็หื้อข้าวเป็นทาน พระเจ้ารับฉันแล้วก็ลงมาด้วยแคม (ผัง) น้ำพยาฆนทีไปถึงดอยลูก 1
ชื่อว่า สุขุม พระเจ้าตนเดียวขึ้นนั่งอยู่หัวดอยที่นั่น ยังมีลัวะผู้ 1 ชื่อว่าขุนอ้ายอุ้นมัทน
พระพุทธานุเจ้ามัน... (ไม่ชัด) ... มาทานพระเจ้ารับฉันแล้วก็รำพึงว่าฐานที่นี้จักเป็นเมืองอันใหญ่
1 ลุนหลัง ก็มีหมื่นชะแลว่าอัน พระยาอโศกและอรหันตาเจ้าจากันว่าที่นี้ควร.. (ไม่ชัด)
ธาตุพระเอามือลูบหัวได้เกศาเส้น 1 หื้อแก่อรหันตา แลพระยาอโศกแล้วก็หื้อแก่ขุนอ้ายอุ้นรับ
เอาใส่บอกรั้วแล้วใส่ชอุบ (ผอบ) คำใหญ่

ลานที่ 11 7 ศอก (อา) ภาชนะเข้าไว้ในอุโมงค์ แล้วอ้ายขุนใส่ข้าวของล้าน 7 แสน บูชาก่อ
เจดีย์สูง 3 ศอก พระยาอินทรีไสยนต์ผัด ไว้เพื่อบหื้อเป็นอันตราาย ถมดีแล้วพระเจ้าสั่งว่า เมื่อ
กฐินพานแล้วสูงจุ่งเอาธาตุฝ้ามือมาไว้กับเกศาเส้นนี้เทอะว่าอันวันนั้นแล ถัดนั้นพราจจากที่นั้นไป
ถึงดอยทอง เมืองพะยาก ยังมียักษ์ตัว 1 อยู่หัวดอยที่นั่น ขุนลัวะผู้กินเมืองพะยากชื่อว่า
อุตตร 2 เดือนไหนหื้อคนแก่ยักษ์กินผู้ 1 มันทนพระเจ้ามันว่าจักกิน ยืนมือกำช้ายหื้อแก่มัน
ๆ จักกินก็กลายเป็นออกไม้ค่าไม้แดงเป็นแก้วเป็นเงินเป็นคำ มันทนอัศจรรย์นัก จักกินไปได้
พระเจ้ายกกระทำปาฏิหาริย์หื้อมันหั้น มันทนว่าเจ้ากุหากพระเจ้าดีหลีตาย ว่าอันพระเจ้าจึงสอนมันว่า
มึงอย่ากินสัตว์ตัวมีชีวิตฉันนี้ข้าบดี มิมันยังกินจักได้ไปไหม้ในนรกนานนักแล ข้าจักได้เป็นยักษ์
5 ร้อยชาติเล่า แลมึงจุ่งละบาปเสียแล้วจุ่งกระทำบุญเทอะ มันทนนั้นเป็นดังภาษา พระเจ้าหื้อ
มันนั่งครุบเข่านบมือไหวแล้วหื้อศีล 5 แก่มัน ครั้นมันเอาศีล 5 แล้ว เขี้ยวมัน 4 เส้นอันพัน
ริมปาก

ลานที่ 12 นั้นก็หลอน (หลุด) ตกเสีย เล็บมืออันยาวเคยยาดกินขึ้น นั้นก็หลอนตกทั้งสิบนิ้ว
ขนมันอันยาวเป็นตั้งเหนียวนักก็หล่นเสียกลายเป็นผู้ดีมีศีลมีธรรม มันทนยิดก็เว้นที่หังมวลหื้อแก่
พระพุทธานุเจ้ามันแล พระเจ้านอนที่นั่นคืน 1 รุ่งเช้าพระยายักษ์ก็มาหื้อทานข้าวแก่พระเจ้ามันแล
ลัวะผู้กินเมืองพะยากรู้ว่าพระเจ้าสอนยักษ์แล้วยินดีจึงเอาข้าวน้ำโภชนะอาหารมาหื้อทานแก่

พระเจ้าแลอรหันตาแลพระยาอโศกแล้วไหว้วาที่นี้ก็ควรตั้งศาสนาแห่ง 1 แลว่าอัน ก็ขอเอาธาตุ
ซึ่งพระเจ้า พระเอามือขวาอุบลุดตมงค์ (ร่างกายส่วนบนคือศีระชะ) ได้ผสมเส้น 1 อรหันตา
เอาหื้อแก่ขุนลัวะรับเอาใส่บอกลั้วแล้วใส่อบแก้วมรกตใหญ่ 7 กำ ใส่ข้าวของบูชาในอบแก้ว
มากนัก ยังมีถ้ำอัน 1 กว้างยาว 5 รัยวาเท่ากันก็นิมนต์เอาธาตุเจ้าเข้าไว้ในถ้ำที่นั้นเพื่อเป็นที่
ไหว้แลบูชา พระยาอินทร์ใส่ยันต์ผัดไว้กลางถ้ำจิมพระธาตุเจ้าแล้วเอาหินก้อนใหญ่ถมปากถ้ำไว้
ประตูถ้ำมี 2 ฝ่าย วันตกวันออกห้วยขึ้นต่อประตูถ้ำทั้ง 2 เมื่อเช้าแดดส่องประตูวันออก เมื่อ
ค่ำแดดส่องประตูถ้ำวัน

ลานที่ 13 ตกพระเจ้าลูกไปเอาแม่ตีนย้าหน้าผาก่อน 1 กว้าง 4 ศอก ยาว 5 ศอก จิม
เค้าไม้หมากขนุนต้น 1 แล้วพระก็สั่งอรหันตาแลพระยาอโศกว่าเมื่อฤตฤคตนิพพานแล้วจงเอา
ธาตุฝ่ามือขวาอุมาไว้ที่นี้เทอะว่าอันวันนั้นแล ทลุดปนะนา ปฐมฐานในเมืองพระยาแล้วแล
ถัดนั้นพระเจ้าไปเชียงแสนไปจวบมหาเถระทั้งหลาย 50 ตนนั่งอยู่ห้วยดอยหันพระเจ้ามาเอากัน
มา ไหว้พระเจ้าถามว่าสูท่านมานั่งอยู่สังที่นี้เหตุใดซาเจ้าภิกษุทั้งหลายไหว้วา ผู้เข้าทั้งหลายมา
ไหว้มหาโพธิ์นี้แล พระเจ้าว่ามหาโพธิ์ต้นนี้ลูกไม้มหาโพธิ์ตนหลวงมาเป็นแล สูท่านมาไหว้นบ
ครบยาดินักแล พระเจ้าขึ้นนั่งอยู่ห้วยดอยวันตกยังมีข้างขุนลัวะตัว 1 ออกน้ำมัน เขาผูกไว้กับ
หลักกระดุม มันหันพระเจ้านั่งสะดุ้งตกใจกลัวรูดเชือกขาดร่องแสนแล่นหนีไปอยู่หนองภายวัน
ออก พระเจ้าจึงว่าอุมาถึงเมืองอันนี้ ข้างรูดเชือกร่องแสนแล่นหนี เมืองอันนี้จักได้ชื่อว่าเมือง
ข้างแสน (เมืองเชียงแสน จังหวัดเชียงราย)

ลานที่ 14 เมื่อลุนจักแผ่ไปว่าเมืองเชียงแสนหมื่นชะแล พระเจ้านอนหันคืน 1 รุ่งเช้าขุนลัวะผู้
กินเมืองมันหันพระเจ้ายินดีก็หื้อข้าวน้ำโภชนะอาหารมาใส่บิณฑบาตทาน พระรับฉันแล้วจึงว่า
ที่นี้ควรตั้งศาสนาที่ 1 แลว่าอัน เหตุว่าภายหน้ายังจักเป็นเมืองใหญ่อัน 1 ศาสนาจักรุ่งเรืองมี
หมื่นชะแล ว่าอันก็หื้อเทศาเส้น 1 แก่ขุนลัวะรับเอาใส่บอกลั้วข้างใส่ชอบคำใหญ่ 7 กำ ใส่ข้าว
ของในอบบูชามากนัก ขุดขุมกว้างวา ลึก 5 วา เอาอุบตั้งท่ามกลางเทวดาแลคนทั้งหลาย ก็ฝัง
ข้าวของบูชามากนัก พระยาอินทร์แต่งยันต์ผัดฝังไว้รักษาอุบคำแล้วก็ก่อเจดีย์กรวม ไว้ฝ่ายวัน
ออกมีห้วย 1 ขึ้นต่อหันแล พระเจ้าสั่งว่าเมื่อฤตฤคตนิพพานแล้ว สูจงเอาธาตุแขนขวาอุมา
ไว้ที่นี้เทอะ พระเจ้าทำนายจอมกิตติเชียงแสนแล้วแล (หน้า 105 - 107)

ลานที่ 17 ถัดนั้นพระเจ้าไปรอดบ้านอัน 1 ชื่อว่าลัมปาง (ลำปาง) พระก็นั่งอยู่ใกล้เค้าไม้
กระจาวต้น 1 เหนือดอยที่นั้นยังมีลัวะผู้ 1 ชื่อว่าอ้ายคอน มันหันพระเจ้านั่งหื้อทานพรวัว 4 ลูก

หมากพิน 4 ลูก หมากเขือ 4 ลูก พระรับฉันแล้วจึงว่ากูมาถึงบ้านที่นี้ ลัวะอายคอนมาหื้อ
ทานฝูงนี้แก่กู ที่นี้ภายหน้าจักเป็นเมืองอัน 1 ชื่อว่าเมืองละครหมื่นชะแล ที่นี้ก็ควรตั้งศาสนา
แล้วอันก็หื้อเกศาเส้น 1 แก่ลัวะอายคอนใส่บอกไม้ขวางคำใส่ในอุบคำใหญ่ 6 กำ อ้ายคอนแล
พระยาอโศกขุดขุมลือกกว้าง 5 วาเท่ากันเอาอุบธาตุตั้งท่ามกลางอ้ายคอนใส่ข้าวของแสน 1 คน
ทั้งหลายใส่ 9 ล้าน พระยาอินทร์แปลงยนต์ผัดไว้ถมดีแล้วก่อเจดีย์กรวมขุมสูง 7 ศอก แล้วพระ
ทำนายว่าเมื่อกุนิพพานแล้วหื้อเอาธาตุคอกก้าหน้าหลังกูมาไว้ที่นี้เทอะ ภายหน้าจักได้ชื่อว่า
ลำปางหมื่นชะแลว่าอัน (หน้า 108)

พระเจ้าพรากที่นั่นมาบ้านลัวะ ที่นี้หนึ่งอยู่ใกล้เค้าหมากต้น 1 ใหญ่ 8 กำ สูงชาววา
ยังมีลัวะผู้ 1 ชื่อว่าอ้ายค่อมมันหันพระเจ้าเข้าไปไหว้พระเจ้าว่า หมากต้นนี้สูงนักหนอ มันไหว้
ว่าผู้ใดกินยอมว่าหมากอัน (ร้อน) เป็นบ้ำเป็นวินไปแล้วอัน ผิอันมิ่งจุงขึ้นมาหื้อกุกักกินดู มัน
ก็ขึ้นเอาลงมาทั้งป्ली ทั้งปุน พลุ ยา มาทานแก่พระเจ้าว่ามิ่งว่าหมากอันว่าอัน หมากนี้บ่ยัน
หวานนักดูพระเจ้าหื้อมันเคี้ยวก็บ่ยันด้วยเดชานุภาพพระเจ้า มันจึงไหว้ถามว่า เจ้าลูกบ้านเมือง
โดมาชา เป็นอันสวกสวาดนักแค่ได้ พระเจ้าว่า มิ่งบู้จักกุกุกา มันว่าข้าบรู้อแล พระเจ้ากระทำ
ปาฏิหาริย์ มันหันยินดี มันว่าเจ้ากุนี่หากเป็นพระเจ้าดีหลีตาย มันจึงหื้อเมียมันเมื่อเอาอาสนะ
แลข้าวน้ำอาหารมาหื้อทาน พระรับฉันแล้วจึงว่า ที่นี้นิมิตหมากต้นนี้ครั้นกินยอมเป็นบ้ำเป็นวิน
ไปเมืองอันนี้จักได้ชื่อว่าเมืองแพร่หมื่นชะแล ควรตั้งศาสนาที่ 1 แล้วอันก็หื้อเกศาเส้น 1 แก่
ลัวะอายค่อม อ้ายค่อมว่าหื้อเมียมันเมื่อเอา

ลานที่ 20 อุบแก้วมาใส่ธาตุ เมียมันมีคำถิม (ถียง) บิโคร์หื้อ มันเคียดว่าแม่หญิงพ้อยบุญ
แพ้ผู้ชายสังว่าอัน มันก็เมื่อเอามาใส่ธาตุพระเจ้าถามว่า ถ้าแต่ที่นี้มีบมีชา มันว่ายังมีถ้ำที่ 1
ประตุวันออกลือก 2 ร้อยวา พระก็หื้อเอาธาตุขึ้นเข้าไว้ในถ้ำ ลัวะอายค่อมใส่ข้าวของบูชาล้าน 1
คนทั้งหลายใส่ล้าน 1 พระยาอินทร์ไสยนต์ผัดไว้ หิน 3 ก้อนตีประตุไว้ พระเจ้าสั่งว่า เมื่อกุนิ
พพานแล้วจุงเอาธาตุคอกก้าซ้ายกูมาไว้ที่นี้เทอะ พระเจ้าทำนายเมืองแพร่แล้วแล ถัดนั้นพระ
เจ้าไปบ้านลัวะที่ 1 มีประมาณชาวครัว เขาย่อมค้าต่อชาวหงสา เขาอยู่ข้างแม่ปิงฝ่ายวัน
ตก พระเจ้าไปรอดหันยามเที่ยงวัน ลัวะทั้งหลายไปไหว้เขาถามพระเจ้าว่าร้อนแคะถั่วว่าอันเขา
รอนาพระพุทธเจ้าหื้ออาบน้ำแม่ระมิง (ปิง) แล้วขึ้นนั่งอยู่ดอยม่อน 1 กีบไซ่ดอยใหญ่ชา
จอมปลวก 1 ชา (ดอยเล็กเท่าจอมปลวก) ฝ่ายใต้ก็ห้วยฝ่ายเหนือก็ห้วยหากแนวดอยอยู่
บ้านมีก้าวันตก พระเจ้านั่งอยู่จอมดอยใกล้เค้าไม้หมากขนุนต้น 1

ลานที่ 21 ใหญ่ 8 กำ สูงชววา ยังมีลัวะผู้ 1 ไปป่าหาฝั่งสะพานบนน้ำฝั่งมาหั้นพระเจ้า มั่นยินดีขึ้นเอาหมากขนุนหน่วย 1 ใหญ่ 7 กำ กับน้ำฝั่งมาทานแก่พระเจ้ารับฉันแล้วจึงว่าที่นี่ เป็นที่ทุ่งองอบน้ำ ภายหน้าจักได้ชื่อ่ว่าท่าสร้อยหมื่นชะแล ฐานที่นี้ควรไว้ศาสนาแล้วอันก็หื้อ เกศาเส้น 1 แก่อรหันตาแลพระยาอโคทรับเอาใส่อบคำใหญ่ 8 กำ ขุดอุโมงค์ลึก 12 ศอก เอาอุบธาตุลงจุไว้ พระยาอินทรีไสยนต์มัดไว้ ถมแล้วพระเจ้าว่าเมื่อกนิพพานแล้วสูงเงาธาตุ แขนซ้ายก็มาไว้ที่นี้เทอะ ทำนายตำนานท่าสร้อยแล้วแล ถัดนั้นพระเจ้าไปสู่ออมดอยที่ 1 สูง 3 ร้อยวา มีแผ่นหินก้อน 1 หนาศอก 1 มีกลางกอไม้รวก 3 กอ พระเจ้าขึ้นนั่งหินก้อนนั้น ยามนั้นยังลัวะพ่อค้าเกียน (เกเวียน) ลากเกลือทราย (เกลือสินเธาว์) 7 คน นายร้อย (หัว หน้า) เขาชื่อว่าอุตรเสนไปรอดหั้นคอมพอ ปลดเกเวียนว่าจักกินข้าว ก็หั้นพระเจ้านั่งอยู่อม ดอยที่นั้นยินดีใคร่หื้อทานข้าว เขาเล็งดูกาลว่ายังควรดีทานว่าอัน ต่างคนต่างเอาหื้อข้าว

ลานที่ 22 ไปหื้อทานแก่พระเจ้ารับฉันแล้วหื้อแก่อรหันตาและพระยาอโคทกินแล้ว ตองหื้อข้าว นั้นก็กลายเป็นคำลัวะหั้นเกียนดี เขาว่าอาณาภาพพระเจ้ามีมากนักรนอว่าอัน เกลือเราทั้ง 7 เกเวียนอย่าไว้เทอะซ้ำจักบูชาพระเจ้าทั้งมวลเทอะ ว่าอันก็ถอก(เท)เกลือทรายทั้งมวลบูชาพระเจ้า เกลือ 7 เกเวียนก็กลายเป็นทรายคำทั้งมวล เขาหั้นก็ซำยินดีว่าเก่าเล่า พระเจ้าถามว่าสุ 7 คนนี้เป็นทุกซันักฤา เขาว่าดูซำเป็นทุกซันักแท้ ข้าวของยังเรื้อนสุบมีฤา เขาไหวว่าข้าวของบมีจึง มาค้าเกลือทรายนี้แล พระเจ้าว่าผิอันสูงจุงมานี้ ก็จักหื้อข้าวของแก่สุว่าอัน ก็หื้อศีล 5 แก่เขา ๆ รับเอาศีลแล้วไปหาเกเวียนเขาก็กลายเป็นเกเวียนคำซุเล่ม เขาว่าอันนี้ก็ป็นสุขแก่เราแต่ว่าอันก็ ขึ้นซันักเกเวียนเมื่อถึงเรื้อน หั้นหม้อข้าวหม้อแกง ถ้วย ช้อน สลอบ สลุง พรำ ขวาน เครื่อง ครวเรื้อนเป็นคำซุอัน เขาซำยินดีว่าอันนี้ก็หากด้วยอาณาภาพเบญจศีลพระเจ้าหื้อแก่

ลานที่ 23 เรานั้นชะแล เราจักขอบวชกับพระเจ้าเทอะ เขาพร้อมกันเรียกลูกเมียมาเวณข้าว ของไว้หื้อแล้วไปขอบวช พระเจ้าก็บวชด้วยเอหิภิกขุทั้ง 7 ตน ตนแก่ปรากฏว่าอุตรเสนเถระ พระเจ้าบวชภิกษุ 7 ตนแล้วอยู่เทศนาธรรมแก่ลัวะทั้งหลาย เขาก็หื้อทานข้าวบิณฑบาตแก่ พระเจ้ารับฉันแล้วว่า ฐานที่นี้กุดมาถึงนี้ลัวะทั้งหลายมาทานเกลือทรายนิมิตที่นี้จักได้ชื่อ่ว่าท่าทราย ชะแล อรหันตาแลพระยาอโคททั้งภิกษุ 7 ตนไหวว่าที่นี่ควรตั้งศาสนาแล้วอันพระก็หื้อเกศา เส้น 1 พระเจ้าถามว่า ถ้าที่นี้ยังมีฤา เขาว่าบมี เทว่าแต่เมื่อเหนือ ฝ่ายแม่ระมิงค์กำวัน ตกฝ่ายโพ้นยังมีถ้ำอัน 1 พระเจ้าว่าหื้อเอาธาตุไปไว้หั้นเทอะว่าอันเอาใส่อบคำกับข้าวของมาก นักรบทรายคำทั้งมวลไว้บูชา ก็เสียบแม่ระมิงค์ขึ้นไปแล้วขึ้นดอยไปสูง 5 ร้อยวา หั้นถ้ำแล้วก็

เอาธาตุเจ้าแลข้าวของไว้ในถ้ำที่นั่น พระยาอินทร์แปลงยนต์ผัดไว้ลึก 5 ร้อยวา และทำนายว่า ครั้นกฐินพพานแล้วจงเอาธาตุศอกซ้ายกุมมาไว้ที่นี้เทอะว่าอัน ตำนาน

ลานที่ 24 ทำทรายแล้วแล ถัดนั้นพระเจ้าลงมาสู่แม่ระมิงมีผาใหญ่ 3 ก้อนสุ่มกัน มีใจใคร่ อาบน้ำ ยังมีลัวะผู้ 1 ไปป่าหาผึ้งมาสะพายบอกน้ำผึ้งมามันหนักก็หือทานผ้าขาวหือเป็นผ้าอาบ พระเจ้ายืนมือหุบเอาก็กลายเป็นแผ่นคำ มันยินดีว่าเจ้าจูงออกมานี่ก่อน พระเจ้าอาบน้ำแล้ว ออกมานั่งอยู่เหนือผาก่อน 1 แล้วลัวะโขงเอาสลอบทองแดงใส่น้ำผึ้งหือทาน พระรับฉันแล้ว สลอบทองกลายเป็นแก้วประทำราก มันว่าข้าบเอา ข้าจักไว้หือพระเจ้าใส่น้ำช่วยมือเทอะ ว่า อันก็หือเบญจศีลแก่มัน มันเมื่อเรือนมันหันอันใดก็เป็นคำ เมียมัน ข้าวของฝูงนี้ของท้าวพระยา ดาย มันว่าข้าวของ 2 ราแลด้วย... (ไม่ชัด) ... ศีลพระเจ้าหือแก่กุแล พระเจ้าขึ้นดอยผาดอก ไม้ย่ำไว้ยังบาทอัน 1 แล พระบาทผาดอกไม้แล้วแล ถัดนั้นพระเจ้าไปถึงห้วยอัน 1 มีดอยลูก 1 วันตกจิมแม่น้ำ พระเจ้านั่งอยู่เค้าไม้ขนุนต้น 1 ใหญ่ 7 กำ ลัวะผู้ 1 ไปปามันหันพระเจ้านั่งอยู่ที่นั่นมันขออนุญาตขึ้นเอาหมากขนุน 3 ลูกมาหือทาน พระรับฉันแล้วลงไป

ลานที่ 25 หันหินก้อน 1 กว่างศอก ยาว 5 ศอก ยังมีฤาษีตน 1 ชื่อตุลฤาษีอยู่ป่าที่นั่นรู้ว่า พระเจ้ามาก็มาไหว้พระเจ้าว่า ท่านตุลฤาษีมาคาฤาษีว่าเมื่อข้าได้รู้ข่าวว่าพระพุทเจ้ามาข้าก็ มาไหว้พระพุทเจ้าแล ข้าขอพระพุทเจ้ายังอยู่ที่นี้ก่อนเทอะ ว่าอันก็ไปบอกลัวะทั้งหลาย 7 เรือน เขาก็เอาข้าวสารทั้งอาหารมาตัมมาหุงที่นั่นใส่บาตรพระเจ้าพระรับฉันแล้วกระทำกตนาโมทนาแล้ว ว่า กูมาถึงยินสุเอาเข้าสารอาหารมาตัมมาหุงใส่บาตรกูนี้ จักได้ชื่อว่าห้วยข้าวตัมชะ แลว่าอัน ตูลฤาษีแลลัวะทั้งหลายขอเอาเกศาธาตุพระเจ้าว่าบ้านเมืองที่นี้หน่อยนัก ถ้าก็มี กู เท่าจักไว้รอยตีนอัน 1 หือสุได้ไหว้แลบูชาแล้วอัน แล้วก็ย่ำผาก่อนอันนั่งนั้นไว้พระบาทอัน 1 หั้นแล บาทห้วยข้าวตัมสป่งเมืองลี (อำเภอลี จ.ลำพูน)แล้วแล พระเจ้าไปภายหน้าช่วยวัน ออกไกล 2 พัน 5 ร้อยวา หันหินก้อน 1 เป็นรูปเต่า ตูลฤาษีไปตามหลังพระเจ้า พระนั่งอยู่ หันก้อนนั้นลัวะผู้ 1 มันมาหันพระเจ้ามันหือทานหมากหาดลูก 1 พระรับ

ลานที่ 26 ฉันแล้วหือแก่อรหันตาฉันแล้วกล่าวว่าที่นี้ลัวะมาหือทานหมากหาดแก่กว่าอัน.(ไม่ชัด) .นี้จักได้ชื่อว่าเมืองลีชะแล กูบไว้ธาตุเท่าจักไว้รอยตีนหือสุทั้งหลายได้ไหว้แลบูชาชะแล พระเจ้า หือพระยาอโศกก็ยินดี... (ไม่ชัด) .จึงรำพึงว่า คำอันกุมามา 3 พัน กูจักบูชาพระบาทเจ้าเทอะ ว่าอันก็บ่งหน้าผาดรอยตีนใส่คำบูชา..(ไม่ชัด) .ไว้กับพระบาท..ตำนานพระบาทแม่หาดเมือง ลีแล้วแล ถัดนั้นพระเจ้าไปภายหน้าวันตกหมื่น 7 พันวา จวบเจ้าอัชชิเถระอยู่จำสัจด์ (จำศีล)

ได้..(ไม่ชัด)...เจ้าอัสสิ.. ก็มาไหว้พระเจ้าว่า...(ไม่ชัด)... อัสสิมาอยู่ที่นี้ค้ำ อัสสิเถระไหว้ว่าข้า
มาอยู่จำสังกัดที่นี้แลเจ้า อัสสิลูกลัวะทะเหมาะไหว้พระเจ้าแล้วพระก็ไปนั่งอยู่เหนือผาก่อน 1
กลาง..(ไม่ชัด)..หาน้ำป่ได้น้ำ..ยังมีฤา เจ้าอัสสิว่าบมีแล พระยาอินทร์เนรมิตน้ำบอแล้วก็ไปตัก
มาหื้อพระเจ้าฉันแล้วข้า

ลานที่ 27 ตักมาช่วยตี้นพระเจ้าเล่าเจ้าอัสสิก็ไปบอกแก่ลัวะ 7 เรือน เขายินดีก็หุงข้าวแล
อาหารมาใส่บาตรพระเจ้ก็เหลือบาตร พระยาอินทร์ก็เนรมิตบาตรหิน 2 ลูกใส่ข้าวไว้แล้วพระ
รับฉันแล้วกระทำภัตตานุโมทนาแล้ว พระเจ้าว่าบ้านเมืองที่นี้น้อยนัก หินก้อนกุนึ่งนี้ก็น้อยจักได้
ชื่อว่า ผาน้อยป่าแดด เมืองลี้ ถ้าก็มีจักไว้ธาตุ ผู้จักรักษาบมี ก็ไว้รอยตีนอัน 1 หั้นแล
ตุลฤาษีไหว้ว่าข้ามาบวชเป็นฤาษีก็บได้ถึงธรรมวิเศษสักอัน ข้าขอบวชในสำนักพระพุทธเจ้าเทอะ
ว่าอันพระพุทธเจ้าก็หื้อละเพศฤาษีเสียแล้วก็บวชด้วยเอหิภิกขุปรากฏว่าตุลเถระพระเจ้าสอน
กัมมัญฐานแก่ข้าทั้ง 2 แล้วสั่งไว้ว่าท่านทั้ง 2 จุงภาวนาอยู่รักษารอยตีนนี้เทอะ เมื่อใดได้ถึง
อรหันตาแล้วเชื่อเยยะไปทวยหากูวันตักพุ้นเทอะว่าอันวันนั้นแล ตำนานบาทเจตติยผาน้อยเมือง
ลี้แล้วแล (หน้า 109 - 113)

ลานที่ 30 เมื่อพระพุทธเจ้าเรามาที่นั้นเป็นเมืองลัวะ ยังมีลัวะผู้ 1 ชื่อว่าขุนแสนทองเป็นใหญ่
แก่ลัวะทั้งหลาย มันเป็นมิตรกับโยคีผู้ 1 เอมมาแต่เมืองพาราณสีแปลงข้าวของหื้อแก่มัน ตน
โยคีสูง 13 ศอก มีกำลังเท่าช้าง 7 พลาย มัน...(ไม่ชัด)... มันเกิดมาแต่เมื่อพระเจ้ากฤษณ
พอนิพพาน มันกินน้ำบาอุยา (ยาทิพย์) ร้อยน้ำ 1 ลวดเย็น (อายุยืน) ต่อเท่าพระเจ้าโกนาคมน
เกิดมาต่อนิพพาน มันพ้อยสิ้น (กลืน) น้ำบาอุยาร้อยน้ำ 1 ลวดเย็นต่อเท่ากัลลปะเจ้าเกิดมาพอ
นิพพานมันข้าสิ้นน้ำบาอุยาร้อยน้ำ 1 เล่าก็ยืนมาต่อเท่าพระโคตมเจ้าเกิดมานี้ ขุนแสนทอง
กระทำมิตรด้วยโยคีเอมมาแปลงข้าวของหื้อมันลวดอยู่แล แต่นั้นหัวเรื่อนั้นเมื่อวันตัก ลัวะว่ายังมี
ถ้ำอัน 1 งามนักเป็นอุโมงค์ขงเข้าไปห้องดอยกว้างเท่าวิหารหลัง 1 โยคีผู้นั้นอยู่ปากถ้ำหั้นแล
ยังมีอรหันตาตน 1

ลานที่ 31 ชื่อว่าจุนทเถระอยู่จำสังกัดในถ้ำหั้น เขียนหนังสือไว้ทั้ง 3 ปีฎกได้ฝุ่นลานเต็มกอบ 1
โยคีแปลงหืดค้ำ 7 หีบใสธรรมไว้ที่ตักถ้ำ พ้นถ้ำนั้นเป็นชั้นเพียงเข้าไป 3 วา สูงเหิรเข้าไป 3
วาเล่า ลวดสุดหั้นแล เจ้าจุนทเถระอยู่จำสังกัดชั้นกลาง โยคีแปลงเจตติยค้ำสูง 7 ศอก ล้ำเจตติย
ไป 3 ศอก มันแปลงรูปพระค้ำ 3 ตน แลตน 9 คีบ ภายหลังพระค้ำไกล 3 ศอก มัน
แปลงพระค้ำนอน ยาว 8 ศอก อว่ายหน้าไปวันออก หัวเมื่อได้ ชั้นบนแปลงแทนค้ำ 7 อัน

ตั้งหีบธรรมปิฎกทั้ง 3 อัน เจ้าจันทเขียนไว้หั้นแล ถัดนั้นก็แปลงห้องคำลูก 1 ปากกว้าง 2 วา เสียงคำล้านปลายหมื่น 1 แขนงไว้จิมประตูชั้นรอดเจดีย์ เทวดา 5 ตนช่วยกันตีจิงดัง คน 10 คนช่วยกันตีจิงดัง เทวดาตีบูชาช้วนศีลยามเที่ยงคืน หากได้ยินเสียงเป็นดังแมลงภูบินในถ้ำนั้นแล เมื่อเจ้าจันทไปนิพพานเทื่อ ชาวเจ้าทั้งหลายแลนักปราชญ์อาจารย์ตนประสงค์รำเรียนสร้าง ก็มาขอเอี่ยมเอาเขียนเป็นฉบับ เหตุอรหันตาเขียนขอบนัก เมื่อเจ้าจันทจักนิพพานก็รวมเอาใส่หีบคำไว้ดังเก่าแล้วลวด

ลานที่ 32 นิพพานในถ้ำหั้นแล เรียงนั้นขุนแสนทองเอาชาวเจ้ามาอยู่ 5 ตน ครั้นเมี้ยนอายุก็ไปสูโลกภายหน้าแล หนังสือ 7 คัมภีร์เสียไป เขาก็เขียนแทนไว้หั้นแล จัตรทองใบ 1 เจ้าจันทกันหีบคำธรรมไว้หั้นแล โยคืออยู่รักษาเจ้าจันทต่อเท่านิพพานแล เจ้าจันทเข้าสู่นิพพานน้อย 1 พระพุทธเจ้าจรดินเทศสันตริโปรดบัณฑิตมารอดที่นั่น นั่งอยู่ผาเรือเหนือแท่นที่ท่ามกลางเรือนั้น โยคิรู้ว่าพระเจ้ามา มั่นก็ออกถ้ำมาไหว้ พระเจ้าถามว่าท่านโยคิมาอยู่ที่นี่เหตุใดชา สหายข้าขุนแสนทองเอาเข้ามาแปลงข่าวของหื้อข้าลวดมาอยู่หั้นแล ยังมีอรหันตาเจ้าตน 1 เป็นลูกลูกเจ้ากูชื่อว่าจันทเถระมาอยู่จำงัดในถ้ำนี้ลวดเขียนธรรม 3 ปิฎก ตนข้าก็แปลงหีบคำใส่ไว้หั้นแล เจ้าจันทจักนิพพานเสียก่อนหน้าเจ้านี้หน้อย 1 แล เจดีย์คำสูง 7 ศอก ข้าก็สร้างไว้ พระเจ้าคำ 3 ตน ข้าก็สร้างไว้ พระนอนตน 1 ยาว 8 ศอก ข้าก็สร้างไว้ ห้องคำลูก 1 กว้าง 2 วา ข้าสร้างไว้หั้นแล พระเจ้าว่าดีแท้แล หากจักเป็นกระฐากบุญอันกว้างขวางหา

ลานที่ 33 ที่สุดบได้แล ลัวะทั้งหลายมีขุนแสนทองเป็นเค้าก็เอากันมาไหว้พระเจ้ามากนัก พระเจ้าย่ำรอยดินไว้แทนผาเรือหั้นแล ตำนานปาท ทกขิณ เจดีย์ ผาเรือแล้วเท่านี้ก่อแล
(หน้า 114 - 115)

ลานที่ 35 พระพุทธเจ้าจากไปด้วยเจ้าอานนท์ว่า บัดนี้อายุได้ 70 แล้ว ครั้นถึง 80 ก็จักนิพพานแล ธาตุหน้าผาก้ำช้ายูกิจจังจักเอามาถปนาในดอยที่นี้หื้อเป็นที่ไหว้แลบูชาแก่คนแล เทวดาทั้งหลายเป็นดังเมื่อกุยังทมรมานจักมีชะแล ฐานที่นี้เป็นที่เรียบเพียงเรียงงาม จักเป็นเมืองอัน 1 ชื่อว่าอุตรนคร จักเป็นที่ชุมนุมคนผู้รักษาธาตุแลหีบธรรมพระคำหมื่นชะแล เมื่อใดบ้านเมืองรุ่งเรืองด้วยแก้วทั้ง 3 ประกอบด้วยเถระานุเถระคนทั้งหลายตั้งอยู่ในสรวณาคมพร้อมกันดังอัน เทวดาหากจักนำธาตุออกหื้อคนทั้งหลายได้ไหว้บูชาหมื่นชะแล เมื่อตถาคตยังทมรมานหื้อแล้วสมบัติ 3 ประการมีฉันใด นลาฎธาตุอันมาตั้งอยู่ในดอยที่นี้จักหื้อแล้วยังสมบัติ 3 ประการ

แก่คนแลเทวดาดังอันชะแล ฎมาในที่นี้ขุนลัวะเอาเก็งคำมาเก็งหื้อฎ ภายหน้าจักปรากฏได้ชื่อ ว่าดอยเก็งหมื่นชะแล พระเจ้าว่าอันแล้วก็อยู่เทศนาธรรมสั่งสอนลัวะทั้งหลายใน

ลานที่ 36 จอมดอยที่นั่น ลัวะทั้งหลายมีขุนแสนทองเป็นต้นก็หื้อทานข้าวบิณฑบาตแก่พระเจ้า แลอรหันตาทั้งหลายช้วนหันแล พระเจ้าอยู่หั้น 3 วัน เจ้าอัสนิเถระแลตุลเถระอันเรียนเอากัมมัฏฐานแต่สำนักพระเจ้าอยู่จำเรฎฎภาวนารักษาบาทพระเจ้าอันไว้ในผ้าน้อยกลาง... ป่าแดดก็ได้ถึงธรรมวิเศษดวงชื่อว่าอรหันตาแล้ว ก็จึงจากันว่าอาวุโส พระสั่งเราว่าเมื่อใดเชื่อได้ถึงอรหันตาแล้วหื้อไปทวยหา ว่าอัน บัดนี้ราก็ควรไปไหว้พระเจ้าแล้วอันก็สยอง (เหาะ) ไปด้วยดวงอากาศ ไหว้ดินพระเจ้ายังจอมดอยเก็งว่า ข้าแต่สัพพัญญูพระพุทธานุเจ้าตนประเสริฐ เมื่อได้ถึงธรรมวิเศษแล้วมาไหว้พระเจ้าหื้อได้รู้แลดีแล้วแล เชื้อจุงภาวนาเมื่ออยู่อุปัฏฐากรักษารอยตีนกูยังผ้าน้อยหันเทอะ ก็เสมอดังได้อุปัฏฐากช้วนวันวันนั้นแล ข้าก็ไหว้นบสั่งอำลาแล้วก็มาอยู่รักษาพระบาทเจ้าที่นั่น อยู่ได้ 3 วันก็นิพพานไปแล พระยาอินทริฐิชาวกี้ไปเพื่อจักส่งสการเผาเยี้ยะดังฎาก็ปใหม่ก็มาบอกแก่พระเจ้า พระเจ้าว่าท่านจักเผา

ลานที่ 37 ป่าไม้แลเมื่อตฤคตยง (อยู่) นี้ จักอยู่ถ้ำถ้ำอริยมตเตยยก่อนชะแล พระอริยมตเตยหากจักเผาด้วยตนเองชะแลว่าอัน พระยาอินทริฐิก็ไปนมิตชุงชา (โลง) ผา 2 อัน ใสชากพระเจ้าอัสนิอัน 1 ใสตุลเถระอัน 1 แขนวไว้ที่นั่น อริยมตเตยยเกิดมาหากจักเผาชะแล อรหันตานิพพานบ่เนาคือ มหากัสสป 1 จุลกัสสป 1 จุลจุนท 1 ตุลเถระ 1 อัสนิ 1 แล พระยาอินทริฐิจึงมาหาพระเจ้ายังสันดอยเก็งหันแล ส่วนตนโยคีสูง 18 ศอก ครั้นเมี้ยนอายุก็เป็นภูมิเทวดาอยู่หาที่นั่น ผู้ใดจักขึ้นไหว้ธาตุดอยเก็งหื้อมีข้าวตอกดอกไม้บูชาโยคีเสียก่อน เยี้ยะขึ้นเทอะบ่อันจักเป็นฝนเป็นลมหนักชะแล ตำนานว่านลาฎฐาตุดอยเก็งแล้วเท่านี้แล ถัดนั้นพระเจ้าไปรอดดอยไปถึงหนเหนือแม่ระมิงเลียบฝั่งน้ำขึ้นไปหันลัวะผู้ 1 แปลงหลุก (ระหัดวิดน้ำ) ใสนาดอมันหันพระเจ้าจึงแก้ผ้าสไบมันเช็ดดินพระเจ้าแล้วเอาใส่ห้วมัน ก็กลายเป็นแผ่นคำ มันยินดีมันว่าขอหื้อ

ลานที่ 38 พระพุทธานุอยู่หน้อย 1 ก่อนว่าอัน พระเจ้านั่งอยู่เหนือดอยม่อน 1 มีวันตกบ้านลัวะหัน มันก็เล่นเมือหุงข้าว 2 หม้อ แกง 2 หม้อ ก็เกิดเป็นข้าวทิพย์แกงทิพย์มาหื้อทานแก่พระพุทธานุแลอรหันตาอันแลพระยาโคกกินก็เหลือ พระยาโคกว่ามิงอย่าแปลงหลุกเทอะ มิงจุงขอสิน (ทรัพย์) จิมพระเจ้าเทอะ ข้าวของมิงจักกินแลจักไว้ก็หากจักเกิดมีชะแลแล้วก็มาขอศีล พระเจ้าก็หื้อเบญจศีลแก่มันแล้วมันเมือสุเรือน หันอันใดก็เป็นค่านับเสี้ยง มัน

ยินดีมันว่า แต่ก่อนกูเยี่ยนาพอลอตตายกับพอกิน กูได้ศีลพระเจ้าแล้วมาหันอันใดก็เป็นคำ ศีลพระเจ้านี้ประเสริฐแท้ กูจักรักษาตราชีวิตกูชะแล พระเจ้าว่ากูมาถึงนี้ลัวะผัด (หมุน) หลุกใส่นาดอ เมืองที่นี้จักได้ชื่อว่าเมืองหอดชะแล ที่นี้ถ้าก็มีบ่ควรวัวธาดูแล้วอัน พระ เจ้าก็ขึ้นไปด้วยฝั่งแม่ระมิงกำเหนือ 2 พันวา หันผาก่อน 1 เป็นรูปเต่า พระก็นั่งอยู่เหนือผา นั้น พระยานาคมันลุกออกมาไหว้พระเจ้าแลอรหันตาแล้วพระก็ย่ำหน้าผานั้นไว้พระบาทเหนือผา ลึก 4 นิ้วมือขวางแล ตำนานปาทเจติยเมืองหอดแล้วเท่านี้ก่อน (หน้า 116 - 118)

ลานที่ 40 พระเจ้าพรากหาดนาคเมื่อเหนือถึงที่ 1 อว้ยหน้าไปวันออก จำฟังว่าอายุกูจักพอ 80 แล้วเท่ายังชาวปึกจักนิพพานแล เมื่อนิพพานแล้วธาดูกูจักตั้งอยู่บ้านเมืองอันนี้มากกว่าทุก เมืองชะแลว่าอัน ธรรมสังเวชก็เกิดมีแก่พระเจ้านั้นลวดได้ชื่อว่า สังกคณาน แลเรียง (ลำดับ) นั้นพระเจ้าไปวันออก 2 พันวา ถึงบ้านกุ่มกษेत्रฐีช่างปั้นหม้อขายกิน เป็นนายบ้านที่นั่นมัน ถามพระเจ้าว่า เจ้าจักไปที่ใดชา พระเจ้าว่ากูเดินเทศสันตริมาถึงที่นี่ เพื่อจักโปรดสัตว์ทั้งหลายแล้วอัน เศรษฐีว่าเจ้ากูกหากเป็นพระเจ้าตาย มันก็ (อา) ภาวนาว่า ข้าขอพระเจ้าอยู่ที่นี้ พอ 7 วันก่อนเทอะว่าอัน มันก็แปลงกฐีหลัง 1 หื้อพระเจ้าอยู่สำราญ แล้วปาวเตือน (ปาว ประกาศ) ลัวะทั้งหลายมาหื้อทานข้าวบิณฑบาตแก่พระเจ้า มันว่าบุญช

ลานที่ 41 เทอะว่าอัน พระรับฉันแล้วกระทำกตทานุโมทนาแล้วจึงจาซึ่งอรหันตแลพระยาอโคก ว่ากูมาถึงนี้ ลัวะมาทานข้าวว่า บุญชาเทอะว่าอัน ที่นี้จักปรากฏชื่อว่า บุญชนครหมื่นชะแล อรหันตาแลพระยาอโคกขอธาดูจี๋พระเจ้า พระเจ้าว่าที่นี้ก็ควรตั้งศาสนาแท้ว่าอันก็หื้อเกศาเส้น 1 หื้อแก่อรหันตาแลพระยาแล้ว ก็หื้อลัวะทั้งหลายขุดมีกุ่มกษेत्रฐีเป็นต้น ก็ขุดลงลึกร้อย 8 ศอก ใส่บ่อไม้ซางแล้วใส่อบค่าใหญ่ 8 กำ เอลงขุมแล้วลัวะทั้งหลายมีเศรษฐีเป็นต้นก็ยินดี นึก ใส่ข้าวของบูชา 17 ล้าน แปลงเจติยค่า... (ไม่ชัด).. สูง 7 ศอก แล้วพระยาอินทรีไสยนต์ ผัดไว้แล้วพระจึงว่า ครั้นกูนิพพานแล้ว สูงเจ้าธาดูกระหม่อมกำซ้ายทั้งกำขวากูมาไว้ที่นี้เทอะ ว่าอันวันนั้นแล ตำนานเมืองหริภุญชัยแล้วเท่านี้แล (หน้า 118 - 119)

ลานที่ 44 แล้วไปหนได้ ช่วยวันออกจวบชีมาน 7 ตนหื้อสลักแล้วบวชใหม่ ภายหน้าจักเป็น เมืองใหญ่อัน 1 สมฤทธิรุ่งเรื่องนักจักได้ชื่อว่าเมืองชีใหม่ชะแล พระเจ้าไปกำวันตกหันลัวะ 2 คนอย่างขึ้น (เนื้อ) อยู่ ขาหันพระเจ้ามา เอาขึ้นแห่งหนึ่งกับข้าวมาใส่บาตร พระเจ้ารับฉันแล้วไว้ เกศาเส้น 1 ทำนายว่า ที่นี้ภายหน้าจักเป็นอารามอัน 1 ชื่อว่าอโคการามหมื่นชะแล พระเจ้า ไปกำได้จวบลัวะ 2 คนหื้อทานหมาก 3 ลูก หมากม่วง 2 ลูก พระเจ้ารับฉันแล้ว ลัวะทั้ง

หลายเข้ามาหือทานหมากผาง (มะพร้าว) หวานแลหมากขนุน ข้าวแช่แก่พระเจ้ารับฉันแล้ว เขาก็เอาน้ำส้มป่อยน้ำอ้อยน้ำหอมมาหือพระเจ้าอาบน้ำดำหัวที่นั่น แล้วอยู่นั้นเทศนาธรรมแก่ ลัวะทั้งหลาย 3 วัน จึงทำนายนวที่นี้จักได้ชื่อว่าพิชชอาราม (ชื่อเดิมวัดศรีเกิด อำเภอเมือง เชียงใหม่) อุชชารามก็ว่าแล้วอัน ก็หือเกศาเส้น 1 คือวัดศรีเกิดแล พระเจ้าไปวันออกช่วย เหนือ หันซีมาน 7 ตนนอนอยู่หันพระเจ้านมา ลูกมาไหว้พระเจ้า พระเจ้าก็บอกหือเป็นเอธิ ภิกขุแล พระก็ทำนายนวที่นี้นิมิต

ลานที่ 45 ซีมานพอสั่งมานอนอยู่ที่นี่จักเป็นที่ชุมนุมแห่งสงฆ์ จักได้ชื่อว่า สังฆารามหมื่น ชะแล ก็ไว้เกศาเส้น 1 หันแล ถัดนั้นพระเจ้าไปหนเหนือหันลัวะทั้งหลายนัก เขารานาพระเจ้าอยู่กลางบ้านหัน ลัวะผู้ 1 หันพระเจ้ายินดีเอาผ้ามันมาแปลงชอหุง (ธง) บูชาพระเจ้าหัน แล ยังมีซีมานตน 1 มีอายุได้ร้อยชวปีหันพระเจ้า ยินดีก็คنيعงว่าก็เกิดมามีอายุเท่านี้จึงได้หัน พระเจ้าวันนี้แล้วอัน ก็แก้ผ้าจิวรสังฆาภิขุบน้ำมันตามบูชา พระเจ้าว่ากูมานี้ลัวะแปลงชอหุง บูชา ซีมานก็แก้ผ้าชูปน้ำมันจุดบูชา ที่นี้จักได้ชื่อว่า โชติการามหมื่น (ชื่อเดิมวัดเจดีย์หลวง) ชะแล ก็ไว้เกศาเส้น 1 ลัวะทั้งหลายใส่บอกไม้ขางแล้วใส่อบค้ำใหญ่ 9 ก้า ชุดชุมกลางบ้าน กว้าง 2 วา เออลงจุได้ ใส่ข้าวของโกฏี 1 (สิบล้าน) พระยาอินทร์ไสยยนต์ผัดไว้ ก่อเจดีย์กาย บนสูง 3 ศอก พระ

ลานที่ 46 เจ้าว่าเมื่ออุนิพพานแล้วจุงเอาธาตุผ้ามือชวากูมาไว้ที่นี้เทอะว่าอัน ทกขินทตถธาดุไว้ โชติการามคือวัดหมื่นสาร (ปัจจุบัน วัดหมื่นสาร ตั้งอยู่นอกกำแพงเมืองเชียงใหม่ด้านทิศใต้) นัย 1 ว่าวัดมหาเจดีย์หลวงกลางเวียงแล พระเจ้าพรากหันพอบ้านกุมภเศรษฐี อยู่ 3 วัน เทศนาอาณิสงส์สร้างพุทธรูปเศรษฐีได้ฟังยินดีมากนักปาวหือลัวะทั้งหลายเอาดินหม้อมาช่วยกัน ปนแปลงพระพิมพ์ได้ 3 ล้าน 3 แสนองค์แล้วตั้งไว้เหนือช่องชอง (ตรง) หน้าพระเจ้า ก็ขอ อนุญาตเพื่อใคร่เผาหือมัน พระเจ้าหืออนุญาตแล้วจึงกล่าวว่า สูท่านอุบาสกทั้งหลายสร้างแปลง รูปุตถาคตไว้ไหว้บูชาที่ดีนักแล เมื่อใดสถานที่นี้เป็นบ้านเป็นเมืองศาสนาตั้งที่นี้จักรุ่งเรืองมาก นัก คนทั้งหลายฝูงมาเกิดนั้งในเมืองอันนี้ก็มีบุญสมภาร จักได้เกิดร่วมศาสนาพระเมตเตยเมื่อ มาเป็นพระภายหน้าประมาณเท่าสูปั้นพุทธรูปนี้มีหมื่นชะแล อรหันตาแลพระยาอโคกหือลัวะ ชุดชุมเล็ก 7 ศอก กว้างก็ 7 ศอก เอาพระพิมพ์ไว้เมื่อใดศาสนาตั้งคนทั้งหลายจักเอาพระพิมพ์นี้ ออกบูชาสักการะ

ลานที่ 47 ศาสนาจักรุงเรื่องแต่นั้นไปชะแล (หน้า 120-121)

ลานที่ 48 บัดนี้พระเป็นเจ้าก็นิพพานไปแล้ว เราทั้งหลายควรเอาสาริกธาตุพระเจ้าไปถปนาทวยตามดังพระเจ้าหากทำนายไว้ที่นั่นชู่แห่งควรชะแลว่าอัน พระยาทั้ง 2 ก็รับเอาว่าดี ๆ แล้วก็เอาธาตุพระเจ้าเต็ม 3 ตัมภนาพิ (3 ทะนานทองแดง) ไปถปนาไว้ตามอันพระเจ้าหากสั่งไว้ชู่แห่งแล้วก็มาถึงดอยเก็งจวบขุนแสนทองจิมท่ามกลางเค้าไม้ล้านปาว 2 ต้นใกล้แม่ระมิง 5 วา ว่าธาตุพระเจ้า 2 ดวง 3 ดวงอันเราจักไว้ในดอยเก็งที่นี้เป็นธาตุหน้าผากใหญ่แท้ดีหลีตาย เราควรวิธสนา (ทำ) โศคคำลูก 1 หื้อสมควรแก่ธาตุเจ้าก่อนเทอะว่าอัน พระยาอโศกก็หื้อเอาณลาฎธาตุแก่ขุนแสนทองกับโยคี ชาทั้ง 2 ยินดีเอาคำมาช่วยกันตี พระยาอโศกแต่งอามิสบูชาข้าวตอกดอกไม้

ลานที่ 49 มาไหว้บูชา ลัวะทั้งหลายก็มาไหว้บูชามากนัก พระยาอินทริจิงวิธสนาโศคคำลูกนั้นงามนัก ชำริธสนาเครื่องบูชา คือ ฉัตรพัดคำว (คร่าว) จาวมร ตั้งงาชาเขีย (เขีย) ไม้เท้าชั้นหมาก ซลาดชโตก ถาลี (พวกชั้นโตก, พาน) ซอหุง (ล้วน) แล้วด้วยค่านับเสี้ยจึ่งเอานลาฎธาตุมีรูปทรงสถนฐานดังหมากบ้ำลูกใหญ่ใส่เหนือขันแก้วผลึก แล้วใส่โศค แล้วนำขึ้นดอยไป ขุนแสนทองแลพระยาอโศก พระยาอินทริถือฉัตรถือเก็งคำนำหน้าเจ้าเป็นประดุจดังปางเมื่อตนพระเจ้ามาวันนั้น (หน้า 122 - 123)

ข้อมูลจาก กรมศิลปากร. “ พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน ” ใน ประชุมพงศาวดารภาคที่ 61. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลตรีเจ้าราชบุตร. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร, 2516. หน้า 33

ลัวะเมืองพะเยา

จะกล่าวถึงนางอัครเทวีของงำเมืองอยู่เมืองพะเยา ครั้นได้ทราบข่าวว่างำเมืองเอาเมืองเชียงใหม่ ก็โกรธเคืองตั้งท่านเอาหอแหงอุรา ออกปากว่าจะตามฆ่าเมียน้อยงำเมืองเสีย ว่าแล้วก็ทรงม้าออกจากเมืองไป พอถึงกลางทางก็ตายออกแตกเสียที่นั่น แล้วเสนาอำมาตย์ก็เอาเนื้อความไปกราบทูลงำเมืองที่เชียงใหม่ทุกประการ ครั้นงำเมืองทราบแล้ว ก็เข้ากล่าวเหตุการณ์ทั้งนั้นกับมังรายทุกประการ แล้วก็ลากลับเมืองของตน ครั้นถึงแล้วปลงศพนางเทวีตามธรรมเนียมแล้วท่านก็อยู่เสวยสมบัติในเมืองพะเยา ตามโบราณท้าวพระยาต่อ ๆ กันมาแต่ก่อน ย่อมขึ้นนั้สการพระเจดีย์จอมทองทุกปีและยกมินละขู 70 คริวให้อุปัฎฐากพระเจดีย์ตามโบราณท้าวพระยาแต่ก่อน แล้วท่านอยู่เสวยเมืองพะเยาได้ 6 ปี แล้วไปอยู่เมืองจางแต่งให้

โอรสองค์หนึ่งชื่อคำแดงอยู่รักษาเมืองพะเยาเป็นอุปราชรองบิดา ครั้นจำเมืองผู้เป็นบิดาสวรรคตแล้ว ฝ่ายคำแดงก็ครองสมบัติเมืองพะเยาแทนบิดา

ข้อมูลจาก กรมศิลปากร. “ตำนานสิงหนวัติกุมาร” ใน ประชุมพงศาวดารภาคที่ 61. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพพลตรีเจ้าราชบุตร. กรุงเทพฯ:กรมศิลปากร, 2516. หน้า 192

ลัษะสมัยพม่าปกครองล้านนา/เมืองเชียงใหม่

ศักราชได้ 1063 ตัว มหาธรรมอั้งวะแต่งให้ระอย่าเจ้สูงมาเป็นเมวหงวน แอ่พลแ่อมาเป็นจักคายเมืองเชียงแสนมีลูกน้องสามคน ขุนเมืองทั้งมวลหาอันเลี้ยงบได้ จึงพร้อมกันเก็บเอาข้าววริบ เดือนไหนทอดที่เมวหงวนข้าวสารแสนหนึ่งคำกินพริกเกลือทั้งมวล เป็นเบี้ยสองแสนห้าหมื่น ก็ที่จักคายข้าวสารห้าพันเบี้ยสองหมื่นห้าพันชื่อคำกินหมากพลูรากฝ่าให้กุมเดือนแล้ววันคนให้อยู่มีหน้าม้าเมวหงวนสองคน ที่จักคายสองคนเอาหัวผู้หนึ่งเอาหน้าผู้หนึ่งแล คนเอาหัวนั้นเอาลวะบ้านท่อนหนึ่ง ลวะบ้านเยิม ลวะบ้านข้างหนึ่งมีดังนี้ ตั้งแต่เองเขขึ้นเป็นมหาธรรมอั้งวะนี้ ลานนาไทยเราเป็นทุกซีไปแลครั้งละน้อยแต่นั้นมาแล เหตุว่าได้เก็บเบี้ยมาเลี้ยงม่านนั้น

ข้อมูลจาก สิงมะ วรรณสัย. โคลงเรื่องมังทรารบเชียงใหม่. เชียงใหม่ : ศูนย์หนังสือเชียงใหม่, 2522. หน้า 44, 62

ลัษะจากวรรณกรรม / สมัยพม่าปกครองล้านนา

(114) สาวเลี้ยงไทไพรเงี้ยว	มอนเมย
ทั้งแขกขอมลาวเรย	ลวะลื้อ
ชลธารอาบสนเสย	สนุกสนัน เนืองเอย
หมี่ขาดสักแมนมือ	สว่างร้อนกระหายใจ (หน้า 44)
(161) สีเสาดนที่ตั้ง	หินฝัง
บันเขตเดิมแดนยัง	เก่าเกื้อ
ลวะไทยเท่าเทียมทั้ง	มวลหมู่ มาเอย
ตามแต่เดิมรังเรือ	รอดรู้รั้มมดูล ฯ (หน้า 62)

ข้อมูลจาก ประเสริฐ ณ นคร และ ปวงคำ ด้อยเขียว. "ตำนานมูลศาสนา ฝ่ายวัดสวนดอกเชียงใหม่ ฉบับวัดเมืองมาง" ใน ตำนานมูลศาสนา เชียงใหม่ เชียงตุง. กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภณาการพิมพ์, 2537. หน้า 95 - 96

พญามังรายเป็นขุนโยน(ยวน)ขุนลัวะ

หน้าที่ 3, 4, 5

ถัดนั้นแต่เมื่อพระเจ้านิพานไปได้พันปลาย 80 ธาตุพระเจ้ามหาธาตุนริภัญไชยอันมาหื้อแผ่นดินสูงลิบ 2 ศอก พระยาอาทิตย์หื้อขุดลงลึกก็เท่าใดก็จมลงเท่านั้น พระยาร้อนใจ จึงกล่าวเถรเจ้าทั้งหลายหื้อมาดู เถรเจ้าทั้งหลายว่าธาตุนริภัญไชยอันพระเจ้าจักไหลไปแล้วอันพระยาร้อนใจนักจึงหื้อถมเสียดังเก่า เหาฆ้องกลองมาตีปฐา ซ่อ หุง ปฐาหื้อเถรเจ้าทั้งหลายสูตรมังคละแล้วปฐาด้วยข้าวตอกดอกไม้สักการะปฐา 7 วัน 7 คืน ธาตุนริภัญไชยอันพระเจ้าออกมากินแผ่นดิน 3 ศอก พระยาร้อนใจ ยินดีจึงเอาแก้วแหวนเงินคำปฐามากนัก เอาหินลงมาก่อเป็นเจดีย์กลม พระธาตุนริภัญไชยอันพระเจ้าสูงได้ 3 วา มีรูปปฐา ๕ ด้านเป็นโขงแล้ว พระยาร้อนใจสาสนาในเมืองนริภัญไชยอยู่เสียง อายุได้ 80 ปี ถัดนั้นเขาเจ้ามาแปลงพระยาได้แทน 4 ชั่ว พระยาผู้ 1 ชื่อ พาหิณิสสร่างพระเจ้าตน 1 สูงได้ 108 ศอก แปลงวัดมหาธาตุนริภัญไชย อายุ 18 ปี ถัดนั้นพระยา 3 ตนแทนบรูณาจักคืน ถัดนั้นพระยาบาได้เป็นพระยาได้ลิบ 2 ปี พระยามังรายเกาอ้ายฟ้าไปพองเอาได้ขับพระยาร้อนใจแล้ว พระยามังรายได้กินเมืองนริภัญไชยนั้นแล้วแลเถรเจ้าทั้งหลายอยู่รักษาธาตุนริภัญไชย 4 ตน ตน 1 ชื่อสังฆราชา อยู่ด้านวันออก ตน 1 ชื่อว่า เถรพุดอยู่เหนือได้ ตน 1 ชื่อว่า เถรสุชาดา อยู่เหนือ ตน 1 ชื่อเถรพุดถึงกรอยู่วันตกเขาเจ้าพร้อมกันบอกกล่าวแก่พระยามังราย ข้าเจ้าสักคำพระธาตุนริภัญไชย 8 ร้อยคำวานั้น พระยามังรายว่าผู้ขานนี้ขุนโยนขุนร (ขุนร น่าจะเป็นขุนลัวะคือขุนลัวะ /ประเสริฐ ณ นคร/น.96) ดายไปรู้แจ้งสันโดจึงจักหมั้น หื้อเจ้ากัทั้งหลายแปลงไว้หื้อหมั้นหื้อคองเทอะว่าอันเจ้าเถรทั้งหลายจดปากปฐมมหาธาตุนริภัญไชยทั้ง 4 ด้านไว้ บัหันยอดมหาธาตุนริภัญไชยแต่่นั้นมาแล พระยามังรายอายุได้ 80 ปีตาย เจ้าเกิงเป็นพระยาแทนพ่อได้ 7 ปีตาย เจ้ากูครามเป็นพระยาแทนได้ 8 ปีตาย แสนภูแทนได้ 10 ปีตาย คำพูแทนได้ 18 ปีตาย ฅาญเป็นพระยาแทนได้สร้างวัดพระเจดีย์หลวง วันตกสี่เชียงใหม่อายุได้ 30 ปีตาย (ชินกาล 30 ปี) เมื่อเจ้าฅาญเป็นพระยารองเมือง ในปีกัเดหม้า ศักราช 701 (ชินกาล 700) ฅาญหื้อลูกท่านผู้ 1 ชื่อว่า เจ้าอ้าย 7 พันธุ์ มากินเมืองขึ้น

หน้าที่ 96-97

ในปีถัดได้ สักกราชได้ 871 (พ.ศ. 2052)...ตั้งขุมิล(มิลักขุ)มิจฉาทั้งหลายสังฆะเจ้าก็แต่ง
กันมาออกมิจฉาปฏิฐิทั้งหลาย เอาศาสนาขึ้นตั้งไว้ด้วยลำดับแผ่กว้างก็มีดังนี้แล

ที่นี้เล่าจักกล่าว ราชวงศาทำวพระยาตนรักษาศาสนาสร้าธาอุปถัมภก อันกิตนภาย
หลังโพ้น สิงหพัตรตรามบ่ผ่อนอันมิในเมืองตุงครฐมีดังนี้ ปีถัดเมิด สักกราชได้ 801 ตัว (พ.ศ.
1982) พระยาศรีธัมมจุฬามณีกินเมืองได้ 13 ปี (เถิง) ปีรวงเมิด (พ.ศ. 1994)
(หน้า 206)

ข้อมูลจาก สวัสดิ์ เขมกปสิทธิ . “ตำนานมหาเถรเจ้าฟ้าบด” ใน ตำนานเมือง
เชียงใหม่ ปู่สะย่าสะ และ เสาอินทขิล พระบด ช้างเผือก กุมภภัณฑ์ ฯลฯ เชียงใหม่ :
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2520. หน้า 7-14)

ปู่สะย่าสะ เสาอินทขิล พระบด ช้างเผือก กุมภภัณฑ์

พระมหาเถรเจ้าเล่าตำนานพระพุทธรูปทองคำเท่านี้แล้วจึงพูดว่า “ ท่านผ้าขาว ท่านจัก
ถามอะไร ก็ถามมา เมื่อฝนหยุดตกแล้ว เราก็จักออกไปที่อื่น ”

ท่านผ้าขาวจึงถามว่า “ ครังก่อนท่านว่า คนทั้งหลายก็จะฉิบหายเสียเป็นอันมาก เป็น
เหตุประการใด ”

มหาเถรเจ้าจึงพูดว่า “ เมื่อครั้งแรก อาตมาได้เล่าให้ใครฟัง ก็ไม่มีใครเชื่อ ต่อมาก็ได้มา
เล่าให้ท่านมหาเถรวัดท่าหมื่น ท่านก็ไม่เชื่ออาตมา ต่อไปภายหน้าได้ 7 ปี เมืองเชียงใหม่จัก
ฉิบหาย ศาสนาพระพุทธเจ้าก็จักเสื่อม คนทั้งหลายก็จะตายเป็นอันมาก ท่านจงจำคำของฉันไว้
ให้ดี ฉันจะว่าตำนานเมืองเชียงใหม่ให้ท่านฟัง

เมื่อก่อนนั้น เมืองนี้เป็นป่าไม้ยาง ปางเมื่อพระพุทธองค์ได้โปรดสัตว์ทั้งหลาย ก็ยังได้
ทรงพยากรณ์ไว้ว่าฐานะที่นี้ต่อไปภายหน้า จักมีพระยาลัวะผู้หนึ่งกับทั้งพระอินทร์จักมาสร้างป่า
แห่งนี้ให้เป็นนครอันใหญ่ เมื่อเราตถาคตได้นิพพานไปแล้วแล รูปพระแก้ว และพระสิงห์ก็จัก
มาประดิษฐานอยู่ในฐานที่นี้ เมืองนี้จักเป็นที่ชุมนุมแห่งคนทั้งหลายผู้มากرابไหว้เป็นอันมาก
ต่อขึ้นไปภายหน้า พระยาลัวะผู้นั้นซึ่งอยู่ตอยอุจจบุรพตมโทธิพลมากมาย จึงปรึกษากับด้วย
เสนาอำมาตย์ทั้งหลายว่า พลเมืองของเรามีมากมายเหลือเกินจะอยู่บนดอยนี้ก็ไม่พอ หาที่จัก
ทำไรทำสวนก็ไม่ได้ พระยาลัวะจึงเอาหมูรีพลและคนทั้งหลายลงมาสู่ป่าที่นั่นได้ 4 หมื่นคน ได้
พากันไปตั้งอยู่กลางหัวเวียงนั้น พากันถางป่านั้น ขุดคูกว้าง 3 วา เล็ก 3 วา รอบทั้ง 4 ด้าน
ยาวได้ 1,000 วา จึงได้หัววันดี ยามดี เข้าตั้งหอราด เข้าตั้งสตือเมือง แล้วเขาก็พากัน
เลี้ยงผีลัวะผิยางเขาได้ 7 วัน 7 คืน

ในวันถั่ว 7 นั้น ตะวันยังไม่เที่ยง ยังเหลืออีก 3 บาทรน้ำ ยังมีฤาษีตนหนึ่งมาจากเมืองหิมพานต์มานั่งอยู่ที่หอราด พวกเราจะทั้งหลายเห็นเท้าของพระฤาษีสั้นอยู่ จึงถามว่า " เจ้ากูเป็นเทวบุตรหรือเทวดา หรือเป็นมนุษย์ "

พระฤาษีจึงตอบว่า " ตัวเรานี้ ไม่ใช่เทพบุตร เทพธิดา และคนธรรมดาสามัญอะไร ตัวเรานี้เป็นฤาษีมาจากป่าหิมพานต์ บ้านเมืองอันมหาราชกำลังสร้างนี้ จักเป็นที่ตั้งแห่งศาสนาของพระพุทธเจ้า และเป็นทีประดิษฐานแห่งพระแก้วและพระสิงห์ ตัวเราก็มืดความยินดีเป็นอันมาก เราจักช่วยมหาราชก่อสร้าง "

พระยายลวะกับทั้งเสนาอำมาตย์ทั้งหลาย ก็มีความยินดีเป็นอันมาก จึงจัดหาเครื่องบูชา อาสนะลูกไม้ต่างและเตรียมที่อยู่ให้ท่านฤาษี ได้อาราธนาให้ท่านฤาษีอยู่ที่นั่น ฤาษีจึงบอกที่อยู่แก่พระยาเสนาทั้งหลายตลอดจนถึงพ่อค้าประชาชน พอถึงวันที่ 7 ฤาษีได้บอกแก่พระยายลวะว่า " อาตมาก็ได้มาช่วยมหาราชเจ้าสร้างบ้านเมืองที่นี้บริบูรณ์แล้ว ที่นี้อาตมามีความประสงค์ใครให้บ้านเมืองเจริญรุ่งเรือง เพื่อมั่นคงทราบเท่าถึงศาสนาของพระพุทธเจ้า อาตมาจักใคร่ให้ไปถึงพระอินทร์ เพื่อกราบทูลขอสิ่งที่เป็นมงคลแก่บ้านเมืองเรา "

พระยายลวะก็มีความโสมนัสเป็นยิ่งนัก จึงตรัสกับพระฤาษีว่า " เจ้ากูจักไปขอเอาสิ่งอันเป็นมงคลกับพระอินทร์เจ้า เพื่อให้เป็นสุขแก่โลกทั้งหลายนั้น ก็เป็นสิ่งที่ดีนัก "

ขณะตะวันยังไม่เที่ยง ยังเหลืออีก 3 บาทรน้ำ พระฤาษีเจ้าก็ไปถึงสวรรค์ชั้นดาวดึงษ์ไปไหว้พระเกศจุฬามณี ทำปทักษิณสามรอบแล้วนั่งอยู่ไม่นานเท่าใด พระอินทราธิราชก็เสด็จมาไหว้พระเกศจุฬามณี ทอดพระเนตรเห็นพระฤาษีนั่งอยู่ จึงได้ตรัสถามว่า " ท่านมาเพราะการอันใด " พระฤาษีจึงทูลตอบว่า " อาตมา มาที่นี้ก็เพื่อเหตุสองประการ คือมาไหว้พระเกศอย่างหนึ่ง ใคร่เพื่อมาทูลมหาราชอันหนึ่ง ยังมีป่าแห่งหนึ่งในเมืองคน ช้างเชิงดอยอุจจุบรรพต พระพุทธองค์หากได้ทรงพยากรณ์ไว้ว่า ฐานะที่นั้นจักเป็นนครอันใหญ่จักเป็นที่ประดิษฐานแห่งรูปกุตถาคตชื่อพระแก้วและพระสิงห์ ยังมีพระยายลวะตนหนึ่งพระฤาษีตนหนึ่งพร้อมพระอินทร์จักได้สร้างป่าที่นั้นให้เป็นนครอันใหญ่ เดียวนี้พระยายลวะก็ได้ลงมาสร้างจริงแท้อาตมาก็มาจากป่าหิมพาน มาช่วยสร้างได้ 7 วันแล้ว พวกเราจักใคร่ให้มีวุฒิสภาราญอาตมา จึงได้มาเพื่อขอสิ่งอันใดที่เป็นมงคลกับมหาราชเจ้า เพื่อจะเอาไปตั้งไว้ให้เป็นสุขแก่โลกทั้งหลาย "

พระอินทร์จึงตรัสว่า เราก็ไม่ละพวกเจ้าเสีย เสาอินทขิลอันเป็นมงคลแห่งเราในดาวดึงษ์นี้มี 3 ประการ มีในทิศเหนือทั้งสาม เราจักเล่าวิธีแห่งเสาอินทขิลทั้งสามต้นนั้นแก่ท่านต้นหนึ่งนั้น จักตั้งไว้ในบ้านเมืองใด ท้าวพระยาอำมาตย์และประชาชนทั้งหลายพร้อมใจกันบูชาบ้านเมืองที่นั้นจะเจริญรุ่งเรืองยิ่งนัก ข้าศึกมาแต่ทิศใด ในทิศทั้ง 4 ครั้นมาใกล้แล้ว ให้ช่วยกันบูชาให้ดีแล้ว ข้าศึกจักเอาบ้านเมืองไม่ได้ ให้ช่วยกันรบเถิด ข้าศึกก็จักตายเสียเป็นจำนวนมาก

ถ้าไม่บุชาก็จักเสียเมือง **ตันที่สอง**นั้น เอาไว้ในบ้านเมืองใด ท้าวพระยาเสนาอำมาตย์พร้อมทั้ง
ประชาชนช่วยกันบุชาก็จักมีวุฒิจำเริญ มีเดชานุภาพ ข้าวของสมบัติเป็นอันมาก ถ้าข้าศึกมา
จากทิศทั้งสี่ ชาวเมืองพร้อมกันบุชาก่อน ไม่รบไม่พุ่ง ข้าศึกก็จะพากันกลับไป **ตันที่**
สามนั้น เอาไว้ในบ้านเมืองใด ท้าวพระยาพร้อมกับอาณาประชาราษฎร พร้อมใจกันบุช
ข้าศึกมาแต่ทิศใด ๆ จักเข้าแดนเมืองไม่ได้เลยสักแห่งพระอินทร์ตรัสถามว่า “ บ้านเมืองของ
ท่านกว้างแคบเป็นดังฤา ” พระฤาษีกราบทูลว่า “ บ้านเมืองที่นั่นเขาสร้างกว้างได้เก้าร้อยวา ยาว
ได้พันวา ” พระอินทร์จึงตรัสว่า “ ข้าจักให้เสาอินทิลตันที่สองให้ไปไว้บุช ท่านจงไปบอกให้แก่
พระยาลัวะให้ขุดหอรวด กว้าง 7 วา ยาว 7 วา ลึก 7 วา แล้วให้ก่อเป็นอุโมงค์ ให้หล่ออ่าง
ข้างลูกหนึ่ง กว้างสองวา หนึ่งศอก ลึกสองวาหนึ่งศอก หนาสองศอก ให้มีวรรณดั่งไขนกงัน
แล้วให้หล่อรูปราชสีห์ ช้าง ม้า จรเข้ มังกร และรูปสัตว์ต่าง ๆ ด้วยทองคำ เมื่อเสร็จแล้วให้
มาบอกให้แก่ข้าเถิด ”

พระฤาษีรับคำพระอินทร์แล้ว ก็ได้กลับลงมา สร้างได้ 14 วันก็สำเร็จ จึงขึ้นไปกราบ
ทูลพระอินทร์ว่า “ อาตมารับคำของมหาราชแล้ว ก็ได้กลับไปสร้างอุโมงค์ อ่างข้าง และรูปสัตว์
ต่าง ๆ ก็เสร็จเรียบร้อยแล้ว บัดนี้ ขอขอลือที่เป็นมงคลกับพระมหาราชเจ้าเอาไปไว้บุช ”

พระอินทร์ตรัสว่า “ ท่านจักนำไปในเวลากลางวันไม่ได้ ในเวลากลางคืนก็ไม่ได้ ในเวลา
กลางคืนยังไม่เที่ยง เหลืออีก 3 บาทรน้ำ ข้าจะให้กุมภันท์สองตนเอาใส่สะแหลกลเหล็ก หาบ
ลงไป ท่านจงไปบอกแก่พระยาลัวะให้แต่งตั้งอาสนะไว้ 5 แห่ง และเครื่องบุชเสาอินทิลและ
กุมภันท์สองตน ข้าจักบอกแก่ท่าน อย่าได้กลัวกุมภันท์สองตนนั้น เมื่อเขาหาบเสาอินทิลลง
ไป ยามนั้นจักมีเสียงดังปานหนึ่งฟ้าผ่า ท่านจงบอกแก่พระยาลัวะและคนทั้งหลาย อย่าให้ใคร
ตกใจกลัว ท่านจงสร้างบ้านเมืองที่นั่นให้สมบูรณ์ ข้าจักให้กุมภันท์สองตนนี้ช่วย ท่านจงไป
บอกแก่พระยาลัวะให้บุชเสื่อเมืองคือเสาอินทิล กุมภันท์สี่ตนผู้รักษาเสาอินทิล และ
กุมภันท์สองตนผู้หามเสาอินทิล ให้สร้างชำเวียงไม้ซอไขว้ทั้งสี่ด้าน ให้ทำหอไม้ซอไขว้ 4 ด้าน
ๆ ละ 2 หอ เบี้ยล้าน หมากล้าน เหล้าไห 20 ไห คือ ไหแดง 10 ไห ไหขาว 10 ไห ผ้าขาว
10 ลำ ผ้าแดง 10 ลำ ฉัตร พัด แดง ขาวอย่างละสิบ อาสนะแดงขาวอย่างละ 10 หม้อ
ใหญ่ อ่างใหม่ อย่างละ 10 ข้าวตอก ดอกไม้ แดงขาว อย่างละสิบ เงินดำ เทียน ด้านละ
สิบ ให้ชาวเมืองมาทั้งสี่วันสี่คืน ตีกลองร้องป่าวว่า “ เราจักบุชเสื่อเมือง เราอย่าลักของท่าน
อย่าฆ่าสัตว์ จงมาร่วมกันบุชเสื่อเมือง เครื่องหอกดาบ ให้เอากองหน้า เสื่อผ้า แก้วแหวน
ข้าวของชาวเมืองให้เอาร่วมพิธี เพื่อความวุฒิสำราญ เครื่องบุชคือข้าว ปลาอาหารให้แก่หมอก
กิน แล้วให้ชาวเมืองกิน ถ้าชาวเมืองกินไม่หมดให้เอาไปทิ้งเสียที่แม่ปิง อย่าเอากลับคืนไปบ้าน
ไปเรือน ส่วนฝูงอันเสื่อผ้า เงินดำ หอกดาบ แก้วแหวนของชาวเมือง ให้เขาเอาคืนไปเหมือน

ดั้งเดิม ส่วนเสนาอำมาตย์ให้ทำการบูชาสองวันสองคืน แก้วแหวนเครื่องประดับเครื่องบูชาทุกอย่างก็เหมือนกับชาวเมือง ส่วนท้าวพระยาให้บูชาหนึ่งวันหนึ่งคืน ให้แต่งเครื่องพระยาพร้อมทุกอย่างให้ตีกลองประกาศให้คนทั้งหลายทราบว่า พระยาเจ้าของเรานูชาเสนาอินทิล ที่พระยาของเราเอาไว้กับกุมภณท์ ที่พระยาอินทร์ประทานไว้ อย่าให้คนทั้งหลายได้ทะเลาะวิวาทกัน จักปรารภณาเอาอันใดก็ให้ใช้คำโหวารประกวดเอาดังนี้

พระอินทร์ได้สั่งเท่านั้นแล้วก็รับสั่งให้กุมภณท์สองตนหามเอาเสนาอินทิลลงมาแล้วมอบให้พระยาลัวะ ให้พระยาลัวะแต่งเครื่องบูชาตามได้บอกไว้ วันหลังจึงให้พระฤาษีและกุมภณท์นำเอาเสนาอินทิลนั้นไปฝังไว้ที่อ่างช้าง เอารูปทั้งหมดใส่ให้เต็มบูชาด้วยเครื่องบูชาทั้งหลายเจ็ดวันเจ็ดคืน แล้วให้พระฤาษีและกุมภณท์เอาลงใส่ในอุโมงค์น้ำ 7 วัน 7 คืน เมื่อน้ำเต็มแล้วให้สร้างโรงครอบไว้ทั้ง 4 ด้าน ทำรูปราชสีห์ไว้หลังเหนือทำรูปไว้หลังตะวันออก ทำรูปเสือโคร่งไว้หลังใต้ ทำรูปพระฤาษีถือลูกประคำไว้หลังตะวันตก แล้วทำรูปกุมภณท์สองตนเสร็จหมดแล้ว จึงได้ทำการอภิเษกพระยาลัวะให้เป็นกษัตริย์ในเมืองนั้น บ้านเมืองจึงมีความสุขสวัสดิเป็นยิ่งนัก พอถึงปีใหม่ก็ให้บูชาทุกปี กระทำอย่างนี้ไปตลอดลือไปถึงหมอห่อเขาจักมาเอาเมืองก็ไม่ได้พระยาลัวะผู้ครองเมืองได้ครองนครอยู่เป็นเวลาอันนานนัก ต่อมาก็เบื่อหน่าย จึงหนีขึ้นไปอยู่บนดอยอุจจวบรพตเหมือนดังเดิม บ้านเมือง เลยห่างกลายเป็นเมืองร้างสิ้นเวลาอันนานมากนัก

ต่อมาพระยามังรายมารบเอาเมืองลำพูนได้ พระองค์ได้มาทอดพระเนตรเห็นบ้านเมืองที่ตลาดเชียงเล็ก จึงเกิดพิงพอพระทัย จึงหาวันดียามดีให้เสนามาถากถางทำความสะอาดให้หมดไล่เสียใหม่ เสนาทั้งหลายจึงไปเห็นรูปกุมภณท์ เขาจักทุบตีทำลายเสียเขาก็กลัวตาย จึงไปกราบทูลแก่พระมังราย พระมังรายจึงรับสั่งว่า " พวกท่านอย่างเพิ่งทำลายและอย่าเพิ่งทำอะไรต่อไปอีก " ตรัสอย่างนี้แล้วพระองค์จึงรับสั่งให้ประชุมอำมาตย์ทั้งหลาย ทรงปรึกษากับเหล่าอำมาตย์ว่า " เราจักกระทำประการใดเพราะเหตุว่าบ้านเมืองนี้เป็นบ้านเมืองของพระยาลัวะ เราจักแต่งบรรณาการให้ศรีทองชัยนำไปถวายแก่พระยาลัวะ แล้วถามดูเหตุทั้งหมดก่อนเถิด "

พระองค์จึงทรงให้ศรีทองชัยไปเฝ้าพระยาลัวะกราบทูลเหตุการณ์ทั้งหมดแล้ว พระยาลัวะจึงทรงให้ศรีขุนจุกเอาลายชัยลัวะ (ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่ว่า ลายเจ็ยลัวะ) มาอ่านให้ฟังศรีทองชัยก็ได้จดไว้เป็นคำเมืองนำมาถวายแก่พระยามังราย

พระยามังรายจึงรับสั่งให้ไปตามศรีขุนจุกลัวะมานูชากุมภณท์ทั้งหลาย แล้วโปรดให้หมื่นซางแก้วไปตั้งโรงไม้ ปลุกวงษ์ของพระองค์ไว้ติดกับวัดหมื่นซางแก้วพระองค์ก็ได้หาวันดียามดีสร้างเมืองขึ้นใหม่เพื่อพ้นจากภัย พระองค์จึงรับสั่งให้คนป่าวประกาศว่า วันนี้เป็นวันดี ชาวบ้านชาวเมืองอย่างผิตเถียงกันอย่าได้ด่ากัน พระยาเจ้าของเราจักเข้าเมือง อนึ่งให้ฝังต้นกล้วยต้นอ้อย ให้บูชาเสื้อเมืองทุกวันดังนี้ พระองค์รับสั่งเช่นแล้วจึงตรัสถามขุนศรีจุกลัวะว่า " เรา

จักเข้าเมืองทางประตูได้ดี" ศรีขุนจกัจะจึงกราบทูลว่า " พระองค์ท่านจักเข้าทางประตูทางทิศ ตะวันออกก็ไม่ได้ เพราะเหตุว่า พระอินทร์ได้ตั้งกุ่มภัณฑ์เป็นข้างเผือกไว้ พระองค์จักแพ้แก่ ข้าง เข้าทางประตูทิศใต้ก็ไม่ได้เพราะพระอินทร์ได้ตั้งเสือโคร่งไว้ เข้าทางทิศตะวันตกก็ไม่ได้เพราะ เหตุว่ามีรูปฤาษี พระองค์จักพ่ายแพ้คนอันหาศีลธรรมไม่ได้เข้าทางทิศเหนือพระองค์จักมีข้าของ มากนัก พระชนมายุก็ยืนยาวนาน เหตุว่าไว้รูปราชสีห์ " พระยามังรายได้ทรงสดับอย่างนั้นจึง เสด็จทางหัวเวียง พอมาบรรจบครบรอบถึงปีใหม่ พระยามังรายก็ทำการบูชาทุก ๆ ปี บ้าน เมืองจึงมีแต่ความสุขสวัสดิ มีเดชาอานุภาพยิ่งนัก (หน้า 7-13)

มหาเถรเจ้าเล่าวิธีแห่งเสือเมืองทั้งหลายแล้ว บอกท่านผ้าขาวว่า " ท่านผ้าขาว ถ้ามีคน ถามท่านว่าอินทิลมีอานุภาพเป็นอย่างไร กุ่มภัณฑ์ทั้งเจ็ดมีอานุภาพเป็นอย่างไร ข้างเผือกมี อานุภาพเป็นอย่างไร ถ้าท่านไม่รู้ฉันจะบอกท่าน มาถึงกาลบัดนี้ เทวดาย่อมร้อนใจเป็นอันมาก พระศาสนาจักฉิบหายเสียจึงพากันไปกราบทูลแก่พระอินทร์ พระอินทร์ก็ได้ตกพระทัยเป็นยิ่งนัก จึงได้ชุมนุมเทวดาทั้งหลาย แล้วตรัสว่า " ในเมืองมนุษย์โน้น ชื่อเมืองเชียงใหม่ บัดนี้พระยา ลัจะมาสสร้าง เจ้าฤาษีก็ได้ขอเสออินทิลลงไปไว้แล้ว ตัวฉันก็ได้ให้กุ่มภัณฑ์สองตนเอาจไปไว้ที่ นั้น ที่นั่นจักเป็นที่ตั้งแห่งศาสนาพระโคตมเจ้า ข้าศึกจะทำร้ายก็ไม่ได้ เป็นดังฤาเทวดาทั้งหลาย จึงมากราบทูลฉันว่า " มหาราชาอย่าเพิ่งทอดทิ้งเสีย ถ้าว่ามหาราชาเจ้าทรงทอดทิ้งเสีย ศาสนา พระโคตมเจ้าก็จักฉิบหายเสีย " พระอินทร์ตรัสอย่างนี้แล้วจึงตรัสกับกุ่มภัณฑ์สองตนซึ่งห้ามเสอ อินทิลลงไปไว้ว่า " บัดนี้ ข้าศึกมาทำร้ายศาสนาพระโคตมเจ้าแห่งเรา ท่านทั้งสองจงอย่าละ ทิ้งเสีย " (หน้า 14)

ข้อมูลจาก อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (ปริวรรต). สมหมาย เปรมจิตต์ (บรรณาธิการ) ตำนานเชียงใหม่ ภาคปริวรรต ลำดับที่ 10. เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2519. หน้า 11 - 12

ขุนหลวงแม่ลึงคะปู้แสะย่าแสะ

เทวดาอารักษ์มหลิกษาเซนบ้านเซนเมืองทั้งมวล หมายถึงเจ้าหลวงคำ (แดง) เป็นเคล้า และเจ้านายหลวงเมืองแคนและเจ้าหลวงมังราย อารักษ์เจ้าจงขาง เจ้าสิบสองเมือง องค์ (องค์)องค์คำ (องค์คำ) ผึ่งแกน ชุงนาง ลมขาว ดาวบศ และคำพู ผายุ ก้อนา ผึ่งแกน เจ้าพระยายอดติโลกราช พร้อมกับพร้อมพาพระกุ่มพระกัน (กุ่มภัณฑ์) พระเจ้าตนพ่อแม่มีง กุ่มภัว (กุ่มภัณฑ์) ทั้ง 6 ตน ขุนหลวงแม่ลึงคะปู้แสะย่าแสะ ดอยเหนือดอยใต้ และพรหม เทวดา รุกขเทวดา นทีเทวดา อากาศเทวดา เจ้าทั้งหลายอันอยู่รักษาฐานฐานบ้านเมือง

ทั้งมวล และรักษาวัดวาสนาอาราม และรักษาประตูเวียงทั้ง 4 รักษาแจ่งเวียงทั้ง 4 และรักษาพระพุ่มสัต รักษาปราสาทพระมหากษัตริย์เจ้านั้นและ เทพดาอารักษ์เขนบ้านเขนเมืองและเทพดาเจ้าทั้งหลายก็เคียดมากนัก ก็มาสำแดงหือหันเหตุใหญ่ คือ เจตียหลวงตั้งไว้เ็นกลางเวียงก็โหยดพังไปหั้นแล ดาวผันเป็นควันไฟมากนักและยอดมหาธาตุเจ้าสุเทพก็หยุด (โหยด) ตกลงมา เทพดาคนาครุฑ กุมภภัณฑ์ คนธัพพ์ อสุรินทะ ผีเสื้อทั้งหลายก็มาแต่งหือน้ำแม่ระมิงค์และแม่น้ำน้อยทั้งหลายก็หือแห่งขาดเคาะเสียหั้นแล มดทั้งหลายก็พอไต่ได้หั้นและ น้ำห้วยทั้งหลายก็แห้งซุแม่ซุห้วยหั้นแล หนองบัว 7 กอ อันเป็นมงคลชาติแห่งเมืองล้านนาเชียงใหม่ ก็แห้งหาน้ำจักกินบ่ได้หั้นแล พระยาช้างเผือก 2 ตัว ก็ร้องก้องสนั่นหวันไหวทั่วทั้งเมือง น้ำตาก็ไหลตกแผวปลายวงปลายงาทั้ง 2 ตัวหั้นแล ปราสาทแห่งพระมหาสัตเจ้าก็เป็นควันได้ 3 วัน 3 คืนหั้นแล มหาปถะวี (ปฐวี) หนาได้สองแสน 4 หมื่นโยชนะก็แตกยังหักกลางเวียงกว้างเล็กพื้นลึบวาววรอ้อยวหั้นแล ช้างมั่งคละมงคละตัวเทียมแทนก็ร้องแล่นแสนเสียดียร น้ำตาก็ไหลตกแผวปลายวงปลายงาหั้นแล ม้าเทียมอานตัวประเสริฐก็ร้องแล่นหนีแห่นวิดวิ่งชกติดขบคนหั้นแลพราแสง(พระแสง)ด้าแก้วแสงเทียมตนนั้นก็เกิดกลบกลายเป็นงูเห่า ทั้งเพิงเถียรเพิงทั้งด้านั้นก็เป้นด้าติดง่าหั้นแลเสาหินอินทขิลและแก้วยอดมหาเจตียะหลวงนั้นพระยาัยกษคือว่ากุมภภ (กุมภภัณฑ์) ทั้ง 6 ตนก็เอาขึ้นไว้ที่พระแก้วจุฬามณีชั้นดาวดึงสาหั้นแล คนทั้งหลายก็ตายอยากน้ำกันเข้าหั้นแล คนทั้งหลายก็ไปคดกินน้ำยังกลางแม่ละมิง(ระมิงค์) กันซุหลังเรือนแล หล้างพร่องก็ซุดสุดเช่นตาน้ำก็บ่ออก เขาก็ซุดลงไปแถมจนอยู่กันน้ำบ่อนั้นผ่อขึ้นมาภายนอกบนก็เห็นดาวอยู่ เขาก็เอาดินจี่มาก่อตั้งแต่กันแผวปากเรียก ว่าบ่อสร้างหั้นแล หล้างพร่องก็ไปชนเอาน้ำบ่อยังกลางแม่ละมิงกันก็เป็นอันไกลนัก ตั้งแต่ประตูช้างเผือกไปหาแม่ละมิง (ระมิงค์) นั้นนับเป็นวว่าได้ 2 พันวาหั้นแล ในขณะที่บัดนั้นน้ำแม่ละมิง (ระมิงค์) นี้ก็ไหลไปวันออกเหมืองหริภุญไชยหั้นแล

ข้อมูลจาก ภาควิชาสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่ . ราชวงศ์ล้านนาเมืองเชียงใหม่ ภาคปริวรรต ลำดับที่ 4, 2518. หน้า 43

ลัวะลือชาวเทศใต้ไทยน

กรียาอันกล่าวยังราชวงศ์ล้านนาเมืองเชียงใหม่ก็สมเสร็จสะเด็จแล้วเท่านี้ก่อนแล สักกราชได้ 1222 ตัว (พ.ศ. 2403) วรรณากัมโพชณะหมันตอตุมิคสิลภคณปะกษะเอกุนตีสมิครวารโงไทยภาสา (ภาษา) ว่าปสี (ปี) กตสัน เดือน 3 แรม 14 ค่ำ พร้าได้วันผัดปริปนณะแล้วยามกอง (กลอง) แลงดับหนแล แสนทนนไชยภิธาจารลิกขิตตหัตถกัมมเมืออยู่สุถิตสำรานเหนือวัด

ผาบ่อง ฝ่ายคลองหลวงวันตกในเวียงเมืองเชียงใหม่แล เจ้านายท้าวพระยาทั้งหลายเสียบเล่า
ค่อยพิจารณาเอาเทอะ ตัวก็บ่สู้งามดีแล

หนังสือตัวยาเคล้าเดิมเกล้า (เก่า) เกื้อผวนตาจักแต่งไสภิตนาบได้ คำหลายเพดภาสา
ห้อมามอนเหย่ แปลปล่านคำลัวะลื้อชาวเทตได้ไธยน (ไทยน หรือ ไทยวน) (หน้า 43)

ข้อมูลจาก กรมศิลปากร กระทรวงศึกษาธิการ. นิตยสารศิลปากร. ปีที่ 36 ฉบับที่ 6
พฤศจิกายน - ธันวาคม. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร , 2536. หน้า 24 - 25.

ลัวะถวายเป็น้องแซะ

ระยะทาง

พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว
เสด็จเสียบมณฑลพายัพ พุทธศักราช ๒๔๖๙

-
วันที่ 6	มกราคม	พุทธศักราช 2469	- เสด็จ ฯ พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมราชินีโดยรถไฟ
พระที่นั่งจากสถานีรถไฟจิตรลดา ไปยังมณฑล
พิษณุโลก
วันที่ 7	มกราคม	พุทธศักราช 2469	- เสด็จ ฯ ไปในการสมโภชพระพุทธรชินราชและ
พระราชทานพระแสงราชศัสตรามณฑลพิษณุโลก
วันที่ 8	มกราคม	พุทธศักราช 2469	- เสด็จประพาสวัดจุฬามณี โรงเรียนพิษณุวิทยายน
วันที่ 9	มกราคม	พุทธศักราช 2469	- เสด็จ ฯ โดยรถไฟพระที่นั่งไปพระราชทาน
พระแสงราชศัสตราเมืองแพร่
วันที่ 10	มกราคม	พุทธศักราช 2469	- เสด็จ ฯ โดยรถไฟพระที่นั่งไปนครลำปาง
วันที่ 11	มกราคม	พุทธศักราช 2469	- เสด็จ ฯ ไปพระราชทานพระแสงราชศัสตรานคร
ลำปาง
วันที่ 12	มกราคม	พุทธศักราช 2469	- เสด็จประพาสนครลำปาง และทอดพระเนตรการ
ฝึกซ้อมทหาร
วันที่ 13	มกราคม	พุทธศักราช 2469	- เสด็จ ฯ โดยรถยนต์พระที่นั่งไปจังหวัดเชียงราย
ประทับแรม ณ เมืองพะเยา
วันที่ 14	มกราคม	พุทธศักราช 2469	- เสด็จประพาสเมืองพะเยา

- วันที่ 15 มกราคม พุทธศักราช 2469 - เสด็จ ฯ โดยรถยนต์พระที่นั่งไปจังหวัดเชียงราย
- วันที่ 16 มกราคม พุทธศักราช 2469 - เสด็จ ฯ ไปพระราชทานพระแสงราชศัสตรา
จังหวัดเชียงราย เสด็จประพาสเมืองเชียงราย
- วันที่ 17 มกราคม พุทธศักราช 2469 - เสด็จประพาสเมืองเชียงแสน
- วันที่ 18 มกราคม พุทธศักราช 2469 - เสด็จประพาสถ้ำพระและถ้ำยอบ เชียงราย
- เสด็จไปทอดพระเนตรโรงทหาร
- วันที่ 19 มกราคม พุทธศักราช 2469 - เสด็จ ฯ ไปนครลำปาง
- วันที่ 21 มกราคม พุทธศักราช 2469 - เสด็จประพาสสโมสรสपोर्टคลับ
- วันที่ 22 มกราคม พุทธศักราช 2469 - เสด็จ ฯ โดยรถไฟพระที่นั่งจากนครลำปางไป
นครเชียงใหม่
- วันที่ 23 มกราคม พุทธศักราช 2469 - เสด็จ ฯ ไปในพิธีบายศรีทูลพระขวัญ
พระราชทานพระแสงราชศัสตรานครเชียงใหม่
- วันที่ 24 มกราคม พุทธศักราช 2469 - เสด็จ ฯ โดยรถยนต์พระที่นั่งไปดอยสุเทพเพื่อ
ทอดพระเนตรช้างพลายสำคัญ
- เสด็จ ฯ ประพาสนครเชียงใหม่
- โปรดเกล้า ฯ ให้พวกชนชาติละว้าเข้าเฝ้าถวาย
ดอกเอื้องแซะ
- วันที่ 25 มกราคม พุทธศักราช 2469 - เสด็จ ฯ ไปทอดพระเนตรโรงเรียนรัฐบาล
สุขาภิบาล โรงพยาบาลโรคเรื้อน
- เสด็จ ฯ ไปทรงวางพวงมาลา ณ อนุสาวรีย์
พระเจ้าเชียงใหม่ในอดีต
- เสด็จ ฯ ไปเสวยพระกระยาหารที่ตำหนัก
พระราชชายา เจ้าดารารัศมี

ข้อมูลจาก อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และศรีธน คำแปง (ปริวรรต). "ตำนานเมืองระวาง"
ใน หนังสือปริวรรตจากคัมภีร์ไบลาน ชุดตำนานเมืองและกฎหมาย เอกสารลำดับ 8 -
15. เชียงใหม่ : ภาควิชาประวัติศาสตร์ วิทยาลัยครูเชียงใหม่ และคณะสังคมศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2531. หน้า 13.

ลัวะละวะเชินแซกจีน

เมื่อนั้นไม้ตานทิบ 4 ต้นจักเกิฏมิโนประตวยงชงใหม่ทั้ง 4 ต้นชะแล ต้น 1 มีชื่อว่าฝนแสนห่า มีประตวยงหนเหนือแล ต้น 1 ชื่อว่าล้านบอกชาย มีประตวยงกล้าวันออก ต้น 1 ชื่อว่าทยมมะมี ประตวยงหนใต้ต้น 1 ชื่อว่าไฟฟ้าหลังลงมีประตวยงวันตกแล ต้นตานทิบนี้เป็นหน่วยไทยเท่าบาท งวง มีน้ำไหลตกได้ร้อยไห มีลำอันไทยได้ 32 กล้า ลวงสุได้ 59 วาชุดัน ชุดันแล เมื่อนั้นอันว่า ท้าวพระยาประเทศสระราทเมิงได้แลลี้ซิ่นแหล้มหรือ ยองแก้ว ล้านช้างโกคำพี

โบราณที่ 19

อังวะมทะราทและหงสาถูกลาและลัวะละวะเชินแซกจีนถิ่นทั้งหลาย ร้อยเอ็ด ภาสาจักได้มา น้อมชราบ (กราบ) แห่งอานาอำนาจแห่งพระยาธูลตั้งคะธัมมิกจักกะวติราตตณเกิฏไนเมิงไทยได้ ฟ้าใหม่ทีนี้ชะแล (หน้า 13)

.....

ข้อมูลจาก อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และศรีธณ คำแปง (ปริวรรต) "ตำนานห่อ" ใน หนังสือ ปริวรรตจากคัมภีร์โบราณ ชุดตำนานเมืองและกฎหมาย เอกสารลำดับ 8 - 15. เชียงใหม่ : วิทยาลัยครูเชียงใหม่ และคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2531. หน้า 4-5.)

ลัวะกุลลา

แต่นั้นยังมีชुरเมืองผู้ 1 ชื่อว่านายเลดทราราชา นายเลดทราราชาได้กินเมืองผู้นั้นพิกผืน แผ่นดินทะเลาหงายขึ้นนั้น เมืองกุงเปน 2 ลำ 3 ลำ 4 ลำ 5 ลำ เข้ากันสวดยยามเงินเมงมอร อยู่ใจไกลสอร แซกขอมคูลาบาผาลัง ยอรวรรกวรกายข้าคาง 1 หมังบังทมบแซลัวะกุลลา ทั้งหลายผู้นั้นเข้ากันเปน 12 ภาสา ขึ้นกับผู้นั้น ค้นว่าลี้ยงบรชुरเมืองผู้นั้นแล้ว คัดสุดกุด จุด ติดายกำแห่งตนแล้ว ยังมีชुरเมืองผู้ 1 ได้เสวยราชสมบัติสืบสร้างแต่นั้น 1 คนทั้งหลาย จัก ทุกยากจักพัดพรากบ้านเคหะกับทั้งสรรมณะพรามแลน้กบวด ลิกพัดครุ ครุพัดลิก ลูกพัดพ้อ พ้อพัดลูก ลูกพัดแม่ เมัยพัดผัว ผัวพัดเมัย ต้นไม้จักเปนเถินถ้องที่นอร ลิงวอกเปนลูก หลาน เลือสานเปนพี่น้อง นกรายไม้รำไรให้หากัน ทุกยากอืดอยากเข้ากินมัน ข้าพันธ์มัวตาย แลยลี้ยงแลยหมดแลยลี้ยงชुरเมืองผู้นั้น ยถากมูมิ ตามกำแห่งตนแล้วแลทั้งลักราทได้ 2 พัน ปลาย 987 ตัวจักเกิฏเปนกรียุกพระยาตไพแล (หน้า 4-5)

ข้อมูลจาก อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ ศรีธณ คำแปง (ปริวรรต). “ตำนานพระแก้ว” ในหนังสือปริวรรตจากคัมภีร์ไบเบิลาน ชุดตำนานเมืองและกฎหมาย เอกสารลำดับ 8 - เชียงใหม่ : วิทยาลัยครูเชียงใหม่ และคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2531. หน้า 1 - 4.

ลัษณะดอย

ดูกรลัษณะปฐิสสะทั้งหลาย จุงจักพึงยังนิยายตำนานโบราณพระแก้วเจ้าหรือขงใหม่บัดนี้เทือะ ในกาลเมื่อพระสัพพัญญโคตมะเจ้าแห่งเราเปนพระได้ ชาว 5 วัสสาอยู่ในสำราญในเขตวันนะ อาราม มีหน้ากรณณามากจักไคร่สังคหโฆษสัตทั้งหลายในปัจจุบันชนะบทดั่งอัน พระเจ้ามี อารหันตาทั้งหลาย 5 ร้อยตนเปนบริวาน สยงไฟด้วยอากาศ ยามเช้าลงจะเดินบิณฑิบาท ในนิคมอัน 1 อันมีข้างแม่น้ำริมิงคะนาที คือเมืองหริภุญไชย อันมีในทิศสนหนอากาศในแห่งอุจสุป พัตตาคือดอยสุทวะแล ยามนั้นยังมีชายผู้ 1 ชื่อว่าขุรสาคอร ได้เปนอนาคามีบุคคลแต่เมื่อพระ เจ้ามาโฆษปางก่อร วันนั้นขุรผู้้นั้นเปนแก่ล่เปนประธานแก่ล่คนทั้งหลายในนิคมที่นั้น มันค้หื้อ ทานเข้าบิณฑิบาทแก่ล่พระเจ้ากับอรหันตาเจ้าทั้งหลาย 5 ร้อยตนและ ยังมีปากาที่พึงเปน เหล่าปล่าไม้อัน 1 อยู่คล้าวันออกดอยอุจสุปพัตตประหมาณควุดหนึ่ง คือ 6 พันวาแล พระพุทธ เจ้าค้นรับเอาเข้าบิณฑิบาทในนิคมที่นั้นแล้วค้สยงไฟในอากาศกับอรหันตา

โบลานหน้าที่ 2

เจ้าทั้งหลาย 5 ร้อยตนแล้วค้ลงไฟในเหล่าที่นั้นเพื่อจักสันจิงหันแล แม่นขุรสาคอรผู้ นั้นค้มากับพระเจ้าและอรหันตาเจ้าทั้งหลายหันแล ในที่นั้นลัษะทั้งหลายอันอยู่ดอยอุจสุปพัตตที่ นั้นรุ่งปลีย่อมลงมาจะทำพริกัมมเหล้รมโหโสรบในปล่าคา เหล่าไม้ยางที่นั้น เขาค้แปลงหรือลาช ้วยที่ไกล่ร่มไม้แก้ว 5 ต้นหัน ้วยเปนที่กะทำพริกัมมปุชายังมีหรินก่อรสิลาบาทก่อร 1 มี วัฒนขาวดั่งดอกพุดหลวงยาว 9 สอกหลวงกว้าง 8 สอก ขุรสาคอรค้อยู่ที่นั้น พระเจ้านั่ง เหนือหรินก่อรนั้นหันแล (หน้า 1 - 2)

ในวันนั้นเปนวันวิสาขปุณณมี คือวันเดือร 8 เพง เปนวันอันลัษะดอยทั้งหลายลงมา กะทำพริกัมมปุชาเปนมโหโสรบในหรือราคที่นั้น สวรรุรแสนทองอันเปนเจ้ามออค้เอาลัษะทั้ง หลายลงมาที่นั้น ค้หันพระพุทธเจ้าและอรหันตาเจ้าทั้งหลายแล้วมันค้มีใจไสยินตีมากนั้ก เมื่อ นั้นลัษะทั้งหลายว่า ในวันนี้อยเทพพตาอารักมาเพื่อจักรับเอาเครื่องพริกัมมแห่งเราทั้งหลายชะแล ว่าอันแล้ว เขาค้รับแต่งแปลงพริกัมมปุชาหันแล ค้นพระพุทธเจ้าและอรหันตา เจ้าทั้งหลายสัน แล้ว ขุรสาคอรค้เอาเข้าอันเสสสะหล่พระเจ้าและอรหันตาสันนั้นไผ่มนเสียยังหนองอัน 1 พาย วันออกไกล่ที่นั้นประหมาณ 5 ร้อยวา ชาวบ้านอันอยู่ข้างหนอง อันนั้นจิงร้องว่าหนองตุมูรเสย

ชะแลเดว่าอันแล้ว หนองอันนี้ลวดได้ชื่อว่าหนองมูร เพื่อพายุลรวดได้ชื่อว่าบ้านหนองมูรมาต่อ
เท้าบัดนี้แล (หน้า 3)

เมื่อดังอัน พระพุทธเจ้าจึงเทศนาแก่ลัวะทั้งหลายอันมีขุรแสนทองเปนประธาน เมื่อนั้นยังมีหลานขุรแสนทองผู้ 1 ชื่ออุปปลี อายุได้ 7 ปลีคัหวดในที่นั่งได้เปนอรหันตาแล ในกาลนั้นพระพุทธเจ้าจึงทำนวยว่า เมื่อตถาคต นิพพานไฟแล้ว 187 ปลี หินตัดที่นี้จักเปนราชธานีอันไทยแลจักเป็นที่ตั้งศาสนา ตถาคตและจักเป็นที่ตั้งแห่งรูปตถาคตที่พระแก้วพระสิงรุ่งเรืองมากนักมีชะแล วัยที่นี้เมื่อกลางวันซ้ายวันลงร่มดอยอุจสุปัพพัตตมารับ เหตุดังอัน ท้ายพระยาอันเสวียราชสมบัติสืบกันไฟจักเปนนานา

โบลานหน้าที่ 6

ราชวิส ชะแล คันราชวงสท้าวพระยาकिनเมืองที่นี้สืบไฟพอ 5 ร้อยเช่นเมื่อใด สาสนาตถาคต 5 พันวัสสาสัยขนะนั้นชะแล หลายขุรแสนทองผู้นี้อายุมันได้ 7 ปลี บวดเปนซีใหม่ในเมืองที่นี้ก่อทั้งมวร เหตุดังอัน เมืองอันนี้จักได้ชื่อว่าเมืองซีใหม่หมื่นชะแล (หน้า 4)

.....

ข้อมูลจาก: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ (ปริวรรต). ประวัติตั้งเมืองน่าน (ยังไม่พิมพ์เผยแพร่)

เมืองลัวะพูน

รุ่งเช้าจึงลำดับเรือลูกเจ้าพระยาแพน (ขุนลัวะ) ลงก่อนหมู่ พับทึนเรือผ้าแดงชอกก็แดง 2 ผืนแล้วเรือ (50 / 3) พระยาเจ้าตนพอล่องลง พับทึนเรือผ้าขาวชอกก็ขาวผืน 1 แล้ว เรือขุนเมืองล่องลงถัดแล้ว เรือหมุ่ นายแถวหลบหลังแหเรือเหล้าลงก่อนหัวที่

ที่นี้จักกล่าวเชื้อแห่งพระมังรายเจ้าตั้ง

(หน้า 342) แต่ปลาวจรงมาดังนี้ ยังมีเทวบุตรตน 1 เสวยทิพพสัมปัตติยังเมืองฟ้าได้พันปีทิพย์ แล้วเจ้าเล็งดูมนุษย์โลกเมืองคนอันบานงามนักใคร่ลงมาเกิด เครื่องคนจึงเอาบริวารตนพัน 1 มาเกิดเป็นโอบาปติกในเค้าไม้ทัน ยังเมืองเงินยางท่าชายทั้งพันนั้นแล (หน้า 343) ตนเกิดแทบเค้าไม้ทันและต้นยังมีชาวท่าชายเงินยางผู้ 1 ไปป่า มันหันเจ้าพระยานั่งอยู่อาสนาดูงามนัก จึงมาบอกผู้เฒ่าผู้แก่ยังเมืองเงินยางที่นั่นคนทั้งหลายยังเมืองท่าชาย เงินยางที่นั่น จึงพากันไปไหว้เจ้าลวะขออาราธนามาเป็นพระยาแก่คนทั้งหลาย วันนั้นแลท่านก็มาเป็นพระยาแก่คนทั้งหลาย ยังเมืองท่าชาย เงินยางที่นั่นบมีนนานเท่าใดก็มีลูก 3 คนเป็นผู้ชายทั้ง 3 (หน้า 346) ผู้ที่นั้นใสชื่อว่า ลาวค่อม ผู้กลางใสชื่อว่าลาวซาง ผู้น้องใสชื่อว่า ลาวเกลา แลเจ้าพระยาลัวะอยู่เสวยสัมปัตติในเมืองเงินยางที่นั่น มีอายุยืนได้ร้อยชาวปีก็จึงจติไปหันแล

1123 ตัวเดือน 8 ดับวัน 7 ได้รับเอาเส้นแกมมิ่งเมืองอาร์กซ์เจ้าบ่ม้าง จิมขุนบ่ม้าง มีสันนี้ เครื่องกับพระยาเจ้าตนลูกเค้า มีหมอนลูก 1 สะลี(พื้นนอน)ผืน 1 ชั้นหมากชั้น 1 ต้น(เต้า)ปูนเงินต้น 1 สลุง(ชั้น) เงิน 2 ใบ ผ้าผืน 1 เสื้อผืน 1 สาต(เสื้อ)แขนแดงผืน 1 (78/2) ซ้อนก้าน 1 อุบนวด(ผอบนวด)เงินลูก 1 ของพลูเงิน 1 น้ำต้นดิน 1 ไม้จิ้มข้าวเงิน 1 ถูเงินปากแถม(มีแฉก) 1 ไม้สวกชี้หู(ไม้แคะหู)เงิน 1 ปากกำเหล้าเงินคู่ 1 วีก้าน(พัด) 1 ชั้นพระยาแพน(ขุนลัวะ) หมอนลูก 1 สะลีผืน 1 ชั้นหมากลูก 1 ชั้นเหล้าชั้น 1

พระยาติโลกยบดี ห้อยยว้ทั้งคนหัว 8 ครว้ นุชาคุณพระมหาเถรเจ้าและตำนานแควมา ตกเลิกบได้พ่ายหนีด้วยอาญาภาวะ (109/2) เทวดาอาร์กซ์ทั้งหลาย ก็มีตั้งนี้แล นุราณ (โบราณ) อันเป็นหมอรัสสีเมืองลัวะพูน (ลำพูน) นี้เจ้าแผ่นดินหากใจรู้หรือรักษามาด้วยลำดับ มาถึงพระยาอ้ายเจ้าพระยาหื้อผู้ 1 เป็นหมอรัสสี พระยาปฏิบัติบชอบเสนาอามาตย์ (109/3) เอาไปเสียเมืองน้อยแล้ว เอาพระยาชายตนลูกแทนว่าหมอรัสสีบชอบกับเอาหื้อเป็นหมอแล้ว เอาครว้กระทำสันนี้บชอบเทวดารักษาบ่านานเท่าใด เขาฆ่าพระยาชายเสียแล้วเอาพระยาอ้ายมาเสวย

พระพุทธรเจ้าทำนวยไว้ว่าคันกุนิพพานไปแล้วจุงเอาธาตุข้อมือกำซ้ายกุมมาจู่ไว้แถมเกศธาตุนั้นในที่นี้ เมืองอันนี้ก็จักเสมอดั่งเมืองฟ้าดาวตั้งสาชะแล พระกล่าวเท่านั้นแล้วเสด็จไปเถิง (117/3) เมืองแพร์ เมืองสลาย เมืองสุย ชาย (ทราย) ชาวทาเมืองลีไปดอยเก็งเมืองฮอด รอดหัวเคเรียนขึ้นไปเถิงเมืองลัวะพูน (ลำพูน) เชียงใหม่ เมืองตีน เมืองยวม ทรางสะตงทางทหารอดนครกุสสีนาราย แลเมืองสาวตถิเข้าไปสู่เขตวันเล่าแล

ข้อมูลจาก กรมศิลปากร. คำแปลจามเทวีวงศ์ พงศาวดารเมืองหริภุญไชย. พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานทำบุญครบร้อยวันนางจันทร์เม็ต ชุตติมา. พิมพ์ครั้งที่ 3. เชียงใหม่ : นครพิงค์การพิมพ์. 2530 หน้า 34-44.

พระยามิลักขะชื่อพิลังกะ

ในครั้งนั้น ยังมีพระยามิลักขะชื่อพิลังกะ ห้อมล้อมด้วยทหาร 8,000 คน ยกมาเพื่อจะยึดนครหริภุญไชย เจ้ามหายศประทับบนคอช้างพระที่นั่งพระอินทวรประทับกลางช้าง คว้าญ่นั่งท้ายช้าง แวดล้อมด้วยเหล่าทหารเป็นอันมาก เสด็จออกไปสู้รบทางประตูทิศตะวันตก ครั้งนั้น พญามิลักขะเห็นรัศมีสีแดงลูกโพลงอยู่ที่ปลายงาข้างเผือก ตกใจกลัวตาย มีอาจหนอยู่ในสนามรบได้ ก็หนีไป พลทหารทั้งหลายทั้งปวงก็แตกฉานซ่านเซ็นหนีไป ตั้งแต่นั้นมานครหริภุญไชย ก็เกษมสำราญปราศจากอันตราย

กาลอุบัติแห่งนครหริภุญไชย (หน้า 34)

ถัดนั้นไปมีฤาษีตนหนึ่ง ชื่อสุพรหม อาศัยอยู่ที่สุภบรรพตริมฝั่งแม่น้ำวัง ถ้าเจ้าอินทพรใครจะครองราชสมบัติขอให้ไปกราบไหว้ฤาษีพุทธรุกิล คือเดินทางจากนี้ไปเอาพรานเขลางค์เป็นมัคคุเทศก์ แล้วเดินทางต่อจากนั้นไปกราบไหว้ฤาษีสุพรหมอันวอนขอนครกับท่าน เจ้าอินทพรได้ฟังคำชี้แจงนั้นแล้ว กราบลาพระมารดาของตน พาบริวารส่วนตัวไปตามกำหนดที่ฤาษีวาสูเทพชี้แจง ได้กราบฤาษีสุพรหมแล้ววิงวอนขอนคร ต่อแต่นั้น ฤาษีสุพรหมกับพรานเขลางค์จึงสร้างนครอันตั้งงามขึ้นนครหนึ่งมอบให้เจ้าอินทพรครอบครอง เพราะอาศัยพรานเขลางค์นั้นนครนี้จึงมีชื่อว่า เขลางค์นครต่อแต่นั้นมา (หน้า 35)

ลำดับนั้น ถึงพลโยธาทั้งหลายมีกำหนดล้วนแต่สี่เขี้ยว คือ เกราะแลหอกมีคมอันเขี้ยวขัดแล่งปิ่นแลเกราะนวมมีมือ เป็นโยธากล้าหาญอาจทำลายศัตรูให้แหลกลาญ ถือธงรูปพระชรรค์พากันยกมาเบื้องหลัง

ณ กาลครั้งนั้น ฝ่ายฝูงเทวดาทั้งหลาย ผู้รักษาพระนครแลพฤกาษาเดิม ก็ให้อุคโฆษนาการแก่กันแลกัน พากันมาอภิรักษ์ซึ่งพลโยธาทั้งหลายนั้น ๆ

ฝ่ายว่าพระกุมารทั้งสองนั้นเป็นสุพีซทรงปรีชามีสติ ได้ดำเนินทัพเข้าไปสู่อเนกพาหนะของพระเจ้ามิลักขราช องอาจดั่งพญาไภสร อันมิได้หวั่นหวาดต่อหม่อมฤคเข้าไปในกลาง

ครั้นเข้าไปถึง อุณณประเทศ อันมีลู่ใกล้แลใกล้เที่ยว แล้วให้บันลือกลองสัญญาณพักพลนิกายเพื่อให้หายเหนื่อยชั่วเวลานิดหน่อยแล้วจึงส่งอำมาตย์ผู้หนึ่งให้ไปเจรจาดูความเมืองกะ(กับ)พระเจ้ามิลักขราชว่า " เราทั้งสองผู้เป็นพระภาคิไนยของท่าน ได้มาแล้วในที่นี้เพื่อจะเห็นพระเจ้าลุง ขอพระบิดาลาเจ้า จงเตรียมพระบุตรทั้งหลายของพระองค์ทั้งพาหนะของพระองค์โดยด่วนเถิด อย่าได้ช้าเลย เราทั้งหลายจักไปเดี๋ยวนี้ "

ทูตนั้น ครั้นไปแล้ว ได้ทูลแก่พระเจ้ามิลักขราชนั้น ตามคำกล่าวของพระกุมารทั้งสอง พระเจ้ามิลักขราชครั้นได้ฟังคำอำมาตย์นั้นแล้ว จึงกล่าวกับทูตนั้นดังนี้ว่า " ดูกรทูต พระกุมารทั้งสองนั้นมีพรธาเท่าไร วิทยของกุมารทั้งสองเท่าไร ช่างม้าพลสุรโยธาของกุมารทั้งสองมีมากเท่าไร "

เมื่ออำมาตย์ได้ฟังรับสั่งพระเจ้ามิลักขราชถาม จึงได้ทูลความว่า " ข้าแต่เทวดาเจ้าพระกุมารทั้งสองมีพรธา 5 พรธา นับว่าทั้งสององค์นั้นได้ประทับอยู่เหนือหลังช้าง พระภาดาอยู่ค่อช้าง พระกนิฐานับว่าอยู่กลางช้าง มีช้างแต่ละตัว ๆ ตามมาเบื้องหลังพวกสุรโยธา 3000 ชี่ช้างมาคนละตัว พระนัดดาของพระองค์มีพลโยธาประมาณเท่านี้ "

พระราชาได้ฟังคำทูตนั้นแล้ว ทรงพระปรารภเสียดังอันบันลือ แล้วตบพระหัตถ์ของพระองค์ทรงพระสรวลเป็นอันมาก หากตรัสเหตุนี้หม่อมอำมาตย์ของพระองค์ว่า " แน่พ่อเฮย คำของกุมารเล็กเป็นอัศจรรย์แท้ กุมารเล็กทั้งสองนั้น มีน้ำนมไหลออกแล้วแต่ปาก ถึงสุรโยธาก็น้อย

ข้างแต่ละตัวของกุมารทั้งสองนั้น ก็จะไม่อาจเพื่อจะรบด้วยธิดาน้อยของเราได้ ก็อย่างไรจะรบกับด้วยเราทั้งหลายได้ ” ดังนี้ แล้วตรัสว่า “ หิมะที่ค้างอยู่ปลายหญ้ากับน้ำในพระมหาสมุทรจะเทียบกันอย่างไรได้ รัศมีหิ่งห้อยจะเทียบแสงจันทร์วันปฎนมืออย่างไรได้ ”

พระราชานั้น ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว ก็เสด็จขึ้นขึ้นแลประทับอยู่ตรัสว่า “ ดูราท่านทั้งหลายจงเตรียมพลของตนให้พร้อมเพรียง เราทั้งหลาย จักจับพระกุมารทั้งสองนี้แล้วจักยึดเมืองไว้อีกด้วย ”

ครั้นพระราชาดังนี้แล้ว จึงประทานธนูศรทั่วย ให้แก่อำมาตย์ทูตของพระกุมารทั้งสองนั้น แล้วตรัสว่าแนะพ่อเฮย หลานปรารถนาอย่างไรเราจะทำอย่างนั้นพระหลานเราจักมาที่นี้ การเดินลำบากก็จักมี ให้กุมารทั้งสองคอยอยู่ในที่นั้นเถิด เราจะไปในที่นั้น

ครั้นดำรัสดังนี้แล้ว ก็ส่งทูตนั้นไป ทูตนั้นก็ได้ทูลแต่พระเจ้ามิลักขราช โดยชอบดังนี้แล้ว ก็มาทูลข่าวคราวทั้งปวงนั้น แก่พระกุมารทั้งสองนั้น

ฝ่ายว่าพระกุมารทั้งสองนั้นครั้นได้ฟังกถานั้นแล้ว ก็เกิดโสมนัสอย่างยิ่ง จึงได้แสดงทูตทั้งหลายแก่พลนิกายของตน ด้วยอาการอันศุภแล้วให้สัญญาว่า “ แนะพ่อเฮยท่านทั้งหลายจงคิดว่า ” เราทั้งหลาย จักได้ พระยามิลักขราชผู้ศัตรูตอบของเรา ในกาลวันนี้

พลนิกายทั้งหลายก็กล่าวว่า “ ข้าพเจ้าทั้งหลายทราบอยู่แล้ว ”

ฝ่ายพระเจ้ามิลักขราช ก็เตรียมพลในกาลเป็นระหว่งนั้นก็ได้ยกกันมาสู่ที่ตั้งทัพของพระกุมารทั้งสอง ด้วยสุรโยธาพลนิกายทั้งหลายประมาณ 8 หมื่น ในมฆณันตีกสมัยนั้น

สุรโยธาทั้งหลายด้วยทั้งพลนิกายทั้งสิ้น พากันเล่นมาโดยกำลังเร็วดุจลมเพราะความกลัวแต่การหนีไปแห่งกุมารทั้งสองนั้น จำเดิมแต่กาลอันมาแล้ว

ครั้นเมื่อกลางประมาณ 300 วา 200 วา ยังไม่ถึงสถานที่กุมารทั้งสองตั้งทัพแล้วเที่ยวก็พากันถอยกำลังเหน็ดเหนื่อยอยู่ มีคออันแห่งหายใจดัง “ ฮู่ฮา ” ดังนี้ นั่งอยู่เหนือคอช้าง ได้เห็นแล้วซึ่งแสงสว่างแห่งหอกแลศรแลโตมรแลพระขรรค์แลจักรแลสิ่งของเป็นต้น แห่งพลนิกายแห่งกุมารทั้งสองนั้นด้วย แห่งเกราะมือแลโล่หีแลเกราะสวมกายเป็นต้นทั้งหลายด้วย อันมีวิธีโพล่งขึ้นด้วยแสงอาทิตย์อันมีรัศมีสว่างในเวลาปัจฉิมภาครันบังเกิดเป็นมหันตการ กระทบจักษุประสาทแล้ว

ณ ลำดับนั้น ก็มีอาจจะพากันต่อมาได้ ก็พากันยืนนิ่งอยู่ในที่นั้น ก็ในกาลนั้นพระอาทิตย์ก็ได้ล่วงมฆณันตีกาล มีแสงแดดอันร้อน ได้ประหารหน้าแห่งสุรโยธาทั้งหลาย มีพระเจ้ามิลักขราชเป็นประธาน อนึ่งเหนือแห่งสุรโยธาทั้งหลายนั้น ก็ไหลออก ได้พากันเสวยเวทนา ยิ่งนัก

ฝ่ายเทวดาทั้งหลายผู้รักษาพระกุมารทั้งสอง ก็สำแดงความร้อนเป็นอันมาก บังเกิดแผดเผาพระเจ้ามิลักขราช แลสุริยาทั้งหลาย

พระกุมารทั้งสองก็ให้ยิ้มแ้มกะพระเจ้ามิลักขราชนั้นอยู่แต่ทิศอันตนยืนอยู่แล้ว

ลำดับนั้น พระอนันตยศได้ถาม พระโหราธิบดีผู้อาจารย์ของตนว่า " ข้าแต่อาจารย์ในยามนี้ความมีชัยจะมีแก่เราทั้งหลายหรือว่ามี "

พระโหราธิบดีทูลว่า " จะมี " ดังนี้

ณ ขณะนั้น มหาวชิรหัตถี รัตนหัตถี ได้ยกวงขึ้น ทำเสียงโกญจนาทสามหน

ลำดับนั้น พระกุมารทั้งสองก็ให้บันลือชัยมหาสัมมตล ยังพลนิกายทั้งปวงให้อุฏฐการยืนขึ้นแล้ว บันลือสำเนียงให้อิวขึ้น 3 หน (มหาอุกัฏฐิสัทท) แล้ววิ่งเล่นเข้าไปเฉพาพระพักตร์พระเจ้ามิลักขราช

ฝ่ายพลนิการทั้งปวง มีพระเจ้ามิลักขราชเป็นประธาน ครั้นได้เห็นอาการดั่งนั้น ก็มีหทัยอันหวาดหวั่นกายสั่นอยู่ระริว หอก , โดมร , พระขรรค์ อาวุธทั้งหลายก็พรัดพรายพลันหลุดจากมือ....

แม้ว่าหมูกองทัพมิลักขทั้งหลายนั้นสิ่งใดได้ถือไว้แล้วในมือ ก็พากันสละทิ้งสิ่งนั้นเสียหนีไปแต่มือเปล่า ส่วนเจ้ากุมารทั้งสองก็ให้นำข้าวสารที่มีชายนั้นไปทูลแด่พระจามเทวีพระมารดาของตนโดยทันที

พระนางจามเทวีได้สดับข่าวสารนั้นแล้ว ก็มีพระทัยโสมนัสผ่องแผ้วสุดที่จะเปรียบปานแล้วมีพระบริหารให้ตีกลองปาวชาวพระนครทั้งปวงให้ทราบทั่วว่า " เดียวนี้พลมิลักขทั้งหลายมีมิลักขราชเป็นประธาน ได้พากันทิ้งสิ่งของ ๆ ตน ๆ ปลาสนาหนึ่ไปแล้วชาวพระนครของเราทั้งหลายหญิงฤาชายผู้ใด ๆ จะปรารถนาสิ่งใด ๆ ให้ผู้นั้น ๆ ออกไปแล้วถือเอาสิ่งนั้นเถิด

ลำดับนั้น ชาวพระนครทั้งปวงเหล่านั้นพากันดีใจแล้ว ออกไปถึงชั้นถวารของมิลักขทั้งหลายแล้วถือเอาตามใจชอบของตน

แม้พระกุมารทั้งสองนั้น ครั้นทราบความที่แห่งมิลักขทั้งหลายไม่มา ก็พาบริวารของตนกลับเข้าไปสู่พระนคร ขึ้นสู่ราชนิเวศน์แล้วทรงสนานแล้ว ถวายอภิวันท์พระมารดาแล้ว ได้นั่งดื่มพระถันองค์ละเต้า

ฝ่ายพระนางเจ้าจามเทวี ก็ประคองพระบุตรของพระองค์ด้วยพระหัตถ์ทั้งสอง แล้วจุมพิตพระเศียรแล้วเล่า ทรงประสาทหาที่เปรียบมิได้ แล้วรับสั่งให้นายเสมียนแล่นายนักการจัดชัยบาน สุราบาน เลี้ยงพวกสุริยาทั้งหลาย แลประทานวัตถุภรณ์ต่าง ๆ เป็นต้น ตามสมควรแก่พลสุริยาทั้งปวงโดยสามารถแก่ไชยทิศน์ แลเล่นมหาวิชัยมหรสพตลอดกาล 7 วัน

แลได้บูชาแก่พรหมณ์ทั้งหลาย มีพระโหราธิบดีเป็นต้น แลช่างมวงคหัตถ์รัตนด้วยมหาสักการ
ทั้งหลาย (หน้า 37 – 40)

ณ ลำดับนั้น ครั้นได้ 7 วัน 8 วันล่วงไปแล้ว พระมหันตยสแลพระอนันตยสทั้งสอง
พระพี่น้องนั้น ได้พากันปรึกษากับพระมารดาของตนว่า

ข้าแต่พระแม่เจ้า เมื่อข้าพเจ้าทั้งสองได้เข้าสู่สงครามแล้ว พระเจ้ามิลักขราชได้กล่าว
คำนี้ด้วย ๆ แก่ข้าพเจ้าทั้งหลาย เดียวนี้ข้าพเจ้าทั้งหลายควรจะตอบคำของพระเจ้ามิลักขราช
นั้น หรือว่าไม่ควร

พระนางได้สดับคำนั้นแล้ว ดำรัสว่า “ ดูราพระปิยบุตรทั้งหลาย ควรแล้ว ”

ลำดับนั้น พระกุมารทั้งสองก็ได้จัดบรรณาการแล้ว ตรัสเรียกอำมาตย์ผู้จะเป็นปฐมทูต
นั้นมาแล้วสั่งสอนอย่างนี้ว่า แนะท่านผู้เจริญท่านจงไปทูลแก่พระเจ้ามิลักขราชอย่างนี้ว่า แนะ
ท่านผู้เจริญท่านจงไปทูลแก่พระเจ้ามิลักขราชอย่างนี้ว่า “ ข้าแต่เวทดาเจ้า พระนัดดาของพระ
องค์ให้ข้าพเจ้ามาทูลถามถึงความที่แห่งพระองค์ไม่มีโรค อนึ่งพระกุมารทั้งสองนั้น ให้อนุสาสน์
ข้าพเจ้ามาอย่างนี้

ได้ยินว่าในการก่อนพระปิตุลาเจ้าของเราทั้งหลาย จะให้เราทั้งสองรบด้วยพระธิดาองค์
เล็กของพระเจ้าลุง เดียวนี้เราทั้งหลายจะไปในเมืองนั้น เพื่อจะรบด้วยพระธิดานั้นอนึ่งฉันใดเล่า
พระนครจักเป็นของมั่นคงดี ด้วยแก่นไม้ตะเคียนหรือว่าแห่งเหล็กก็ให้ทำอย่างนั้นเถิด ตรัสแล้วก็
ส่งข้าพเจ้ามา ”

พระกุมารทั้งสองนั้น ครั้นกล่าวอนุสาสน์อย่างนี้แล้ว ก็ส่งทูตทั้งหลายไปอำมาตย์ทูตนั้น
รับว่าสาธุแล้ว ถวายอภิวันท์พระกุมารทั้งสองแล้ว พากันไปสู่สำนักพระเจ้ามิลักขราชด้วย
บริวารทั้งหลายของตนถึงแล้ว ถวายบรรณาการแล้ว ก็ถวายอภิวันท์ทูลความโดยนัยอันพระ
กุมารสั่งแล้ว

ฝ่ายพระเจ้ามิลักขราช ครั้นได้ทราบราชสาสน์นั้นแล้ว ก็หวาดหวั่นพระหฤทัย กล่าว
กับทูตอย่างนี้ว่า “ ดูราทูตผู้มีภาระอันเสมอ ขอท่านอย่ากล่าวคำอย่างนี้แก่เราเลย เราผู้ใดเล่า
แต่กาลก่อนนั้น เราไม่ได้เห็นพระหลานเราทั้งสองด้วยจักขุ จึงได้พยายามมานะแต่นั้นมา ก็
กาลใดเล่า เราได้เห็นพระนัดดาทั้งสองของเราด้วยจักขุ รู้ว่าทรงสรีรูปเป็นอันงาม ประทับอยู่
เหนือคอกช้างหัตถ์รัตนอันประดับแล้ว ได้สำคัญใจว่า “ โอ พระหลานเราทั้งสอง งามหาที่จะ
เปรียบมิได้ ประหนึ่งว่าพระขันธบุตรอันเสด็จทรงคอประเอราวัณ อนึ่งโสดพระหลานของเราทั้ง
สอง ได้จัดสุริโยธาโดยเบื้องหน้า เบื้องหลัง เบื้องขวา เบื้องซ้าย ดูสม่าเสมองามหาที่จะ
เปรียบมิได้ รวากะว่าเทพโยธีทั้งหลาย ก็ในชมพูทวีปนี้ พระราชาองค์ใดองค์หนึ่งได้ชื่อว่าเป็นผู้
สามารถ เพื่อจะรบด้วยกุมารทั้งสองนี้ไม่มีแล้ว อนึ่งเล่าพระธิดาทั้งสองของเรา งามราวกับเทพ

อัปสร เราจักให้แก่พระหลานเราคนละคน เราได้ดำริในใจไว้ว่า จำทำกุลพันธันถวดด้วยพระ
กุมารทั้งสองนี้ ตราบเท่าลูกของลูกแลลูกของหลานก็เดี๋ยวนี้ พระหลานเราได้ส่งสาสน์มายังเรา
เพื่อจะรบกัน ก็การรบอันไม่เป็นที่ชอบธรรมจงอย่ามีแก่เราทั้งหลายเลย เราทั้งหลายจักทำ
ธรรมยุทธิ

ครั้นพระเจ้ามีลักษราชกล่าวอย่างนี้แล้ว ก็เรียกพระธิดาของพระองค์ทั้งคู่มาร่วมแล้วสำแดง
แก่ทูตในวันนั้น กล่าวว่

ดูราทูต ท่านจงดูพระธิดาทั้งสองของเราทรงรูปและวรรณะและวัยทั้งสิริวิลาสเป็นอันงาม
เมื่อนั่งก็ดี ยืนก็ดี เดินก็ดี ดูเป็นที่พิศวงเป็นที่ปรารถนาแห่งโลกนรกถือโดยรอบ พระธิดาทั้งสอง
นี้มีชาติอันบริสุทธิ์ ได้เกิดแล้วแต่อกพระเทวีของเรา คลอดพร้อมกันในวันเดียว ร่วมอุทรมารดา
เดียวกัน พระธิดาของเราไม่ใช่สาธารณ์ เป็นที่รักมากของเรามีทาสีคณะ ทาสาคณะ ประดับ
ด้วยสุวรรณ พระเชษฐธิดาเราจะให้พระเชษฐกุมาร พระกนิษฐธิดา เราจะให้พระกนิษฐกุมาร
ท่านจงไปทูลแก่เจ้าของท่านโดยนัยดังนี้เป็นต้น

พระราชชาติรสอย่างนี้แล้ว ก็ให้เลี้ยงทูตแล้วประทานสุวรรณราชภูวัตถาลังการ มีช้างม้า
เป็นต้นแล้ว จึงจัดบรรณาการตอบแทน สิ่งอื่นอีกมอบในมือทูตนั้น เพื่อนำไปถวายแก่พระพี่
น้องทั้งสองนั้น แล้วส่งไปกับด้วยทูตของพระองค์

ราชทูตทั้งสองฝ่ายนั้น ครั้นมาแล้ว ก็ไปถวายอภิวันท์พระจามเทวีด้วยพระอนันตยศด้วย
แล้วจึงถวายบรรณาการทั้งหลาย แล้วทูลกษัตริย์ทั้งสามนั้นตามราชสาสน์

พระมารดาพระบุตรทั้งหลายได้ทรงทราบราชสาสน์นั้นแล้ว ก็พากันยินดีเป็นที่ยิ่งแล้วให้
แต่งสักการแลเลี้ยงดูแก่ทูตของพระเจ้ามีลักษราช พระมารดาแลพระบุตรทั้งสามเมื่อนั่งที่สุขา
อาสน์ แล้วตรัสถามกับอำมาตย์ของตนนั้นว่า ดูกรอำมาตย์ ราชธิดาทั้งสองนั้น มีวรรณะเท่าไร
วัยเป็นอย่างไร รูปเป็นอย่างไร วรรณะเป็นอย่างไร อัศลาปัสลลาก็เช่นไรเล่า

อำมาตย์นั้น เมื่อจะสำแดงคุณสมบัติแห่งพระธิดาทั้งสองนั้น ทูลแก่กษัตริย์ทั้งสามนั้นว่า
ขอพระองค์ทั้งหลายจงฟังข้าพเจ้า แลจงให้อภัยแก่ข้าพเจ้าในสมัยนี้ ข้าพเจ้าจะ
กล่าวคุณทั้งหลายแห่งพระธิดาทั้งสองนั้น ขอพระเจ้าภูมิบาลอย่าได้ทรงพระพิโรธแก่ข้าพเจ้า พระ
ธิดาแฝดทั้งสองของพระเจ้ามีลักษราชนั้น โดยปีได้ 5 พรรษา โดยวัยเป็นดรุณวัย โดยรูป
งามยิ่งประเสริฐเหมือนพิมพิงามโสภา ไม่ผอมไม่อ้วนไม่สูงไม่ต่ำ มีผิวพรรณเป็นอันงาม ทรง
รัศมีดังสีทอง จิวมั่งสามเกลี้ยงเกลตา บริสุทธิ์ปราศจากดำ เมื่อนั่งเดินยืนงามกรีดกราย
เวลาสำรวจแลเจรจาไพเราะดังเสียงหงส์ เส้นเกศาไม่ยาวยาวแลราวกะปึกกมร กาลใดปล่อย
เกศา ปรายเกศาจรดที่สุดข้อเท้า บริบูรณ์ด้วยสรรพสตรีลักษณะ ธิดาพระเจ้าลวหาผู้จะเสมอ
มิได้

อำมาตย์ทูต ได้พรรณานี้ซึ่งความที่แห่งธิดาทั้งสองของพระเจ้ามิลักขราช เป็นหญิงงาม
บริบูรณ์ด้วยอติดีลักษณะอย่างนี้

ฝ่ายหมู่ญาติทั้งหลาย ครั้นได้ฟังคุณกตาแห่งพระธิดาทั้งสองก็เห็นพร้อมกันจึงได้ส่ง
บรรณาการตอบแทนแลปฏิสาสน์ไป แก่พระมารดา และพระบิดาทั้งสองทั้งพระสุณิสาทั้งสอง
ด้วย

เพราะเหตุนั้น ประชุมชนชาวรัฐวาสิทั้งสอง ได้มีหน้าอันถึงแล้วซึ่งความพิศวาสกะ(แก่)
กันแลกัน มีอวยวะแห่งหทัยอันชื่นชมหาที่เปรียบมิได้

กาลครั้งนั้น พระเจ้ามิลักขราชแลพระราชเทวี ก็ให้ประดับพระธิดาทั้งสองของพระ
องค์ด้วยสัพพาลังการ แวดล้อมด้วยหมู่ทาสีทาสาทั้งหลายแล้วส่งไปยังเมืองหริภุญชัยนคร
เพื่อประโยชน์แก่กุมารทั้งสองด้วยมหันตบริวารทั้งหลาย

แม้ว่าพระจามเทวี ก็ให้จัดพหูบรรณาการ แล้วให้ชนของตนไปคอยทำการต้อนรับนำมา
ภายในพระนคร แล้วให้พระธิดาทั้งสองสำนักอยู่ในเรือนใหม่ทั้งสองคนคนละหลังตามสมควรแก่
พระกุมารทั้งสอง แล้วทำมงคลวิสาสิกขวาส ให้พระเชษฐกุมารอยู่กับพระเชษฐธิดา ให้
พระกนิษฐกุมารอยู่กับพระกนิษฐธิดา ไซแต่เท่านั้น กษัตริย์ทั้งหลายนั้น ได้ทำอาวาทวิวาห
มงคลด้วย ราชากิเชกมงคลด้วย เพราะความที่แห่งกุมารทั้งสองนั้นเป็นหนุ่ม

จำเดิมแต่นั้นมา มิลักขรัฐกิติ หริภุญไชยรัฐกิติ ทั้งสองรัฐนี้ก็ได้อันเดียวกัน มี
ปฏิบัติติดต่อกันแลกันมา

พระเจ้ามิลักขราชกิติ พระราชเทวีกิติ ได้ส่งทูตไปด้วยพหูบรรณาการไปในเดือนละ 4
ครั้ง เพื่อจะชับทราบประพฤติกวพระธิดาทั้งสองของตน (หน้า 42 – 44)

ข้อมูลจาก สิงฆะ วรรณสัย ตำนานจามเทวี. ลำพูน :..... หน้า 46-50

เมืองสร้อย

เมื่อพระนางจามเทวีเสด็จมาจากเมืองละโว้เพื่อครองเมืองหริภุญไชยตามคำเชิญของฤาษี
वासुเทพนั้น พระนางเสด็จมาทางเรือมาถึง หาดเขียว ตากแห้ง สามเงา ผาอบนาง แก่งส้มป่อย
ผาแต้ม ซึ่งพระนางโปรดให้วาดรูปช้างที่หน้าผา

ต่อมา พระนางเสด็จมาถึงแก่งแห่งหนึ่งเหนือผาแต้ม แก่งนี้น้ำในแม่น้ำปิงเชี่ยวมาก
ฟองน้ำแตกเป็นฟอง “ตั้งพวกดอกไม้ อันท่านหากล้อมหรือร้อยเป็นสร้อยเป็นสาย พระนางจึง
เรียกว่า แก่งสร้อย” พระนางได้พบกับชาวลัวะ ได้ขอให้ลัวะถวายเป็นเชือกแต่พระนางเพื่อชักลากเรือ

ให้พันแก่ง ลัวะได้ถวายเชือก 4 เส้น จึงเรียกว่า "สี่เส้นสันกลาง" ลัวะกลุ่มนี้เป็นกลุ่มใหญ่มีจำนวนมาก "ต่อใหญ่ต่อหลวง" บริเวณนี้พระนางทรงสร้างเมือง เรียกว่า เวียงสร้อย (สิงขะ)

ข้อมูลจาก ยุทธ เดชคำรน. ล่องแก่งแม่ปิง. กรุงเทพฯ : อักษรบริการ 2510.

ลัวะบ้านดอยเก็ง อำเภอสอด เชียงใหม่

ในกาลก่อน เมื่อการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราช ราษฎรจะต้องเสียภาษี เสียเงิน ราชการ สำหรับชาวบ้านดอยเก็ง (ตำนานพระเจ้าเลียบโลกว่าเป็นบ่าวชาวลัวะมาก่อน)ได้รับการยกเว้นไม่ต้องเสียภาษี เวลาเกณฑ์ไปทำงานต่าง ๆ ก็ไม่ต้องไป แต่มีหน้าที่ดูแลรักษาพระธาตุนี้ให้สมบูรณ์อยู่เสมอ เรียกว่า ข้าธาตุ (ข้าผู้รักษาพระธาตุ) (หน้า 220)

เมืองสร้อยเมืองของลัวะ

เมืองสร้อยตั้งอยู่บนฝั่งแม่น้ำปิงใกล้กับแก่งสร้อย เป็นเมืองใหญ่ที่ตั้งอยู่ระหว่างเมืองตากกับเมืองเชียงใหม่ เป็นเมืองชุมทางการค้าในอดีต มีวัดร้างที่เมืองสร้อยถึง 99 วัด ปัจจุบันยังมีหลักฐานเหลืออยู่บนวัดบนภูเขา บริเวณตั้งแต่อำเภอหอดลงไปตามลำแม่น้ำปิงเป็นที่อยู่อาศัยของพวกลัวะ (หน้า 248)

เมืองนี้ร้างไป ตามพงศาวดารกล่าวว่า สมเด็จพระนารายณ์มหาราชได้ยกทัพมาตีเมืองเชียงใหม่ ทรงมาตั้งทัพที่อุมหลุ (อุม แปลว่าน้ำ ภาษาลัวะ) ได้แก่งสร้อยลงไป หลังจากนั้นทรงยกทัพตีเมืองสร้อยซึ่งเป็นพวกลัวะ เมืองสร้อยจึงตกเป็นเมืองขึ้นของอยุธยา พร้อมกับทรงกวาดต้อนชาวลัวะลงไปอยุธยาด้วย เมืองคงจะร้างไปหรืออย่างไรไม่ปรากฏหลักฐาน ปัจจุบันร้าง มีวัดร้าง 4 วัด มีเจดีย์ วิหาร มีคนพบพระพุทธรูป ชาวบ้านบริเวณเล่าว่า พ.ศ. 2502 ว่ามีวัดร้างทั้งหมดถึง 99 วัด นักประวัติศาสตร์สันนิษฐานว่าสร้างราว ๆ สมัยนครหริ และนครเงินยาง ครอบครองโดยลัวะ (หน้า 629-633)

มีนิทานเกี่ยวกับสถานที่บนฝั่งแม่ปิงตลอดแนว เช่น แก่งพอก มีนิทานกล่าวว่าพวกลัวะเมื่อหัวหน้าตายลงเขาก็ไปอยากกลับบ้านเมือง คำว่า พอก แปลว่า กลับคืนมา แก่งพอกเป็นแก่งสุดท้ายในแม่น้ำปิงก่อนจะเข้ามาสู่เมืองเชียงใหม่ ผาซ้องก็มีนิทานเรื่องเดียวกันกล่าวว่าลัวะทิ้งซ้องเอาไว้ที่แห่งนี้

เรื่องราวนิทานพื้นบ้านของลัวะเล่าว่า

ในอดีตมีนครลัวะบนฝั่งแม่น้ำปิง พระยาลัวะมีธิดารูปงามหน้าตาสวยงาม มีเจ้าชายจากเมืองอื่นมาดูตัวพระธิดาลัวะแล้วชื่นชอบ ได้ส่งทูตมาขอพระธิดา แต่เสนาบดีกลุ่มหนึ่งคัดค้านว่าการที่หญิงลัวะจะแต่งงานกับคนนอกเผ่าไม่ได้ ผิดจารีตประเพณีลัวะ พระธิดาต้องแต่งงานกับชายลัวะเท่านั้น แต่พระยาลัวะตกลงจะยกธิดาให้เจ้าชายต่างเมือง เจ้าชายนำขบวนขันหมากมาโดยทางเรือตามลำน้ำปิง ประชาชนทราบเรื่องได้มาชมขบวนลัวะมากมาย บนสะพาน เมื่อขบวนมาถึงกระแสน้ำเชี่ยวกรากทำให้เรือชนสะพาน พระยาลัวะและมเหสีราชธิดาตกลงในน้ำพร้อมกับประชาชน

นางพระยาลัวะได้ถือเอาแหกบรจุเงินแสนสำหรับรับขวัญคู่สมรส พร้อมกับส้มโก่ไปด้วย พระยาลัวะเป็นห่วงนางจึงว่ายน้ำไปหาให้นางทิ้งแหกเงินนั้นและส้มโก่ แล้วพานางมาขึ้นหน้าผาซึ่งเคยมีที่ยืนได้คนเดียว ส่วนพระยาลัวะจึงว่ายน้ำไปโดนแก่งหินกระแทกบาดเจ็บ ได้ไปยึดเหนี่ยวหน้าผาไว้ที่แห่งหนึ่ง

กระแสน้ำเชี่ยวขั้วของในเรือแตกกระจัดกระจาย เจ้าชายที่มาในเรือสั่งให้โยนของทั้งหมดลงในน้ำเพื่อให้เรือไม่จม ทหารนำหีบสินสอดเป็นทองคำค่าแสนหนึ่งขึ้นมาบนฝั่งแล้วฝังไว้ ขณะที่กำลังขนของทิ้งน้ำนั้นพระยาลัวะได้เฝ้าดูเขาฝังทองคำแสนนั้นด้วยความพอใจ แต่พระองค์เหนื่อยมากจึงหลุดตกลงมาถึงแก่ความตาย ในขณะที่ตายยังมองดูกระท่อใส่เงินแสนนั้นอยู่

นางพระยาลัวะได้มองดูแหกเงินแสนของนางที่ไหลมาพร้อมกับส้มโก่ลอยมาติดอยู่ที่ก้อนหิน นางก็เบาใจว่าแหกเงินยังอยู่ไม่สูญหายไป แล้วนางก็หันมาดูสามีซึ่งหลุดจากหน้าผาตกน้ำตายไป นางเสียใจมาก นางยืนพิงหน้าผาเพ่งมองแหกเงินแสนของนางด้วยความเป็นห่วงและนางถึงแก่ความตาย

ส่วนพระธิดาลัวะได้เกาะไม้ลอยมา เจ้าชายได้ลงมาช่วยอุ้มนางขึ้นไปบนตลิ่งและอุ้มนางกลับนครลัวะ ดอยลูกนี้เรียกว่า ดอยพวดนาง (จากนิทานเรื่องนี้ยังมีเรื่องเล่าว่า หนุมลัวะคนใดรักสาวสามรถปกครองเลี้ยงดูได้ หญิงจะให้ชายนั้นยกตนขึ้นมาบนภูเขาลูกนี้โดยไม่ร้องโอดครอญ หญิงนั้นจะแต่งงานด้วย (หน้า 290)

บริเวณที่สะพานหักนั้นเรียกว่า ผาซัว (ซัว แปลว่า สะพาน) ที่นางพญาลัวะทิ้งส้มโก่เรียกว่า ผาส้มโก่ ที่นางทิ้งแหกเงินนั้นเรียกว่า ผาแหก หน้าผาที่นางพญาลัวะตายเรียกว่า ผายาลัวะ ส่วนผาที่พระยาลัวะตายเรียกว่า ผากุลวา ช่องผาที่พระยาลัวะเพ่งมองกระท่อเงินของเจ้านายนั้นเรียกว่า ฮ่อมคำแสน บริเวณที่ทหารนำทองคำมาซ่อนมีรอยพระพุทธรูปเรียกว่า พระบาทฮ่อมคำแสน (พระบาทฮ่อมคำแสน (จากคำบอกเล่าของลูกต่อในแม่น้ำปิงเล่าว่า พระบาทที่เป็นหิน ยาวประมาณศอกเศษ ปัจจุบันมีผู้สร้างมณฑปครอบไว้ มีชาวบ้านอยู่ใกล้เคียงมานมัสการประจำปีเสมอ/น289) ขันหมากของเจ้าชายเรียกว่า ดอยขันหมาก ประชาชนทราบข่าว

เหตุการณ์นี้ต่างก็เสียใจร้องไห้ประชาชนมารอที่จะกลับบ้านผ่านแก่งแห่งหนึ่งจึงได้ชื่อว่า แก่งพอก พวกเขาเตรียมของมาช่วยงานเช่นบุหรี่ เขาโยนทิ้งกลายเป็น ผาบุหรี่ ทิ้งของเรียกว่า ผาฮ่อง ทิ้งเตาไฟสำหรับหุงอาหารเรียกว่าผาเตา ชาวบ้านทิ้งควายเรียกว่าผาควาย ส้มภาลอยเคี้ยว ค้างถูกกระแสน้ำพัดแรงเรียกว่า ผาสะเปา (ส้มภา) กระทอเรือของลัวะที่ถูกน้ำซัดมาที่หาดแห่งหนึ่งริมแม่น้ำปิงเรียกว่า หาดเกลือ (หน้า 292-308)

ทิ้งของต่าง ๆ เริ่มต้นที่แก่งพอก ผาข้าว ผาแขก ผาสุ่มไก่ ผายาลัวะ ผากุลวา (ในเรื่องนี้ กุลวาหมายถึงลัวะที่เป็นสามียาลัวะ) ดอยพวดนาง จนถึง หาดเกลือ (หน้า. 286)

ดอยพวดนางหมายถึงดอยที่อุ้มนางป็นขึ้นไปเจ้าชายลัวะได้มาช่วยธิดาลัวะให้พ้นจากการจมน้ำตายในสายน้ำแม่ปิง

ชื่อสถานที่บนฝั่งแม่น้ำปิงที่เป็นชื่อลัวะมีหลายชื่อ ได้แก่

แก่งอุ้มหลุ และ ห้วยอุแป (อุ้ม เป็นภาษาลัวะ แปลว่า น้ำ หรือ ปากน้ำ) ห่างจากผาฮ่องลงมาประมาณ 40 นาที เป็นปากห้วยไหลออกมาบรรจบกับแม่น้ำปิง ห้วยอุแปเป็นเส้นแบ่งเขตแดนระหว่างจังหวัดเชียงใหม่และลำพูน

บ้านอุมปาด ทิศใต้ของอำเภอฮอด ห่างจากเขื่อนภูมิพลประมาณ 90 กม. เป็นบริเวณที่น้ำแม่ปาดไหลลงมาบรรจบกับแม่น้ำปิง ชื่อนี้มีนิทานว่า พระนางจามเทวีเสด็จมาจากทางเรือจากเมืองละโว้เพื่อไปปกครองเมืองหริภุญไชย ชาวบ้านบนสองฝั่งแม่น้ำปิงแห่งนี้ นำพิณพาทย์มาประโคมรับเสด็จพระนาง เรียกว่า อุมปาด (ปาด/พาด ภาษาล้านนา มาจากคำว่า พาทย์ หรือ พิณพาทย์) (หน้า 316)

พบเสาหินตั้ง (monolith) สูงประมาณ 1 เมตร ฝังไว้ที่หลุมฝังศพของหัวหน้าเผ่าลัวะที่เรียกว่า สมาง (Samang) เรียกวัฒนธรรมหินตั้ง (megalithic Culture) ซึ่งเป็นวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์สมัยโบราณที่ห้วยอุมปาด เขียนโดย มจ.สนิท รังสิต (M.c Sanidh Rangsit and Steinmann Alfred "Forms of Monuments and Places of Sacrifice of the Lawa" 1938 p.39 ") ซึ่งตรงกับ ยุทธ เดชคำรณกล่าวไว้ว่า บริเวณนี้เป็นถิ่นที่อยู่ของพวกลัวะมาก่อน (H.E Kauffman "Stone Memorials of the Lawa (Northwest Thailand) Jss.Jan. 1971 Volume 59 part 1 p.129-147.) :

ผาคำข้าว²⁰ปู่ยายท้ายเล็เกี (ท้ายลิก)

ผาคำข้าวปู่ยายท้ายเล็เกีเป็นชื่อผาแห่งหนึ่ง มีนิทานเล่าว่า ปู่ยายท้ายเล็เกีเป็นชาวลัวะ มอชาติพรานเบ็ดและพรานป่าหากินแถบลุ่มแม่น้ำปิง มีรูปร่างสูงใหญ่ มีเบ็ดและขวานเป็นอาวุธ

²⁰ คำข้าว ภาษาล้านนา แปลว่า อาหาร

ปู่แก้วชอบพอรักใคร่กับนางคนหนึ่งชื่อ นางแก้ว (ยุทธ เดชคำรณ หน้า 358) ในสมัยพระมหากษัตริย์ปะอรหันต์ได้เดินทางเรือมาถึงสถานที่แห่งนี้ ปู่อ้ายทำยเล็กก็ได้มาสักการะพระมหากษัตริย์ปะด้วยการหาขี้ผึ้งมาใส่ในถ้วยดินแล้วจุดไฟบูชา ถ้วยดินภาษาล้านนาเรียกว่า ผางประทีป ปู่อ้ายถวายผ้าที่ใช้หมของแกและถวายดอกไม้ เรียกว่า ผาผ้าขาว และผาดอกไม้

ในตอนเช้าปู่อ้ายได้รับลูกขึ้นมาจากหุงข้าวเพื่อถวายพระอรหันต์เหล่านั้น ไม่มีตอหม้อตั้งหม้อข้าว ปู่อ้ายไปเอาหินมาสามก้อนทำเป็นก้อนเส้า หินที่แกตั้งหม้อข้าวเรียกว่า ผาก้อนเส้า ปู่อ้ายไปเอาพัดมาพัดไฟ เรียกว่า ผาวี (วี แปลว่า วัด) ไฟไม่ติดผอญผนตกลงมาปรอย ๆ แกไปเอากิ่งไม้มาทำร่ม เรียกว่า ผาจ้อง (จ้อง แปลว่า ร่ม) แกรีบเอาคันเบ็ดไปตกปลาที่วังหม้อ ปลาเทโพมากินเบ็ด เรียกว่า ผาปลาเทาะ(ปลาเทโพ)ย ปู่อ้ายกระตุกเบ็ดปลาหลุดไปติดที่หน้าผาบ้านก้อ แมวมากินปลาของแก แกไล่ตีแมว เรียกว่า ผาแมว แกไม้ได้ปลาจึงออกไปล่าสัตว์ ล่าได้หมูป่าแก่นำมาฆ่าแหละ เรียกว่า ผาหมูมัน แกนำอาหารมาถวายพระมหากษัตริย์ปะ หลังจากนั้นพระอรหันต์ได้จากไปยังที่อื่น หน้าผาที่มหากษัตริย์ปะพักแรมนั้นเรียกว่า ผาพระเจ้านอน ไม่น่าผาพระเจ้านอนมีภูเขาสูงหนึ่งมีลักษณะทอดยาวออกไป ชาวบ้านเรียกว่า หมอนปู่อ้ายทำยเล็ก ถ้าปู่อ้ายอยากได้ไก่ป่า แกจะไปตั้งไก่แล้วไปแอบซุ่มดูไก่ที่มาติดกับดัก เรียกว่า เมืองลี (ยุทธ เดชคำรณ หน้า 366-374 ระหว่างแก่งที่ 8-แก่งที่ 9)

มีนิทานเล่าว่า เมื่อพระนางจามเทวีเสด็จทางเรือมาถึงบริเวณนี้ พระนางมองเห็นพระพุทธรูปปางนปรากฎบนหน้าผา พระนางและเสนาข้าราชการต่างบูชาด้วยดอกไม้และจุดประทีปเทียนเป็นพุทธบูชาบางคนก็เล่าว่าผาแห่งนี้ชาวลัวะสร้างเพระนอนเพื่อระลึกถึงพระยาลัวะและเหตุการณ์ที่เรือแตก

ข้อมูลจาก ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดน่าน โรงเรียนสตรีศรีน่าน. ตำนานพระธาตุแช่แห้ง ฉบับพระสมุหพรหมและวรรณกรรมคร่าวซ้ำ. พิมพ์ครั้งที่ 3 . เชียงใหม่ :เจริญวัฒนธรรมการพิมพ์, 2526. หน้า 72.

ลัวะชาวดอย

เป็นไพร่น้อยอย่าจาสวกต่อฮ้อลัวะชาวดอย" ความหมายว่า - เป็นไพร่น้อยอย่าได้กล่าววาจาดูร้ายหรือดูถูกเหยียดหยามต่อชาวต่างชาติ ต่างถิ่น เพราะจะทำให้เกิดการหมางใจกัน และจะก่อให้เกิดผลเสียทางสัมพันธภาพระหว่าง ชนชาติได้ในที่สุด

ข้อมูลจากจารึก

ข้อมูลจาก จำ ทวงศ์วรรณ (อ่านและอธิบาย). “ คำจารึกอักษรไทย ภาษาไทย จ.ศ. 874 (พ.ศ. 2055) ” พบที่วัดสุวรรณาราม (วัดร้าง) ตำบลอุโมงค์ อำเภอเมืองลำพูน จังหวัดลำพูน. วารสารศิลปากร ปีที่ 4 เล่ม 2 กรกฎาคม 2503 , หน้า 63 - 64

ศักราชได้ 851 ในปีกัณฑ์ พระมหาเทวีเจ้า ตนยาให้หมื่นหมอสุมธนาพาพระพุทธรูป เจ้าองค์หนึ่ง มาสถาปนาไว้ในสุวรรณอาราม อารามนี้คือหากเป็นนาบุญ แต่พระมหาเทวีเจ้าตน ยามาต่อเท่าถึงพระเป็นเจ้า (ทั้ง) สองพระองค์บัดนี้แลศักราชได้ 874 ในปีเตาสัน ในเดือน อาษาฒ ไทยว่าเดือนสิบ แรม 2 ค่ำ ไทยกต(ย) เม็ง วันพุธ ฤกษ์ 21 ชื่ออุตตราษาฒ นัก บุญทั้งหลายหมายอาทิ ว่านายหมื่นเห็นสุวรรณอารามเก่าคร้านัก รังสร้างวิหาร ปาการสร้าง ทั้งพระพุทธรูปเจ้าองค์หนึ่ง แล้วเอาบุญราสีทั้งมวลให้ถวายเป็นบุญกุศลแก่พระมหาเทวีเจ้า พระเป็นเจ้ายินดีนัก ให้ไว้คน 10 คร้ว นายหมื่นทรคร้วหนึ่ง สมคร้วหนึ่ง (นาน) อ้ายคร้ว หนึ่ง ผ้าขาวน้อยคร้วหนึ่ง พ้อยคร้วหนึ่ง ฎีไตคร้วหนึ่ง เอ้อยลวะคร้วหนึ่งไว้ทั้งพี่น้องลูก หลานเหลนเขาสืบสายไป หือรักษาพระพุทเจ้า ไว้มา 500,000 นาลแล คนฝูงนี้เป็นราชทาน พระเป็นเจ้า ไว้รักษาพระพุทเจ้าแลเผ อย่ากลัวเกล้าเขาทำพวกเรื่อ

.....

ข้อมูลจาก เติม มีเติม (อ่าน) และ ประสาร บุญประคอง (ตรวจแก้และคำอธิบาย). คำอ่านศิลาจารึก ลพ./ 22 อักษรไทยฝักขาม ภาษาไทย พ.ศ. 2049. วารสารศิลปากร ปี ที่ 17 เล่ม 1 พฤษภาคม 2516. หน้า 92 - 95

ศักราชได้ 868 ตัว ในปีชาล ไทยว่าปีรวายฎี เดือนเจียง แรม 9 ค่ำ วันรวงเปล้า เม็งวัน อาทิตย ได้ฤกษ์ชื่อ สมณะพรหมณ์แลสมเด็จมหาสวามีศรีวิมลโพธิญาณเจ้า ตนเป็นอธิบดี ในป่าแดงหลวง หือมหาเถรชัยบาลรัตนปัญญา ขออนุญาตแห่งมหาธรรมราชาธิราช เพื่อจักหือ ฝังจารึกในวัดวิสุทธาราม ในเม็งพะเยา หือถาวรในพุทธศาสนา 5000 ปี สมเด็จพระเป็นเจ้าทั้ง สองพระองค์ หืออนุญาตแก่มหาส (วา) มีเจ้า ว่าหือคนพวกญารัตดาบเรื่อนผู้หนึ่ง เขาพวกญา รัด จึงจำทูลราชอาชญาไพอว่าแก่เขา แสนญาณตนกินเม็งพะเยา หือเอาคนไว้กับปีฎก 10 คร้ว กับญาติมหาเถรสินประหย้าเจ้า 4 คร้ว เจ้าแสน 1 หาเจ้าพันต่างเม็งมงคลมาแต่งคนไว้ตาม อาชญา แล้วจึงหือปากสิงขุนหมื่นเม็ง พันหนังสือทา 1 คน เจ้าแสนหน้าหือชาวทิตน้อยคนพวก ญาดาบเรื่อนมา เอาว่าคนอันเฝ้าปีฎกก็ดี ญาติมหาเถรเจ้าก็ดี ไผรอยา ใช้การบ้านการเม็งแก่

เขาตามอาชญาพระเป็นเจ้า เขาพุทธรักษาลูกศิษย์มหาเถรชมนานหนึ่งเอาหมื่นนา หลังแทน
 คำหนึ่ง เฒ่าเม็งสินหนึ่ง ปากมงคตพื้นเม็งหนึ่ง ปากเก็งหมื่นเม็ง ปากเทพแคว้นหนึ่ง ขบ
 คราวกลองหนึ่ง พันเชิงสมณะหนึ่ง เฒ่าเม็งเถิงแปลนหนึ่ง พันหนังสือสาคนแปลนหนึ่ง เขา
 เอาฝูงนี้รู้ชู้ คน แล ๙ หลาคร้ว 1 นางหลาแม่ นางแพงลูก สุวรรณสุลูก นางคำพันหลาน นาง
 แก้วหลาน บุญมาสูแก้ว ขุนคร้ว 1 นางเพิงแม่ เอื้อยบุญลูก อีแม่ลูกสามสู อีคำบุญหลาน
 สีกันหลาน สีลาหลาน ญาอีคร้วหนึ่ง นางแพง 1 ลูกหมอ 1 น้อย 1 ยี่ 1 เอื้อย 1 บุญหน้า
 1 หลอยคร้วหนึ่ง เกิง 1 แม่กอง 1 ลูก ปูเสียงคร้ว 1 นางผิง 1 เม้นางลัวะ 1 หลานนาง
 โหะ 1 หลานจูลา 1 สูโหะคำพา 1 ลูกออนคร้ว 1 นางเอื้อยแม่ นางอีแม่ นางอุ้น พี่อ่อนอี
 น้อย ญาพานคร้ว 1 ไร่ 1 อุ้น 1 น้อย 1 หลานหลาคร้ว 1 นางอีแม่ สามพอมลูกนางพอม
 ลูกมหาลูก ที่คงคร้ว 1 นางอามแม่ นางบุญสม ลูกนางคำสูก หลานอีหลา หลานแก้ว มหา
 1 หลาน ๙ ทิตญาคร้ว 1 นางเพิง แม่ 1 หื้อบุญลูกสินเพิง ลูกนางบุญมี ลูกนางอุ้น 1 ๙
 ทองญาติมหาเถรเจ้า 4 คร้วนี้ ๙ ทองคร้ว 1 นางซ้อยแม่ขวัญ ลูกไร่ลูกแปลน 1 อ้อย 1 ซ้อย
 1 สาม 1 นางกาน 1 นางนิรัตน 1 รัตนะคร้ว 1 นางอ่าคร้ว 1 นางม้อยแม่เอื้อย 1 กอน 1
 นางไอ 1 นางอ้ว 1 นางสิน 1 ญาเทพชา 1 นางพริ้ง 1 วอนคร้ว 1 ญอดลูก ซอผู้ 1 เอื้อย
 ชายลูก 1 แก้วเตาคร้ว 1 บาเกาคร้ว 1 แม่ 1 เงินเถรสินประหญา 200 เงินคนอันเฝ้าปิฎกก็ดี
 ญาติเถรเจ้าก็ดี ไผรอย่าใช้การบ้านการเมิง ไว้รักษามหาเถรเจ้ากับปิฎก ตามอาชญา

.....

ข้อมูลจาก ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว. จารึกใบลานวัดราชวิสุทธิอาราม หน้า 132 - 133)
 ชมรมล้านนาคดีเชียงใหม่. รวมบทความ ล้านนาคดีสัญจร : ตามรอยโคลงมั่งทรงารบ
 เชียงใหม่. สำนักงานชมรมล้านนาคดีเชียงใหม่ : วิทยาลัยครูเชียงใหม่สวิทยาลัยล้านนา,
 2523.

**ตราหลวงหลาบเงินของพระนางวิสุทธิเทวี
 เขียนเป็นภาษาไทยปัจจุบัน**

(หน้า 1)

- (1) ปีเถาะ นพศก เดือน 9 ขึ้น 15 ค่ำ มีรวายสันวันเปริกเส็ด สมเด็จพระ
- (2) พระมหाराชเทวีบรมบพิตร พระเป็นเจ้าอยู่หัว พระองค์เป็นพระมหากษัตริย์
- (3) สถิตย ฌ พระราชวัง จึงโปรดเกล้าฯ ให้แสนหลวงดาบเรื่อน
- (4) หมื่นหัวเชิง หมื่นต้องแแต่่มขวา ให้ทำตราหลวงหลาบเงิน
- (5) นี้ไว้เพื่อคุ้มครองชาวบ้านรุกราน กองกุน ปารวก อมกุด เปะบก
- (6) ทั้งคนลัวะ ทั้งคนไทย เพราะเขาเหล่านั้นเป็นข้าทาสด์ที่ได้ทรงหลังน้ำพระราชทานไว้ให้

เฝ้าวัดราชวิสุทธาราม

(หน้า 2)

- (7) ยามใดเข้าหาสวัด เป็นคนสวยเบียดดี หรือดอกผลอันเกิดขึ้นจาก
- (8) ที่ดินซึ่งได้พระราชทานทั้งหมดก็ดี หรือค่าเช่านา บ้านแปะ เป็นเงิน 500 บาทจ่ายทุกปีก็ดี
- (9) ให้เป็นของพระราชทานไว้สำหรับบำรุงวัดราชวิสุทธารามทุกปี ท่านกำนันอย่าได้แทรกแซงรบกวน
- (10) อย่าเกณฑ์เขาหาบหามสิ่งของ อย่าเกณฑ์เขาเฝ้าเวรยาม อย่าเกณฑ์เขาเกี่ยวหญ้าให้ช้างม้าให้ปล่อยเขาไว้
- (11) ให้ปฏิบัติกรงานตามพระราชอาชญาณี งานอันใดที่มีได้เกี่ยวข้อง อย่าได้สั่งให้เขาทำ เพราะเหตุว่า เขาเป็นข้าทาสที่ได้ตรวจนำพระราชทานไปแล้ว

ไกรศรี นิมมานเหมินทร์. ตราหลวงหลาบาเงินพระนางวิสุทธเทวี หน้า 15 ใน ชมรมล้านนาคดีเชียงใหม่. รวมบทความล้านนาคดีสัญจร : ตามรอยโคลงมังทรารบเชียงใหม่. ชมรมล้านนาคดีเชียงใหม่ : วิทยาลัยครูเชียงใหม่, 2523.

ลัษะวัดราชวิสุทธาราม (บ้านแปะ อำเภอมองทอง เชียงใหม่)

ศักราช 968 ปีระวยสง่า เดือน 4 แรม 12 ค่ำ เม็งวัน 3 อาชญาณีพระเป็นเจ้าของตน เป็นพระไว้พันยางคำพันแล ชาวบางวัดวิสุทธทั้งหมด เขาหากเป็นข้าราชการแต่มอนพระเป็นเจ้ามาบัดนี้ สมเด็จพระเจ้าอันเป็นเจ้าศาสนาที่นั่น ก็ยังตั้งวัดวิสุทธก็ห่างสูญเสีย ก็ยังจักสร้างแปลงดีหลี เขามีทั้งลัษะทั้งไทยอยู่แคว้นแจมได้แคว้นหัวคอน อย่าให้อ้อมชิดค้ายข้าทำวป่าวพญาขุนจัด ขุนลอบ ลูกโนไปนอก ลูกนอกมาใน เจ้าแคว้นพ่อเมืองอย่าใส่การเลิกการเวียกริบไร่ไพร่เมือง อยู่มือหื้อครวัสงแซงสงคราวแก่เขาสักอัน เหตุเขาหากเป็นข้าโอกาสจักฉิบหายเสีย หื้อเขาอยู่สร้างวัดวิสุทธาที่นั่นสุขดั่งเก่า อันหนึ่งชาววัดวิสุทธหากสะเห็นเป็นปรายอยู่ที่ใดหื้อพันยางคำเก็บหอมมากราชฐานที่นั่นดั่งเก่า อย่าให้อีครนอยู่กับนั้น เกาะกุมหื้อวางมาหาต่อวัดดั่งเก่า การเลิกการเวียกริบไร่ทั้งหมด หากได้กับต่อต่อพายนับเลี้ยงแล

สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. จุลสารคลังข้อมูลจาริกล้านนา ฉบับที่ 5.
เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, 2536. หน้า 70 - 71

(ดู) กรา มาริสทั้งหลาย จักกล่าวตำนานธาตุเจ้าหินก้อนหนึ่ง มีพื้น... .. สันฐานตั้ง
หมากนาวตัดเก็ง..... ใวนั้น ตีตปากถ้ำข้างเผือก (พระ) ธาตุ มี 6 นิทาน... ..ลูกชาวสากย .
ตนมี ดอยปู่เจ้าเป็นต้น พระเจ้าไปดวงอากาศนั่งเหนือหินหมากนาวตัด พระเจ้าที่อานนท์
ตักน้ำมาฉัน แล้ว... .. ดังพระเจ้าทำนายใวนั้น แล เมื่อลุน (พระ) เจ้าจรเดินเอาเข้า
บิณฑบาตเมืองยวน ฉันเข้าแล้วอยู่เป็นสุข เมื่อนั้นพญา บุชาธาตุเจ้า แล้ว (เสด็จ)
นิพพาน เบื้องต้นพญาอินทร์ก็กางตุงบูชาผืน 1 เทานั้น และหื้อเทวบุตรตน (ชื่อว่า) สุวัณณะ
มหายังคะอุปัฏฐากธาตุเจ้า แล อยาดน้ำ “ผู้ใดมาชูปชิ่งเอาด้วยตนก็ดี แล อาณัติ
เอายัง คามเซต ” แสนโกฏี ในกาลนั้นยังมีเจ้ารสี 3 ตน ตน 1 อุปัฏฐาก ตน 1
เอายา ตน 1 (พญามัง) รวย พญามังคราม พญาแสนภู พญาคำฟู พญาผายู
ท้าวพันตุ ท้าวมหาพรหม ทานชาวมิลักขุ 500 (ครอบ) ครั้ว และไร่นา (?)
อยาดน้ำ แข่งไว้ เป็นดังพญาอชุตราช

ข้อมูลจาก ประเสริฐ ณ นคร และคณะ. “จาริกฐานพระฤาษีวัชหมฤค พ.ศ. 2147” ใน
จาริกล้านนาภาค 1 เล่ม 1 จาริกจังหวัดเชียงราย น่าน พะเยา แพร่ กรุงเทพฯ :
ม.ป.พ., 2534. หน้า 14 - 16

ชร. 6 อักษรฝักขาม, ธรรมล้านนา ภาษาไทยและบาลี , สำนิตสิเขียวที่ฐานพระฤาษีวัชหมฤค
พบที่อำเภอเชียงแสน จังหวัดเชียงราย ปัจจุบันห้องศิลปเชียงแสน พิพิธภัณฑ์สถาน
แห่งชาติพระนคร

ส่วนบนด้านหน้า

1. ศักราชได้ 966
2. ตัวในปีกาบสี
3. เดือน 5 ออก 10 ค่ำ เม็ง
4. วัน 7 ไทยกาบสัน ยามกลอง-
5. งามแล้ว ตีตเถี 8 นาที่ 13 ฤ 2 นาที่ ฤ 7 ยา (ม)
6.เที่ยงวันไว้ลัด (นา).....

ส่วนบนด้านหลัง

1. บรมบพิตร พระเป็นเจ้าเม็งเชียงแ (สน) _____ พระสงฆ์เจ้าทั้งหลายมี
พระมหาสมเด็จจราชครูเจ้าวัดพระหลวงเป็นประธาน แลพระสงฆ์เจ้าเป็นกรรมภาวะ ภาย
นอกมีอำมาตย์
2. ออกสร้างเจ้ารัสถีตนนี้ _____ สุสธ สุธวสทํ ธาตุวงส์ ปวภูขามิ
ตัสถนาถ สมหิตา ธ _____
3. เรรสเสญค _____ (อห) วนทามิ
ธาตุโย (ตู) กรา มาริสะ ทั้งหลาย จักกล่าวตำนานธาตุเจ้า
4. หินก้อนหนึ่ง มีพื้นร (าบ) ...สฐาน ดังหมาก _____ (เอา) วัั้นัน
ติดปากถ้ำข้างเผิก ธาตุมี 6
- 5...นิทาน _____

ส่วนล่าง

1. ลูกชาวสากยะ 6 ตน _____ ดอยปู่เจ้า เป็นต้น
พระเจ้าไพลวงอากาศนั่งเหนือหินหมากนาวตต พระเจ้าหื้ออา-
2. นนทัดักน้ำมาฉันแล้ว _____ เป็นดังพระเจ้าทำนวยไว้วัั้นันแล เมื่อลุน เจ้าจรเดิน
เอาข้าวบิณฑบาตเม็งยวน ฉันข้าวแล้วอยู่เร-
3. ปีนสุข เมื่อวัั้นันพระยา _____ บูชาธาตุเจ้าแล้วนิพพาน เบ็งตัน พระยาอินทร์ก็
กางทุงบูชาผืน 1 เท้าวัั้นัน แลหื้อเทวบุตรตน
4. สุระก (ลั) ำ _____ อุปฐากธาตุเจ้าแลหยาดน้ำ (ไว้ค่านากับ) ผู้ชูปชิ่งเอา
ด้วยตนก็ดี แลอาณัติเอายัง
5. ความเข (ต) _____ กว่าแสนโกฏี ในกาลวัั้นัน (ยัง) มีเจ้ารัสถี 3 ตน
ตนหนึ่งอุปฐากตนหนึ่งเอายา
6. ตน _____ (พระยามังราย) พระยามังคราม พระยาแสนพู พระยาคำฟู
พระยาผายุ ท้าวพันตู ท้าวม _____
7. _____ ชาวมิลักขุ 5 ร้อยครัว แล (หยาด) น้ำแข่งไว้เป็นดัง
พระยาอุชุตตราชเ _____

ข้อมูลจาก ฮันส์ เพนธ์ และคณะ. " ดอยตุง พ.ศ. 2148 " ใน ประชุมจารึกล้านนา
เล่ม 1 จารึกในพิพิธภัณฑฯ เชียงแสน. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัย
เชียงใหม่, 2540. หน้า 207-208

ส่วนที่ 1 ดวงชะตา และคำอธิบาย

(จุล) ศักราชได้ 966 ตัว ในปีกาบสี่ เดือน 5 ออก 10 คำ เม็ง (ใช้) วัน 7 ไทย (ใช้วัน) กาบสันยามกลองงายแล้ว ดีถี 8 นาที 13 ฤกษ์ 5 นาที. 7เที่ยงวัน ไร่ลิ (คนา).....

ส่วนที่ 2 ประวัติการสร้างรูปฤกษ์

บรมบพิตรพระเป็นเจ้าของเมืองเชียงแสน (พร้อมทั้ง) พระสังฆเจ้าทั้งหลาย มี พระมหาสมเด็จจราชครูเจ้าวัดพระหลวงเป็นประธาน และพระสังฆโมลีเจ้าเป็นกรรมการ ภายนอก มีอามาตย์อบ สร้างเจ้าฤกษ์ต้นนี้ ไว้

ส่วนที่ 3 คำไหว้พระธาตุดอยตุง

.. .. อหิ วนุทามิ ธาตุโย

บรรณานุกรม

- 2525 กัตัญญ ชูชื่น. "พระเจ้าเลียบโลกฉบับล้านนา : บทวิเคราะห์" วิทยานิพนธ์ปริญญา
มหาบัณฑิต มหาวิทยาลัยศิลปากร.
- 2516 กรมศิลปากร. "ตำนานสิงหนวัติกุมาร" ใน ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 61. กรุงเทพฯ :
กรมศิลปากร
- 2516 กรมศิลปากร. "พงศาวดารเมืองเงินยางเชียงแสน" ใน ประชุมพงศาวดาร ภาคที่ 61.
กรุงเทพฯ : กรม ศิลปากร
- 2530 กรมศิลปากร. คำแปลจามเทววิวงศ์ พงศาวดารเมืองศรีบุญชัย. เชียงใหม่ : นครพิงค์.
- 2536 กรมศิลปากร. "ระยะทาง พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จเลียบมณฑลพายัพ
พุทธศักราช 2469" ใน นิตยสารศิลปากร ปีที่ 36 ฉบับที่ 6 (พฤศจิกายน-
ธันวาคม).
- 2536 คณะกรรมการค้นคว้าวิจัยประวัติพระธาตุดอยตุง. "ตำนานพระธาตุดอยตุง." ใน ประวัติ
พระธาตุดอยตุง. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป.
- 2503 จำ ทองคำวรรณ (อ่าน). "คำจารึกอักษรไทย ภาษาไทย จ.ศ. 874 (พ.ศ. 2055) พบที่วัด
สุวรรณาราม ต.อุโมงค์ อำเภอมือง จังหวัดลำพูน" วารสารศิลปากร ปีที่ 4
ฉบับที่ 2 กรกฎาคม.
- 2527 ทวี สว่างปัญญางกูร(ปริวรรต). ตำนานเมืองเชียงตุง. มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- 2529 ทวี สว่างปัญญางกูร(ปริวรรต). ตำนานเมืองเชียงตุง. กรุงเทพฯ : ลีฟิ่ง.
- 2536 ทิว วิชัยหัตตะ และ ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว (ปริวรรต). ตำนานมังรายเชียงใหม่ เชียงตุง.
เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- 2516 เทิม มีเต็ม (อ่าน). "คำอ่านศิลาจารึก ลพ/22 อักษรฝักขาม ภาษาไทย พ.ศ. 2049".
วารสารศิลปากร ปีที่ 17 เล่มที่ 1 พฤษภาคม.
- 2534 ประเสริฐ ฐน นคร และคณะ (อ่าน). "จารึกฐานพระฤาษีวิชฌมฤค พ.ศ. 2147" จารึก
ล้านนาภาค 1 เล่ม 1. กรุงเทพฯ : ม.ป.พ.
- 2537 ประเสริฐ ฐน นคร และ ปวงคำ ด้อยเขียว (ปริวรรต). ตำนานมูลศาสนาเชียงใหม่ เชียงตุง.
กรุงเทพฯ : ศักดิ์โสภณาการพิมพ์.
- 2539 พิษณุ จันทรวีทน์ (แปล). ล้านนาไทยในแผ่นดินพระพุทธเจ้าหลวง. กรุงเทพฯ :
พีการันต์.

- 2532 ไพฑูรย์ ดอกบัวแก้ว. "จารึกโบราณวัดราชวิสุทธิธาราม" ใน รวมบทความ ล้านนาคดี
สัญจร : ตามรอยโคลงมังทรารบเชียงใหม่. เชียงใหม่ : ชมรมล้านนาคดีศึกษา
 วิทยาลัยครูเชียงใหม่.
- 2516 มานิต วัลลิโกดม. **ตำนานสิงหนดิกุมาร ฉบับสอบค้น**. กรุงเทพฯ : สำนักนายกรัฐมนตรี.
- 2510 ยุทธ เดชคำรณ. **ล่องแก่งแม่ปิง**. กรุงเทพฯ : อักษรบริการ.
- 2524 ราชวิสุทธิโสภณ, พระ. **ประวัติศาสตร์เมืองพะเยา และ ตำนานเมืองเชียงแสน**.
 พะเยา : รุ่งเรืองสาส์นการพิมพ์.
- 2540 ลมูล จันทน์หอม (บรรณาธิการ). **ตำนานเชียงใหม่ปางเดิม**. ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม
 สถาบันราชภัฏเชียงใหม่ .
- 2540 วัดร่ำเปิง อ.เมืองเชียงใหม่. **หนังสือตำนานพระพุทธเจ้าสิบโลก**. ม.ป.พ.
- 2526 ศูนย์วัฒนธรรมจังหวัดน่าน โรงเรียนสตรีศรีน่าน. **ตำนานพระธาตุแช่แห้ง**
ฉบับพระสมุหพรหมและวรรณกรรมคร่าวซ้ำ. พิมพ์ครั้งที่ 3. เชียงใหม่ :
 เจริญวัฒนาการพิมพ์,
- 2515 สงวน โชติสุขรัตน์. "ตำนานสุวรรณคำแดง" ใน **ประชุมตำนานล้านนาไทย เล่ม 1**.
 กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- 2516 สงวน โชติสุขรัตน์. "ตำนานสิงหนดิโยนกชัยบุรีศรีเชียงใหม่" ใน **ประชุมตำนานล้านนา**
ไทย เล่ม 1. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- 2515 สงวน โชติสุขรัตน์. "ตำนานพระธาตุจอมทอง เชียงใหม่" ใน **ประชุมตำนานล้านนาไทย**
เล่ม 2. กรุงเทพฯ : อักษรบริการ.
- 2515 สงวน โชติสุขรัตน์. "ตำนานพระธาตุลำปางหลวง อ.เกาะคา จ.ลำปาง" ใน **ประชุม**
ตำนาน ล้านนาไทย เล่ม 2. กรุงเทพฯ : อักษรบริการ.
- 2515 สงวน โชติสุขรัตน์. "ตำนานพระธาตุช่อแฮ จังหวัดแพร่" ใน **ประชุมตำนานล้านนาไทย**
เล่ม 2. กรุงเทพฯ : อักษรบริการ.
- 2515 สงวน โชติสุขรัตน์. "ตำนานนางจามเทวี" ใน **ประชุมตำนานล้านนาไทย เล่ม 2**.
 กรุงเทพฯ : อักษรบริการ.
- 2515 สงวน โชติสุขรัตน์. "ตำนานราชวงศ์ปกครอง" ใน **ประชุมตำนานล้านนาไทย**
เล่ม 1. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์.
- 2524 สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. **ตำนานพื้นเมืองล้านนาเชียงใหม่**. ม.ป.พ.
- 2536 สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่. **จุลสารคลังข้อมูลจารึกล้านนา ฉบับที่ 5**.

- 2518 สมหมาย เปรมจิตต์. *ราชวงศ์พื้นเมืองเชียงใหม่*. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- 2520 สวัสดิ์ เขมกปสิทธิ์(ปริวรรต). *"ตำนานมหาเศรษฐีฟ้าบด"* ใน *ตำนานเมืองเชียงใหม่* ปู่สะย่าแสะ เส่าอินทขิล ฯ เชียงใหม่ : มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- 2510 แสง มนวิฑูร (แปล). *ชินกาลมาลีปกรณ์*. กรุงเทพฯ : มิตรนราการพิมพ์
- 2529 สำนักงานจังหวัดเชียงใหม่. *กำแพงเมืองเชียงใหม่*. อนุสรณ์เนื่องในพิธีเปิดและฉลอง ประตูท่าแพ. เชียงใหม่ : ทิพย์เนตรการพิมพ์.
2519. อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว (ปริวรรต). *สมหมาย เปรมจิตต์ (บรรณาธิการ. ตำนานเชียงใหม่*. เชียงใหม่ ; คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- 2525 อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และศรีธน คำแปง(ปริวรรต). *ตำนานพื้นเมืองพะเยาและคำวซอ คำเล่นเป็นแท้*. เชียงใหม่ : ศูนย์ส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม วิทยาลัยครูเชียงใหม่.
- 2531 อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ ศรีธน คำแปง(ปริวรรต). *ตำนานตุงครสีพื้นเมืองเชียงตุง*. หนังสือปริวรรตจากคัมภีร์ไบลาน ชุดตำนานเมืองและกฎหมาย. วิทยาลัยครู เชียงใหม่ และ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- 2531 อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ ศรีธน คำแปง (ปริวรรต). *ตำนานพื้นเมืองยอง*. หนังสือ ปริวรรตจากคัมภีร์ไบลาน ชุดตำนานเมืองและกฎหมาย. วิทยาลัยครูเชียงใหม่ และ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- 2532 อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ ศรีธน คำแปง (ปริวรรต). *ตำนานห่อ*. หนังสือปริวรรตจาก คัมภีร์ไบลาน ชุดตำนานเมืองและกฎหมาย. วิทยาลัยครูเชียงใหม่ และ คณะ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- 2531 อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ ศรีธน คำแปง (ปริวรรต). *ตำนานเมืองระวาง*. หนังสือ ปริวรรต จากคัมภีร์ไบลาน ชุดตำนานเมืองและกฎหมาย. วิทยาลัยครูเชียงใหม่ และ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- 2531 อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ ศรีธน คำแปง (ปริวรรต). *ตำนานพระแก้ว*. หนังสือปริวรรต จากคัมภีร์ไบลาน ชุดตำนานเมืองและกฎหมาย. วิทยาลัยครูเชียงใหม่ และ คณะ สังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- 2542 อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และ เดวิด ้วยอาจ (ปริวรรต). *ตำนานพื้นเมืองเชียงใหม่*. เชียงใหม่ : สุวิงศ์บุ๊คเซนเตอร์.
- 2540 ยันส์ เพนธ์ และคณะ (อ่าน). *"ดอยตุง พ.ศ. 2148"* ประชุมจารึกล้านนา เล่ม 1. เชียงใหม่ : สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.